3 1761 04042 8666

MAGYAR

TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA SEGÉLYEZÉSÉVEL

KIADJA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

SZERKESZTI

Dr. DÉZSI LAJOS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1914

MÁRIA KIRÁLYNÉ.

(Ioost van Cleef olajfestménye a Szépművészeti Múzeumban.)

MÁRIA
II. LAJOS MAGYAR KIRÁLY NEJE
(1505—1558)

IRTA

ORTVAY TIVADAR

A M. TUD. AKADÉMIA R. TAGJA

BUDAPEST

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

1914

DB
932
.2
M3
O7

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

LIBRARY
JAN 25 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

http://www.archive.org/details/mriaiilajosmag00ortv

MÁRIA
II. LAJOS NEJE

IRTA

ORTVAY TIVADAR

R·A·

NAGYMÉLTÓSÁGU

Dr BERZEVICZY ALBERT

V. B. T. TANÁCSOS URNAK

ARAGONIAI BEATRIX MAGYAR KIRÁLYNÉ ÉLETIRÓJÁNAK

HÓDOLÓ TISZTELETÉÜL

AJÁNLJA

A SZERZŐ.

2. MÁRIA KIRÁLYNÉ ÉRME. RICHTER AURÉL RAJZA.

BEVEZETÉS.

Habsburgi Mária, II. Lajos magyar király neje, csak rövid ideig ült, igen fiatal korában s a legválságosabb időben, hazánk trónján s azért itt távolról sem fejthette ki azt az eredményes kormányzati és kulturális munkát, melyet tőlünk a mohácsi vész után nem nagy időre elszakadva, a külföldön egy negyed évszázadon át, nagy elismeréssel és dicsőséggel végzett. Mégis hazai működése is mint országos pártalakitóé és a Habsburgok magyarországi trónjának megalapitójáé jellemzetes s nagyban magára vonja a történetiró figyelmét és érdeklődését. Csupán hazai működésének feltüntetése mindazonáltal csak hiányosan jellemezné az ő nőegyéni és kormányzati tulajdonságait. A hazai trónra ült fiatal királyné s a nagy császár szolgálatában állott, korban gyarapodott s gazdag tapasztalatok által tökélyesbült özvegy egy szerves egészszé csak úgy válik, ha tevékenységét, nyilvános szereplését és privát kedvteléseit életpályájának nemcsak kezdetén, hanem annak befejezésében is, tehát elejétől fogva végiglen, feltüntetjük. Eddig életiratát csak úgy szerkesztették, hogy magyar iróink Máriának csupán a mohácsi vész után következő évig való szakaszát, a

külföldi írók pedig csakis az 1530-tól haláláig terjedő másik szakaszát irták meg, ezek is, azok is feltűnő fogyatkozással. Ezt a szakadozottságot és fogyatékosságot a jelen mű úgy törekszik pótolni, hogy Mária két életszakaszát, magyar királynői és németalföldi helytartói szereplését nemcsak összekapcsolja s lehetőleg egy összefoglaló szerves egészszé teszi, hanem okiratokon és művészettörténeti adatokon alapuló bő életrajzi közlésekkel is kiegészíti. Igy psychologiailag érthetőbbé lesz Mária egyénisége s jellemének fejlődése, mérlegelhetőbbé történeti jelentősége.

Feltűnő, hogy a németalföldi írók történeti műveiben Mária egyénisége és szereplése csak nagyon mellékesen érintetik. Conscience H. Belgium történetében[1] alig is említi Máriát és ahol említi, úgy teszi azt, mintha Mária egy gyenge, ellenségétől reszkető, félénk nő lett volna, ki abban a gloriában, mely testvérét, V. Károly személyét és szereplését körülözönli, egészen eltűnik, holott kétségtelen, hogy e nő, egyéni ambiciójánál, férfias erélyénél és nagyokosságú tapintatánál fogva inkább is V. Károly dicsőségének ha nem is éppen okozójául, de kétségtelenül hathatós előmozditójául tekinthető.[2] Ha az események elbeszélésében már tárgyilagosabb és tartalmasabb az, a mit Blok P. I. Németalföld történetében az ő hazai eseményeivel kapcsolatosan elmond Máriáról,[3] mégis egyéni és korrajzi magaslatra e mű sem emelkedik.

Máriát a világgal életrajzilag megismertetni, a külföldiek közül Juste T. tette az első kisérletet.[4] Hogy csak kisérletet tett, azt az ő műve maga hirdeti, mint melyben Mária magyarországi szerepléséről alig is van szó. De németalföldi működéséről is csak annyit mond, hogy vele túl ne lépje a gyorsan

[1] *Geschichte von Belgien.* Aus dem flämischen von O. L. B. Wolff. Leipzig 1847.

[2] «Es ist wahr, dass ein grosser Theil seiner (Karls V.) Popularität bei Zeitgenossen und Nachkommenschaft in den Niederlanden der trefflicher Regierungskunst seiner beiden Statthalterinnen zu[illegible] ist, [illegible] der würdigen Nachfolgerin ihrer Tante Margareta.» (Blok: *Gesch. d. Niederlande.* II. 393.)

[3] *Geschichte der Niederlande.* Von P. J. Blok. Im Auftrage des Verfassers verdeutscht durch Pastor O. G. Houtrour zu Neermoor. Gotha. 1905.

[4] *Les Pays-Bas sous Charles-Quint. Vie de Marie de Hongrie.* Uj kiadas. Bruxelles 1861.

olvasni szeretők türelmét. Műve távolról sem elégítheti ki az alaposság és okadatoltság után vágyakodó művelt olvasó igényeit, inkább élénken érezteti vele, hogy hogyan kellene a rendkívüli nő életrajzát megirni. Juste művét inkább is csak izleltetőül tekinthetjük s nekünk magyaroknak az annál kevésbbé kielégítő, mivel magyar fordítása is meglehetősen gyarló.[5]

Német részről Sacher-Masoch tett kisérletet Mária életét megírni.[6] Nem tagadjuk, hogy sok érdekes és új adatot beszél el az általa dicsőitett fejedelmi nő életéből, de minthogy adatait igazoló eredeti okiratokat nem közöl, de sőt azokra nem is utal, ezek annál kevésbbé számíthatnak feltétlen hitelre. Előadása művét amúgy is inkább szépirodalmi műnek minősíti. Szereti a paradoxont, ellenszenv vezeti a magyarok, rokonszenv a Habsburgok iránt oly mértékben, hogy ez által állításainak súlya tetemesen könnyül a komoly megítélés mérlegén. Egy előkelő magyar író nem éppen túlozva Sacher-Masoch művét *pampfletnek* nevezi.[7] De még inkább mondható ez a német szerző egy másik hasontárgyú művéről, mely második kiadásban 1870-ben jelent meg Jenában 3 kötetben.[8] E művet, igaz, nem tudományos művül, hanem «történeti regényül» írta szerzője, de még mint ilyen sem jöhetne a Mária-biografiák közt tekintetbe. Eltekintve azoktól a lélektani absurdumoktól, melyekkel e műben lépten-nyomon találkozunk, Mária s a vele érintkezésben állott személyek oly kedvezőtlen, hamis világításban állítvák az olvasó szemei elé, hogy az csak torzképeket láthat. Kritika helyett csupán a szabadjára eresztett fantázia rajzolja meg a képeket, melyek mindegyike a részrehajló, felületes, lelkiismeretlen szerzőre vall. E művel szemben elmondhatni azt, a mit Jókai mond: «Az életírás a historikus feladata, nem a költőé.»[9]

5 Juste: *Mária magyar királyné.* Fordította Szász Károly. Pest 1869.

6 Dr. Leopold Ritter von Sacher-Masoch: *Ungarns Untergang und Maria von Oesterreich.* Zum Theil nach Urkunden des k. k. Staatsarchivs zu Wien. Leipzig 1862.

7 Salamon Ferencz: *Budapesti Szemle,* 1862. XVI, 231.

8 *Der letzte König der Magyaren.* Historischer Roman von Leopold Sacher-Masoch. Zweite Ausgabe. Jena 1870. I—III. Bd.

9 *Politikai Divatok.* Bpest 1907. Ötödik kiad. 1, 5.

Magyar részről már többen igyekeztek Mária életrajzához adatokat, történeti anyagot és részben annak kritikai feldolgozását szolgaltatni. Ki kell itt mindenek előtt történetírásunk nagy mesterét, Horváth Mihályt emelnünk, mint ki a szabadságharczra következett szomorú absolutidőszakban Svájczban és Németalföldön tartózkodván, az ottan levő levéltárakban található gazdag anyagot részben összegyüjtötte s nyers alakban közzétette. Éppen megbecsülhetetlenek történetünk szempontjából azok az okiratok, melyeket a «Brüsseli magyar okmánytár» czimén a M. Tud. Akadémia kiadásában még az 1857—1859. években közrebocsátott.[10] Adatait azonban Horváth Mihály nem dolgozta fel s a mit egy másik kis dolgozatában közzétett, abban csak pár szót mond azon összeköttetésről, melyet Mária egyes személyekkel, kik iránt, Budán lakván, nagyobb bizodalommal s kegyelemmel viseltetett, azután is, a távol Németalföldről állandóan fenntartott. Ezen levelekből is csak egy párt kivánt közleni. «Nem szándékunk, mondja, ezen összeköttetésekről egész terjedelmében szólani; még azon viszonyokat sem akarjuk említeni, melyek özvegyi javainak, a bányavárosok, a zólyomi, diósgyőri, huszti, munkácsi stb. uradalmak birtokánál fogva közte és az ország között holtáiglan fenmaradtak.»[11] Sok nemes igyekezettel törekedett Akadémiánk egy régi jeles tagja, Botka Tivadar[12] és még fokozottabb buzgósággal egy másik jeles és szerencsés, mondhatni gondviselésszerű irónk, Fraknói Vilmos írt Máriáról. De sem Botka, sem Fraknói, bár ez utóbbi kiadványai a Mária királynéra és korára vonatkozó iratok egész sorozatának megjelentetésével dicsekedhetnek,[13] nem tartalmaznak

[10] *Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi levéltárból.* Összeszedte és lemasolta Hatvani Mihály. I—IV köt. Pest 1857—1859.

[11] *Pár szó özvegy Mária királyné összeköttetéseiről Magyarországgal.* Eredetileg megjelent a «Történelmi Zsebkönyv»-ben, onnan újból nyomatott «*Horváth Mihály kisebb történelmi munkái*» II-ik köt. Pest 1868. 425—433. ll.

[12] *Mária magyar királyné győzelme a vallási gyanusitásokon.* Közzétéve Knauz Nándor *Magyar Sion*-jában II, 19—32. és 97—111. ll.

[13] *Henckel János, Mária királyné udvari papja.* Pest, 1872. (Értek. a tört. tud. köréből, II. k. 4. p.) — *II. Lajos és udvara.* 1876. (*Budapesti Szemle,* X. köt. *Olcsó könyvtár.* Bpest, 1878. 47. p.) — *II. Lajos számadási könyve. 1525.* (*Tört. Tár.* XXII.

összefoglaló, áttekinthető szerves történeti életrajzot. Botka a királynénak csupán gyanúba vett hitvallási meggyőződését kívánta tisztázni, míg Fraknói tágasabb kritikában nemcsak a királynénak a reformációval szemben elfoglalt állásáról, hanem a királynő és férje udvaráról, anyagi viszonyairól s egyes udvari személyzetéről is tett közzé nagybecsű kutatásokat. Tulajdonképeni életiratot azonban ő sem írt, a királynénak németalföldi tartózkodásáról és tevékenységéről egyátalán mit sem közölt. S ezért azt reméltem, hogy törekvésem némi jóakaratú méltánylást érdemel úgy a külföldi, mint a hazai írók szemében, mint ki egy összefoglaló, Mária életműködésének összességét feltüntetni akaró, könyv- és levéltári anyagon, művészettörténeti kutatásokon és személyes helyszíni tapasztalatokon nyugvó műnek megírására vállalkoztam.

Elengedhetetlennek tartottam ugyanis művem szerkesztésében nemcsak a kútfőkből meríteni, hanem a helyi személyes tapasztalatokból is okulni. E végett felkerestem 1912 nyarán Lüttich, Brabant, Antwerpen, Kelet- és Nyugat-Flandria és Hennegau tartományok városaiban: Lüttich, Tirlemont, Löwen (Louvain), Mecheln (Malines), Antwerpen (Anvers), Turnhout, Gent (Gand), Brügge (Bruges), Brüssel (Bruxelles), Mons (Bergen), Binche (Bingen), Mariemont városaiban illetve helységeiben, ezek könyvtáraiban, muzeumaiban, templomaiban, kolostoraiban, városházaiban s egyéb köz- és magánhelyiségeiben Mária királynénk emlékeit, érmeit, arczképeit, könyveit s az általa létesített építészeti és művészeti alkotások maradványait s ha be is kell vallanom, hogy épp azokban a városokban, melyekben legtöbbet véltem találhatni, legkevesebb Mária-vonatkozású anyagra tehettem szert, mégis egészben örvendetes eredményt mutathat fel ötheti belgiumi tanulmányutam, mert sok érdekes anyaggal s tapasztalattal gyarapította ismereteimet. [14]

kk. és kül. lenyomatban is.) — *Mária magyar királyné állása a reformatio irányában.* (Megjel. az *Uj Magyar Sion*, IX. köt.)

[14] Elszámoltam az út eredményeiről külön iratban: *Egy magyar királyné emlékeinek nyomai a külföldön.* Közzétéve Angyal Dávid *Történelmi Szemle*-jében. Budapest, 1914.

Belgiumot elhagyva folytattam tanulmányaimat az útközi nagy kulturmetropolisokban: Párisban, Münchenben és Bécsben. Párisban a Cabinet de France-ban levő hires Mária-fémer minden tanulságát még nem vonta le a külföldi és a hazai műtörténetirás. E fémer tüzetes tanulmányozása igen fontos műtörténeti felvilágosítást adhat Mária és korának műtörténeti viszonyairól. München képtárai és éremmuzeuma nagyon becsesen egészítik ki a Mária-biografia anyagát. Bécs pedig valamennyi gyüjtemény legkiválóbbikának bizonyul. Az Albertina ugyan a Dürer-rajzon kívül más Mária-vonatkozású műtárgyat nem foglal magában, de annál többet a *Császári hitbizományi könyvtár*, melyben nem kevesebb mint 13 Mária-arczrajz, továbbá a *Császári éremtár* és a *Császári műtörténeti muzeum*, melyekben igen becses festészeti és éremmetszésű műtárgy található Mária királyné életének és korának történetéhez.

A gyüjtött adatokat és a helyszíni tapasztalatokat felhasználva írtam meg Mária királyné és korának eme történetét. Vajha sikerült volna azt csak megközelítőleg is hűen és tanulságosan megírnom. Minden e műben mutatkozó fogyatékosságot mentsen a kegyes olvasó birálatában szándékom nemessége és lelkesedésem tisztasága.

3 MÁRIA KIRÁLYNÉ ÉRME

4. MÁRIA KIRÁLYNÉ MARIEMONTI PALOTÁJÁNAK ROMJAI.

I.

MÁRIA NEMZETSÉGI SZÁRMAZÁSA.

A TÖRTÉNETIRÓK Máriát nemzetsége származására nézve hol *Burgundi*, hol *Spanyol*, illletve *Castiliai* s *Osztrák* Máriának irják s e jelzőket sem következetesen használják.[1] Az egykorúak is e genealogiai jelzőket rendesen azonosokul felváltva használták[2] avagy Máriát egyszerűen *Németnek* vagy *Castiliainak* vették.[3] Ám a mellékelt nemzetségi tábla világosan hirdeti, hogy Máriát csakis a *Habsburgi* s illetve az *Osztrák* jelzőnév illeti meg. Származása öt ugyanis egyenesen a Habsburgokkal köti össze, a mennyiben atyja I. Szép Fülöp a maga leszármazását a Habsburgok fejéig, Gazdag Albrechtig, a Habsburgi tartományi grófig vezeti fel.[4] Ennek egyik XIII. szá-

1 Maga Lorenz Ottokár is hol *spanyolnak*, hol *osztráknak* mondja. *(Genealogischer Hand- und Schulatlas*, Berlin 1892. Tafel XXI. és XXII.)

2 Herberstein írja a saragossai érsekről: Nennt Neapolis neben baiden Sicilien, *setzt Burgundy für Österreich. (Selbst-Biographie* in *Fontes rer. Austriac.* Script. I. 193.)

3 Igy az egykorú Szerémi György: *germanica* ancilla nomen Maria. *(Epist. de perdic. Regni Hung.* cap. XXIX. p. 92.) Hogy Mária származása iránt mily helytelen fogalommal birtak, mutatja az, hogy a Szerémi textusához tett javító kéz Máriáról azt mondja: Maria *filia* Ferdinandi (!).

4 dal quale (I. Rudolf) nacque Alberto, *che fu primo Arciduca di Austria*, inues-

zadi utódja, az 1291-ben elhalt Habsburgi I. Rudolf király birodalmi hűbérül adja 1282-ben fiainak, I. Albrechtnek és II. Rudolfnak Ausztriát, Stiriát és Krajnát s minthogy II. Rudolf e hűbérről már 1283-ban lemond, az *Osztrák* jelző csakis I. Albrecht származékában folytatódik.[5] I. Albrecht fia, II. Albrecht származékában a Habsburgok ezen vonala két ágra szakad. III. Albrecht megalapitja ugyanis a Habsburgok albrechti vagyis osztrák vonalát, III. Leopold pedig ezek leopoldi vagyis tiroli és stiriai vonalát. Az albrechti vagyis osztrák vonal folytatódik IV. Albrecht és V. Albrecht származékában utószülött Lászlóig, de ebben a vonal ki is hal 1457-ben. A leopoldi vagyis tiroli és stiriai vonal III. Leopold fiaiban, IV. Fridrikben és Ernőben csakhamar két külön vonalra szakad, mert IV. Fridrik fia, tiroli Zsigmond a tiroli, Ernő fia, V. (III.) Fridrik pedig a stiriai vonalat képviseli. Zsigmondban a tiroli vonal már 1496-ban kihal, de a stiriai vonal folytatódik Ernő származékaiban, V. (III.) Fridrikben s ennek fiában, I. Miksában, ki által az I. Szép Fülöpre s ennek gyermekeire, *Máriára* és testvéreire száll, úgy hogy Máriában és testvéreiben az *Osztrák* jelző szakadatlan összefüggésben van I. Albrechttel, úgy hogy e jelzőt úgy az egykorú,[6] mint a későbbi írók[7] joggal alkalmazhatják Máriára.

A mi a *Burgundi* jelzőt illeti, az Máriát csak nagyanyai agon, Burgundi Mária, Vakmerő Károly leánya után illethetné, csak-

tito dal padre essendo uacato quel stato senza heredi, di onde si principiò à chiamare questa casa d' Austria, la quale prima era di Habspurg. (Mocenigo Alajos követségi jelentésében. Fiedlernél: *Relationen Venetianischer Botschafter über Deutschland u. Österreich.* Közzétéve a Fontes rer. Austriac. II. Abth. XXX. Bd. 12. l.)

5 A berlini múzeumban levő, Máriát feltüntető kép párkányán cursiv irással 1519. évi német felirat szerint Frau Maria geborune Kunigin zu *Castilien* Romisch und hispanischer kunigklicher unt schwester Die Kunig Ludwigen von Hungern eelich vermehelt ist. Irs alters im funnffzehennden jaren 1519.

6 Így írja Jorg Kirchmair von Ragen, Klosterknecht a maga emlékiratában: der hielt sponsalia mit der *von Osterreich,* értve alatta Máriát. *(Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* Kiadva a *Fontes rer. Austriacarumban.* Script. I, 451.)

7 Így Ranke: *Marie von Österreich.* (L. *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* 1839—47. 3. kiad. II, 327.) Továbbá P. J. Blok: *Marie von Österreich. (Gesch. d. Niederlande.* Gotha, 1905. II, 689.) Sacher-Masoch: *Ungarns Untergang u. Maria von Oesterreich.* Leipzig, 1852. Lorenz Ottokárt fentebb említettük.

CASTILIAI IZABELLA.

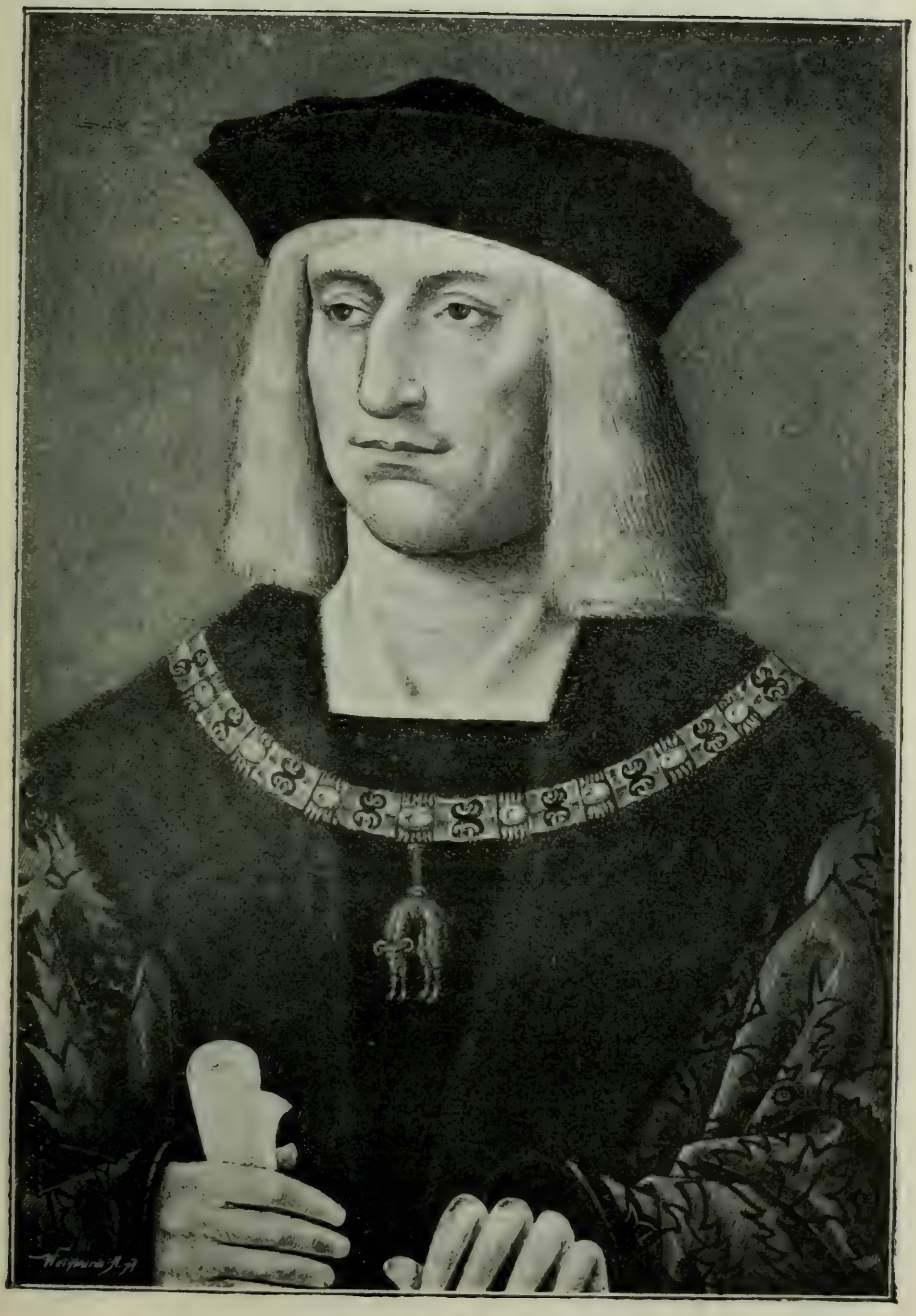

5. MIKSA CSÁSZÁR FIATALKORI KÉPE.

hogy a származásnál nem az anyai, hanem az apai származás jön tekintetbe. Ugyanaz áll a *Spanyol*, illetve *Castiliai* elnevezésre nézve is, mert Mária csak anyai ágon, Őrült Johanna által függ össze a spanyol fejedelmi családdal.[8] A *Német* elnevezés pedig Máriára azért nem alkalmazható, mert a Habsburg-ház *német* vagy *osztrák* vonalát még csak I. Ferdinánd, Mária fivére alapította az által, hogy ő az 1521. évi április 28-iki wormsi birodalmi gyülésen kapta V. Károly császártól Ausztriát, vagyis az Enns fölötti és alatti ausztriai főherczegséget, Stiriát, Karinthiát, Krajnát és Tirolt örökös tulajdonául.[9] Így tehát még csak I. Ferdinánd és ennek utódai nevezhetők nemzetségi származásuk jelölésére Német-Osztrákoknak. A kik pedig Máriát *Magyarországi* Máriának nevezik,[10] ezt nyilván nem származása, hanem csakis magyar királyságára való tekintetből teszik s könnyebb megkülönböztetésül a történet lapjain szereplő egyéb Máriáktól.[11]

A mellékletben közölt nemzetségi táblából kitűnik tehát, hogy *Mária*, II. Lajos neje az inkább szépsége, mint tehetsége és ambitiója által feltűnő[12] Habsburgi I. Szép Fülöpnek, I. Miksa

8 Kohn Sámuel Máriát, mint Fülöp castiliai király leányát *spanyol* királyleánynak s *Spanyolországból* jöttnek mondja, nem tudva, hogy Belgiumból jött. (*A zsidók története MO-gon a mohácsi vészig.* Budapest, 1884. 270 l.)

9 Smets: *Az osztrák birod. története*, II, 470.

10 Lorenz: i. h. Tafel XXI. Maria *von Ungarn*. A belga irók: *Marie de Hongrie* néven említik. Maria *von Ungarn*. (P. J. Blok: *Gesch. d. Niederlande* II, 385., 500., 571.) Juste: *Vie de Marie de Hongrie*. Bruxelles 1861.

11 Lásd az áttekinthetőség szempontjából a mellékletben közölt három nemzetségi táblát.

12 Róla Gans János mondja 1638. évben megjelent művében: Von natur mit einer so schönen Leibsgestalt begabt, dass die Statt Paris vnnd dessen Damen als sie solchen in durchraisen ersehen, ihn nicht weniger für den schönsten vnder den Männern, als jener gleichnamiger Hirt Venus vnder den Göttinnen gehalten vnnd jhme dauon der zunahmen dess schönen, wie von gleichen sitten und tugenden die lieb vnd lust der menschen auffkommen, für seelig schrien. (*Österr. Frawen Zimer* 101—102 ll.) Egykorú tudósítások szerint kék szemű, derék alakú, virágzó arczszínű, szőke hajú volt. (Engelhaat Gottlob: *Deutsche Geschichte im XVI. Jahrhundert.* I, 193.) Életnagyságú fémszobra látható az innsbrucki udvari templomban a Miksa-mausoleum alakcsoportjában. Ez utóbbit közli fényképben Ed. Heyk: *Kaiser Maximilian* cz. művében. Bielefeld u. Leipzig 1898. 5. l. Számos régi olajfestményű képe látható a belgiumi képtárakban. Így a brüsszeli városháznak a polgármester hivatalos helyiségébe vezető corridorjában. A királyi képtárban a X. teremben 557. sz. a. kivont karddal feltüntetve, Brüggeben a St. Sauveur-cathedrálisban a Chambre des Marquilliers falán levő, aranylapra festett képe. Születési házának, a Herczeglaknak csekély romjai ma is láthatók Brüggeben.

6. KATHOLIKUS FERDINÁND.

császár fiának,[13] kit földiei, a brüggeiek, mivel folyton bottal járt, *Botos*-nak neveztek[14] és a vele 1496-ban házasságra lépett castiliai Johannától, aragoniai II. Kath. Ferdinánd[15] és castiliai Izabella spanyol uralkodók leányától született sarja volt. Édes nővére az akkor Európa leghatalmasabb fejedelmének, az 1500 február 24-ikén Gentben[16] született Károlynak, ki 1506 óta Burgund és Németalföld ura, 1516 óta I. Károly néven anyja révén spanyol király és 1519 június 28-ika óta, nagyatyja, I. Miksa császár halála után V. Károly néven római császár és 1530 február 22-ike óta lombardiai király is volt. Továbbá édes nővére nevezett Mária az 1503 márczius 10-ikén Castiliában, Medinában született, 1531 január 5-ikén Kölnben római királynak megválasztott s ugyanazon év január 11-ikén Aachenben római királynak megkoronázott Habsburgi I. Ferdinándnak, ki mint győző került ki abból a hosszantartott versengésből, mely a magyar koronáért a mo-

7. I. FERENCZ FRANCZIA KIRÁLY SZOBRA.

13 Ain *Enickhl* des Allerdurchleuchtigisten Fursten weilandt Maximiliani Römischen Khaysers; ein Tochter des Durchleuchtigisten Fursten Heren Philipsen in Hispanien Khunig; aus vnd von so hohem Römischen Khayserlichen vnnd Hispanischen Khunigelichen Stamen vnd Geschlecht geporen und entsprungen. II. Lajos nászajándéki okiratában. Buda 1522. (*Archiv f. Kunde österr. Gesch. Quellen* XXII, 133.)

14 Brüggeben a St. Sauveur cathedrális templomi előljáróságának szobájában, a Chambre des Marquilliers falán levő aranylapra festett Szép-Fülöp képén e felirat olvasható: Philippus *Stok* ons graef | Spaens Konink hier geboren | Heefs't heiligt broederscap. | Der ween hier eerst verkoven

15 Mint az egyesült Spanyolország királya V. Ferdinánd.

16 Szalaynál csak nyomdahibául olvashatni: *Genf*-et. (*MO tört.* III, 533.)

hácsi vész után közte és Szapolyai János és illetve annak neje és fia, Izabella és János Zsigmond közt folyt és ki 1558 márczius 13-ikán majnai Frankfurtban V. Károly utódjául német császárnak megválasztatott. Azonkívül édes nővére Mária az 1498 november 24-ikén született Eleonora királynénak, előbb Emmanuel portugal király, utóbb 1529 augusztus 5-ike óta I. Ferencz franczia király nejének. Nővére továbbá az 1507 január 14-ikén született Katalinnak, III. János portugal király nejének és nővére az 1501 július 18-ikán Brüsselben született Izabellának, máskép Erzsébetnek, 1515 augusztus 9-ike óta II. Keresztély dán király nejének s így Mária egy nagyon terjedelmesen szétágazó hatalmas fejedelmi rokonságnak volt a tagja. Később II. Lajos magyar királylyal való házassága révén rokoni összeköttetésbe jött egyrészt a lengyel Jagellokkal, másrészt az angol Kendali grófokkal, a franczia Orleansokkal,[17] a Luxenburgokkal és az Anjoukkal is.

17 E két utóbbit illetőleg irja II. Ulászló 1502 június 14-ikén Kassa városának: quod nos Serenissimam dominam Annam de Candalle, ex Regia stirpe Fuxorum oriundum, affinem videlicet et consanguineam Christianissimi Regis Franciae, in coniugem et consortem nostram carissimam accepimus. (Katona: *Hist. Crit.* XVIII. 1324.) Miksa császárhoz irott levelében pedig: Domina Anna de Candale, ex regia natus de stirpe et familia originem trahens. (Praynál: *Epist. Proc.* I, 41.) Ebből kitetszik, hogy azok a gyanúsitások, melyek a magyar országtanács némely tagjai részéről Anna törvényes születése és a franczia királyi családdal való rokonsága iránt fenforogtak (Sambucus: *Script. Minor.* I, 32.), minden alapot nélkülöztek. Az Anna származásának megvizsgálása czéljából Ulászló által Franczia országba kiküldött Petantzius Félix, XII. Lajos által aláirt bizonyitványokkal igazolta, hogy Anna régi aquitániai királyok leszármazottja, egy navarrai királyi herczegnő dédunokája, IX. Lajos franczia király nővérének unokája s így XII. Lajos király közeli rokona. (L. Sambucus in *Script. Minor.* I, 39. s v. ö. Engellel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 111.) B. Herberstein Zsigmond a maga önéletiratában csak azt mondja: nachdem Khunig Wladislaus *aine aus Frankreich genomen hatte.* (*Selbst-Biographie Siegmund Freiherr v. Herberstein 1486–1553.* Kiadta Karajan: *Fontes rer. Austriacarum.* Script. I, 72.) Azonk. l. Wenzelnél: *II. Ulászló király házassélete*, közzétéve a *Századok* 1877. évf. XI. köt. Fraknóinál: *Rapports diplomatiques de la Hongrie avec la France*, közzétéve a *Revue d'histoire diplomatique* 1889. évf. Behatóan Kropf Lajosnál: *Anna királyné, II. Ulászló neje* czimű közleményében a *Századok* 1895. évf. XXIX. 689. s. kk. ll.

II.

MÁRIA SZÜLETÉSE, GYERMEKKORA, NEVELÉSE S TERVEZETT ELJEGYZÉSE.

MÁRIA mint szülőinek utolsóelőtti gyermeke, 1505 szeptember 17-ikén[1] pillantotta meg a napvilágot Brüsselben, a Kaudenberg (Kaltenberg, Froidmont) palotában, mely a mostani királyi palota tőszomszédságában, a St. Jacques-sur-Caudenberg közelében állott. Mária születése tehát abba az évbe esik, melyben Magyarországon az országgyűlési rendek a magyar nemzeti királyságot törvénybe iktató rákosi végzés ellenében elismerték II. Ulászló magyar király születendő fiának a magyar trónhoz való jogát.[2] A kisdedet keresztvízre I. Miksa császár és Nassaui Engelbert özvegye tartották.[3] Atyja már a következő évben, 1506-ban, szeptember 26-ikán Burgosban hideglázban elhalálozván,[4] anyja, Johanna pedig férje halála felett való

8. MIKSA CSÁSZÁR LOVASKÉPE 1509. ÉVI TALLÉRJÁN.

1 Gans (*Österr. Frawen Zimer* 120. l.) és Lohmeier szerint 1505 szeptember 17-ikén. Erre a dátumra teszi ezt a *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen d. allerh. Kaiserhauses* is Wien 1893. XIV. Bd. 157. l.) Ellenben Geiszan (*Hist. Tagebuch d. Erzhauses Österreich* 190. l.) és Juste (*Les Pays-Bas sous Charles-Quint. Vie de Marie de Hongrie* 5—6. ll.) szeptember 13-ikára.

2 B. Herberstein Zsigmond Anna herczegnő születéséhez kapcsolja a magyarság ellenkezését: Dieselb (t. i. Candale Anna) geperte ain Tochter. Da ward ain hanndlung fürgenomen, das die Hungern den Khaiser vnnd seine Erben, wider Ire gegebne verträg, von der Erbschafft des Khunigreichs stossen wolten. (*Selbst-Biographie* i. h. 1, 72.)

3 Gans: *Österr. Frawen Zimer, das ist das Leben aller gebornen Ertzherzogin von Österreich.* Cöln (1538) 120. l.

4 Gans Fülöpnek Burgosban bekövetkezett halálát 1506 szeptember 23-ikére teszi (*Österr. Frawen Zimer* 107. l.) Geiszan ugyancsak 1506 szeptember 25-ikére, de Granadában. (*Hist. Tagebuch* 200. l.) Engelhaat szerint is † 1506 szeptember 25-ikén. (*Deutsche Gesch. im XVI. Jahrh.* 1, 194.) E dátumra teszi azt az egykorú Cuspinianus is: Sept. 25. Moritur Rex

fájdalmában eszét veszítve,[5] a gyermek korán árvaságra jutott.[6] Nevelése atyjai nagynénjének, Szép Fülöp nővérének, Habsburgi Margit főherczegasszonynak és németalföldi kormányzónőnek, valamint lovagias nagyatyja, I. Miksa császárnak gondos felügyelete alatt folyt.

Gyermekkorának első éveit Mária a brabanti herczegek ősi székhelyén Löwenben, a Löwenstein néven ismert kastélyban töltötte. Ebben kapta ő bátyjával, Károlylyal s két nővérével, Eleonorával és Izabellával együttesen 3 éven át első testi és szellemi kiképeztetését.[7] Azok a kiváló erények, melyek a kora műveltségének színvonalán felül állott, Margit főherczegasszonyt ékesítették és Németalföld történetében annyira emlékezetessé teszik, kezességet szolgáltattak arra, hogy az ő felügyelete alá került fejedelmi gyermek nevelése fenkölt elvek szerint történend. E mellett kezeskedtek nevelői és tanítói: a finom Beaumont Anna, a jeles Laurent Vacca és főleg a mathematikai, jogi és theologiai tudománya, valamint gazdag politikai tapasztalatai, jámborsága és asketikus szigora által hírnévhez, de sőt a szentség hírébe jutott[8] löweni egyetemi alkanczellár, az 1522 január 9-ikén pápának megválasztott Adorján mester, közönségesen Utrechti Adorján.[9] Az ő gondjuk tényleg kiterjeszkedett

Hispanie, archidux Austrie Philippus, filius Regis Maximiliani nostri. A hivatalos hír még csak október 11-ikén érkezett meg. (*Tagebuch Joh. Cuspinianus.* Közzéteszi Karaján: *Fontes rer. Austr.* I, 401.)

5 Mocenigo Alajos a maga követségi jelentésében csak jelzi Johanna eszelősségét, la quala anchora uiue con fama di esser poco sauia. (Fiedlernél: *Relationen. Fontes rer. Austriac.* II. Abth. XXX, 13.) Gans körülményesebb. Die Verwittibte Königin hat auch der stätiges Weinen vnnd bekümmern wegen seines Tods ein solche blädigkeit dess Kops bekommen, dass sie dardurch starck am verstand gelitten. (*Öster. Frawen Zimer* 107. l.) Az ő őrültségéről, mely utóbb tompaelmüséggé fajult l. Engelhaat: *Deutsche Gesch.* I, 194. Azonkiv. Reimer: *Königin Johanna die Wahnsinnige u. ihre Nachkommen.* Közölve *Im Neuen Reiche* 1878. I, 561–578.

6 Seine fürstlich kinder vnerzogen hinder sein verlassen, írja az egykorú Jörg Kirchmair: *Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519–1553.* Kiadta Karaján in *Fontes rer. Austr.* Script. I, 423.

7 Károlynak löwensteini tanulásáról és neveléséről Mocenigo Alajos velenczei követ mitsem mond, szerinte a császár kiképeztetését 16. életévéig szülővárosában, Gentben kapta. (L. 1548. évi zárójelentését Fiedlernél: *Relationen venet. Botschafter über Deutschland u. Österreich.* Közzétéve in *Fontes rer. Austriac.* II. Abt. XXX. k. 13. l.)

8 Medici bibornok mint ilyent ajánlotta a megválasztásra a bibornoki testületnek. Lettera di Roma a di 19. Jener Sanudonál.)

9 Így nevezi önmagát egy 1514. évi levelében. (Burmannus Casper: *Adrianus*

a fiatal leányban egészséges csiraként szunnyadó összes testi s lelki képességek kifejlesztésére és kimüvelésére s bár számolniok kellett a milieu befolyásával, mely a németalföldi tartományokban úgy az előkelő mint a polgári házak gyermeknevelő szobáiban egyaránt érvényesült, mégis igyekezetükkel és paedagogiai ügyességükkel könnyen elérték azt, hogy a gondjaikra bízott növendék gondolkodása és érzése ment maradt a túlcsapongó

9. LÖWEN TÁVLATI LÁTKÉPE.

szélsőségek kinövéseitől. A mint nem fejlesztettek a gyermek lelkében vakbuzgó érzéseket, úgy nem tápláltak szellemi igényei világában vallásellenes, szabadonczkodó utopiákat sem, a mi Mária életében könnyen megérthetővé teszi egyéni jellemének későbbi kialakulását.

A nevelők fáradozásait könnyítette a növendék testi-lelki jóravalósága, testi nagy ügyessége, tanulási fogékonysága, ele-

VI sine analecta historica de Adriano VI. p. 443.) A belföldi oklevelekben utrechti Arÿan Florisze mester a neve. Atyja, Boyens Floris után némelyek Boyensnek nevezik. (L. Burmann jegyzetét Moringi: *Vita Adriani* cz. művéhez, 2. lap. Ranke: *Die röm. Päpste* I, 59. Lohmeier: *Hist. Tagebuch d. durchl. Erzhauses Österr.* 8. l. A *Dedel* név is gyakori. Engelhaat: *Deutsche Gesch. im XVI. Jahrh.* I, 195., 397—98.

SZÉP FÜLÖP.

(Egykorú festmény után.)

ven esze, heves ismeretvágya, éber lelki figyelme s korán érő ítélete, úgy hogy mikor már érettebb gyermekkorba jutott, nemcsak testi edzettségét, nagy fizikai rugékonyságát, ügyes gimnasztikai gyakorlottságát, kellemes tánczát, madarak, dámvad, szarvasok leterítésében kimutatott lőbiztonságát s lovaglási bra-

10. VI. ADORJÁN PÁPA.

vúroskodását, de művelt szellemét s egyéni szép jellemét is mindenkinek el kellett ismernie. Feltünt Mária folytonos kérdezősködése által elárult nagy tanulási vágyával és buzgón folytatott önművelődési ösztönével. «Többet állott, mondja német életírója, a könyvespolcz, semmint a tükör előtt.»[10] Különösen a történelem érdekelte, mintegy korai ítélőképességgel kiérezve

[10] Sacher-Masoch i. m. 38—39. ll.

azt, hogy ez a tudomány az élet mestere. De az államtudományok alapelvei iránt is érdeklődött, korán elárulva ezzel ama képességeit, melyeket később a magyar trónon és kivált a németalföldi helytartóságban közelismerésre érvényesített. Minden könyv, mely tudományos ismereteit gyarapíthatta, már kora ifjuságában lekötve tartotta figyelmét. Tudományos ismeretei gyarapításában nem csekély eszközül szolgált neki a nagyeszű és jeles műveltségű[11] Croy Vilmos, chimai herczeg könyvtára is, mely idősbb testvére, V. Károly kiképzésében ugyancsak jelentős szerepet játszott volt.[12]

Hogy Mária tudományos kiképzésére nagy befolyással volt testvérbátyja, Károly is, kétségtelen. Károly, Löwensteint elhagyva, gyakrabban tért oda vissza nagynénjével, Margittal, Mária és növérei látogatására. A fiatal herczeg ilyenkor egy-egy egyetemi cursusban vett részt, a mi nyilván igen serkentőleg hatott fiatalabb testvéreire.[13] Magát a kastélyt is annyira szerette Károly, hogy azt 1511-ben csaknem teljesen restauráltatta. 1518-ban az éttermet újíttatta meg s azt Gerard Boets üvegfestőművész által tíz, a Brabantok hős haditetteire vonatkozó képpel diszíttette.[14]

Ma e híres, még a IX. században épült, a város északi részén, a mechelni kapu előtt emelkedő dombon, a Mons Caesaron állott várkastély már annyira elpusztult, hogy alig maradt belőle csak némi alapfal is. Helyén most egy terjedelmes benczésrendi kolostor és templom áll. Az egyik rendtag állítása szerint a régi várnak csak az a része maradt fenn, melyen ma a gyermek Jézust tartó óriási Sz. Mária-szobor áll. De bár a kastély elpusztult, helyének felkeresése mégis bőven jutalmazza az odajutásnak

[11] Der herr von Tzevers (Herr von Chievres), alls ein hochweiszer, dem nit vill leut diser zeyt mit vernunfft gleichten. (Herberstein: *Selbst-Biographie* in *Fontes rer. Austriac.* Script. I, 198.)

[12] Sacher-Masoch i. h. Későbbi szerepléséről s V. Károly részéről élvezett tiszteletéről egy egykorú emlékirat, Jorg Kirchmair: *Denkwürdigkeiten seiner Zeit* szól. (*Fontes rer. Austr.* Script. I, 455–56.) Meghalt 1521 május 18-ikán. (Häberlin: *Deutsche Reichsgeschichte.* 10, 409.) Állitólagos arczképe, Gossart Jean műve, megvan a brüsseli régi képek múzeumában, 720. sz. a.

[13] Edward van Even: *Louvain dans le passé et dans le présent.* 1895. 562.

[14] U. o. 247. l.

amúgy sem nagy fáradságát. Mert a ki a Mons Caesaron jár, abban az örömben részesülhet, hogy e helyt, a multba visszaszállva, élénken elképzelheti azokat a benyomásokat, melyeket a gyermek Mária fogékony lelke itt kapott. A hegyről a városra való letekintés elragadó. A város nagy kerületben terül el a hegy tövében s kétséget sem szenved, hogy a panoráma emléke elevenen újulhatott meg Mária lelkében később, mikor szülőhazá-

II. LÖWEN LÁTKÉPE A MONS CAESÁRRÓL.

jából idegen országba, Magyarországba jutva, a pozsonyi várhegyről letekintett a történelmileg annyira jelentékeny s Löwen fekvéséhez annyira hasonló magyar határszéli városra.[15]

[15] Louvainban, sajnos, eredmény nélkül kutattam Mária-emlékeket. A páratlan szépségű, késő gótstílű, kecses, vidor építkezésű városháza külfalait ékesítő szobrok közt, melyek hírneves louvainieket és az ország regenseit tüntetik elénk plastikai szépségben, Mária szobrát már csak azon oknál fogva sem találhattam, mert az épület, szobordíszeivel együtt sokkalta korábban, a XV. század közepén, 1448—63-ban épült, illetve készültek. A modernizáló belső termeiben elhelyezett múzeuma sem volt számomra kincses forrás. Sok érdekes tárgyú képei közt mégis két festmény igen megörvendeztetett. Mutatják ezek a Mons Caesaron állott brabanti herczegi chateau egykori alakját. Az egyik kép 1460-ból, a másik 1799-ből való. Mindkettő Antoine Clevenbergh műve. Még korábbi időből, 1606-ból és 1625-ből való rajzaikat Edward van Evennek 1895-ben közzétett nagy monografiája közli. (*Louvain dans le passé*

Tanulás és önképzés között gyorsan röpültek Mária gyermekkori évei. Gyermekkora gyorsan elfutó álomnak mondható. Már 6 éves korában járt az ő eljegyzése ügyében I. Miksa császár két bizalmas diplomatája, a klasszikus latinság egyik legelismertebb terjesztője, Spiesshammer (Cuspinianus) János és a magyar családba beházasodott olasz-német gróf Nogarola Lénárt Budán. A császár terve volt nemcsak II. Ulászló leányát, Annát valamelyik Habsburgival, eredetileg Károlylyal, utóbb Ferdinánddal összeházasítani, hanem ugyanazon Ulászlónak candali Foix Annától született fiát, *Lajost is házasságilag összekötni Máriával* s ezzel Magyarországot Ausztria számára, netáni magtalanság esetében, biztosítani.

A házasságra kiszemelt Lajos 1506 július 1-én, délelőtt féltizenkét órakor született[16] s így Máriánál csaknem egy évvel fiatalabb volt.[17] Világrajötte nagy örömet okozott nemcsak a királyi családban, hanem az egész országban, sőt az ország határain kívül is. «A legjóságosabb Isten, írja a boldog apa az ország rendeinek, nem csupán az ő, hanem az egész ország, de sőt az egész kereszténység vigaszára adta és ajándékozta az újszülöttet.»[18] Ez utóbbit hirdette később, a két éves gyermek

et dans le présent 30. és 245. lapjain.) Az 1525-iki rajz egy egykorú metszet után van reprodukálva. E könyvben egyébként közölvék a fentemlített 1640. és 1799-iki látképek is. (U. o. 248. és 249. ll.)

16 Come fo mandato per lui dil Rej, ritornasse, per che la Raina havita le dole; et culssi adi 2 hore 13 di zuoba la fece uno fiol mascolo con gran letitia. (Benedetti velenczei követ július 2-iki jelentése Velenczébe. Marino Sanutonál július 14-ike alatt. *Világkrónika. Tört. Tár* XXIV. k. és Wenzelnél: *Századok* 1877. évf. XI, 836.) B. Herberstein Zsigmond szerint: Alls man im khrieg vor prespurg lag, ist dem Khunig (Vlasla) sein Sun Ludwig geborn. (*Selbst-Biographie* i. h. I, 72.) Születési idejére nézve l. azonkívül Du Mont IV. 1, 212. Lanz: *Actenstücke u. Briefe zur Gesch. Kaiser Karl V.* Einleitung 163. l. Katona: *Hist. Crit.* XVIII, 459. Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 130. Kaprinai: *Hung. Dipl.* I, 406. Pesty: *A világtört. napjai.* II, 2. Szalay: *MO tört.* III, 490. Knauz: *Magyar Sion* IV, 88. Ráth: *A magy. királyok hadjáratai* 275. l. Ezekkel szemben Fraknói Lajos születését 1506 július 2-ikára teszi. (*A Hunyadiak és a Jagellók kora* 381. l.) Geiszan május 1 és július 1-ére. (*Hist. Tagebuch d. Erzhauses Österr.* 90. és 130. l.)

17 Azaz 9 és fél hónappal.

18 quem a Deo ipso maximo non solum in nostram, sed et in hujus Regni nostri, et universae Christianitatis consolationem datum et donatum esse arbitramur. (Az 1508. évi okirat megvan Kaprinai kézirati gyűjteményében. Onnan közli Kovachich: *Vestig. Comit.* 456. l.)

megkoronázásakor a franczia követ, Helie Lajos is, a mikor azt a reményét fejezte ki, hogy a gyermek a franczia királyi név- és vérrokonai példájára dicsőséget szerzend a bel- és külföldön.[19] Mert bár születése I. Miksa politikai számításait annyiban keresztezte,[20] amennyiben t. i. Ulászló házassága férfiutódban magtalan nem maradt, mégis a fiúgyermek világrajötte megszüntette egyrészt azokat az ellentéteket, melyek közte és Magyarország, illetve a Szapolyai-párt közt a trónutódlást illetőleg fennforogtak[21] s melyek az 1506 július 19-ikén kötött bécsi béke által nyertek elintézést.[22] Másrészt általános volt az öröm azért is, mert boldog országlást és jó jogszolgáltatást vártak az újszülöttől.[23]

12 II. ULÁSZLÓ ÉRME.

A gyermek születésének hírét azonnal el is juttatták Miksának[24] és a többi udvarnak.[25] Keresztelése 1506 július 13-ikán nagy ünnepélyességgel ment véghez. Arany mennyezet alatt és nagyszerű, pompás kísérettel vitték a Fehér-Szüz Mária egyházába s ott arany keresztelő-medenczében Lajos

19 Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. 11, 141.

20 Hogy a császár nem igen örült Lajos születésének, az a trónutódlásra vonatkozó számításaiból természetszerüen következtethető, de nyiltan beszélték ezt a franczia udvarban is. L'on dit en la cour de France, olvassuk, que le Roi des Romains n'en est pas content. *(Mémoire touchant les affaires de France.* Jouillet 1506. és *Lettres du Roi Louis XII.* á Bruxelles 1712. Tom. 1.)

21 A Miksa és a magyarok közt kötött béke 1506 július 19-ikén jött létre. Augusztus 5-ikén megerősítette azt II. Ulászló. Ez az okirat megvan a bécsi áll. ltárban.

22 L. Kollár: *Auct. Dipl. ad Vrsium Velium* 268. l. Cziráky: *Disquis. hist. de modo consequendi summum imperium in Hung.* 123. l. Szalay: *MO tört.* III, 490.

23 Edidit infantem, patriae qui jura ministrat Danubii et teneat sceptra superba sui. (Hassensteini Lobkowitz Bohuslav: *Farrago Poematum.* Prága 1570. 87. l.)

24 Il Re mandava 4 oratori al Re di Romani. (Benedetti 1506 július 2-iki követjelentése Velenczébe Marino Sanutonál: *Világkrónika* i. h.)

25 Wenzel: *II. Ulászló király házasélete* i. h. XI, 836.

névre keresztelték.[26] A keresztséget Bakócz Tamás esztergomi érsek végezte. A fókeresztatya, az anya, Anna királyné Velenczebarát érzelmeiből kifolyólag, a velenczei köztársaság volt, melyet annak követségi titkára, Benedetti János Ferencz képviselt volt.[27] Az örömet, fájdalom, csakhamar nagy szomoruság váltotta fel. Anna királyné már 1506 július 26-ikán, délután negyedfél órakor meghalt gyermekágyi lázban.[28] Nemcsak Ulászló, ki sűrün ontott könnyeivel s aggasztó búskomorságával bizonyítá a neje halála felett érzett vigasztalhatatlan bánatát,[29] de népe is, melynek az elköltözött «jó angyala» volt, mélyen gyászolta e kitünő nőt,[30] ki gyöngéd női nemével nagy észt és férfias lelkületet egye-

26 Hogy a *Lajos* név kinek a tiszteletére szólott, az iránt a kül- és belföldi történetirók eltérnek egymástól. Benedetti szerint *Nagy Lajos* magyar király tiszteletére. Idézett jelentésében ugyanis azt mondja: Nome Lodovico, *perche uno Re di Hongaria Lodovico fo Re degno.* (I. h.) Kaprinai *(Hung. Dipl.* 406.), Katona *(Hist. Crit.* XVIII, 460.), Horváth Mihály *(M. Tört. Tár* XI, 133.), Szalay László *(MO Tört.* III, 490.) szerint *Szent Lajos* franczia király tiszteletére kapta a Lajos nevet. Ezzel szemben Engel azt mondja, hogy az újszülött Lajosnak anyja a Gyula nevet kivánta volna fiának adni egyik általa nagyon szeretett fivére emlékére, de a Szapolyai-párt határozottan a *Lajos* név mellett döntött, *XII. Lajos* franczia király, Miksa ellenese tiszteletére. *(Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 130. l. * jegyz.) Fraknói csak annyit mond, hogy az újszülött «a keresztségben a Lajos nevet nyerte.» *(A Hunyadiak és a Jagellók kora* 382. l.)

27 prima come a di 13. fo batiza il fiol con gran cerimonie, ut in litteris, videlicet porta soto uno baldachin d' oro accompagna da tutti; et in chiesa di Santa Maria Bianca fo batiza in uno basil tutto d' oro per il Cardinal Ystrigonia con gran festa. Fo compare primo loco tra li altri la Signoria nostra, videlicet esse secretario. (Benedetti követjelentése Velenczébe. Marino Sanutonál augusztus 26-ika alatt. *Világkrónika* i. h. XXIV. köt. Wenzelnél: *Századok* 1877. évf. XI, 837.) Mikor Engel azt mondja: Bakáts hob den Prinzen aus der Taufe. *(Gesch.* III. II, 130.), helytelenül fejezi ki magát, mert aus der Taufe heben annyit jelent, mint valakinek keresztatyja lenni. Bakócz csak keresztelő volt.

28 A di 26. luio domonega hore 20 la Serenissima Regina Anne da parto morite; videlicet li vene febre, e li tolse sangueala fine obiit. (Benedetti jelentése Marino Sanutonál augusztus 20-ika alatt. *Világkrónika* a *Tört. Tár* XXIV. köt. Megiser: *Oesterr. Geschichte-Kalender* tévesen teszi az évet 1514-re, Geiszan pedig 1516-ra. *(Hist. Taschenbuch d. Erzhauses Österr.* 150. l.)

29 Il Re abuto grandissimo dolor di la morte preditta, et sempre che le nominata, lacrima . . . Il Re lacrimavit in una fenestra . . . Item il Re a in panni lugubri. (Benedetti követjelentése Sanutonál augusztus 20-ika a.) Búskomorsága ekkor őrülési szinezetet öltött. Magát elhanyagolva, hosszúra növesztette haját és szakállát, gyászruháit sohasem változtatta, sóhajtott és panaszkodott szünetelenül. Csak fia koronázása után ocsudott fel lelke újból, jelent meg ismét nyilvános lakomákon s a nép között. (L. Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 138—39.)

30 et morite con grandissimo dolor de tutti di li stb. (Marino Sanutonál követjelentés augusztus 26-ika alatt.)

sített[31] s ki hivatva volt a férje gyöngéiből bekövetkezett zavarokat eloszlatni s fia nevelésében azokat a hibákat orvosolni, melyek a gyermekben mint atyjától örököltek voltak meg.[32]

Talán baljóslatú eseményszámba ment, hogy Lajos születése alkalmával a székelység lázadását, mely a királyfi születésekor fizetni szokásban volt ökörajándék erőszakos behajtása miatt tört ki, vérbe kellett fojtani.[33] Ulászlót mindenesetre nagyon nyugtalanította fia jövője, háza trónjának a sorsa. Ezt csak úgy vélte biztosíthatni, ha fiát mielőbb megkoronáztatja. Már két év mulva kérte erre a rendeket s indokul felhozta, hogy az ország

13. II. LAJOS KORONÁZÁSI ERME.

bizonytalan s zavaros viszonyai között, a folytonos pártküzdelmekben, csakis fiának megkoronázása «biztosíthatja az országot a maga szabadságában s nyugalmában s csakis azzal kerülhetné el a jövő háboruk alkalmát.»[34] Az 1507-ben Ulászlótól elpártolt

[31] ingentis spiritus femina, et in sexu imbecillo praeferens virilem animum, mondja róla Brutus. *(Vngaricar. Rer.* Lib. I. Toldy-féle 1863. évi kiad. I, 69.)

[32] Dicséretét zengik Justiniani Sebestyén és Benedetti velenczei követek. Amaz dicséri nagy népszerűségét és férfias erélyét Ulászló tekintélynélküliségével szemben. 1503. évi márczius 28-ikán a nagy tanácshoz küldött jelentésében mondja: Questo Re nel Regno ha pocha ubedientia stb. Or questa Serenissima Raina a gran gratia in Hongaria, e non vengera doy anni, la sara Re e Raina. (Marino Sanutonál: *Világrónika* a *Tört. Tár* XXIV, 70.) Benedetti szerint: Era . . . sapientissima Regina. (Marino Sanutonál augusztus 6-ika a.) Hassensteini Lobkowitz 1508 deczember 26-ika alatt ritka szépségű vigasztaló költeményt intézett Ulászló királyhoz. *(Elegia consolatoria.* Kiadva in *Farrago Poematum.* Prága 1570. 68., 76., 87. ll.) Az újkoriak közül l. Palaczkyt: *Gesch. v. Böhmen.* Prága 1867. V. II, 122. Wenzel Gusztáv: *Ulászló király házasélete. Századok* 1877. évf. XI, 838—40.

[33] Istvánffy: *Hist.* IV, 53. Eder: *Observat. Crit. et pragm. ad hist. Transylv.* 178. l. s v. ö. Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 132—33. Kővári László: *Erdély tört.* II, 136. Szalay László: *MO tört.* III, 491.

[34] nihil salutarius in mentem venit, nec aptius ad conservandum hoc ipsum Reg-

főnemesség eleinte nem akarta Ulászló óhaját teljesíteni, de utóbb, a szeptember 29-iki összejövetelen, a diétától távolmaradt köznemességgel szemben mégis hozzájárult Lajos megkoronázásához, mire, miután Ulászló úgy a maga, mint fia, Lajos nevében az ország törvényeinek és szabadságainak megtartását esküvel megígérni kész volt, az 1508. évi április 24-iki pesti országgyűlés rendei «hódolatuk, engedelmességük és háladatosságuk sugallatára» hozzájárultak ahhoz, hogy Lajos már két éves korában[35] magyar királyul megkoronáztassék.[36] A koronázás tényleg ez év június hó 4-ikén Székesfejérvárott ment véghez.[37] Bakócz Tamás primás kente fel őt mise közben szentelt olajjal, zászlós urak nyujtották át neki a kardot, a jogart és az országalmát, primás és nádor helyezték fejére a sz. koronát, aranyos kocsin vitték őt a város falain kívül levő Sz. Miklós egyházhoz a kardcsapások szertartására, melyeket a lóra ültetett gyermek helyett a nádor végzett, úgy amint az ország szabadságait biztosító esküt helyette apja, Ulászló király mondotta.[38] E koronázást a következő évben, 1509-ben, márczius 11-ikén Cseh- es Morvaország összes nagyjai s a sziléziai herczegek jelenlétében Lajosnak cseh királylyá való megkoronázása is követte volt.[39] Ezt a koronázást Thurzó püspök végezte.[40]

num in sua libertate, ac tranquillitate, ad tollendum denique occasionem futurorum bellorum, et discriminum quidquam subiit, quam ut Illustrissimus Princeps Dominus Ludovicus Dux, charissimus filius noster... nobis vivis, et feliciter regnantibus coronaretur. (Az 1508-ik évi okirat megvan a Kaprinay-féle oklevélgyűjteményben. Ser. B. Tom. III. N. XL. p. 113. Közli Kovachich: *Vest. Comit.* 456. l.)

35 Szerémi 5 éves korában mondja Lajos koronázását megtörténtnek. Et Ludovicum Regis Ladislai Kazimiri filium coronatus erat in infancia sua, *dum erat annorum quinque.* (*Epist. de gard.* 50.) Ranzan szerint a bölcsőben: Ludovicus patre adhuc vivo, *in ipsis cunis,* Rex Ungariae creatus, et insignitus corona fuit. (*Epist. rer. Hung.* Index XXXVIII. Schwandtnernél: *Scriptores* I., 517. Horváth M.: *MO tört.* II, 609. Ráth: *A m. kir. hadj.* 275. l. Ennek ellentmondva mondja később az utóbbi: hogy Lajos »Székesfejérvárott 1521 deczember 11-ikén nejével, Máriával megkoronáztatott.« (I. h. 279. l.)

36 Szabó: *Magyar országgyülések. 1505—1508.* Közzétéve a *Századok* 1908. évf. XLII, 716—718.

37 Marino Sanuto: *Hist.* VII, 560—62. *Ung. Magazin* I, 476. Geiszan: *Hist. Tagebuch d. Erzh. Österr.* 112. l.

38 A koronázásról két jelentése van Brodarics Istvánnak, melyeket Estei Hippolythoz intézett. Mindkettő a modenai állami levéltárban található. Belőlük tudjuk, hogy a szertartás alatt a megrémült Lajos sírásba tört ki. (V. ö. Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora.* 384—85. l.

39 Szalay i. h., Engel i. h. III. II, 144.

40 Smets: *Az osztrák birod. tört.* II, 429.

«ŐRÜLT» JOHANNA.
(Egykorú festmény után.)

Mária családjának a kettős koronával ékesített Lajossal való eljegyzése annál kívánatosabb volt, minthogy az európai köztudatban a két koronának jelentősége, daczára Ulászló hatalmi és pénzügyi sülyedésének, még mindig elég nagy volt. Magyar- és Csehország, melyet Aeneas Sylvius nem «országoknak», hanem «főországoknak» nevezett volt,[41] még mindig nem veszítette el azt a nimbust, melyet rája dicső Mátyás király emlékezete árasztott. A mint e nimbus fényénél II. Ulászló Európa három leghatalmasabb országa, a német birodalom, Sziczilia és Franczia-ország uralkodó dynastiáiból kereshetett magának menyasz-

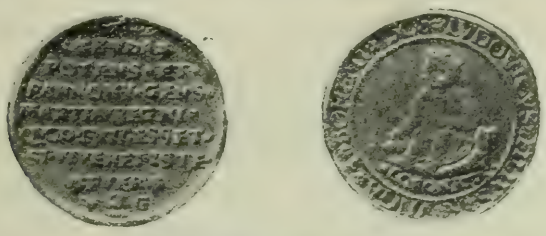

14. II LAJOS KISEBB KORONÁZÁSI ÉRME.

szonyt,[42] úgy fia, II. Lajos előtt sem zárkóztak el elutasítólag a legambitiosusabb uralkodó családok sem. Annál is kevésbbé, mivel «a jó partiet» erkölcsi biztosítékok is hatalmasul támogatták. A kiskorú Lajos ugyanis hatalmas védők és gyámok befolyása és vezetése alatt állott, kik hatalmi állásuknál és jóakaratuknál fogva mintegy kezeskedtek gyámoltjuk jövőjéről. Egyik védnöke, Miksa császár, kinek II. Ulászló, a koronázásakor az országnak adott ünnepélyes igérete daczára is,[43] fiát 1516 márczius 11-ikén,

41 Ez országokról szólva, azokat inkább «Archiregna», semmint «Regna» névvel vélte jelölhetni.

42 Wenzel: *II. Ulászló király házasélete*, közzétéve a *Századok* 1877, évf. XI, 639.

43 promittimus ... quod nos ... filium nostrum ... nec in vita, nec in morte nostra ... Domino Regi Romanorum, sed neque cuicunque alteri Principi forensi ad educandum, vel tenendum, seu gubernandum dabimus, séd eundem apud manus Dominorum Praelatorum, ac Baronum, et Procerum, atque Nobilium, et in hoc Regno Hungariae dimittemus, et relinquemus, et de eodem nullo pacto educere, aut educi facere volumus. (Az okirat megvan Kaprinay kézirati gyüjteményében. Ser. B. Tom. III. N. XL. p. 123. Onnan közli azt egész terjedelmében Kovachich: *Vestig. Comit.* 455—462.)

halála közeledtekor ajánlotta,[44] ezt készséggel «fiául» elismerte, «kit elhagyni nem fog.»[45] Nemcsak hogy elfogadta a gyámságot, de azt személyesen gyakorolni is kész volt. E végből személyesen akart megjelenni a magyar diétán. Másik védője, X. Leo pápa sem kisebb atyai érdeklődéssel viseltetett védencze jövője iránt, mit azzal is tanusított, hogy Róbert rhegiai érseket küldte Magyarországba a gyermekkirály nevelése ügyében. Harmadik védője, kit a halál küszöbén, 1516 márczius 11-ikén Ulászló szintén felkért e védnökségre, Zsigmond lengyel király volt, ki nagy készséggel szentelte magát a ráháritott feladatnak. Az ő udvarában még Lajos születése előtt, ennek reményében egy nevelési rendszert dolgoztak ki, mely állitólag Erzsébet lengyel királynétól származott.[46] Zsigmond Laszki János gneseni érseket és lengyelországi primást, valamint Schydlowiecz Kristóf kanczellárt küldte hazánkba. A küldöttek utasítása volt a gyermekkirálynak tanácscsal szolgálni, neki segítségére lenni s uralmát lehetőleg biztosítani.[47] Bár az országgyülés utóbb a császár és a lengyel király gyámi hatóságát mellőzte s a kormányt főrendi és köznemes ülnökökből alakított országtanácsra bízta, mégis úgy Miksa, mint Zsigmond örködése éber maradt. Lajos magyar nevelő gyámjai, kiket ilyenekül II. Ulászló, halálos ágyán, 1516 márczius 12-ikén a maga elé hívott országnagyok jelenlétében kinevezett:[48] Bakócz esztergomi érsek s a tiszteletreméltó ber-

44 Az 1516 márczius 6-án hozzáirt levele megvan a bécsi állami s titkos ltárban. Azonk. l. Kollárt: *Auct. Dipl. ad Ursium Velium* 277. és 325. ll. És Smetset: *Austria tört.* II, 446.

45 *unsern liebsten sun kunig ludwig in nichts verlassen*, irja 1516 április havában a magyar országgyüléshez. (Fogalmazat a bécsi cs. államlevéltár Hungaricái között. Kiadta Szabó Dezső: *A magy. országgyülések tört.* Budapest, 1909. 116—17. ll. II. drb.)

46 Bár az irat egy anyának fiához intézett levelének alakjában lett szerkesztve, ez idő szerint még kétséges, vajjon csakugyan Erzsébet királyné kezétől származik. Zeissberg még 1873-ban ismertette ez iratot (*Polnische Geschichtschreibung des Mittelalters.* Wien 1873. 403—410. ll.) s később, 1877-ben közzétette: *Kleinere Geschichtsquellen Polens im Mittelalter* cz. művében (*Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen* LV. köt. I. Hälfte 99—136. ll.) Maga az eredeti kézirat megvan a bécsi udv. könyvtárban. V. ö. Neustadt Louis: *Markgraf Georg v. Brandenburg.* Breslau 1883. 28. l.

47 *Acta Tomiciana* 14, 25., 39.

48 Suriani Antonio velenczei követ, ki Ulaszló halalakor Budán volt, 1516 már-

zenczei[49] Bornemissza János, néhai Mátyás király kincstartója, ki 1515 óta pozsonyi comes s 1516 óta budai várnagy,[50] azonkép kezesekül voltak tekinthetők a gyermek jövője tekintetében. A mellékjük harmadik gyámul kinevezett külföldi György brandenburgi őrgróf, a Hohenzollern-ház ansbachi és bayreuthi grófságok uralkodójának, Frigyes őrgrófnak, Ulászló király nővérétől való másodszülött fiát pedig, kit II. Ulászló 1505-ben fogadott udvarába, az eljegyzett ara és családja mint közeli rokonukat tekinthették garantiául, annyival is inkább, mivel e daliás megjelenésű egyént Ulászló a maga nagy szeretetében és bizalmában részesítette volt s mintegy fiául tekintette. A mint Bakócz «főpapi», Bornemissza «katonai» szavával fogadta meg, úgy

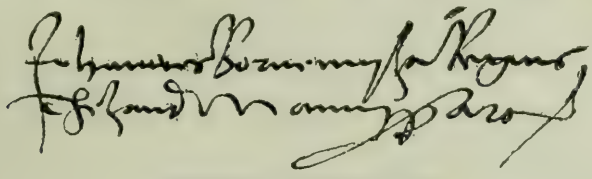

13. BORNEMISSZA JÁNOS NEVALAIRASA.

fogadta meg az őrgróf «herczegi» szavával gyámoltjuk helyes és hasznos nevelését és megvédését.[51] Bornemissza és Brandenburgi György amúgy is külön esküvel kötelezték magukat arra, hogy a királyt «híven, buzgón, jóakarattal fogják nevelni, ápolni, őrizni és gondozni; soha sem fognak neki olyat tanácsolni, a mi az ország szabadságaival és törvényeivel ellenkezik, a miből az országra, vagy egyesekre kár háramolhatna; végre, az országtanácscsal egyetértőleg fognak mindenben eljárni.[52]

czius 24-ikén írott jelentésében mondja, hogy Ulászló országa nagyjait halálos ágyához hivatta s nekik az ország és a trónörökös jólétét szívökre kötötte, az utóbbi mellé különösen az esztergomi biborost, György brandenburgi őrgrófot és Bornemisszát rendelte «nevelő gyámjaiul», quazi instituendo loro tre tutori della persona del prefato Re Ludouico.)

49 Somogyi öss: ezavarja a *nagykászonyi* Bornemisszával.

50 Somogyi: *MO főispánainak albuma.* Szombathely 1889. 325. l. Nagy Iván: *MO családai* II, 178. Szabó Dezső: *A magy. orsz. tört. II. Lajos korában.* 17. l.

51 1516. évi esküjöket közli az erdélyi ltárból Szabó Dezső: *A magy. országgyül. tört. II. Lajos korában* 117—18. ll. III. db.

52 A kelet nélkül maradt kötelező oklevél fogalmazata megvan Münchenben. L. Fraknói: *Brandenburgi György, II. Lajos nevelője,* közzétéve a *Budapesti Szemle* 1883. évf. XXXVI, 343.

E szerint úgy itthon, mint a külföldön biztatóan tekintettek a kiszemelt vőlegény jövője elé. A vérmesb reményüek ítéletéből éppen nem volt kirekesztve az optimizmus, hogy Magyarországon az Ulászló alatt beköszöntött hatalmi és közerkölcsi hanyatlás után a második Jagello előtti fényes napoknak, Mátyás király dicsőséges korának ismét folytatása lészen.

III.

MÁRIA ELJEGYZÉSE. A POZSONYI ÉS A BÉCSI CONGRESSUS.

A CSÁSZÁR a tervet, melyet unokájának *Máriának Lajossal* és Károlynak, esetleg Ferdinándnak Annával való összeházasítása ügyében szem előtt tartott, nem is ejtette el többé. Politikai eszménye, családját a magyar s cseh király családjával házassági kötelékkel tartósan összekapcsolni, részéről folyton való gondos ápolásban részesült. Követe, Cuspinianus János mind sürübben járt-kelt Budán [1] s ilyenkor felmerülő államügyeken kívül a czélba vett kettős házasság, mint legfontosabb államügy mindannyiszor szóba került. Terve érdekében a császár Máriát még 1514-ben Németalföldből Bécsbe hozatta, kit oda Chimai Croy Károly herczeg kísért volt. Mária június 12-ikén érkezett Bécsbe, hol a papság és a város összes népessége a legünnepélyesebben fogadta az érkezőt. Mária hosszabb időre a bécsi Burgban szállott meg. [2] A következő évben,

[1] 1512, 1513, 1514 ismételten említi Cuspinianus a maga budai követjárását s a királyi asztalhoz való meghivását, nyilvános és magán kihallgatását, nyilvános és magán válasznyerését. (Karajánnál: *Tagebuch* i. h. *Fontes rer. Austriac.* VIII. Scriptores I, 399. s kk. ll.) Ezt a Naplót újabban kiadta Hans Aukwicz a *Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung* 1909. évi 2-ik füzetében *Das Tagebuch Cuspinians* czimen az egyetemi könyvtár birtokában levő Stöffler-Pflaumen-féle Almanach 1499—1531-ig terjedő példány nyomán.

[2] Concepta iam dudum matrimonia, irja Cuspinianus, ex *Flandria*, in *Austriam* misit charissimam suam neptem Mariam, Sponsam Ludovici regis, quae Viennam appulit, duodecima die Junii, anno *millesimo quingentesimo decimo quarto*, honorificentissime excepta, non tam a clero, quam vniuerso populo Viennensi, et deducta ad arcem Viennensem, vbi hodie adhuc habitat. (*Diarium Johannis Cuspiniani, de Congressu*

16. II. LAJOS ÉS MÁRIA.
(Az eredeti olajfestmény a Tört. Arczképcsarnokban.)

1515-ben, mikor Mária még csak 10 éves volt, a házassági terv már kötelezőbb jogi formát öltött. Ez évben a császár indítványára,[3] Pozsonyban fejedelmi congressus volt összeülendő. Az összeülést eredetileg 1515 február végére tervezték,[4] de azt csakhamar márczius 26-ikára határozták.[5] Ám ez időpontot is csak Ulászló magyar és Zsigmond lengyel király tartották meg. Amaz márczius 4-ikén indult Budáról Pozsonyba, hová márczius 18-ikán érkezett.[6] Emez márczius 5-ikén indult Krakóból[7] s márczius 24-ikén jött meg Pozsonyba.[8] Itt őt a legnagyobb pompával fogadták.[9] György pécsi püspök és György brandenburgi

Caesaris Maximiliani I. et trium Regum, Hungariae, Bohemiae, Polonie. Kiadva Bélnél: *Adparatus ad hist. Hungariae.* Posonii A. 1735. 291 l.) Cuspinianussal ellenkezőleg az egykorú Georg Kirchmair von Ragen azt írja, hogy Mária még csak 1515-ben magával a császárral érkezett Bécsbe: Dass dahin kam zum ersten Maximiliano als ein Romischer Kayser *Auch pracht er mit Im ain tochter, Weilent Kunig phillips tochter von castilien, Ir Kays. Mt annichel. (Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* Kiadja Karajáu: *Fontes rer. Austriac.* VIII. Scriptores I, 450.) A későbbi Gans szerint: Als sie noch nicht 10 Jahr alt, hat *Ihr Vatter* dem Fürsten zu Chimai Carl Crouiae befohlen, solche auff Wien zu führen. (*Österr. Frawen Zimer* 121. l.) Hogy azonban nem Mária atyja értlető, kétségtelen abból, hogy Mária atyja, Szép Fülöp, mint mondtuk, már 1506-ban halt meg.

3 Az egykorú Kirchmair György írja emlékiratában: Vagevarlich pey dreyen Jaren Ee Maximilian starb, nach Verainigung des venedigischen Kriegs, verfueget bemelter Maximiliano sovil, *daz zu Wien ain grosse besamlung beschach. (Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* i. h. Scriptores I, 450.) Hogy a congressus eredetileg Pozsonyba volt tervezve, kitetszik, hogy az arra hivatott magyar és lengyel király itt várták a császár megérkezését, ki azonban egyre mentegette meg nem érkezhetését.

4 Caesar tum pluribus occupatus, *venire ad finem Februarii, in Posonium, vt deliberatum erat,* non potuit. (*Diarium* i. h. 282 l.)

5 Praemissus est itaque Cuspinianus Budam, qui haec regi renunciaret. Et vt dies conuentus, in diem Dominicam Quadragesimae, qua in Ecclesia Romana cantatur: *Laetare Hierusalem, differretur.* (Cuspinianus: *Diarium* i. h. 282 l.)

6 Ráth: *A m. királyok hadjáratai* 273. Horváth M.: *MO tört.* II, 625. Szalay: *MO tört.* III, 531. Hogy Ulászló Pozsonyban volt, kitetszik Cuspinianus feljegyzéséből is: MDXV. 22 Martii: Jui Posonium ad Regem Hungarie, missus a Cardinale Gurcensi. (Karajan: *Tagebuch. Fontes rer. Austr.* VIII. Script. I, 407.) Tubero Lajos dalmát apát csak azt mondja: Rex (Ulászló) extemplo Pisonium, cum liberis et amicis profectus est. *(Commentariorum de rebus, suo tempore, nimirum ab anno Christi* MCCCCXC usque ad annum Christi MDXXII Libri XI. Lib. X. § VI. p. 355. Schwandtnernél *Scriptores* II. p. 335.)

7 Cracouiam quinta Martii deseruit. (Cuspinianus: *Diarium* Bélnél i. h. 282. l.)

8 MDXV. 24. Martii. Intrauit Rex Polonie. (Cuspinianus Naplója Karajánnál: Fontes I, 407.)

9 Cum celeberrima pompa ingressus est Posonium. (Cuspinianus: *Diarium* Bélnél 283. l.) A rendkivüli pompa, melyet a magyarság az eljegyzési ünnepélyeken kifejtett, sokáig emlékezetes maradt. Két híres német történetiró, Schlosser Frigyes Kristóf és Ranke Lipót (*Weltgeschichte* XI, 313) «barbár pompának és felvonulásnak» mondja.

örgróf Ulászló meghagyásából Nagyszombatig járultak eléje.[10] Maga Ulászló király fiával Lajossal Frangepán Gergely kalocsai érsek, Szalkay László váczi, Keserű Mihály boszniai és Országh János szerémi püspökök kíséretében a város határáig ment az érkező elé s egymást könnyek közt üdvözölve bementek a városba. Ulászló, a mint jött, hintón, fia Lajos lóháton haladt. A hosszú menetet számtalan lovag, nemes és kocsi előzte meg.[11]

A Miksa császár képviseletével megbizott s magát esküvel lekötött[12] Lang Máté gurki bíbornok-püspök s salzburgi coadjutor még csak márczius 28-ikán jött meg,[13] miután a Hainburgnál márczius 27-ikén eléje járult megbizottaitól, Stein Marquardt bambergi prépositól, Mraxius Janustól, Cuspinianus doctortól és Hemerle Farkas császári titkártól a Pozsonyban látottakról és hallottakról kellőleg értesíttetett.[14] Az ő kíséretében az osztrák és stiriai nemesség volt.[15] Pozsonyi bevonulása, miután a császár képviseletében jött, szemkápráztató fénynyel történt. Világi és egyházi főurak s beláthatatlan sokaság lepte el a dunai révpartot s várta a Hainburgból hajón érkező, cardinális díszbe öltözött bíborost. A magyar és a lengyel király nevében Lajos király és Frangepán Gergely gróf, kalocsai érsek fogadták. A szép üdvözlőbeszédet az érsek mondotta, melyre a bíboros kegyesen válaszolt. Zajos trombitaszóval és rivalgással kísérték aztán szállására.[16]

10 Quem ex Ternavia vsque conduxerunt, Episcopus Quinqueecclesiensis Georgius, et Georgius Marchio Brandenburgensis, iussu regis Hungariae. *(Diarium* Bélnél 283. l.)

11 Ipse autem rex Hungariae Vladislaus, in curru ei, cum filio Lvdouico, occurrebat, sequentibus ipsos Episcopis, Colocense, Vaciense, Bosnense, Sirmiense, et vniuersa eius nobilitate, quae ornatissime, more patrio, est instructa. In campo, vbi vidit fratrem aduentantem, iussit se ex curru in terram ponere in sella, quam rex Poloniae fraterne amplexus, prouocauit in lacrymas. Rex Lvdouicus mirae indolis, patruum exosculatus, benignissime excepit: repositus in currum, senior rex, filius Ludouicus equum ascendit, et in latere sinistro, cum patruo, vrbem ingressus est, magno cum fastu, praecedentibus innumeris equitibus, nobilibus, et curribus. *(Diarium* Bélnél 283. l.)

12 MDXV. 27 Februarii. Juraui in Regimine hora Ima, min. 30, pro officio a Cesare mihi collato. *(Napló* Karajánnál: *Fontes* VIII. Script. I, 407.)

13 MDXV. 23 Martii. Intrauit Cardinalis Gurcensis Posonium. (u. o.)

14 Cuspinianus: *Diarium* Bélnél 283. l.

15 Ductabat electam nobilitatem Austriae et Styriae. *(Diarium* i. h. 284. l.)

16 Vigesima octaua Martii, írja Cuspinian, Cardinalis Gurcensis ex Hainburgo soluit

Egy nappal később, márczius 29-ikén Bakócz Tamás bíboros s esztergomi érsek érkezett meg.[17] Az említetteken kívül Magyarország s a külföld legelőkelőbb egyénei is összegyültek Pozsonyban. A külföldiekből itt voltak az oláh vajda,[18] továbbá Münsterbergi Károly herczeg, Sternberg László cseh kanczellár, Brandenburgi György őrgróf, Särentheim Cziprián osztrák udvari kanczellár s az említett Spieszhammer (Cuspinianus) János.[19] A lengyelektől Schidlowiecki Kristóf kanczellár, Virla Miklós sandomiri, Miklós vilnai, András lublyói, Miklós marburgi palatinus, Costiliczki András kincstartó, Mátyás vladislavi, János poseni, Péter przemysli püspök, Lukács lengyel kapitány, Ráfael lengyel úr s mások.[20] A magyarok közül Perényi Imre nádor, guthi Ország Imre királyi főkamarásmester, guthi Ország Ferencz nándorfehérvári bán, Gersei Petheö János, a királyi gyermekek kamarai előljárója, gergelylaki Buzlai Mózes és fia László udvarmester, Lindvai Bánffy János királyi főpohárnok, Dóczy János királyi kamarás, Korláthkövi Péter, Péter Bazini és Szentgyörgyi gróf, Bornemissza János pozsonyi gróf és királyi kincstartó, Kanizsay László, Szapolyai György szepesi gróf, a püspökök közül az említett esztergomi és kalocsai érsekeken kívül Szalkay László váczi, Országh János szerémi és Keserű Antal boszniai püspökök s mások.[21] Ez urak egy részének kísérete is igen fényes volt: Ulászló királyé 2 ezer, a lengyel királyé 1500, Bakóczé 6 száz lovasból állott.[22] A lengyel király kisére-

naui, et venit Posonium, horam circiter nonam. Cui omnis multitudo obuiam egressa, ripam Danubii ita adimpleuit, ut eques vix subsistere posset. Incessit ipse in habitu Cardinalium, quem Archiepiscopus Colocensis Gregorius, Comes de Frangepanibus, regni Hungariae Cancellarius, in latere regis Lvdovici, obuiam Cardinali, nomine patris et patrui missi, benigna et pulchra oratione suscepit. Ipse vero Cardinalis humanissime respondit. Aderant hic utriusque regis proceres, et consiliarii, Episcopi et nobiles, ac summo cum honore ipsum quam honorificentissime, vsque ad hospitium conduxerant, cum ingenti tubarum sonitu ac plausu. (*Diarium* Bélnél 284. l.)

17 MDXV 19 Martii. Intrauit Cardinalis Strigoniensis. (Cuspinianus *Naplója* Karajánnál: *Fontes* I, 407.)

18 Vaivoda Valachiae. (Cuspinianus: *Diarium* i. h. 284. l.)

19 Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 178—79.

20 Cuspinianus: *Diarium* Bélnél i. h. 284. l.

21 Engel i. h. III. II, 178. Cuspinianus: *Diarium* Bélnél i. h. 290. l.

22 Engel és Cuspinianus i. h.

tében a lengyel, ezenkívül rutén, orosz, tatár lovasok s török foglyok is voltak.[23] A lengyel lovasok tetszetős díszbe voltak öltözve.[24]

Április 1-sején, virágvasárnapján, az esztergomi bíboros-érsek sz. Márton egyházában ünnepélyes nagymisét mondott.

17. PERÉNYI IMRE NÁDOR.

A szertartáson jelen volt a három király: Ulászló, Zsigmond és Lajos, valamint a magyar királyi herczegnő Anna és az ösz-

[23] Sed erant praeter *Polonos, Ruteni, Pruteni, Moschi, Turci* captiui, et *Tartari* in suo equitatu, cum multis tibicinibus, qui tubas amplas sonoras, et a nostris dissonas, non sine horrore stridentes, vt in magno aestu solent vespae et crabrones, inflabant. Erat et *Turcus* quidam cum tibia, qui nobis inauditam harmoniam et auribus nostris inacceptam, edebat, cum puero, tympanum ambabus violenter manibus percutiente. Sed et nostrates habebant tibicines, qui belle sonabant, et nostram musicam referebant. (*Diarium* 284. l.)

[24] Partim more Hungarorum, quos *Husserones* appellant, vestiebantur; partim habitu *Alemannico* ornati erant. (U. o. 283. l.)

szes nemesség, a gurki bíboros-püspök azonban muló betegség miatt távolmaradni volt kénytelen. Mise után teljes búcsú hirdettetett ki a hivőknek.[25] Következő napon, április 2-ikán kezdetét vette a congressus ugyancsak istentisztelettel a 3 király és a gurki bíboros-püspök jelenlétében. A sz. Lélekről szóló misét ez alkalommal is Bakócz bíboros szolgáltatta. Mise végén latin, magyar, cseh és német nyelven felszólították a hivőket, hogy a fejedelmek egyességéért imádkozzanak.[26] Majd mise után a 3 király, a bíbornokok, püspökök, tanácsosok s főurak, mintegy 500-an tanácskozásra egybegyültek Ulászló király palotájában. A gurki bíboros bemutatta császári megbizó és felhatalmazó iratát, melynek szövegét nagy figyelemmel hallgatták meg a jelenlevők. Majd előadta összejövetelük czélját s a gyűlés még csak délutáni 2 órakor oszlott szét.[27] Következő napon, április 3-ikán a gurki bíboros meglátogatta a lengyel, majd aztán a magyar királyt. Nem csekély ijedelmet s aggodalmat okozott 3 egyén hirtelen elhalálozása. Bertalan münsterbergi herczeg, ki a császár által küldve, hajóján Pozsonyba igyekezett, Hainburg közelében a hajóval együtt elmerült s halálát találta a hullámokban. A morva kapitány Messericzi János, ki gyakran orátorként szerepelt a congressusi ügyben, hirtelen meghalálozott és Fürst Vitust, a congressus egyik buzgó szorgalmazóját, ugyancsak hirtelen halál érte Bécsben. Bár azonban e szerencsétlenségek némelyeket baljóslatokra késztettek,[28] a congressust folytatták. Csakhogy a tanácskozást nagyon megnehezítette a tanácskozók nagy száma, miért is jónak látták a tárgyalók számát kevesbíteni.[29] A gurki bíboros tanácsosokul Mrax Jánost,

25 Cuspinianus: *Diarium* Bélnél i.h. 284. l.

26 Altera die, iterum conuenerunt in hoc templo tres reges, cum Cardinalibus ambobus: Strigoniensis celebrauit officium de Spiritu Sancto. Finito, admonita est plebs per suffraganeum Strigoniensem, vt deuotissime, pro concordia Caesaris et Regum, deo supplicarent: lingua Latina, Hungarica, Bohemica, et Alemannia: pronunciatae sunt interim indulgentiae plenariae. (U. o.) A Karaján által közlött *Napló* szerint Cantata fuit Missa de Spiritu Sancto, *et factum principium tractatus cum duobus* Regibus. (*Fontes rer. Austr.* VIII. Script. I, 407.)

27 Cuspinianus: *Diarium* Bélnél i.h. 285. l.

28 Cui tam male de futuro augurantur. (U. o. 285. l.)

29 Inueniunt rem esse morosam, in tanta multitudine, per tot suffragia esse consulen-

Saurer Lőrinczet, Cuspinianus Jánost és Vogt Gábor császári titkárt vette maga mellé, a magyar király az esztergomi érseket, a kalocsai érseket és a pécsi püspököt, a lengyel király pedig Péter przemysli püspököt, Schidlowieczki Kristóf kanczellárt és Miklós vilnai palatinust. Ám a tárgyalások így is nehezen mentek s bár a bizottságok délutáni 3 óráig is dolgoztak, megegyezni nem tudtak. Több nap telt el eredménytelenül.

Ezalatt a nagy tömeget látványos mulatságok rendezésével szórakoztatták: lófuttatásokkal és műlovaglási productiókkal. Nyereményekül aranyozott serlegek, aranybrokátos és egyszerű posztók voltak kitűzve. Mintegy 40 ló került versenyfutásra, valamennyi közt György szepesi grófé volt a leggyorsabb. Nem csekély érdeklődést keltett egy, török lovakon magát produkáló moskovita, ki két lovon nyargalva a leggyorsabb futásban egyik lóról a másikra vetette át magát, mi a jelenvolt királyokat és a gurki bíboros-püspököt, a püspököket s a nemességet felette gyönyörködtette. Ugyancsak megbámulták a moskoviták és tatárok nyilazási művészetét is.[30]

Április 13-ikán rövid időre Máté bíbornok elhagyta Pozsonyt s Bécsbe ment,[31] honnan tanácsosait Rogendorff Vilmost és Saurer Lőrinczet Augsburgba a császárhoz küldötte. Távozása előtt a bíbornok 4 aulicusát: testvérét Lang Jánost, Schenk Jánost, Keutschacki Farkast és ratstatti Graff Kristófot a 3 király a husvéti főistentisztelet végeztével katonai övvel diszítették fel. Nemsokára nagy szerencsétlenség érte Pozsonyt: a város felét tűzvész hamvasztotta el.[32]

Még csak május 11-ikén érkezett a gurki bíboros-püspök vissza Pozsonyba,[33] hol akarata ellenére újból nagy ováczióval fogadták. A fiatal Lajos király járult a dunai révparthoz eléje.[33]

dum: redigunt itaque ad minorem numerum singulorum regum consiliarios. (U. o.)

30 Mindezekről Cuspinianus: *Diarium* Bélnél 286. l.

31 MDXV 13 Aprilis. Discessimus. (Cuspinian *Naplója* Karajannál: *Fontes* VIII. Script. I, 407.)

32 Interim vrbs Posonium inopinato et subito incendio, plus media, comburitur. (*Diarium* Bélnél 286. l. Azonk. l. Istvánffy: *Hist.* Lib. VI. p. 78. Bél: *Hung.* I, 181.)

33 MDXV. 11 Maii. Iui cum D. Cardinali Gurcensi Posonium, ad Reges Hungarie et Polonie, olvassuk Cuspinian *Naplójában.*

A bíbornokkal jött Stein Marquard bambergi prépost, Rogendorff Vilmos, Mrax Janus, Lőrincz alházнagy, Cuspinianus János és Vogt Gábor.[34] A tárgyalást újból elkezdték úgy a tervezett házasság, mint a kötendő szövetség és egyezmény ügyében.[35] Hét napon át megfeszített munkával dolgoztak, írásba foglalták a megállapított czikkelyeket[36] s május 20-ikán az aláírott és pecsétekkel hitelesített végzést felolvasták az összes tanácsosok jelenlétében.[37] Ezt másnap a magyar király lakomája követte, melyre a lengyel királyt, Máté bíborost és a fentemlített hat császári tanácsost meghivta.[38] Május 23-ikán a cardinális ismét elutazott, hogy Miksa császárt a történtekről értesítse s Bécsbe kisérje.[39]

A várvavárt császár ugyan már május 9-ikén tett készületeket a congressusra való jöveteléhez,[40] de az őt sürgető követségek daczára is még csak július 10-ikén érkezett Bécsbe,[41] mentegetve magát nagy elfoglaltságával és mindenféle bajával[42] s minthogy Pozsonyba jönni nem akart, mert állítólag az ott kitört tűzvész pusztítása miatt megfelelő lakást nem kaphatott,[43]

(Karajánnál: *Fontes* VIII. Script. I, 407.) Bővebben szól a *Diariumban.* (Bélnél i. h. 286.)

34 *Diarium* i. h. 286. l.

35 Tractaturus et conclusurus, tam *matrimonia,* quam foedera pacis et concordiae. (U. o.)

36 Septem hinc diebus ardue disputatum et tractatum est de singulis, et mature omnia deliberata sunt, in articulos redacta et scripta, ac vltro citroque pensitata. (U. o.)

37 MDXV. 20 Maii. Conclusa sunt omnia inter Cesarem et Reges Hungarie et Polonie, hora prima post prandium. (A rövidített *Napló* Karajannál i. h. 1, 407.) Vigesima Maii, olvassuk a Diariumban, mane a septima hora, vsque in primam post meridiem, vterque Rex, cum duobus Cardinalibus et consiliariis deliberarunt, et deliberatis omnibus in praesentia consiliariorum, Caesaris, et amborum Regum articulos legi fecerunt, qui fuerant ipsorum manibus subscripti et sigillis muniti, cum omni fauore et plausu. (Bélnél i. h. 286. l.)

38 Sequenti die, *Rex Hungariae* instituit conuiuium regale, quo regaliter et opipare accepit fratrem suum Regem Poloniae, Cardinalem Gurcensem, et praefatos sex consiliarios Caesaris. *(Diarium* p. 286.)

39 U. o. 287. l.

40 Ő 1515 május 9-ikén tudósítja Augsburgból Herberstein Györgyöt. Wir sein willens ain Ritt hinab in vnsern N. O. Fürstenthumb und Lande, zu vnsern lieben Brüedern und Curfürsten de Künigen zu Hungern, Behaim vund Polln, die vnser zuckunfft da erwartet, zuthuen s felszólítja a stiriai nemességet a csatlakozásra. (Az okiratot közli Herberstein: *Biografie* Bécs 1564. 22—23. ll.)

41 MDXV. 10 Julii: Caesar intrauit Viennam. (Cuspinianus *Naplója* Karajannál: *Fontes rer. Austriac.* VIII. Script. I, 407.

42 Multis de caussis Caesar nequiebat, quod vterque rex petebat, adimplere, írja Cuspinianus s többet névszerint is felemlít. *(Diarium* Bélnél i. h. 282. l.)

43 Smets: *Az osztr. birod. tört.* II.

:a legfényesebb kísérettől környezve[44] július 16-ikán vasárnapi napon, Elek hitvalló előnapján, Bruck és Hainburg között — amott Ulászló, emitt Zsigmond töltötte az éjszakát[45] — a harti erdőnél Trautmannsdorfnál, — hol a császár töltötte az éjszakát[46]

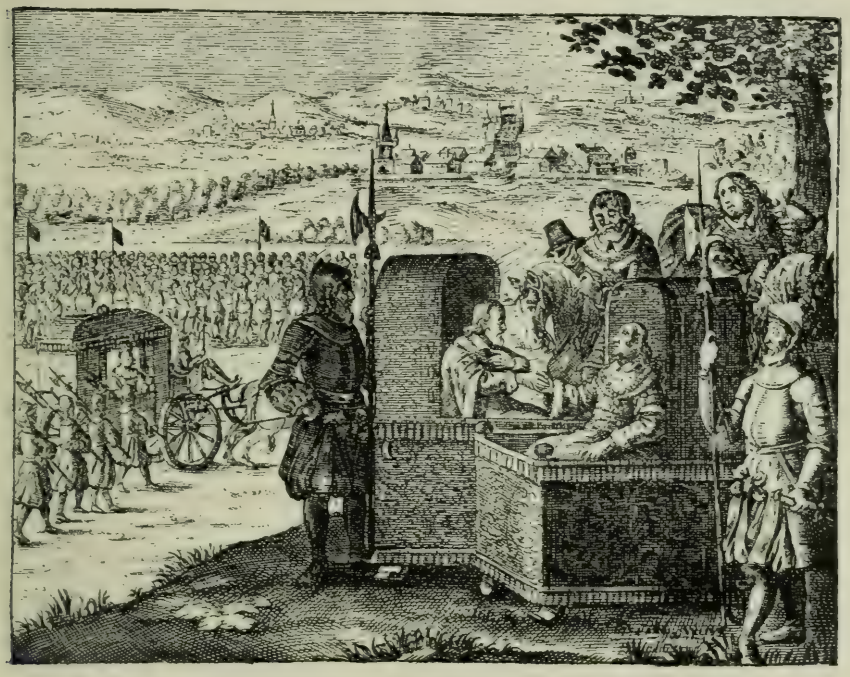

18. MIKSA CSÁSZÁR TALÁLKOZÁSA II. ULÁSZLÓVAL ÉS ZSIGMOND LENGYEL KIRÁLYLYAL.

— találkozott Ulászló és Zsigmond királyokkal és kíséretükkel.[47] A fejedelmek ki sem szállva gyaloghintóikból,[48] meleg kézszo-

44 Instructissimo et electissimo exercitu, cum multis equis cataphractariis, cum splendidissimis militibus. *(Diarium* Bélnél 288. l.)

45 Cum rex Hungariae in oppido Prugk, prope Leyttam fluuium; Rex vero Poloniae in Hamburgo eam noctem consumerent. *(Diarium* i. h. 288. l.)

46 Caesar quinque milliaribus a Vienna in castro quodam Trautmansdorff pernoctabat. *(Diarium* i. h. 288. l.)

47 MDXV. 16 Julii, Conuenerunt in campo, qui dicitur Hart, simul hora prima circiter: Cesar, Rex Hungarie Vladislaus, Rex Ludouicus, Rex Polonie Sigismundus et D. Anna filia Regis Hungarie. Ő a *Diariumban* is ezt a napot jelöli meg: decimo sexto enim Julii, hoc est in profesto Alexii mutuo sese viderunt. Mane horam circa sextam, XVI. Julii egressus est Caesar cum omni suo exercitu a Trautmansdorff, ad locum illum designatum, in planitie quadam, iuxta siluam, cui nomen est patria lingua *Hart.* (Bélnél i. h. 283, 288, 408 l.) A találkozás rendkívüli fényét részletesen közli u. o. 289—291. ll.

48 Jussus est rex (II. Ulászló) manere in sua lectica: nam et ipse vehebatur

rítással s kevés szóval üdvözölték nagy meghatottan egymást.[49] Ez alkalommal a vörös bíborral átszőtt aranybrokátos öltönybe öltözött, délczeg és pánczélozott lovon ülő magyar és cseh országnagyok által körülfogott s a lovagias császártól mintegy megigézett Lajos magyar trónörökös is intézett Miksához, kit atyjának nevezett, betanult beszédet.[50] Nővére, az aranyos ruhába öltözött s csodás ékszerekkel s gyöngyökkel diszített, 8 fehér ló által vont kocsin ülő Anna is rebegett, a kocsiban felállva, nehány üdvözlő szót.[51] Aztán az előzetesen odaterelt vadra való vadászat után a császár meghivására valamennyien Bécs felé vették útjukat. Az éjt Ulászló király gyermekeivel Trautmansdorffban, a lengyel király Enczersdorffban, a császár a gurki bíboros-püspökkel Laxendorffban, az esztergomi érsek Margarethenben töltötte.[52] Következő napon, július 17-ikén vonultak be Bécsbe,[53] hol fogadásukra Miksa másfélszázezer aranyforintnyi költségen nagyszerű fogadási ünnepségeket ren-

lectica, quam Caesar, pulchre adornatam, cum optimis equis regi donauerat pridie. Maga Miksa is gyaloghintón érkezett: prodiit obuiam Caesar Regibus, in lectica adornata. *(Diarium* Bélnél i. h. 288. l.)

49 Et quasi felici captato augurio, sub diuo aperte voluit alloqui fratres Reges, et eos salutare, ac mutuis complexibus exosculari. *(Diarium* i. h. 288. l.)

50 Ludouicus rex iunior, aurea veste, rubea intertexta purpura, ornatus, capillis extensis, bireto ex veluto fusco, capite tectus, pulchro et phalerato equo insidens quem vndique cingebant, ex vtroque regno, Barones et domini pedites incedentes ad obsequium... Ludouicus ut erat institutus, ex equo, summa cum reuerentia Caesari dixit, et tamquam patrem salutauit, nec auertere faciem a facie Caesaris potuit, quasi aspectu non posset saturari. *(Diarium* i. h. 290 és 291. ll.)

51 Anna, aurea veste, et pulcherrima torque, mirum in modum, multis gemmis et monilibus, ornata, quae in amplissimo curru deaurato, ac imaginibus exornato, octo equis candidis trachebatur, quam multi etiam nobiles pedites cingebant, vndique. Inter quos erat, Marchio Georgius Brandenburgensis, et Comes Petrus de Pösing, qui de equis descenderant pedites. Aztán: Regina in curru surrexit, nam altus erat, et obseruantiam in Caesarem, verbis, vultu, et gestis ostendit. (U. o.)

52 U. o. 292. l.

53 MDXV. 17. Julii. Intrauerunt Cesar et Reges Viennam, de nocte circa vesperam. (Rövid *Napló* i. h. 408. l.) A bevonulás nagyszerű rendjét leirja Cuspinianus: *Diarium* i. h. 292—94. Az események egy másik egykorú közlője, Kirchmair György ugyancsak 1518 július 17-ikére irja: Kays. Mt., der Kunig von Vngern und der Kunig von Polland kamen alle drey zu Wien mit gar herlichem pracht zusamen. *(Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553* in *Fontes rer. Austriac.* Scriptores 1, 440.) A bevonulás datumát helyesen közli Geiszam is, kiemelve, hogy a látogatók közt volt *Lajos magyar király* is. Láttuk, hogy a fiatal Lajos a harti erdőnél beszéddel üdvözölte a császárt. *(Hist. Tagebuch S. Erzh. Österr.* 144. l.) Herberstein Zsigmond báró datumként csak az 1515. évet említi: Im 1515. khamen zu Khaiser Maximi-

dezett.[54] Július 18-ikán, mely pihenési napul szolgált, a császár gazdag ajándékokban részesítette vendégeit, névszerint a lengyel királyt, Lajost és nővérét Annát.[55] Július 19-ikén fényes gyülekezetben tárgyaltak[56] s ugyane napon vacsora után a bécsi várban tánczmulatság volt. Ez alkalommal a vendégeket *Mária*, a császár unokája fogadta.[57] A bájos gyermekasszonyt herczegek, grófok, bárók s Rottal udvarmester vezették be s a legelőkelőbb matronák, a grófok és bárók nejei és sok hajadon hölgy kísértek be a terembe. Mária kecses térdhajlással üdvözölte mindenekelőtt a császárt, aztán a királyokat és Annát.[58] Majd szóval üdvözölte őket Mária nevében Marcklin Boldizsár waldkircheni prépost, mire a lengyel király meghagyására Tibor przemysli püspök válaszolt az ő, testvére Ulászló, Lajos és Anna

lian geen Wienn: Vladislaus Khünig zu Hungern vnnd Behaim, Ludwig sein Son, auch gekhrönter Khunig, vnnd Sigmund Khunig zu Polln. Alább: Dazumal khamen dem Khaiser zu Eern vnnd diennst vill fursten. Vunder denen Hertzog Cristoff von Braunschweig, Erzbischoue zu Bremen. *(Selbst-Biographie* i. h. 1, 83.)

54 Cuspinianus szerint a császár nec vllis vnquam pepercit expensis. *(Diarium* i. h. 294. l.) Máshelyt ugyanő: Judico ego, et puto me non falli, Caesarem in hac festiuitate exposuisse pro impensis (nam vtrumque regem suis alimentis liberalissime cum liberis quoque aluit) et muneribus, supra *centum quinquaginta millia nummum,* erogasse: tanta liberalitate vsus est erga Reges, et principes, et consiliarios. (U. o. 300. l.) Tubero Lajos szerint nemo enim regum, aetate sua, Maximilianum pecuniae contemtu superavit, 100 ezer aranyába került Miksának az ünnepély. *(Commentariorum Libri* XI. Lib. X. § VI. Schwandtnernál: *Script.* II. 335.) Ez adat átment a világtörténeti művekbe is. (L. Schlosser: *Weltgeschichte f. d. deutsche Volk.* 1850. XI, 313.)

55 *Diarium* i. h. 294. l.

56 Cuspinianus 1502–1527. évi Naplója szerint ad an. MDXV. 18 Julii: Fuerunt simul in consilio: Cesar, tres Reges, duo Cardinales summi Pontificis, item Regis Hispanie oratores, Archiepiscopi, Episcopi, Principes Seculares et consiliarii eorundem circiter 60. Cesar loquebatur fere tota hora. (T. h. 408. l.) A Diariumban tüzetesebben i. h. 294–95. ll.

57 Fuit haec chorea instituta, vt domina Maria Archiducissa Austriae, filia regis Philippi, et Caesaris neptis, susciperet reges et dominam Annam, quos nondum viderat. *(Diarium* 295. l.

58 Vbi ergo Caesar, Rex Hungariae et Poloniae, tribus sellis consederant, Rex Lvdovicus, et soror domina Anna, seorsum suas habuerunt sedes. Tum ingressa est domina Maria, praecedentibus principibus, Ducibus Bauariae, et aliis quotquot hic erant cum, Comitibus et Baronibus, et magistro curiae domino suo de Rottal, quam multae nobilissimae matronae, Comitissae et Baronum vxores, cum multis virginibus sequebantur. Quae postquam regiam Caesaris, vbi eam opperiebantur, intrauit (nam extra arcem tum habitabat, in domo Comitis Ciliae), decoro motu flexis genibus, vt est morigeratissima, et a cunabulis recte instituta, primum Caesarem auum, tum ceteros Reges, ac dominam Annam salutauit. (U. o. 295. l.)

nevében.[59] E kölcsönös üdvözlés után elkezdődött a táncz. Először is Lajos és Anna tánczolt Mansfelt és Vesterburg grófok, Kázmér herczeg és a mechelburgi herczeg előtánczolása mellett.[60]

19. MIKSA CSÁSZÁR ÉS CSALÁDJA.
(A jobboldalon alul Lajos arczképe.)

Mindegyik kezében égő gyertya volt. Ezt a tánczsorozatot két udvarmester, Schmihoi Prothesilaus és Korlátkövy Péter zárták be.[61] A második tánczlejtést Vilmos bajor herczeg vezette Mária

59—61 U. o.

II. ULÁSZLÓ, II. LAJOS ÉS ANNA.

főherczegasszonynyal Hennenberg és Hardeck grófok előtáncával.[62] A harmadik lejtést ismét Lajos vezette Mária udvarmesternőjével Rottal György nejével. Aztán a többi grófok is hévvel vezettek tánczokat. Mintegy 10 óráig tartott a szórakozás.[63]

A következő két napon, julius 20- és 21-ikén tovább folytak a tanácskozások, mindig délutáni 2 óráig, úgy hogy még csak 3 órakor ülhettek ebédhez. Tanácskozások alatt az azokban részt nem vettek hadijátékokon mulattak, nevezetesen György brandenburgi őrgróf lándzsát tört Hennenberg gróffal s más vitézekkel.[64]

Július 20-ikan megerősítették s megpecsételték a pozsonyi előleges szerződést s e napon egyidejüleg a császár Lajost, «hármas számban rejlvén a tökély» harmadik fiául fogadta s családjába sorozta «Károly és Ferdinánd és nővéreik örökösödési jogának csorbítatlan fenntartásával». Őt azonkívül távolléte idejére a német birodalom császári helyettesévé tette s meghagyta a német birodalom választófejedelmeinek, hogy Lajost az ő — Miksa — halála után római királyul válaszszák.[65] Majd két nap mulva, július 22-ikén, Mária Magdolna napján ratifikálták azt az 1462-, 1491-, 1506- és 1507-ik évi örökösödési szerződések értelmében[66] ünnepélyesen a Sz.-István-domban,[67] mely ez alka-

62 Secundam chorcam duxit Dux Bauariae Wilhelmus, cum domina Maria Caesaris nepte, cui duo Comites praeibant, de Hennenberg, et Hardeck. (U. o. 296. l.)

63 U. o. 296. l.

64 U. o.

65 Liske: *Der Congress zu Wien im Jahre 1515.* Megj. a *Forschungen z. Deutschen Geschichte* VIII. k. 491—548 ll. Szalay: *MO. tört.* III., 538. Cuspinianus sem a *Diariumban*, sem az 1502—27. évi *Naplójában* erről nem tesz említést.

66 E szerződések eredeti oklevelei megvannak a bécsi áll. ltárban. (L. Katona: *Hist. Crit.* XVII., 252—254. Engel: *Gesch. d. Ungr. Reiches* III. II, 34., 127., 138. ll. Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora.* 350—53., 380—383. ll. Az 1515 július 22-iki eljegyzési okiratnak eredeti átirata megvan Mária királyné brüsseli ltárában is. Kiadta Kollár Ursinus Velius Gáspár *De bello Pannonico* cz. műve x. köt. a 292. s kk. ll. Ujabban Hatvani Mihály: *Brüsseli Okmtár* I., 563. s kk. ll.

67 Cuspinianus írja 1502—27. évi *Naplójában*: MDXV. 22. Julii. Facta Sponsalia in templo S. Stephani. (Karajánnál: *Fontes* VIII. Script. I., 408.) Ugyanő congressusi naplójában: Vigesima secunda die, quae erat D. Mariae Magdalenae, institutus est dies pro contrahendis sponsalibus inter Principes et Reginales. *(Diarium* Bélnél i. h. 296. l.) B. Herberstein Zsigmond irja: Also ward durch vil hanndlungen die sachen dahin gedigen, das Khaiser Maximilianus Enigkhle, Khunig Philips aus Hispanien Sun ainer, des Khünigs Vladislay tochter, vnnd herwider des-

lomból a legfényesebben fel volt diszítve.[68] Az egyházban összegyült főuri és főrangú közönség között főleg a császár tünt ki milliót érő dúsgazdag ruházatával[69] és a két bájos főherczegasszony: Anna és Mária, kik a templomszentélyben aranybrokátos posztóval bevont két külön imaszéken várták a szertartást.[70] Körülállották őket oldalvást az aragoniai király orátora, azonkívül Lajos bajor herczeg, György brandenburgi őrgróf, Bazini és Szentgyörgyi Péter gróf és más szolgálattevő nemesek.[71] A hazai és külföldi püspökök nagy számmal voltak a gyülekezetben képviselve.[72] A misét a bécsi püspök végezte.[73] Az egyházi szónoklat alatt félrevonult császár császári ornatusba átöltözve, fején koronával, lépett oltár elé s összeadatta magát az esztergomi érsek által Annával, majd ugyanazon érsek összekötötte Lajos királyt Máriával.[74] Ezután a császár királyi trónra

selben (Sun), Khunigs Philipps tochter Eelichen nemen sollen. Darumb auch baid gebruder, Vladislaus sambt seinem Sun, der auch numalls zu Khunig gecrönndt war, vnnd der Tochter, auch Khunig Sigmund geen Wienn zw dem Khaiser khamen, sich da miteinander verainigten, verbunden, die Heuratn beschlossen, vnnd die Tochter dem Khaiser in Sanndt Steffan khirchen offennlich, an stat seiner Enenghkle ains, vermählt ward. Dermassen: wo derselben Khaiser, die näme, soll der Khaiser die beschlaffen vnnd behallten, wie zum teil in derselben Zusamenkhunfft angeruert ist worden. *(Selbst-Biographie* i. h. 1., 184.) Azonk. l. Gans: *Österr. Frawen Zimer* 121. l. Geiszan állitása, hogy Lajos és Mária egybekelése (Vermählung) 1515 július 22-ikén ment végbe *(Hist. Tagebuch d. Erzhauses Österr.* 148. l.) csakis az eljegyzés ünnepélyes ratificatiójáról értendő.

68 Elegantissimo igitur ordine Caesar cum Regibus Poloniae et Lvdovico, in equis, seniore (II. Ulászló) vehente in lectica, et reginalis in curribus, praecedente et comitante nobilium caterua insigni post nonam horam descendit ad templum S. Stephani, quod erat elegantissime ornatum. *(Diarium* i. h. 296. l.)

69 Chorus aulacis aureis et sericeis contectus. In dextra stabat Caesar, Rex Vladislavs, Rex Sigismvndvs. omnes aureis vestibus ornati. Caesar maxima torqui ex margaritis, lapidibus pretiosissimis, conspicuus omnibus erat. In bireto monile ex adamantibus pretiosissimum gestabat, aestimabatur eius ornatus una millione auri. (U. o.)

70 In medio chori duo erant pulpita aureis pannis contecta, in quibus duae reginae stabant, *Anna* et *Mária*. (U. o.)

71 Circa quos a lateribus orator regis Aragonum, et Ludouicus Dux Bauariae, Marchio Georgius, et Comes Petrus de Pösing... inseruiebant. (U. o.)

72 Ott volt a két bíbornok Bakócz Tamás és Lang Máté, továbbá Gergely kalocsai érsek, Kristóf bremai érsek, György pécsi, Mátyás vladislavi, Stanislaus olmüczi, János regensburgi, László váczi, János poseni, Vigilius pettaui, Kristóf laibachi, Péter przemysli, Mihály boszniai, Bertold kiemensei püspök. (U. o.)

73 Episcopus Viennensis celebrauit summum officium, quod cum summa reuerentia et amoenissimis concentibus diuersorum musicorum peragebatur. (U. o. 297. l.)

74 Interea Imperator quodam secretiori loco regalibus amictus et coronatus: vt Caesar introiuit chorum, cui desponsata est

ülve s környezve a három király által, mindannyian meztelen kardokkal, 200-nál többet aranysarkantyús lovagokká avatott.[75] Majd az esztergomi érsek a főoltárról áldást osztott, míg egyik suffraganeusa az ő s a gurki bíboros nevében a teljes búcsút hirdette ki.[76] Te Deummal s trombitaharsogással végződött a délutáni 1 óráig tartott nagyszerű ünnepély.[77]

Ebéd után lovagjátékok voltak, melyeket a császár és a királyok, de Anna és Mária is végignéztek. A sorompókban gróf Hardeck Géza és Kneringen Dávid, majd Kázmér őrgróf és Landaui János Jakab, végül György őrgróf és Bibrachi Adolf csaptak össze lándzsákkal.[78] Este lakodalmi vacsora volt Dieterich Zsigmond és Rottal Borbála tiszteletére, kik aznap lettek egymás hitveseivé. Az asztalülésnél Lajos király jegyese Mária mellett ült.[79] A fényes vacsora éjjeli 10 óráig tartott, mire a táncz vette kezdetét.

Következő napon, július 23-ikán, Miksa újból ajándékokat osztott szét: Annának drága posztókat, a lengyel királynak két gyönyörű lovat, Ulászlónak gyönyörű művű régi serleget, Lajosnak pánczélba öltöztetett lovat s gyönyörű művű aranyos fegyvereket, minőket addig még kevesen láthattak.[80]

domina Anna, per reuerendissimum Cardinalem Strigoniensem, per annuli subarrationem. Tum Lvdovicvs rex, et domina Maria, per eundem dominum Cardinalem, copulati et coniuncti sunt. (*Diarium* 297. l.) Ezt a nagyszerű jelenetet tünteti fel gazdag szinpompában az újabb (1852—1901) festők egyikének, Brožik Wenczelnek: *Tu felix Austria nube* czimű hatalmas festménye a bécsi császári múzeum képtárában. (Saal v. 341. sz.) A *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen d. allerh. Kaiserhauses* czimű, Bécsben 1893-ban megjelent mű XIV-ik kötetében helytelenül mondja Máriáról: vermählt *durch Procuration* 22 Juli 1515 mit Ludwig. A két jegyes személyesen állván oltár előtt procuratióról szó sem lehet. Máriának Lajossal való procurationalis házassága Innsbruckban történt volt.

75 Residente tunc Caesare in solio maiestatis: a lateribus cingebatur tribus praefatis Regibus, quibus singulis nudus est datus ensis, vt milites insignirent... Creati sunt tum a Caesare et tribus Regibus plus quam ducenti milites siue *equites aurati*, ut vulgus loquitur.

76 Quo perfecto, ascendit *Cardinalis Strigoniensis* ad summum altare, dans benedictionem, cuius suffraganeus sua et domini Gurcensis autoritate, pronuncianit plenariam indulgentiam. (U. o.)

77 Mox omnes inflatae sunt tubae, et mirabilis auditus est concentus: simul cantores, *Te Deum laudamus*, pronunciabant. Vsque in primam horam post meridiem durauit haec festiuitas. (U. o.)

78 *Diarium* i. h. 298. l.

79 Domina Maria, postea Rex Lvdovicus. (U. o.)

80 *Diarium* i. h. 293. l.

Július 24-én ebéd előtt tanácskozás folyt, ebéd után lovagjáték gyönyörködtette 4 órán át a nézőket, este vacsora s kártyázás következett. A császár a saját képmásával vert arany- s ezüstérmeket osztott szét a királyoknak és a két főherczeg-

20. II. ULÁSZLÓ LEÁNYA, ANNA ARCZKÉPE.
(A Dietrichstein-féle lakodalmi képen.)

aszszonynak. A főnyertesek, kik a pénz legnagyobb részét elnyerték: Lajos király, Anna és *Mária* voltak, Ulászló keveset, a császár semmit sem nyert. Sok tréfás beszéd fűszerezte a vacsorát.[81]

Július 25-ikén lovagi játékot, ú. n. tornát tartottak, melyet végtelen sokaság nézett. A legelőkelőbb urak vettek részt a

[81] U. o. i. h. 263. l.

fegyverforgatásban.[82] A napot táncz fejezte be, melyben Lajos ismét *Máriával* tánczolt. Utána kiosztattak a tornában részt vettek jutalmai. Befejezte a napot dús vacsora, mely éjfélutáni két óráig tartott s melyben a császár, a királyok s a két fejedelmi sarj: Anna és *Mária* résztvettek.[83]

Július 26, 27 és 28-ik napjai elutazási készületekkel, levélirással, látogatásokkal, kölcsönös ajándékok adásával teltek el.

21. FALKAVADÁSZAT A XVI. SZÁZADBAN.

Július 28-ikán este a császár, a királyok, két bíboros s a tanácsosok jelenlétében kihirdettette orátora, Cuspinianus által, hogy a kereszténység hasznára a jelenlevő fejedelmek szövetséget kötöttek egymással, a maguk kölcsönös támogatására és kivált a hitetlen török ellenében s hogy e szövetség megerősítésére és feloldhatatlanná tételére új atyafiságot is létesítettek, amennyiben unokáik és gyermekeik közt házasságot kötöttek.[84] Július

[82] A résztvevőket névszerint sorolja fel a *Diarium* i. h. 299. l. A rövid Napló csak ezt jegyzi fel. MDXV. 25 Julii. Torneamentum. (I. h. 408. l.)

[83] *Diarium* 300. l.

[84] Et quo magis haec vnio inter eos stabiliatur, vltra necessitudinem, quae alias inter haereditates eorum intercedit, etiam nouam affinitatem, et connubium inter se, et nepotes, et liberos eorum contraxerunt.

29-ikén a császár vértezett lovon, tetőtől talpig fegyverben elhagyta Bécset.[85] Lajos, szintén vértezetten, a császártól ajándékba kapott lovon a távozó császárt a városon végig kísérte. Anna aztán Bécsujhely felé ment, Lajos visszatért Bécsbe. Július 30-ikán Cuspinianus a császár által a királyok tanácsosainak szánt ajándékokat átvette a kincstartótól és kézbesítette az illetőknek.[86] Július 31-ikén a három király és a két királyné, a bíborosok és előkelők szintén, Bécset elhagyva, Bécsujhelybe mentek.[87] Augusztus 1-jén Lajos király, Anna és Mária a bécsujhelyi várhoz közellévő vadasban íjakkal dámvadra és szarvasokra vadásztak s az elejtett zsákmánnyal Ulászlónak kedveskedtek. Délután Ulászló és Zsigmond is vadásztak.[88] Augusztus 2-ikán a császár Bécsujhelyt a két idősb királylyal, a két bíboros és kevés tanácsos bevonásával 3 órán át tanácskoztak.[89] Aztán a császár elbucsúzott. Lajost megölelve, Máriát megcsókolva és Annát átkarolva távozott Linz irányába.[90] Augusztus 3-ikán Ulászló is megvált leányától Annától, kitől való bucsúzása különösen sok könnybe került.[91] Augusztus 5-ikén a Bécsbe visszajött Zsigmond lengyel király elbucsúzott Annától és Máriától, kikkel aznap estéjét még tánczmulatságban töltötte.[92] Végre

85 MDXV. 29. Julii. Discessit Cesar. (*Napló* i. h. 408. l.) Bővebb tudósítást ad a *Diarium* i. h. 301. l.

86 *Diarium* i. h. 301. l.

87 Sequuti Reges ad Nouam ciuitatem, mondja az 1502—27. évi Napló, de ezt nem 30-ikára, hanem 31-ikére mondja. Ellenben a Diarium szerint Vltima Julii, tres Reges, duae Reginulae, duo Cardinales potiores ex curia Regis Poloniae, vniuersi vero Hungari, simul a Vienna ad *Nouam ciuitatem* profecti sunt, et recepti in arce, humanissime a Caesare tractati. (I. h. Bélnél 301. l.)

88 Prima Augusti, mane ante prandium, Lvdovicus, domina Anna et *Maria*, ingressi sunt viuarium prope arcem, vbi innumeri hinnuli cerui, damaeque aluntur, et sagittis iaculati damam ac ceruam, patri suo Regi Vladislao obtulerunt, quasi praedam a se captam. (*Diarium* i. h. 301 l.)

89 Tribus continuis horis cum iis tractauit, ac post valedixit. (U. o.)

90 Ad Gynaeceum descendens, Lvdovicum amplexus, optime valere iussit, *Mariam*, osculo patrio more salutauit, dominam Annam brachiis amplexus, deseruit, multisque post se desiderium reliquit. (U. o.)

91 Az 1502—27. évi Naplóban Cuspinianus csak azt mondja: MDXV. 3 Augusti. Rex Hungarie, (accepit veniam) a sua filia. (Karajánnál: *Font.* VIII. Script. I., 408.) A Diariumban közlékenyebb. E szerint Rex Vladislaus, cum maximo gemitu ac lachrymis filiam Annam salutauit. Ortus est vtrobique ingens eiulatus, hinc pater, hinc filius, hinc filia, etiam adstantibus lachrymas excusserunt: coacti sunt consiliarii vi patrem abducere, qui una cum filio eo die adhuc Supronium cum omni sua curia concessit. (I. h. Bélnél 301. l.)

92 Quinta Augusti, írja Cuspinian, ca-

augusztus 6-ikán Zsigmond lengyel király is hazament.[93] A két királyi női sarj Anna és Mária pedig Innsbruckba mentek, hol 3 éven át együtt neveltettek.[94] A császár óhajtotta volt ugyanis, hogy Anna neki átadassék, ki aztán Máriával együtt neveltessék, míglen mindkettő a házasság végrehajtására megérik.[95]

Igy folyt le az úgy Annára mint Máriára nézve egész életökre emlékezetes eljegyzési nagy ünnepély. Ugy az egyiknek, mint a másiknak az eljegyzése gyűrűiknek a jegyesekéivel való kölcsönös felcserélése, az arra vonatkozó okirat szavai szerint, a végből történt, hogy a törvényes kor beálltával a jegyesek az ilykép kötött házasságot szokás szerint végrehajtsák.[96] A mi Pozsonyban és Bécsben történt, annak értelme az volt, hogy II. Ulászló fia Lajos, a megkoronázott magyar s cseh trónörökös és Mária, nemkülönben Ulászló leánya Anna és Miksa császár egyik unokája, Károly vagy Ferdinánd közt valóságos házasság köttessék.[97] Miksának a házasságban való szereplése csak prae-

strum et arcem Viennensem ingressus est ad salutandum et valedicendum Annam, et Mariam, cum quibus choreas duxit, et vniuersa eius nobilitas. *(Diarium* i. h. 302. l.)

93 MDXV. 6. Augusti. Rex Polonie discessit. Igy az 1502—27. évi Napló i. h. 408. Alteraque die (t. i. augusztus 6-ikán) mane Viennam egressus est, mondja a Diarium. (I. h. 302. l.) E Diariumból megtudjuk azt is, hogy augusztus 6-ikáig való késése miért történt, mert Bécsujhelyből való visszajötte után a király a Dunán át nem jöhetett, az árvíz elsodorta a hajóhidat.

94 Ez kitünik Kirchmair György egykorú feljegyzéséből. A fejedelmek bécsi tartózkodására vonatkozólag írja: Vnnd vngezweifelt alda vil cristenliche sachen gehandlt, Doch vnnder Andern die heyratt abgerett zwischen Kunig Karls vnd des Kunigs von Vngern tochter. Dieselbig des Kunigs von Vngern oder Hungern thochter (t. i. Anna), auch ain schwester Kunig Karls (t. i. Mária), *kamen bede gen Insprugg, alda sy vest vil Zeit pey dreuen Jaren haussten.* Doch solt bemelts Kunig Karls schwester, als man sagt, dem Kunig gen Hungarn gegeben werden. *(Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* I. h. Scriptores I., 440.)

95 So was auch der Jung Kunig ze Vngern auch ze jung ze der hairat. Darumben damit ferdinandus erwuechs, auch der Kunig zu Vngern, so pracht die Kays. Mt. sovil zu wegen, daz paide die Kunigin, namlich die von Vngern auch des Maximilians annichel, widerumb seiner Mt. vertraut wurden. Demnach die Kays. Mt. Maximilianus, als ein listiger Her, nit lang feiret, *Sonnder vnnderstuende sich und pracht baide freulein in sein gewalt her gen Insprugg. Alda vermaint er die Kunigin mochten vnd muessten peitten piss zu seiner gelegenheit.* (Kirchmair: *Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* I. h. Scriptores I., 451.)

96 Hac potissimum Lege, ac fine, vt succedente per tempus legitima atque idonea aetate, praefati Dominus Ludouicus Rex et Domina Maria huiusmodi Matrimonium per copulam carnalem, ut convenit, inter se consumare debeant.

97 Daselb richtet der Maxmiliano ain seltsame hairat zue. Irja a kor leírója Kirchmair György. *Namlich daz mit der*

ventiv természetű s személyére nézve csak feltételesen kötelező. Egyik unokája ugyanis, Károly (V. Károly) el volt jegyezve XII. Lajos franczia király leányával. Ez eljegyzés egyoldalú felbontása az 1515 évi márczius 24-iki szerződés értelmében érzékeny büntetést vont volna maga után. Minthogy azonban Miksa pápai dispensatióban reménykedett, ő *egy* éven át substituálta ugy Károlyt mint Ferdinándot.[98] Szembetünő, hogy a kettős házasság egyenest politikai indokokon nyugvó egyezség volt, melynek nyilvánvaló czélja s feladata volt Magyarországot Anna és Mária által a szultánnal és esetleg a magyar nemzeti trónköveteléssel szemben Ausztria számára fenntartani és biztosítani.[99] Ez világosan ki volt fejezve azon titkos pontokban, melyek az 1515. évi eljegyzési okmányhoz hozzácsatolva voltak. Ezek szerint «a szerződő uralkodóházak, ha egyikök netalán kihalna, Ausztriában s Magyar- és Csehországokban kölcsönös örökösödésre jogosítvák s hogy névszerint Annának férje, ha Lajos utódok nélkül fogna elhunyni, a magyar koronára számot tarthat.»[100] Beválandó volt ezáltal is a költő mondása:

Bella gerant alii, Tu felix Austria nube;
Nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus.[101]

A házasságok végrehajtásának ideje azonban az érdekeltek kiskorúsága miatt még csak több év mulva következhetett be.

Zeit der Jung Kunig von Vngern nemen solt daz freulein, genant Maria. Vnd Maximiliano solt nemen, Im selbs oder ferdinando, die Jung Kunigin von Vngern. Pey disem beschluss was auch der Kunig von polland zu Wien vnnd vil furstn, die ich nit nennen kan. *(Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* i. h. Scriptores I., 450—51.) Egy másik koríró, Herberstein Zsigmond báró szerint: Beschlossen dazumal Iere freundtschafften, vnnd das Khunig Ludwig des Khaiser Enigkhle, Khunigin Maria, vnnd aber des Khunig Vladislaj tochter Anna des Khaisers Enigkhle Carolus oder Ferdinandus, oder aber der Khaiser selbs Eelichen nemen sollen. *(Selbst-Biographie* i. h. I., 83.)

[98] Az 1515 július 23-ikán Becsből Ferrarába küldött tudósítás szerint. L. azonkiv. Lanz: *Actenstücke u. Briefe zur Gesch. Kaiser Karl V.* Wien 1857. Einleitung 163. l. és u. o. Wien 1853. 7—8. ll. és Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora.* 412. l.

[99] Mária német életirója, Sacher-Masoch szerint: Wurde keine Ehe mehr als die ihrige durch Politik, beiderseitigen Vortheil geschlossen...Maria war als Kind schon bestimmt die Gemahlin Ludwigs II. zu werden, *Ungarn für Oesterreich gegen den Sultan zu behaupten. (Ungarns Untergang u. Maria von Oesterreich.* 42. l.)

[100] Szalay: *MO. tört.* III., 533.

[101] A kettős eljegyzés történeti momentumát hatásosan fejezi ki Brožik Wenczelnek a becsi császári műtörténeti mú-

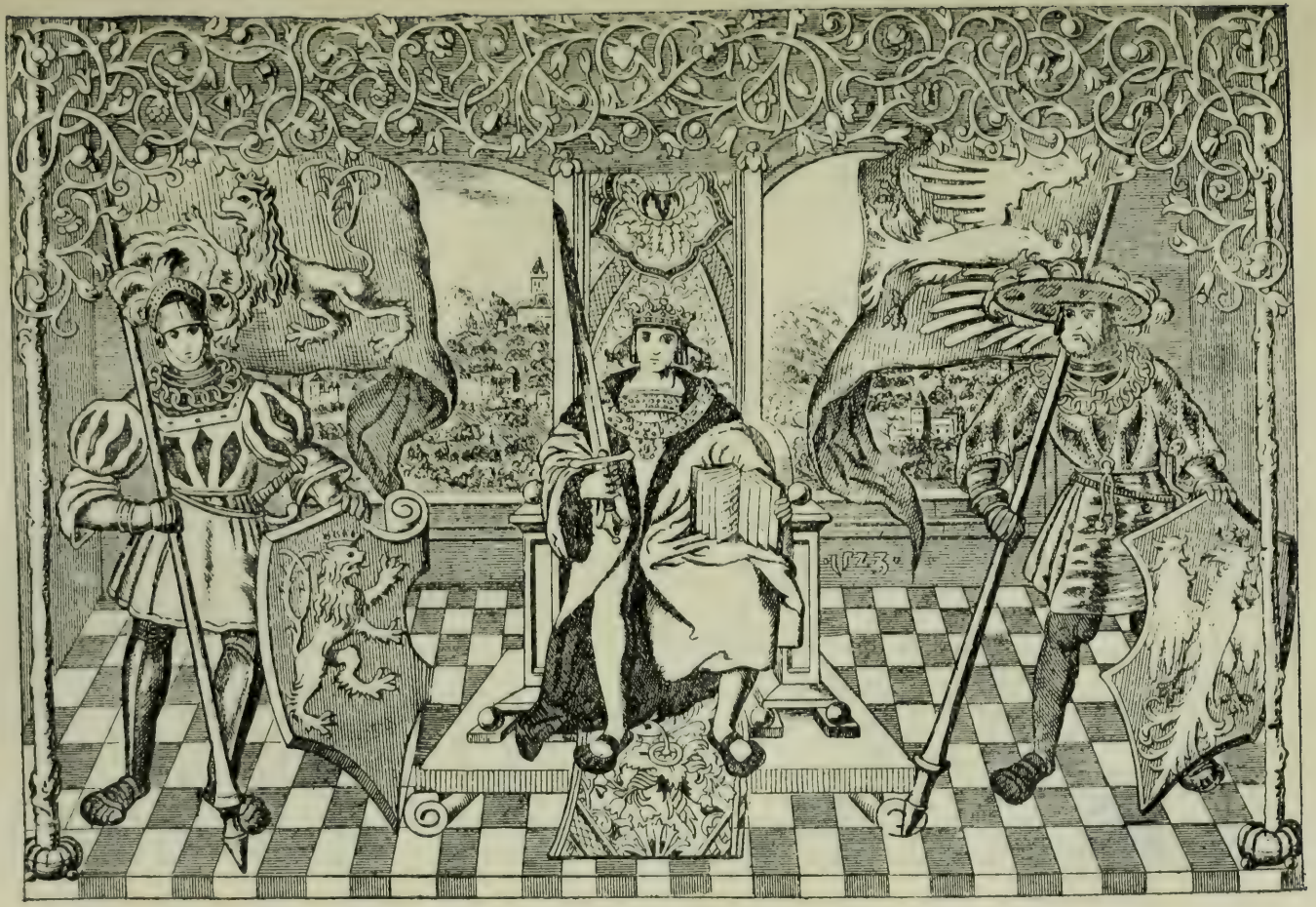

22. II. LAJOS A TRÓNON ÜLVE.
(A znaymi városi jog codexéből.)

IV.

MÁRIA NÁSZAJÁNDÉKA ÉS HOZOMÁNYA.

MÁR az eljegyzéskor szóba került az eljegyzettek kelengyéje és nászajándéka. Nyilván erre is vonatkoztathatni Miksa császár Budán járó diplomata követének ama tudósítását, hogy a császár és Lajos közt «minden elintéztetett.»[1] Az eljegyzési okirat szerint[2] Miksa császár 200 ezer magyar forintot ad jegyajándékul Máriának.[3] Ulászló király, fia Lajos nevében Máriának viszontjegyajándékul évi 25 ezer magyar forintnyi jövedelmet biztosít magyarországi jószágokból.[4] T. i. Máramarost a sóbányákkal, Huszt várát öt várossal és egyéb birtokokkal.[5] Azonkívül Zólyom várát a várossal és egyéb jószágokkal.[6]

zeumban levő (V. terem 341. sz.) nagy történelmi festménye. *Tu Felix Austria nube* czímen tünteti fel gazdag szinpompában és kápráztató festői csoportositásban II. Lajosnak Máriával és (Miksa császár által képviselt) Ferdinándnak Lajos nővérével, Annával való ünnepélyes eljegyzését.

1 MDXV. 20. Maji: Conclusa sunt omnia inter Cesarem et Reges Hungarie et Polonie, hora prima post prandium. (Cuspinianus *Naplója* in *Fontes rer. Austriac.* I, 407.)

2 Megvan I. Ferdinándnak Bécsben 1527 július 25-iki hiteles, íróhártyás átiratában Mária királynő brüsseli levéltárában. Kiadta Kollár Ursinus Velius Gáspár *De bello Pannonico* cz. művében. Lib. x. 292. l. és Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 54—63. Itt megjegyezzük, hogy az okirat a dost és contradost együttesen tárgyalja Ulászló király leányának, Annának I. Ferdinánd osztrák főherczeggel való eljegyzésével, mert az okirat kettős házassági szerződés, mely egymással lényegesen az által is összefügg, hogy az Annának szóló határozatok Máriának Lajossal való házassága copularis végrehajtásától feltételezvék. Ita tamen, mondja az okirat, quod huiusmodi pecuniae solutio neque ad presens neque tempore consumationis Matrimonÿ fieri *sed ad illud tempus differri debeat, quo charissimus Filius noster Ludouicus cum Domina Maria matrimonium per copulam consumabit.*

3 Cui Dominae Mariae . . . Ducenta Milia florenorum hungaricalium Dotis loco sunt inscripta . . . Circa Contractum Dni Ludouici Regis cum Dna Maria Nos Imperator eidem Dominae Mariae Dotis nomine Summam Ducentorum Milium florenorum hungaricalicum tenore presentium adscribimus et assignamus, recompensandam tamen suo tempore cum alia Dote, sicut est superius clarius expressum.

4 Vicissim vero nos Vladislaus Rex nomine charissimi Filÿ nostri Ludouici loco Donationis propter Nuptias siue Contradotis praefatae Dominae Mariae Redditus annuos valoris Viginti quinque Milium florenorum hungaricalium super Bonis ac locis in Regnis nostris Hungariae et Bohemiae Reginis assignari solitis inscribimus et per tenorem praesentium assignamus.

5 Videlicet in Regno nostro Hungariae Marmorisium cum Camera Salium et Castrum Husch cum quinque Oppidis et alijs possessionibus.

6 Item castrum Soliense cum ciuitate et uniuersis pertinentijs.

Körmöczöt az arany- s ezüstbányákkal és más öt várost is tartozékaikkal.[7] Ó-Budát összes tartozékával és birtokával.[8] Csehországban pedig az Elbe folyómenti Hradest, Chrudint, Duuort, és Jaroyrt tartozékaikkal és minden egyebekkel, melyek privilegiumok, szokás és jog szerint Magyar- és Csehországban a királynék jegyajándékaiul szolgálnak.[9] Mindezeket Mária életfogytiglan szabadon élvezheti s használhatja azon megjegyzéssel, hogy ha mind e birtokok jövedelmei a 25 ezer forintot nem adnák meg, akkor a hiányzó összeget más jövedelmekből pótolja Ulászló.[10] Ha pedig többet adnának, akkor a többlet is Máriáé marad.[11] Mihelyt a házasság per copulam végrehajtatik, Mária a megnevezett birtokokba bevezettetik.[12] Arról is biztosíttatott, hogy a birtokok összes alattvalói és tisztviselői megadják Máriának a homágionalis tiszteletet és a hűségesküt és Mária szabadon intézkedhetik összes birtokai tisztjeivel és egyéneivel.[13] Ha Lajos a házasság végrehajtása előtt halna meg, akkor a rendek kötelesek Máriát kiséretével és holmijaival nagy tisztességgel hazájába visszahozni s neki a 200 ezer forintnyi dost kifizetni.[14] Ha pedig Lajos a consummált házasság után halna meg és Mária másodszor férjhez menni kívánkoznék, a 200 ezer arany

7 ciuitatem Cremniciensem cum camera auri et argenti et ceteris quinque oppidis et pertinentijs.

8 Castrum veteris Budae unacum uniuersis pertinentÿs et possessionibus.

9 In Regno autem nostro Bohemiae Hrades supra Albim fluuium, Chrudin Duuor et Iaroyr cum attinentÿs una cum omnibus alijs quae uel Priuilegio consuetudine aut de iure prefatorum Regnorum nostrorum Reginis debentur pro contradote.

10 quibus omnibus ipsa Domina Maria temporibus uitae suae libere gaudere, uti ac frui possit ac ualeat, hoc pacto, ut si supradicta summa in eorum redditibus summam praefixam videlicet viginti quinque Milium florenorum hungaricalium non attingeret, quod de alijs Redditibus nostris hunc defectum supplere debeamus.

11 Si autem hanc summam Vigintiquinque Milium Ducatorum hungaricalium excederent, Nihilominus id totum Dominae Mariae cedere debet.

12 Ipsamque dominam Mariam statim post consumationem Matrimonÿ cum Filio nostro Dno Ludouico per copulam in possessionem supradictorum locorum ponemus et introducemus.

13 Curavimusque ut omnes Offitiales ac Subditi praefatorum locorum Dominae Mariae per nos assignatorum homagia et alia fidelitatis Iuramenta eidem Dominae Mariae praestare debeant, Ipsa quoque Domina Maria de praedictorum locorum Offitijs et personis instituendis et destituendis ad arbitrium suum disponere possit et debeat.

14 In casu, quo unam ex Sponsabus ante Matrimonÿ consumationem per copulam mortem obire contingeret, Nihilominus alteri Sponsae, quae superstes erit Dos superius expressa Ducentorum Milium Ducatorum persoluatur.

forint neki ez esetben is kifizetendő, de a contradosul adott jövedelmekről le kell mondania. Csakhogy mindaddig, miglen neki a 200 ezer forintnyi dos ki nem fizettetik, évi jövedelmei élvezetében marad.[15]

Mária ezen nászajándékait kimerítőbben ismerteti meg velünk II. Lajos királynak azon 1522 február 8-ikán kelt okirata, melylyel a királynénak jegyajándékul adott javak birtokát Budán ünnepélyes kiadványban megerősíti.[16] Ez okiratból kitetszik, hogy a Máriának adott bányavárosok, várak, kastélyok, mezővárosok, fekvőségek és haszonélvezetek közt vannak: Körmöcz-, Selmecz-, Beszterczebánya, Baka-, Béla-, Uj-, Libet-, Breznó- s Korponabányavárosok, mindezek összes arany-, ezüst- s egyéb érctermékei, továbbá Ó-Zólyom vára, Ó-Buda vára és városa, Csepelsziget, Keve mezőváros és a Csepelsziget egyéb helységei, a máramarosi sókamara, Huszt vára, Róna vára, Huszt, Sziget, Técső és Visk városok, Munkács vára, Beregszász, Munkács és Vári városok, Diósgyőr vára, Miskolcz, Diósgyőr, Mohi, Mezőkövesd és Keresztes városok és az említett várakkal régtől fogva egybekötött megyei tisztségek.[17]

Nem mondható ennélfogva, hogy Mária kiházasítása, illetve házasságának anyagi biztosítása nem lett volna fejedelmi és

15 Similiter si unus ex Maritis post Matrimonij consumationem fatis concederet, et Vxor relicta ad secunda vota transire vellet, eidem relictae Summa illa Ducentorum Milium Ducatorum persolui, et ipsa relicta Statui et Reditibus pro contradote sibi assignatis cedere debet. Interim uero et quamdiu solutio ista Dotis Ducentorum Milium Ducatorum non fit, Redditus annuos ad Statum suum tenere et percipere poterit et debet.

16 Eredetije megvan Brüsselben a királyi levéltárban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 22—24. Német másolatát közli a bécsi cs. k. pénzügyminiszteri ltárból Oberleitner Károly: *Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII, 133—134. L. azonk. Wagner: *Dipl. Comit. Saros.* p. 26. Es Pray: *Annales* V, 62.

17 civitates nostras montanas Cremniciensem, Semniciensem, Bistriciensem, Pukancz, Diln, Montem regium, Lebetam, Breznam, Corponam, vnacum suis auri argenti eris aliorumque metallorum et minerarum fodinis, deinde castrum Zoliense, castrum et Ciuitatem veteris Budensis, insulam Chepel, Oppidum Kewi et alias eiusdem insule possessiones, Cameras salium Maromorusienses, Castrum Hwzth, castellum Rona, oppida Hwzth, Zijgeth, Thechew et Wysk, castrum Mwnkach, oppida Beregzaaz, Mwnkach, Wary, Castrum Dijosgijewr, oppida Myskolcz, Dijosgijewr, Mohij, Mezewkewesd, Kerezthes, cum honoribus comitatuum dictis castris antiquitus coniunctis et annexis stb.

reája nézve annál megnyugtatóbb, mivel a jelzett birtokok és jövedelmek az összes rendek hozzájárulásával és beleegyezésével köttettek le nászajándékul.[18] Rendes körülmények közt a dosnak alapját képező fekvőségek jövedelmei bőven biztosították Máriának személyes igényeit és királynői állásához mért udvarának költségeit. Az a nő, ki hazájában őt megillető fényt és pompát élvezhetett, ezt új hazájában is számára biztosítottnak remélhette. Magától értetődik, hogy a magával hozott kelengye is fejedelmi rangjához mérten fényes és gazdag volt. Nincs ugyan erre vonatkozó feljegyzésünk vagy leltárunk, mégis biztosra vehetjük, hogy a budai futásakor, mint látni fogjuk, magával vitt ékszerek és bútorok nagy része e kelengyéből való volt. A németalföldi városokban és ipartelepeken készült s művészi számba jövő tárgyak nagy sokasága és fényes gazdagsága költözött akkor az Északi-tenger nagy kulturájú partvidékéről a nagy pannoniamedencze dunamenti főszékhelyére, Budára, egyesülve itt azzal a műkincscsel, mely legdicsőbb nemzeti királyunk, Hunyadi Mátyás gyűjteményéből még fennmaradt volt.

V.

MÁRIA ÉS LAJOS EGYÉNISÉGEINEK ÉRTÉKELÉSE.

MÁRIA és Lajos házassági frigyét egyébiránt nemcsak anyagi viszonyaik szempontjából, hanem a frigyesek testi és lelki jó tulajdonságaiknál fogva is boldognak lehetett jósolni. A jegyesek közt már kezdettől fogva kölcsönös vonzalom nyilatkozott meg. A császári követ levelének egyik helye szerint a 14 éves király rendkívül vágyódott a házasság után. «Inkább

[18] de consilio et assensu omnium dominorum prelatorum baronum procerum nobilium incliti regni nostri Hungarie ad uniuersalem conuentum iussu et imperio nostro ad diue Elisabeth Budam congregatorum, qui quidem omnes nemine discrepante, tamquam optimi fideles ut maiorem quam possent honorem sue Maiestati. in cuius felici adventu, presencia gracia patrocinio erga eosdem fideles nostros indubitato, multum spei collecarunt, deferrent stb.

ma házasodnék, mondotta, mint holnap s hogy szerelemmel van eltelve a főherczegnő iránt, nem csupán testalkata, de szellemi előnyei folytán is.»[1] Viszont Mária is lelkesedett jegyeséért, mert az ő szemeiben Lajost lelki tulajdonságai igen rokonszenvesnek tüntethették fel és egyéniségét szeretetreméltónak és becsülendőnek. Lajos egyik személyes ismerőse, Cuspinianus, ki az ifjut a pozsonyi és bécsi congressuson jól megfigyelhette, őt «csodás lelkületü» ifjunak magasztalja.[2] A hazánkban járt s a királyi udvarban sokat forgolódott velenczei követek jelentéseikben telvék Lajos dicséretével. Suriano 1516-ban úgy nyilatkozott, hogy «a király, ha életben marad, méltó király leend, ki országát megnyugtatni képes lesz».[3] Bon három évvel később csaknem ugyanezen szavakkal mondja Lajosról, hogy «az, ha életben marad, érdemes király leend».[4] Orio Lorenzo velenczei követ 1523-iki és Guidoto Vincze ugyancsak velenczei követ 1525. évi zárjelentéseikben kiemelik Lajos «angyali jóságát, kimondhatatlan kegyességét, mindenki iránt való jóindulatát és bőkezűségét». Oly férfiuul magasztalják, kinek «öröme telik a nyomorultak és szükölködők panaszainak meghallgatásában s abban, hogy nekik kegyességének és bőkezűségének bizonyítékait juttassa. S oly férfiuul is, ki szívét isteni félelemnek és áhitatnak szereti szentelni».[5] Massaro Ferencz, velenczei követségi titkár a csodálat superlativumait halmozza az ifju királyra, «kit szája eléggé dicsérni képtelen». Szerinte «a 17 éves király áhitatos, kegyes, jósággal teljes és bőkezü, sohasem lobban haragra, de nem is boszúálló, mindenkor megbocsát s az őt érő csapásokon keveset töprenkedik».[6] Lajos anonym életirója szerint «kitünt ő lelki

1 Smets: *Az osztr. birod. története* II, 468.

2 Rex Lvdouicus *mirae indolis. (Diarium* Johannis Cuspiniani de Congressu Caesaris Maximiliani I. et trium Regum, Hungariae, Bohemiae, Poloniae. Bélnél: *Adparatus.* 283. l.)

3 *Tört. Tár* XXV, 56.

4 *Tört. Tár* XXV, 153.

5 Fessler: *Die Geschichten d. Ungern* VI, 3.

6 Summario di una letera scripta al Serenissimo Principe nostro per Francesco Massaro venuto secretario di d. Lorenzo Orio dotor e caualier orator in Hongaria. Data 5 octubrio 1523. Kiadva a *M. Tört. Tár*-ban XXV, 291. A turini áll. ltár Francesconi-gyüjteményéből ismerteti b. Nyáry Albert: *Századok* 1869. III, 237—38.

szépsége és tehetsége által».[7] Brodarics szavai szerint «ő természetének kiváló jóságánál és kitűnő lelki tulajdonságainál fogva,[8] ha érettebb korhoz jön, kétségtelenül a legjobb és legkitűnőbb fejedelem lehetett volna, mert lelkülete minden legkisebb

23. II. LAJOS ARCZKÉPE.
(A Dietrichstein-féle lakodalmi képen.)

rútságtól ment szelídséggel ékeskedett, minden igaz és tisztesség iránt csodálatosan fogékony és készséges . . ., igaz, állhatatos és titoktartó volt».[9] Szapolyai János I. Zsigmond lengyel királyhoz intézett egyik levelében róla mint «kitűnő tulajdon-

7 Virtute, ingenio, proceritate... supra etatem conspicuus. *(In vitam Ludovici,* közzétéve in *Actis Tomic.* VIII, 253.)

8 Nature singulari bonitate et preclara indole virtutis insignis. (In *Actis Tomic.* VIII, 232. Bonfinnál i. h. 757.)

9 Nature singulari bonitate et preclara indole virtutis insignis. Ingenio erat miti

ságú, erényeinél fogva például szolgálható ifjuról» szól.[10] Egy másik személyes ismerőse, Dubravszky cseh történetíró Lajost «jóindulatunak» mondja.[11] Istvánffy azonkép dicséri «kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonságait, készségét a közügyekről való tanácsban részt venni, jóságát, melylyel a szegényeken és szerencsétleneken segíteni buzgólkodott, valamint kegyességét, vallásosságát».[12] A XVI. századi Zsámboki szerint pedig Lajos «senkinek sem volt terhére, bőkezű, szeretetreméltó kedves természetű».[13] Ezen s hasonló hírek alapján X. Leo pápa méltán magasztalhatta Lajost «nagyreményű, csodás lelkületű ifjuként». És egyik utódja, VII. Kelemen pápa még 1525 augusztus 8-ikán is még «sokat vél remélhetni az ő jámborságától, eszességétől és emberségétől».[14]

Még ajánlatosabbá tehette őt Mária szemében testi deli épsége: jóltermettsége, formás szépsége és egészsége. Mert hogy Lajos senyvedő, fejletlen testalkattal bírt volna, az az egykorúak hiteles elbeszélése mellett mesének bizonyul. A dőre hír eredetileg abból származhatott, hogy Lajos súlyos anyai terhesség utáni nehéz szülésből előálló koraszülött volt,[15] s kezdetben az életképességet nélkülözni látszott.[16] A közhír szerint «bőr nélkül született s hogy életben maradhasson, az orvosok rendeletére

admodum ac minime feroci, ad omne rectum et honestum mire flexibili et sua etiam sponte procliui...verax, constans et secreti, si quod ei credidisses, tenacissimus. (In *Actis Tomic.* VIII, 232. Bonfinnál i. h. 757. l.)

10 rex ipse, praeclarae indolis adolescens et summae virtutis specimen. (Tarnow, 1528. aug. 5. Közölve in *Actis Tomic.* X, 351.)

11 Kiemeli annak *bona in tolescit.* (*Hist. Bohemiae* XXXIII, 203. l.)

12 seriis et gravibus de Republica consiliis sese immiscere, supplicum libellorum expeditioni vacare, miseros et calamitosos sublevare, clementiae et liberalitatis indicia praebere, pietati et religioni imprimis studere. (*Hist. de rebus Ungaricis libri XXXIII.* Lib. VIII. p. 82. Kölni kiad. 1622. VI, 85. VII, 100.)

13 Fuit is...nemini molestus, largus...amabilis, et placidus natura. (In Appendice ad *Petri Ranzani Epitomes rer. Hungaricar.* Index XXXVIII. Schwandtnernél: *Script.* I, 517.)

14 Non enim ignoramus, quae sit indoles virtutis tua, et quantum de tua probitate, ingenio, humanitate sperandum sit. (Theinernél: *Vet. Mon.* II, 651.)

15 A velenczei követségi titkár jelenti április 15-ike alatt: La Raina sta in leto per la gravedenze; aztán április 29-ike alatt: La Raina non si move, e grossa e grassa. (Marino Sanutónál: *Világkrónika* május 11-ike alatt.)

16 Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora* 414. l.

KETTŐS ELJEGYZÉS A HABSBURG- ÉS JAGELLO-CSALÁDBAN.

(Miksa császár innsbrucki síremlékén.)

egymásután, frissen leölt sertések meleg belsejébe zárták, hol a gyermeket életre megérlelték».[17] Az is feltűnt nála, hogy már ifju korában őszhajú volt.[18] Egykorú okiratokban is «gyengének, uralkodásra legkevésbé alkalmasnak« mondatik,[19] mit azonban a legtöbben félreértettek, mert e szavak nem vonatkoznak Lajos testi s lelki épségére és képességére, hanem csakis zsenge gyermekkorára. A félreértéshez hozzájárult napjainkban az a körülmény, hogy az ambrazi gyűjteménynek egyik mellvértét a Lajosénak tartották s tartják ma is.[20] Ez

24. II. LAJOS KIRÁLY ÁLLÍTÓLAGOS VÉRTEZETE.

17 Brutus: *Hist.* Praynál: *Annales* IV, 322. Istvánffy: *Hist.* Lib. IV. 33. Geiszan: *Hist. Tagebuch d. Erzhauses Österr.* 130. l. Engel: *Gesch. des Ungr. Reichs* III. II, 530. Fessler: *Die Geschichten d. Ung.* V, 829.

18 ante tempus, adolescens, írja Zsámboki, canos aliquot capillos alebat. (In appendice ad *Ranzani Epitome.* Schwandtnernél: *Script.* I, 517.)

19 «imbecillis est, et ad gubernacula regni minime aptus», mondja egy 1516. évi márczius 26-ikán kelt s Miksa császárhoz intézett veszprémi tudósítás. (Eredetije és jó másolata a bécsi cs. államlevéltárban, Maximiliani-gyűjteményben. Közli Szabó Dezső: *A magyar országgyülések tört. II. Lajos korában* 113—116. lt.

20 Ilyenül szerepel úgy a szakkatalógusokban, mint a leiró-művekben és még a világtörténelmi munkákban is. Így például a Corvin-Held-féle: *Illustrirte Weltgeschichte für das Volk* cz. műben. Leipzig u. Berlin 1882. IV, 289.

a mellvért valóban igen fejletlen ifjuember vagy éppen serdülő gyermek számára készült, de miután az semmi esetre sem volt a Lajosé, annak törpesége mellett nem is bizonyíthat.[21] Egykorú, személyes ismerői is ugyancsak ellentmondanak e téves nézetnek. Lobkovitzi Hassenstein Bohuslaw Lajost 1509-ben, négyéves korában Prágában, koronázásakor saját szemeivel látta s azt írja felőle barátjának, Adelmann Bernátnak, hogy «a bölcsőben aranyhímzésü takaró alatt fekvő s kezecskéjét feléje nyujtó gyermek testének alakja s tagjainak formája sokat igérők».[22] Suriano velenczei követ elismerőleg szól egyik 1516-ik évi jelentésében Lajos király elökelő tulajdonságairól. Szépnek és nagynak mondja öt.[23] Massaro követségi titkár szerint Lajos «szép és magastermetü».[24] A királynak említett egykorú névtelen életírója szerint «kitünt ö korát meghaladó testi ereje és magassága» által.[25] Brodarics «testileg derék, magas növésü ifju»-nak mondja.[26] Istvánffy öt «minden testi jó tulajdonokkal ékeskedő fejedelemként» dicséri.[27] A XVI. századi Zsámboki «erős egészséges testünek s minden reményre feljogosítónak» mondja.[28]

E tudósításokkal egyeznek aztán Lajos ismert arczképei is. Egy gyermekkori arczképe látható a Gersei Petheö-család 1507 szeptember 27-ikén kiállított czímeres levelén, mely II. Ulászlót tünteti fel gyermekeivel, Lajossal és Annával. A mennyezetes

[21] A mellvért most a bécsi cs. mütört. múzeumban van. Rajzát közli Fraknói: *M. Nemz. tört.* IV, 509. Thallóczy: *Zay Ferencz élete* 6. l. Held-Corvin, Szendrey és az *Osztrák-magyar monarchia irásban és képben* czimü mü MO. I. köt. stb. Már a régibb mütörténetirók kétségbevonták mint Lajos mellvértjét. Ipolyi Arnold «állitólagos»-nak mondja. (*Századok* 1876. X, 490.) A vért mellén alkalmazott L. S. monogramm nem is bizonyithatja, hogy a Lajosénak tartsuk. L. 65. l.

[22] Hassenstein levélgyüjteményében, a boroszlói városi könyvtárban (Sign. N. 716. 156. l.) 1570-ből. Közölve Neustadt Louisnal: *Markgraf Georg v. Brandenburg* 34. l.

[23] *E bella et grande* mondja róla.

[24] 1523 október 5-iki jelentésében. A turini all. ltár Francesconi-gyüjteményében. L. b. Nyáry Albert: *Századok* 1869. III, 237–38 *M. Tört. Tár* XXV, 291.

[25] Viribus corporis supra etatem conspicuus. *(In vitam Ludovici.* Közzétéve in *Actis Tomic.* VIII, 253.)

[26] In *Actis Tomic.* VIII, 232. Bonfinnál i. h. 757. l.

[27] *Hist. de reb. Vngaricis.* Lib. VIII. p. 82.

[28] Fuit in corpore valido, bene sano, colore subfusco, ad quaevis solatia natus. (In Append. ad *Petri Ranzani Epitome.* Ind. XXXVIII. Schwandtnernél: *Script.* I, 517.)

trónon ülő Ulászlótól jobbra áll Lajos nyilt koronával fején, jogarral jobb kezében s alakja felett külön van feltüntetve a

25. II. LAJOS KIRÁLY.
(Az ambrazi arczképgyűjteményből.)

cseh zárt korona s e felett nevének *L* kezdőbetűje. A bíborköntösbe öltözött, hosszú és tömött fehér hajú,[29] friss, telt arczú

[29] Az okirat szövege szerint «capillulis *albis* et nunc primum pullulantibus», minek értelme, a kép magyarázata szerint nem lehet «jelentkező fehér haj», hanem a

gyermek testi, lelki épségre vall.[30] Egy másik gyermekkori arczképe látható a bécsi császári múzeum képtárában.[31] E képet Strigel Bernát festette a XVI. század két első tizedének éveiben, (1520—28.) Lajost hosszú hajjal s kék szemmel, mellén medaillonnal s azon függő nagy gyöngygyel tünteti fel. A gyermek csattanós egészségre vall.[32] Ugyancsak Strigel műve I. Miksa császár családképe, melyen a császáron s nején, Burgundiai Márián kívül fia, Szép Fülöp, ennek fiai, V. Károly és I. Ferdinánd és utolsó helyen Ludovicus Rex Hung. et Bohemiae is fel van tüntetve.[33] A gyermek mellén aranylánczon medaillon lóg függő gyöngygyel. A hosszú hajú gyermekarcz s alakja teljes épségre s szépségre vall.[34] Lajosnak egy másik arczképe, rávonatkozó *Lvd.* felirattal ismeretes a bécsi udvari műtörténelmi múzeum ambrazi arczképgyűjteményéből, mely ez idő szerint a császári éremgyűjteményben, tiroli Ferdinánd főherczeg arczképgyűjteménye sorozatában van elhelyezve.[35] Ez arczkép, melyen a Holbein-, sőt a későbbi Amberger-féle arczfestészeti modor félreismerhetetlen[36] s újabban Dashorst Antal Mór után készültnek mondatik,[37] hosszúszakállú s hajú, hajlott nagyorrú, erőteljes szép férfiut tüntet elénk. Ugyancsak Lajosnak két másik arczképét szemlélhetjük a brüsseli St. Gudule-egyház két csúcsíves ablaka üvegfestményén, melyeket életnagyságban Lajos özvegye festetett meg. Mindkét képen a festőművészek, Jean

capillamentum = nagy, hosszú, eresztett haj, capillatus = nagy hajú, hajas értelmében «tömött, eresztett hosszú haj». A kép, mint Szabó Károly írja, szebb miniaturjeihez tartozik. A XIV. és XV. században uralkodó németalföldi van Eyck-féle iskola realistikus befolyása rajta szembetünő, minélfogva következtethetjük, hogy azon «pictor», ki — az okmány szerint — «non indocta manu« azt készítette, a németalföldi vagy a kölni iskola tagja volt. (*Századok* 1871. v, 680.)

[30] Közli a gr. Sztáray-család nagymihályi levéltára eredeti példányáról Fraknói a *Magy. Nemzet Története*-ben (Millenniáris kiad.) IV, 589.) Azonk. közli ezt a Sztárayak homonnai ltárából varians kiállításban a Beöthy Zsolt-féle *Magyar irodalom története*. Bpest 1896. I, 142. Lásd még *Századok* 1871. V, 581.

[31] IX. terem 1428. sz.

[32] L. *Übersicht der kunsthistorischen Sammlungen d. allerh. Kaiserhauses.* Wien 1912. 273. l. Saal IX. 1428. sz.

[33] IX. terem 1429. sz. L. itt 48. l.

[34] Ugyanott 273. l. Saal IX. 1425. sz.

[35] Ugyanott 361. lap.

[36] Közli Fraknói i. h. IV, 502. L. itt 67. l. I(polyi) A(rnold): *Századok* 1876. X, 503.

[37] *Übersicht der kunsthist. Sammlungen d. allerh. Kaiserhauses.* Wien 1912. 361. l.

Haeck és Bernhard van Orley, *arczképi* hűségre törekedtek kétségtelenül. Bár Lajos két arczmása nem természet után készült, mert 1540—47 közti évekből valók, mégis bizonyos, hogy mindkettő Lajosnak egyik, Mária birtokában volt hű arczképének a másolata. Mindkét arczkép Lajost mint *magas alakú, szakállas, szép férfiut* tünteti fel.[38] Ugyancsak Lajosnak egy ismeretlen festőtől származó, 7 hüvelyk széles s 12 hüvelyk magas, igen szép és értékes képe látható a brüsseli királyi múzeum régi képtárában.[39] A szép arczú, egyenes orrú, rendes szájú és állú király e képe nyilván annak fiatalabb éveiből való.[40] Erre mutat ritka bajusza és szakálla. Fején dupla selyemzsinóros, aranyszállal sujtásozott fekete barett van. Testén fekete talár, alatta hímzett körfodros ing s a felett piros alsó öltöny van. Mellén nagy rendláncz s drágakövekkel kirakott kereszt látható. Arczát hosszú, a nyak körül lenyesett gesztenyebarna haj szegi be. Feltünőek e képen az arcz nagy szemöldökei és hasított szemnyílásai. Hogy szemei bágyadtak, tekintete révedező volna, nem mondható.[41] Hogy kinek a műve ez arczkép, nem tudjuk, a képen levő képtári felirat azt az École Allemandból valónak mondja. Vele ugyanazon a falon I. Miksa császár hasonló nagyságú s ugyanazon ismeretlen festőre valló arczképe látható.[42] Nyilván mindkét képet II. Lajosnak Máriával történt eljegyzése vagy még inkább házassági egybekelése idejéből származónak vehetjük. Lajos arczképe éppenséggel nem teszi az elcsenevészett ember benyomását. Egyik délolaszországi képtárban, Rotonda városában (Basilicatában) egy igen megnyerő külsejű, fekete kis körszakállú s bajuszú, hosszukás arczú, rendes, de kissé hosszas orrú fiatal ember arczképe szemlélhető, kinek vonásain férfiassággal párosult jószívűség tükröződik. A kép felső balsarkán e felirat van: Ludovicus rex Hungariae et Bohemiae. Festészeté-

38 I(polyi) A(rnold): *Századok* 1876. x, 503. és Deák Farkas: *Magyar emlékek Brüsselben.* Megj. a *Századok* 1872. évf. v, 723.

39 XI. terem 564. sz.

40 Meglep, hogy Deák Farkas, ki szintén emliti, «20—22 év körülinek» veszi. (*Századok* 1872. vi, 723.)

41 Ezt Deák Farkas véli mondhatni. (*Századok* vi, 723.)

42 XI. terem 620. sz.

nek modora világosan bizonyítja, hogy a kép felírásával együtt a XVI-ik század elején készült. «Rendes, mondhatnám szép arcz-

26. II. LAJOS KIRÁLY.
(Burgkmayr egykorú rajza után.)

vonásaival és egészségre mutató arczkifejezésével, írja a kép szemlélője s feltalálója, Kápolnai P. István, merő ellentétben

áll az a II. Lajos külsőjéről általánosan elterjedt véleménynyel.»[43] Ugyanazt mondhatjuk II. Lajos királynak azon arczképéről, mely a Dietrichstein menyegzőjét ábrázoló festményen van megörökítve. Jól kifejlett testű, szelíden, jóságosan tekintő, hosszú hajú, pelyhesedő, díszpalástba öltözött, nagy arany nyaklánczczal ékesített ifju.[44] Előtte terített asztal, serleg, ivópohár, kenyér, tálalt szárnyas és egyéb étel. A Burgkmayr Hans színezett képe után készült, a gr. Thun-Hohenstein család tetscheni hitbizományi könyvtárában levő egykorú másolaton feltüntetett Lajos, koronával fején, jogarral jobbjában, kardhüvelyt tartó balkézzel, aranypaszomántos ruhájú s díszcsaton tartott köpenynyel, nagyon életrevaló, jó testben levő egészséges ifjuként jelentkezik.[45] Ugyancsak II. Lajosnak egy fametszetű arczképét közli Herberstein Zsigmond önéletrajzi iratában. A kép ugyan hitvány fametszet, de a feltüntetett magyar király hosszúhajú és szakállú férfias egyént tüntet elénk. Hogy II. Lajost ábrázolja, mutatja a felírás: Ludovicus Hung. et Bohemiae Rex. Aetatis Suae XX.[46] A Nemzeti Múzeum birtokában levő rézmetszet Lajost en faceben tünteti fel renaissance-kalapban, homlokon és fültáján egyenesre lenyesett hosszú hajjal, lelógó bajuszszal és kettős csimbókú szakállal, hermelines alsó öltönynyel, bő felső palásttal s nagy aranylánczon lógó aranygyapjas renddel s a körirattal: LVDOVICVS HUNGARIAE ET BOHEMIAE REX. IN PRELIO CONTRA TVRCOS CAESVS M. D. XXXVI. A metszet Wirix Jeromos műve, ki Amsterdamban 1551-ben született. Ez arczkép is férfias, erőteljes, komoly egyénként tünteti fel a királyt.[47] Végre Münchenben, az Ujképtárban is van Lajos királynak egy arczképe. Ez

43 *II. Lajos arczképe.* Megjelent a *Századok* 1869. III, 200—201. és u. o. 192.

44 A képet közli a *M. Nemzet Tört.* (Millennáris kiad.) IV, 415. Ugyanazt a *Tört. Életrajzok* V, 154. És itt 63. l.

45 Közli a *M. Nemz. Tört.* IV, 492. És a *Die österr.-ung. Monarchie in Wort u. Bild* I., 139. És itt 70. l.

46 Sigmund Freyherr zu Herberstain Neyperg u. Guetenhag stb. Gedruckt zu Wienn inn Osterreich durch Michael Zimmerman MDLXII. És *Selbst-Biographie*, közölve *Font. rer. Austriac.* Script. I, 225. Ez utóbbiban azonban az arczkép másolata nincs meg.

47 A rézmetszetet közli Fraknói: *Erdődi Bakócz Tamás* életrajzában a *Tört. Életrajzok*-ban V, 162. l. itt 73. l.

a királyt mellképben tünteti fel. Fején barett, testén prémes felöltöny van, arczát fülig érő szőke haj veszi körül, felső ajkát vékony bajusz takarja, állát gyenge körszakáll borítja, arczkifejezése komoly. A kép felírása Lvd. Rex Vngariae. A kép egy férfias, derék alakot állít szemeink elé.[48]

27. II. LAJOS KIRÁLY.

Ugyanily eredményhez jövünk, ha II. Lajos plastikus arczmásait vizsgáljuk. Egy 1525. évi egyoldalas nagy bronz emlékérmen egy már öregebb, férfiasabb, sűrű hosszú szakállú, nagy bajuszú s nyakig leérő hajjal bíró arczot szemlélünk.

[48] A kép czéduláján mint Barthel Beham műve van feltüntetve, de a képtár katalogusában mint Binck Jakab műve szerepel. (Grieben: *München.* Berlin. Albert Goldschmitt. 1910—1911. 61. lap. 268. szám.)

A király hermelines palástban, nehéz aranylánczczal ékesítetten, egyenes gallérú alsóöltönyben s gyöngyökkel pettyegtetett barettben van feltüntetve. Körirata: Lvdovicus. Vladislai. Filivs. Hungariae. Et. Bohemiae etc. Rex. 1525. Eredetije a M. Nemzeti Múzeum régiségtárában van.[49] Ugyanott van a mohácsi csata emlékére vert eredeti érem is, melyen az előlapon a Mária királynéval szemben néző Lajos király szintén a teljes erőben

28 II. LAJOS KIRÁLY.
(Wirix metszete után.)

levő férfiut mutatja.[50] Így tehát méltán és igazul írhatta egyik legkritikusabb történetirónk, Jászay Pál: hogy Lajos «sugár termetü, kora felett magas, gyönyörü testalkotású király volt, kit bár kissé vastagabb orra, ajkai s erősebb vonásai miatt szép arczúnak mondani nem lehetett, mégis széles válla, izmos, erőteljes volta derék férfiuvá tették.»[51]

Ezen egykorú arczképekkel s emlékérmekkel hitelesített elő-

49 Közli a *M. Nemzet Története* (Millenniumi kiad.) IV, 459. l. itt 74. l.
50 Közli a *M. Nemzet Története* (Millenniumi kiad,) IV, 514. l. fejléczünket.
51 *A magyar nemzet napjai* I, 2. És *Századok* 1869. III, 200.

nyökhöz hozzájárultak, mi egy nő részéről való megbecsülésben nem kis dolog, Lajosnak köztetszésben részesült *lovagi* virtusai is. Brodarics szerint Lajos «fegyverforgatás, lovaglás, vadászat s egyéb ifjusági és hadi gyakorlatok után vágyakozó» volt.[52]

29 II. LAJOS EMLÉKÉRME 1525-BŐL.

Tényleg ügyes lovas, biztos íjlövő, gyakorlott kard- és lándzsaforgató volt. Már nevelésénél fogva is kiváló sportul üzte a vadászatot, melyet nemcsak kellemes,[53] de hasznos foglalkozásnak tekintettek.[54] Lajos a nagyvad, a szarvas és vaddisznó

52 Armorum tractandorum, equitandi, venandi et alia huiusmodi iuuenalia et militaria opera exercendi studiosus. (In *Actis Tomicianis* VIII, 232. Bonfinnál: *Hist.* 757. l.)

53 Óváry: *M. Tud. Akad. tört. bizottságának oklevélmásolatai.* 265. l.

54 Amaz időkben vadászat, madarászat s hasonló foglalkozások az előkelő egyének megengedett szórakozásai voltak. Iu-

kitartó, bátor vadászának mutatta magát a budai hegyek erdőségeiben, a pozsonyi Dunaszigeteken és az ausztriai vadasvidékeken. Néha több napon át is hódolt ezen nem minden veszedelemtől ment szenvedélynek.[55] Vívásban, párbajozásban is amily bátor, oly ügyes is volt. Abban a látványos küzdelemben, melyet Budán a nászünnepélyek alkalmából 1522-ben, január hóban tartottak, Lajos a vele megmérkőzött Brandenburgi György őrgrófot levetette lováról.[56] S e diadal nyilván annál nagyobb dicsőségére vált Lajosnak, mert ellenfelében mesterét és vitézi dolgokban tanítóját győzte le, ki pedig mesteri vívási ügyes-

30. II. LAJOS KIRÁLY ÉRME.
(Ifj. Bernhard Beham emlékérme.)

sége után országszerte hírneves volt.[57] Abban a lovagi összemérkőzésben, melyet Pozsonyban a császár és a lengyel király követeinek tiszteletére 1523 őszén rendeztek, ellenfelét, Ungnad

cunda dumtaxat exercitia utique suis temporibus viro principi concedenta, mondja Istvánffy. (*Hist.* VI, 85.)

55 Ezt kimutatja abban az iratban, melyet Erzsébet királyné, II. Ulászló anyja II. Lajos nevelése dolgában szerkesztett. (Zeissberg: *Kleinere Geschichtsquellen Polens im Mittelalter* 110. l.)

56 A Schydlowiecz-féle *Napló* másolatai a M. Tud. Akadémia tört. bizottsága gyűjteményében. Ennek nyomán Fraknói: *II. Lajos és udvara* cz. műve. (*Olcsó könyvtár* 1878. 46. sz. 52. l.) Egy ily vadászatnak, bár fantastikus, de a való igaznak megfelelő rajzát olvashatni Sacher-Masochnak: *Der letzte König d. Magyaren* cz. művében I, 146. s kk. ll.

57 Mint győztes lovag szerepelt Székesfejérvárott II. Lajos koronázásakor 1508-ban (Vincenzo Guidoto 1508. évi április 4-iki jelentése a *M. Tört. Tár*-ban XXIV, 153.), Boroszlóban 1511-ben (Kloss: *Kulturgeschichte v. Breslau* II, 195.), Bécsben 1515-ben a congressus alkalmakor (Cuspinianus: *Diarium* 26., 28., 30. ll. és Bartholinus: *Hodeporikon* 120. l.), 1519-ben a farsangi tu niron. (Spiess: *Aufklärungen* 64. s kk. ll.

János bárót ugyancsak győztesen kiemelte nyergéből.[58] A hozzáértők méltán mondhatták róla, hogy megvan benne «a tökéletes lovag minden kelléke», ki mint ilyen méltó volt arra, hogy Miksa császár, «az utolsó lovag» kedvtelten legeltette rajta szemeit.

De tetézte Lajos testi szervezetének és ügyességének mindezen előnyeit *szellemi képessége* is. Az egyes korírók ezt ki is emelik, mint egykorú névtelen életírója, ki szerint kitűnt «tehetsége» által.[59] Brodarics «kitűnő lelki tulajdonságait» említi.[60] Istvánffy «kiváló szellemi és lelki jó tulajdonainál» fogva magasztalja.[61] Zsámboki «élénk elméjü»-nek mondja.[62] Már mint zsenge gyermek, külön udvartartás által gondozva,[63] örvendetes előhaladást tett az ismeretek elsajátításában. Első éveiben a hírneves humanista, a poeta elegans et venustus, a már említett Balbi Jeromos, későbbi pozsonyi prépost vezetése alatt állott, ki nagy buzgósággal s nagy szaktudással, bár nagyratörő politikai czéljai és diplomácziai szereplésre való vágyódása miatt kisebb állhatatossággal foglalkozott fejedelmi növendékeinek, Lajosnak és Annának, szellemi kiképzésével.[64] Majd az erdélyi (medgyesi)

58 Óváry: *M. Tud. Akad. tört. bizottsága oklevélmásolatai* 50. l.

59 *ingenio* ... supra etatem conspicuus. *(In vitam Ludovici,* kiadva in *Actis Tomic.* VIII, 253.)

60 In *Actis Tomicianis* VIII, 232. Bonfinnál: *Hist.* 757. l.

61 *Hist. de rebus Vngaricis libri XXXIV.* Lib. VIII. p. 82.

62 *bene sano...ingenio satis excitato.* (In Appendice ad *Petri Ranzani Epitome.* Ind. XXXVIII. Schwandtnernél: *Scriptores* I, 517.)

63 Főudvarmesteréül, magister curiae, gersei Pethő Jánost s haznagyul Istvánffi Istvánt találjuk említve. (Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs.* Wien 1834. III. II, 136.) Egy külföldi iró, Neustadt Lajos úgy Pethőt mint Istvánffit a gyermekkirály *nevelőivé* teszi. *(Markgraf Georg v. Brandenburg* 29. l.)

64 Lajos két oklevélben önmagának ellentmondólag egyszer 2, másszor 3 évinek mondja Balbinak tanárkodását. Egy harmadik, Zsigmond lengyel királyhoz intézett levelében 3 évinek, per triennium. (Retzernél: *Opera Balbi* I, 36.) Miksa császárhoz intézett levelében nagy dicsérettel említi tanítását. Nos ipsos etiam, mondja, carissimamque sororem nostram primis litterarum elementis erudivit, per integrumque biennium solertissimi praeceptoris munus explevit. (Katona: *Hist. Crit.* XVIII, 554—55. Bél: *Not.* I, 555. Knauz *M. Sion* IV, 88.) A tétényi táborból 1521 augusztus 8-ikán írott s Wolsey yorki biborosérsekhez intézett levelében dicsérettel halmozza el Lajos Balbit, kit követeképen Angliába küldött. Elegimus — mondja — ex omnibus Consiliarijs nostris hunc precipuum ad tam arduas res tractandas Oratorem quem nobis semper fidissimum sincerissimumque sumus experti, et *quo olim praeceptore solertissimo,* deinceps omnium nostrarum rerum Consultore

Borsódy (Piso) Jakab, a hírneves költő, szónok és államférfiu[65] s a később, 1528-ban Sz. Zsigmondról címzett budai prépostság prépostja vette át 1516-ban a királyi sarjak nevelését.[66] O Lajosban nagy tanulási kedvet s erős tudásvágyat ébresztett fel, míg udvarmestere, berzenczei Bornemissza János a rend és kötelesség, a mértékletesség és vallásosság iránt való hajlamot és szeretetet költötte fel benne.[67] Bornemissza jellemre és hazafias érzésre nézve ama kor egyik legkiválóbb férfia volt. A pápa fennen magasztalta őt mint oly férfiut, «kit tanácscsal a vének, szorgosságban az ifjak fölül nem múlnak»[68] s kit «annyi vallásos cselekedet tesz hírnevessé s annyi tény a pápának kedvessé».[69]

ac ministro fidissimo usi sumus, eique tantum confidimus quantum mortalium cuique confidi potest. (A londoni Cottonianaféle könyvtárban lévő eredeti okiratot közli Simonyi: *Londoni magyar Okmtár* v, 66.) Gróf Szentgyörgyi Péterhez irott levelében pedig: nos ipsos primis litterarum elementis praecipua cum dexteritate, ac diligentia erudivit, optimique, ac solertissimi praeceptoris officio per biennium in ingenio nostro, quantum pro aetatis teneritudine licuit, excolendo est perfunctus. (Knauznál i. h. iv, 88. Bélnél: *Not.* i, 550. Katonánál: *H. Crit.* xviii, 554., 555. és xix, 143.) Fáradozásáért hálásnak is mutatta magát, 1525 szeptember 18-ikán őt és káptalanát ajánlja Bornemissza János pozsonyi grófnak és Aczél István pozsonyi várnagynak oltalmába. (Knauznál: *M. Sion* iv, 171.) Lehetetlen elhinnünk, hogy azon ocsmányságok: pederastia hitetlenség, lélektagadás, melyekről Lobkovitzi Hassenstein Bohuslaw egyik distichonja Balbit vádolja (Illustr. ac generosi D. D. Bohuslai Hasisteynii a Lobkowitz...farrago poëmatum per Thomam Mitem. Praga 1570. d. 162. f.) Lajos nevelésében valamelyes befolyással lett volna, úgy amint azt a magyarellenes Neustadt Louis elhitetni szeretné, csakhogy kedvencze, György brandenburgi őrgróf vállairól a vádak súlyát elhengerítse. *(Markgraf Georg v. Brandenburg* 35. l.) Az a férfiu, kit II. Lajos *ob excellentes virtutes egregiamque doctrinam* dicsér, (Knauz i. h. iv, 95.) nem lehetett az a puerilium amorum sectator et iuventutis corruptor, kit ilyenül vádol.

65 Poeta praeclarissimus, Orator et Poeta excellens. Ö maga *erdélyinek* mondja magát s azért tévesen teszi őt meg olasznak Neumann Louis. *(Markgraf Georg v. Brandenburg* 37. l.) Diplomácziai szerepléséről l. *Acta Tomic.* i, 100., 113., 222. iii, 70., 97., 144., 159., 202., 254. iv, 363. Az Opus epistolarum (Erasmus Rotteradamus összegyűjtött levelei) 1529-iki kiadásában Piso az indexben mint «praeceptor Ludovici quondam Ungariae regis» van megnevezve. *(Századok* 1905. xxxix, 64.)

66 Egy német iró abból, hogy a velenczei Suriano már 1516 deczember 20-ikán róla nem tesz említést, csak György őrgrófról és Bornemisszáról *(M. Tört. Tár.* xxv, 56.) azt következteti, hogy Piso csak igen rövid ideig volt Lajos oldala mellett. (Neustadt: *Markgraf Georg v. Brandenburg* 37. l.)

67 Burgio pápai nuncius VII. Kelemen pápához intézett 1525 április 13-iki jelentése.

68 ut neque te senes consilio, neque adolescentes solertia superent in omni pia actione et suscipienda et perficienda.

69 quem tot piis operibus sanctis clarum, tot etiam nobis testimonia carum efficiunt. (A pápai breve 1524 február 20-ikán kelt. Másolata megvan a budapesti egyet. könyvtár kéziratos osztályában. Közli Schmitth: *Episcopi Agrienses* ii, 253—55. Katona: *Hist. Crit.* xix, 433—35. Theiner: *Vetera*

Hozzájárult tanítványához való őszinte ragaszkodása is. Lajost ő valósággal a maga fiául tekintette.[70] Viszont a brandenburgi őrgróf Lajost a fegyverforgatás mesterségébe s egyéb szükséges tudnivalókba (nyilván a lovagi gyakorlatokba) vezette be.[71]

Lajos tanítói igyekezetei s saját jó képességei következtében fiatalabb éveiben elismerésre méltó előhaladást tett. Hat nyelven: magyarul, csehül, lengyelül, francziául, olaszul és latinul beszélt.[72] Nyelvmesterei közül névleg is ismerjük Tandorfi Dietrich prépostot, ki a cseh nyelv tanításában volt mestere.[73] Amellett elsajátított magának előkelő és könnyű előadást, értelmes és szabatos irályt, mit a tőle fennmaradt latin s német magánlevelei fennen bizonyítanak.[74] Kedvvel foglalkozott továbbá nyilvános ügyek megfigyelésével, az atyjának benyujtott kérvények és jelentések tanulmányozásával. Tízéves korában, mikor az országos pártok compromissuma értelmében, kiskorúsága daczára «valóságos királyként» léptették a cselekvés terére, úgy a királyi tanács, mint a királyi törvényszék ülésein elnökölt, országgyűléseken megjelent, külföldi követeket fogadott, ezek előterjesztéMonumenta II, 633—34. Luksics: *Egyháztört. Emlékek a magyarorsz. hitújítás korából* I, 113. Ugyanő: *Mon. Rom. Eppat. Vespr.* IV, 235—96. s részben, magyarul Fraknói: *MO a mohácsi vész előtt* 37. l.

31. II. LAJOS ERME 1526-ból.

70 Brodarics írja ugyanis 1525 november 30-ikán Budáról a pápához intézett levelében: Quae cum ego nostro Abstemio... narrassem (t. i. a pápának II. Lajosról való gondoskodását), non potuit...lachrimas prae gaudio, continere, considerans Sanctitatem Tuam tantam *de filio* communi *(nam et ipse Regem filium sibi, iure education's vindicat)*, curam et sollicitudinem habeo. (Fraknoinal: *MO a moh. vész előtt* 185. l.)

71 Ezt Suriano közléséből tudjuk: E mostrar e altre cose degne di saputa di uno excellentissimo Re. *(M. Tört. Tár.* xxv. köt. Azonk. l. Fraknói: *Brandenburgi György* i. h. xxxvi, 344. És Neustadt: *Markgraf Georg v. Brandenburg als Erzieher am ung. Hof* 42—43. ll.

72 Lorenzo Orio tudósítása szerint. Vincenzo Guidoto a franczia nyelv helyett a németet említi. *(Quellen u. Forschungen z. vaterl. Geschichte* 135. l.) A német nyelvet Aluixe Bon is említi olyasul, melyet Lajos beszélt. Palaczky pedig téved, mikor azt mondja, hogy Lajos *csakis csehül* tudott. (L. Neustadt Louis: *Markgraf v. Brandenburg* 40. l.)

73 Palaczky: *Gesch. v. Böhmen* v, 2. 288. Neustadt i. h. 40. l.

74 Amazok kiadvák az *Acta Tomiciana* oklevélgyüjteményében. Emezek pedig a müncheni kir. levéltárban találhatók.

sére válaszolt s e ténykedésében annyira kiválónak bizonyult, hogy ő, egyik velenczei követ jelentése szerint nehéz helyzete igényeinek meglepő ügyességgel tudott megfelelni s komoly méltósággal szólni.[75] Hogy mekkora önérzettel s önmagához való bizalommal bírt, mutatja az őt jellemző következő eset, melyet az első pesti szentgyörgynapi országgyűlés idejéből a történetírók feljegyeztek róla. Ezen gyűlésen a Szapolyai-párt ki akarta ragadni az ő törvényes gyámságának kezeiből úgy a gyámságot, mint az országos közigazgatási hatalmat és gyámok helyett helytartót léptetni életbe. Az erőszakoskodás következtében támadt heves vitatkozásra Lajos megkérdezte a mellette ülő esztergomi érseket, hogy mi tulajdonkép a helytartó? Erre az azt válaszolta,

32. II. LAJOS ÉRME.

hogy a helytartó «király és birodalom felett álló úr». «És én?» — kérdezte Lajos. «Árnyék-király minden hatalom nélkül» — válaszolta az érsek. «Ilyen én nem akarok lenni» — mondta a király. «És mi nem akarunk ilyen királyt tűrni» — volt Bakócz érsek felelete. «Tehát elégedjetek meg csak én velem», — válaszolá Lajos.[76] Hogy harczászati dolgok iránt értelemmel, életrevaló felfogással vagy legalább is helyes sejtéssel bírt, világosan kitetszik abból, hogy Salm Miklós grófnak a Magyarországba küldendő német hadsereg főparancsnokává leendő kineveztetését ő javallotta Ferdinándnak.[77] De hogy kedélye sem volt üres és

75 Parla con un reputatione, írja a követ 1516 deczember 28-iki jelentésében. (Fraknói: *II. Lajos udvara* 414. l. Azonk. l. ugyanőt: *Brandenburgi György*, közölve a *Budapesti Szemle* 1883. évf. XXXVI, 343.)

76 Istvánffy: *Hist.* Lib. VI, p. 55. Dubravius: *Hist.* Lib. XXXIII. p. 836. Balbinus: *Miscellan.* Lib. VII. p. 233. Fessler: *Geschichten* VI, 4—5.

77 Ez kitetszik Ferdinándnak egyik, 1526-ban június 27-ikén Speierben keltezett leveléből. (Megvan a cs. k. pénzügyministerium udv. pénzügyi aktái között. Oberleitner: *Archiv f. Kunde Österr. Gesch. Quellen* XXII, 27. l.)

sivár, eléggé mutatja az, hogy a Balbi és Piso által előtte hirdetett humanista felfogással és irányzattal rokonszenvezett. Humanista s művészeti tehetségeket anyagilag támogatott és serkentett.[78] Örömet talált classikai műveltségben s tanultságban.[79] A zenében nemcsak gyönyörködött, hanem azt gyakorlatilag űzte is. Játszott a lanton s foglalkozott domborművek faragásával.[80]

Mind e tulajdonságok Lajost, személyes értékét illetőleg közel hozták Mária szívéhez és női vágyaihoz. E nő sokban rokontulajdonságokkal bírt. Ha nem is mondható oly igéző női szépségnek, ki legott a rátekintő férfiut szerelemre gyullasztja,[81] bája, lelkiereje, nagy társadalmi műveltsége és szórakozási szokásai őt igen közel hozták a kor szellemében nevelt férfiak szívéhez. A vele személyesen érintkező külföldi államférfiak és tudós urak sok szépet s dicséreteset mondanak róla. Ha a magyar udvarban követségben járó velenczei követek egyike-másika kevésbbé vonzó színben tünteti őt fel, erre meg kell jegyezni, hogy Mária életében két korszakot kell megkülömböztetni, egyiket, mely a mohácsi vész előtt való időbe, másikat, mely a mohácsi vész után következő időbe esik. A nagy nemzeti szerencsétlenség, amely nemcsak az ország hatalmi állását és politikai önállóságát semmisí-

33. II. LAJOS LOVASÉRME.

[78] Nagyon érdekes adatra találunk erre vonatkozólag VII. Kelemen pápának egyik 1525. évi november 24-ikén Lajos királyhoz intézett levelében, melylyel ő Logus György humanista ifjut ajánlja a királynak, mikor az végzett olaszországi tanulmányai után hazament. Is nobis, t. i. az említett ifju, narravit se biennium sane in Italiae gymnasiis litteris operam dedisse, *adiutum literalitate et munificentia Serenitatis tuae, quod ei annuum subsidium ducatorum aureorum constituisses*: gratissimoque animo sese opus tuum et abs te factum esse predicavit. (Közölve Theinernél: *Vet. Mon.* II, 654.)

[79] Mikor a király hirét vette a nagy-műveltségű humanista, Burgio báró nunciussá történt kinevezésének, e felett való örömének kifejezést adott a Brodaricshoz Rómába intézett levelében: Quod Baro Siculus ad nos revertitur, libenter audivimus; *delectant enim nos viri humanitas, virtus et conditio non vulgaris.* (Praynál: *Epist. Proc.* I, 181.)

[80] Fraknói: *II. Lajos és udvara* 414—415. ll.

[81] Sacher-Masoch politikai regényének phantasmagoriája. Szerinte «Mária magas, nyulánk testű, buja szépségű nő volt, kinek daczos kifejezésű osztrák ajka emelte júnói feje ingerét». (I. m. I, 85. l.)

MÁRIA KIRÁLYNÉ 1519-BEN.
(Eredetije a berlini kir. Képtár metszetgyüjteményében.)

tette meg, hanem a király életének is véget vetett, annyira átalakító következményű volt Mária lelkületére és jellemére, hogy az özvegy nő már nem volt azonos a férjes nővel.[82] E nőnek jó tulajdonságai fölülkerekedtek, főleg megszokás által szerzett kevésbbé jó tulajdonságain, úgy hogy azok a hivatalos relatiók, melyek a velenczei követek évi zárjelentéseiben reánk maradtak, nem veendők mindig betű- s szószerint.[83] Mert a velenczei követek személyrajzaiba nem csekély mértékben belejátszott az a politika, a melynek szolgálatában ők állottak.[84] Mária, a közügyek iránt való érdeklődése mellett, nem tudott annyira titkolódzó lenni, hogy a velenczei köztársaság iránt táplált ellenszenvét egészen leplezhette volna, mi pedig annál szembeötlőbb volt, mivel elődje a királyi trónon, Anna királyné nagy Velenczebarát volt.[85] Az a férfiu is, ki bizalmi állásban volt a magyar udvarban, György brandenburgi örgróf ugyancsak bevallott ellenese volt Velencze politikájának,[86] a mi Máriát nemcsak erősebben meggyanusította a signoria ágensei szemében, hanem őt tényleg ellenséges érzületében meg is erősítette. Ez a körülmény tehát jelentékenyen befolyásolta az informáló jelentések íróit, kik, ha politikai tényállások dolgában hűen informálták is küldőiket, mégis a személyes vonatkozások megrajzolásában éppen nem voltak mindig részrehajlatlanok. Ha figyelemmel s elfogulatlanul olvassuk jelentéseiket, kitűnik, hogy ők azokat, kik politikai ellenesei voltak Velenczének, előnyeik mellett is mindig kedvezőtlenebbül tüntették fel, mint azokat, kik a doge uralmával rokonszenvez-

[82] Thallóczy: *Zay Ferencz életrajzában. (Történelmi Életrajzok.* Budapest, 1885. 13. l.)

[83] A követjelentések használhatóságáról újabban több, nem éppen optimista nézet nyilvánult (L. *Századok* 1911. XLV, 449.) azon feltétlenül dicsérő elismeréssel szemben, melylyel régebben e diplomacziai okiratokat elhalmazták. (L. *Századok.)*

[84] Cuers: *De Georgii vita* 9. l.

[85] Era molto amica dial Signoria nostra, írja Benedetti János Ferencz velenczei követségi titkár egyik jelentésében. (Marino Sanutonál: *Világkrónika* 1506 augusztus 6-ika alatt.) Velencze iránt való szeretetének azzal is adott kifejezést, hogy magát a velenczei köztársaság leányának mondotta; Lajos főkeresztatyjául a köztársaságot kívánta, terhessége idején velenczei osztrigát és velenczei szülésznőt kívánt magának küldetni. (L. az idézeteket Wenzelnél: *Századok* XI, 833.)

[86] inimicissimo di questo stato, írja róla Massaro. *(M. Tört. Tár* XXV, 287.)

tek, bár kisebb egyéni előnyök által váltak ki. Hogy csak Szapolyait említsük, Massaro őt váltig dicséri, «bölcs és eszélyes, valódi szép tehetségekkel felruházott, az országban közszeretetben részesülő, jeles vezéri képességgel bíró férfiunak» mondja. A dicséret magyarázata: «*A velenczeieknek igaz barátja*».[87]

Máriát illetőleg épp ezen Massaro velenczei követségi titkárról állnak a mondottak. Az ő jelentése szerint «Mária királyné fény-

34. MÁRIA KIRÁLYNÉ ÉRME.
(Leone Leoni műve.)

üző, kicsiny, rút, gögös, szívtelen és boszúálló;[88] a magyarok öt nem szeretik,[89] s férjének is sok kellemetlenséget okoz.[90] *Velenczét gyűlöli.* Egész nap ágaskodó paripákon nyargal s annyira telhetetlen az evésben, hogy meddőségét is annak tulajdonítják».[91] Számos adattal mutathatni ki,[92] hogy ez a személy-

87 A turini áll. ltárban a Francesconi gyűjteményben. Ismerteti b. Nyáry Albert: *Századok* 1869. III, 238.

88 U. o.

89 U. o.

90 U. o.

91 e tutto il giorno la vol cavalchare cavalli che saltano, sollazare et ben mangiare a tutte Choro metendo indigestum super indigestum, perho non si po ingrauidar. *(M. Tört. Tár* XXV, 286.)

92 A) Mária *festett arczképeiből* ismeretesek: 1. Egy Londonban a Burlington-Houseban, mely a Society of Antiquaries tulajdona. Mária halványarczú, barnahajú, csinos 14 éves leány. Turquoise kék alapra van festve,

leírás nem minden vonásában hű és Massaro politikai gyülöletéből fakadó. Az olasz diplomata rajzának először is Máriának ránk maradt festett, metszett, öntött és faragott arczképei mon-

de London kormos levegőjétől már megviselt állapotú. Mária fején széles karimájú piros kalap van, ennek lapos karimája gyöngyökkel és aranyékszerekkel gazdagon díszített. Ujján gyűrű ékeskedik. A vászon felső részén aranybetükben olvasható: Mária + Regina | 1520. Anno etatis 14. (Látta és leírta Kropf Lajos a *Századok*ban) 2. Különösen szép s kitűnő mesterre valló olajfestményü mellképe őriztetik a belgiumi Turnhout városháza tanácstermében, melyről később lesz szó. 3. A budapesti szépművészeti múzeumban, a régi képek tárlatában látható Máriának egy hűen festett arczképe, az 1540-ben meghalt Loost van Cleef műve. Egykorú eredeti kép. 4. Az ambrazi arczképgyüjteményből származó, ez idő szerint a bécsi császári éremgyüjteményben, tiroli Ferdinánd főherczeg arczképgyüjteményében Máriának két arczképe van. Ezek egyike (Tafel x. Fig. 157.) fiatalos mellkép, balra, csaknem szembe fordult arczczal, fekete szemekkel, sötétszőke hajjal, aranyhímzésü fekete barettel, melynek nyakfedőjén a gyémántokkal kirakott *pht* betük fénylenek, a betük alján gyöngyök. A szögletesen kivágott ruha fekete, aranyhímzéssel díszítve. Elől a mellen a fekete széllel befogott s ezüst hímzéssel díszített vörös alsóruha gyenge szegélye látható. A finom, ránczokba hajtott ing keskeny fodrozatban és széles nyakszalagban végződik. Egy rövid, kettős nyaklánczon ékszer lóg, mely fekete alapú koronából áll. Ezen két szürke alak van, mely a tokot tartja. Az egész kép fűzöld alapra van festve. (Rajzát közli Fraknói: *A Hunyadiak és Jagellók kora* cz. művében 473. l. A magyar nemzet millenniumi történetének IV. kötetében.) 5. Mária két üvegfestésü arczképe látható a brüsseli St. Gudule-egyháznak, későbben tüzetesebben leírandó csúcsíves ablakán férjének, II. Lajosnak arczképeivel együtt. Az egyik üvegfestményt Michael Coxia kartonja után Jan Haeck, a másikat pedig van Orlay készítette. Az évszámok, egyiken 1538, másikon 1547, mutatják, hogy míg II. Lajos († 1526) csak régibb mű után, addig Mária személyes felvétel után készült egykorú festmény s így annál hitelesebb arczvonása. 6. Máriának egy hártyaokmányos szép arczképe látható a herczeg Eszterházy-hitbizományi könyv- és levéltárban, Kismartonban. Az okirat Oláh Miklós primás kinevezési okirata. Mint különösen szép festményre, figyelmeztetett rá Marczali Henrik. 7. A berlini múzeumban van Mária színes fametszetü arczképe. Testén elől négyszögben kivágott brokátos ruhával, magasan álló gallérral, vállán és mellén háromszoros gyöngysorokkal, hasított ruhaujjakkal, vállán ránczokba rakott és lecsomózott szövettekercsekkel, fején sűrün reczézett fejkötővel s a felett magas karimájú, kissé ferdén álló, drágagyöngyökkel dúsan ékesített kalappal, hosszukás, szép, üde arczczal, keskeny és erősen kidomborodó orral, erős és határozott állal, keskeny és magasan ívelő szemöldökökkel, fülig lenyúló s símán fésült dús hajzattal, mellén zsinóron vagy karikán lógó kettős medaillon, alant nagy gyöngygyel. (Közli Loga a berlini múzeum évkönyvében: *Jahrbuch der k. preuss. Kunstsammlungen* 1889. 209—210. ll. I. képmelléklet. Utána Kövér Béla az *Arch. Ért.* Uj foly. 1890. x. k. 246. l. és Fraknói: *A Hunyadiak és Jagellók kora* 447. l.) 8. Ugyancsak a berlini múzeumban egy másik, eddig kiadatlan arczképe van Máriának, mely őt az előbbinél valamivel fiatalabb korában tünteti fel. A királyné féltesttel ablaknyílásból jobbra tekint, ruhája olyan, mint az előbbi képen, de nem oly gazdag. Arczvonásai az előbbiekhez hasonlók. A kép párkányán cursiv irással 1519. évi német felirat szerint Frau Marie gebornne Kunigin zu Castilien Romisch vnd hispanischer kuniglicher vnt schwester Die Kunig Ludwigen von Hungern eelich vermehelt ist. Irs alters im funffzehennden Jaren 1519. 9. Königsbergben a porosz herczegek képtárából származó egyik kép Mária ki-

danak ellent. Ezek egyike sem tüntet fel oly női arczot, melyre Massaro leírása ráillenék. Ha eltekintünk Mária alsó ajkának duzzadtságától, inkább is formás női alaknak mondhatjuk öt még

rályné arczmását tünteti fel. Halvány arcza hosszukás, kerek szemei barnák, orra vékony s nyújtott, szemöldökei finoman ívültek, sötétszőke dús haja gondosan félrefésült, szája formás, erősen kifejlett alsó ajakkal, ruházata igen gazdag, fején fekete bársonyból készült nagy barett, aranyszövetes béléssel, szintén fekete bársonyból készült ruhája bőujjú aranybarna kelme-mustrákat mutató borítékokkal, ránczokba szedett fehér patyolatinggel, e fölött aranynyal átszőtt gallérral, a melyen egy férfi és női alak, valamint tarka virágok hatásosan ütnek el az aranyos háttértől. Nyakán lelógó nehéz aranyláncz, ahhoz erősített zománczos ékszerrel, drágakővel és hatalmas gyöngygyel. Derekán aranyos öv. A királyné kezeiben keztyűk. A kép hátterén aranyos latin majusculákkal e felirat: M. D. XXIJ. CAL. CVLIJS ETATIS. REGINE. MARIE. XVJ. MENSIS. SEPTEMBRIS. IJMAGO FVIT. (Ezt az arczképet közölte Ehrenberg H.: *Die Kunst am Hofe der Herzöge von Preussen.* Leipzig u. Berlin 1899. Onnan Éber László: *Mária királyné arczképe Königsbergben. Arch. Ért.* Uj foly. 1899. XIX, 193—196.) Francis Beckett és Ehrenberg véleménye szerint ez arczkép alighanem Binck Jakab német festő, rézmetsző és fafaragó műve, ki 1569-ben halt meg. A mű a német renaissance-festészet becsesebb alkotása. 9. A Forgáchok czímerében látható Mária-arczkép annyira syrénszerű, hogy kétesnek mondható, vajjon az csakugyan Mária királynét ábrázolja-e? *(Századok* 1871. v, 582.) 10. Az I. Miksa császár koronázási kocsiján látható alakok egyike ugyan Máriára vonatkozik, de a mű nyilván csak képzeleti arczkép, mely a történeti bizonyítás erejét nélkülözi. (Dürer ezen eredeti színes rajza megvan a bécsi Albertinában. Kisebbített alakban közli Heyck: *Kaiser Maximilian I.* cz. művében. Bielefeld u. Leipzig 1898. 1. lapon. (*Monographien zur Weltgeschichte* v. köt.)

B) *Mária ismert szobormüvei:* 1. Márvány mellképe a madridi El Prado-múzeumban található. (Rajzát l. az *Arch. Értesítő* 1887. évf. Uj foly. VII, 147. és Ortvaynál: *Pozsony város tört.* III, 69.) 2. Bronzszobra Leone Leonitől szintén a madridi El Prado-múzeumban van. (Rajzát közli az *Arch. Ért.* 1887. Uj foly. VII, 145.) 3. Aranyozott bronzszobra az Escorial templomában, a Presbyterium evangeliumi oldalán, az V. Károly császár csoportjában levő 5 aranyozott bronzszobor közt szemlélhető. Pompeio Leoni művészi terméke. (L. Zschokke Herman: *Erinnerungen an Spanien* II, 251.)

C) *Mária reliefarczképei:* 1. Bronz emlékérem Leone Leonitől. (Rajzát l. Fraknóinál: *A Hunyadiak és Jagellók kora* I. h. 435. l. És itt 82. l. *Arch. Ért.* 1887. Uj foly. VII, 149. Ortvaynál: *Pozsony vár. tört.* III, 71.) 2. Vert müben kidomborodó éremszerű mellképe látható a Mária egykori tulajdonául hirdetett ezüst tintatartón, mely jelenleg a báró Rédl-család tulajdona. (Ipolyi A(rnold) a *Századok* 1876. évf. X, 497.) 3. A mohácsi csata emlékére vert érem előlapján, a felső félmezőnyben Mária látható éles profilban, typikus hű arczmásban, balra fordulva, Lajossal szemben. Fején az ismeretes renaissance lapos kalap lecsüngő nyakfedővel. Alatta reczés főkötő, melynek szélein a haj fülig leérően az arczba lehullámzik. Testén négyszögüen kivágott s bőujjú ruha, mellét ránczba szedett ing takarja s fodros gallérban végződő patyolating takarja. Nyakba vetett aranyláncz on függő medaillon. A lap háttere virágdiszes. Az alsó mezőnyben a felirat: Lvdo: Vngar: Bohe: Que | Regis. Et Mariæ. Re | ginæ. Dvlciss. Cõiv | gis. Ac. Proces | In. Flan. (Egyik példánya a müncheni kir. éremtárban, másik példánya a M. Nemz. Múzeum régiségtárában. Rajzát közli Fraknói I. m. IV, 514.) — 4. A mohácsi csata emlékére vert másik érem előlapján, a felső félmezőnyben oszlopos ív alatt Mária balra fordulva, éles profilban ugyanúgy mint az előbbi érmen. Az oszlopos íven kivül jobbról s balról czi-

későbbi éveiben is. Számos és ritka jó tulajdonai amúgy is nagyon alkalmasak voltak mérsékelni némely testi fogyatkozásai hatását, annyira, hogy Mária személyes megjelenését nagyon megnyerő-

merek. Aláírás : Marie. Hvngar : Bohemi | Equæ. Reginæ. Iam. | Pro. Cesaræ. Carol | Vo. In. Flandris | Effigies. Hátlapon a mohácsi csata úgy mint az előbbi érmen. (Egyik példánya a bécsi császári éremtárban.) — 5. Mária jobbra fordult emlékérme. Előlapon a királyné typikus arcza erősen kiálló alsóajakkal és állal. Fején főkötő nyaka körül csavart s hosszant lelógó végekkel. Körirata : Maria. Regina. Vng : Vidva. Caroli. Caesa : Et. Ferdi. Reg : Sor. Hátlapon : In. Paciencia, Possidebitis. Animas. Vestras. Lvce. XXI. A mezőnyben földön ülő, jobbra fordult nőalak. Szárnyas angyal keresztet tart eléje. A háttérben tornyos vár. (Egy-egy példány a brüsszeli és a müncheni kir. éremtárban.) — 6. Emlékérem. Előlapon Lajos király és Mária királyné. Mindkettő balra néző profilban. Mezőnyben 15—20. Körirat : Lvdwivs. Rex. Boemie. Et. Vngarie. Maria. Conjvnx. Eivs. Hátlapon : Golyót tartó meztelen alak. Háttérben vár. Körirat. (Egyik példánya a müncheni kir. éremtárban.) — 7. Mária mint özvegy. Az érem körirata : Maria. Hvn. Bo. Re. Caroli V. Imp. Soror. Jobbra néző arcz lecsüngő ajakkal. Fején barett, testén prémes felöltő. Az érem 1550 körül való. Ismeretlen németalföldi műve. S. sigla. Szép, de nem fiatal arcz. (Közli Domanig Károly : *Porträtmedaillen des Erzhauses Österreich von Kaiser Friedrich III. bis Kaiser Franz II.* Aus der Medaillensammlung d. all. Kaiserhauses herausgegeben. Wien, 1896 .4. l. és Tab. v. 26.)

D) *Mária metszett arczképei :* Az alább elsorolt 13 arczkép mind a bécsi császári hitbizományi gyüjteményben van. 1. Maria Regina Hongar. Guber. Belgii soror Imperat. Caroli Quinti. R. Sichē sculp. et excud. Mária egész alakban, prémes felöltőnyben, barett fején, nyaka körül csavarva. Jobb kezének mutatóujját csatos könyvecskén tartva, balkezében olvasó. Nyakán aranylánczos medaillon. Előtte tört oszlop, annak alján magyar czimer, hármas dombon emelkedő kettős kereszt, fent MO koronája. Jobbról a háttéren donjonos vár. 2. Mária mellképe. Körirat : Maria. Hvn. Bo. Re. Caroli V. Imp. Soror. Fején főkötő, nyaka körül csavarva. Szétálló felsőruha. Szép szájú, finom orrú, jellegzetes szép arcz. Osztrák ajak. (Éremről). 3. Mellkép. Medaillon. Körirata : Maria * Regina * Ec * Qvos * Devs * Conivnxit * Homo * No * Se *. Mária fején kalap, alatta fejkötőbe foglalt hajak, csipkés gallér, nyakán aranymedaillon. Kivágott ruha. Egyéni typust feltüntető szép arcz. (Éremről.) 4. Mellkép. Medaillon. Körirat : Maria. D. G. Idegenszerű, szögletes, öreges arcz, fején főkötő. Lapos orr. Nyakán lánczos függőmedaillon. Testén felöltő. Ölében kis eb. (Éremről.) 5. Mellkép. Medaillon. Balra néző profil. Sasorr, habsburgi ajak. Fején aranydiszes kalap. Alul reczés főkötőbe foglalt haj, melynek hullámos fürtjei a reczés főkötőn kívül szegélyzik be az arcz hosszát. Álló gallér. Kivágott ruha. Hermelin felöltő. Nyakán két gyöngysoron lógó rózsamedaillon. Az érem hátlapján M. D. XXVI. (Éremről). 6. Mária hosszukás mellképe. Körirata : Maria. Dei Grā Hvngariæ ac Boemiæ Regina — Caroli — V — Imperatoris Soror *. Balra néző en face arcz. Fején főkötő, nyaka körül tekert és hosszant lelógó végek. Prémes brokádos felöltő, zsinóros és gombos, rojtos felső ujjakkal. Egészen zárt alsó brokádos ruha. Egymásra tett kezek. Balkezében iráslap 3 sor irással. Szigorú arcz, habsburgi ajak, mérsékelt sasorr. Az egész tojásdad keretben. Keret alatt F. H. (Képről.) 7. Előbbinél kisebb tojásdad mellkép. Jobbra néző fej. Körirat : Marie D' Avtriche Reine de Hongrie. Öregesb arcz, nagy orr, osztrák ajak. Főkötő, nyak körül tekert s hosszant lelógó végek. Zárt alsó ruha, kilátszó fehér fodros gallérral. Prémes felöltő. (Képről.) 8) Mellkép. Fejkötő lelógó végekkel. Nagy szem, nagy, de nem sasos orr. Gombos alsó ruha, prémes felső ruha. En face jobbra néző arcz. Aláírása : Maria Ab

nek mondhatni. Brentôme Máriát inkább is *igen szépnek* mondja, bár az osztrák család nagy és lecsüngő alsó ajakát ő is kifogásolandónak tartja.[93] Van írónk, a kinek ízlése szerint még e pittyedt ajkak sem vonnak le e nő szépségének magasztalásában, mert «mintegy csókra álló ajkak»-ul tekinti.[94] Mária német életírója is őt, nyilván túlzott felbuzdulással, «üde szépségűnek» mondja, kinek «daczos kifejezésű osztrák ajka emelte júnói feje ingerét».[95] Mindenesetre nem állott nagyon nővérei: Eleonora, Izabella, Katalin mögött, kik mindannyian a szépség hírében állottak.[96]

Hogy Massaro egyéb torzvonásai is csakugyan Mária személyi-

Austria. D. G. Regina Hvngarie. Caroli V. Imperatoris Soror. Gvbernatrix Belgiarum. 9. Balra néző mellkép. Főkötő, nyak körül tekert hosszant lelógó végek. Egészen zárt gombos alsóruha. Prémes felsőruha. Mária kezeiben könyv. Aláírása: Maria Ab Austria D. G. Regina Hungariae, Caroli V. Imperatoris Soror. Gvbernatrix Belgicarum etc. (Alul szögletben Martin van des Enden excudit.) Nagy szem, nagy, de nem sasos orr, osztrák ajak. Jó arcz. (Képről). 10. Jobbra néző en face mellkép. Főkötő nyak körül csavart s hosszant lelógó végekkel. Zárt gombos alsóruha. Prémes felöltő. Mária mindkét kezében rojtos könyv. Aláírása: Maria Ab Austria. D. G. Regina Hvngariae, Caroli V. Imperatoris Soror, Gvbernatrix. Belgicarum &. (Alul szögletben P. Jode excudit. Kézírással: nata anno 1505, nupta 22 Julij Ludovico Hung. Regi, mortua 18 Oct. 1558.) Az arcz elég fiatalos, nagy, de nem sasos orr, osztrák ajak. (Képről.) 11. Tojásdad mellkép. Főkötő, nyak körül csavart, hosszant lelógó végekkel. Kivarrott brokát alsó öltöny. Prémes felső öltöny, gombzsinóros rövid felső ujjakkal. Egymásra tett kezek, a jobb kézben könyv. Fodros alsó ujjak, t. i. a felső öltöny ujjai. Jobbra néző, idegenszerű arcz. Nagy sasorr, osztrák ajak, szigorú tekintet. Aláírása: Marie d' Avtriche, Royne de Hongrie, et Soeur de l'Empereur Charles le V. Alul B. Moncornet excu. (Képről.) 12. Jobbra néző mellkép. Főkötő, nyak köré csavart, hosszant lelógó végekkel. Mellen lánczon vagy szalagon függő medaillon. E felett mellközepén függő ☩ alakú kereszt. Zárt alsó ruha, prémes felső ruha. Aranyrojtos párnán nyugvó kezeinek ujjai szétterjesztvék. Látszik, hogy beszél, mit nyitott szája is bizonyít. Talán nem egészen hű portrait. Fent kézírás: Maria, Carol. V. Soror. 13. Térdkép. Jobbra néző arcz. Hű portrait. Főkötő, nyak körül csavart, hosszant lelógó végekkel. Zárt alsó ruha. Hermelines, prémes felső ruha, fodrokban végződő szűk ujjakkal. Egymásba tett kezek. Nagy szemek, nagy orr, szép száj, hegyes áll. Aláírása: Marie d' Autriche, Archiduchesse d' Autriche Reine de Hongrie et de Bohème † 1558. Fent 1849. Szép jellegzetes arcz. (Aczélmetszet.) 14. Bronz mellkép, Mária en face arczczal, nagyszemű, kifejlett orrú, osztrák ajkú szép arcz. Főkötő nyak körül tekerve s hosszant lelógó végekkel. Zárt alsó ruha, felső öltöny. Talapzaton D Mar | Hvng. Reg. Renaissance díszítés. (Rézmetszet.)

93 *Vies des Dames illustres* stb. cz. művében.

94 Kropf Lajos: *Mária magyar királynénak, II. Lajos nejének arczképe 1520-ból.* Közzétéve a *Századok* 1887. évf. XXI, 72.-

95 *Maria war üppig schön.* (Sacher-Masoch i. h. 43. és 85. ll.)

96 Gans: *Österr. Frawen Zimer* 108. 115., 124. ll.

sége iránt érzett politikai ellenszenvének szülöttei, más írók nyilatkozatai világánál kétségtelen. A nagyevőség, igaz, a Habsburg-család egyik tulajdonsága. Mária nagyatyja, Miksa császár s atyja Fülöp örömet találtak a lakmározásban. Maga V. Károly is nagyevő hírében állott, ki annyira nem tudott ételvágya felett uralkodni, hogy még orvosának szigorú és határozott tilalma daczára sem tartózkodott a túlgazdag tápláléktól.[97] Azonban Máriának a meddőségét a sok evésnek tulajdonítani merő képtelenség, mert orvosok állítása szerint, a meddőségnek semmi összefüggése nincsen a táplálkozással s az osztrák házból szár-

35. MÁRIA ÉS LAJOS KETTŐS MELLKÉPE.

mazó számos férjes nő nem kis szaporaságú anya minden jó étvágya daczára is. Sokkal helyesebben tulajdonítják más írók Mária méhi terméketlenségét gyenge testi alkatának és nyughatatlan életének, folytonvaló élénk s izgatott mozgásának. A velenczeiek közül maga Guidoto Vincze mondja 1525. évi szeptember 3-iki jelentésében, hogy Máriát gyönge testalkata és rendkívüli mozgékonysága miatt tartja már eleve a világ terméketlennek.[98] Nagyevőségét illetőleg pedig, ha fiatal asszony korában netán abban gyönyörködött, későbbi éveiben mindinkább elszokott ez élvezettől. Richard nikápolyi püspök,[99] a Mária királyné felett tartott halotti beszédében azt mondja róla: «Nem

97 Prescott: *Gesch. Philipps des Zweiten* I, 238.

98 di natura fluxa per il che et per il suo nimio exercitio, et moto tutti judicano, la non sia per hauer figlioli. (Firnhaber: *Font. rer. Austr.* p. 135. Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke* 6. l. Jászainál: *A magy. nemz. napjai* I.)

99 Justinél: *Mária magyar királyné* 60. l.

tudok oly teremtést a világon, kihez a tétlenség kevésbbé tudott volna férközni mint hozzá s ki az időfelosztásban *kevesebbet juttatott volna evésre, ivásra*, alvásra és nyugalomra, mint ez asszony.»

Nem tartalmasabbak az olasz diplomácziai agens egyéb ráfogásai sem, ha a fényüzéstől eltekintünk. Mert a mit gögjéről, szívtelen és boszúálló természetéről mond, az nem helyes magyarázása Máriának alkalomadtán megnyilvánuló természetének.

36. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Egykorú metszet után.)

A mit a velenczés gögnek mond, az könnyen megmagyarázható abból a társadalmi felfogásból, mely a középkorban a magasbrangút elkülönítette az alsóbbrangútól. A mi jellemzőt tudunk V. Károlyról, II. Fülöpről, I. Ferenczről és számos más azonkori uralkodóról és uralkodói személyekről, az szintén a gögnek benyomását teszi, bár nem egyéb annál a társadalomrangi felfogásnál, melylyel az állami rendek egyes osztályainál találkozunk. A tekintély öntudatának, mondjuk a rangosztályok beleneveléssel kapott önfelbecsülés kifejezése s e czímen aligha volt Mária vagy más uralkodói személy a nemességnél és polgárság-

MÁRIA KIRÁLYNÉ.

(Az eredeti olajfestmény a königsbergi képtárban.)

nál gyűlölt. Látszólagos szívtelenségének is az a magyarázata, hogy az, ha mutatkozott nála, mindig a kérések és fenyegetések részéről megközelíthetetlen, hozzáférhetetlen szigorú igazságszeretetének következménye és a megismerés útján kialakult hajthatatlan akaratának és meggyőződésének a következménye volt. Ebben nyilván éles ellentét volt közte és Lajos között, ki senki kérését meg nem tagadhatta, mert csupa jóság és szolgálatkészség volt annyira, hogy ez az egyéni tulajdonsága már emberi erényül nem vétethetett, mert ha a szolgálatkészség, az engedékeny jóság az igazságosság alatt szenved, a korlátozó igazságosság fensőbb erény a szolgálatkészségnél és legengedékenyebb jóságnál. Máriát a fentebb kifejezett vád ellen sikeresen megvédi megszámolhatatlanul sok jótéteménye. Az eléje terjesztett s reánk maradt sok folyamodás és segítségkérés kedvező elintézése szíve jóságáról és nemességéről szól.

Hozzájárul mindehhez, hogy nagy, talán páratlan erélye is öt érdesebbé tette, de abban a korban, mikor a sors e nőt uralkodásra szólította, kivált Németalföldön, becsülendőbb egyéni tulajdonság alig is képzelhető, mint ez a határozottság. E szempontból a legnagyobb dicsérete és magasztalása, ha Guidoto kiemeli férfiasságát.[100] Érthető egyik kortársa és bizalmasa, Henckel János mondásának értelme: *kívánatos* volna, mondá, egy oly átalakulási lehetőség, mely e nőt férfiuvá tenné, mert ez esetben hazánk ügyei jobban állanának.[101] Jellemző Mária férfias érzületéből folyó amaz előszeretete, melylyel a vitézség, a jó katonai virtuskodás iránt viseltetett. Férjének egyik káplánja, Szerémi György elmondja nekünk,[102] hogy úrnője különös kegyében részesítette Bárdi Istvánt, daczára annak, hogy ez egyén Péter-

[100] Ha core di far ogni cosa. (1525. évi októberben.)

[101] 1526 márczius 15-ikén: «Utinam transformaciones fieri possent, ut ipsa (Maria) in virum regium transferri posset, res proinde nostre melius starent.» (*Századok* 1876. x, 611—612.)

[102] Et per illas causas (többrendbeli bűnét és kihágásait sorolja elő) decolatus erat, quia iam neminem formidabat, quod Regi Ludouici aulicus erat, et Regina valde eum diligebat *propter bonam miliciam* prosperitatis sue. (*Epist. de perd.* cap. xxxiv. p. 116.)

váradon gonoszságainak egész sorozata miatt lefejeztetett. A királyné kegyének magyarázatául szolgál az a katonai vitézség, melylyel magát ez a gonosztevő híressé tenni tudta.[103] A vitézséget tehát Mária többre becsülte, mint kellett volna egy oly férfiuval szemben, kit a rakonczátlankodás, erőszakoskodás, préda-

37. MÁRIA KIRÁLYNÉ ÁLLÍTÓLAGOS ARCZKÉPE A FORGÁCH-CZÍMERBEN.

vágy tett a társadalomban gyülöltté és halálra keresetté. Azt is tudjuk, hogy egyik kedvencz embere Tomori Pál érsek volt, ki silányul tartott külsejével alkalmasabb volt egy finomabb nőt magától inkább eltaszitani, semmint magához vonzani. De a legdurvább daróczban járó férfiunak egy másik oly tulajdonsága volt, mely Mária szemében nem volt érték nélkül: t. i. *vitézsége*. Mindig nagy örömére szolgált Máriának és férjének, mikor a

[103] Campeggio bibornok-legatus 1525 aprilis 25-iki jelentése. Fraknóinál: *MO a moh. vész előtt* 67. l.)

végbeli vitéz generális török foglyokkal, a török kerületekbe tett becsapásainak vitéz kézzel szerzett eredményeiként kedveskedett nekik és a pápai követeknek.

Ilyképen tehát mondhatni, hogy két rokonlelkű s hasonképzettségü egyén készült egymással házassági frigyre lépni, mely éppen a tulajdonságuk s műveltségük egyenlő színvonalánál fogva boldognak igérkezett. Csak egyben tértek el lelki tulajdonságaik egymástól s ez az egy sajátság tette Máriát jóval tökéletesb egyénné, mint a milyen volt Lajos: a *character erélyessége*. Lajos akaratereje nagyon gyenge volt, mely nála a teljes tétlenségig sülyedt le, míg a Máriáé szívós, kitartó és következetes. A Lajosé éppen ellenkezője annak a tulajdonságnak, melyre kora erkölcsi zsibbadtságával és petyhüdtségével szemben oly nagy szüksége lett volna. Mindenben engedékeny, képtelen volt a maga jobb belátásának érvényt szerezni, nem tudott úszni azon ár ellenében, mely akkor a társadalomban és a politikában uralkodó elemként hömpölygött. Inkább is úszott az árral, melyről tiszta beismerése volt, hogy veszedelembe sodorja öt is, a hazát és a nemzetet is. Mária ellenben akaraterős lélek volt, mely szembe tudott nézni a veszedelemmel s mely a maga meggyőződését sikerre vezetni képes volt. Megvolt az a tulajdonsága, hogy állhatatos híveket tudott szerezni magának.[104] Férfiasság volt gyöngéd női szervezetében, mely nemcsak képességet, de akaratot is egyesített magában magának czélokat kitüzni s azok felé törtetni. Uralkodásra és nem engedelmességre, cselekvésre és nem tétovázásra termett egyén, mely mint ilyen, felülkerekedett férjén s mely képesítette öt akkor, mikor már férje nem volt, a helyzet magaslatára emelkedni, irányt adni a politikának s azt diadalra juttatni.

104 Thallóczy: *Zay Ferencz életrajza* 13. l.

VI.

MÁRIA HAZÁNKBA ÉRKEZÉSE ÉS MEGKORONÁZÁSA, FÉRJHEZMENETELE ÉS PRÁGAI ÚTJA. BUDAI OTTHONA.

Azon idő alatt, hogy Mária Annával együtt Innsbruckban nevelkedett, a pozsonyi, illetve bécsi congressusi egyezmény, mely a vőlegények egyikéül Miksa császárt helyettesítette, azt a határozott kialakulást kapta, hogy Anna férje a Habsburgok közül Ferdinánd főherczeg, Mária fivére legyen. Ez meg is kötötte 1520 deczember 11-ikén Annával a procurationalis házasságot Innsbruckban. E házasság megkötése czéljából a nevezett főherczeg még november 20-ikán teljhatalmat állított ki mollenburgi báró Rogendorf Vilmos, Dietrichstein Zsigmond és Speranzi brixeni prépost részére,[1] de ugyanez alkalomból Máriának Lajos koronázott királylyal való procurationalis házassága megkötésére Balbi Jeromos pozsonyi prépost és ákosházi Sárkány Ambrus zalai főispán is kaptak volt hasonló teljhatalmat.[2] Jelen volt a házasságkötésen az erdélyi Corner János apostoli vicarius és esztergomi pap is. Az esketési szertartást Lénárt wiltaui premontrei apát végezte. A nevezett teljhatalmazottak egyúttal mint tanuk voltak jelen este az elhálás czeremoniáján is és hitelesítették az e napon hozott határozatot, melynek értelmében a következő évben Anna

[1] Kirchmair is említi azt emlékiratában: Doch an dem 11-ten Tag Dezember kam von dem Kunig ferdinando gen Insprugg ain her, genant Her Wilhalm von Rogendorf. *Derselbig hielt die sponsalia mit der von Vngern, anstat seines Herrn ferdinando. (Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* I. h. Scriptores I., 451.)

[2] So kam gleich an demselbigen tag (t. i. 1520 deczember 11.) Ain Vngerischer herr, genant graf Ambrosy schärcke, der hielt sponsalia mit der von osterreich. Vnd warden also paide vermechlung auch beeligung auf dem abgemelten tag zu Insprugg herlich verpracht. Der Vnger erschine anstat seins herrn des Jungen Kunigs vast herlich. Vnd als gewislich der anschlag was, so solten auch paide hochzeitten den Ersten suntag nach ostern volfuert werden des 1521. Jars. Dan baide tail zeittig vnd in die hochzeitn vast wol ze leiden muglich gewesen sind. (Jorg Kirchmaier i. h. Scriptores I., 451—52. Azonk. l. Fessler: *Die Geschichten d. Ungern.* VI., 49.)

Ferdinándnak, Mária Lajosnak a valóságos elhálásra átadassék.[3] A következő 1521. évben, május 26-ikán megtartották végre Ferdinánd és Anna Linzben nagy ünnepségek közt, a császár és a magyar király orátorainak, sok fejedelmi és egyházi főúr jelenlétében egyházi egybekelésüket,[4] de Máriának Lajossal való egyházi egybekelése még több hónapi késedelmet szenvedett, mert azt Mária magyar királynévá történendő megkoronázásának kellett megelőznie.

Mária az 1521-iki év nyarán[5] érkezett a fiatalság bájában, 16-ik életévében Magyarországba. Ideérkezése épp nagyon szo-

3 Az erről szóló, Croner János apostoli és császári jegyző által kiállított okiratok Praynál: *Annales* v., 38. s kk. ll.

4 Az ünnepélyen személyesen részt vett Herberstein Zsigmond báró írja: «Ich belib da (Lynntz), hintz Ertzhertzog Ferdinannd khame, dann da wartettn seiner Durchl. Praut, *Khünigin von Hungern Anna, vnnd Schwester Khünigin Maria.* Allso hiellt sein Durchl. hochzeyt am Suntag der heilligen Driualtigkhait, *das was der Sechsvnndzwaintzigist tag May.* Bin bey solicher hochzeyt auff mein selbst Cossten beliben. *(Selbst-Biographie* Karaján kiadásában. *Fontes rer. Austr.* Script. I., 249.) Közelebbi részleteket közöl egy másik egykorú diplomata: Cuspinianus. Ennek Napló-feljegyzése szerint MDXXI. 26 Maii. Intra 2-dam et 3ia horas ingressus est Lyncium Archidux Austrie Ferdinandus, cum Cardinale Salczburgensi Matheo, Duce Ludouico Bauarie, Episcopo Tridentino, et Andrea de Burgo, qui oratores erant Cesaris Caroli. Sequuti sunt hos tres fratres Marchiones Brandeburgenses Casimirus, Johannes et Georgius, qui una cum Ambrosio Sarckan (Sárkány) agebat oratorem Regis Hungarie. Dehinc Dux Ernestus Bauarie, Episcopus Patauiensis, Episcopus Labacensis (Rauber Kristóf), Chiemensis (Pirstinger Bertold), Viennensis (Slatkoniai György), Episcopus Georgius Duci extra vrbem occurrit et crucem osculandam prebuit. Cardinalis (Lang Máté, salczburgi érsek) *Ferdinandum cum D. Anna, Regina Hungarie, copulauit,* et mane celebrauit officium. Nuptie triduo letissime acte sunt. (Közölve in *Font. rer. Austriac.* I., 413. Azonk. l. Geissan: *Hist. Tagebuch d. Erzhauses Österr.* 108. l.) E tudósítást kiegészíti egy másik egykorú író Jorg Kirchmair von Raugen, kitől megtudjuk, hogy a lakodalomnak Innsbruckban kellett volna megtörténnie, hol Anna Máriával együtt már hosszabb időn át nevelkedett, de a tiroli parasztság lázongási kihágásai miatt, Innsbruck nagy kárára a fényes ünnepséget Linzben tarták meg. Im Eingang des Monats Juni 1521 (azaz helyesen május 26-ikán), da wart die hochzeit zu *lintz* mit Kunig ferdinando vnd des Kunigs tochter von Hungern herlich verpracht. Der Kunig Ferdinandus kam gar ausser Niderlannd gen Lintz; *so kam die Kunigin von Insprugg dahin.* Vnnd was gewiss die Maynung, wo in diesem Land vnter der paurschaft nit ain soliche vngehorsam erschienen, wär der herlich pracht der hochzeit zu Insprugg gehalten, das dan disem Land nit ain klain Er, auch grosser nutz gewesen wär. *(Denkwürdigkeiten seiner Zeit. 1519—1553.* Kiadva a *Fontes rer. Austr.*-ban. Scriptores I., 455. Ezekhez l. még Kollár: *Auctar. dipl. ad Hist. Velii* valamint Pray: *Annales* v., 38. Ugyanő: *Hist. regum Hung.* II., 590. Katona: *Hist. crit.* XIX., 188—204. és u. ő.: *Epit. chron. rer. Hung.* II., 644.)

5 Közelebb meghatározza az időt Szerémi. Azt írja ugyanis az 1521-ik évhez: Et

morú időbe esett. Az ország kulcsa, Nándorfejérvár sorsa volt akkor függőben. A harczias Szulejman Piri basát rendelte ki a nevezetes vár elfoglalására. Az országos tanács, felfogva a fenyegető nagy veszedelem horderejét, tanácskozással és nemzetközi segélykéréssel igyekezett a bajt az országtól elhárítani. Ám csakhamar kitünt, hogy sem tanácskozással, sem segélykéréssel a bajt megelőzni nem lehet. Erélyes ellentállásra pénzhiányból sem lehetett gondolni, de maga a király is inkább házasságával mint harczias védelemmel volt elfoglalva s Nándorfejérvár védelmét tényleg el is halasztották.[6] Ily körülmények között Máriának hazánkban való fogadása sem lehetett oly örömzajos, mint a milyen az rendes körülmények között lenni szokott. Mária úgyszólván csendben érkezett Budára.[7] Útja őt Innsbruckból Bécsbe vezette, honnan a Dunán evezett le Pozsonyba. Innen szárazon tette meg a Csallóközben az utat Komáromba, de útközben megállapodott Sárkány Ambrus főispán meghívására ennek nagyszarvai várkastélyában.[8] Komáromból Esztergomba újból a Dunán utazott. E városban őt a pécsi püspök és Perényi Imre nádor özvegye, Dorottya fogadták,[9] majd tovább

eodem anno mortuus erat Thomas archiepiscopus in *mense Junii* inter octauas corporis Christi. Et post sepulturam ejus introiuit ad Hungariam *sola germanica ancilla nomen Maria* que erat desponsata jam Ludovicii Regis. *(Epist. de perdic. Regni Hungarorum* cap. XXIX., p. 92.) Bakócz Tamás esztergomi biboros-érsek † 1521 június 15-én s így Mária június 2-ik felében érkezett ide. Ily értelemben irja Oláh Miklós is: Thomas Bakocz de Erdeodi, card. Strigoniensis, mortuus in mense Iunio, anno 1521...Eodem anno Maria regina, deducta in Hungariam, excepta fuit Budae a rege Ludouico in *mense Iunio.* (Bélnél: Adparatas I., 39. Azonk. l. Katona: *Epit. Chronologica rer. Hungaric.* II., 645.)

6 Prolongauerunt arcem sic Nandor-Albam expedire seu defendere ad sedecimum diem. Inde Regi ad thalamum oportet preparare se. Jam etiam debebant tempestiue auxilium mitere contra Turcas et absoluere arcem nobilissimam predictam. (Szerémi: *Epist. de perd. Reg. Hung.* cap. XXIX. p. 93.)

7 Introiuit ad Hungariam *sola.* mondja Szerémi. Majd: Postea venit Maria cum ancillis suis, et nullus cum ea aliquis magnus dominus. (U. o.)

8 Ezt Istvánffitól tudjuk, ki szerint Ambrus ur, pénteki nap lévén, Máriát fényes böjti ebéddel fogadta, mely alkalommal Mária bámulatát fejezte ki a feltálalt halak sokféleége, különösen a Fekete-tengerben otthonos vizák felett. *(Hist.* Lib. VI., 57.)

9 Ipsa latrocula venit per Ister aquam super rates et in Cutam supra Strigonien. resedit. Et posteam elegerunt episcopum Quinque Ecclesiensem, et magnificam dominam Doroteam vxorem condam Emerici Prinij.

folytatva a vizi utat, Ó-Budán szállottak partra s innen Mosa László, Batthyány Ferencz és Rétházi Lukács s mások vezették leendő székhelyére Budára.[10] Mária megjelenése mindenfelé jó benyomást tett.[11]

Mária koronázásának ügye még az 1521. évi november 19-ikén megnyilt s a deczember 6-ikán befejezett országgyűlésen

38. II. LAJOS KIRÁLY.
(XVI. századi metszet után.)

került tárgyalásra.[12] Az országgyűlésnek erre vonatkozó tárgyalásai azzal végződtek, hogy a rendek beleegyeztek Mária megkoronázásába, melynek már két nap mulva kellett megtörténnie.[13] A fényes szertartás 1521 deczember 4-ikén ment véghez Székes-

[10] Et sic duxerant ad Budam, et de aqua Ister reascendit ad terram supra O-Buda. Et isti aulici, videlicet Ladislaus More et Franciscus Batyani et Lucas Rethhazij, et tales latrones pares ad eam introduxerunt ad Budam. (U. o.)

[11] Engel: *Gesch. d. Ungr. Reiches* III—II., 227.

[12] *Acta Tomic.* VI., 407—15.

[13] Ursinus Velius i. h.

fehérvárott, hol Erdődy Simon zágrábi püspök, ugyanazon férfiu, ki később János királyt vallotta Lajos király utódjának, tette fejére a koronát, mert Várdai Pál, bár kinevezett veszprémi püspök volt, még nem volt felszentelve s így a koronázást nem végezhette. Koronázás után 1522 január 13-ikán ment véghez Budán Máriának a nagykorúnak nyilvánított 16 éves Lajossal az egyházi egybekelése. Hogy ennek létrejötte körül sok érdeme volt Balbi Jeromos pozsonyi prépostnak, ezt maga Mária emeli ki azon levelében, melyet 1521-ben augusztus 11-ikén Budáról testvérbátyjához, V. Károly császárhoz a török ellen való segítség megadása ügyében intézett. Ajánlja ebben Balbit a barii érsekségre a nápolyi királyságban az osztrák ház körül szerzett nagy érdemei miatt s különösen azon érdemei miatt is, *melyeket az ajánlott ajánlója, Mária és sógornője házassága körül szerzett.*

A budai egyházi egybekeléssel egyesült két egymást igaz érzéssel szerető szív. Mária élte végeig, évtizedekkel túlélve férjét, igaz hitvesi hűséggel viseltetett férje iránt. De Lajos is viszonozta neje érzelmeit. Bár a budai udvari élet nem egy kalandja csábítólag hatott Lajos érzékeire, mégis minden megtévelyedése daczára is nejét mindvégiglen szerette. Házassága egész ideje alatt nejének tüzes imádója, a nászhetek férje, a házasság szenvedélyes, odaadó eleme maradt. Ennek koronatanuja maga Mária, ki Chimai herczegnőhöz intézett egyik levelében azzal dicsekszik, hogy «neki a férjek gyöngye jutott osztályrészül.»

Még a koronázáson jelen volt cseh követek meghívták a cseh rendek nevében Lajost és Máriát Prágába, hogy ott az utóbbi szintén megkoronáztassa magát cseh királynévá. Nyilván nem ez volt az első meghivás, mert egy azonkori diplomata már 1520 július havában jött a bécsi kormánytanács küldetésében Magyarországba azon alkalomból, hogy a magyar király akkor Csehországba utazni készült.[14] Akkor az utazásból semmi sem

[14] Desselben Jars (1520) im Julio zw dem Khunig Ludwigen geen Hungern durch die öbersten des Erwellten Römischen Khünigs vnnd khünfftigen Khaisers

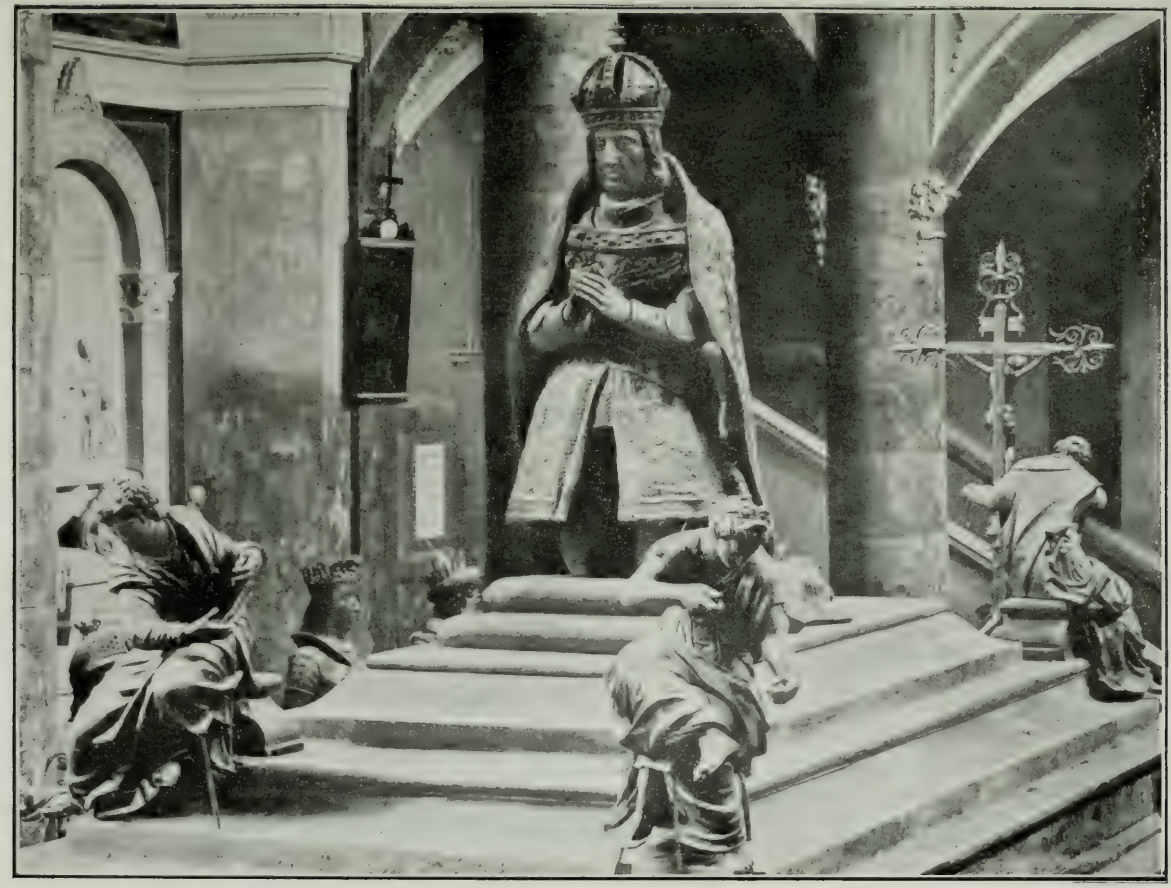

MIKSA CSÁSZÁR INNSBRUCKI SÍREMLÉKE.

lett, mert Herberstein még az év szeptember havában is hiába várakozott Pozsonyban.[15] Mária koronázása csak újabb alkalmat adott a cseheknek a meghívás ismétlésére. Ám a magyar urak akkor is ellenszegültek a kérés teljesítésének, okul adván, hogy a király ily veszedelmes időkben az országot a török bátorítása és a magyarok megfélemlítése nélkül el nem hagyhatja. Ám néhány hét mulva négy cseh főúr érkezett Budára, ismételve a cseh nemzet óhaját s a török ellen való segélynyujtás igérete mellett kérték Mária és Lajos elbocsátását. Hosszas tanácskozások és viták után Lajos, főleg Mária sürgetésére, útra kelt nejével, igérve, hogy husvétra ismét hazajönnek. Lajos és Mária

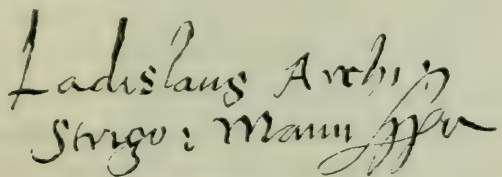

39. SZALKAY LÁSZLÓ NÉVALÁÍRÁSA.

királyné kíséretében több magyar főúr s köztük Szalkay László egri püspök mint magyar cancellár is volt.

Márczius 9-ikén Brünnben voltak, hol a következő napon Cuspinianust és követtársát Polhaen Czirjéket audientián s ebéden fogadták.[16] Márczius 12-ikén királyi válaszban részesültek s újból a királyi párral ebédeltek.[17] Márczius 13-ikán a király esküt mondott a morváknak.[18] Ezután a királyi pár folytatta útját.

Már Csehország határán járult eléjök az ország rendeinek képviselete s kísérte őket onnan nagy fénynyel az ország fővá-

Comissarien oder Regennten geschickht. *Nachdem der Khünig in Behaimb raisen wollt*, wichtige sachen zuhanndlen, sambt herrn Jan Mrüxi, dahin dann des Khünigs zu Polln Pottschafften auch derhalben geschickht warn. (*Selbst-Biographie* Karajánnál: *Fontes rer. Austr.* Script. I., 225.)

15 Vnnd hienndlen da zw Prespurg gar in September. (U. o.)

16 Cuspinianus Naplójegyzete: MDXXII 9. Martii. Venit Rex Ludouicus cum Regina et omni curia sua Brunam. Et die sequenti habuimus audientiam, ac pransi sumus cum Rege et Regina. (I. h. 414. l.)

17 12. Martii. Accepimus Responsum et pransi sumus cum Regina et Rege (Ugyanő u. o.)

18 13. Martii. Jurauit Rex Morauis. (Ugyanő u. o.)

rosába, Prágába, hova márczius 28-ikán vonultak be. Itt a lakosság tomboló örömmel fogadta őket. A király 1522 május 9-ikén esküvel fogadta meg a csehek kiváltságainak és szabadságainak megtartását, mire az olmüczi érsek Máriát 1522 június 1-sején cseh királynénak megkoronázta.[19] Ez ünnepélyes államactuson, hogy az urak és lovagok versenygésének és czivakodásának Lajos véget vessen, ő maga vitte neje előtt a koronázási jelvényeket.[20]

Lajos azután, hogy a cseh bajokat elintézze, országgyülésre hivta meg a rendeket, melyek katholikus, lutheranus, utraquista, pikkardista pártállásuk szerint rakonczátlankodni kezdtek. Főleg az ország nemessége, gyülölettel eltelve az ország polgársága iránt, kezdett zavarogni. Ám Lajos csakhamar engedelmességre szorította őket s meghagyta nekik, hogy az ország adósságait törlesszék s hogy a török ellen segélycsapatokat küldjenek. Lajos és Mária a polgárság iránt való rokonszenvüket azzal mutatták, hogy a főnemesség meghivásait el nem fogadták s lakomáit az óvárosi városházán tartották a hozzá hű polgárság körében.[21] Ezt az urak annál inkább rossz néven vették nekik, mivel az összejöveteleken Lajos excessiv természete, daczára fiatal házasságának, meg-megnyilatkozott. Hogy a prágai tárgyalásokon jelen volt Ferdinánd osztrák főherczeg oratora, báró Herberstein Zsigmond is, tudjuk ennek életirati közléséből.[22] Még június hóban visszament Ausztriába a tapasztaltakról jelentést tenni urának.[23] De Lajos és Mária, az 1523 január

19 A velenczei követ 1522 január 21., 26., február 12. és 14-iki jelentései. V. ö. Engel: *Gesch. d. Ung. Reichs* III. 11., 233. Palaczky: *Gesch. Böhm.* V. 11., 453. Szalay: *MO tört.* IV., 567. Fraknói i. m. 434—35. ll. A *Jahrbuch d. kunsthist. Sammlungen d. Allerh. Kaiserhauses.* Wien 1893. XIV., 157. 1522 *márczius 28-ikára* **teszi.**

20 Sacher-Masoch i. m. 45—46. ll.

21 Sacher-Masoch i. m. 45—46. ll.

22 Aus der Newstat schickht mich sein Fürstl. Durchl. zw Khünig Ludwigen gen Prag im Junio. (*Selbst-Biographie* i. h. Script. I., 256.)

23 Kitetszik ez Burgo András császári követnek Prágában 1522 június 29-ikén Ferdinándhoz irott leveléből. Reuertens, irja ebben, ad Serenitatem Vestram D. Sigismundus Herberstainer, eius Orator, referat singula, que acta sunt, et in quo statu sint negocia, circa que prudenter versatus est. (A levelet közli Herberstein i. h. I., 256.)

40. BUDAVÁR SCHEDEL KRÓNIKÁJÁBAN

6-ikára kiírt magyar országgyűlést február 14-ikére, majd meg április 23-ikára elhalasztva, még csak 1523 május 2-ikán érkeztek vissza Budára.[24]

Innentől fogva Mária és Lajos csaknem folytonosan Budán tartózkodtak.[25] Itt találhatta Mária még leginkább azt a kényelmet s azt a fényüzéses házi berendezkedést, melyhez szokva volt. Tudjuk, hogy Mátyás király Budát, úgy a királyi várat, mint magát a várost is nagy igyekezettel, de sőt erőszakos ösztönzéssel is[26] jobb karba állította, nemcsak mivel ez által renaissancehajlamainak és igényeinek tett eleget, hanem mert ezzel nemzetközi hatalmi állását is öregbíteni igyekezett külső fényben és befolyásban. A közvetlen elődei által elhanyagolt, polgárháboruk, politikai versenygések és zavarok által nagyban rongált házakat, palotákat, utczákat tataroztatta, helyreállíttatta, a várost új

41. MADARÁSZAT HÁLÓVAL A XVI. SZÁZADBAN.

24 Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora.* 442. l. Az ismételt elhalasztást bizonyítja magának Lajosnak 1523 április 17-iki, Lengyelországba küldött követéhez intézett utasítása. (*Acta Tomic.* VI., 238.) S így Herbersteinnak azon 1523-ból való közlése. Am fünffvnndzwaintzigisten February bin Ich auff Gotschien zw Khunig Ludwigen geen Ofen geschickht (*Sellst-Biographie* i. h. 263. l.) s ugyanennek 1523 április havi másik jelentése: Am Sibenvnndzwaintzigisten Aprillis widerumb nach Ofen zw dem Khünig (i. h. 264. l.) nem vehető a fentebbieknek czáfolatául. Csak bizonyítja, hogy Lajos mennyire tartotta úgy saját rendeit, mint az osztrák kormányt is visszajövetele iránt bizonytalanságban. Lajosnak még csak májusban való visszatérésével egyeztethető meg Herberstein azon további megjegyzése: Am *zwenvnndzwaintzigisten May* Bin Ich wider (t. i. von Ofen) in die Neustat khomen. (U. o. 264. l.)

25 L. Ráth: *A magyar királyok kadjáratai* 280—82. ll.

26 Csánki: *Mátyás király mint városépítő*, közzétéve a *Századok* 1904. évf. XXXVIII, 297—395.

épületekkel díszittette, nehogy elhanyagolt vagy egészen romokba dült épületek miatt a külföldiek előtt szégyenkeznie kelljen. Igy Buda az ő uralkodása alatt a continens egyik legkiesb, legszebb városává lett. Halála után a városnak és várnak ezen külső csinosságát a trónra jutott királyok s szerencsétlen közviszonyok ugyan nem jelentéktelenül kárositották,[27] mindazonáltal Mária királyné, hála királyné-elődjének, Annának, II. Ulászló nejének, II. Lajos király anyjának okosan fényszerető gondoskodásából, melylyel az II. Ulászló esztelen pazarlását ellensúlyozni iparkodott,[28] Budán még mindig elég úri lakásra találhatott.

42. SOLYMÁR A VADÁSZSÓLYOMMAL.

A velenczei követek jelentéseiből tudjuk, hogy Anna királyné, a budai környék egyik-másik helyének kivételével, csaknem mindig budai otthonában szeretett tartózkodni[29] s igy a maga kényelme és királynéi

[27] Mátyás király halálától (1490) Ulászló házasságáig 12 esztendőnél nem hosszabb idő telt el, de az ezen rövid idő alatt beállt szerencsétlen politikai és társadalmi események mégis oly mélyenható változásokat és fordulatokat eredményeztek, hogy 1502-ben már alig lehetett ráismerni azon Magyarországra, mely Mátyás alatt Európának egyik legvirágzóbb állama, egyik legelőkelőbb hatalmassága volt. (Wenzel: *II. Ulászló házas élete*, közzéteve a *Századok* 1877. évf. XI., 816.)

[28] Dubraviustól tudjuk, hogy Anna a II. Ulászló jószivűségével visszaélő s tolakodó kéregetőket az udvartól eltávolitotta s a királyi lakást királyi fényben ragyogtatta, brevique insignem thesaurum coacervavit, ac prima Reginarum abacum Regis ex solido auro plane Regium instruxit, agressa dein mensas argenteas adornare, ne quid aliud in coenaculo Regis, nisi aurum et argentum purum putumque resplenderet. (Dubravius: *Hist. Boiemica Lib.* XXXII., 131. Baseli 155. évi kiad.)

[29] Badoer János velenczei követ a dunai szigetet (Csepelt) s Esztergomot emliti Ulászló és Anna kirándulási helyeiül, különben mindig otthon voltak, poi ritornono,

méltósága okából ezen otthonát lehetőleg jókarban tartani s azt ékesíteni szerette. A mi halála után a kastély berendezésében netán hanyatlásnak indult és értékes ezüstneműiből netán elkallódott,[30] azt Mária abból a gazdag kelengyéből, melyet magával hozott volt, könnyen pótolhatta. Hogy tényleg II. Lajos és Mária budai residentiájának előkelőnek kellett lennie, kitetszik abból, hogy a mohácsi vész után török kézre került Budát és királyi várát a török írók magasztalólag említik.[31]

De Budát kedveltethette meg Máriával a főváros környéke is. Dunamenti magas fekvésén kívül kies hegyvidéke, messzire elhúzódó vaddús erdősége egyaránt bájossá tették az ottan való tartózkodást. Mária szórakozási főszenvedélye már ekkor a vad üzésében mutatkozott. A budavidéki vadászatok mindenkor hírnevesek és keresettek voltak s így a királyné e szenvedélyét Buda vidéke bőven elégíthette ki. Többször ki is rándult férjével vagy egyedül a környékre: a Csepelre, Zsámbékra és Visegrádra, majd távolabbra is, Pozsonyba, Magyaróvárra, Diósgyőrre, hol várai vagy kastélyai voltak. Zsámbékot egy XVI-ik századi követ, Lorenzo Orio említi olyanul, melybe Lajos, kísérve Brandenburgi György és Bornemissza, nemkülön-

e sempre ando a caze. (Az 1503. évi szeptember 25-iki, október 5-iki jelentése Marino Sanutónál október 7-iki és 23-iki jelentése. (L. Wenzel: *II. Ulászló király házasélete* i. h. 1877. évf. XI., 825.)

30 Dubravius említést is tesz erről. Az arany- és ezüstneműekre vonatkozólag írja: In ista post obitum Reginae, sicut in alia Regis bona, impetus, non quidem festinus, sed lentus factus est ab Harpiis aulicis, qui tempora rapiendi observare, nimiaque Regis bonitate ad suum quaestum abuti probe noverant. (*Hist. Boiemica.* Basel 1575. 301. l.)

31 Így Evlia Cselebi mondja, hogy mikor Szulejman szultán Budára bement, látta, hogy az olyan vár, minőt még szem nem látott. Csársija és bazarja többszörös és tetszetős. Házai művészies és ragyogók. Utczái márvány-kövezetűek és tágasak. Azután a király palotájába ment s miután azt teljes hét órán át megnézegette, így szólt: «Ah! mi lenne, ha ez a palota a mi Isztámbulunkban a Szeráj-burnun volna.» Magában a várkastélyban pedig «ritkaszép tárgyakat, drágaköves trónokat, százakra menő drágaköves ablakredőnyöket és ajtókat, bronzból készült bearanyozott fényes angyal-alakokat, a régi királyoknak bronzból készült szobrait» találta, melyeket aztán mind Konstantinápolyba küldött. (Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660—1664. Karácson Imre ford. Török-Magyarkori tört. emlékek. Török történetirók. III. 217—19.) Egy egykorú hazai iró, Zermegh János is említi, hogy a török, Budát kezére kerítvén, azt egészen feldúlta, arci soli, *admiratus ingentem structuram, et aedificiorum pulchritudinem magnificentiamque*...pepercit. (*Rer. gestar. Commentarius.* Schwandtnernél: *Scriptores* II—I., 383.

ben a két utóbbi csapatai által, megszállott.[32] A magyaróvári uradalomhoz tartozó Féltoronyban méntenyésztési telep volt, mely iránt Mária nagyon érdeklődött. A Csepel szigetére, már az Árpád-házi királyok kedvencz tartózkodási helyére, sólyomvadászatok vonzották. Brodarics István visszajövén Rómából Budára, említi, hogy Ő felségeiket nem találta Budán, hanem a Csepel szigetén, hová szórakozás okából rándultak ki.[33] Két, most már elkallódott felirat hirdette, hogy Mária Diósgyőrött is tartózkodott.[34] Igen fényes napokat töltött 1523-ban Németujhelyen és Pozsonyban. Amott találkozott ő és férje Ferdinánd főherczeggel, valamint V. Károly császár és Zsigmond lengyel király követeivel, tanácskozva velök a magyar belzavarok megszüntetése és a török ellen indítandó hadjárat előkészítése ügyében. Pozsonyban érte őket az új pápa, a még nagybátyja X. Leo által Magyarország protectorává kinevezett VII. Kelemen (Medici Gyula) megválasztásának híre, mi úgy a királyi párt mint a város lakóit nagy örömmel s lelkesedéssel töltötte el. Lajos és Mária ellovagolva Sz. Márton egyházához, részt vettek az ott tartott Te Deumon.[35] Még csak a következő 1524-ik év február végén vagy márczius elején tértek vissza Budára.

[32] L. 1520 julius 19-iki jelentését. (*M. Tört. Tár* XXV., 176.)

[33] Ego postquam, írja ő VII. Kelemen pápának Budáról 1525 szeptember 13-ikán, a Vestra Sanctitate discessi XXI die Budam perveni. Ubi cum Maiestatem Regiam non reperiissem, *quae ad insulam Csepel animi causa secesserat*, illic Maiestatem suam et Serenissimam Dnam meam Reginam conveni. (Közölve Theinernél. *Vet. Mon.* II., 654.)

[34] Az egyik, mely a diósgyőri vár tornyának nyugatra nézö ragasztóján volt olvasható, mondja: Maria Dei gracia Hungarie etc. et Bohemie etc. regina. 1526. s a másik a nyugati tornyon: Marie von Gots Genade (Kunigin zw Vngarn) vnd Behem etc. 1525. (Wenzel: *Diósgyőr egykori tört. jelentősége.* Pest 1872. 22. l.)

[35] Schidlovieski írja a lengyel királyság moszkvai levéltárában levő kéziratos *Naplójában* 1527 deczember 3-ikára: Quia heri hora vesperarum venit significacio ex Urbe, quod modernus papa Clemens VII. sit electus in pontificem... Regia et Reginalis Maiestas equitauit ad ecclesiam maiorem Posoniensem... Te Deum laudamus cantauerunt, ex multis bombardis regiis de turribus castri et ciuitatis sagittauerunt. Ibidemque dominus Legatus et domini Cesaris et Regis Polonie oratores comederunt et letati sunt cum serenissimo Rege et Regina. (Fraknóinál: *MÖ a mohácsi vész előtt* 23. l. es ugyanő a *Mon. Vatic. Hung.* II—I. kötetének Bevezetésében. XCIII. l.)

VII.

MÁRIA HÁZASÉLETÉNEK ALAKULÁSA. A FÉRJ KÖNNYELMŰ ÉLETE.

MAGYARORSZÁGBA érkezésekor és itt tartózkodásának rövid ideje alatt Mária tapasztalatai és kapott benyomásai nyilván nem lehettek a legfelemelőbbek. Az új hazában szokatlan világ tárult eléje, mely sokszorosan különbözött attól a világtól, melyet ő elhagyott. Magyarország semmiképen sem emlékeztethette őt németalföldi hazájára, sem táji, sem társadalmi s egyéb közviszonyok tekintetében. Tájilag az új hazát, hihetjük változatosabbnak, mondjuk, szebbnek találhatta ugyan, amennyiben a sík, egyhangú tengerparti földet nem tették hegyek, völgyek annyira változatossá, mint ahogy hazánkat annak földrajzi alakulása tette. Bevonuló útja, mint mondtuk, Bécsen át a Duna mentén húzódott el. A nagy folyó partvideke, ha a kultúra által nem is volt még annyira megművelve, mint manap, mégis könnyen elragadhatta a szép iránt fogékony lelket, mint a milyen a Máriáé volt. A mondák és történeti hagyományok által regényesekké vált útközi várak: Hainburg, Német-Óvár, Dévény, Pozsony, Esztergom, Visegrád és az azok alján elterülő városok, melyek lakói sajátos nemzeti köntösben siettek az érkező elé, pittoreszkké tették a tájat, s azt festői színszépségben tüntethették fel. Tetszhetett az érkezőnek a főnemesség gazdag és festői ruházata s büszke természete.[1] Ám annak a gazdasági kultúrának, melyhez szeme szokva volt, nem igen találhatta nyomát. Az új hazában a lovagi kornak jelenségei kaphatták meg lelkét, míg az elhagyott szülőföldön, hol a nyugodalmas és élvező polgári életet elébe tették minden háborúskodásnak és harczi felforgatásnak, lépten-nyomon a gazdaság, az ipar és művészet, az anyagi jólét, a szellemi előhaladottság, a nagy világlátott-

[1] Maria fühite sich von der reichen Tracht wie von der wilden stolzen Natur derselben angezogen. (Sacher-Masoch: *Ung. Unterg.* 44. l.)

ság jelenségei mutatkoztak mindenfelé. Németalföldön a városok, a szenvedélyesen űzött építészet folytán, nagyszerű és örökszép köz- és magánépületekkel, templomokkal, város- és czéhházakkal, iskola- és családházakkal ékeskedtek, az egyes falvak hatalmasb benyomást tettek a szemlélőre, mint hazánkban akár maguk a vidéki városok. Németalföld az állattenyésztés és tejgazdaság, a földművelés és kertészet, a virágkultusz, a galambtenyésztés, a halászat, a kereskedés, a vásárok országa volt. Ez országot keresztül-kasul a legjobb karban tartott száraz- és víziutak szel-

43. A BÉCSI KIRÁLYI VAR ÉS KÖRNYÉKE A XVI. SZÁZADBAN.

ték át. Számtalan műhelyében világhírű iparágak foglalatoskodtak. Itt készültek a flandriai tapéták és brabanti csipkék. Itt kallódott és szövődött a legjobb minőségű híres németalföldi posztó és vászon. Itt készültek mindazok a háziszerek és eszközök, melyek a külföldön, kivált Svéd- és Spanyolországban annyira kapósak voltak. Ez ország erdeiből szerezték be maguknak az angol és spanyol hajók árboczfáikat. Innen szállították a heringeket és lovakat az európai országok, Moszkvától Nápolyig. Mondhatni Németalföld volt Európa vására és kikötője, mert minden nemzetnek volt itt vevője és megrendelője. Kikötőiben naponta jött-ment száz meg száz hajó, hozva és vive árúkat; hozva a világ minden drágaságát és hasznos portékáját, elvive az ország tömérdek termékét. Kereskedését szabadelvű törvé-

nyek, korlátlan hitel tették oly virágzóvá, mint sehol másutt. Ez a páratlan műszorgalom és kereskedelmi forgalom gazdaggá tette az országot, megtöltötte lakosságának az erszényeit, módot adva neki a jó élésre, de sőt pompára és fényűzésre. A szibériai hermelin, a Keleti-tenger borostyánköve, India drágaköve és gyöngye még polgári családok háztartásában sem hiányzott. A genuai bársony és atlasz rendes ruházkodási szövetekül szolgáltak. A polgári házak ebédlőiben tálalásra került a pisztráng,

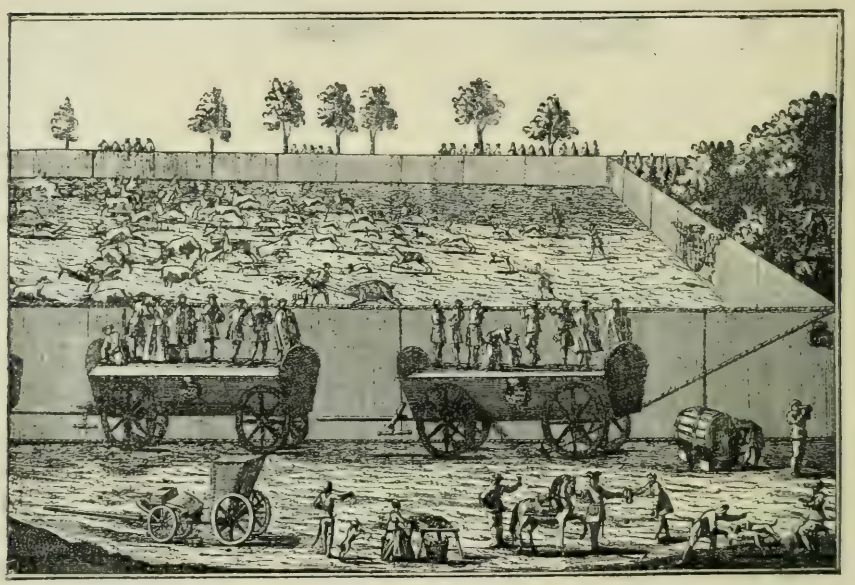

44. VADASKERTI VADÁSZAT.

a lazacz, a fáczán, az osztriga, a pávapástétom, csemegékből a füge, datolya, narancs, italokból a malvasi, a porter, a cyprusi bor. A lakószobákat értékes műbútorok, drága képek és tapéták ékesítették. Ezüst tálak, díszített kancsók s velenczei üvegfélék díszelegtek pohárszékeiken. S mindezek mellett magasfokú műértelem, szakképzettség, nyelvismeret jellemezte az anyagi jólét e boldog bírlalóit. Országszerte magas nivón álló iskolák virágoztak.[2]

[2] Mocenigo Alajos velenczei követ bőven írja le Németalföld gazdagságát és nagy kultúráját. 1548. évi zárójelentése Fiedlernél: *Relationen venetianischer Botschafter* in *Font. rer. Austriac.* II. oszt. XXX, 25—26.) Az újabb írók közül úgy Sacher-Masoch, mint

Az ó és új haza ez ellentétes állapota nyilván nem maradhatott Mária fogékony lelkére mélyebb hatás nélkül, de bizonyára nem kevésbbé az udvari élet állapota sem, melyre Budán talált. Míg vőlegényét csak hírből ismerte, könnyen szőhetett a vele való házasélet képzeletébe aranyos szálakat. Az ifju első látása, a bécsi kongresszus alkalmakor, a császári Burg fényes termeiben, megragadhatta gyermekkori ábrándozását bűvös erővel. A tömött szőkehajú, kecses mozgású, ügyesen tánczoló, aranyos

45. VADDISZNÓVADÁSZAT A XVI. SZÁZADBAN.

brokát-öltönybe avagy csillogó vértbe öltözködött, délczeg lovon pompásan lovagoló deli ifju felköltötte a gyermekleány szenvedelmét. Az első látás, az első megismerés boldog napjai voltak ezek, melyek emléke állandóan megaranyozta az innsbrucki többevi magánnevelés idején a fejedelmi gyermekhölgy lelki világát. És mégis a viszonyok az állandó együttlét idején nem alakultak úgy, hogy az első szerelmi ábrándozás tündérképe valamennyire el ne homályosodjék. Lajos ugyanis minden veleszületett jó ter-

Blok is szép színekben rajzolják műveikben a németalföldi nép magasszínvonalú kultúráját. Sacher-Masoch könyveit főleg erre nézve használtuk.

mészete és nemes indulata daczára is az apjától örökölt könnyelműsége és gyengesége révén,[3] korán megszokta az excessiv életet s mindazt, a mi ezzel kapcsolatos volt. Köztörténelmünk egyértelműleg mondja, hogy amint ő a melléje rendelt Brandenburgi őrgróf vezetése és befolyása alá került, erkölcsileg hanyatlani kezdett. Az őrgróf, daczára hogy hivatalba lépésekor esküvel igérte az ifju király jó gondját viselni s daczára annak, hogy ő maga már a férfikor delén állott,[4] egy vigtermészetű, enni-inni, jól élni, mulatni szerető excessiv egyén volt, «aki csakis mulatságokra és ünnepélyekre, turnirokra és felvonulásokra gondolt s a király szegénységén csakis azért sajnálkozott, mert emiatt nem tarthatott több ünnepélyt, vadászatot, lakmározást s nagyobb udvartartást».[5] Egy egykorú államférfiu, Burgio nunczius szerint az őrgróf «mindennapi foglalkozása a táncz és a hajsza, csakhogy nem vadat, szarvast, vadkant vagy madarat hajhász. Azért kerüli a városokat és keresi fel az erdöt, hogy félretéve a szemérmet, élvezhesse a mértéktelen evés-ivás szabadságát s mindazt, a mi azzal jár».[6] Mulatni szerető természetére érdekes világitást vet azon 1518-ik évi levele, melyet testvéré-

3 II. Ulászlóról tudjuk, hogy erélynélküli, tehetetlen, önző, hasznossági számitásból jellemtelen, nőket galadul hitegető, ledér egyéniség volt, kinek kedélyét a pártszenvedély, a vallásos mozgalmak, a közerdek iránt való gondoskodás nem igen zavarták fel s ki is inkább, fáradozás és uralkodoi tőprenges helyett, mulatni kivánt.

4 Körülbelül 50 évesnek mondja őt 1525-ben, április 13-ikán Budáról küldött jelentésében Burgio pápai követ. Questo marchese è di eta apresso a li L anni. *(Relationes oratorum Pontif.*, közzétéve in *Mon. Vat. Hung.* II. 1, 159.) Olajfestményü arczkepe a berlini kiralyi múzeumban látható. Onnan vett fénykép utan közli Fraknoi: *Erdödi Bakócz Tamás* életrajzában a *M. Tört. Eletrajzok* v. köt. 166. l. És Marki Sándor: *Dósa György* életrajzában ugyanesak a *M. Tört. Életrajzok*ban Budapest 1913. 209. l.

5 Er dachte nur an Lustbarkeiten und Feste, mondja a nagy német történetiró, Schlosser, an Turniere unt Aufzüge, und bedauerte die Armuth des Königs blos aus dem Grunde, weil er in Folge derselben nicht so reiche Feste, Jagden und Gastmähler anstellen und nicht eine grössere Hofhaltung einrichten konnte. *(Weltgeschichte für d. deutsche Volk.* 1851. évi kiad. XII, 111.)

6 Io suo exercitio è ballare ordinariamente quasi ogni giorno, et mei avanti pranso o avanti cena, et andare qualche volta a caccia non di cervi o l'apri o uccelli, ma per potere cachiare da la cità la vergoqua et trovare in le silve la liberta del bevere et del mangiare sconciamente et forse anchora quello che indi ni seguita. Burgionak 1525 április 13-iki, Budáról Sadolet Jakabhoz VII. Kelemen pápa számára irott s nagyrészt chiffrirozott jelentése. *(Relationes orator. Pontif.* Közzétéve a *Mon. Vat. Hung.* II. 1, 158—166.)

hez, Kázmérhoz intézett, elmondva abban, hogyan mulatott át a királylyal egy farsangi éjszakát.[7] Ehhez hasonló más mulatozásairól is van egynél több tudomásunk.[8] Hogy a királyi ifjut hogyan nevelte, az kitetszik az olasz Massaro tudósításából. E szerint «naponta 6—7-szer lakmároztatják és szerfelett itatják, emellett fényes dáridókat rendeznek udvaránál s minden este megtánczoltatják, éjfélkor pedig újból étkeztetik. Ebbeli mesterei Burgo császári követ[9] és a Brandenburgi őrgróf, kik a királynéval és ennek kisasszonyaival virradtig tánczolnak».[10] Szóval a nevelő, György gróf rossz például szolgálhatott királyi növendékének s a dolog természetében feküdt, hogy a komoly, szigorú nézetű, nehézkes, zsémbeskedő s amellett fukarkodó másik mentor, Bornemissza János nem lehetett Lajos előtt oly kedves, mint az életkedvnek szabad folyást engedő, bőven költekező őrgróf, kinek mint atyjától ajánlott rokonnak is, könnyebben sikerült az őt eltávolitani akaró magyar urakkal szemben a maga befolyása alá hozni. Hogy mennyire szerette Lajos az őrgrófot és annak ivadékát, azt VII. Kelemen pápához intézett 1524. évi január

7 Wiewoll dess Konigs hof jnn einer grossen Armut ist, dannest hab ich mit jm ein gute vastnacht zugericht, damit die herren dannoch sehen, das die beim konig sein, noch nit tod sein. A mulatság abból állott, hogy két egyén, Stubitzs és Zetteritz vértezetben (jm painharnisch) hatszor csapott össze egymással. Aztán pedig az őrgróf merközött meg Krabattal lóháton, ebben ist Krabat ein teuffel gewest vnd ich ein wilder Man. A király is lóra ült vnd sein all frauen ausz der Stat dabej gewest jm Schloss, vnd vil volcks, Nachvolget hat der Konig vnd ander Herrn gedanzt, vnd bin jch selb achtzehet jnn einer Mummerej kommen, all jnn kurtzen Mendeln vnd rothen spitzigen schuhen, wie es die alten vor zeitten tragen, dernach Altvetter gewest, vf holtzschuhen zwen seltzam Täntz mit stecken gehabt stb. (E levelet, György őrgróf egyik levelével együtt közzétette a plessenburgi levéltárból Spiess: *Aufklärungen z. Gesch. u. Dipl.* 64. l. Részleteket közölt belőle Neustadt: *Markgraf Georg.* 48—49. ll. s Schlosser i. h. XII, 111—112. Szalay: *MO Tört.* III, 539.)

8 Így 1508-, 1520-, 1524-ből. L. Klose: *Culturgeschichte Breslaus* III, 2., 887. *Rer. Siles.* III, 225. f. 232. Voigt: *Gesch. Preuss.* X, 556. Neustadt: *Markgraf Georg v. Brandenburg* 49. l.

9 Össze nem tévesztendő Burgio pápai nunciussal. Burgos András érsek és császári követ egy befejezett tökélyű udvaroncz és cselszövő (Massaro: *M. Tört. Tár* XXV, 286.) s Mária kedvencze volt. Lajos király elhalmozta őt a tiszteletek és ajándékok özönével. Az udvarnál első egyén volt, többre becsülték a nádornál, a brandenburgi őrgrófnál, valósággal uralkodott az udvar, maga a király felett is. (Neustadt: *Markg. Georg v. Brand.* 67—68.)

10 A turini áll. Itár Francesconi gyüjteményében. Ismerteti b. Nyáry Albert: *Századok* 1869. III, 237—38.

10-iki pozsonyi levele mutatja. Ebben ajánlja ő a pápának Albert és Impert testvéreket, György brandenburgi őrgróf fiait. Elmondja, hogy ezek az ő rokonai, kik annyira szívéhez nőttek, «hogy bármi jótéteményben részesíti őket a Szentatya, azt olybá veszi, mintha őt magát részesítette volna azokban».[11] Ily személyes gyöngeség mellett végre is az őrgróf a királyt (s utóbb a királynét is) egészen hatalmába kerítette, az udvart megtöltötte németekkel, koncz-leső hitvány udvaronczokkal és sok haszontalan, élősködő, alávaló s kétesjellemű emberekkel. «A budai királyi udvart a németség árasztotta el, ez szolgálta ki a királyt ágyban, asztalnál, termekben, tanácsban, erdőben egyaránt», mondja Burgio nunczius 1525. évi április 13-iki jelentésében.[12]

46 VII. KELEMEN ÉRME.

De nemcsak a pápai követ, Burgio és a velenczei követ, Massaro, hanem más egykorúak és közelkorúak is hangoztatják Lajos megrontói ellen a vádat. Így a királyi udvar egyik bennlakója, Szerémi György királyi káplán azt írja egyik helyt, hogy Lajost «gyermekkortól fogva rosszul nevelték, fajtalankodásra csábították, tánczra tanították s nem arra, hogy a hazát védje. Minden húshagyó (farsangi) napon démoni orgiákban részeltették».[13] S ugyanő máshelyt mondja, hogy «a lator udvaronczok

[11] ita enim ipsi Iuvenes mihi sunt cordi, ut quicquid beneficii in eos Sanctitas Vestra contulerit, id in me ipsum fuisse collatum sim existimaturus s elmondja azt is, *hogy apjuk tanácsával él.* (Theinernél: *Vet. Mon.* II, 631.)

[12] Finalmente seppe il marchese far tanto che fatto patrone del Re, incomenzo ad empire la casa del Re el Regina de suoi todeschi, che in lecto, in mense, in camera, in consiglio, in selne nissune altre cure porgessero al Re che la tudesceria. (*Relationes* XLV. db. Közölve in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, 159. És v. ö. Óvári: *Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt.* Megj. a *Századok* 1885. évf. XIX, 399.)

[13] a puericia male consueuerant noscere eum, et semper omni anno faciebant in

a királyt gyermekkorától kezdve a rosszra tanították inkább, mint a jóra, amiről ő saját szemeivel is meggyőződött».[14] Így vádaskodik továbbá Dubravszky János olmützi püspök s cseh történetíró, Lajos apjának, II. Ulászlónak barátja is, ki többször megfordult Budán mint urának a magyar királyhoz küldött ügynöke. Budán jártakor többször élvezte Thurzó Elek vendégszeretetét s személyesen ismerte az őrgrófot, kivel együtt képviselte volt később, 1543-ban I. Ferdinándot Krakóban, II. Zsigmond király lakodalmán.[15] Hitelességéhez tehát, ki ekként a budai viszonyokat legjobban ismerhette, semmi kétség sem fér. Ő súlyosan vádolja az őrgrófot azzal, hogy növendékének erkölcseit megmételyezte s a szép tehetségekkel megáldott ifjut sikamlós

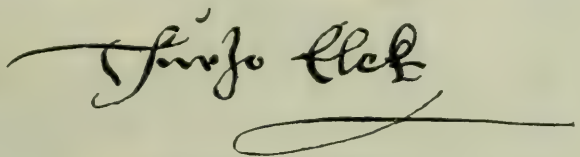

47. THURZÓ ELEK NÉVALÁÍRÁSA

talajra állitotta. Öt a maga mintájára idomítva, kifejlesztette benne az élvvágyat, a lakmározás és a dőzsölés, a színjátékok, tánczvigalmak és tournirok iránt való kedvet annyira, hogy elveszítve a komolyabb tanulmányoktól a kedvet, az országos ügyeket úgy kerülte, mint «a kutyát és kígyót».[16]

A Lajos ellen emelt eme vádakat hitelesítik azok a panaszok

empore carnispriuium in principem demoniorum, et ad lasciuiam traxerant eum ancille post dominam Bornemizane, et ad corizandum docebant non ad proteccionem suam Regni. *(Epist. de perd.* cap. XL. p. 135.)

14 Idem Rex Ludouicus a puericia semper operabatur in lasciuia puellarum, *quia isti latrones aulici* sui docebant eum ad mala (nyilván inkább) quam ad bona, de quibus ego sepe visurus sum. *(Epist. de gard.* cap. XXXV. p. 121.)

15 Dubravszky: *Hist. Regni Boiemiae* XXXII, 200 B. 202 a. 202 a. f.

16 Qui si nactus fuisset educatorem, qualem oportuit regem habere, qui non solum corporis vitaeque curam suscepisset, sed multo magis optimam vivendi rationem menti eius indidisset tam bona indoles, quae in puero emicuit, sopita nunquam fuisset. Nunc altor morumque formator ei patris voluntate Georgius Marchio Brandenburgensis obtigit, bonus ille quidem princeps, sed cui convivia theatraque et arena, in qua hastis concurritur, ludique et choreae magis cordi erant, quam seria studia, quae mox deliciae Ludovicum sic persecutae sunt, ut consultationes de regno graviores vitaret cane peius et angue. *(Historiae Regni Boiemiae* XXIII, 203 a. f.)

is, melyek a király nagybátyjához, Zsigmond lengyel királyhoz érkeztek volt. Ezek szerint a királyt «leginkább idegenek rossz erkölcsökben nevelik, a melyek alattvalóit elégedetlenekké teszik és úgy a királyi méltósággal, mint a válságos időviszonyokkal meg nem férnek, minélfogva attól kell tartani, hogy az ifju tehetetlenné fog válni, magára gyalázatot és az országra romlást fog hozni.[17] Másnemű, positiv vádakat is emeltek titkon a lengyel királynál. Egy lengyel diplomata, Krzicki András, nagybátyjához, Tomicki Péter alkanczellárhoz és poseni püspökhöz intézett 1523. évi levelében tudósítja ezt. hogy a magyar követ a lengyel királynak «titkon borzalmas dolgokat» közölt Lajos király életéről.[18] Szerinte az esztergomi érsek is ugyanazokat a dolgokat közölte chiffrirozott levélben Zsigmond királylyal. Hogy minők lehettek ezek a «borzalmas dolgok», azt könnyen megtudhatjuk azokból a tanácsokból, melyeket Zsigmond király unokaöccséhez, a magyar királyhoz intézett, mert nyilvánvaló, hogy azok már nem tanácsok, hanem vádak, tanácsok mezébe öltözött szemrehányások voltak. Történeti értelmük az, hogy Lajos Istent nem tartja mindig szemei előtt, nem imádkozik ájtatosan, nem hallgat misét és prédikációt, ünnepnapokon is vadászik, mise előtt nem tartózkodik az evéstől, vadászatra túlsok időt fordít, még akkor sem mellőzi, mikor fontos ügyeket kell tárgyalnia, az ügyek intézésében nem buzgó és gondos, megengedi, hogy vadászebei ellepik ebédlőjét és lakószobáit, nem óvakodik a poharazástól és részegeskedéstől, kerüli a komoly emberek társaságát, nem óvatos és takarékos az ajándékozásban, puhító és gyengítő fürdőket használ, fürdés közben étkezik, nem tartja távol a könnyelmű embereket, akár szakálltalanok, akár szakállasak, a kik csak tivornyák, szórakozások és más becstelen dolgok felől beszélnek.[19] Hogy e tanácsok valósággal történeti

17 Fraknóinál: *Brandenburgi György* i. h. 348. l.

18 secretissima horrenda. (*Acta Tomic.* VI, 275. l. 239. sz.

19 *Acta Tomic.* VI, 269., 270. Az egyik levél Lajoshoz, a másik a pécsi püspökhöz van intézve, nem 1523-ban, hanem 1521 vége előtt. (Ennek okadatolását l. Fraknóinál: *Brandenburgi György* i. h. 349. l. *jegyz.)

48. TOMICKY PÉTER ALKANCZELLÁR.

tények bevallását tartalmazzák, fényesen, bár szomorúan hitelesítik az egykorúak vagy oly közelkorúak, kik a valóságot még jól tudhatták. Már az 1518. évi szentgyörgynapi országgyülésen az urak kötelességévé tették a királyi tanácsnak, ne engedje, hogy «ő felségének még ifju lelkét bárki hiú és haszontalan rábeszéléssel ide-oda hajlítsa s hogy örködjék a király becsülete és udvarának dísze felett». Krzicki 1524 október 6-ikán Budáról és november 28-ikán Krakóból írt leveleiben mondja, hogy a magyaroknál «a fejedelem árnyéka» ül a trónon.[20] Burgio nunciusnak 1526 márczius 27-iki jelentése szerint «léhaság és álmosság vett erőt a királyi udvaron».[21] A magyar hazafiak egyik legjellemesbike, Tomori Pál kalocsai érsek nem habozik 1526-ban azt írni a királynak: «Bocsássa meg Felséged, ha nyiltan kimondom: nincs királyunk».[22] De feljajdultak az 1523. évi október 18-iki németújhelyi konferenczián résztvettek is. A császár, a lengyel király, az osztrák főherczeg követei s az egri püspök konstatálták, «hogy a király míg korban fejlődik, szellemileg hanyatlik és meg van rontva erkölcseiben; udvarnokai nem tisztelik s nem félnek tőle; bárki szabadon léphet termeibe; nem ritkán mezítelenül jelenik meg udvarnokai előtt; bárki hivatlanúl asztalához ül; illetlen tréfákat üznek előtte, sőt vele is; a tanácsüléseken szórakozott és szótalan; a templomban nem imádkozik; vadászatok és egyéb szórakozások foglalják el egész idejét . . .»[23] És bár a császári követ térden állva esdeklett a király előtt, hogy változtassa meg életmódját, viselje magát királyhoz illően, ez, valamint fenyegetése, hogy különben meg nem javulás esetére alattvalói meg fogják vetni s a hatalomtól megfosztani, kérés és fenyegetés is eredménytelen volt. Eredmény-

[20] *Acta Tomic.* VII, 84., 130.

[21] al presente cossi la stracuraggine et sonnolentia have oppresso questa Corte. *(Relationes Orat. Pontif.* LXXXVIII db. in *Mon. Vat. Hung.* II. 1, 350. És Fraknóinál: *MO a mohácsi vész előtt.* 216. l.)

[22] A dátum nélküli levél Burgio jelentéséhez volt mellékelve s most a vaticani ltárban van. Fraknói: *MO a moh. vész előtt* 275. l. és ugyanő: Bevezetés a *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, kötetébe XCLIII. l.

[23] Szydlovieczki lengyel államférfiu nagy érdekü *Naplója* szerint. Másolata a Magy. tört. Bizottság gyüjteményében. Továbbá l. Massarót Firnhabernél i. h. 81. l. Azonkiv. l. Fraknói: *Brandenburgi György* i. h. 352. l.

telen az a szabályzat is, melyet a császár és más uralkodók udvari rendtartása alapján a magyar udvar számára dolgoztak ki, bár azt maga a király és királyné is megerősítették.[24] A királylyal együtt az egész kor volt megromolva. Tubero

49. II LAJOS UDVARI ORVOSA.

Lajos, dalmát apát a korról azt írja, hogy ezt «bujálkodás, tétlenség, viszálykodás, pénztelenség és királymegvetés» jellemzik.[25]

[24] Fraknói: *Brandenburgi György* i. h. 352. l.

[25] Deplorandus illius temporis Hungariae status: Luxuria, inertia, discordia, aerarii inopia, et Regis contemtus. *(Comment. de rebus, suo tempore gestis.* Lib. XI. §. II. p. 361–62. Schwandtnernél: *Scriptores* 1746 folio kiad. Tom. II. Pars. I.)

Lajos botránkoztató, kihágó, kicsapongó élete akkora mérveket öltött, hogy maga ellen ingerelte úgy magyar, mint cseh alattvalóit. Könnyen attól lehetett tartani, hogy ellene fellázadnak s elkergetik. Az esztergomi érsek már 1519-ben szemébe mondta Lajosnak, hogy ha nem hallgat tanácsaikra, az országból kiűzik s mást választanak királyukul.[26] Krzicki András Tomicki Péterhez intézett 1523-ik évi levelében kijelenti, hogy ha Zsigmond lengyel király rögtönösen nem intézkedik unokaöccse életének megjavításáról, akkor az a dán király[27] sorsára jutand.[28]

50. II. LAJOS LOVAS ÉREMKÉPE.

Az esztergomi érsek említett 1523. évi chiffrirozott levelében szintén tudtára adja Zsigmondnak, hogy Csehországban felette veszedelmes összeesküvések keletkeznek s hogy Magyarországban pamfleteket terjesztenek Lajos ellen.[29] Okozza emiatt az őrgrófot és a többieket.[30]

A csehek is megütközve látták Lajos excessiv viselkedését, mikor ő a királyné koronázásakor, 1522-ben Prágában járt. Rozmitali Zdeneck Leo főúr az országgyűlésen nyilt ülésben mondotta Lajosnak, hogy nem ez a módja cseh és magyar trónja

26 *Acta Tomic.* v, 22.

27 II. Keresztélyt érti, kit népe elkergetett. E Keresztély neje volt Mária nővére, Izabella, ki férjét számkivetésbe követte.

28 *Acta Tomic.* vi, 275. l. 239. sz.

29 In Ungaria iam et libelli famosi de rege sparguntur.

30 In causa sunt boni educatores *marchio* et reliqui.

megerösitésének. Ám hogy mennyibe vette a megszégyenített király a mogorva korholást, abból tetszik ki, hogy Lajos 1522 deczember 1-én a fiatal Batthyány Ferenczet Prágába hívta mulatni és utasította a tárnokmestert, adjon neki útiköltséget, azonban Szalkai kanczellár eltiltotta Batthyánynak az elutazást és utasította, hogy menjen Szlavóniába.[31]

Ujabbkori történetíróink: Pray,[32] Katona,[33] Engel[34] s mások, mondjuk, csaknem valamennyien, maguk a külföldi írók közül is többen eszerint tartózkodás nélkül ismételhették az őrgróf ellen hangoztatott vádakat. Kik pedig az őrgrófot Dubravszky és követei vádjaival szemben védelembe veszik,[35] szintén nem tagadják magát a tényt, a király erkölcsi sülyedtségét, melyet hiteles okiratokkal szemben nem is tagadhatnak, de a romlottság okozójául nem a Brandenburgi őrgrófot, hanem az osztrák ház embereit tartják s azt hirdetik, hogy Lajos király házasságáig, vagyis míg György őrgróf vezetése alatt állott, romlatlan volt s csak házassága után, mikor György őrgróf nevelői tiszte véget ért, sülyedt erkölcseiben. Hivatkoznak egy velenczei titkárnak, Massarónak egyik jelentésére, mely szerint «a király, míg magyarok vezetése alatt állott, a legjobb erkölcsökben neveltetett; de *mióta megházasodott* és németek vezetése alá jutott, egészen ellentétes életmódhoz szoktatták.[36] Egymaga az a körülmény, hogy Zsigmond tanácsadó levele a király házassága előtt iratott, legvilágosabban bizonyítja Massaro állítását s azokat, kik Brandenburgi György védelmezésében s tisztára mosásában rája hivatkoznak. Az sem áll, hogy az őrgróf befolyása nevelői tisztének befejezésével megszünt volna. Még ezentúl is játszott ő és testvére Vilmos, Mária királyné udvarmestere[37] fontos szerepet

31 Palaczky: *Gesch. Böhm.* 413. l. Kovachich: *Mon. Batthyaniana* 46., 50. sz.

32 *Annales Regum Hung.* v, 328. vi, 13.

33 *Hist. Critica Regum Hung.* Buda, 1792. xi, 538., 554. xii, 144., 154.

34 *Gesch. d. Ungr. Reichs.* Wien, iii, 2.

35 Így Faber boroszlói városi syndicus: *Origines* cz. kéziratában a boroszlói városi ltban.

36 ma dapoi maridato, et chel sta a gouerno de Alemani, il *hano instituito* a cosse molte dissimile. *(M. Tört. Tár* xxv, 286.)

37 Az 1525. évi királyi számadókönyv május 25-iki bejegyzése szerint Illustri domino Wylhelmo marchioni Brandenburgensi, *magistro curie Reginalis Maiestatis* dati sunt...floreni 292. *(Tört Tár.* xx, 180.

az udvarnál. Intézte az ügyeket, szőtte a politika szálait, értékesítette a maga rokonsága javára befolyását,[38] szerzett magának királyi évdíjakat,[39] várakat és uradalmakat,[40] árusította a maga zsebe hasznára a hivatalokat, tisztségeket, méltóságokat és birtokszerzéseket, zsarolva a püspököket, főurakat, nemeseket, köztük még olyan főurat is, mint Thurzó Elek.[41] Egyik főtényezője az 1523. évi németujhelyi és pozsonyi fontos tanácskozmányoknak s lett a felállított titkos tanács egyik tanácsosa.[42] Az ő és testvére szereplése annyira szembeötlő volt, hogy mikor az esztergomi érsekség betöltéséről szó volt, Ferdinánd főherczeg 1524 április 19-ikén azt írja magyarországi követének, hogy ez ügyben mindkét őrgróf támogatását igyekezzék kinyerni.[43] Györgyöt a pápai legatus még 1525 június 5-ikén Rómába írott levelében mint az udvarban és az országban hatalmas s a király előtt nagy tekintélyben álló ellenséget tünteti fel.[44] Még csak két év mulva hagyta el végleg, félve a nemzeti ellentállás zivataros kitörésétől, az országot.[45]

Első pillanatra azt gondolnók, hogy Máriára férjének ezen erkölcsi állapota elidegenítő hatással volt. De ez nem volt az eset, mert ennek daczára is Mária bensőséggel csüngött Lajos személyén. Nemcsak hogy szerette mindvégiglen férjét, de részt is vett annak egyes kedvteléseiben: a vadászatban, tournirokban, tánczban, lakomázásban, színészi mutatványokban s hasonlók-

[38] Erre mutat II. Lajos király 1524. évi január 10-iki, Pozsonyból VII. Kelemen pápához intézett levele, melylyel a maga vereit, Brandenburgi György őrgróf testvéreit, Albrechtet és Iumpertet, quum mihi sanguine sunt innati, Dominique Marchionis opera, fide et industria presenti in difficillimis quibusque rebus Consilio plurimum utar, eos ipsos necessarios meos Sanctitati Vestrae non possum magnopere non commendare. (Az okiratot közli Theiner: *Vet. Mon. Hung.* II, 631.)

[39] 1522-ben, április 14-ikén kapott a királytól 2 ezer forintnyi fizetést, ugyanazon év november 1-sején a királynétól ezer forintnyi évdíjat. (Ered. okl. a müncheni királyi ltárban.)

[40] 1523-ban kapott Szlavóniában 3 várat uradalmaikkal együtt a királytól. (Ered. okl. a müncheni kir. ltárban.)

[41] Ennek két eredeti, erre vonatkozó oklevelét ismerteti a müncheni levéltárból Fraknói: *Brandenburgi György* i. h. 354. l. **) jegyz.

[42] Fraknói u. o. 351. l.

[43] Firnhaber: *Fontes rer. Austr.* 44. l. Fraknói i. h. 350. l.

[44] Campeggio 1525 június 5-iki jelentése.

[45] Campeggio 1525 június 18-iki jelentése.

51 HARCZJÁTÉK A XVI. SZÁZADBAN.

ban, úgy hogy éppenséggel nem áll róla, a mit egyik életírója mond, hogy Mária alaposan megtisztogatta az udvart a söpredéktől és szeméttől.[46] Ura megrontóival folyton fenntartotta a jó és szivélyes viszonyt. György őrgróffal és testvéreivel, Albrecht nagymesterrel és Kázmér őrgróffal meg Vilmossal, nemcsak a rokonságnál fogva, hanem azon czélzatból is, hogy velük és általuk politikai terveit is megvalósíthatni remélhette.[47]

Vadászatokban, tournirokban, tánczban, lakomákban s egyéb zajosabb szórakozásokban minden udvarnál gyönyörködtek. Nem kell amellett elfelejtenünk, hogy Mária, mint Németalföld szülötte, gyermekkortól fogva hozzá volt ezekhez szokva. Európa egyik legvigadozóbb fővárosában, a kieken-fretterek[48] városában születve és a «miksai döreségekben» és «flandriai szabadosságban» nevelkedve,[49] az ő erkölcsi világa és életnézete nem idegenkedhetett a vígabb és zajosabb, a pezsgőbb s kitörőbb élet nyilvánulásától. A burgundi udvar Miksa, Szép Fülöp és nővére Margit, valamint V. Károly, sőt még későbben II. Fülöp alatt is a könnyelműség, a jólét, a pazarlás és könnyű erkölcsösség hírében állott.[50] De Németalföld népe közvilágában is rendesek voltak a duhajkodó felvonulások, az álarczos és fegyveres körmenetek, a házi és nyilvános ünnepélyek, a bankettek. A flamandi nő, a közérzet tisztességének megóvása mellett, nem idegenkedett a szabadabb erkölcs, a pajzánabb női kaczérság megnyilatkozásában való

46 «Ihr Erscheinen genügte, die Maitressen, die Schauspieler zu verjagen.» (Sacher-Masoch: *Ung. Unterg.* 42. l.)

47 Fraknói közli a müncheni levéltárból György őrgróf ügyviselőjének egyik 1525 április 1-én Budáról irott levelét, melyben a királyné, kivel az ügyviselő a vadaskertben találkozott, izenteti az akkor Lengyelországban időző György őrgrófnak, hogy a jövő szentgyörgynapi országgyűlésről semmi esetre el ne maradjon, mert az ő jelenlétében verhofft sie etwas gutes auszurichten. (*Budapesti Szemle* 1883. XXXVI. 355.) Egy Kázmérhoz 1522-ben és Albrechthez 1524-ben irott levele Máriának megvan a müncheni levéltárban. (*Budapesti Szemle* XXXVI, 350. l. **) jegyz.) Albrecht 1525 augusztus végén is két hetet töltött Budán. (Burgio nunczius többrendbeli jelentése u. o.)

48 A csibe-falók városában.

49 in la sciocagione Maximilianesca et in la libertá di Flandria, mondja Burgio nunczius. (*Relationes orat. Pontif.* XLV. db. in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, CII. l. és 159 l.)

50 Der burgundische Hof blieb — und nicht mit Unrecht — mondja Németalföld egyik jeles történetirója, noch unter Karl V. und sogar unter Philipp II. in den Ruf der Üppigkeit und des Leichtsinns, der Verschwendung und der Unsittlichkeit. (Blok: *Gesch. d. Niederlande* II, 551.)

örömtől, báját szerette alkalomadtán ledérkedő könnyelműséggel érvényesíteni, jellemével és női önérzetével meg tudta egyeztetni a kihivó frivolság és durváskodó bujaság látszatát. Máriának Németalföldről magával hozott udvarnépe: kisasszonyai, női szolgái az erkölcsi életnek könnyelműbb, ha nem éppen feslettebb felfogásának látszottak hódolni.[51] Ezek tették az udvari életet fesletté, de érte nem Máriat okozhatni mintegy bűnszerzőül.[52] Ő nem találhatta a budai udvari élet vigalmait és zajosabb szórakozásait éppen elrettentőknek s részt vett azokban anélkül, hogy botránkoztató jeleneteket a maga jelenlétében megtürni hajlandó lett volna.[53] Sokkal fiatalabb is volt, semhogy a vígabb életmódnak az akkori nehézjárású, válságos időkhöz való összenemillését beláthatta vagy megérezhette volna. Csakis erre véljük szoríthatni a németujhelyi konferenczia mentő igyekezetében fáradozó urak abbeli lesujtó nyilatkozatát, hogy ők hiába fordultak a királynéhoz, «mert már ez is meg van rontva».[54]

51 Szerémi Györgynek egyik közlését így véljük magyarázhatni. Szerinte a hazánkba jött udvarhölgyekkel az őket Budára kisért férfiak dévajkodtak, et tales latrones pares ad eam introduxerunt ad Budam, corizabant, simphorizabant, scortizabant cum puellis Regine, quas duxerat secum de Germania sub scamno et sub *carpit.* (*Epist. de gard. Reg. Hung.* cap. xxix. p. 93.) Értelmét így magyarázzák, hogy a lator kisérők tánczoltak, zenéltek és bujálkodtak padokon és függönyök mögött. Részint mivel ilyesmi Mária udvarában történt, részint Mária iránt a német elleni gyülölség szólalt meg Szerémiben, nem átallja őt tiszteletlenül *latornőnek*, latrunculának, latroculának (*Epist.* cap. xxix. p. 93. és cap. xxxiii. p. 114.) nevezni. Szerinte Werbőczy is így czimezgette az 1523. évi országgyülésen a rendek hallatára. Domini mei, mondotta állitólag, decem massam (t. i. 10 mázsa ezüst) dicit Regina habere, decem florenos non habet latroncula. (U. o. xxxii, 113.)

52 Szerémi teszi ezt igazságtalanul, mikor a királynét vádolja: «Nonne Regina Maria fecit arcem in luppanarem cum ancillis suis.» (*Epist. de pord.* cap. xxxv. p. 122.)

53 Az a bizonyos határ, mely a könnyelműség és életvidorság s másrészt a közbotrány között vonható, Máriának úgy magyarországi mint később németalföldi életében egyaránt föltalálható. Ez utóbbit illetőleg az imént idézett Blok történetíró is megjegyzi, hogy a fentfelsorolt hibákat Máriának nem vethetni szemére, obgleich man diese Untugenden den Statthalterinnen *Maria von Ungarn* und Margareta von Parma (V. Károly természetes leánya) gewiss nicht vorwerfen konnte. (I. h. II, 551.)

54 Szydlowieczki alapján Fraknói: *Brandenburgi György* i. h. 353. l.

VIII.

MÁRIA HÁZASÉLETÉNEK ALAKULÁSA. AZ UDVAR NAGY SZEGÉNYSÉGE.

Férje könnyelmű életénél sokkal érzékenyebben, mert közvetlenebbül érintette Máriát az udvar *nagy szegénysége*, milyenhez németalföldi otthonában szokva nem volt. A szegénységet Lajos mint atyjáról rászármazott örökséget vette át, mert II. Ulászló alatt a királyi pénztárak mind üresek voltak, a miről a velenczei követek jelentést is tettek a signoriának.[1] A király egyik cseh titkára, Schlechta János, 1503 július 10-ikén Lobkoviczi Hassenstein Bohuslavhoz írott levelében azt mondja: «Mi itt az arany és ezüst halmai közepett szegénységben és inségben élünk és mint hiszem, élni fogunk továbbra is. Sőt félek, hogy ő felsége, miután a baj egyre nő, s mind súlyosabban nehezedik ránk, rövid időn belül kénytelen lesz ezt az országot velünk együtt elhagyni és máshová elvonulni.»[2] De a király maga is elpanaszolja az 1493. évi országgyülésen, hogy udvartartásának és az ország védelmének költségeit nagy részben Csehország jövedelmeiből fedezi. Az ő kincstárába, mióta a magyar trónt elfoglalta, alig folyt be 40 ezer arany.[3] Mindenét kénytelen volt elzálogosítani.[4] Foixi Annával való lakodalmát is csak a prelatusoktól összekéregetett kölcsönökkel tarthatta meg.[5] Házassága után pedig kénytelen volt kör-

1 Il Regno e in penuria di danari, írják 1502 október 20-ikán Marino Sanutonál: *Világkrónika* és *Századok* 1877. évf. XI, 819.

2 Nos hic more solito in medio acervorum auri et argenti cum Rege miseri, et inopes vivimus, et puto amplius vivemus. Nisi enim Majestas sua rebus suis aliter consuluerit, et providerit, vereor profecto, ne crescentibus malis his, nosque quotidie magis urgentibus, Regnum istud brevi relinquere, et alio se nobiscum conferre cogatur. (Kovachich: *Suppl.* II, 303.)

3 L. az országgyülés okleveleit a bécsi áll. ltárban. Azonkiv. Bonfini és Istvánffy előadásait s v. ö. Fraknóival: *A Hunyadiak és Jagellók kora* 357. l.

4 Ez kitetszik az 1514. évi (VII.) decretumából, melynek 2. czikkelye szerint «a királyi felség az ő királyi jövedelmeit melléje rendelt tanácsának beleegyezése és elhatározása nélkül, akármilyen sürgős szükség esetében se *zálogosítsa* el bárkinek».

5 L. Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 112.

levéllel a törvényhatóságokat valamelyes nászajándékért felkérni,[6] s annyira jutott, hogy a királyi palota pinczéjének és konyhájának költségeit sem tudta fedezni.[7] Az udvaronczok a püspökök palotáiba futkostak, hogy ott a királyi asztal számára bort és főzeléket kolduljanak.[8] A szegénység még rívóbb és nyomasztóbb volt Ulászló fia, Lajos udvarában, mi annál feltűnőbb, mivel a magyar törvényhozás épp Ulászló és Lajos alatt kellőleg gondoskodott a királyi udvartartás szükségleteinek fedezéséről. Az 1514. évi decretum[9] 3-ik czikke értelmében a királyi koronára

52. II. ULÁSZLÓ TALLÉRJA.

tartozó fekvő jószágok és jövedelmek nagyon jelentékenyeknek mondhatók. Ezek voltak: Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron; továbbá Ó-Buda, Esztergom, Székesfejérvár, Lőcse, Szakolcza, Szeben és Szeged; a kúnok és jászok mindannyian; továbbá Visegrád a két szigettel ú. m. a Visegrád alatt egészen Megyerig elnyúló Chepel (azaz a mai Sz. Endrei sziget) és Kos nevű szigetekkel, Körmöczbánya, Beszterczebánya, Zólyom a többi bányavárosokkal, Nagybánya meg Huszt vára az öt várossal és a sóbányákkal; Magyar- és Szlavonországok összes harminczadai és az azokban levő minden sókamara; Munkács és Diósgyőr várai; Erdélyben a királyi századok, minden bánya és sókamara és ezeknek a

6 Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 113—114.

7 Ranke: *Deutsche Geschichte* II, 403.

8 Dubravius: *Hist. Bohemiae* XXXII, 203. l.

9 II. Ulászló VII-ik decretuma. *(Magy. Törvénytár* I, 709. l.)

bányáknak a helyei Kolozsvár várossal együtt; végül minden huszad és század meg ötvened, melyeket ugyancsak az erdélyi részekben szoktak szedni; az ugyanott fekvő Görgény, Tharcs és Déva várak.[10] Az 1518. évi (bácsi) törvény[11] 3-ik czikke külön gondoskodik a király konyhájára szánt jövedelmekről. Ennek 1. §-a szerint Munkács, Tata és Komárom várait az egész alsó visegrádi részszel, Ó-Budával, Kos és Csepel nevü szigetekkel, valamint Zsámbék, Solmár és Keszö mezővárosok- és összes tartozékaikkal és a kúnokkal és jászokkal a királyi felség konyhájának ellátására és fenntartására a budai tisztartó kezéhez kell szolgáltatni, kinek a szalonnáról és borról Munkács jövedelmeiből, a vizákról és egyéb halakról Komáromból és Tatából kell gondoskodnia és azonfelül köteles a budai és más, Szerémben levő dézsmákat a királyi asztal és udvar számára beszerezni. Ha pedig valami hiány fog lenni, a tanácsos és ülnök urak meghatározásához képest a királyi kincstárnok fogja kipótolni.

És íme daczára ezen provideáló törvényhozási rendelkezéseknek, az udvar anyagi állapota vígasztalhatatlan volt. 1512-ben a király híve, nevelője és vezetője, Bornemissza János azt írja Lengyelországba küldött emlékiratában, hogy Lajos alig tudja magát s udvarnépét fenntartani, alig gondoskodnak konyhája szükségéről, alig küldenek neki, mikor kolostorba megy, misére vagy a szegények közt kiosztandó alamizsnára 1—2 forintot, olykor ennél is kevesebbet. E miatt aztán a külhatalmak követei is méltatlan bánásmódban részesülnek.[12] Később, 1523 márczius 23-ikán ugyanő írja Zsigmondnak, hogy «se toll, se nyelv nem mondhatja, mily szükösen vannak ebben az országban.»[13] A király egy másik nevelője és vezetője, Brandenburgi György örgróf a brandenburgi kanczellárhoz intézett 1519. évi, de havi és napi kelet nélkül maradt levele szerint «a király udvara szörnyüsé-

10 *Magyar Törvénytár* 1, 709.
11 II. Lajos király II. decretuma.
12 *Acta Tomic.* IV, 114—17.
13 Hic in regno ita in malis terminis sumus, quod nec calamis nec lingua exprimere potuit.

gesen szegény».[14] Frangepán is hasonlókat ír.[15] Várdai Pál tárnok Kasztellánfi Jánoshoz 1520 november 7-ikén írott levelében mondja, hogy oly kevés pénz van a kincstárban, hogy «alig fedezhetni vele a király legkisebb szükségleteit is.»[16] Egy velenczei követ, Lorenzo Orio 1520 július 19-iki jelentésében említi, hogy Lajos nem tudja udvaronczainak a bérét fizetni[17] s igen kiemeli a király

53. A VISEGRÁDI «VIZIVÁR» MARADVÁNYAI.

siralmas szegénységét.[18] Szerémi György szerint a király jövedelmeit maguk közt felosztó országnagyok annyira visszaéltek a király szegénységével, «hogy elegendő ennivalót sem adtak neki. Ő ugyanis tudja, hogy sokszor nem volt ebédje, vacsorája». Szakácsa, Bosnyák Mátyás koldulgatott össze a főpapoktól és

14 Kiadta Spiesz F.: *Aufklärungen in der Geschichte u. Diplomatie.* Beyreuth, 1791. 64. l.

15 *Acta Tomic.* III, 297., 306.

16 ut vix minuta negotia Maiestatís Suae disponere possimus. (Ered. a délszláv Akadémia birtokában.)

17 *M. Tört. Tár* XXV, 176.

18 qualque volta non hauia danari da spender per il suo disnar, et mandaua a dimandar ducati X per il suo viver ad imprestido e poi li vendena. *(M. Tört. Tár* XXV, 299.)

főuraktól a királyi asztal számára pénzt és ennivalókat. Mint tudomására jutott dolgot elmondja, hogy a pécsi püspök egy ízben 100 márkát juttatott a királyi konyhának.[19] Ha, ugyanazon Szerémi szerint a király szükségletei avagy szolgái és naszádosai számára pénzt kértek a királyi kincstartótól, ezt a papirost másra használta föl s az így beszennyezett papírt a kérők arczába dobta.[20] A mi testőrség volt a palotában, 60 lovas, azt Brandenburgi György őrgróf a magáéból fizette. A mindennapi bort is jóformán ő szolgáltatta a királyi asztalra, úgy hogy az őrgróf évi 4 ezer forintra számította a királyra költött pénzét, összesen 100 ezer forintra.[21] Abban sincs kétség, hogy a mikor Lajos kísérete fényesebb és számosabb volt, mint a külföldi fejedelmek képviselőié,[22] ez szintén csakis az őrgróf bőkezűségének volt köszönhető, ki azt alkalomadtán csupa politikai számításból tette, nehogy a főnemesség gőgje diadalt ülhessen a szegénységre jutott, nyakig eladósodott udvar felett.[23] A külhatalmaknak Budán megforduló követei Lajos és Mária «udvari személyzetét kicsiny-

19 prouentum suum totaliter magnates gubernabant, et nil ei tantum ad mensam ferculum vnum poterant preparare. Et hoc possum eciam scribere, quod sepcies cenam et prandium preparare non poterant; attamen cocus magister Mathias Bossniak de prelatis et de magnatibus mendicabat ad tabulam suam Regie Majestatis. Quinque Ecclesiensis scio, quod centum markas dederat ad kokuinam suam. *(Epist. de perd. Reg. Hung.* cap. XXIX. p. 98.) Később is mondja: Et delirum faciebant optimates Hungarorum ita adeo, *quod neque dabant sibi satis comedere. Scio sepius, quod cenam non habuit*, et prouentum suum inter se diuidebant optimates. Et sic finiuit vitam pauper Ludouicus Rex. *(Epist. d. perdic.* cap. XL. p. 135.)

20 Quum predictus latro thezaurarius cum papiro tersit cullum suum, proiecit iterum ad facies eorum, dixit eadem forma, sicut prescriptum: «Nos amplius non possumus seruire Regie Majestati. Hec est jam finis. Regnum Hungarie, tecum sit dominus Deus.» *(Epist. de perd.* cap. XXIX. p. 98.)

21 Ezt maga mondja *Naplójában*, melynek eredetije a müncheni állami levéltárban őriztetik. (Brandenburg. CCV. Nr. 170. fasc. 16. és CCVIII. fasc. 12. 9. l.) De ismeretes Zsigmond lengyel királynak egy 1518. évi levele is, melyben értesíti a budai udvarnál lévő követét, hogy az őrgróf igen nagy kiadásokat tesz a királyra, miért is adják meg neki a budai várnagyságot, ha erről Bornemissza lemond. *(Acta Tomic.* IV, 260.) Münterbergi Károly herczeg is, ki 1519-ben Zsigmond lengyel király udvarában mint a magyar udvar követe járt, elmondta ezt a lengyel királynak. *(Acta Tomic.* V, 24.)

22 Így az 1523. évi október 12-iki soproni összejövetelen, hol Lajos és neje számos főúr kíséretében Ferdinánddal és nejével s ezek kíséretével, majd aztán Bécsújhelyen, hol ugyanők a pápai, a császári, a lengyel királyi követekkel találkozott.

23 Ezt maga az őrgróf vallja be iratai egyikében.

nek és nagyon szegénynek» mondják.[24] Abban a jelentésében, melyet Burgio nunczius 1526 január 18-ikán Rómába küldött, elmondja, hogy «a király ő felsége akkora szükséget szenved, hogy olykor élelmiszerekre sem telik».[25] Majd egy

54. KIRÁLYI KONYHAMESTER A XV. SZÁZAD VÉGEN.

másik, 1526 márczius 27-iki jelentésében azt írja, hogy «a király oly szükségben van, hogy mindennapi élelmezésre ma ettől, holnap attól kell kölcsönöznie, ha ugyan akad ember, ki erre haj-

[24] Le corte de ambe dicte Maestate sono poche et povere molto, írja Guidoto Vincze velenczei követségi titkár 1525. évi augusztus havi zárjelentésében. (Fraknoinál: *II. Lajos és udvara* i. h. 30. l.)

[25] La Maestà del Re è in tanta neces sità, che ben spesso li manca per la cocina. *(Relationes orat. Pontif.* LXXVIII. db. Közölve in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, 306.)

landó».[26] 1526 márczius 29-ikén meg azt írja, «hogy a királynak nincs mit ennie, ezüstjét elzálogosította zsidóknál s nincs is reménye, hogy pénzhez jusson».[27] Hogy mekkora anyagi nyomorúsággal készült volt Lajos 1526-ban augusztusban a beözönlött török elé vonulni, azt meghatva olvashatjuk Burgio pápai követnek ez évi június 30-ikán Campeggio bíbornokhoz intézett iratában. E szerint «a még Budán veszteglő király, ha a török ellen vonulni akarna, még csak élelemre sincs akár egy dénárja is».[28]

De maga Lajos király is azt írja Budáról 1518-ban Zsigmond lengyel királynak, hogy vagyoni viszonyai nemcsak romlottak, hanem annyira elhanyagolvák, hogy sem határöreit, kik már a legnagyobb veszedelmeket kiállották, nem segítheti, sem naponta szaporodó magánzaklatásaiból nem menekülhet. Ha idején nem gondoskodnak róla, akkor nemsokára a királyi méltóság is tönkremegy pénzhiányból szégyenteljesen, mint a hogy az az ő tekintélyével is csaknem megtörtént már.[29] Abban a levelében, melyet ő 1520 augusztus 7-ikén Pozsonyból ugyancsak nagybátyjához, a lengyel királyhoz intézett, azonkép panaszolja el nagy szegénységét, előadva, «hogy teljesen el van hanyagolva és gyalázatos szegénységre kárhoztatva».[30] Teljesen pénznélkülinek mondja magát abban a levelében, melyet 1520 június 1-sején Zágrábnak írt. Még élelmiszerekben és ruházatában is szükséget szenvedett,[31] annyira, hogy egy újabbkori német író túlzás nélkül mondhatta, hogy «a király már alig tudott jóllakni s a kül-

[26] stando il Re al presente in tanta necessità, che per lo vitto quotidiano è di bisogno che si piglino denari acattati hogi da uno, domani da un altro; et già siam venuti a tanto, che non si trova homo che vogli piu prestare. *(Relationes orat. Pontif.* LXXXVIII. db. in *Mon. Vat. Hung.* II. 1, 345.)

[27] Il Re già non trova di mangiare, et have impignato li argenti a li Judei; nè ci è speranza di poter haver molti denari per qualche giorno. *(Relationes.* Közzétéve in *Mon. Vat. Hung.* II. 1, 352.)

[28] La Maestè del Re è in Buda; et si vole uscire, è bisognio che asca sola, perchè non have un sol recapito di dinari. *(Relationes Oratorum Pontific.* CVIII. db. in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, 411.)

[29] *Acta Tomic.* IV, 258.

[30] *Acta Tomic.* V, 307. Schedius: *Zeitschrift* III, 291. Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 216. Horváth: *MO tört.* III, 344.

[31] Amazt Burgio nunczius mondja a pápához 1526 január 18-ikán írott levelében. (Fraknóinál: *MO a mohácsi vész előtt* 212. l.) Emezt Guidoto állítja 1525. évi zárjelentésében.

MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti olajfestmény a schleissheimi képtárban.)

hatalmak követeit Mátyás király aranybrokátos mennyezetes trónján ülve, rongyos csizmában fogadta».[32]

A király szegénysége annál kirívóbb volt, mivel a főnemesség nagy fényűzést kifejtve jelent meg s szerepelt az udvarban.

55. HERBERSTEIN ZSIGMOND.

Herberstein Zsigmond császári követ 1518. évi közléséből tudjuk, hogy a püspökök és világi urak sok lókísérettel, huszársággal, aranynyal, ezüsttel elborítottan, dölyfösen jelentek meg az udvarnál. Az utczákon mindenfelé hallhatók voltak a trombitásaik kürtjei, amint lakomázásra hívtak. Fényes banketteket és ebédkezéseket tartottak, melyeken fényesen öltözött szolgák

32 Sacher-Masoch: *Ungarns Untergang* 35. l.

szolgáltak fel. Maga a király pedig szükséget szenvedett. Ha a követek kihallgatásakor apró ajándékokat kellett azoknak juttatni, előbb uzsorával kellett azokat összeszerezni. Az a látszata volt, hogy ez sokáig így nem mehet.[33]

Hogy a királyi udvar ily nyomasztó szegénységbe süllyedt, annak okául mást, mint a király határtalan pazarlását, nem jelölhetünk ki. Lajos király jellemének egyik legkövetkezményesebb gyengesége épp a pazarlás volt. Az 1523. évi németújhelyi konferenczia, melyen Burgos András császári követ s kívüle Zsigmond lengyel király követe, Salamanca. Ferdinánd főherczeg bizalmas tanácsosa és az egri püspök vettek részt, panaszolják, hogy Lajos «mindent a mije van, elajándékoz; gyürűpecsétje alatt adományleveleket állít ki várakra és nagy összegekre; a kiknek ezreket ád, gyakran nem érdemlik, hogy egy forintot kapjanak; nem bőkezű, hanem pazar; a ki valamit megkíván, maga készíti el az adománylevelét s a király megfontolás nélkül aláírja, ellátja gyürűpecsétjével». S az értekezleten elő is mutattak több ilyen adománylevelet, a melyekben nagy összegeket és értékes tárgyakat ajándékozott hitvány embereknek.[34] Annyira ment a király ebbeli gyarlósága, hogy egyes költekezései a meggondolatlanságnál súlyosabb megítélés alá esnek: a eszelősség bélyegét viselték magukon. Látszólag az a közszájon élő cselekedete, hogy egy megkedvelt sólyomért 60 ezer aranyat adott, pletyka mendemondánál egyébül nem vehető oly egyén részéről, kinek soha akkora készpénzösszege nem volt. És mégis valónak

33 «Ach Gott! was grosses wesenns vnnd Pomp, oder ob man die wahrhait dörffte sagen, grosser Hochfart dazumall in Hungern gesechen was. Das maiste von den Bischouen, vnnd gleichwoll auch von ettlichen weltlichen Amttleuthen. Wie sy mit grosser Anzall der Phärdt, gerüsst vnnd Hussarisch, mit Silber vnnd Gold geziert, da eingeritten sein! Wie Ire Trumetter zw den Malzeiten in allen Gassen gehört sein worden! Wie gros mechtige Panckhet vnnd Mallzeit sy gehallten! Ire vill dienner da woll geclaidt gestannden. Mit vill vnnd grossen Hauffen sy geen hof vnnd uber die gassen ganngen, oder geritten. Ir Khunig offt nit gehabt sein notdurfft! Wann die Potschafften sollten mit khlainer vereerung abgefertigt werden, hat man erst mit Wuecher soliches muessen aufbringen und aufschwern. Es hette ein soliche gestallt, alls sollte Es nit lang geweren.» *(Selbst-Biographie.* Kiadva Karajántól: *Fontes rer. Austr.* Scriptores. I, 135.)

34 Fraknói: *Erandenburgi György, II. Lajos nevelője* i. h. 352. l.

bizonyul e hír abban a formában, hogy a sólyommadárnak átengedéséért Lajos magára vállalt egy 60 ezer forintnyi terhet.[35]

A királyt szertelen költekezésében, sajnos, Mária sem tartotta vissza, mert tagadhatatlan, hogy a nagy jólétben született és nevekedett fejedelmi hölgy is a fényűzést nagyon szerette, melyhez családja háztartásában könnyen hozzászokhatott.[36] Nagy baj volt az is, hogy Thurzó Elek kincstartó nem tudott a királynénak ellentállani. E miatt a pápai követ nem is tartotta Thurzót alkalmasnak arra, hogy főkincstárnokul újból kineveztessék, mert tartani kellett attól, hogy ez esetben az országos

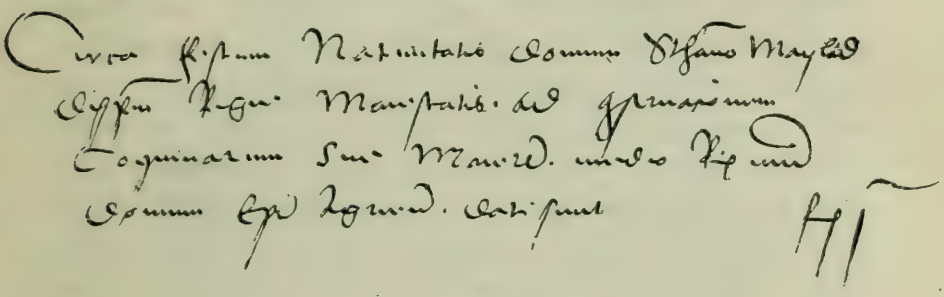

56 II. LAJOS KIRÁLY SZÁMADÁSKÖNYVE.

jövedelmek mind a királyné kezébe kerülnének. A követ szerint a királyné oly tékozló, hogy két ország jövedelme sem volna neki elegendő.[37]

A királyi pár, hogy élelemhez és pénzhez jusson, kénytelen volt adósságokat csinálni. Hitelbe vásárolta a budai kereskedőknél és zsidóknál az udvar és háztartás szükségleteit.[38] Az adós-

35 Nyilván redukálandók azon szemrehányások is, melyeket Sacher-Masoch tesz II. Lajosnak: «Ludwig hatte seine Buhlerinnen mit Diamanten u. Perlen beschenkt, mit Possen u. Turniren unterhalten... die Launen seiner Maitressen hatten seinen Staatschats erschöpft, seinen Thron in Gefahr gebracht, seine festungen dem Feinde überliefert.» *(Ung. Untergang* 43. l.)

36 A fényűzés Miksa császár és V. Károly udvarában igen nagy volt. Viel luxuriöser noch und reicher an Sammet und Goldbrokat, an Atlas u. Seide, an Pelzwerk u. Spitze war die Kleidung in den Tagen Maximilians u. Karls V. (Blok II, 543.) Máriáról a pápai követ, Burgio különösen kiemeli, hogy pazarló hajlamot hozott magával. *(Mon. Vatic. Hung.* II. 1, CII. l.) Massaro velenczei követ e hajlamát ugyancsak szemére veti.

37 Fraknóinál: *MO a mohácsi vész előtt* 197. l.

38 L. *Magy. Tört. Tár* XXII, 98., 125., 146. ll.

ságcsinálás éppenséggel nem volt mindig könnyű szerrel végezhető kisegítési művelet, miután a király pénzhitele csakhamar annyira silányult volt, hogy őt a hitelezők kölcsönkötéseknél már eléggé jótállónak nem fogadták el. Adott királyi szavát zálogokkal kellett hatályosítani, mely kötéseknél kitűnt, hogy a «királyi szó» csak szólam, frázis, a «zálog» a biztosíték.[39] A pénzszerzés adósságcsinálással, zálogosításokkal, vagy adók lekötésével történt. Az adósságcsinálás permanenssé lett az udvarban. Kértek pénzt a nunciustól,[40] Szerencsés Imre kamarai haszonbérlőtől,[41] a Fuggerektől és másoktól, kiktől csak kaphattak.[42] Egyre növekedett a hitelezők száma, kiknek nagy részét uzsorás kapzsiság vezette, nem egyszer nagyon is koczkázatos pénzügyi műveleteikben. Egyes kölcsönök a megszavazott, de be nem hajtott adókon alapultak.[43] Ily esedékes adók fejében kölcsönöztek Lajosnak kisebb-nagyobb összegeket Máté pannonhalmi apát,[44] Széchy Tamás,[45] Eperjes, Kolozsvár, Korpona és más városok.[46] A királyi udvar ezüst készlete Bakócz prímás zálogába került.[47] Mikor Lajos kézi zálogga! pénzt már nem

39 super quorum restitutione *ut idem* (Szerencsés Imre) *de nobis cercior esse possit*, mondja a király, elzálogosítja neki a pozsonyi harminczadot, et eidem *in verbo nostro regio promisimus*, hogy ezt tőle a kölcsön visszatérítéséig vissza nem veszi. Az 1526 április 8-iki okiratot l. Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* I, 32. Dr. Frissnél: *Magyar-zsidó Okltár* I, 332.)

40 A királyi számadási könyvből kitetszik, hogy 1526 június 12-ikén 32 forintot fizetett vissza a kincstár a nunciusnak, ki az összeget futárok fizetésére kölcsönözte volt a királynak: (Fraknói: Bevezetés a *Mon. Vati. Hung.* II. I. kötetébe CXXXIX. l.)

41 II. Lajos elismeri 1521 április 8-ikán Budán, hogy hys diebus ad certas necessitates nostras recepimus mutuo Szerencsés Imrétől, az ő tanácsosától in monetis nouis florenorum mille et quingentos. Kötelezi magát, hogy a pozsonyi harminczadot, melyet Szerencsés bír, tőle mindaddig el nem veszi, míg abból a maga pénzét be nem veszi. (Hatvani: *Brüss. Okmtár* I, 32. Friss Ármin: *Magyar-zsidó okltár* I, 332.)

42 A király, írja Fraknói, miután ezüstjét is zálogba adta, kénytelen volt asztala napi szükségleteire kis kölcsönöket venni föl, ma egytől, holnap mástól és végre alig találkozott, a ki hitelezni hajlandó volt. *(MO a moh. vész előtt* 218. l.)

43 II. Lajos Máté pannonhalmi apáttól felvett 320 frt kölcsönt illetőleg, a melyet a tolnai megszavazott félforintos adó behajtásakor megkapni nem tudott, határozta 1518 augusztus 29-ikén, hogy azt a legközelebbi adószedés alkalmával szedje be. (Ered. az Orsz. ltben. Közli Szabó Dezső: *A m. orsz. gyülések II. Lajos korában* 135—36. l. XIV. db.)

44 Az imént idézett oklevél szerint.

45 Orsz. ltár. Közli Szabó Dezső: *A m. orsz. gyülések II. Lajos korában* 161. l.

46 Ugyanott 146. és 154. l.

47 Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 229.

szerezhetett, egyre-másra állította ki az adósságleveleket koronajószágokra, harminczadokra, vámokra s egyéb jövedelmekre.

57. II. LAJOS KIRÁLY PECSÉTJE.

Ezek rendszerint oly hitelezők avagy bérlők kezeibe kerültek, kik kölcsönükért a bér visszatartásával kártalanították, de sőt gazdagították magukat. Nem egyszer közczélokra szánt pénz-

készletek a király s királyné személyes zavarai elhárítására fordíttattak, mi országra szóló súlyos botrányokat idézett fel, úgy hogy Lajos és udvara tekintélye és tisztelete csaknem megsemmisült. Országos törvénynyel kellett igyekezni a király személyes tiszteletét helyreállítani,[48] az eltékozolt jószágokat és jövedelmeket visszaszerezni,[49] a megfogyatkozott javakat a kötelezvények és adósságlevelek érvénytelenítésével is újból előállítani s jövedelmeiket behajtani,[50] az udvart nyomó tömérdek adósságok miatt megbolygatott háztartási egyensúlyt helyreállítani,[51] az udvar háztartásának költségeit megszorítani,[52] a pazarlást eltiltani,[53] a tékozlásnak a király és királyné gyűrűspecséteinek lefoglalásával elejét venni,[54] a tékozlásban segítőket felelősségre vonni

48 II. Lajos 1523. évi (VI.) decretumának 22-ik czikke szerint «a király iránt mindenki tisztelettel legyen». *(Magy. Törvénytár* 1, 815.)

49 II. Lajos 1518. évi bácsi (II.) decretumának 3. czikkelye szerint «a király javai és jövedelmei a nemesek csapataival is fentartandók és behajtandók». Ugyane törvény 7-ik czikkelye szerint «a király javait és jövedelmeit mindenki adja vissza; azokat vissza kell szerezni és mindenkép helyre kell állitani». — II. Lajosnak 1519. évi bácsi (III.) decretumának 1. cz. szerint «mindenek előtt a királyi felség javainak és jövedelmeinek a helyreállításához és visszaszerzéséhez kell hozzá fogni» olykép, «hogy az összes és bármely elnevezés alá eső királyi jövedelmeket, a királyi felségnek bérben levő, avagy zálogban tartott városaival, váraival és egyéb fekvő jószágaival együtt, mostantól kezdve tényleg mindenki bocsássa vissza». *(M. Törvénytár* 1, 775.)

50 II. Lajos 1525. évi (VI.) decretumának 5. czikkelye szerint «a királyi felség avagy a kincstárnok úr részéről a királyi jövedelmekről bárkinek kiadott kötelezvényeknek és akármiféle leveleknek semmi erejök se legyen: hanem az összes királyi jövedelmeket azonnal és tényleg csupán a királyi kincstárnok kezébe szolgáltassák.» *(M. Törvénytár* 1, 831.)

51 II. Lajos 1518. évi (bácsi II.) decretumának 14. czikkelye (19. §.) szerint: «mivel annak a tenger sok adósságnak a kifizetésére és megtérítésére, a melyekkel, tudjuk, hogy a királyi felség tartozik, és ő felsége jövedelminek és javainak a felszabadítására, valamint a végvárak jókarba hozatalára, maguk a királyi jövedelmek, még rendbehozataluk után sem látszanak elégségeseknek: azért határoztuk, hogy az összes prépostok, főesperesek, lelkészek stb. jövedelmik tizedrészével legyenek megróva.» *(M. Törvénytár* 1, 763.)

52 II. Lajos 1525. évi (VI.) decretumának 19. czikkelye szerint «mind a két felségnek a többi királyi jövedelmeit és udvari szolgáit is aképen kell mérsékelni, hogy a királyi jövedelmekben jövőre annyi pazarlás, mint eddig történt, elő ne forduljon». *(M. Törvénytár* 1, 833.)

53 II. Lajos 1526. évi rákosi (VII.) decretumának *3. czikke* elrendeli, hogy kincstárnokká becsületes embert kell tenni, a ki a királyi jövedelmeknek gondját viselje. Tiltja a pazarlást. (U. o. 1, 841.) *6. czikk.* A királyi jövedelmeket és a jövedelmek pazarlását ki kell puhatolni, a vétkeseket megbüntetni. (U. o. 1, 843.)

54 II. Lajos 1525. évi (VI.) decretumának 3. czikke szerint «a király és királyné gyűrűs pecsétjeit megőrzés végett magyar kanczellárokra kell bízni». «A királyi felség gyűrűs pecsétje azután és közvetlenül, ő felsége adományozására, magyar

és szigorúan megbüntetni,[55] a tékozlásban segítő idegen, külföldi urakat az országból eltávolítani.[56] Csakhogy a törvényes intézkedések is mindvégiglen meddők, eredménytelenek maradtak.

IX.

MÁRIA PÉNZÜGYI VISZONYAI.

Hogy a király és udvara nyomasztó szegénységében Mária pénzügyi helyzete sem volt kedvező, már az előzőkből is kitetsző. Az ő jövedelmei részint családi vagyonából vagyis hozományából, részint nászajándéki birtokaiból és jogaiból, részint szerzett vagyonából, de részint az országtanács üzelmei után a reá eső nyereségrészekből is folytak. Mintegy 40.000 aranyra volt tehető évi jövedelme.[1] Hozo-

titkárnál legyen.» 1. §. «A királyné ő felsége is, az ő pecsétjét hasonlóképen a magyar nemzetből való embernek, a főtisztelendő úrnak : ő felsége érdemes kanczellárjának méltóztassék adni.» *(M. Törvénytár* 1, 829.)

55 II. Lajos 1525. évi (VI.) decretumának 5. czikkelye szerint «a máskép Szerencsésnek nevezett Salamon Imrét, ne csak minden tisztétől megfosztottnak és mindkét felség udvarából elcsapottnak tekintsék, hanem azonfelül érdeméhez és az ellenében már feltűntetett gonoszságaihoz, meg a vele szemben nyilvánvalóvá lett és elfogadott bizonyítványokhoz képest, azonnal meg kell büntetni.» *(M. Tört.* 1, 831.)

56 II. Lajos 1523. évi (V.) decretuma szerint «a tisztségek magyaroknak és nem idegeneknek adományozandók. Ő felségeik, a király és királyné, a királyi felség atyja közönséges decretumának tartalma szerint minden tisztségüket magyaroknak és az ország koronájának alávetett nemzetből való embereknek osztogassák». *(M. Törvénytár* 1, 813.) — Ugyanannak 1525. évi (VI.) decretumának 2-ik czikkelye szerint : «Idegen nemzetből valókat jövőre a királyi tanácsba ne bocsássanak és a király meg a királyné ő felségeik összes tisztségeit ú. m. az udvarmesterséget, főpalotamesterséget, tárnokságot, főpohárnokságot, főasztalnokságot, főlovászmesterséget és a főajtónálló mesterséget, ezeken kívül az összes várak várnagyságát, valamint a sókamrák, arany- és ezüstbányák stb. tisztségeit ... Ő felségeik csakis a magyar nemzetből való és csak nemes származású embereknek és ne idegeneknek adományozzák és azoktól az idegen nemzetből valóktól pedig, a kik jelenleg ilyen tisztségeket viselnek, ezeket azonnal és tényleg el kell venni.» *(M. Törvénytár* 1, 829.) Ugyanazon törvény 4. czikke szerint «az idegen nemzetből való tisztek elmozdítandók s magyarokkal helyettesítendők». 3. §. «A császári és velenczei követeket is ki kell küldeni az országból.» Ugyanazon törvény 7. czikke : «Továbbá, hogy a királyi felség az őrgróf úr és más hatalmaskodók részéről újonnan elkövetett foglalásokat a foglalók akarata ellenére is, minden késedelem nélkül hozza rendbe.» *(Magyar Törvénytár* 1, 831.)

1 Óváry : *Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt. Századok* 1885. évf. XIX, 400.

mányáról nem vagyunk eléggé tájékoztatva, de több mint valószínű, hogy az férje anyagi bajai közepette csakhamar kimerült.[2] Nászajándéka után járó jövedelmei nagyon rendetlenül és fogyatékosan folytak s a mi belőlök befolyt, azt legott elnyelték a tátongó szükségletek. A jövedelmek rendetlen és fogyatékos befolyásának nem kis oka azok kezelésének hitványsága volt. Az országtanácsban uralkodó főemberek Mária jövedelmeinek kezelését egy Innsbruckból hívott bukott kereskedőre bízták, ki manipulációjával roppant zavart idézett elő a királyné háztartásában. A nászajándéki birtokok részben már Ulászló, de sőt már Mátyás király idejében zálogba kerültek volt.[3] A zálogosítások aztán folytatódtak II. Lajos alatt, az el nem zálogosítottak pedig oly bérletbe jutottak, mely évekre kötötte le azokat a bérlők javára. A bérletösszegekről tudjuk, hogy Mária azokat nem egy esetben Lajosnak engedte át. Igy azt a 25.000 magyar = 31.250 rajnai forintot, vagyis a bányavárosok egész bérletét, melyet Mária a török elleni hadjáratra kölcsönzött s miről Lajos 1526 május 3-ikán elismervényt állított ki, meghagyva Thurzó Elek főtárnokmesternek, hogy ezen összeget a királynénak a 8 latos pénz verése királyt illető jövedelmeinek feléből múlhatatlanul kifizetni tartozzék.[4] A mohácsi csata után pedig e birtokok jövedelmei annyiban váltak Máriára nézve meddőkké, a mennyiben azok a Ferdinánd és Szapolyai közt kitört hatalmi versenygéskor Szapolyai birtokába kerültek.[5] Ferdinánd ugyan biztosított Máriának kárpótlásul ezért az alsó-

[2] Szerémi szerint Verbőczy ekkép nyilatkozott az 1523. évi országgyülésen hivei előtt, hogy Mária teljesen szegeny. Dicebat Stephanus Verbwchj suis partibus: «Domini mei, decem massam (10 mázsa ezüst) dicit Regina habere, decem florenos non habet latroncula; *sed est paupercula*, quia ipsa pro sua commoditate wlt, non pro Regno nostro Hungaria.» T. i. A bevont egyházi kincset a maga hasznára kivanja forditani. (*Epist. de perd.* cap. XXXII. p. 113.)

[3] L. Wenzel: *II. Ulászló király házas élete*, közölve a *Századok* 1877. évf. XI, 820. Ugyanő: *Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a nagyluccsi Dóczyakkal*. Bpest, 1876. Akad. Ert. 50. s kk. ll.

[4] Eredeti átiratában megvan Mária királyné brüsszeli levéltáraban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 33—34. Azonk. l. Mária jegyzékét ugyanott II, 26.

[5] Erről l. Olah Miklosnak, a királyné titkárának 1533 január 14-ikén Brüsszelből Scepper Kornél császári követhez intézett levelét. (*Levelezése* 272. l.)

ausztriai kamara jövedelmeiből havonkint 2000 forintot s egyúttal Stiriában Cili városát, várát és Purgh kastélyt biztosította neki összes jövedelmeivel és jogaival,[6] de a mindig pénz

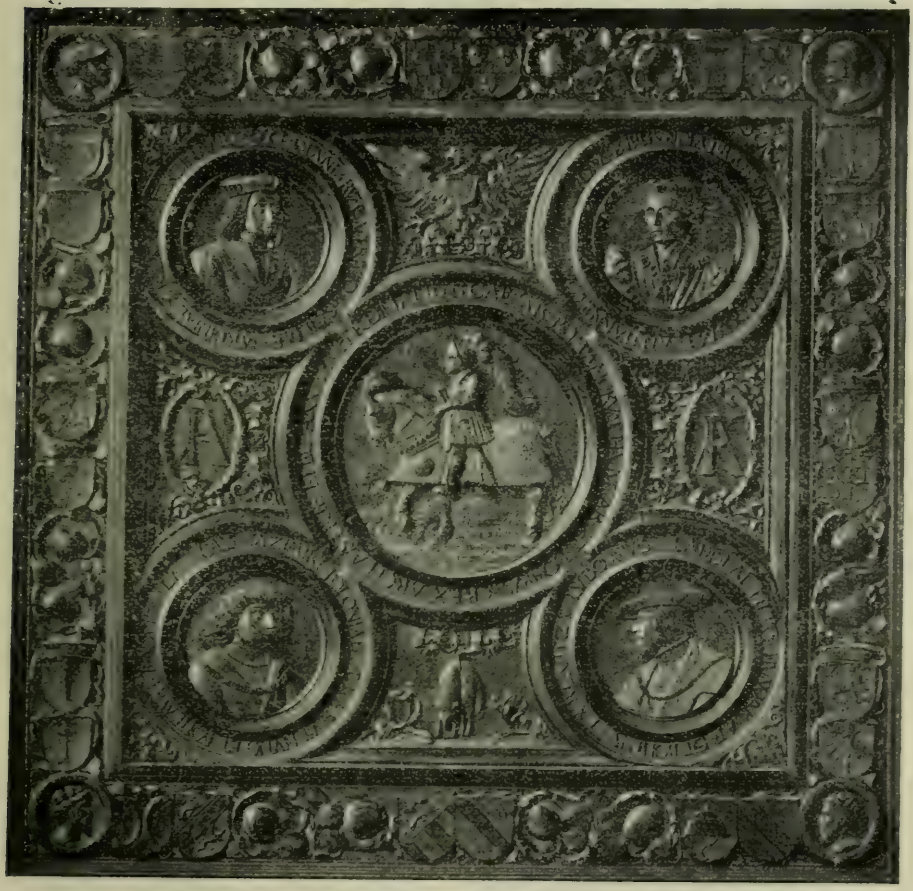

58. OSTÁBLA II LAJOS KIRÁLY MEDAILLONÁVAL.

nélkül szűkölködő Ferdinánd, kötelességének éppenséggel nem tudott eleget tenni, mit Mária folytonos követelései eléggé bizonyitanak. A Ferdinánd és János király közt folyt béke-

[6] A hártyán irott, Bécsben 1527 augusztus 1-sején kelt eredeti oklevél megvan Mária brüsszeli levéltárában. XVI. századi másolata megvan a cs. k. pénzügym. ltárban Bécsben. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 64—66. és Oberleitner: *Österr. Finanzen u. Kriegswesen unter Ferd. I.* i. h. XXII, 131—132.

tárgyalások egyik nevezetes pontját épp ezen özvegyi javaknak Mária részére leendő biztosítása tette.[7] A bányák jövedelme Mária financziái gyarapítására csak később, mikor már Németalföldön volt, alakult kedvezőbbé.[8]

Mária nem habozott egyes esetekben férjeért jótállani.[9] Ily úton is birtokainak bérletei lefoglaltattak. A mi pedig szerzett birtokait illeti, ezek sem voltak jövedelmezés dolgában kedvezőbbek. Ő tényleg adomány vagy vétel útján több uradalmat szerzett magának. Így kapta, adományozás útján II. Lajostól 1522-ben Vöröskő várat,[10] csakhogy ezt már a következő 1523. évben Thurzó Elek kincstárnoknak s fivérének, Jánosnak adományozta.[11] Majd megvette 1524 őszén 33.000 forint árán György brandenburgi őrgróftól Varasd, Medved, Rokonok és Lukovecz uradalmakat, illetőleg várakat, városokat és falvakat a hozzájok tartozó népeikkel.[12] Csakhogy ezek a privát szerzeményei sem

7 A Ferdinánd és János király közt kötött s Ferdinánd által Boroszlóban 1538 június 10-ikén megerősített békében az egyik pont: Item ordinatum et conclusum est, quod Ciuitates montanarum, cum ipsis montanis et mineris, item Castra, Antiquum Zolium, O-Waar, Munkatsch et Huzth cum cameris Salium et alia bona vniuersa, quaecunque Sermae principi D. Mariae Hungariae etc. Reginae, sorori nrae charmae temporibus SS. quondam DD. Wladislai et Ludouici regum inscripta sunt, iuxta formam inscriptionum vita eius durante illi maneant illaesa, et si quae fuissent oblata, tempore publicationis pacis restituantur; ita tamen, vt de Castro Diosgyewr modernus possessor vel via juris vel concordiae per ipsam D. Reginam contentatur, et tunc castrum illud restituere teneatur; et ea mortua bona praescripta ad nos et heredes nostros in Regno successores praedictos deuoluantur. (Mária királyné számára küldött másolat a brüsszeli kir. ltárban. Közli Hatvani: *Brüsszeli Okmtár* II, 13—14.)

8 Schradt Kristóf Selmeczről értesíti 1552 augusztus 7-ikén Máriát, hogy a bányái igen jól jövedelmeznek. Die Pergwerck hie zu Schemnitz seindt trefflich guet gefelt wochentlich von tausent bis in, funfzehenhundert Markh Silber; so pessern sich die Perkhwerck zu Königsperg vnd Cremnitz, das nimmer einpuess, sonder nur gewin dabey ist. Die neugefunden goldperkhwerck in der Lipto vnd Woitza seindt auch aufrecht, dermassen das (wo got der Herr Frid geb) E. k. Mt Chamer so gross einkhomen haben würdt, weder vor nie, so lang die Pergstet steen gewesen ist. Datum Schemnitz in Pergstetten 1552. Aug. 7. (*Brüss. Okmtár* II, 348.)

9 Így tudjuk, hogy jótállott 3600 schock erejéig Morvában, ez összegből kifizetett ő 900 schockot kamatért 4 éven át, 100 schock után évi 10 schockot, összesen 2184 m. forintot = 2730 rajnai forintot. (Hatvani: II, 28.)

10 Vöröskői levéltár Capsa VIII. fasc. 1. Nr. 1.

11 Vöröskői levéltár Capsa VIII. fasc. 1. Nr. 4. Jedlicska: *Kalászat a vöröskői ltárból*, közzéteve a *Századok* 1869. évf. III, 453.

12 Kukuljevics Iván: *Medvevár története.* Megjelent az *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* III, 31—132.

lendíthettek anyagi viszonyain. Vöröskő megszerzésével csak költséges perei támadtak. Mikor ő ugyanis e várat elnyerte, a jogokkal természetesen a terheket is elvállalta, minélfogva kötelességében állott a vár birtokát terhelő 36.100 aranyforintot lefizetni. Kérdés támadt, hogy ez összeg ó- vagy újpénzben fizetendő-e? A per 1525-ig húzódott. Ekkor a nádor, Báthory István úgy ítélt,[13] hogy Mária ezt a 36.100 forintot fizetni köteles Szapolyai Jánosnak és Györgynek.[14] A mi az említett horvátországi birtokokat illeti, ezek közül Medved várát még ugyanazon 1524-ik évben megszerezte a Guzics-nemzetségből való Karlovicz Iván gróf.[15] A többi birtokok Ferdinánd osztrák herczeg kértére szerződésileg annak kezeibe mentek át azon feltétel mellett, hogy azt a 17.200 forintot, melyet a birtokok vételekor Mária készpénzben fizetett az őrgrófnak, Ferdinánd fizesse meg a többi hátralékkal együtt a 26.812 rajnai forintot.[16]

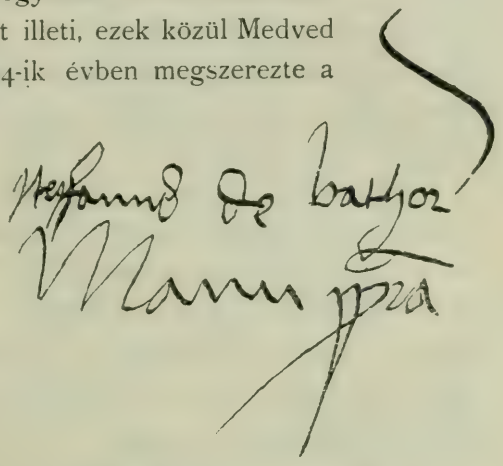

59. BÁTHORY ISTVÁN NÉVALÁÍRÁSA.

Rendes pénzjövedelemről nem lévén szó, s a befolyó jövedelmek lekötve lévén, nem csodálkozhatni a felett, hogy Mária a maga s udvara szükségleteit szintén hitelre, nagy kamatok mellett vásárolta. Így tudjuk Thurzó, királyi tárnokmester és kincstartó egyik iratából, hogy a királyné egyes kereskedőktől 4000 forintnyi selyem-, arany- és ezüstposztót vásárolt puszta hitelre.[17] Lajos király neki ugyan a pozsonyi harminczadra, a

[13] Hiteles másolata megvan a vöröskői vár «Registratur» cz. okleveles könyvében.

[14] Jedlicska: *Kalászat a vöröskői ltárból.* Közzétéve a *Századok* 1869. évf. III, 452.

[15] Kukuljevics Iván: *Medvevár tört.* i. h. III, 31—132.

[16] U. o. II, 28. Ferdinándnak erre vonatkozó, 1531 márczius 6-ikán Bécsben kiállított s Brüsszelben Mária királyné ltárában meglevő eredeti német okiratát közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 84.

[17] Quod Reginalis Maiestas ad facta sue

birtokok megvételére a 4000 forintot utalványozta, miről Thurzó Elek Budán 1526 május 3-ikán írást is állított ki, de minthogy a kincstáros az összeget nem adta meg Máriának, ennek magának kellett a 4000 forintot = 5000 rajnai forintot a kereskedőknek megfizetni.[18] Ugyancsak Mária fizette ki azt a 14.000 magyar forintot = 17.500 rajnai forintot, melyet férje, Lajos a mohácsi hadjáratkor Szerencsés Imrétől kölcsön vett és miről ő 1526 július 22-ikén Budán adósságlevelet állított ki.[19] Lajosnak az az 1500 magyar forintnyi adóssága is, melyet a pozsonyi harminczad jövedelmére Szerencsés Imrénél tett s miről ő 1526 április 8-ikán adósságlevelet állított ki, szintén Máriára, mint Lajos örökösére szakadt.[20]

A nyomasztó szükség kényszere alatt könnyen történhetett meg, hogy a királyi pár nem átallott beleegyezésével a forgalmi pénz anyagi értékének silányitását s így a valuta megrontását keresztülvihetővé tenni azoknak a pénzügyőröknek, kik feladatuk becsületességét nem vették kellőleg szigorúan. Tudjuk, hogy pápai s országgyűlési engedélylyel az egyházi kincset honvédelmi czélokra használták.[21] Bár igaz, hogy az így szabaddá tett egyházi kincs a királyi kényszerrendeletek daczára is csak kis részben szolgáltatott volt be,[22] más részben pedig

Matis a certis mercatoribus leuauit diuersas res in Pannis et rebus Sericeis, in valore quatuor Milia flor.

18 Maria jegyzéke Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 27.

19 Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 26. Mária jegyzéke.

20 Mária jegyzéke Hatvaninál: *Brüss. Okmtár* II, 27.

21 1526 június 21-ikén Budán II. Lajos elismeri, hogy pápai engedélylyel a budai és pesti templomok s kolostorok kincseit összeszedette a török ellen viselendő háború költségeire azon kötelezettség mellett, hogy háború után a pozsonyi harminczadból visszatéritse. *(Mon. Rom. Eppal. Vespr.* IV, 301—302. Másolata a bpesti egyet. könyvtár kézirattárában. Katona: *Hist. Crit.* XIX, 623. Egyháztört. emlékek a magyarorsz. hitújítás korából. I, 266.) Az 1523. évi országgyűlési engedélyt illetőleg pedig olvassuk Szerémi: Et clamauit arbiter, quod de domo Dei exigant partem vel medietatem auri et argenti ad necessitatem Hungarie Regni. Et congregacio erat idem anno 1523 in octaua natiuitatis Marie, et sic determinauerant congregacionem malam et fatuitatem contra spiritus sanctum etc. *(Epist. de perd.* cap. XXXII. p. 113.)

22 L. a székesfejérvári és a nagyváradi káptalanokhoz intézett királyi rendeleteket. (Pray: *Epist. Proc.* I, 250. Engel: *Mon. Ungrica* 235. l. Ugyanő: *Gesch. des Ungr. Reichs* III. II, 290—91.)

csalárd kezek által elsikkasztatott,[23] mégis a temérdek pénzkészletből elég sok jött az állam rendelkezésére. Ölben szállították a királyi várba a tiszta ezüstöt oly nagy mennyiségben,

60. PÉNZVERŐMŰHELY II. LAJOS KIRÁLY KORÁBAN.

hogy Mária, mint később látni fogjuk, a mohácsi csata után való hirtelen megfutamodása éjjelén el sem szállíthatta mind.[24]

[23] Központasz volt már az egykorú időkben.

[24] nobiles et magnates et coloni vehebant coclearia argenteas et simillime ciphos

A mint a pénzkészlet egybegyűlt, Mária legott 25 pénzverőt hozatott Bécsből Budára s itt Keresztelő Sz. János utczájában levő egyik házában pénzzé verette.[25] Csakhogy e pénz, mivel anyagát rézzel felette vegyítették, hitvány minőségű volt s csakhamar rossz hírbe jutott.[26] Öt érem értéke ment egy Mátyás királybeli éremre, utóbb 32 tíz Mátyás királybelire.[27] Beváltáskor a német és magyar kereskedők 150 ily éremért egy régi jó forintot adtak csak.[28] «Akkora kárt okozott ezáltal a királyné az országnak, mondja Szerémi György, s akkora zsákmányt ejtett az országból, hogy a török, felperzselve az országot, azt jobban nem károsíthatta volna.»[29]

61. II. LAJOS ARANYPÉNZE.

Kétségtelen, hogy Szerémi gyűlölettel viseltetett a királyné mint német származású hölgy iránt s így az ő részességét a rossz pénz szerzéséhez kelleténél nyomósabban emlegeti. Rosszhiszeműségét az író azzal is árulja el, hogy az egyházi kincseknek pénzzé való verését Mária személyes kapzsiságára vezeti vissza, mintha vele a királyné nem az országnak, hanem a saját maga szükségletének kielégítésére gondolt volna,[30] a miben

in vlnis suis ad monetarios in duobus annis. Alább: Post vesperas ad arcem quilibet in vlnis vehebant purum argentum ad Reginam; et tot argentum purum cumulauerat Regina, quod quando fugam dabat in nocte, quod non quebat omnes secum ferre. (U. o.)

25 Inde jam Regina gaudens, quod consenserunt regnicoli Hungarie ad libitum Regina Maria, mox ad Viennam post monetarios elegit, et duxerunt 20 quinque ad Budam, et in vico S. Joannis Baptiste domum eis deputauerunt, et inceperunt concutere denarios tm. in deformes. (U. o. cap. XXXIII. p. 113.)

26 Et de pura linea proicebant vnam pisetam argenti inter cuprum rubrum marcij, et debent extra colonis, qui pauperes non intelligebant... Et illa pecunia nil valoris reputabatur, et durauit vsque quattuor. (U. o. cap. XXXIII. p. 114.)

27 Qua pecunia demum regnicolis de quinque sub vna denariis Mathie Regis deputabant; demum triginta duos pro decem. (U. o.)

28 Post hec sencies mercatores Germani et Hungari, ad redimendum pro vno floreno in pecuniis bonis antiquis de pecunia reginalis centum et quinquaginta dabant pro rebus Germanis. (U. o.)

29 Ita Regina fecerat latruncula magnum dampnum Hungarorum, et tam magnum spolium fecerat, quod si Turcus se inter in vrgendum posuisset, totum Regnum Hungarie non fuisset dampnum. (U. o.)

30 *Epistola de perd.* i. h.

azonban vádja teljesen igazságtalan. Mária és férje viselkedését ez ügyben csakis az országos köz anyagi viszonyaik züllöttsége teszi megérthetővé. De egy pszichológiai momentum is magyarázza a dolgot. Az anyagi szűkösség egyik közvetlen következménye volt, hogy Mária kezdetben szellemének azt a tulajdonságát, mely későbbi életéveiben oly határozottan kifejlődött s egyéniségét annyira önállóvá tette, *önállóságát* ki nem fejthette. A folytonos függőség és ráutalás mintegy békóba szorította energiáját. Az ország hatalma akkor három férfiu kezében volt: Szalkay Lászlóéban, Brandenburgi György őrgrófében és Del Borgo Károly császári követében. E három férfiu a legjobb egyetértésben élt egymással, támogatták kölcsönösen önző érdekeiket s függővé tették maguktól még azokat is, kik belátva önző czéljaik politikájába, lelkükben határozott ellenségei voltak.

62 II. LAJOS EZÜSTGARASA.

Mikor ők Lajos kíséretében Prágából visszatértek Magyarországba, csakhamar elszakadtak egymástól. Del Borgo Károlyt V. Károly császár visszahívta a magyar udvartól, Brandenburgi György pedig viszályba keveredett Szalkayval és pedig a miatt, mivel Szalkay László elhódította az őrgróftól azt a Helene nevű cseh hölgyet, ki Lajosnak Prágából való visszajövetelekor az udvarral hazánkba jött.

E viszály következménye volt, hogy Szalkay egyes magyar urakkal szövetkezett az őrgróf ellen, kit végül is sikerült az udvartól távol tartani. Minden hatalom Szalkay kezébe került.[31] E férfiu jellemét az egykorúak, Campeggio és Burgio nagyon selejtesül tüntetik fel. Nagy műveltségű, szép tanultságú férfiu volt ugyan, de annyira önző és érdekhajhászó, hogy e rút

[31] penes quem est summa rerum, mondja Campeggio bíboros-legatus Budán 1525. április 13-iki jelentésében. (*Relationes* XLIV. db. in *Mon. Vat. Hung.* II. 1, 156. Theinernél: *Vet. Mon. Hung.* II.

szenvedélyének minden egyéni, állásbeli és hazafias tekintetet feláldozott. Szertelen gazdagságra törekedett, hogy a haza tönkrejutása esetén is legyen miből bőségesen megélnie. Az országtanácsba tőle függő urakat neveztetett ki s Burgio jelentéseiből tudjuk, hogy mily körmönfont ravaszsággal vihette általuk czélhoz a maga terveit. Mária királynét is egészen függővé tette magától azáltal, hogy anyagi s pénzügyi viszonyait úgy rendeztette, hogy folyton az ő közvetítésére rá volt utalva. Alig szabadult meg a királyné az egyik szükségből, máris a másikba esett, úgy hogy Szalkay s az országtanács folytonos támogatására szorult s azzal egészen tőlük függővé lett.[3 2]

X.

A TÖRÖK VESZEDELEM. A HONVÉDELEM ÁLLAPOTA. AZ ORSZÁGOS ÁLLAPOTOK.

MÁR AZ UDVAR silány viszonyaiból könnyen következtethetni az azonkori országos közviszonyok romlottságára és sülyedtségére. Ezek tényleg példanélküliek voltak Európa államai között s a legsúlyosabb aggodalmakat kelthették fel minden jóravaló hazafi szivében. A török veszedelem egyre fenyegetőbbé, a megújuló vészhirek egyre hangosabbakká és ijesztőbbekké lettek. A török veszedelem pusztító szélviharának elsősorban is hazánk volt kitéve, a miért is a pápák, VI. Sándor, II. Gyula, X. Leo, VII. Kelemen erélyesen buzdítanak a török ellen. VI. Sándor teljes búcsut hirdet azoknak, kik a török ellen indítandó hadjáratra pénzt és segélyt nyujtanak.[1] Ugyanő engedélyezi a török háborura a magyar- és lengyelországi tizedeket.[2] II. Gyula felszólítja a magyar praelatusokat és bárókat a hitetlenek ellen való hadra.[3] Ezt később is megismétli.[4] Majd meghagyja

[3 2] Burgio jelentései alapján Óváry: *Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt. Századok* 1885. évf. XIX, 399—400.

[1] 1500 április 11. Theinernél: *Vet. Mon.* II. 547—559.

[2] 1500 május 22. (U. o. II., 550—52.)

[3] 1504 július 26. (U. o. II., 558—59.)

[4] 1505 január 30. (U. o. II. 562—63.), 1508 márczius 27. (U. o. II., 576—77.)

a magyarországi ferenczeseknek, hogy a Sz. Péter-bazilika számára gyűjtött pénzösszeg két részét a török háború költségeire fordítsák.[5] X. Leo szintén nem szűnik meg buzdítani a magyarságot, a horvátságot és a külföldet a török ellen való védekezésre,[6] csakhogy mindezek a buzgólkodások nem voltak kellően eredményesek. A pápai és a külföldi fejedelmi segélynyujtások a fenyegető baj elhárítására annyira elégtelenek voltak, hogy Beriszló Péter veszprémi püspök 1518 április 10-én X. Leo pápához intézett levele valósággal kétségbeesett jajkiáltás volt. Az országot ő már elveszettnek látta.[7] Gróf Frangepán Bernát,[8]

63. II. GYULA PÁPA ÉRME.

Krusich Péter,[9] a klissai kapitányok[10] feljajdulása elveszetteknek hirdetik az ország pajzsát: a magyar-horvát végvidéket. Országosan beszélték, hogy Nándorfejérvárt azért nem támogatták a szultán ellen, mivel hiányzott az az 50 frt, melybe a kész védelmi szereknek Budáról a Szávához való szállítása került volna.[11] A török erejének a magára hagyott magyarság annál kevésbbé állhatott sikeresen ellent, mivel a fenyegető veszedelemmel szemben amúgy is eltörpülő magyarság önmagában sem volt egységes. Pártoskodás, politikai versenygés s

5 1508 szeptember 26. (U. o. II., 578–79.)

6 Igy 1513. Idibus Julii. (U. o. II., 594–96.) és 1513. XV. Kal. Oct. (U. o. II., 608–10.) 1515-ben buzdítás mellett pénzt, eleséget, lőszert s egyéb szükségeseket küldött. (*Mon. Rom. Eppat. Vespr.* IV., 231., 232., 243–45.)

7 *Mon. Rom. Eppat. Vespr.* IV., 251–53.

8 1525 február 20. Modrusból. (Theiner *Vet. Mon.* II., 648–49.)

9 1525 április 11. Klissából. (U. o. II., 649–50.)

10 1525 április 11. Klissából. (U. o. II., 650.)

11 Ranke: *Deutsche Gesch. im Zeitalter d. Reformation.* Berlin 1852. III. kiad. II., 329.

felekezeti szétszakadozás egyaránt megosztották a nemzetet. A hazai védelem egyik tényezője, a királyság, teljesen tehetetlen volt. A korona nem volt képes hadi kötelezettségeinek eleget tenni. E miatt már 1518-ban annyi baj volt az országban és az országhatáron, hogy magának Lajosnak szavai szerint[12] azt leírni sem lehet.[13] Érthető, hogy Lajos 1519 május 13-ikán oratora Bélay Barnabás útján ideiglenes menekülést vélt nyerhetni a szultánnal kötött fegyverszünet által.[14] Csakhogy a fegyverszünet daczára is két évvel később ő maga kénytelen bejelenteni az ország hatalmi csődjét. 1521 június 30-ikán azt írja VIII. Henrik angol királynak, hogy «az ország erei annyira megtörvék a hosszas háborúkban, hogy semmi módon már fel nem tartóztathatja akkora ellenség támadását».[15] Ez évben a megajánlott adóból 5 millió aranynak kellett volna befolynia, de tényleg még félmilliót sem szedhettek össze.[16] Lajos király 1524-ben azonkép kijelenti a pápának, hogy országa «a pápa és a keresztény fejedelmek segélye nélkül semmiképen fenn nem tarthatja magát».[17] És azon túl sem javult az ország helyzete. Napról-napra szembetünőbbek voltak itt az ádáz ellenség által okozott károk.[18] Burgio nunczius 1526 január 18-ikán azt jelenti Rómába, hogy «ez az ország képtelen magát megvédeni s egészen az ellenség kényétől függ. A véghelyeket nem tudja őrséggel

12 Abban az eredeti papirokmányban, melylyel Lajos 1518 márczius 14-ikén meghívja az országos rendeket az 1518. évi április 24-ikén tartandó országgyülésre. Megvan az Orsz. ltban. Kiadta Kovách ich: *Suppl.* II., 508. Újabban némely eltérésekkel Szabó Dezső: *A magy. orsz. gyülések tört. II. Lajos korában.* 121 l. VI. db.

13 Talia tantaque sunt pericula confinibus nostris et toti huic regno nostro undique incumbentia, ut literis explicari iam nequeant.

14 Theiner: *Vet. Mon. Hung.* II., 626—28.

15 Nostrae vires tot annorum bellis ita sunt attrite, ut ad sustinendum tanti hostis impetum, pares esse nullo modo possint. Simonyinál: *Londoni Magyar Okmtár* 64. l.)

16 A befolyt összeg 45.747 frt. volt. (L. Kovách ich: *Suppl.* II. 516. Szabó Dezső: *A magy. országgyülések tört. II. Lajos korában.* 53. l.)

17 Ad id ventum est necessitatis, ut haec Regna absque Sanctitatis Vestrae et aliis externis auxiliis nulla ratione servari et defendi possint. (A levél kelt Pozsonyban 1524 február 4-ikén. Közli Theiner: *Vet. Mon. Hung.* II., 633.)

18 Quotidie aliquod oppidum captum, aliquas urbes amissas, aliquam cladem Regno isti illatam audiremus, írja 1526 január 21-ikén VII. Kelemen pápa az esztergomi érseknek. (Theinernél: *Vet. Mon.* II., 659.)

ellátni. Hogyan tudna hát az egész török haderővel szembeszállani? Nincsenek semmiféle hadi készületei, melyek nélkül pedig mit sem tehetni. Egy ütközetet vívhatni és veszthetni. Nincs egyetlen erőssége, melybe vissza lehetne vonulni kissé megpihenni és a segítséget bevárni».[19] Majd nehány hónappal rá, márczius 29-ikén azt írja Budáról Sadoletnek: «napról-napra érkeznek a végek rossz ellátásának hírei, úgy hogy ő napról-napra mindinkább kétségbeesik ezen ország sorsa felett»[20] s alább kijelenti, hogy «napról-napra mindinkább meggyőződik a felől, hogy az ország helyzete reménytelen, mert ha már most, mikor az ellenség még kívül van, ilyenek a zavarok, mi fog majd akkor történni, mikor az ellenség a kapu előtt áll? Adja Isten, hogy hazugnak bizonyuljak. Az ország száz részre bomlik szét, száz ember fog parancsolni».[21] Kevéssel utóbb meg azt írja: «Ha a szultán csakugyan jön, Ő szentsége az országot úgy tekintheti, mintha már el volna veszve. Végtelen zavar van itt, és a mi a háborúra szüksé-

64. VIII. HENRIK ANGOL KIRÁLY. (Holbein festményéről.)

[19] Quanno non pò questa Maestà, nè li Signori far tanto, che la gente che è in li confini, sia pagata, como è possibile che sustegnino la guerra contra tutta la potentia del Turco? ... li Signori discordi, la nobilità, divisa; ma se ben fosser concordi, che mai potrian far loro sensa uno minimo apparato de la guerra? Li potrian dare una giornata et perdere; non hano uno solo loco forte, ove possino reclinare il capo per respirare un poco et espettare aiuto. (*Relationes Orator. Pontif.* LXXVII. db. Kiadva Theinernél: *Vet. Mon.* II., 744. Újabban *Mon. Vet. Hung.* II., I., 306. És v. ö. Fraknóival a Monumenták Bevezetésében CXXIX—CXXX. ll.)

[20] Ogni giorno si scoprino tanta male provisioni di questa confini, che mi fano desperare di giorno in giorno più di la salute di questo misero Regnio. (*Relationes.* Theinernél: *Vet. Mon.* II. 763. és *Mon. Vet. Hung.* II., I., 352.)

[21] Io mi confermo più di giorno in giorno in quel parere che per laltri ho scritto, che le cose di questo Regnio sono in maxima desperatione. Quanno è tanta confusione, et lo inimico anchora non ci è in casa, che serra quanno lo havriano in su le porte? Dio voglia che IO menta; ma mi dubbito che al Regnio presto si dividirà in cento parti, et serrà di cento voluntati, cui vorra, cui non osirà defendersi. (*Relationes orat. Pontif.* LXXXIX. db. Theinernél: *Vet. Mon.* II. 763. Újabban an *Mon. Vet. Hung.* II. I., 332. V. ö. Fraknói i. h. Bevezetés CXXXII. l.)

ges, mind hiányzik.»[22] Július 10-ikén pedig mondja: «Magyarország állapota a legkétségbeejtőbb. Annyi fog ez évben belőle fennmaradni, a mennyit az ellenség meg akar hagyni. Semmink sincs ahhoz, a mi háború viseléséhez szükséges, míg az ellenség mindennel bővelkedik. Nálunk minden hiányzik: kapitányok, pénz, tanács, hajók, rend és kellő élelmezési intézkedés. A sereg sincs még együtt s ha együtt lesz is, mit várhatni egy zsold hiánya miatt lázongó seregtől?... A bajt gyógyíthatatlannak látom.»[23] De a hazától távol levők is a legsötétebb színben látták az ország közeli jövőjét. Az a tanácskozmány, mely a mohácsi vész előtt nehány hónappal Rómában összeült, erősen kifakad a magyarok vétkes hanyagsága s mulasztásai ellen, különösen pedig azért, hogy még csak megvédhető várról vagy erődített hadászati pontról sem gondoskodtak, a hová csatavesztés esetére visszavonulhatnának s ily módon kirohanásaik által az ellent folytonosan nyugtalanítva, kifáraszthatnák és gyöngíthetnék; addig e várakban, másrészről, a külsegélyhadakat is bevárhatnák.[24]

Pénz hiányában a király erélyes készülődések helyett természetesen csupa igéretekre szorítkozott. Csakhogy ezeket senki sem vette komolyan. Bécsujhelyt 1523-ban a fejedelmi találkozáson Lajos 60 ezer harczost és 100 ágyút igért kiállítani, de Ferdinánd főherczeg éppen nem bízott ezen igéretében.[25] Mikor Burgio pápai

[22] U. o. CXXXIII. l.

[23] Le cose di Ungaria son disperatissime et Vostra Signoria Reverendissime sia certa che in questo anno tanto ci restirà di Ungaria, quanto lo inimico ci vorrà lassare. Perchè io iudichi et fari le cose desperate, è perchè vedo che qui non havemo una sola cosa di quelle che bisognano ala guerra, et lo inimico l'have tutte. Qui non sono Capitani, qui non sono denari, qui non è consiglio, qui non sono navi, qui non è ordine. Di qui non si è dato ordine a vittuaglie; lo exercito non è anchora congregato; et si ben si congreghirà, che può far uno exercito tumultuario, che milita senza denari? ... Io videndo il male inremidiabile. (*Relationes* CXI. db. *Mon. Vatic. Hung.* II. 1., 415. Es v. ö. Óváry: *Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt. Századok.* 1885. XIX., 403.)

[24] Az erről 1526 február 5-ikén a Sz. Angyal várában kiállított okiratot 6 bíbornok s a császári, franczia, angol, portugál, florenczi és az osztr. követek jegyzik alá. Megvan a turini áll. ltár Francesconi gyűjteményében: Consilio di oprimer il turco e liberar il regno d' Ungheria, modo di farlo et intensione el Pontifici. (XXI. köt. 208—211. ll. Ismerteti b. Nyáry Albert: *Századok.* 1869. III., 240.)

[25] Ferdinánd levele V. Károly császárhoz 1523 deczember 18. (Firnhabernél:

nunczius arról értesíti a pápát, hogy hadi czélokra II. Lajostól sokan pénzt kérnek, megjegyzi, hogy ugyan honnan, miből adjon, mikor nincs mit ennie s apró kölcsönökből tengeti életét.[26] Mikor az urak és a király az 1526-ik évi szentgyörgynapi országgyülésen egymást okolták, ha a haza bajba jön, Burgio azt komédiának mondja, mert hiszen hogyan kívánhatják, hogy a király seregeket állítson, mikor csizmája sincs.[27] Tomorinak is kijelenti ő, hogy a királytól hiába vár segélyt, mint olyan-

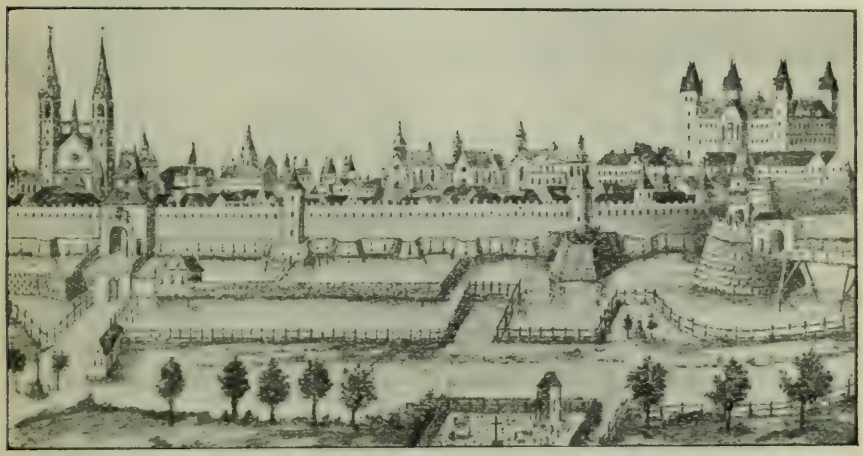

65. BÉCSÚJHELY.

tól, ki, hogy legyen mit ennie, az ezüstjét is elzálogosította a zsidóknál s kinek semmi reménye, hogy pénzhez jusson.[28] Valósággal meddő dolgot kívánt tehát az 1526-ik évi rákosi országgyülés, «hogy a királyi felség tegyen előkészületet a hadjáratra, akképen, hogy állítsa fel bandériumát és ne csak azokat a csapatokat, a melyekkel a decretum értelmében tar-

Fontes rer. Austriac. Script. I., 264. *Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen* I. 2. füz. Palaczky 452.)

[26] La Maestà del Re è in tanta necessità che ben spesso li manca per la cocina. (Theinernél: *Mon. Vet.* II., 744. Szerémi György: *Epist.* 135. l.

[27] Theinernél: *Mon. Vet.* II., 767—769., 771., 774. (Itt a dátum téves.)

[28] Il Re gia non trova di mangiare, et have impignato li argenti a li Judei, nè ci è speranza di poter haver molti denari per qualche giorno. (Theinernél: *Mon. Vet.* II., 763.)

tozik, hanem mentül nagyobb és számosabb csapatokat tartson készen».[29]

Mint a királyé, épp oly vigasztalan volt az ország állapota is. Pénzügye a legrosszabb volt. Természetes jövedelmi forrásai az egyre jobban hanyatló kereskedelem, városi iparosság, a súlyosan megterhelt pórok kezében levő földmívelés és a kapzsi idegenek kezén levő bányászat alig jövedelmeztek annyit, hogy az ország igényeinek legszerényebb kielégítésére is elég lett volna. A harminczadokat a hanyatló kereskedelem, a kivitel és behozatal aránytalan megoszlása s egyes törvényalkotások közgazdasági félszegsége egyre meddőbbekké tette, úgy hogy a közelszegényedés évről-évre ijesztőbbé lett. Hozzájárult az országos jövedelmek rendszertelen és lelkiismeretlen kezelése, melyet a törvények a közromlottság árjában hasztalan akartak bizalmat keltő becsületes egyének által gyógyítani.[30]

Az az expediens, hogy a pápai engedélylyel bevont egyházi arany- s ezüstékszerek pénzzé verésével segítsenek a bajon, mint láttuk, szintén hiú kísérlet volt. Végül tetézte a bajt a forgópénz és érczének silánysága és értéktelensége is, melynek még kényszerrendszabályok alkalmazásával sem volt kelete.[31]

A honvédelem erős szervezését joggal lehetett volna a király és az ország tehetetlenségével szemben az ország fő- és alnemességétől várni. E két társadalmi osztály anyagi viszonyai sokkal kedvezőbbek voltak, főleg a főnemességéi, de mindkettőnél hiányzott a hazafiság.[32] Nagy részüket a petyhüdtség s a nembánomság jellemezte. Egy köznemes váratlan halála elegendő volt ahhoz, hogy az 1521-ik évi országgyűlés, mely fegyveres gyülés volt,

29 II. Lajos 1526. évi (rákosi VII.) decretumának 8. czikkelye. (*Magy. Törvénytár.* I., 843.)

30 Az 1526. évi rákosi (VII.) decretum 3. czikke.

31 Hogy II. Lajos alatt a pénz minősége rosszabb volt, mint apja, II. Ulaszló alatt, köztudomású. (L. Szabó Dezső: *A m. országgyülések tört. II. Lajos korában.* 65. l.) Hogy ő alatta a kezdetben jó pénz megromlott, azt világosan mondja maga az egykorú törvénykönyv 20. czikkelye, mely szerint «Mátyás és Ulászló király urak idejében, meg a királyi felség, a mi legkegyelmesebb urunk (II. Lajos) uralkodásának *kezdetén* jó pénz veretett. (*M. Törvénytár* I., 832.)

32 Burgio 1525 augusztus 9-iki jelentése.

s melyben a török háború ügyét tárgyalták,[33] sikertelenné váljék,[34] mert valamennyien nemesek, papok, főurak szétoszlottak.[35] De jellemezte a magyarságot másrészt a fösvénység is, a mikor a haza oltárán áldozatokat kellett volna hozni. «Ha Magyar-

66. KÜLFÖLDI BANKÜZLET A XVI. SZÁZADBAN.

országot — mondta Burgio — a veszélyek örvényéből 3 forint árán ki lehetne ragadni, nem találkoznék három ember, a ki magát erre az áldozatra elszánná.»[36] «Szegény ugyan az ország,

33 Szabó Dezsőnél: *A magy. országgy. tört. II. Lajos korában* 46. l.

34 Sensa avuto fato provisione. (U. o.)

35 Szabónál i. h. i. l.

36 Marino Sanuto: *Világkrónika.* XXX. 262.

mondja egy másik külföldi diplomata, Massaro, követi jelentésében a mohácsi vész idejéről, de roppant az egyesek gazdagsága; ezek azonban csak egy aranyat sem áldoznának a haza oltárára».[37] És mikor a török Magyarország felé indult, «a püspökök kincses ládáikat nyakra-főre külföldre szállították: Szathmáry György a Fugger-bankba Németországba, Szalkay és az erdélyi püspök Csehországba».[38] És így cselekedtek a világi urak is. Egy koríró, Szerémi György joggal írhatta: hogy «a főurak semmivel sem törődve, a gyönyörűséges Magyarországot elveszítették».[39] Amellett alantas irígység, kaján rosszakaratuság és kártevő pártoskodás vezette őket egymás ellen. Ugyancsak a fentidézett Burgio írja 1521-ik január 18-ikán a pápának: «Az urak egyenetlenségben élnek. A nemesség pártokra van oszolva.»[40] Az ellentétek s a torzsalkodás annyira kirívó és fenyegető volt, hogy Lajos király leplezetlenül bevallotta a nunciusnak, hogy ő voltaképpen jobban fél a magyarországi törököktől, mint a törökországiaktól.»[41]

A nagyok példái természetesen rossz hatással voltak az alsónemességre. A hazafiatlanság általános volt ennél is. Történeti anachronismussá vált az a nemzeti erény, melyet még 1505 január 30-ikán II. Gyula pápa a magyar főurakhoz és főpapokhoz[42] intézett levelében mint a magyar nemességben fentlevő erényt fennen fel-

37 A turini Francesconi-gyűjteményben. Ismerteti b. Nyáry Albert a *Századok* 1869. III., 237.

38 Massaro jelentése u. o. és *Századok* III., 237. Am tudjuk Szerémiből, hogy Szalkay kincseinek egy része Budán volt. Ego in civitate, írja ő, apud dominum Strigoniensem cum Sigismundo Literato dormiebam *iuxta thezaurum* archiepiscopi Ladislai. (*Epist. de perd.* cap. XXXVI. p. 122.) T. i. azon az éjjelen, mikor a mohácsi vereség híre Budára érkezett.

39 Sed nil curam adhiberunt magnates Hungari et amiserant in dubium tam nobilissimum Hungarie Regnum. Vidit hostis, libere intravit in Regnum Hungarorum. (*Epist. de perd.* cap. XXXIV. p. 114.)

40 Li Signori discordi, la nobilità divisa. (*Relationes orat. Pontif.* LXXVI. db. in *Mon. Vatic. Hung.* II. I., 306. Theinernél: *Vet. Mon.* II., 744. És v. ö. Fraknóival: *MO a mohácsi vész előtt.* 212. l. és ugyanő a nevezett Monumenták Bevezetésében CXXIX. l.)

41 La Maesta Sua apertamente mi ha detto che lei più teme questi Turchi di Ungaria, che quelli di Turcia. (Burgio nunczius 1526 márczius 27-iki jelentése: *Relationes orat. Pontif.* LXXXVIII. db. Közölve in *Mon. Vat. Hung.* II. I., 345. Fraknóinál a Monumenták Bevezetésében. CXXXII. l.)

42 Gavisi sumus, maiorum vestrorum decus bellicum in vrbis quoque refulgere, et vos ab illis neque religionis amore

dicsér.[43] Mindenki önérdeke szerint cselekedett. Anyagi előnyök és hatalom után való vágyakodás főjellemvonása az akkori tár-

67. II. GYULA PÁPA.

sadalomnak. Suriani szerint «valamennyien pénzszomjasok, felfalni szeretnék a kincseket, maga az apa sem ismer e tekin-

neque militia strenuitate degenerare ... (Theiner: *Vat. Mon. Hung.* II., 562—63. Újabban Beke Kristóf: *Hist. Eppatus Vesprimiensis.* Per. II. p. 150. Kézirat a veszpr. püsp. könyvtárban. Katona Hist. Crit. XVIII, 400. Schmitth: *Episcopi Agr.* Tyrnavie. 1768. II., 205. *Mon. Rom. Eppatus Vespr.* IV., 154.)

43 Maxime letati sumus — írja ő — quod hac nostra etate idem christiana religionis amor, ac bellandi contra eosdem

tetben kíméletet fiával, a fiu apjával szemben».[44] A becsületesség fogalma annyira számüzve volt a társadalom légköréből, hogy nyiltan és tartózkodás nélkül egymást vádolták meg a legelőkelőbbek is csúf haszonlesésről, tolvajlásról, sikkasztásról, erőszakosságról, megvesztegethetőségről, igazságtalankodásról. Az öreg Bornemisszát a közpénzek hűtlen kezelésének vádja érte.[45] A velenczei követségi titkár szerint az 1523. évi országgyülésen a nemesség azzal vádolta Báthori István nádort, hogy a határszélekre fordítandó 300.000 aranyat elsikkasztotta s csupán 500 lovast alkalmazott a véghelyek védelmére. Vádolták azonkívül hamis pénzverésről s árulásról.[46] A váradi püspökről Perényi Jeromosról mondja saját aulicusa: hogy ételtől, italtól mindig részeg, rossz és fajtalankodó életű volt, pogány és a mellett még emberölő is.[47] Maga Szerémi György az azonkori magyarság természetét három jellegzetes tulajdonságban vélte kifejezhetni: irígységben, istenkáromlásban és emberölésben.[48] Ha e vádak mindegyike nem is felelt meg a valóságnak, a korra nézve mindenesetre jellemző, hogy ily vádak elhangozhattak. Hogy a külföldi diplomaták is mennyire rossz véleményben voltak az akkori magyarokról, azt hivatalos nyilatkozataik hirdetik. Massaro 1523-ik évi jelentése szerint a «magyarok a világ egyik népét sem szeretik, csak önmagukat. Csakis önhasznukat tekintik, lopjak az államot, egyébként keveset törődnek vele. Maguk közt is hihetetlenül szítják a gyülöletet és ellenségeskedést és mégis napról-napra kölcsönösen egymásnál esznek, mintha testvérek volnának». Másutt mondja ugyanő: «A magyarok nem szolgál-

immunissimos hostes fervor, qui in maioribus vestris semper apparuit, in vobis minime fuerit diminutus. (Theiner: *Vetera Mon. Hung.* II., 563.)

44 *M. Tört. Tár.* XXV., 55.

45 Császár Mihály *Naplója* XII. Horvát Istvánnál: *Verbőczi Emlékezete* cz. művében. És Szalay *MO tört.* III., 539.

46 Massaro jelentése a turini államlevéltár Francesconi gyüjteménye. Ismerteti b. Nyáry Albert: *Századok.* 1869. III., 237. Azonkívül l. Marino Sanutonál XXXV., 104. És Szabó Dezső: *Magy. országgyülések története II. Lajos korában.* 61. l.

47 Malignabatur super terram, semper crapulatus erat in vino et in esu, et malam ac stupram vitam habebat pauper, et homicida erat. (Szeréminél: *Epist. de perd.* cap. XXXV. p. 121.)

48 Hungarii habent tres naturas: inuidia, blasfemia et homicidia. (*Epist. de perd.* cap. XXIV. p. 75.)

tatnak igazságot, nincs az az igazságtalanság és méltánytalanság, melyet el ne követnének, ha háromszor-négyszer pénzt csusztatnak kezeikbe». Aztán: «A magyarok nem ismerik az engedelmességet. Fennhéjázók és követelők. Sem uralkodni, sem kormányozni nem tudnak, de tanácsot senkitől nem fogadnak el.» «A magyarok gyorsak az elhatározásban, szintén az ő szavai, de felette késedelmeskedők a kivitelben s azért nem is végeznek semmit, kivévén, ha ivásról vagy az állam meglopásáról van szó, e dolgokban igen szorgosak.»

Ugyancsak szerinte a magyar főurak és nemesek mindig műfogásokkal, csalárdsággal és csalással élnek; mindig igen elővigyázónak kell lennie annak, a kinek dolga van velök. Egyszóval,

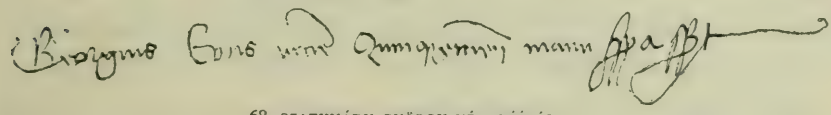

68. SZATHMÁRY GYÖRGY NÉVALÁÍRÁSA.

a magyarok a világ legrosszabb nemzedéke,[49] a világ alját, sepredékét teszik.[50]

Hogy a részegeskedés valóban nagy arányokat öltött volt e szomorú korban a magyarok közt, azt egy egykorú másik velenczei követ, Aluixe Bon is mondja. Szerinte a magyarok szokása magukat gyakran leinni.[51] Hogy ez köztük nem is vétetik szégyenszámba.[52] Csak reggel dolgoznak, délután semmit,[53] mert akkor 4 órán át alusznak, hogy megemészszék a bort.[54] A legelőkelőbb körökben is dívott az ivás. Szathmáry György pécsi püspök teljesen leiszsza magát,[55] Báthori István nádorról egy másik követ — Massaro — mondja, «hogy mindig borittas, reggeltől estig, estétől reggelig».[56] Szapolyai János vajdáról mondja ugyanaz a követ, hogy «egész napon át együtt

49 Hungari in universali sono la pegior generation del mondo.

50 La fece del mondo.

51 E il costume di Hongari, che spesso se imbriagano.

52 Ne e vergogna.

53 E non da poi disnar.

54 Par padir el vin.

55 Se imbriaga volentiera.

56 Id. h. és *Századok* III, 238.

iszik a nádorral, bár ő annak halálos ellensége.[57] A munkavégzésben a magyarok, kivéve az ivást,[58] nagyon hanyagok. Az ivásban a legszorgalmasabbak.[59]

Sőt volt az egykorú államférfiak közt egy, nem is a legjelentéktelenebbik, I. Miksa császár bizalmasa, Cuspinianus, kit a magyarság rossz tulajdonai mintegy annak létezési jogának megtagadására feljogosítani látszottak. Ő egyik röpiratában a magyart áruló, szökevény és bünös nemzedéknek mondja, mely nem érdemli meg, hogy a föld hordja s a levegőt szívja s ez okból a keresztény fejedelmeket nem átallja izgatni, hogy azt teljesen irtsák ki és semmisítsék meg.[60]

Ily kétségbeejtő állapotok mellett csak egy biztathatott volna, — a keresztény külhatalmak segítsége. Miután a török nemcsak Magyarország, de a Magyarország mögött levő európai államok veszedelmét is jelezte, csakugyan gondolni is lehetett volna, hogy Magyarország megvédése az európai keresztény államok feladatához is tartozott legyen. A külföldi hatalmak igértek is segélyt, de a valóságban alig nyujtottak ilyent, úgy hogy a király és az ország, az igazságnak megfelelően kijelenthették, miszerint «régóta tapasztalják azt, hogy a keresztény uralkodók között a pápa az egyetlen, a ki jó tanácscsal és pénzzel segíti őket.»[61] A nyugati államoktól tényleg mit sem várhattak. Hisz ezek sem voltak egységesek. Egyrészt politikai versenygésük, másrészt a hitújítás bontották meg közös érdekeiket. Azoknak, kiknek egymással egyesülniök kellett volna, inkább is egymás ellen fordították fegyvereiket. Vívták egymás ellen azt a szerencsétlen harczot, melyet egy egykorú koronás fő méltán «a keresztény fejedelmek legméltatlanabb vetélkedésének» mondhatott,[62]

57 Non ostante chè l mangi, ed levi insieme con lui tutto il giorno.

58 Salvo che il crapular.

59 A queste chose sono diligentissimi.

60 Brodarics 1527. évi márczius 18-ikán Ferdinándhoz intézett panaszában. (Eredetije Ardenne báróné birtokában. L. *Századok* 1877. XI., 60.)

61 Burgio 1526 május 24-iki jelentése. (*Relationes* XCIX. db. Közölve a *Mon. Vatic. Hung.* II. 1., 382. s kk. ll.)

62 «Indignissimae principum christianorum discordiae et seditiones». (I. Zsigmond lengyel király 1527. évi február 18-iki levele VII. Kelemen pápához. *Acta Tomic.* IX., 45.)

s melyet II. Lajos király is olyanul jellegez, «melynél semmi a keresztény köztársaságot alaposabban fel nem forgathatja».[63] Hiába volt a lelkes VI. Adorján pápa komoly szózata: «Elegendő rokonvért ontottak immár, igyekezzetek ezentúl érdemesekké tenni magatokat a koronára, melyet viseltek.»[64] Hiába való volt VII. Kelemen pápa atyai serkentése is. Az a fejedelem, kinek legnagyobb érdekében lett volna Magyarországot megvédeni, V. Károly császár, Magyarország segélykiáltását semmibe sem vette s kijelentette, hogy akkor, mikor adakozásra felszólították,

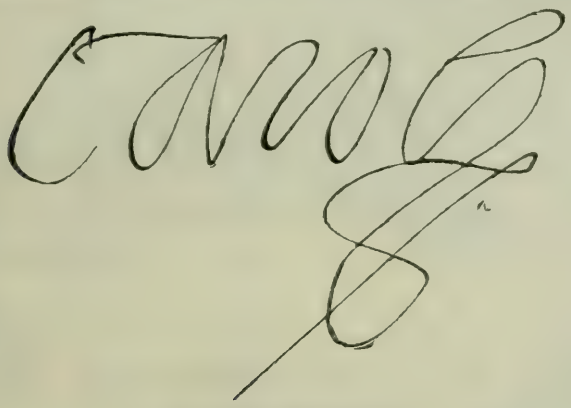

69. V. KÁROLY NÉVALÁÍRÁSA.

összes pénzkészletét «utolsó aranyáig» kiadta olasz expeditiojára.[65] Inkább is azt mondhatjuk róla, hogy hatalmi versenygéseivel ő volt okozója annak, hogy Magyarország tőszomszédja, Ferdinánd segítséget alig küldhetett, miután az emberben és pénzben való segítséget bátyjának, a császárnak kellett rendelkezésére bocsátani. I. Ferencz franczia király, V. Károly főellenese, kit a pápa «a legkeresztényebb király» czímmel tüntetett ki, a törökkel, a kereszténység halálos s esküdt ellenségével inkább is szövetkezett, semhogy ellene fegyvert fogott volna s államférfiai bizo-

63 Nemo est, qui non intelligat, nihil esse, quod magis ... christianam Rempublicam funditus evertat, quam Christianorum Principum inter se discordia. (Lajos király 1526 április hó 13-ikán a pápához Visegrádból intézett levelében. Theinernél: *Vat. Mon. Hung.* II., 669.)

64 Közölve Gachardnál: *Correspondence le Charles V. et d'Adrien VI.* p. 116. És l. *Mon. Vatic. Hung.* II. I., CXI. l.

65 Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I., 48.

nyára örültek annak, hogy a Kelet felől fenyegető veszedelem igénybe veszi V. Károly császár és szövetségese erejét és figyelmét. VIII. Henrik angol király kijelentette, hogy a nagy távolság és saját országa belső viszonyai miatt segítséget nem küldhet s ha később ő és III. János portugál király tetemes segélypénzt igértek is, az hogy ezt tényleg meg is tették volna, annak semmi nyoma nem maradt fenn. A velenczei köztársaság, mióta a portával barátságos szövetségben volt, Lajos király segélytkérő levelét tanácskozás tárgyává sem tette.[66] I. Zsigmond lengyel király önfenntartási politikája szintén a török barátságát kereste. Hogy a tatárjárást kikerülje, békét kötött a szultánnal.[67] A németországi hitújítás legnépszerűbb vezéralakja s legnagyobb erkölcsi tekintélye, Luther Márton is inkább Magyarország bukását kívánta, semmint hogy annak megmentésére emelte volna fel hatalmas szavát.[68] Nem tudott jó szívvel lenni azon Magyarország iránt, a melyet a pápa pártfogolt s mely a lutheránusok megégetésére törvényt hozott.[69] Ezért jelölhette meg tehát Ferdinánd osztrák főherczeg a török elönyomulásának és a nyugati kereszténység veszélyének okául a

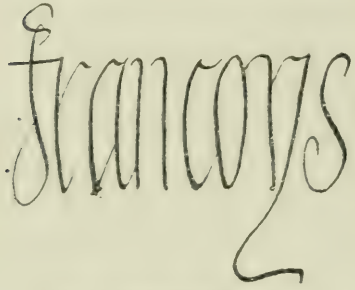

70 I. FERENCZ NEVALAIRASA.

66 V. ö. Bevezetés a *Mon. Vatic. Hung.* II. I. köt. CXLI—CXLII. ll.

67 L. Burgio 1526 január 1-én Budáról irott jelentését: *Relationes Oratorum Pontificiorum* LXXVI. db. Közzétéve in *Mon. Vatic.* II. I., 299.

68 «Ich bitte alle lieben Christen, wollten helfen Gott bitten für solche elende verblendete Fürsten ... *dass wir ja nicht folgen wider die Türken zu ziehen oder zu gehen*, sintemal der Türke zehnmal klüger und frummer ist, denn unsere Fürsten sind.» (V. ö. Jannssen: *Gesch. d. deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters.* II., 333. Ranke: *Gesch. d. Deutschen im Zeitalter d. Reform.* III., 160. És Fraknói: Bevezetés a *Mon. Vat. Hung.* II. I. köt. CXIX. l. Ugyanő: *MO. a mohácsi vész előtt.* 46. l.)

69 1524-ben *Zwei kaiserliche unsinige und widerwärtige Gebote* czimű munkájában (a Plochmann és Tornischer által kiadott összes munkái XXIV-ik kötetében) erélyesen izgatott amellett, hogy a német hadakat *ne vigyék a török ellen.* Később persze megváltozott nézete. 1529-ben, mikor a török Bécset fenyegette, már erélyesen irt a török ellen. *(Vom Kriege wider die Türken.* Martin Luther M. D. XXIX.) Bécs ostroma egy *tábori beszéd* cz. röpirat irására is birta. *(Eine Heerpredigt widter den Türken.* Martin Luther. Wittemberg M. D. XXIX.) Egyéb

terjedő lutheránus hitfelekezetet.[70] Ez különben nemcsak a főherczeg nézete, hanem mondhatni általános vélekedés volt.[71] E szomorúan visszás állapotokat tekintve mondhatta tehát Burgio nunczius a pápához 1526 január 18 ikán küldött jelentésében: «Honnan

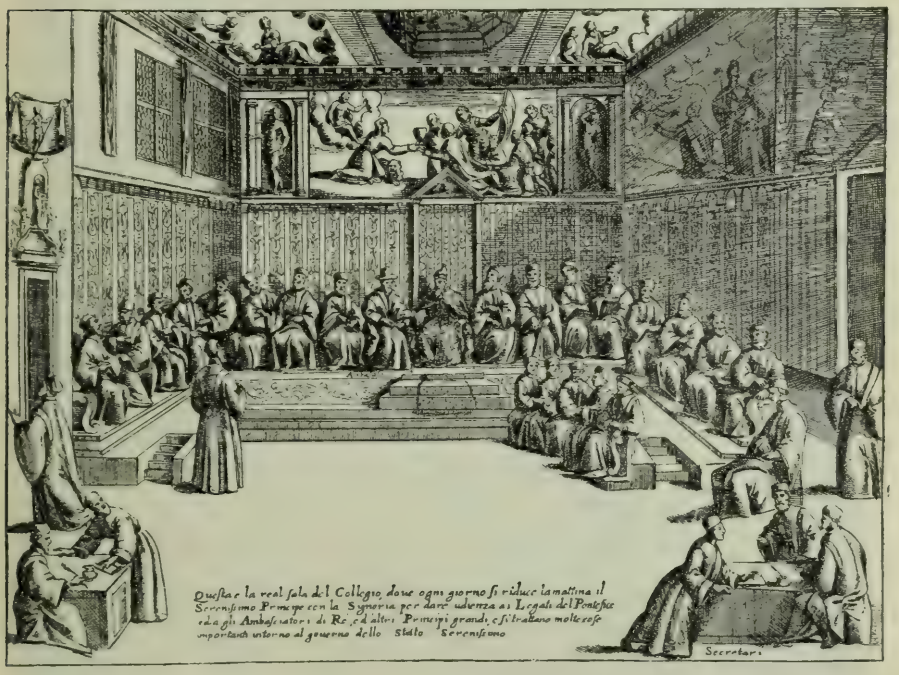

71. A VELENCZEI TANÁCS.

várhatnának (a magyarok) segítséget? Németország nagy zavarok színhelye, megtagadta az engedelmességet fejedelmeinek és a ma-

iratokat is írt a török ellen. (L. *Magyar Könyvszemle* 1883. évf. VIII., 216—17.)

70 si dieu par sa saincte bonte ny mect la main, actendu mes-mes le desordre, que y est, et que ceste secte lutteriane sespauche et augmente tousiours de mal en pis. (Margit főherczegasszonyhoz 1526 aug. 15-ikén Speierből irott levele. Kiad. Hatvaninál: *Brüsszeli Okmtár* I, 39.)

71 Így mondja egy röpirat szerzője, hogy a mohácsi vész oka »das betriglich geschwetz eines leichtfertigen menschen Luthers». *(Ein Sendbrieff darinn angezeigt wirt vermeinte vrsach warumb der Türck widder die Hungern triumphirt vnd obgelegen hat.* Dresden 1527. Apponyi Sándornál: *Hungarica* 154—155. ll., 194. sz.) Egy másik író, szólva a mohácsi vészről, ugyancsak kikel a protestánsok ellen. *(Ad potentissimum atque invictissimum Ferdinandum Hungariae et Boemie... Regem... Georgii Sibuti Medici Poetae et Oratoris Panegyricus.* Viennae Anno etc. M. D. XXVIII.) Egy harmadik író, Gans szerint a török hatalomra vonatkozólag mondja: kein Teutscher Potentat konte ihme als-

gyar nemzet természetes ellensége. Lengyelország már a törökkel békét kötött... Ha a török erős hadsereggel jön, ezen ország megmentésére nincs remény.»[72] Valóban nem is volt. Hazánk s nemzetünk sorsa már meg volt pecsételve. Előestéjén állottunk Mohácsnak.

XI.

A VESZEDELEM HATÁSA A KIRÁLYI PÁR LELKÜLETÉRE.

Abban a válságos időben, mely a nemzetet Mohács felé terelte, Mária és Lajos egyéniségei különösen magukra vonják figyelmünket. A királyi párnak úgy rossz, mint jó tulajdonságai egyaránt kifejezéshez jutottak. Lajos, ki országa java iránt mindvégiglen jóakarattal viseltetett,[1] e küzdelemben mégis egyre gyöngébbé, erélytelenebbé, csökönyösebbé lett. Egy ideig küzd benne a hanyagság a kötelességtudással, a lelkiismeretesség a nemtörődéssel, az erélyesség a puhasággal. A mint a veszedelem árnyéka egyre sötétebbé lesz, annál türelmetlenebbül kéri Európa fejedelmeit a segítségnyujtásra. Ir a pápának, az angol királynak, V. Károly császárnak, Zsigmond lengyel kiralynak, Ferdinánd osztrák főherczegnek,[2] a

dann die Hand bieten, *weiln der Lutter mit seiner schwermerey alle gegen einander Verhetzt, und in Harnusch bracht.* (*Österr. Frawen Zimer.* Cöln. (1638) 121. l.)

[72] Ma se ben l'havessero, donde aspetterano aiuto loro? Da terra Tedesca che è piena di dissensione et senza una obedientia a li suoi superiori, et naturalmente inimica di questa natione? O da Pollonia che have fermato già la tregua cum il Turco par cinque anni?... io non vedo nixuno rimedio di poter salvare questo Regnio, se lo Turco viene gagliardo, como verrà, si haverà a venire. (*Relationes oват. Pontif.* LXXVIII db. Közölve Theinernél; *Vet. Mon.* II. 744. Ujabban in *Mon. Vatic. Hung.* II, 1, 306. S v. ö. Fraknóival: *MO. a mohácsi vész előtt* 212. l. Ugyanövele a *Monumenták* II, 1. kötetének Bevezetésében CXXX. l.)

[1] Ezt Verbőczy nádor a pápához, VII. Kelemenhez intézett 1525. évi deczember 27-ikén intézett levelében is elismeri: Maiestas Regia Dominus meus clementissimus si suis et Regni suis rebus sane voluerit consulere, *prout eam velle non ambigo*... (Theinernél: *Vet. Mon.* II, 658.)

[2] Ir 1524 február 4-ikén Pozsonyból VII. Kelemen pápának, hogy ez bírja rá az európai fejedelmeket őt a török ellen segíteni. (Theiner: *Vet. Mon.* II, 632–33.) 1524 július 14-ikén Budáról ir VII. Kelemenhez ugyanezen ügyben. (U. o. II, 638.) 1525 január 5-ikén Budáról értesíti a pápát a Magyarországot fenyegető török vesze-

SZÍNES KÁLYHAFIÓK MÁRIA KIRÁLYNÉ ARCZKÉPÉVEL.

(A budapesti Iparművészeti Múzeumban.)

felső-lausitzi rendeknek.[3] Avagy járatja ezeknél s ezek tanácsosainál követeit, bizalmas agenseit.[4] Még vadászati szórakozásai közt sem szűnik meg kérő leveleit azokhoz küldeni, kiktől segítséget vél kaphatni. Megvan benne a jóakarat, ha azt a kedvező alkalom a szükséges eszközökkel érvényesítenie engedné.[5] Annyira lelkesedik alkalomadtán a haza védelmeért, hogy a

delemről s a keresztény fejedelmekhez segélyért küldött követségeiről. (U. o. II, 641—42.) 1525 január 6-ikán Budáról V. Károly császárhoz török ellen való segélynyujtásért. (U. o. II, 642—44.) 1525 szeptember 30-ikán Budáról VII. Kelemen pápához ugyanezen ügyben. (U. o. II, 655.) 1526 márczius 24-ikén Budáról ugyanazon pápához ugyanazon ügyben. (U. o. II, 664—65.) 1526 márczius 25-ikén Budáról VIII. Henrik angol királyhoz, pénzbeli segélyt kérve tőle török ellen való gyalogossereg fogadására. (Simonyi: *Londoni magyar Okmtár* 73—74. ll.) 1526 április 13-ikán Visegrádról VII. Kelemen pápához ugyanazon ügyben. (Theinernél i. h. II, 668—69.) 1526 június 21-ikén Budáról VIII. Henrik angol királyhoz ugyanily ügyben. *(Londoni m. Okmtár* 75. l.) 1526 július 20-ikán Budáról ugyanezen ügyben az említett pápához. (U. o. II, 674—75.)

3 1521 június 28-ikán Budáról tudatja a felső-lausitzi őrgrófság uraival, főpapjaival, lovagjaival és városaival, hogy a török új hadikészületei miatt nem látogatja meg, mint szándéka volt, Csehországot és melléktartományait s a fenyegető veszélyben a rendektől segítséget kér. — 1521 július 1-sején felhívja Budáról Budissin város polgármesterét és tanácsát, hogy a fenyegető török veszedelem ellen küldjenek etlichs Zaal des volhgs mit puchssen, puluer, Maister (= tüzéreket, ágyúmestereket), die zu solchen gebraucht werden, und ander kriegsleufftige Zwgehorung. — 1522 deczember 27-ikén meghagyja Prágából Károly münsterbergi herczegnek, felső-lausitzi helytartónak, hogy a felső-lausitzi rendektől a török ellen segítséget eszközöljön ki. — 1525 deczember 14-ikén Budáról írott másik levelében kéri a felső-lausitzi rendeket, hogy miután ő a következő nyáron a török ellen személyesen vezetendő hadjáratra készül, küldjenek neki segítséget. (A német szövegű okiratok másolatát közli Paul Arras: *Regestenbeiträge zur Geschichte König Ludwigs II. von Ungarn u. Böhmen*, zusammengestellt auf Grund der Urkunden, welche sich im Bautzner Ratsarchive vorfinden. 1893. És *Századok* 1894. XXVIII, 359—360.)

4 Hogy Balbi Jeromos pozsonyi prépost követségben járt VIII. Henrik angol királynál II. Lajos magyar és Zsigmond lengyel király részéről, kitetszik a lengyel királynak 1521 július 28-iki, Krakóból írott leveléből, melyben ő is segítséget kér II. Lajos számára. (Közli Lanz: *Actenstücke u. Briefe zur Gesch. Kaiser Karl V.* in *Monum. Habsburgica* II. Abth. 1. Bd. Wien 1853. 230. l. 67. sz.) — V. Károly császár követeinek Calaisból 1521 szeptember 27-iki, a császárhoz intézett jelentéséből kitetszik, *hogy egy magyar küldöttség*, kérve segélyt a török ellen, jelent meg Wolsey cardinálisnál, csakhogy a cardinális mit sem igért. (Lanz i. h. I, 348. l. 112. sz.) — Ferdinándnak egy 1526 augusztus 21-ikén Speierben írott s Margit főherczegasszony, németalföldi kormányzónéhoz intézett leveléből kitetszik, hogy a magyar király és királyné követe útban volt a császárhoz, mert Ferdinánd kéri a nevezett helytartónét, hogy, miután az út Francziaországon át nem biztos, küldje a követet Antwerpenből hajón Spanyolországba. (Ered. a brüsseli kir. ltárban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 49.)

5 Veramente non manca ala Maiestà Sua voluntate, si qualla fosse acconpagniata di l'altre cose che sono necessaria, írja 1526 június 18-ikán Burgio követ Sadolet Jakabnak Rómába. *(Relationes* CIV. db. in *Mon. Vatic. Hung.* II. I, 399—400.)

pápai követnek kijelenti, miszerint ő mindenesetre táborba száll, «még ha puszta köntösben kellene megindulnia».[6] Látszott ilyenkor, hogy a haza és nemzete sorsa szívén fekszik s nem tagadhatjuk meg tőle az elismerést, hogy olykor imponálni is tudott. Mert e tekintetben is egészen apja fiának bizonyult. Az 1525-ik évi rákosi országgyülésen bár udvara és a főpapság mindent elkövetett, hogy ne jelenjék meg azon s ne veszélyeztesse a szilajkodó köznemesség közepette életét, nemcsak hogy bátran s egyedül megjelent, hanem azon oly lelkesítő beszédet is tartott, melyet a köznemesség tisztelettel hallgatott meg.[7] Maga az

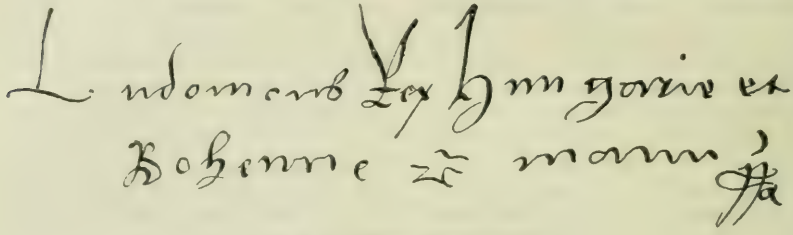

72. II. LAJOS KIRÁLY NÉVALÁÍRÁSA.

augusztusi hadjárat is fényes bizonyságát szolgáltatja ennek. Ennek idején ő e hadjárat egyik legjózanabb és legbecsülendőbb vezéregyénisége. A haditanácskozásokban való felszólalásai mindig királyi méltóságának megfelelőek. Szavaiból hazaszeretet, józanság s bölcs gondolkodás hangzott. A pártos urak nem egyszer önkéntelenül is acclamáltak.[8] Halálra való elszántságának férfias kifejezést adott tolnai beszédében, melylyel kijelenti, hogy «fejét és személyét azért hozta e veszedelmek közé, hogy azt ezen országért s népe üdveért a sors minden követelésének kitegye».[9] Mikor közvetlenül a csata előtt a

6 La Maiesta del Re, írja ugyancsak a pápai követ 1526 június 18-ikáu Budáról Sadolet Jakabnak, dice di voler uscire si dovesse andare in gioppone solo. *(Relationes* CIV. db. in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, 392.)

7 Fraknói: *MO a mohácsi vész előtt.* 102—104. l.

8 Igy tolnai felszólalását illetőleg írja az egykorú Brodarics: His dictis applausu multorum, admiratione vero omnium, qui aderant, subsequuto. *(Acta Tom.* VIII, 241. Bonfininél in *Belii Apparatus* 764. l.)

9 Ego personam et caput meum ideo in haec pericula adduxi, ut illud pro huius regni et vestra salute omni fortunae discrimine obiicerem. (U. o. VIII. 241. Bonfininél i. h. 764.)

nádorral a felállított sereg csatasorain végiglovagol, a nádor öt olyanul mutatja be, mint «ki kész minden veszedelemnek, sőt a halálnak is alávetni magát a hazáért, Krisztus vallásáért, harczolni népeiért és gyermekeiért».[10] Ezt szóval maga a király is megerősítette s buzdította vitézeit lelkes küzdésre.[11]

Csakhogy ezek a felbuzdulások nagyon muló természetűek voltak. Az a szomorú tapasztalat, hogy a közzüllöttség posványában minden becsületes igyekezete hiábavaló, legyőzhetetlen erővel fojtotta el benne a jobb és férfiasb érzéseket. Csökö-

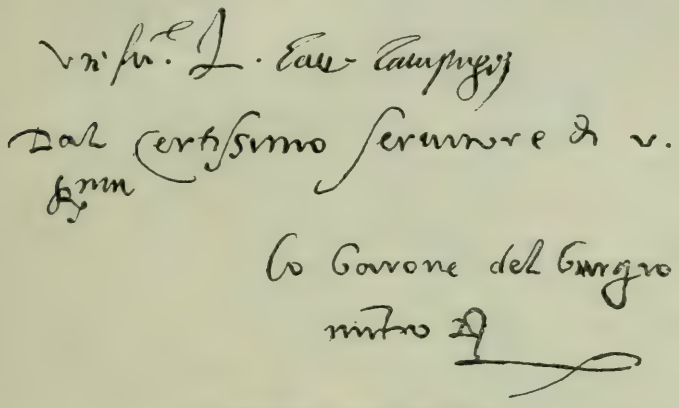

73 CAMPEGGIO ÉS BURGIO NÉVALÁÍRÁSA.

nyössé, érzéketlenné, léhává tették. Uralkodását «az élhetetlenség és a könnyelműség»,[12] meg a «lustaság» jellemezte.[13]

Campeggio bibornok legatus azt mondja 1525 április 13-iki jelentésében: «Ugy beszéltem a királyi pár szívéhez, hogy a szikla is megindult volna s ők egykedvűen csak azt válaszolták, hogy meg fogják fontolni tanácsaimat.»[14] Lajos azt a benyomást

10 U. o. VIII, 248. Bonfininél i. h. 770. l.

11 Haec et alia talia cum Palatinus, *et simul etiam rex*, omnibus ordinibus obequitatis, commemorassent. (U. o. i. h.)

12 Campeggio bibornok-legatus 1524. évi deczember 29. és 1525 június 5-iki jelentesei. Elkeseredéssel jegyzi meg: «Jaj az országnak, mely gyermeket ural.» (Fraknóinál: *MO a mohácsi vész előtt* 59—60. ll.)

13 A régi zágrábi krónika szerint II. Lajos Regnauit *et Iste in summo otio.* (Közli Knauz: *Századok* 1875. IX, 698.)

14 Questa lectione io ho letta al Re et Regina chio crederei havere possuto movere Marforio, et rispondeno che voleno pensare, et poi mi parlerenno, et pur nulla si fa. *(Relationes* XLIV. db. in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, 156. Theiner: *Vet. Mon. Hung.* II, 695.)

tette, mintha saját szemeivel látni, saját füleivel hallani nem akart volna. A dolgokat másokra bízta.[15] Olykor az eléje terjesztett állami és közigazgatási ügyeket el sem olvasta, csak szignálta neve aláírásával, pedig egyes ily iratok életbevágók voltak s megtörtént, hogy saját kedvelt embereit az így olvasatlanul hagyott, de aláírott iratokkal a halálnak szolgáltatta át.[16] Tétlenségbe, férfiatlan erőtlenségbe és gyáva erélytelenségbe esett. Egykedvűség és nembánomság, javulni akaró, de nem tudó petyhüdtség vett rajta erőt oly időben, mikor épp az ellenkező erényekre lett volna leginkább szüksége. Erélytelenség és határozatlanság annyira nyilvánultak nála épp a legválságosabb napokban, hogy akaratával, szavával, ítéletével sem a kormánykörökben, sem a csatatéren nem tudott érvényesülni. A legfontosabb tanácskozásokban is unatkozott, hozzáintézett kérdésekre néma maradt, vagy az ülésből kiment. Mikor a haza védelmében minden pillanatot fel kellett volna használni, napokra elment, a nunczius ellenkezése daczára is, a Csepelszigetre,[17] Visegrádra és Esztergomba[18] szórakozni és vadászni, «mintha a legbiztosabb béke napjait élnők», mondá keserűen a pápai követ.[19]

15 Erre látszanak czélozni VII. Kelemen pápának II. Lajoshoz 1525 augusztus 8-ikán intézett jóakaró levelének e szavai: quod est veri Regis proprium cognoscere res suas, et non alienis semper oculis cernere, alienis audire auribus, id a Serenitate tua pro nostro singulari et vere paterno in te amore, ut agas, expetimus. (Theinernél: *Vet. Mon.* II, 651.)

16 Egy ily esetet említ Szerémi. Szerinte Oláh Miklós titkár egy ízben 7 iratot terjesztett eléje aláírás végett. A titkár úgy fektette egymásra a hét okiratot, hogy a pétervárади kapitány Bardi Istvánt kivégeztetni parancsoló okirata legalul maradt. A vadászatra siető király 3-mat, melyek megyei ügyekre vonatkoztak, elolvasott, a többit, abban a hiszemben, hogy hasonló tartalmúak, olvasatlanul aláírta. Bardi lefejezését Tomori Pál gyorsan hajtatta végre Péterváradon, vt Rex Ludouicus ne intelligeret et Regina, quia ipsum (Bardit) valde diligebant, et non fuisset decolatus si sciuissent. Quum jam intellixissent, vere merorem magnam egerunt ambo Rex et Regina, et nil defuit. (*Epistola de perd.* cap. XXXIV. p. 116—117.)

17 L. Brodarics 1525 szeptember 13-iki jelentését VII. Kelemen pápához, közölve Theinernél: *Vet. Mon.* II, 653—54.

18 Így 1526 április 10-ikén. Hier Sua Maiesta, írja Burgio 1526 április 11-ikén, è andata a Vicegrado, *loco di spasso*, V. miglia lontan di qui. Ivio in Strigonio si viderà cum Monsignor di Strigonio, et starra in sino al tempo di la Dieta a *sollazo et ad spasso cacciando*. Et per molto che mi son forzato di ritenere la Maiesta Sua qui, non son stato bastante. (*Relationes* XCI. db. in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, 360.) Továbbá április 11-ikén ír Visegrádról a pápának (Theiner: *Mon. Vet.* II, 668—69.) és 15-ikén Velenczének segélyért.

19 Burgio 1526 április 11-iki jelentése.

Avagy mikor már égett a király feje fölött a tető, nyugodtan délig aludt.[20] Még 1526 június 24-ikén is, mikor már híre futott, hogy a török 200.000 emberrel a Szávát átlépi s Péterváradot

74. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti fametszet a berlini kir. múzeumban.)

körülkeríti, mulatós kedvvel részt vett egyik udvari tisztjének lakodalmán.[21] Viszont hónapokon át nem tudta magát elhatá-

20 «Az urak veszekednek, mondja Burgio nunczius, *s a király délig alszik.*» Theinernél: *Mon. Vatic.* II, 673., 781., 782., 783.

21 Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs* III. II, 290.

rozni, hogy a török invázió által fenyegetett végvidékre menjen. Bár a pápai követ sürgette az elindulásra, őt arra rá nem birhatta.[22] A követ azon gyanúperrel volt iránta eltelve, hogy ő — a király — inkább is a veszedelmek elől, biztos helyre történendő menekülésre gondol.[23] Budán is közbeszéd volt, hogy a király titkon a hegyek közé menekülni készül s csakis a nemességtől való félelem miatt tart ki.[24] Végre is csak sok unszolásra szánta rá magát a mohácsi hadjáratra, akkor, mikor jóformán már minden késő s a harczi vállalat elveszettnek tekinthető volt.[25] Jellemző lelkületére, hogy mikor elhagyva a budai várat, a török ellen indult, tőle tudakoló szolgáinak, hogy mit tegyenek a palotában, azt válaszolta, «hogy vadászebeire jól ügyeljenek s azokat hetenkint kétszer fürészszék meg».[26]

A közzüllöttség, az általános léhaság és tanácstalanság és főleg az utóbbi másképp hatott Mária királyné egyéniségére. Az ő egyénisége az akaraton, a határozottságon és uralkodni vágyó ösztönein alapult. Épp úgy, mint bátyjában, V. Károlyban is, kiben az önálló charakter, a legnagyobb mértékű elhatározás, a legmakacsabb szivósság tervei valósításában akkor nyilvánultak meg közbámulatra, mikor megkezdődtek harczi küzdelmei I. Ferencz franczia királylyal.[27] Bár részt vett Mária férje minden mulatozásában és testi szórakozásában, a férje energiáját szétmorzsoló közviszonyok őt egyre erősebbé és tevékenységre hajlandóbbá s alkalmasabbá tették. Minél gyengébbnek látta férjét, annál inkább igyekezett föléje emelkedni s a vezetés gyeplőit kezébe ragadni. A figyelmes és élesebb szem már korán vehette észre, hogy Mária aktiv politikai szereplése

22 Burgio a pápai titkárhoz 1526 június 30. Buda. *Relationes* CVII. db. Megj. a *Mon. Vat.* II. 1, 408. Praynál: *Epist. Proc.* 1, 258.

23 Burgio 1526 június 30-iki levele. *Relationes* CVII. db. in *Mon. Vat.* II. 1, 408. Praynál: *Epist. Proc.* 1, 258.

24 Engel: *Gesch. d. U. Reichs* III. 11, 291.

25 L. Burgio 1526 június 30-iki jelentés ii. hh. És idézeteit Ortvaynál: *A mohácsi csata* 57. l. 57. jegyz.

26 «Domine, nos quidem quid agendum est nobis hic in domo Bude.» Dixit: «Cum caniculis bene laborate, bis in vna ebdomada lauate.» Tam Deus altissimus mentem suam ebetauerat. (Szerémi: *Epist. d. perd.* cap. XXXV. p. 118.)

27 Engelhaat: *Deutsche Gesch. im XVI. Jahrh.* 1, 197.

visszanyúlik oly időbe, mikor a mindennapi emberek egyebet sem láttak nyilvános vagy magán fellépésében, mint tánczot, mulatságot, vadászatot, tornát. Sok olyan elhatározás végrehajtásának kellett történnie, melyet férje perhorreszkált, mert

75. FÁKLYATÁNCZ A XVI. SZÁZADBAN.
(Dürer Albert metszete után.)

hiszen ilyen előzmények nélkül nem érthetnők meg a szemfüles külföldi követnek azon hivatalos bemondását, hogy Mária sok kellemetlenséget okoz férjének.[28] Mária tényleg beavatkozott a közügyek vezetésébe és elintézésébe. Részt vett az országtanácsban. Igy az 1526 márczius 4-ikiben is a királylyal együtt, hol — a lázadás kitörésétől tartva — ellenezte az országtanács

[28] Massaro id. jelentése.

határozatát, mely szerint az ez évi szentgyörgynapi országgyülésen a nemesség *fegyveresen* volt megjelenendő, s abbeli aggodalmaiban a király is osztozott,[29] kinek lelkületét legjobban a nunciushoz intézett ama bevallása jellemzi, hogy ő «voltaképpen jobban fél a magyarországi törököktől, mint a törökországiaktól».[30] Nincs kétség benne, hogy azokban a statusactiókban, melyek a külföld segítségnyujtását kérték, Máriának nem kis része volt. Nem egy esetben azt okmányilag is kimutathatni. Férje ösztöneinek felrázásában nem egyszer Mária befolyása érvényesült. Ő volt az a pozitiv ható erő, mely a negativ elemből kiperczegtette a villanyos szikrát. S hogy egyes messzemenő intézkedésekben az ő kezének szövése szerepelt, kétségbe nem vonható. Mikor Nándorfehérvár visszavételéről volt szó, a vállalatot Mária buzdította s a szükséges pénzt az egyházi vagyonból veendőnek tanácsolta.[31] Tanácsát siker követte, az egyházak ezüst s arany értékeinek bevonását a rendek elrendelték.[32] A királyné az így bevont ezüstkészletet pénzzé verette s közczélra bocsátotta.[33] Az országos főhivatalok egyik legkiválóbbika a kanczellárság lévén, a politikai pártok természetesen minden erejökből az ő emberökkel törekedtek azt betölteni. 1524-ben és 1525-ben valóságos tülekedés volt a fontos poziczióért abból az alkalomból, hogy a rákosi gyülésen a köznemesség nyomása és fenyegetése következtében Szalkay László esztergomi érsek a kanczellárságról

[29] Burgio nunczius 1526 márczius 5. és 27-iki jelentései. L. Fraknói: *Mon. Vat. Hung.* II. 1. köt. Bevezetésében CXXX. és CXXXI. ll. és u. ő. *MO a mohácsi vész előtt* 215. l.

[30] Fraknói: *MO a mohácsi vész előtt* 217—218. ll.

[31] Quum hoc audiuit Maria Regina Hungarie, statim fecit proclamare hec: «Quoniam nuda venerat ad Hungariam, quod vt debent partim partem omnia argentea vascula de qualibet ecclesia exigere. Et ego ipsa habeo decem massa argenti, et dabo ad vestras dominacionibus Regni pro adjutorio. Et ego statim inquo cussoris monetario, et de tot argenteis faciam ingutere, quod possumus statim Nándor-Albam de manibus Turcarum expedire.» (Szerémi: *Epist.* cap. XXXII. p. 112.)

[32] Hic cum audien. sursum claman. et dicen.: «Bene, bene erit.» Et vnanimiter conferunt. (U. o. i. h.)

[33] Inde jam Regina gaudens, quod consenserunt regnicoli Hungarie ad libitum Regine Marie, mox ad Viennam post monetarios elegit, et duxerunt 20 quinque ad Budam, et in vico S. Joannis Baptiste domum eis deputauerant, et inceperunt concutere denarios. (U. o. cap. XXXIII. 113.)

lemondott. A pápa, követe Burgio, a király, a királyné s a politikai pártok egyaránt versenyeztek egymással a sikerért. A pápa Brodaricsot óhajtotta a kanczelláriai fontos állásra, mint oly férfiut, kit arra érdemesnek tartott s kiben a kívánatos jó tulajdonságok is megvoltak.[34] Követe Burgio természetesen a

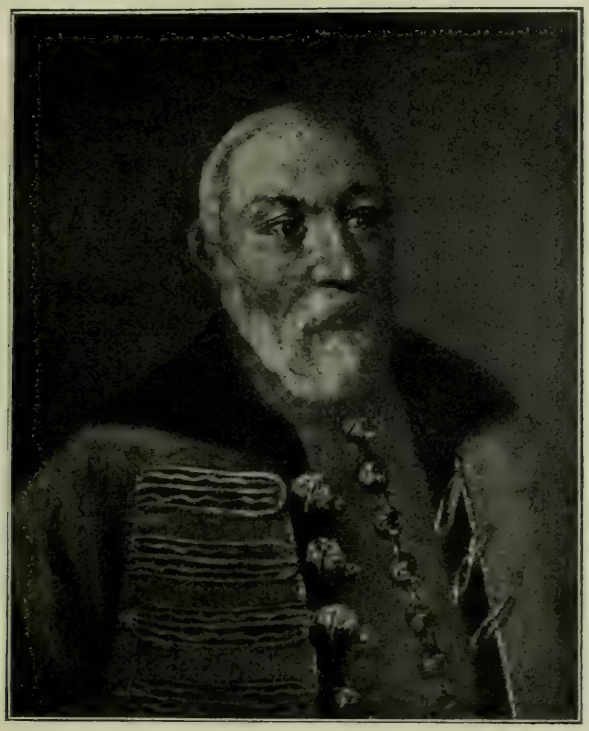

76. MAGYAR NEMES A XVI. SZÁZAD ELEJÉN.
(A Történelmi Képcsarnok olajfestménye után.)

pápa óhaja szerint működött s Brodarics érdekében kikérte még a lengyel udvar támogatását is.[35] A király ugyancsak Brodarics személyéhez hajolt, mint kiben legjobban bizakodott, míg a királyné nem remélvén a lelépő Szalkay érsek által utódjául ajánlott Szalaházi Tamás veszprémi püspököt keresztülvihetni,

34 L. VII. Kelemen pápa 1525 augusztus 8-iki levelét Theinernél: *Vet. Mon. Hung.* II, 651.

35 Krziczki püspök 1525 július 26-iki, Brodaricshoz intézett levele. *(Acta Tomic.* VII, 309.)

Goszthonyi János erdélyi püspököt pártfogolta s úgy látszik, ehhez utólag a király igéretét is megnyerte.[36] A király személyesen kérte meg Goszthonyit, hogy álljon el szándékától s mentse fel a királynét ígéretétől.[37] A dolog még egy ideig húzódott az esztergomi érsek akadékoskodása miatt s miután a királyné okos számításból előnyösnek látta Brodaricscsal szemben ennek kanczellárságát tovább nem ellenezni, a versengés Brodarics kinevezésével véget ért.[38]

Az okos számítás és engedékenység Máriát egyéb alkalmakkor is vezette, nem egyszer saját egyéni óhajának feláldozásával is. Tudjuk, hogy rút haszonlesés nehéz kórságában fekvő világi és egyházi urak, kik czéljaikat önerejökkel elérni nem tudták, confoederatiók létesítésével igyekeztek azokat megközelíteni. Ilyen confoederatio volt a kalandoroké, kik a Szapolyai-párt és Verbőczy nádor megbuktatására egyesültek s kiknek élén Báthory István állott. Mária nem habozott e társulattal, bár a nemesség óva intette őt és férjét, hogy ne tegyék, mert nem illő s a királyi méltósággal meg nem férő, az alattvalók pártvillongását kormányczélok elérésére felhasználni,[39] szövetkezni, a mint észrevette a veszélyt, mely férjét s trónját fenyegette. A rákosi országgyűlés zajos jelenetei méltán tölthették el őt és híveit rettegéssel. A köznemesség gyűlölete oly szokatlan mértékben tört ki ellenök, hogy számolni kellett vele. A köznemesi áramlat követelte az idegen udvarnokok, a nádor és az országbíró eltávolítását. Mária enged a hatalmas nyomásnak s rábirja férjét az említett confoederatióba való belépésre s mindketten aláírják a Szapolyai-párt és Verbőczy nádor megbuktatására confoederált kalandorok szövetkezési okmányát.[40] Verbőczy

36 Lajos ez igéretet illetőleg kijelenti a pápai nuncius előtt, hogy erre nem emlékszik.

37 Burgio 1525 szeptember 13. és november 16-iki jelentései.

38 Burgio 1526 márczius 5-iki jelentése. S mindehhez v. ö. Fraknói: *MO a mohácsi vész előtt* 183—195. ll.

39 «Felségtek — inté őket a nunczius — sok fát raktak a tűzre; félek, hogy majd a tűz tovább fog harapózni, mint óhajtanák. Nem jó vége lesz a dolognak!» — (Burgio 1526 május 15-iki jelentése.)

40 Burgio pápai követ jelentése Theinernél: *Mon. Hung.* II, 734., 736., 767,

biztosítására, hogy a hatvani gyűlés vissza fogja állítani a korona megingott tekintélyét s hogy ezentúl Lajos valódi király, Mária valódi királyné lesz, támogatja a Szalkay-pártot s az ő közbelépésének következménye volt, a mint az udvari körökben híre járta, hogy a király a hatvani országgyűléshez, melyet előbb perhorreszkált, megadta beleegyezését, sőt azon személyesen is megjelent.[41] Mária és pártja az áramlat nyomásának

77. MÁRIA KIRALYNÉ.
(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

engedve tényleg feláldozták a német udvarnokokat, magának György brandenburgi őrgrófnak és a császári követnek, Borgiónak el kellett hagyniok az országot. A Fuggerek kénytelenek voltak budai ügynökségük értékeit s az általuk birt bányák összes vagyonát átengedni.[42] Már akkor nyilvánvalóvá vált, hogy Mária ezentúl nem a könnyelmű, tánczos és mulatozó

774. Batthyány Ferencz levele Praynál: *Epist. Proc.* III, 146. Zay: 149.

41 L. Guidoto velenczei követ zárjelentését és Fraknóit a *Századok* 1876. X, 605.

42 L. Burgio július 2 és 11-iki jelentése. *Relationes* LX. és LXI. darabok in *Mon. Vatic. Hung.* II. 1, 229—237. Guidoto zárjelentése. Egy magy. udvarnok és egy német udvari ember naplói. (Horvát István: *Verbőczy emlékezete* 208. s kk. ll. Kovachich: *Supplem. ad Vest.* III, 5. és kk. ll. Fraknói: *MO a moh. vész előtt* 140—153. ll. Ugyanő: Bevezetés a *Mon. Vatic. Hung.* II. 1. kötetébe. CXXXVI—CXXXVII. ll.

életet akarja folytatni, hanem férje oldalán annak erkölcsi hiányait pótolni s az ország érdekében cselekedni.

Önállásának s hatalomra való törekvésének Mária legfeltünőbb jelét azzal szolgáltatta, hogy a legmerészebben perbeszállott a szentgyörgynapi budai országgyűlésen a nemesség azon óhajával, hogy a kincstárnok számadásait a király és az országtanács által kiküldendő biztosok évnegyedenkint vizsgálják meg. A nemesség ez óhaja a királyi pár és az ellenőrzés iránt való bizalmatlanságán alapult s ez okból a királynét annyira felingerelte, hogy ő május 2-ikán, mikor a megállapodásokat a királynak bemutatták, tollat ragadott s vele kitörölte a számadások megvizsgálására vonatkozó pontot s föléje e szavakat irta: «Unus rex, unus princeps». E szavakban egész kormányzati programm szólalt meg.[43]

XII.

A MOHÁCSI HADJÁRAT. A KIRÁLY HALÁLA. AZ ORSZÁG ROMLÁSA.

EZERÖTSZÁZHUSZONHATBAN Mária Magdolna napja előtt való pénteken, július 20-ikán[1] kelt Lajos király mintegy 3000 emberrel:[2] a király, a királyné az esztergomi érsek feleszámban kiállított banderiumai lovasaival és gyalogosaival, kevés számú naszádossal[3] s kísérve nehány udvari pre-

43 Fraknói: *MO a mohácsi vész előtt* 239. l.

1 A megindulás napjára vonatkozó eltérő adatok kritikájára nézve l. *A mohácsi csata, elvesztésének okai és következményei* cz. 1910-ben megjelent akadémiai értekezésünket 66. l., 148. jegyz.

2 Habuit tunc rex cum Buda egrederetur cum iis, qui Marie regine, et archiepiscopi Strigoniensis erant, equitum et peditum *ad tria milia*, mondja Brodarics. (*De conflictu* in *Actis Tomic.* VIII., 238. és Bonfinnél: *Clades ad Mohacz* 762. l.) Valamivel többre, 3700-ra teszi báró Burgio pápai követ. Szerinte: Il Re hebbe in compagnia sua *circa dua milia et cincocento fanti, dui cento homini darmi et circa mille cavalli ligieri.* (Budai 1526 júl. 26-iki jelentése: *Relationes Orat. Pontif.* CXV db. közzétéve a *Mon. Vatic.* II., 1. 424—25. Latinul Praynál: *Epist. Proc.* 1, 264.)

3 Et octo nazandos habebat pauper Rex super fluuium Danubii, et illi erant inscientes, mondja Szerémi. (*Epist. de perd.* cap. XXXV. p. 118.)

dikátorától[4] s személyi szolgálatára kiválasztott udvarnokaitól[5] és testi biztonságára felügyelő vitézeitől[6] a végzetes útra Mohács felé. El akarta őt kísérni ez úton Mária királyné is, de ezt a király nem engedte meg.[7] Július 22-ikén búcsúzott el tőle végleg s mindenkorra a Csepel-szigetén[8] és aztán folytatta útját lassan, naponta átlag csak 8 kilométernyi meneteléssel Ercsin, Pentelén, Dunaföldváron, Pakson, Tolnán, Szekszárdon, Bátán át Mohácsra,[9] hová augusztus 20-ikán érkezett meg.[10] Útja csupa gond és aggodalom közt történt. Kedvencz lovának útközben hirtelen támadt nyavalyában történt kimúlása őt nagy bánattal, környezetét gyötrő sejtelmekkel tölté el.[11] A királynéhoz való vágyakodása is bilincsekben tartá lelkét s szintén megható azon

4 et cum eo doctor Anthonius predicator mondja ugyanő. (Cap. xxxv., p. 118.) Mint a király tábori praedicatorát ismerjük azonkívül Szegedi Antal sz. Ferencz-rendi szerzetest, kire a király holmijának őrzése is bízva volt. (Istvánffy: *Hist.* Lib. viii. p. 81.) A mohácsi halottak közt voltak Nagy Máté és Gyöngyösi Tamás királyi káplánok. (Szerémi: *Epist.* cap. xxxv., 121.)

5 Ezek a szilézíai Czettricz János udvarnok, Majláth István étekfogó, Horváth Gáspár kir. istállómester voltak. (Istvánffy: *Hist.* Lib. viii. p. 80.)

6 Fuerunt deputati ex primoribus, qui nihil aliud curarunt nisi servare regem, mondja Brodarics Pozsonyban 1526 szept. 6-ikán kelt, Tomicki Péter és Krzicki András lengyel püspökökhöz intézett levelében. (*Acta Tomic.* viii., 221.) A mohácsi csatáról írott emlékiratában névszerint is megnevezi őket: Demandata fuit haec cura Gasparo Raskaii, Valentino Torok et Joanni Kalnaai, tribus praestantissimis viris, et rege sine vlla controversia, fidissimis. (*De confl.* in *Actis Tomic.* viii., 246. l. Bonfinnél: *Clades* 769. l.) Az itt megnevezettek a szabolcsmegyei ősrégi Kállay-családból való kiskállói Vitéz János, továbbá Enyingi Török Bálint és Ráskay Gáspár voltak.

7 Regina Marie Buda remansit (azaz Regina Maria Budae); *et ipsa volebat cum Rege ad bellum equitare, sed noluit Rex*, mondja Szerémi. (*Epist. de perd.* xxxv., p. 118.)

8 Et hier l'altro, írja Burgio báró júl. 22-ikén, la Regina è andata a Chepel, in una ville luntano di lo allogiamento di Sua Maestà uno miglio italiano. Il Re è andato illà, ove si estima che si farrà il dipartimento, et pigliran licentia lun da l'altro. (*Relationes* i. h. cxv db. in *Mon. Vatic.* ii., i., 424. Praynál: *Epist. Proc.* i., 263.)

9 A király és a sereg meneteléséit pontosan állapíthatni meg Brodarics és Burgio báró közlései alapján. L. *A mohácsi csata* cz. értekezésünket 18—20. ll. és az idézeteket a 66—67. ll.

10 Egy okirat, melyet a király Várdai egri püspök számára állított ki, bizonyítja, hogy Lajos aug. 19-ikén még Báttán volt (Knauz: *Magy. Sion* iv., 205—206.) s a jegyz.) s így nem áll, mit Jászay és Ráth állítanak, hogy a király aug. 19-ikén érkezett legyen Mohácsra.

11 Ex quo incredibili dolore est affectus, mondja Brodarics (*De conflictu* in *Actis Tomic.* viii., 251. Bonfinnél: *Clades* 773. l.) Ugyanő: Multi id pro infausto omine habuere. (U. o.) A közelkorú Istvánffy is azonkép mondja quam rem complures ut male ominatam in pejus interpretati fuere. (*Hist.* Lib. viii., p. 74.)

figyelmes gondoskodása, melylyel annak személyes biztonságáról és jólétéről gondoskodni igyekezett. Thurzó Eleket és Szalaházy Tamás veszprémi püspököt a királyné oltalmára Budán maradni parancsolta.[12] Majd Oláh Miklóst küldi el táborából Budára azon meghagyással, hogy Mária mellett tartózkodva, az ő biztonsá-

78. II. LAJOS ÉS MÁRIA ARCZKÉPE.
(Eredetije a herczeg Eszterházy-hitbizományi levéltárban.)

gáról gondoskodjék.[13] De nem voltak csekélyek az ő hazafias aggodalmai sem. Útközben, Dunaföldváron érte el őt Péterváradi, az ország kulcsa elvesztének rémhíre, mely rettegéssel

[12] Lásd mindezekre vonatkozólag: *A mohácsi csata* cz. értekezésünket 20. és 67–68. ll.

[13] Brodarics szerint ipse (Alexius Thurzo) cum domino Vesprimiensi Bude relictus erat apud reginam. Hi duo ad ejus custodiam et obsequia deputati fuerant. (*Acta Tomic.* VIII., 246. Bonfinnél: *Clades* 768. l.) A veszprémi püspököt Oláh is említi olyanul, kit Lajos király neje mellé rendelt volt. (*Cod. Epist.* 208. l.)

tölté el az egész országot. Futárokat küld szerteszét segítségért: az erdélyi vajdához, az erdélyi püspökhöz, a horvát bánhoz, Ferdinánd osztrák főherczeghez s annak kormányához, Mária királynéhoz, ostromolva ez utóbbit ágyúkért, osztrák és cseh segítségért.[14] De szaporították aggodalmait tábori tapasztalatai is. Ezek nem voltak olyanok, melyek lelkét a győzelem reményével felderíthették volna.

Az ország hadainak még július 2-ikán kellett volna Tolnán a király megérkezését bevárniok. Ám a hadbaszállás oly lassan és oly hiányosan ment végbe, hogy a sereg még augusztus végén sem volt együtt. Úgyszólván az utolsó pillanatban, augusztus végnapjaiban érkeztek csapataikkal Batthyány Ferencz bán, Tahy János vránai perjel, Bánffi János, Pogány Simon, Erdődy Simon zágrábi püspök és testvére Péter, Aczél István, Bornemissza János pozsonyi várgrófnak a kapitánya, Szerecsen János és More Fülöp pécsi püspök és testvére, László.[15] Mindössze, a külföldieket is beleértve, csak valami *25—30.000* emberre tehetni azon harczosok számát, kik augusztus 29-ikén Mohácsnál a százezernél erősebb had elé kerültek.[16]

14 Ladislaus Macedo Budam ad reginam celeri cursu ire jubetur. Petitur regina, ut fratrem suum Ferdinandum et in ejus absentia presides Austrie pro subsidiis antea petitis, regi quam primum submittendis urgeat et maxime pro tormentis bellicis, quibus hostem instructissimum audiebamus, nos non valde abundamus, deinde ut regina urgeat Bohemos quoque et copias bohemicas. (Brodarics i. h.)

15 Brodarics in *Act. Tomic.* VIII., 246. Bonfinnél i. h. 768. l.

16 A magyar és a török sereg nagyságára vonatkozó adatokat tüzetesen állították össze a *A mohácsi csata* cz. értekezésünkben 10—11., 59—61. ll. Azokhoz még hozzáadjuk, hogy I. Ferdinánd 1526 szept. 18-iki, Linzben keltezett s Margit főherczegasszonyhoz, Németalföld kormányzónőjéhez intézett levele szerint a török *200 ezer* fegyveressel támadta meg a magyar királyt, kinek csak *40 ezer* (!) vitéze volt. (Az ered. levél megvan a brüsszeli kir. ltárban s közli onnan Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I., 41—43. és Bauer: *Die Korrespondenz Ferd. I.* I., 450. Wien 1912. Negyvenezer harczosról értesíti Ferdinánd Linzből szeptember 22-ikén V Károlyt. (A bécsi áll. ltárban levő oklevelet közli Gévay I. 13—21. és Bauer: *Korresp.* I., 457. s kk. ll.) Egy egykorú, 1526-ban nyomatott jelentésben *(Diss buechlin saget stb.)* jelentésben olvassuk: Es ist ein gemeyn sag, *das d. Türck zweymal hundert tausent stark sey.* Glavics Simon egykorú horvát annalista horvát nyelven glagol betükkel, 1520—1549 közt irott Évkönyvében (I. Évk.) *600 ezer* emberrel mondja a törököt Magyarországba betörtnek. (Megj. az *Arkiv za poujestnicu jugoslavensku* IV., 36.) Az összes adatokból kitetszik, hogy a 600—200 ezer török és a 40—30 ezer magyar közt változó számok értékelése csak a 100 ezer török és a 25—30 ezer magyar harczosban állapítható meg.

Huszonöt-harminczezer ember, ha lelkesedés és hazafiság fokozza vitézségüket, veszedelmessé válhatik százezer ellenség-

79. II. LAJOS KIRÁLY.
(Eredetije I. Hasenburgk «Icones» cz. kéziratában a bécsi cs. udv. könyvtárban.)

nek is. Sajnos, a mohácsi gyásztéren nem ilyen magyarság állott szemben a törökkel. A magyar sereg emberanyaga, eltekintve egyes főurak bandériumaitól és a külföldi, kivált

pápai segélycsapatoktól, silány volt. Nemességünkről a császári követek azt jelentik, hogy «szánalmas volt vitézeit nézni, mikor a királyi szóra táborba szállottak. Lerítt róluk a szegénység. Lovaik elkényszeredett gebék, fegyverzetük szedett-vedett, ruházatuk lerongyolódott. Imbolygó járásuk, sápadt arczuk, a nyomor kiáltó jelei szánalomra gerjesztették a szemlélőt».[17] A parasztság is, a mi volt, csupa koldus. A sereg felszerelése, élelmezése és harczászati tudása is nagyon fogyatékos.[18] A dunai naszádosok a vízi manövrirozásban járatlanok.[19] A tüzérség gyakorlatlan s elégtelen.[20] Az ágyúk száma mindössze 80 s ennek is nagyrésze kicsiny és rossz volt.[21] A fegyelem pedig, a mi főbaj volt, teljesen hiányzott. Ezt egy egykorú német újságlap nyíltan hirdeti,[22] de maga a király is keservesen felpanaszolta. «Seregemben nyoma sincs a hadi fegyelemnek, kiált fel parázs haragban egy ízben kitörő indulata, minden veszedelmünkre és pusztulásunkra szolgál.»[23] Viszont annál gyakoriabban voltak viszályok, melyek rendszerint azzal végződtek, hogy egymást verték agyon és lőtték le.[24] Maguk az egykorú magyarok is kénytelenek ezt bevallani. Szerémi szerint sok volt köztük a viszály és vesze-

17 *A Magyar Nemzet Tört.* (Szilágyi Sándor-féle millenniumi kiad.)

18 L. tüzetesebben *A mohácsi csata* cz. akad. értekezésünket 13—14. ll.

19 U. o.

20 Hogy a távolság becslésében és a lövegek irányításában a magyar tüzérek mennyire gyarlók voltak, kitetszik a török írók azon tudósításaiból, hogy a magyar ágyúgolyók a török csatasorokat el sem érték. (L. a török írók erre vonatkozó közleseit Thurynál: *Török történetírók* I., 314., 239., II., 162.) A magyar tüzérek elégtelenségét kiemeli Szerémi is Emlékiratában. Szerinte Budáról hajókon (tutajokon) szállítottak ágyúkat Mohácsra, *de ágyúmesterek nélkül.* Et ad rates (= hajók, tutajok) *ingenia* (= hadigépek, ágyúk) ordinauerant Regie Majestatis *sine magistris.* (*Epist. de perd.* cap. XXXV., p. 118.)

21 Brodarics (*Acta Tomic.* VIII., 246.) és Istvánffy (*Hist.* Lit. VIII., p. 80.) szerint a magyar ágyúk száma 80 volt. Brodarics azon levelében, melyet 1526 szept. 6-ikán Pozsonyból Tomicki Péter lengyel alkanczellárhoz és Krzicki András przemysli püspökhöz intézett, jellemzőleg azt mondja: Nos tormenta bellica *et pauca et ea quoque male parata.* (*Acta Tomic.* VIII., 220.) Egyebként a magyar és a török ágyuk számáról l. tüzetesebben *A mohácsi csata* cz. akad. értekezésünket 14. és 63. ll.

22 Egy egykorú német ujságlap szerint «a seregben semmi fegyelem nem uralkodott». (*Neue Zeyttung* a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. L. *Magy. Könyvszemle* I., 10.)

23 Video equidem in meo exercitu *nulla disciplinae militaris vestigia superesse*, nihil quieti esse, omnia, quod ominari nollem, ad perniciem et ruinam composita. (Istvánffynál: *Hist.* Lib. VIII., p. 76.)

24 *Neue Zeyttung* i. h.

kedés.[25] Oláh Miklós azt írja 1530 február 15-ikén VII. Kelemen pápának, hogy a magyarok napjaikat vetélkedő perlekedésben

Id. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Eredetije az ambrasi gyűjteményben.)

töltötték.[26] A pápai követ és Brodarics jelentései szerint a magyarok sem a király, sem a vezérek parancsainak nem

[25] Inter sa habebant *rixas et argumenta* multa, mondja Szerémi: *Epist. de perd.* cap. XXIX., p. 99.)

[26] Multos dies res fuit in *disceptatione*. (*Cod. Epist.* 36. l.)

engedelmeskednek.[27] A hadi tanácskozásokat is veszekedés és erőszakoskodás jellemzik. A döntés nem a vezető egyéneknél, hanem a tömeg felfuvalkodott és megátalkodott vezetőinél volt, kik «kelleténél hetykébben és bolondabbul» akaratoskodtak.[28] Igen hiányos volt a katonai adminisztráczió, a hadiszer és hadipodgyász szállítása is. Nagy része késve késett, még a királyé is.[29] Már nem is volt annyi idő, hogy a későn érkezett hadiszert mind felhasználhatták volna. Az ágyúk egy része a hajókon és a táborban rekedt volt.[30] Mindezekhez hozzájárult az is, hogy a magyar seregnek nem volt rátermett vezére. Tomori önzetlen hazafi, önfeláldozó, hadi tapasztalatokban gazdag, bátor, vitéz, a mellett jámbor és talpig becsületes katona volt,[31] ki mint alvezér nagy sikerekre tekinthetett,[32] s kit a törökök is nagybavettek,[33] de ki azért még nem volt oly fővezér, ki vezető egyéniségét, hadvezéri talentumát önállósítani s a haditanácsban érvényesíteni tudta volna. Döntésnél rendszerint kisebbségben maradt s így inkább végrehajtó hadiközeg, semmint vezér volt.

27 L. Burgio 1526 jún. 30-iki levelét Budáról Sadolet Jakab pápai titkárhoz. *Relationes Orat. Pontif.* CVII db. in *Mon. Vatic.* II., I., 407. Latinul Praynál: *Epist. Proc.* I., 256. Brodarics adatát in *Actis Tomic.* VIII., 237—38. és Bonfinnél: *Clades* 761—62. ll.

28 Arrogantius, quam par erat, et stolidius agitantur, mondja Istvánffy. *(Hist.* Lib. VIII., p. 77.)

29 Brodarics: *De conflictu* in *Actis Tomic.* VIII., 244. Bonfinnél i. h. 767. l.

30 Tormenta bellica omnia, et illa, quae in acie fuerunt, *et ea quae partim in castris, partim in nauibus remanserunt,* elfoglalta az ellenség. (Brodarics *in Actis Tom.* VIII., 251. Bonfinnél i. h. 773. l. Istvánffynál: *Hist.* Lib. VIII., p. 82.)

31 Dicséretét olvashatni VII. Kelemen pápának 1524 febr. 8-ikán kelt brevejében a vatikáni Regestákban. Kiadta Katona: *Hist. Crit.* XIX., 330. Azonkívül l. Fraknói a *Mon. Vat. Hung.* II., I. kötetének Bevezetésében CIII—CIV. ll. és ugyanő: *Tomori Pál élete és levelei.* Budapest, 1882.

32 Brodarics: *De conflictu* i. h.

33 Kemálpasazáde szerint «a gonoszoknak legravaszabbika és legderekabbja volt». «Híres vezér s a csatatéren egy második Iszfendiár (híres perzsa hős) volt». «Olyan volt az, mint a kemény vas: mennél több csapást kapott, annál keményebbé lett. Ha mint egy veszett kutyát, agyonütötték volna, talán még akkor is föléledt volna. Mikor rohanni kezdett, mint az özönlő Nilus, és bömbölt, mint a dühös elefánt, még a tigrisek és oroszlánok is kitértek volna előle». *(Mohács-Náme* Thurynál: *Török történetírók* I., 217. és 248.) Egy másik török történetíró, Ferdi említi «a bátorságáról és vitézségéről ismeretes Papasz (pap, érsek) nevű híres gyaurt«. *(Szulejman szultán tört.* Thurynál i. h. II., 62.) Dselálzáde «a barata néven ismeretes és vitézségéről híres nyomorult papot» említi. *(Az orsz. oszt.* i. h. II., 163.)

Szerénysége és engedékenysége háttérbe szorulást vont maga után, a legdurvább pokróczposztóba öltözött barátnak nem volt kellő tekintélye,[34] másrészt illusióktól és vérmes reményektől sem volt ment. Mint csapatvezér nagyon helyén volt erős ellenséggel szemben is s az alvidéken küzdött harczaiban nem egy

81. BALASSA FERENCZ HORVÁT BÁN ARCZKÉPE († 1526.)
(A Tört. Képcsarnokban lévő festmény után.)

török foglyot küldött volt fel Budára a királyi párnak, de nagyban való organizáló stratégikusnak be nem bizonyulhatott.[35] A magyar seregben a tábori hírszolgálat is oly hiányos volt, hogy a seregvezénylet teljesen tájékozatlan maradt az ellenség

34 Burgio pápai nuncius szerint Tomori kalocsai érsek jó ember, de nem bír elég tekintélylyel arra, hogy bibornokká lehessen. «Eddig arra sem bírhattuk — írja a nuncius — hogy tisztességes posztóból készíttessen öltönyt, a legutolsó barát sem visel durvábbat, mint ő». Fraknói: *MO. a moh. vész előtt.* 193. l.

35 L. *A mohácsi csata* cz. értekezésünket 28—29. ll.

hadiállásáról s a mohácsi magyar sereg ellen tett hadimozdulatairól.[36] Így aztán érthető, hogy a magyar sereget Balibeg és Khosrovbeg különítményei Nagy-Nyárád felől oldalba, illetve hátba támadhatták.[37]

Ilyképpen minden magával hozta, hogy a mohácsi ütközet a magyarság veszteségével végződött. A szembenálló török sereg nagy száma, fegyelmezettsége, hadi gyakorlottsága, kitűnő felszerelése és bőséges élelmezése, tüzérségének kiválósága, vezéreinek kitűnősége s hírszolgálatának jólszervezettsége és életrevalósága könnyen felülkerekedett az ellenségen.[38] A magyar részről az utolsó pillanatban felülkerekedett s elbizakodottságon alapuló szerencsétlen felbuzdulásban elhamarkodott összecsapás eredménye ezért borzalmas volt a magyarságra nézve. Egy másfél óráig tartott ütközet után[39] mintegy 24.000 magyar s

36 Az egykorú *Newe Zeyttung* (a M. N. Múz. ktárában) szerint a király sémmit sem tudott az ellenség felől. Nem volt pénze, hogy kémeket tartson. *(M. Könyvszemle* I., 10.)

37 L. *A mohácsi csata* cz. akad. értekezésünket 36—37. és 78—79. ll.

38 Ha nem is vonjuk kétségbe Massaro velenczei követ állításait, hogy a 100 ezer főnyi török seregnek csak *egyharmada* állott rendes katonaságból, a többi csak bunkókkal felfegyverezett félmeztelen csőcseléknépből (A turini Francesconi-gyűjteményben. Ismertetve b. Nyáry Albert által a *Századok* 1869. évf. III., 236—37.), mégis a török seregnek fölénye a magyar sereg felett így is nyilvánvaló, ha tekintetbe vesszük, hogy az a harmadrész török, a janicsárság, *állandó hadseregi* test, melynek kézi fegyverzete kisebb súlyú és könnyebben kezelhető puskákkal volt felszerelve, mint a nehéz vértekkel, páncélokkal, sisakokkal, súlyos bontónyársakkal, buzogányokkal, pajzsokkal, kardokkal felszerelt magyarság). A janicsárok az akkor a spanyol seregben használt lövőfegyvereknél könnyebb puskákkal bírtak, míg a magyarok gyalogsága részben íjas puskával, részben csak közönséges íjjal bírt. Puskákkal csak a királyi s egyes földesúri bandériumok s némely felsőmagyarországi megyék és városok csapatai bírtak.

39 Duravit justum certamen *per unam fere et mediam horam.* (Brodarics: *Acta Tomic.* VIII., 250. Bonfinnél: *Clades* 772. l.) Istvánffy szerint certatumque est summis utrinque viribus *amplius horae spatio. (Hist.* Lib. VIII., p. 80.) Később már azt mondja, quum *tribus horis* continue pugnatum esset. (U. o. p. 81.) Dselálzáde Musztafa *két-három óráig* tartottnak mondja. *(Az országok osztályai* Thurynál: *Török történetírók* II., 167.) Újabb történetírók alig *két órai* küzdésről szólanak. (Kupelwieser: *Die Kämpfe Ungarns mit d. Osmanen* 248. l. Hammer-Purgstall: *Gesch. d. Osm. Reiches* II., 53.) A csata *idejét* illetőleg egy egykorú, 1526-ban nyomatott jelentésben (kis negyedrétű 4 lap) azt olvassuk, hogy a csata reggel 3—4 óra közt kezdődött, frü zwischen drey vnd vier vren hub sich die schlacht an bey d. statt Moach genant, vff ainen plon bey dem bach Crascho genannt. (A könyv címe: Diss buechlin saget von d. grausamen vnd erschrockenlichen handlung vnd gethaten des Blthunds, d. sich nennet ein Türckischen Keyser, so er vnd die seinen nach eroberung der Schlacht, vff den XXIX. tag

illetve magyar részen harczoló külföldi holtteste borította a vérrel ázott csatamezőt.[40] Menekülnie csak kevésnek sikerült.[41] Oda veszett a nemzet szine-java, a nemesség,[42] a világi és egyházi főrend,[43] a vitézlő szerzetesség[44] s a külföldi urak s vitézek nagy része.[45] Oda az urak nagyértékű arany-, ezüst- s drágakőkincse s arany készpénze.[46] Oda az állam temérdek java: az összes hadi felszerelés, tábori készlet, minden ágyú, csatamén, igásló, társzekér, mindennemü málha és szállítóhajó.[47] És oda-

Augusti nechstuargangen geschehen, an vnseren mitbrüdern d. Hungarischen Landd schafften, gantz unmenschlich triben hat, vnd noch teglichen thut. Egyes részleteit közli a gr. Harrach magánkönyvtára példányából Oberleitner K. az *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII., 124—126.) Hogy az itt szóban levő adat hibás, erre vonatkozólag l. *A mohácsi csata* cz. értekezésünket 81. l. 328. jegyzet.

40 Egy egykorú író túlozva írja: Dieser turck hat in ainer schlacht *ob 40 M* cristen erlegt, daz ganntz Vngerland eingenomen. (Jorg Kirchmair: *Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* In *Fontes rer. Austr. Script.* I., 477.) A hadrendek felállitását, támadását, küzdelmét az összes egykorú tudósitások alapján feltüntetve l. már többször idézett értekezésünkben: *A mohácsi csata* 32—37. ll.

41 Ilyenekül ismertek *Báthori* István nádor, *Bánffi* János, *Telekessy* Imre, *Erdődi* Péter, ki később, I. Ferd. alatt Vasmegye főispánja, főkamarás és fölovászmester volt, *Erdődi* Simon, az előbbi testvére, a későbbi zágrábi püspök, *Majthényi* Bertalan, a király udvarmestere, később I. Ferdinánd híve és szegedi kapitány, *Batthyány* és *Tahy*, valamint *Brodarics* István, a külföldiekből *Hardegg* gróf a mohácsi csata tüzérségi parancsnoka, *Cyprusi Hannibal*, a pápai segélyhadak vezére, *Schlick* Albin, *Röder* cseh kapitány, *Wurzscherett* János s mások. Nyilván ezek közé számitandók a lengyel *Pileczki* János és *Maczieowski* János is, kik Mária királynéhoz jövén, több új részletet beszéltek el a csatáról. (*Acta Tomic.* VIII., 251.)

42 Ezek közt voltak Balassa Ferencz, Tharczay Miklós, Pekry János, Allaghi Gáspár, Korogyi Péter, Aczél István és Zsigmond, Majthényi János, Szirmai Dénes, Orlovcsics György, Pekri Miklós, Istvánffy János, Várday Imre, Podmaniczky Mihály, Pogány Zsigmond, Tornallyai János, Kálnay János és István, Forgách Miklós, Palóczi Antal, Csejthényi Mátyás és mások.

43 Az egyházi főurak közül: Szalkai László esztergomi és Tomori Pál kalocsai érsek, Perényi Ferencz váradi, More Fülöp pécsi, Pekry Balázs győri, Csaholy Ferencz csanádi, Palinai György boszniai püspök. A világi főurak közül: Drágffy János országbíró, Ország Ferencz főkamarás, Korláthkövi Péter és Trepka András főajtónállók, Horváth Simon főpincezemester, Széchi Tamás, Perényi Gábor, Sárkány Ambrus főispán, gr. Frangepán Mátyás, Bánffi Zsigmond és Lőrincz, Hampó Ferencz, Batthyány János, Ernst Ferencz és mások.

44 Egy, a mohácsi csatáról szóló egykorú levélből tudjuk, hogy a csatában sok különféle rendből és klastromból való szerzetes saját lobogójuk alatt harczolt, a töröknek sok kárt okozott s végül valamennyi elesett. (*Hadtörténelmi Közl.* 1889. évf. II., 506.)

45 Gr. Schlick István, Kolowrati Bustahradsky János, Gutsteini Burián Kristóf, Kutnowi Kutnauer Henrik, Kiszersky Jakab alkamarás, Urzisowich Jakab és János, Henrik dohnai várgróf s más morva és cseh urak.

46 More Fülöp pécsi püspökről tudjuk, hogy erszényében *ezer* arany volt, melyet a halottól borbélya titkon elvett. (Istvánffy: *Hist.* Lib. VIII., p. 82.)

47 Az *Acta Tomiciana* VIII. köt. 229. l.

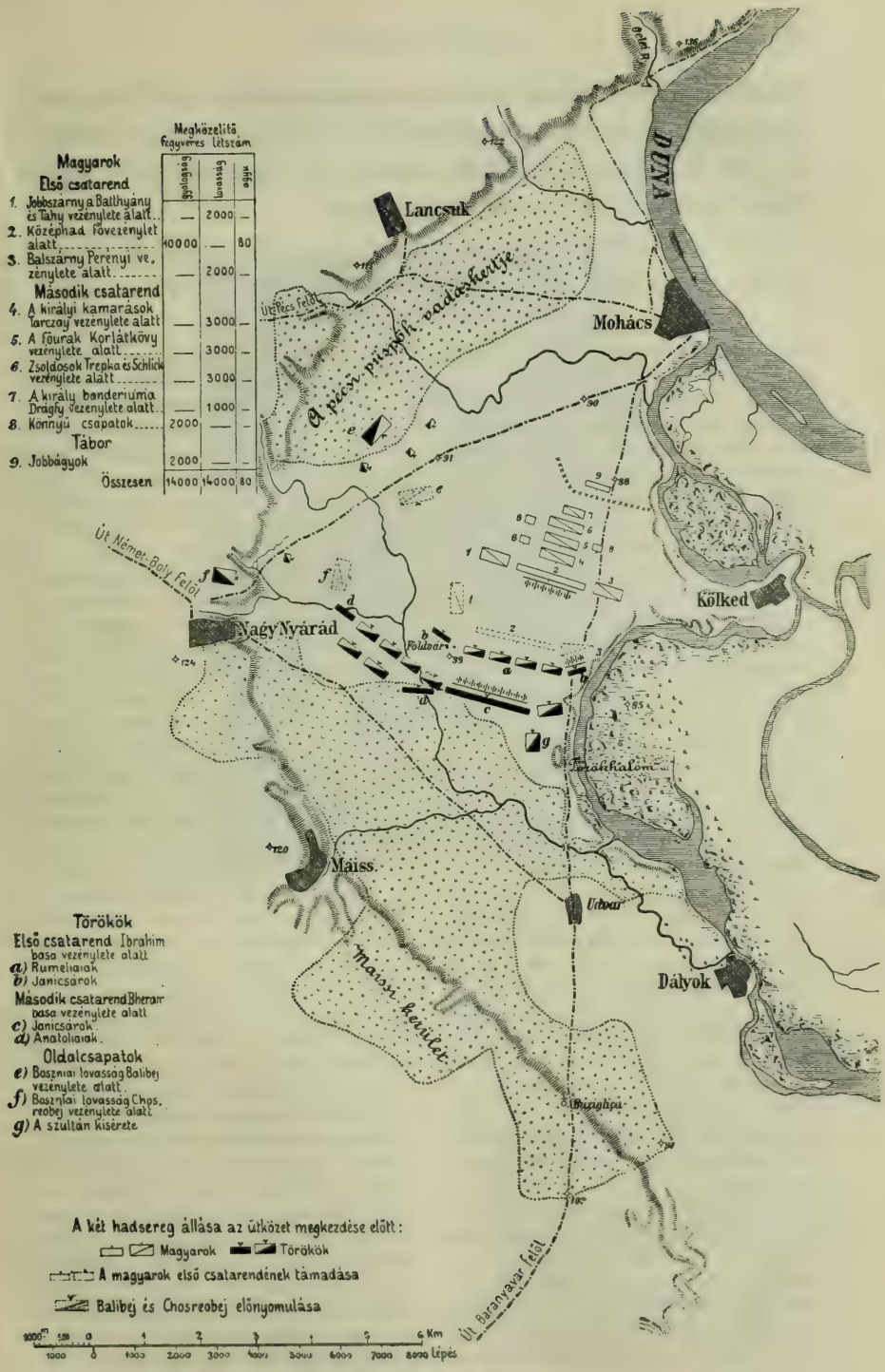

82. A MOHÁCSI CSATA TÉRRAJZA.

veszett, a mi az ország sorsára legvégzetesebb volt[48] s a nemzeti egység megszakadásának okául tekintethetett, maga a király is. 1526 augusztus 29-ikén, Keresztelő Sz. János fővétele napján Mária királyné gyászos özvegygyé lett.[49]

A szerencsétlen király nem a nyílt csatasíkon esett el. Tanuk bizonyítják, hogy Lajos az összecsapásban vitézül viselte magát.[50]

közölt jegyzék szerint a török kezébe került valami 5 ezer szekér, mintegy 15 ezer igásló, 85 nagyobb ágyú, 500 (?) ú. n. szakállas prágai kis ágyú, 200 teherhajó. Ha e számok netán nem a legpontosabbak, mindenesetre a vallott kár nagyságát nagyon megközelítőleg tüntetik fel. Feltűnik, hogy Ferdinánd főherczeg 1526 szept. 18-ikán Linzben kelt levele, melyet Margit főherczegnőhöz, a németalföldi kormányzónőhöz intézett, csak a *tüzérség* elvesztését tartá megemlítésre méltónak. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I., 41.) Ezt hangsúlyozza a király halála mellett Ferdinánd 1526 szeptember 22-ikén Linzből V. Károlyhoz intézett levelében is. (Közlik a bécsi áll. ltárból Gévay I., 13—21. és Bauer: *Die Korrespondenz Ferd.* I., 460.)

[48] Jorg Kirchmair találóan mondja: Daraus (a király halálából) ervolgt gross Mue. *(Dankwürtigkeiten s. Zeit 1519—1553.* Közzétéve *Font. Rer. Austr.* Scrip. I., 477.)

[49] Hogy aug. 29-ikén volt a mohácsi csata s nem aug. 28-ikán, mint ahogyan azt egyes helyeken olvassuk (Apponyi Sándor: *Hungarica* 150. l., 188—189. sz. Geizan: *Hist. Tagebuch des Erzhauses Österr.* 176. l.), sem nem aug. 30-ikán, mint a hogyan azt Cuspinianus mondja, sem nem szept. 8-ikán, mint a hogyan azt egy a csatában jelen volt német mondja *(Neue Zeyttung* a Magy. Nemz. Múz. könyvtárában), azt feles adattal igazolva l. *A mohácsi csata* cz. akad. értekezésünkben 49—50. ll.

[50] Thurzó Elek, Pozsonyból 1526 szept. 29-ikén Zsigmond lengyel királyhoz intézett levelében, nyilván szemtanuk elbeszélése után mondja: *quod Mtas sua strenue et insigniter cum hoste pugnando,* elveszett. *(Acta Tomic.* VIII., 224.) Egészen fedi ez állítását Oláh Miklós közlése, ki mint személyesen szereplő koronatanunak tekinthető. Abban a levelében, melyet 1532 márcz. 10-ikén Brüsselből Ursinus Veliushoz intézett, elmondja, hogy a királyné őt a királyhoz küldötte azon izenettel, halaszsza el az egyenetlen harczot, melyben 25 ezer ember kerülne 300 ezer törökkel szemben, s várja be a külföldről s az erdélyi vajdától jövő segélyt. Erre a király hősi elszántsággal válaszolt. Ille me nuncio, írja Oláh, significauit reginae se fortunam experturum, *et non subiturum infamiae hanc notam apud posteritatem, ut hosti iam iam instanti terga dedisset,* confisurum in Dei auxilio, cuius clementia parua olim Hungarorum manus magnum fudisset hostium numerum. *(Levelezése* 208—209. ll.) Verzelius János 1526 szeptember 6-ikán Bécsből Sadolethoz írott jelentésében tehát helytelenül mondja: Come alli 29 d' Agosto Re é stato rotto et morti molti Prelati, Baroni et Signori, et fugiti gli Ungari *vituperozamente,* et morto *Re non da Turchi,* et molte altre cose, a longo ho scripto a Vostre Reverendissime Signorie. *(Relationes Orat. Pontif.* CXXXI. db in *Mon. Vatic. Hung.* II., 1. 453.) E jelentés nyilván alkalmas a hazáért elesettek emlékét elhomályosítani, de méltánytalanul. Mert ha el is ismerjük, hogy a magyarság petyhüdtsége és könnyelműsége, gondatlansága vezette az elesetteket a mohácsi vérmezőre, de az igazság megkívánja azt is, hogy azok bűneit a hősiség expiálja. «Bűnüket enyhíti, hogy meg tudtak halni. Pulyák voltak míg éltek, de nem estek el gyáván», mondja egyik jeles írónk. (Thallóczy: *Zay Ferencz élete.* 14. l.) Hogy vesztett csata után, óriási ellenséggel szemben, a még életben maradottak, köztük a király is, *menekültek,* nyilván természetes

Bátorsággal vetette magát az ellenség legtömöttebb harczi soraira.[51] Visszavettetve újból támadott, de aztán az ágyúk füstjében s az embertömeg kavarodásában szem elől tűnve a még élőkkel együtt a Cselepatak irányában menekült. A keskeny

83. II. LAJOS MAGYAR KIRÁLY.
(Az eredeti metszet Ernst Lajos gyüjteményében.)

hídnál, mely a nevezett patakon átvezetett, a menekülők sokasága az átjárást teljesen eltorlaszolta.[52] A király ezért a patakot

ösztönszerűséggel igazolható. De a visszavonulást *szégyenletes*nek becsületes és igazságos történetirás nem mondhatja.

[51] Ezt maguk a törökök is elismerik. Szulejman *Naplója* szerint «a gonoszszívű király pedig többi nyomorult katonaságával (t. i. a második magyar csatavonallal) a felséges uralkodóra és az anatolii seregre (t. i. a szultánra és a második török csatavonalra) rohant». (Thurynál i. h. I., 315.) Lutfi pasa éppenséggel úgy adja elő a dolgot, mintha maga Lajos király «egyenesen a középpontra, Szulejman szultán állására rohant» volna, melyet 12 ezer puskás, nyilas és alabárdos több sorban védelmezett. *(Az Oszmán-ház tört.* Thurynál i. h. II., 16—17.) Katil Mohammed Záim szerint is «a hitetlen király személyesen intézett támadást a szultánok szultánja ellen». *(Tört. gyüjt.* Thurynál i. h. II., 374.)

[52] Pecsevi, a ki a mohácsi csatában részt vett, dédőse, Kodsa alajbég és Seikh Ali Dede, a szigetvári sirbolt őrzőjének el-

átugratta, csakhogy fáradt és sebzett lova a meredek s az esőtől sikamlóssá vált parton felkapaszkodni nem tudott, hátrahanyatlott és szerencsétlen lovasát maga alá temette. Lajos az esőtől megdagadt patak vizébe és sarába fulladt.[53] Még csak napok mulva került holtteteme az őt keresők kezeibe.[54] Fölismerték őt ujján levő pecsétgyűrűjéről és a nyakán levő medaillonról.[55]

E szerencsétlen csata vesztesége nem volt közönséges csatavesztés. Akkora vereség volt az, milyen kevés van a nemzetek történetében, a miénkben éppenséggel nincsen. Mert Mohácsnál nemcsak csata, de ország és nemzet is veszett. A török írók örömittasan hirdetik, hogy a mohácsi győzelem «az izlám életében a legdicsőségesebbek egyike volt»,[56] nem átalják kimondani,

beszélése után közli adatait, Lajos király haláláról azt mondja: «a megszalasztott király, a mező végén lévő Kral köprüszü (királyhíd) névvel jelölt híres mocsár partjához ért. Itt a rémülés üldözte pogányok tolakodva oly sűrű tömegekben csoportosultak, hogy azokon keresztülhatni nem embernek, hanem ebnek is, lehetetlen vala. Az utána érkező futók a zürzavart csak öregbiték s az elülállókat a mocsárba fullasztották. Köztük volt a király is, ki a többivel együtt a mocsáron keresztül a pokol fenekére talált utat». (Tört. kéziratából Vámbéry fordításában az *Uj M. Múz.* x. évf. I., 35.)

53 Igy adják elő a szomorú történetet Brodarics, Burgio pápai követ, Oláh Miklós, Szerémi György, Istvánffy, Zapka és Erasmus, Thurzó Elek, a török írók közül Kemálpasazáde, Ferdi, Katib Mohammed Záim is. Ez utóbbiak egyes oly körülményeket is említenek, melyek a valóságnak nem felelnek meg, mint a milyenek, hogy Lajos testén puskagolyós seb lett volna, vagy hogy fejét levágták volna. (Mindezekre nézve l. *A mohácsi csata* cz. értekezésünket 51—52. ll.) A XVI. századi Jorg Kirchmair írja, a mohácsi csatáról beszélvén: In diser schlacht ist der Kunig von Vngern elendlich in Ainem Moss ertrungkhen vnd verdorben. (*Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* Közzétéve a *Fontes rer. Austriac.* VIII., Scriptores I., 477.) A régi zágrábi krónikák szerint Corpus eius (II. Lajos) *in luto* Inuentum est. (Közli Knauz: *Századok* 1875. IX., 698.) Az osztrák sz.-kereszti kolostor egyik könyvének eredeti bejegyzése szerint is a király (II. Lajos) *mocsárba* fult. (L. *M. Könyvszemle* 1883. VIII., 210.)

54 Egy török író, Katib Mohammed Zaim szerint «*egy hét mulva* megtalálták a tévelygő király holttestét egy tóban megfulladva és levágott fejjel». (*Történetek gyüjt.* Thurynál i. h. II., 374.)

55 Rym Károly de Estebalo (1571), ki leírja a mohácsi török várat s Lajos elestét, mondja, hogy testét *pecsétgyürüjéről* ismerték fel. (Margalitsnál: *Horvát repertorium* II., 91.) Megemlítjük, hogy az árvízkárosultak javára Budapesten, a gróf Károlyi-palotában rendezett emlékműkiállítás tárgyai közt volt *II. Lajos király pecsétgyürüje*, aranyba foglalva a magyar czímerrel és *Ludovici II. regis* felirattal. (l. A. *Századok*, 1876. X., 497.) A Lajos nyakán talált medaillonról alább lesz szó.

56 Pecsevi szerint «ily teljes győzedelemnek az eddigi Padisahok közül még egy sem örvendezhetett». (Vámbéry ford. az *Uj M. Múz.* X. évf. I., 36.) Azonkívül l. Kemálpasazáde: *Mohács-Náme*, Thurynál: *Török Történetirók* I., 253. és Katib Mohammed Zaim: *Történetek gyüjt.* ugyancsak Thurynál i. h. II., 373.

hogy a csata után «a rémület korszaka köszöntött be Magyarországra».[57] A vad győzők egyes csapatokban elözönlötték a vidéket, Tolna, Fejér, Pilis, Esztergom, Győr, Komárom, Vas és Sopron vármegyéket. «Magyarország fele része, mondja Szerémi, pusztasággá változott át.»[58] «Hihetetlen csapás sujtja ezt a szegény országot, mondja Verancsics. Mintha ama szerencsétlen ütközet óta a bajok oczeánja árasztotta volna azt el, annyira,

84. MOHÁCS.
(Cserna Károly rajza.)

hogy régi erejének, rendének avagy díszének még csak látszatával sem bír többé.»[59] Általánosan úgy tetszett, hogy a nemzetnek és Magyarországnak vége van. «Egész Magyarország annyira összetört és megrémült, írja 1526 szeptember 29-ikén Thurzó Elek a lengyel királynak, hogy hacsak Isten, Felséged és a keresztény fejedelmek nem segítik, nekünk s az egész

57 Thurynál: *Századok* 1892. évf. XXVI., 566. és Vámbérynál: *Új Magy. Múz.* X. évf. I., 36.

58 Regnum Hungarie media pars jacebat in desolacione. *(Epist. de perd.* cap. XXXVII., p. 125.)

59 *Összes munkái* I., 37.

hazának vége van ... Nincs is valamilyen remény, hogy az ország továbbra fennállhasson.»[60]

85. SZULEJMÁN SZULTÁN.
(De Bry metszete után)

De a csata rettenetes következményei nemcsak magára Magyarországra szorítkoztak, hanem Európa nyugati államaira

[60] Quo casu infelicissimo regis optimi et hostis truculentissimi metu adeo tota fere Ungaria concussa et consternata est, ut si Dei benignitate et Maiestatis vestre S. ac christianorum principum ope adjuti non fuerimus, actum sit de nobis et de

is kiterjeszkedtek. A töröknek bevallott szándéka volt Magyarországot kiindulási alapul megszerezni hódító európai politikájának végrehajtására. A Rómában, Velenczében, Párisban, Londonban, Bécsben, Krakóban megnyilatkozó európai közérzet a mohácsi vészt és az abból előállott magyarországi trónviszályt tényleg nem is vette másul, *mint a kereszténység közcsapásául.* «Szoliman azon győzedelmek egyikét aratta, mondja egy hír-

86. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

neves német tudós, melyek hosszú időre a nemzetek sorsát döntik el. A világhatalmat, melynek ő élén állott, s mely az izlám elveket, a mint ezek tatár befolyás alatt Ázsiában meggyökeresedtek, a többi földrészekre átvitte, Kelet-Európában teljes túlsúlyra emelte. Ki lett volna akkor képes a hatalmat kezeiből kiragadni?»[61]

tota ista patria... Non est aliqua spes posse hoc regnum stare diutius. (E levél ki van adva in *Actis Tomic.* VIII., 224. és 225.)

61 Soliman hatte einen jener Siege erfochten, welche die Schicksale der Nationen auf lange Epoche bestimmen. Die Weltmacht, an deren Spitze er stand, welche die islamitischen Principien, wie sie unter den tartarischen Einwirkungen sich in Asien festgesetzt, nach den andern Erdtheilen übertrug, hatte er zu vollem Uebergewicht in dem östlichen Europa erhoben. Wer wäre fähig gewesen es ihr wider zu entreissen. (Ranke: *Deutsche Gesch. im Zeitalter d. Reform.* II., 333.)

XIII.

A MOHÁCSI RÉMHÍR MEGÉRKEZÉSE. MÁRIA MENEKÜLÉSE. ÚTKÖZI SZENVEDÉSEI.

MÁR MÁSNAP, augusztus 30-ikán[1] érkezett az est beálltával[2] a csata vészhíre Mária királynénak egyik, lóhalálában vágtatott s a kimerültségig kifáradt, a királyi lak ajtaján félőrültként betámolygó[3] német embere által Budára.[4]

[1] Ezt a jelenvolt Szerémi világosan mondja: Quum jam fuisset conflictus in feria quarta in campo Mohach, *secundo die in quinta feria* venerat cicius famulus vnus Regine Germanus de bello. *(Epist. de perditione.* Cap. XXXVI. p. 122.) Hasonlóan nyilatkozik báró Burgio János nuncius is. (Gévaynál: *Urk. u. Aktenstücke zur Gesch. v. Ung. im letzten Drittel des Jahres 1526.* Bécs 1845. 14. l.) Oláh Miklós, kit a király a csata előtt visszaküldött Budára, mondja: hogy ő a csata előtt 3 nappal érkezett a királynéhoz. Sic *quarto* post meum reditum die superuenit nuncius, quem ad id ordinaramus, qui retulit pugnam amissam, hostesque esse superiores. *(Cod. Epist.* 209. l.)

[2] jam post vesperas erat, irja Szerémi i. h. cap. XXXVI. p. 122. Ezt Várdai Pál egri püspök is hitelesíti, mint ki akkor a király küldetéséből Budán volt. Cum vero Bude negotia domini mei gratiosissimi per aliquot dies perfecissem et jam in castra redire vellem, audivi *sequenti die post prelium circa noctem*, nostros sinistre pugnasse. (Zsigmond lengyel királyhoz 1526 szeptember 13-ikán irott levelében. *Acta Tomiciana.* VIII., 216.)

[3] per januam nesciebat intrare, quasi semifatuus. (Szerémi i. h.)

[4] Hogy az itt említett famulus Germanus nem volt Czettricz Ulrik, bizonyosul vehetjük, mert Czettricz Ulrik a *király kamarása* volt, Szerémi szerint pedig a hirhozó német szolga a *királyné szolgája* volt. Továbbá, ha a hirnök Czettricz lett volna, ki a király hálós szerencsétlenségén jelen volt, akkor a királyné nemcsak a csatavesztésről, *de férje haláláról* is értesült volna. Czettriczről amúgy is azt mondja Szerémi, hogy ő, két bajtárstól kísérve a csatatérről egész éjjen át Buda irányába vágtatott, útját Székesfejérvárnak véve, hol arról értesült, *hogy a királyné Budát már elhagyta,* mox pauper super equum ascendens cum duobus solummodo clientulis, et per totam noctem diuagans sua sors reduxerat adversus ad Albam-Regalem. Et ibi audiens *quod Regina Maria discessisset de Buda ad Viennam,* et ipse post ipsam equitavit. *(Epist.* cap. XL. p. 134.) Egyes újabbkori történetírók (Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora* 509. l.) ugyan abban a véleményben vannak, hogy Mária királyné még Budán értesült férje haláláról, s ebben őket támogatni látszanak úgy Verancsics (Mária hogy hallá meg az ura elveszisit. *Összes munkái* II. 25.), mint Zermegh (Regina, audita infelici pugna, *et morte mariti,* desperatis rebus . . . fugam arripit. *Comment.* Schwandtnernél: *Script.* II., 1. 381. l. § 1.) De ez nem áll, mert Brodarics világosan mondja, hogy a királyné, mikor Budáról menekült, mit sem tudott Lajos haláláról: incerta adhuc de regis interitu. *(Clades in campo Mohacz* Bonfinnél *Hist.* Appendix. 773. l.) Ezt Cuspinianus is állitja: ignara adhuc de mariti fato. *(Oratio protreptica.* Bécs (1527) és gr. Keménynél: *Tört. és irod. kalászatok* 126. l.) Czettricz, mint látni fogjuk, még csak augusztus 31-ikén érte utól a királynét Neszmélyen.

A rémülettől és levertségtől csaknem elalélt királyné,[5] Thurzó Elek kincstartóval tartott sietős tanácskozás után[6] elhatározta, hogy még azon éjjel menekül Pozsony felé. Nagy hirtelen összecsomagoltatta a nála levő vert ezüstpénzt és legértékesebb holmijait. Ezek közt voltak a Corvina némely ékességei, mint a híres *Evangeliarium*[7] és a diplomácziai szertartásra használt Attavanti-féle *Missale*. Amaz Mária halála után 1558-ban II. Fülöp rendeletére Spanyolországba került, hol az Escurial dísztermében *Codex aureus* néven üveg alatt őriztetik. Az utóbbi ellenben a burgundi herczegek könyvtárában Brüsszelben, mint a XV. század miniatur festészetének ma is utánozhatlan szépségű kincse díszlik.[8] Alamizsnás Sz. Jánosnak üvegszekrényben nyugvó, ma a pozsonyi dóm oldalkápolnájában őrzött teteme azonkép a megmentett drágaságok között volt, melyet a királyné káplánjai sietve szállítottak le a dunai hajóhoz.[9] Egy 1528. évi eredeti feljegyzésből ismeretesek a királyné férjének, II. Lajos királynak

5 Zermegh János szerint *prae moerore et tristitia exanimis. (Comment.* Schwandtnernél i. h. II., 1. 381. l. §. 1.)

6 Et erat Turzo cum Regina, ambo colloquia inter se miscebant, ezt Szerémi káplántársaival az ablakon át látták s aztán mondja: Magnificum Turzonem Alexium super gradarium, de arce Regina velociter currebat inclinato capite, et nemini nil loquebatur. Quum vidimus ego dixi: Fratres, hoc est malum signum, quia dominus Turzo semper fuerat letus, nunc quidem male. *(De perdic.* i. h. 122. l.)

7 A negyedrétű hártyán ragyogó aranybetűkkel, pazar fénynyel kiállított latin kézirat könyvjegyzéki czíme: *Codex aureus quatuor Evangeliorum.* L. Hänel: *Catalogus Codicum manuscriptorum* stb. Lipcse, 1830. 923. l. Szól róla Escudero de la Penna spanyol író s később Ewald P. a *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* VI. kötetében II. füz. 219—308., valamint Müntz Jenő: *Le Missel de Mathias Corvina la bibliothèque royale de Bruxelles*, megjelent a párizsi *Gazette Archéologique* 1883. évf. 116—20. ll.

8 Mindkettőről külön fejezetet olvashatni a burgundi herczegek brüsszeli könyvtáráról közrebocsátott monográfiában, a: *Catalogue des Manuscrits de la bibliothèque royale de ducs de Bourbogne.* Bruxelles et Leipzig 1842. I., CXI—CXV. l. Egy jeles hazai írónk a két codexet összetévesztve, a Missaleről állítja, hogy az Spanyolországba került II. Fülöp rendeletére. *(Magyar Sion* II., 23.) Hogy ez tévedés, ez nemcsak a fentidézett Catalogusból tűnik ki, hanem más hazai írók tudósításából is. (L. Deák Farkas: *Magyar emlékek Brüsselben*, megjelent a *Századok* 1872. évf. VI., 722. és Pulszky Ferencz: *A Corvina maradványai*, közzétéve a *M. Könyvszemle* 1877. évf. II., 145. Csontosi: *Az escuriali codex aureusról.* Megj. a *M. Könyvszemle* 1881. évf. VI., 78—79.)

9 Cumque capellani Regie Majestatis audissent tam ruinam Hungarorum, post hoc rapuimus Joannem elimozinarium cum vrna sua, statim duximus ad nauem et vexatus fuit in Posonio. In hodiernum diem ibi jacet. (Szerémi: *Epistola de perdicione regni Hungarorum* cap. XXXVII. p. 124.)

azon drágaságai,[10] melyek a futás alkalmából szintén elcsomagoltattak s Pozsonyba indíttattak. E drágaságokon kívül még a királyi várlak nagybecsű és ritkaságszámba menő bútorai is elszállíttattak. Mindezeket a sietve összecsomagolt holmikat ládákban s zárható szekrényekben elhelyezve, málhás lovakra és szekerekre,[11] nagyrészt hajókra rakták[12] s útnak indították. Magától értetődik, hogy Budán azért még igen sok értékes holmi és műtárgy: szobor, festmény, elefántcsont- és ébenfadíszítmény, fegyver, ruha, valamint sok nagyobb bútor visszamaradt, hiszen az egykori török íróktól tudjuk, hogy a szultán utóbb hajókon és tevéken még tömérdek holmit szállíttatott Budáról Belgrádba s aztán Konstantinápolyba.[13] A híres Corviná-

[10] E jegyzéket összeírták 1528 ápr. 22-ikén Bernardus Bohemus comes Crunviciensis, Nicolaus Olah custos Albensis secretarius et Johannes Solmawer consiliarius ser. princip. dominae Mariae reginae Hungariae et Bohemiae stb. (Ered. az Országos ltárban. Tört. S. Emlékek B. 1526—1540. Közli B(arabás) S(amu) a *Tört. Tár* 1890. évf. II. füz. 367—369. ll.)

[11] Quum jam et sarcinati erant *super equos et quadrigas multas* — írja Szerémi — et post hec perexerunt ad iter versus Viennam. *(Epist. de perd. regni Hungarorum.* cap. XXXVI., p. 123.)

[12] rerum suarum magna parte per Danubium subvecta, mondja Brodarics. *(Clades in campo Mohacz* Bonfinnál: Appendix 773. l. *De conflictu* in *Actis Tomic.* VIII., 252.) Ugyanígy Istvánffy: rerum suarum majori parte *navibus* imposita, adversoque flumine vehi jussa. *(Hist.* Lib. VIII., p. 83.) Alii e regiis, quibus plurimum confidebat (t. i. a királyné) cum mulierum comitatu, atque *iis rebus, quae cariores erant,* iussi adverso flumine Posonium subire. (Brutus: *Vngaricar. rer.* Lib. VII., p. 243.) Az egykorú Cuspinianus Mária futásáról írja: Tunc fit miseranda fuga civium, et Maria regina in tanta festinatione ignara adhuc de mariti fato, omnem *supellectilem in naves asportat. (Oratio protreptica.* Bécs (1527) Kemény Józsefnél: *Tört. és irod. kalászatok* 126. l.) Zermegh János szerint *rebus et supellectile raptim navibus impositis,* Posonium profugit, *navibus oneratis, aduerso flumine,* se sequentibus. *(Comment.* Schwandtnernél: *Script.* II., 1. 381. l. § 1.)

[13] Dselálzáde Musztafa, túlozva a dolgot, mondja, hogy «a nyomorult királynak a várban lévő *töméntelen kincsei,* háziszerei, ágyúi, ágyúgolyói lefoglaltattak». Máshelyt ugyanő emliti a budai királyi vár termeinek gazdag felszerelését, a bálványokat, melyekkel azok megtömve, falait, melyek az alávaló gyaurok képeivel telve voltak, aztán azokat az aranyos festményeket, a magyar szultánok képeit, melyek csodálatos elrendezéssel a falakat díszítették. Nemkülönben azon különféle palotákat, melyek elefántcsontból és ébenfából való művekkel díszítve voltak, úgy hogy szépségben tökéletesek valának. *(Az országok osztályai* Thurynál: *Török történetirók* II., 168. és 169.) Egy másik török író Ferdi előadása szerint «a gonosztevő király (II. Lajos) fegyver- és kincstárában talált fegyverek, összes hadiszerek és *kincsek* mind lefoglaltatván, szélgyorsaságú hajókon Belgirad várába küldettek». (Thurynál: *Török történetirók* II., 71.)

II. LAJOS KIRÁLY.

(Bartel Beham olajfestménye a müncheni kir. képtárban.)

nak egy jelentékeny része is Budán maradt.[14] De még — ha Szeréminek hihetünk — a vert készpénznek egy része is. Szerinte a királyné azt vallotta, hogy 10 mázsa ezüst pénze volt, de volt neki 50 mázsán felül is, úgy hogy futásakor el sem szállíthatta mind s maradt belőle elég a töröknek is.[15]

87. A MOHÁCSI CSATA EMLÉKÉRE VERT ÉREM ELŐ- ÉS HÁTLAPJA.

A menekülő királynét az urak közül többen kisérték tövises útján: báró Burgio János pápai nunczius, Szalaházy Tamás veszprémi püspök, bethlenfalvi Thurzó Elek kincstartó,[16] ber-

14 Hogy a Corvinának egy része még 1616-ban is Budán volt, emellett a Szt. Antali Vitéz-Codex egykorú feljegyzése szól. (Fraknói: *M. Könyvszemle* 1878. III., 86.) Azonkívül tudjuk, hogy egy német főúr, gr. Althan Antal komáromi várparancsnok 1616-ban Ali nagyvezérrel a Budán levő Corvinák megszerzése iránt tárgyalt s e czélból még XV. Gergely pápa közbenjárását is igénybe vette. (Frankl: *A budai Corvin-Könyvtár történetéhez.* Közzétéve az *Arch. Értesítő* 1871. évf. v., 297—99. Azonkívül v. ö. Csontosival: *M. Könyvszemle* 1878. III., 220—21.) Utóbb Pázmány és Bethlen, majd 1631-ben és 1633-ban Rákóczi is tettek kísérletet a könyvek megszerzésére, de hasztalanul. (Szilágyi Sándor: *A Corvina történetéhez.* Közzétéve a *M. Könyvszemle* 1882. évf. VII., 336—40.) Budának 1686-ban történt visszafoglalásakor gr. Marsigli Lajos ládákba csomagolva több száz Corvina-kötetet talált, melyek legnagyobb része a bécsi császári könyvtárba került. (L. Marsigli levelét, közzétette Szilády Áron az *Akad. Értesítő* 1868. évf. II., 128. Magyar fordításban dr. Ábel J.: *A Corvina történetéhez* cz. czikkében a *M. Könyvszemle* 1880. évf. v., 171.) Az 1686-ban Budán kézrekerített könyvek lajstromát: *Catalogus librorum in Arce Budensi repertorum anno 1686,* közzétette Pfluck.

15 tot argentum purum cumulauerat Regina, quod quando fugam dabat in nocte, quod non puebat omnes secum ferre, sed paganis eciam remanserat multum thesaurum in arce Buda. Non decem massa abebat, sed quinquaginta supra abebat. *(Epist. de perd.* cap. XXXIII., p. 114.) Ennyi pénznek együttléte a királyi párnak mondott nagy szegénysége mellett csak úgy magyarázható, hogy e pénz, mint az egyházi ékszerekből kivert pénz, nem magán, hanem állami pénz volt.

16 Brodarics említi őket: Regina, hac clade audita, cum episcopo Vesprimiensi,

zenczei Bornemissza János pozsonyi gróf és budai várnagy,[17] valamint Oláh Miklós. A királyné kíséretében volt azonfölül vagy 50 lovas fegyveres, néhány szolga és komorna.[18] Hogy az akkor Budán tartózkodó Várdai Pál egri püspök nem volt a királyné kíséretében, az kitetszik a saját maga előadásából, mely szerint a királyné «az ő tudta nélkül» menekült volt.[19]

A királyné lóháton a fejérvári kapun át, a mai Palota-út irányában levezetett régi várúton Logod faluba sietett, melynek emlékét máig fenntartja a budai Krisztinavárosban a Logodi-utcza neve. Lent a bécsi úton bevárta a királyi kincsnek és bútornak Thurzó Elek kincstartó emberei által eszközölt leszállítását[20] s

et Alexio Thurzone, et oratore pontificio, incerta adhuc de regis interitu, trepide Posonium confugit. *(Clades in campo Mohacz* Bonfinnél: Append. 773. l. és *De conflictu* in *Actis Tomic.* VIII., 252.) Már előbb is említi a veszprémi püspököt s Thurzó Eleket, mint a királynénak a menekülésben való kísérőit: ipse (Alexius Thurzo) cum domino Vesprimiensi Bude relictus erat apud reginam. Hi duo ad ejus custodiam et obsequia deputati fuerant, fuge etiam ejus postea comites, qui in hanc usque diem in regine obsequiis permanserunt. *(Acta Tomic.* VIII., 246. Bonfinnél i. h. 768. l.) Ugyanő előszámlálva Pozsonyban 1526 szept. 6-ikán kelt levelében, hogy kik vannak a királynénál, ezek közt fel van sorolva *dominus Vesprimiensis. (Acta Tomic.* VIII., 221.) Thurzó Elek 1526 szept. 29-ikén Pozsonyban írott levelében értesíti a lengyel királyt, hogy Mária királyné Pozsonyban van *cum episcopo Vesprimiensi,* cancellario regio. *(Acta Tomic.* VIII., 225.) Oláh is említi őt olyanul, kit II. Lajos király neje mellé rendelt volt. *(Cod. Epist.* 208. l.) A XVI. századi, Szapolyai koronázásán jelen volt Névtelennél a királyné mellett levő urak közt felsorolvák *Episcopus Vesprimiensis Cancellarius,* Dominus *Thurzo* et plerique alii. (Praynál: *Epist. Proc.* I., 289—290.) Az egykorú Brutus Mihály csak a legatust és a veszprémi püspököt említi: pontificio legato, et Vesprimiensi episcopo, fugae comitibus, qui pudoris commendationem magis iuveni Reginae, quum si quid accideret, tutum praesidium afferrent, se *Posonium* recepit. *(Vngaric. rerum* Lib. VII., p. 243.) Bucholtz ezen Thurzó Eleket mondja veszprémi püspöknek, összetévesztve őt Szalaházyval. *(Gesch. d. Regierung Ferd. d. Ersten.* Wien, 1832. III., 160.) Zermegh János a királyné cum aliquot proceribus, signanter *Joanne Bornemisza, Alexio Turzone* et *Thoma,* Episcopo Besprimiensi, fugam arripit. *(Rer. gestar. Commentarius.* Schwandtnernél: *Script.* II., 1. 381., §. 1.) Ehhez l. Friedensburg megjegyzését Aleander bibornok-legatus *Naplójához* a *Nuntiaturberichte* IV. köt. 292. l. jegyz.

17 Istvánffy: *Hist.* Lib. VIII., p. 83. Jászay: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* I., 6. Szalay László: *MO története.* Pest, 1865. II. kiad. IV., 3.

18 Extunc — írja az akkor a budai várban tartózkodott Szerémi — Regina Maria de arce Buda *quinquaginta* equitibus equitabat per januam Logod cum *ancillis suis. (Epist. de perd.* cap. XXXVI., p. 123.)

19 *sine scitu meo* Buda excessit. *(Acta Tomic.* VIII., 216.)

20 stetit Regina in Logod — folytatja Szerémi — ut expectaret thezaurarium de ciuitate. Et habitacio prope d. archiepiscopi Strigoniensis erat, et habebat tricenta plus quam insimul equites et pedites, et ita vehementer vehebant super humeris thezaurum Thurzoni et non vsque ad sextam horam. Quum sen-

aztán még éj idején[21] megindult kíséretével Pozsony felé.[22] E várost maga a harczba indult király ajánlotta volt neki veszedelem idejére,[23] de ajánlották a bécsi helytartósági és kamarai tanácsurak is.[24] Pozsony város ugyanis egyrészt földrajzi fekvésénél fogva, közel lévén az örökös tartományok határaihoz, honnét segélyt várni, vagy legalább is remélleni lehetett, ha

serat, quod iam aurora exarsit, post hoc mitebant de monte Buda in vasa tigrea bene repagulan. ad vallem Logod res preciosas et thezaurum. *(Epist.* cap. XXXVI., p. 123.)

21 Ez kitetszik Szerémi előadásából, mely szerint a királyné komornái «égő lámpást tartottak kezökben» *quaelibet lucernam ardentem habebat in manibus suis.* (U. o. i. h.) Különben Burgio pápai követ is írja szept. 5-iki pozsonyi tudósításában: Io havuto la nova di la rotta a di XXX a *meza notte* cum la famiglia mia in compagnia di la Regina mi son partito di Buda. (Theinernél: *Mon. Vat.* II., 799.) Várdai Pál egri püspök, ki mint tudjuk, aznap Budán volt, a lengyel királynak azonkép írja Eadem *nocte* reginalis Mtas, sine scitu meo Buda excessit. *(Acta Tomic.* VIII., 216.) Maga Mária királyné, futását illetőleg azt írja Lamberg Jánosnak: «*ich heut vmb 3 vr tags von offen zogen pin*». (E levele Neszmélyen kelt aug. 31-ikén. *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII., 124.) Úgy értjük, hogy *hajnali* 3 órakor s más értelme nem is lehet.

22 Brodarics István, ki a mohácsi csatát Zsigmond lengyel király számára leírta, mondja: Regina hac clade audita ... trepide *Posonium* confugit. *(Clades* Bonfinnél i. h. 773. l.) Verancsics Antal írja: «Lajos királné Mária hogy hallá meg az ura elveszisit, Budát pusztán hagyá egy *ijjel* Budából kimene, *Posómban* szálla». *(Összes munkái* II., 25.) Zermegh János szerint Regina, audita infelici pugna ... *Posonium* profugit. *(Comment.* Schwandtnernél i. h. II., 1. 381., §. 1.) Brutus Mihály szerint Mária királyné, a mohácsi vész hírétől megrettenve, de sententia suorum, cum Solimani celeritas in regiam imminentis minime tutam Budae moram manenti efficeret (magis enim itineribus approperare ferebatur, quo Reginam cum regiis thesauris ex nec oppinato opprimeret)... se Posonium recepit. *(Vngaricar. rer.* Lib. VII., p. 243.) Cseh Antal szerint a «királyné meghallván az ütközet vesztét, *éjjel* titkon szaladt el *Pozson* felé». (Gévaynál) Istvánffy szavai szerint a királyné trepide se *Posonium* recepit. *(Hist.* Lib. VIII., 83.) Turóczi szerint Regina Vidua, quae tantisper Budae substitit, intellecta immani strage, *Posonium* fugam arripuit. *(Ungaria suis cum Regibus* 408. l.) A török történetírók is említik ezt az eseményt. «Amint a király felesége, Mária asszony meghallotta a vereséget, mondja Pecsevi egykorú történetíró, nagyon megzavarodott és megijedt s Budáról elfutva, Pozsonyba ment». (Thurynál: *Századok* 1892. évf. XXVI., 566.)

23 Oláh Miklós, kit a király a csata előtt 3 nappal visszaküldött a királynéhoz azon meghagyással, cum belli alea incerta esset, rogare reginam, uti amantissimam coniugem, *ut Posonium veluti locum ei tutiorem,* proficisceretur. *(Cod. Epist.* 209. l.)

24 Verrer so haben wir beschlossen — írják ezek 1526 szept. 1-sején éjjeli 10 órakor Ferdinándnak Insbruckba — Ir (a királynénak) zu ratten, das Sy jeczo nit aus dem Vngerlannd ziehe, sonnder sich im Vnngerland *zu presspurg* oder sonnst in ainem starcken fleckhen erhallte, damit das kunigreich vns nit gar verlassen, vnnd E(uer) F(ürstliche) D(urchleuchtigkeit) desto pesser mit der Hilf in Hungern komen müge. (Eredetije megvan a cs. és k. pénzügyi levéltár aktái között. Közzétette Oberleitner Károly: *Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen* XXII., 125—27.)

netán az ellenség idáig terjesztené ki portyázásait, de amúgy is városi erődítésénél, tornyos körfalainál és hegyi váránál fogva a legbiztosabb menedékhelyéül tekintetett. De ajánlotta azt a királynénak tartózkodási helyül lakosságának az osztrák házhoz való ragaszkodása is.[25]

A királynénak éj idején való hirtelen távozása észrevétlen nem maradhatott. Csakis Oláh hirdeti, mintha a királyné nem mint futó, hanem mint vadászatra induló kelt volna útra: hogy

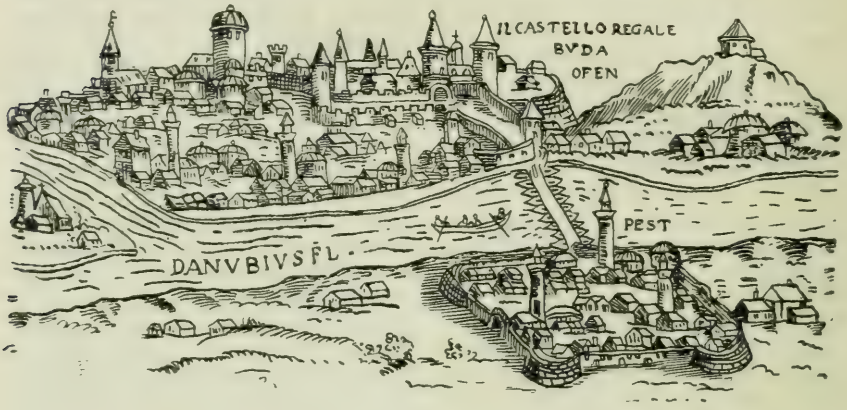

88. BUDA ÉS PEST A XVI. SZÁZADBAN.

ezzel a futás színét leplezze.[26] Már maga az a körülmény, hogy a palota kincseit és értékes holmijait sietve összecsomagoltatta, nem tehette hihetővé senkinél, hogy vadászatra ment legyen. A budaiak nem is voltak csalódásban. A királyné menekülése iszonyúan fokozta nemcsak Budán, de Pesten is a közrémületet. Csakhamar valamennyien menekültek. A Budán volt Várdai Pál egri püspök szerint «akkora zavar és rémület keletkezett Budán és Pesten, hogy azokból mindenki úgy menekült, mintha az ellenség már hátukban volna». Bármennyire tiltotta légyen is ő a futást, de a menekülők látván, hogy sehonnan gyors segély

25) Jászay Pál: *A magy. nemz. napjai a mohácsi vész után* I., 47–48.

26) regina ex Buda non tam praebens fugae, *quam venationis speciem*, lento itinere Posonium venit. *(Cod. Epist.* 209. l.)

nem érkezik, minden reményről lemondva futottak.[27] Egy török író szerint «a szegényeken és zsidókon kívül senki sem maradt a városban».[28] Ezeket, Buda elfoglalásakor, minthogy védték magukat, a bősz ellenség legnagyobb része lekonczolta.[29] A lakosság tehetősb része a lemészárlást megelőzve, gyorsan menekült. Ki gyalog, ki lóháton vagy kocsin, ki hajón, férfi, nő és gyermek.[30] Valami 76 hajó tellett meg ezekkel s holmijukkal.[31]

27 Szerinte tantus tumultus et terror factus est in utraque urbe budensi et pestiensi, ut ex eis ita passim ab omnibus migraretur, ac si hostis in tergo instaret. Ego quantum potui fugam et tumultum in utraque urbe cohibui, meliore adhuc sperare jubens sed cum viderent, nullum citum auxilium alicunde adventurum, deposita omni spe, ex utraque urbe excesserunt, paucis tantum viris in illis relictis, qui potius hererent usque ad adventum hostis, quam permanerent ad custodiam urbium. (1526 szept. 13-iki levele Zsigmond lengyel királyhoz. *Acta Tomic.* VIII., 216.) Miseri cives, írja Zermegh János, visa regina subita fuga, rebus perpaucis collectis, in diuersas partes diffugere, vrbe vacua relicta. *(Comment.* Schwandtnernél: *Script.* II., I., 381. l., §. I.) Egy egykorú, 1526-ban nyomatott, kis negyedrétű, 4 lapból álló jelentés szerint *der mererteyl des volcks daselbst* (Budán) *geflohen.* (Harrach gróf magánlevéltárából közli Oberleitner Károly: *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII., 124. l.)

28 Ferdi török történetíró: *Szulejman szultán története.* Thury kiadásában: *Török történetirók* II., 71.

29 Auch alles Christlich volck, alt vnd jungs, weyb vnd kindt erschlagen... A zsidókat illetőleg pedig: was athem gehabt hat, alles zerhackt, vnd dermassen mit inen gehandelt das von vierdhalb tausent Juden nit mer denn zwaintzig entrunnen sind. (Így a már említett egykorú nyomtatott német jelentés Harrach gróf könyvtárában, i. h. XXII., 125.) Az egykorú Zermegh János szerint csak annyit mond: Hostis, post paucos dies subsequutus cum copiis, vrbem desertam ingreditur, occupat, diripit, et incendit. *(Comment.* i. h. II., I., 381. l., §. I.)

30 Szerémi élénken írja le a futást: Extunc ad mediam noctem... pincernarius Stephanus... Sursum ad palacium cucurit, dixit: Surgite igitur, quia Turcus Hungaros prostrauerat omnes ad terram». Sureximus... et in plateis Budensibus cum lucernis ardentibus in manibus Alemanorum, et multa nigras ladulas et scrinyas vhehebant super brachiis suis extra ciuitatem ad Logud, quidam autem ad naues infra Ister flui et cum thesauris plenis ladulas eferebant vbi poterant. *(Epist. de perdicione regni Hungarorum* cap. XXXVI., p. 122.) Egy másik író — Cuspinianus — írja: Cives cum uxoribus, et liberis, ac suppellectile, quam in tanto metu ac trepidatione eripere poterant, Danubio sese committunt, ut Viennam versus fugiant. *(Oratio protreptica* Keménynél: *Tört. és irod. kalászatok* 126. l.)

31 Feruntur *septuaginta sex* naves onuste per Danubium ascendisse praeter illos, qui currubus et equis satagebant auferre quas quisque poterat recules suas, mondja ugyanazon Cuspinianus. (I. h. 126. l.) Az egykorú Brutus Mihálynál olvassuk: Cum Reginae mundo, simul Budensium civium preciosa quaeque eodem subvecta, quaecunque subtrahi avaro hosti potuerant. *(Vngaric. rerum* Lib. VII., p. 243.) Egy jeles történetirónk — Szentkláray Jenő — szerint ez a 76 hajó Radics Bózics százados kapitány hajóraja volt, melyet az alvidékről indított volt Budára s onnan fel Pozsonyba. *(A dunai hajóhadak története* 99. l.) Azon véleményben vagyunk, hogy e hajóraj, mely augusztus 29-ikén Mohácsnál volt, augusztus 30-ikán még nem lehetett Budán.

Az ó-német szövegű híres budai jogkönyv[32] is e futáskor került Pozsonyba, hol ma is megvan az ág. ev. lyceum könyvtárában. A budai káptalan is futva menekült ekkor nagygazdagságú kincseivel, templomi drágaságaival, egyházi díszöltönyeivel, országos levéltárával s jegyzőkönyveivel Pozsonyba, hol ezek a Sz. Márton egyházában tétettek le s még a következő század elején is őriztettek.[33] De mondhatni futás, menekülés volt az egész ország képe is. Az egykorú Pecsevi török író szerint «az egész országot oly félelem szállta meg, hogy a nép futott, a merre a szeme látott».[34]

89. MAGYAR KATONA A XVI. SZÁZADBAN.

A menekülő királyné útja nem volt zavartalan. Ő és kísérete, de meg podgyásza is nagy veszedelmeken ment át.[35] Báró Burgio János nunczius, útjukat rettenetesnek mondja, melynek egyes részleteit majd Rómában élőszóval elmondani igérte.[36] Nyilvánvaló, hogy miután a török portyázók még csak szeptember 1-sején kaptak a szultántól engedélyt az üldözésre és rablásra, a királyné pedig még augusztus 31-ikére virradó éjjel

32 *Rechtpuch nach Ofner Stadtrechtn.* Kiadták magyar czímmel, előszóval és ó-német szótárral Michnay Endre és Lichner Pál: *Buda városának törvénykönyve.* 1244—1421. Pozsony, 1845.

33 Révay: *Cent.* 67. Jászaynál: *A magy. nemz. napjai a mohácsi vész után* I., 13.

34 Thurynál: *Századok* 1892. XXVI., 566.

35 Regina Mária — írja Sámboki János XVI. századi író — onustis aliquot navibus, comitatu promiscuo civium, et suorum *Posonium, non sine violentia,* evasit. (In Appendice ad Ranzan: *Epitome rer. Hungaricarum.* Ind. XXXVIII. Schwandtnernél: *Scriptores* I., 693.)

36 «In compagnia della regina mi son partito di buda et son venuto qui in *posonio, con quanto pericolo et disordine,* un giorno a boca lo intendere. (Burgio János Gévaynál: *Urk. zur Gesch. v. Ung.* 14. l. és helyesírási eltéréssel Theinernél: *Vet. Mon. Vat.* II., 799.) Ugyanő írja 1526

menekült, a veszélyek a királynét s kíséretét nem a törököktől, hanem saját kapzsi és hűtlen alattvalói részéről érték. Ezek hatalmaskodtak a többi menekülők fölött is, kegyetlenül fosztogatva őket. Ha az egykorú Szeréminek hihetünk, a fosztogatás már a menekülés idején Budán kezdődött.[37] Úton névszerint az esztergomi prefektus, Orbáviai András, az érsek elestével mitől sem tartva, tört rá embereivel, kivált huszárjaival[38] a menekülőkre. Mellette rozsályi Kun Pál, szatmárvármegyei főnemest vádolják hatalmaskodásról és rablásról.[39] Lesieczki Mártont, ki

szept. 30-ikán Avenzoneból: perché in Buda, per camino, in Posonio, et in Vienna poi non una volta hebbi periculo di perdere la vita. *(Relationes Orator. Pontific.* CXXXII. db. in *Vet. Mon. Vatic.* II., 1., 454.) Majd aztán: La piccola famigliola mia cum alcuna robbe che si pottero salvare, perche una bona parte si perde in Buda, sono in Vilacco. (U. o. Azonkívül l. Óváry Lipót: *Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt.* Közzétéve a *Századok* 1885. évf. XIX., 489—90.)

37 A magyarok látva a budai németek futását, csodálkoztak, quidnam hoc esset, quia nesciebant adhuc ipsi. Interrogabant eos Germanos, et nil respondebant, *quia timebant ab Hungaris, ne ipsos despoliarent. Quod cum sensissent, qui erant chaplarones latrones, multa ab eis ceperant depredare. (Epistola* cap. XXXVI., p. 123.)

38 Istvánffy vádolja Orbaviai András rút fosztogatásról. *(Hist.* Lib. VIII., 83.) Brodarics azonkép említi, hogy Orbánusz Endre esztergomi várnagy a királynénak s a budai polgároknak Dunán felfelé haladó holmijaiban nonnulla damna fecerit. *(Clades in campo Mohacz.* Bonfinnél: Append. 773. l. *Acta Tomic.* VIII., 252.) Cseh Antal is annak tulajdonítja a rablást. Híre terjedt, hogy Orbáncz huszárjai a királyné komornanépével illetlenül bántak. Az egykorú Cuspinianus szerint: «Tum *Husserones*, incolae regni Turcis longe saeviores, et crudeliores, nulla pietate moti, nulla misericordia navem unam onustam regia suppellectile reginae auferunt, spoliant, et diripiunt, nec tanta feritate saciati, muliebres vestes, et puellarum soleas ex gineceo absportatas induunt, choreas faciunt, risus, et subsannationes in timidum sexum jaciunt... Quibusdam navibus funes nauticos secuerunt, ut in Danubio fluctuarent errubandae et submergerentur. Denique nullum genus saevitiae, et crudelitatis, quod in reginam suam, et miseros cives profugos excogitare poterant, obmiserunt hi strenui milites. *(Oratio protreptica Joannis Cuspiniani ad sacri Ro. Imp. Principes et proceres.* Bécs (1527.) Gr. Kemény Józsefnél: *Tört. és irod. kalászatok* 127—28. l. Azonkívül l. Jászay: *A magy. nemz. napjai a moh. vész után* I., 13. és Bucholtz: *Gesch. d. Reg. Ferd. d. Ersten* III., 161.) A huszárokat a fent említett váddal, mint igaztalannal szemben, védelembe veszi Brodarics, in hujus rei commemoratione longe a veritate recessit ille, qui militibus nostris levis armature, quos vero nomine «Hussarones» appellat, eam culpam impingit, quod puellas reginales inhonestius habuerint et in eorum soleis per ludibrium saltaverint. *(Clades* Bonfinnél i. h. 773. l. *De conflictu* in *Actis Tomic.* VIII., 252.) Brutus Mihály is védelembe veszi a vádolt huszárokat. *(Vngaric. rer.* Lib. VII., p. 243.)

39 I. Ferdinánd egy 1533 április 21-iki oklevelében hír után mondja, hogy rozsályi Kun Pál szatmárvármegyei főnemes, ubi intellexisset Regiam supellectilem et res varii generis Serenissime Domine Marie Regine... in navem locatas esse, eam hostili impetu in portu Strigoniensi irruisse, resque ipsas diripuisse, et in predam cum suis complicibus convertisse. (Jászaynál i. h. I., 13.)

kora ifjuságától kezdve Ulászló király és fia Lajos szolgálatában állott s a mohácsi csatában résztvett, azzal vádolták a királyné előtt, hogy szintén része volt a fosztogatásban, miért is a

90. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az ambrasi gyüjteményben őrzött olajfestményről)

királyné őt utóbb bizonyos határidőn belül a maga tisztázására szine elé idézi. Addig is, míg a rablók által elállott utak biztonsága ezt neki lehetővé teszi, a vádat merő rágalomnak

tartja.[40] De hogy magyarokon kívül idegenek, névszerint a cseh és morva zsoldosok is rablással tüntették ki magukat, azt a menekülő Brodarics esete bizonyítja. Szerinte a magyarok segítségére érkezett s a cseh kanczellár vezérlete alatt állott csehek őt elfogták s csak pénzváltságon engedték szabadon.[41] A rablás aztán mondhatni általánossá lett mindenfelé. Báró Burgio elpanaszolja, hogy mikor Olaszországba igyekezett, csak ügygyel-bajjal menekülhetett a törökök, magyarok és németek elől.[42]

Hogy mily merész volt a támadás és erőszakoskodás, eléggé kitetsző abból, hogy a királynénak néhány, bútorral megrakott hajóját nemcsak hogy kifosztották,[43] de el is sülyesztették.[44] Mi több, a királynénak még saját közvetlen környezetében állott hívei részéről is nem kisebb erőszakot kellett tapasztalnia, mert maga panaszolja, hogy a magával vitt kincseiből Saly János és Nádasdy titkon és erőszakosan 6000 forintnyi értékű összeget vettek el.[45] Ezt Forgách Ferencz is annyiban igazolja, a mennyiben szerinte Bornemissza János, budai várnagy és pozsonyi gróf, a pozsonyi várban letett királyi kincset Mária királynénak

40 Apud reginalem Mtatem Hungariae est delatus, *quasi ipse ex suppellectili regia et vestibus aliquid, quod ei non attineret, abstulisset.* Quod tamen, cum sib primum... licebit, isthuc ad suam reginalem Mtatem veniens falsum esse probare se intendit. Tomicki Péter krakói püspök ajánlja őt Brodarics István kanczellár pártfogásába. (Tomicki levele Brodaricshoz. *Acta Tomic.* IX., 60. és 61.) Maga Zsigmond lengyel király is pártját fogja, sőt érdekében Mária királynénál lépéseket tesz, mert Lesieczki kész, mihelyt a morva útonállóktól lehetséges lesz, a királyné színe elé járulni s elmondani, hol s kiknél vannak az eltulajdonított holmik. Ő a maga tulajdonán kívül mit sem vitt el. *(Acta Tomic.* IX., 61.)

41 Multa pericula in itinere passus et captus quoque a nostris — *de Bohemis dico* — et pretio redemptus. (Tomickyhez és Krizickyhez intézett 1526 szept. 6-iki pozsonyi levelében. *Acta Tomic.* VIII., 221.)

42 Hier sera, írja 1526 szept. 30-ikán Avenzoneből, par la gratia di Dio giunsi in Avenzone savo et salvo, *scampato da li mani di Turchi, Ungari et Tedeschi. (Relationes Orat. Pontif.* CXXXII. db in *Mon. Vatic.* II., 1. 454.)

43 Verancsics írja: «Az királné asszon hajóit Isztergomnál mind felverik, kik az királné asszon morháját viszik vala». *(Összes munkái* II., 25.)

44 Jászaynál i. h. 1., 47.

45 Joannes Salj et Nadasdi ex cistis nostris obsignatis, quas fecimus ex Buda illuc Posonium asportari nunciata miserabile clade domini Ludovici Regis clam et vi ex hijs exceperunt aliqua nostra clenodia, gemmas, vasa aurea, et argentea in valore sex millium floren. hung., quae omnia adhuc nobis inpersoluta extant. Faciunt 6000 fl. hung. fl. rhen. 7500.

ki nem adta, hanem úgy intézkedett, hogy a lefoglalt kincs a megválasztandó törvényes királynak biztosíttassék.[46] Forgách szerint e roppant értékű kincs Pozsony várossal együtt kezeibe is került Ferdinándnak, ki aztán ebből tartott hadsereget.[47] Csakhogy Istvánffy nem tartja Forgách előadását igaznak, mert nyiltan kijelenti, hivatkozva Bornemissza János kamarásának, Saly Imrének, valamint Nádasdy Tamás és Majlát István vallomásaira, hogy Ferdinánd semmit sem kapott e kincsekből.[48] Alig is férhet kétség ahhoz, hogy Mária királynénak panasza csakis oly értelemben magyarázandó, hogy ő a Bornemisszáék kezében levő ingóságot a magáénak tartotta, míg ezek azt állami vagyonnak tekintették. Nevezetesen azon vert érczpénzről lehetett szó, mely az egyházaktól elvett arany- s ezüstanyagból készült volt s melynek visszaadására magát úgy a király, mint a királyné kötelezte volt.

Esztergomból a királyné útja Komáromba vezetett. Ezt az utat is lóháton tette.[49] Ez útjában érte őt utól, nyilván Neszmélyen, augusztus 31-ikén a néhai király legkedvesebb kamarása, ki a mohácsi csatában közvetlenül a király mögött állott,[50] Czettricz Ulrik. Tőle tudta meg a boldogtalan asszony férje

46 post mortem regis — írja Forgách — gazam in arcem posoniensem per naves Danubio transportavit, uxore Maria regina frustra ab eo petente, quae jam Buda Posonium in oppidum venerat; ac paulo post relicta custodia arcis atque gazae regiae Johanni Zalay et Johanni Ivanczy, obiit, addito mandato, ut successori, qui legitime in regem eligeretur, conservarentur. *(Commentarii.* Lib. XII., p. 241.)

47 Ea res tandem Ferdinando ad adipiscendum regnum magno adjumento fuit; nam Posonium quod erat claustrum regni, et sine quo regnum nec Danubio, nec terra tuta intrari potuit, *una cum thesauris obtinuit,* traditum a tribus viris ex queis, qui inaestimabilis pretii erant, egens adhuc atque inops, facile exercitum conscribere et alere potuit. *(Commentarii.* Lib. XII., p. 242—43.)

48 Certe nihil Ferdinando datum est, omnia in suos usus dissipata, ut saepe ab Emerico Saly Johannis Bornemizzae cubiculario accepi. (Istvánffy jegyzete Forgách fenti előadásához. *Commentarii.* Lib. XII., p. 242*) jegyz.)

49 Szentgyörgyi: *Vita Domini Palatini Thomae de Nadasd* Kováchichnál: *Scriptores Minores* I., 130. Ez író ugyan azt állítja, hogy a királyné a *Dunán* utazott, de ebbeli adatának el nem fogadhatása abból tetszik ki, hogy a királyné szept. 3-ikán már Pozsonyban volt, a mi, ha hajón utazott volna, tekintve a Dunának e vidéken való nagy és sokszoros kanyargásait, nem lett volna lehetséges. (Jászay i. m. I., 47. l. 4. jegyz.)

50 Regi a tergo adhaerebant *Czetricz,* Majlath et Horuuath. (Brodarics i. h. 769. l.)

halálát.[51] A királyné őt legott visszaindította azon meghagyással, hogy keresse a legnagyobb gonddal és kegyelettel szerencsétlen férje holttetemét.[52] Egyúttal levelet is küldött vele Sárffy Ferencz, győri várparancsnoknak, melyben őt felszólítja, hogy adjon ő Czettricz mellé 12 lovas embert. Bár Czettricz hiobspostája határozottan hangzott, mégis a királyné teljes hitelt nem adott volt a vészhírnek, mert voltak, kik a királyt még a Cselepatakon túl is látni vélték,[53] s még később is tartotta magát

[51] «A király — mondá — ő vele és Aczél Istvánnal (kit Brodarics castellanus Posoniensis-nek mond *Clades* i. h. 772. l.) együtt az ütközetből szerencsésen megmenekedvén, a Dunának egy kis eréhez jött, ezen át akart menni, de megsebesedett lova hanyatt esett és őt a nehéz fegyverzetben és a harcz fáradalmaitól ellankadtan, a vízbe fojtotta. Aczél István veszedelemben látván királyát, utána ugratott, de maga is oda veszett.» Hogy így kellett Czettricznek az eseményt előadnia, nyilvánvaló abból, hogy báró Burgio nuncius, ki nem volt Mohácsnál, hanem a király rendeletéből Budán a királyné mellett maradt, egészen így adja elő Lajos halálának körülményeit. «Di la Maestà sua — írja — si è detto che poi di haver combattuto valorosamente si era partita sana di la battaglia nè si sapea per dove, questa fama fu confirmata tre giorni dopo per molti, di poi è venuto uno suo camerero principal favorito che il Re havasse et dice che la Maestà sua cum esso lui et Stephano Azél, quel gentilhomo mio cemico che fu in Roma al tempo del giubileo et che parló cum Sua Santità, scamparo di la battaglia et poi pervennero in uno certe piccolo ramo del Dannubbio et volendo passarlo il cavallo del Re che venia ferito s'é cascato ne l'aqua, et la Maestà sua trovandosi grave di arme et stracco di la fatiga si è affocato in quella aqua et che Stephano Azil vedendo il Re in pericolo anchor egli è intrato per aiutare la Maestà sua et li è rimasto affucato anchora. (Theinernél: *Mon. Vatic.* II, 798—99.) A mit Szerémi mond, ki szerint Citrich a Bécsnek indult királyné után lovagolt, megvive neki Lajos halálának hírét, mintha a szerencsétlen királyt Bátán Szapolyai György 3 karddőféssel gyilkolta volna meg a mohácsi vészből való menekülésekor *(Epist. de perd. Reg. Hung.* cap. XL., p. 133—34.), természetesen el nem fogadható. Azonkép azon előadása sem, hogy a vészhír megvitele után a királyné őt fogságba vettette, a melyben aztán őt, amiért nem jol őrizte urát, mala morte interfecerunt Germani. *(Epist.* cap. XL., pp. 134—35.)

[52] soror nostra charissima, maxima sollicitudine ac pietate, írja Ferdinánd 1527 jún. 29-iki, a magyar nemzethez intézett levelében. *(Acta Tomic.* IX., 223.) Sacher-Masoch szerint Czettricz még csak Szoliman szultánnak MOból való kitakarodása után kapta Máriától a parancsot, férje holttetemét felkeresni. (Ungarns Unterg. 73. l.)

[53] benche molti sian poi che dicono che il Re era passato gia ultra quel loco ove questui referixe che fu il caso — írja Burgio ugyanazon szept. 5-iki pozsonyi levelében. (Theinernél: *Mon. Vat.* II., 799. Gévaynál: *Urk. z. Gesch. v. Ung.* 13. l. és Jászaynál i. m. I., 47.) Abban a levélben, melyet Mária 1526 aug. 31-ikén Neszmélyből Lamberg Jánosnak írt Bécsbe, maga mondja, hogy ellenkező híreket is hallott férjéről. «Lieber her Hans ich kan euch nichs anders schreyben denn das leyder der Turk meinen hern vnd gemahl vollens In der schlacht geschlagen hatt, vnd vyl redlich leyt vmbkomen, *was seiner lieb person antrifft, wie mir angesagt das er daruon Ist got gib das es war sey denn Ich hab khain gewisse kuntschafft von*

a hír, hogy a király nehéz sebbel Pozsonyba menekült. Még Várdai Pál, egri püspök is hitelt adott az utóbbi hírnek, annyira, hogy levelet intézett Lajoshoz, bátorítva és felszólítva öt, hogy gyüjtse össze a had maradványait. Bár sokan estek el Mohácsnál, mondá, azért még sokkal többen vannak a hazában, azonkívül Cseh-, Morva-, Sléziaországok s a németek és lengyelek

91. V. KÁROLY CSÁSZÁR ÉRME.
(Leone Leoni műve.)

segítségére is számíthatni.[54] Ezen s hasonló híreszteléseknek tudható be, hogy Mária nem is tudósította fivérét, Ferdinándot legott a király haláláról.[55] Még sok időn át keringtek Európa-

Ime. (Ez érdekes levelet Dat. Netzmyll den Freytag nach Bartholomej anno 1526 a cs. k. pénzügyi levéltár aktáinak egyik másolata után közli Oberleitner Károly az *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII., 124.)

54 Scripsi etiam regie Mti dno meo gratiosissimo — *dicitur enim vivere et Posonii esse,* sed grave vulnus habere, ne desperaret stb. (1526 szept. 13-iki levele a lengyel királyhoz. *Acta Tomic.* VIII., 216—17.)

55 Hogy Ferdinánd még 1526 szept. 7-ikén sem értesült volt sógora haláláról, kitetszik ennek e napon Innsbruckból II. Lajoshoz, Szalkay László primáshoz, Szapolyai Jánoshoz, Batthyány Ferencz dalmát-horvát-szlavon bánhoz intézett leveleiből, melyekben ő mindnyáját a II. Lajos iránt való hűségre és ragaszko-

szerte a legkülönbözőbb hírek a mohácsi borzasztó eseményről.[56] Spanyolországba csak október közepén jutott Franciaországon át a vészhír,[57] míg egyidőben Olaszországban a győzelem híre terjedt el, mintha Lajos király csehektől, lengyelektől és németektől segélyeztetve a törököt leverte s Ibrahim basát élve elfogta volna.[58] Az akkori német ujságlapok még csak novemberben hozták Lajos király halálhírét.[59] Az uralkodó fejedelmek közül V. Károly császár is még csak november 13-ikán tudta

dásra szólítja fel. (A leveleket közli Gévay: *Urk. u. Actenstücke.* Wien, 1840. 1—5. ll.) De hogy még szept. 8-ikán sem tudta, kitetszik ez Ferdinándnak, Károly münsterbergi herczegnek s cseh főkapitánynak, valamint Pernstein János morva főkapitánynak irott leveleiből. (Közölvék u. o. 5—7. ll.) Ugyane napon Innsbruckból Máriához irott levelében vigasztalva nővérét a mohácsi csatavesztés felett örömét fejezi ki azon, hogy Lajos a csatából megmenekült. (Közölve a bécsi államltárból Bauernél: *Korrespondenz Ferd.* I., 444.) De szeptember 9-iki levelében már vigasztalja nővérét Lajos halála felett s ígéri neki segítségét. (A levél kelt Innsbruckban s közölve van Bauernél: *Korrespondenz* I., 445.) Szeptember 11-ikén Kufsteinből Máriához irott levelében kéri nővérét, hogy elhalt férje némely tanácsosát küldje el hozzá. (A belga áll. ltból közli Bauer: *Korrespondenz* I.. 447.) Abból a leveléből, melyet Ferdinánd 1526 szept. 18-ikán Linzből Margit főherczegasszonyhoz, Németalföld kormányzónőjéhez intézett, szintén nyilvánvaló, hogy már értesült volt Lajos haláláról, de nem halála körülményeiről, mert mint mondja, Lajos némelyek szerint harczolva az ütközetben, mások szerint egy mocsárban veszett el. (Eredetije a brüsseli kir. ltárban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I., 41—43.)

56 A király haláláról s a mohácsi csata eseményeiről *varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent,* irja Zsigmond lengyel király Brodarics Istvánnak. Kér helyes híreket. *(Acta Tom.* VIII., 222) Ezeket aztán maga a királyné juttatta Zsigmond királyhoz, elküldvén titkárát, Sabka Györgyöt levelével (Datum Posonii IXa Septembris). Ebben határozottan bejelenti a mohácsi csata borzasztó elvesztését és férje halálát. *(Acta Tomic.* VIII., 219—20.) Maga Sabka György és társa, Erasmus előszóval is többeket közöltek a lengyel királylyal. Dominum Strigoniensem captum et capite truncatum *multaque alia tristissima* referunt, irja Krizicki lengyel püspök Tomickinek. *(Acta Tom.* VIII., 222.)

57 quum hec scriberem, irja Granadából október 14-ikén Danticki János lengyel orátor Tomicki Péternek, venit novum ex Gallia, quod Smus Ungarie rex in conflictu cum Turcis occubuisset. (Közölve in *Actis Tomic.* VIII., 376.)

58 Ex Italia tamen felicior describitur successus, irja ugyanazon orátor. Smum Ungarie regem, accepta prius clade, ex Bohemis, Polonis et Germanis reintegrasse exercitum et Turcos profligasse ac ipsorum ductorem Ibraim Bassa vivum cepisse. (Dantiscus ad Tomicium. Granada 14 Octobris. *Acta Tomic.* VIII., 366.)

59 A M. N. Múzeumban levő azon *New Zeyttung,* mely nyilván *néhány nappal* a mohácsi csata után iratott, a király sorsáról még mit sem tud. «Hová lett a királyi felség, azt nem tudom», mondja abban irója. *(M. Könyvszemle* I., 9.) Az a másik *Newe Zeyttung* szerint, mely 1526 *szeptember 30-ikán* bocsáttatott közre, senki sem tudja megmondani, «hogy hová lett a király. Azt hiszi, hogy a magyarok megölték és tetemét elrejtették». (U. o. I., 11.) Az a *Newe Zeyttung,* mely 1526 *novemberben* látott napvilágot, már jelenti a király halálát, mint ki mocsárba fulladt s kit egy Cebrus (nyilván a morva Czett-

meg Ferdinánd szeptember 22-iki linczi leveléből sógora halálát.[60] A császár eredetileg deczember elején tervezte a Lajos lelki üdvéért rendezendő gyászistentiszteletet,[61] de tényleg még csak a következő évi február 10-ikén tartatta azt meg.[62] Hogy a közhangulat mily elszántan szólalt volt meg a vészhír érkezésekor a török veszedelem ellen, kitetszik abból, hogy a toledói érsek a maga és egyháza összes jövedelmeit, 200.000 aranyat késznek nyilatkozott volt segélyül átengedni Ferdinándnak.[63] Sajnos, a kitörő lelkesedés épp oly hiúságos fellobbanás volt,[64] mint a milyen kegyeletlen a császári udvar színlelt gyásza.[65]

Bár így Mária királyné férje halálának hírében egy időn át kételkedhetett, mégis mélyen érezte helyzetének rettenetességét. Ezt ki is fejezi Neszmélyről írott augusztus 31-iki levelében.[66] Meg volt győződve, hogy a győztes török meg sem áll Ferdinánd országának határáig s ezért felszólítja bizalmasát, Lamberg Jánost, ösztönözze minél hathatósabban a tanácsurakat az erélyes védekezésre. Reméli, hogy három nap alatt már közelökben lesz.[67] A komáromi és tatai várakat aztán erős eskü vétele

ricz kir. kamarás) nevű magyar úr megtalált. (U. o. 1., 13.)

60 Kitetszik ez magának a császárnak Granadából 1526 nov. 30-ikán irott leveléből, melylyel válaszolva Ferdinánd levelére, mondja: Jay receu voz lectres du XXIIe de septembre dattees a Lintz, et arriua ycj le courrier qui appourta le XIIIe de ce mois de nouembre. (Másolata a brüsseli kir. ltárban. Közli Lanz: Correspondenz d. Kaisers Karl V. 1., 224. Hatvani: *Brüsseli Okmtár* 1., 47.)

61 In Valle oleti cesar (V. Károly) celebraturus est regie Ungarie exequias. (Dantiçki János orátor, Granadában 1526 decz. 6-ikán keltezett s Zsigmond lengyel királyhoz intézett jelentésében. *Acta Tomic.* VIII., 373.)

62 Exsequiae ser. olim Hungarie regis . . . Xa Februarii hic sunt habitae. (Ugyanazon orátornak Valladolidból 1527 május 6-ikán kelt jelentésében. *Acta Tomic.* IX., 155.)

63 Dantiçki János lengyel orátor Granadából 1526 decz. 6-ikáról keltezett s Zsigmond lengyel királyhoz intézett jelentésében. *(Acta Tomic.* VIII., 373.)

64 Ugyanazon orátor 1527 május 21-ikén már azt írja Valladolidból Zsigmondnak: Hic nihil curatur de Turcis, quasi jam omnes essent deleti, ne verbum quidem magis auditur. *(Acta Tomic.* IX., 187.)

65 Joannes Dantiscus 1527 május 6-iki tudósítása in *Acta Tomic.* IX., 155. És l. *A mohácsi csata elvesztésének okai és következményei* cz. értekezésünket. Budapest, 1910. 5. és 55. ll.

66 Lieber Her Hans Ich wayss euch nichs anders zu schreyben *denn Ir kundt gedenken In was fürder ych pin*, doch muss vnd wils got beuelhen vnd haimsetzen.

67 Ich wil euch auch ermant haben, dieweyl das mein her vnd bruder nicht In seinen Österreichischen Landen ist, das Ir wölt die hoffritt ermanen, das sy wol auffsehen, wen ich besorg der Turk wiert khain auffhaltung haben biss auff

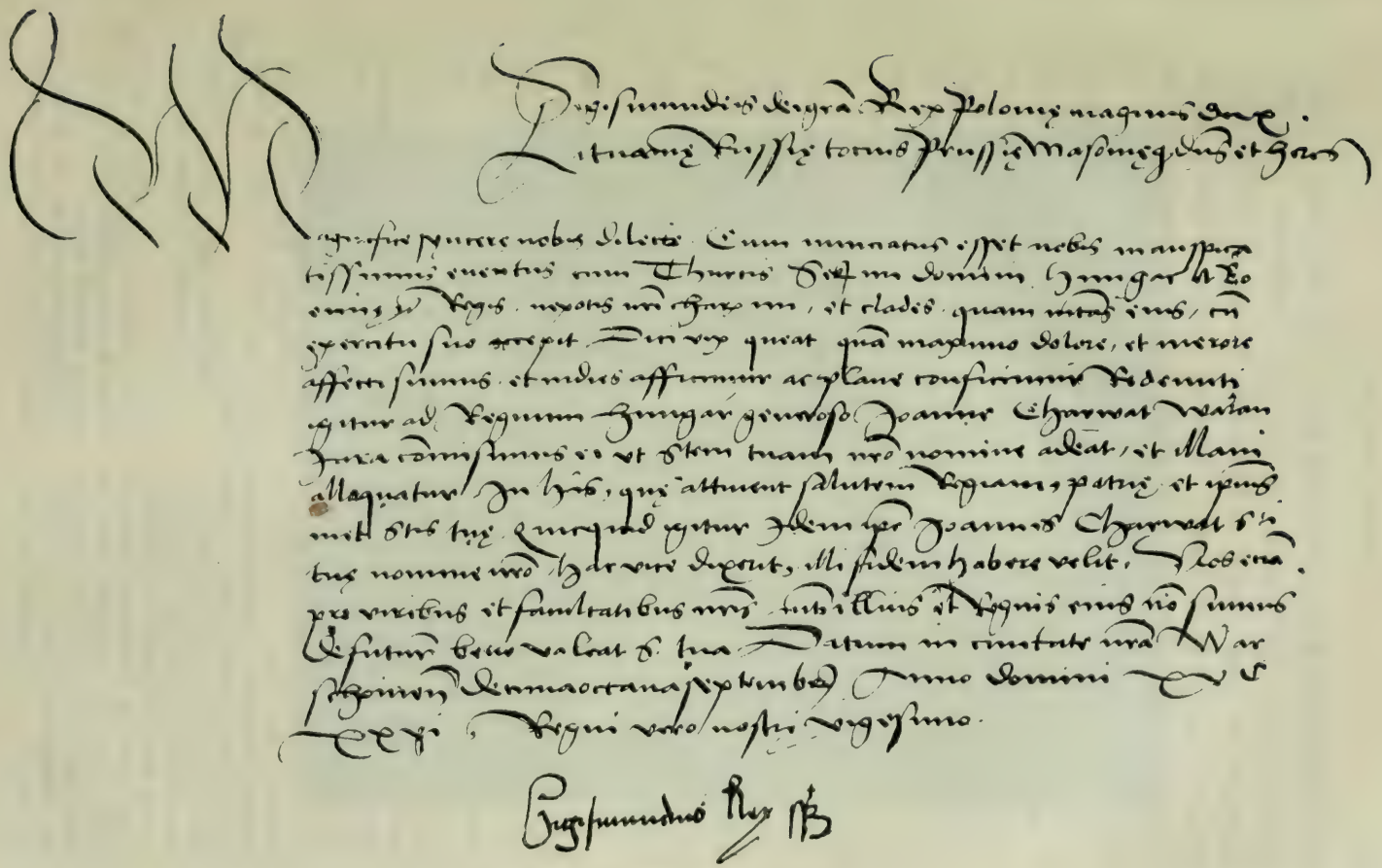

52. ZSIGMOND LENGYEL KIRÁLY RÉSZVÉTIRATA

mellett endrédi Somogyi Ferenczre bízva,[68] folytatta nagy remegés között útját a Csallóközön át. Ez úton találkozott Nádasdy Tamással, ki eléje sietett a birodalmi rendek segélyadásának hírével.[69] Szeptember 1-sején Pozsony város küldötte járult eléje,[70] nyilván a menekülőt a város részéről üdvözlendő, sőt biztonsága felől megnyugtatandó.

Mária királyné, úgy látszik, szeptember 3-ikán érkezett Pozsonyba, mert szeptember 4-ikén már a város szeretetadományaiban részesül.[71] Ő a kiállott izgalmaktól és testi fáradalmaktól betegen jött meg, lázak által gyötörtetve. A városban nem a királyi curiában, a városi számadásokban «királyi lak»-nak és «királyi szálló»-nak nevezett,[72] Valentini Caesar olasz diplomata által szépül és díszesül dicsért,[73] a Ventur- és a Pázmány-utczák sarkán álló, újabban átépített és magánkézben levő házban szállott meg, melyben már előbb több király s királyné, de ő maga is férjével II. Lajossal lakott volt,[74] hanem a Főtéren álló, újabban szintén átépített s legújabban lerombolt házban,[75] melyet a város készséggel tett a maga költségén lakályosabbá, azon több-

m. H. v. bruder gränitz. Ich hoff In 3 tagen nit fern von Ew. zu sein.

68 Ferdinánd 1527 nov. 4-iki levele.

69 Szentgyörgyi i. h. Kovachichnál: *Scriptores Minores* I., 130.

70 Pozsony város ez évi számadókönyveiben olvassuk: Stat Zerung nach Jacobi Awsgeben. Item Sambstag nach Egidy ist chamerknecht *gegen der Könnigin geschickt wordn*, hat er verzert vnd verfarn. Fac. III β., XXI den.

71 A városi számadókönyvek szerint a város őt szept. 4-ikén 10 potykával, 16 csukával, 3 keszeggel, 1 harcsával, néhány sigérrel, meny-, márna-, süllő- s egyéb hallal, 200 zsemlyével és 1 akó majorsági borral vendégelte meg. Ily adományokat a város később is juttatott a királynénak. Szept. 15-ikén 20 pisztrángot, deczember 7-iken csukát és menyhalat. Item am abent Conceptionis Marie mer geschenckt der Könnigin, ain Hechtn, vnd rutten. II t. VI β. X d. Pozsonyban való létét Verzeli János pápai követ Bécsből 1526 szept. 6-iki Sadolet Jakobhoz intézett levelében is jelzi. La Regina, írja ő, et il Signor Barone et Vesprinio sono in *Posonio. (Relationes Orat. Pontific.* CXXXI db. in *Mon. Vatic. Hung.* II., I., 453.) V. Károly egy hozzá Ferdinánd által Linzből 1526 szeptember 23-ikán intézett leveléből értesül Máriának Pozsonyban való tartózkodásáról. (A bécsi áll. ltból közlik Gévay I., 13. és Bauer: *Korrespondenz* I., 457. s kk. ll.)

72 Az adatokat l. *Pozsony város története* cz. művünk II., I., 36. l. 3. és 4. jegyz.

73 *Diplomatiai emlékek Mátyás korából* III., 137. Azonkivül l. *Századok* 1883. évf. XVII., 781.

74 L. említett művünk II., I., 36—37. ll. Azonkívül másik művünk: *Pozsony város utczái és terei* 613. lapját.

75 Jelenleg e nevezetes ház helyén a leszámitoló bank nagy s díszes háza áll.

MÁRIA ÖZVEGY KIRÁLYNÉ.
(Seisenegger Jakab olajfestménye után.)

rendbeli javítást eszközöltetve.[76] A hegyen levő királyi várba azért nem szállhatott, mert ennek várgrófja Bornemissza János, bár II. Lajosnak nevelője s híve s a királyné pozsonyi útjában — mint láttuk — kísérője volt, vonakodott azt átadni, mielőtt az új király törvényesen meg nem választatik.[77]

XIV.

MÁRIA KIRÁLYNÉ POZSONYI UDVARA. AZ ORSZÁGOS PÁRTÁLLÁSOK. A TRÓNKÖVETELŐK.

Amint a királyné Pozsonyban megtelepedett, azonnal hozzáfogott udvarának berendezéséhez s mindazon intézkedések megtételére, melyek czélja volt Magyarország elárvult trónját fivérének, Ferdinándnak biztosítani. Udvara és környezete azon egyénekből állott, kik vele Budáról jöttek, mint láttuk, a pápai legátusból, a királyi kanczellárból, a kincstárnokból[1] s másokból, valamint azokból kik később

76 Az 1526—27. évi városi számadókönyvekben előfordulnak ily kiadási tételek: Item die wochen Nativitatis marie verlond Maister hannsen IIII taglon, ains das sy der *konnigin* kochen gezimert, aufgericht vnd verschlagn habn fac. III. t. I β. XIIII d. Aztán: Item die wochen Mathei verlondt maister hannsen VI maisterlon vnd XX gesellen lan, egyebek közt azért, das sie der *konnigin* Iren bron bei der kuchen verschlagen vnd vf den Mauern gepessert. Aztán: Item die wochen presentacionis marie verlond khamerer den Zimmerlevttn, das sie *konigin* Kuchenn verschlagen. Aztán: item die wochen Dorothee verlondt II Maisterlon, ains das sy der *Konnigin* Kuchen abbrochn vnd widerumb gedeckt vnd gepessert. Aztán: Mer hat chamerer genommen von leonhart geradwol etlich laden zu der *Konnigin* Kuchen. Aztán: Item mer zu der *Konnigin* kuchen khaufft IIc lattennagel.

77 Kitetszik ez Zsigmond lengyel királynak Bornemissza Jánoshoz intézett (datum nélkül közölt) leveléből, melyben mondja: Narravit nobis egregius et nobilis Martinus Liszieczki Sinceritatis tue curam et providentiam in tanto casu et discrimine istius regni Ungarie, quod et *arcem Posonium* bene obfirmaverit *nullumque ad eam permittere velit, donec ab universis regnicolis debito modo rex fuerit declaratus.* (*Acta Tomic.* VIII., 254.)

1 A pozsonyvárosi számadókönyvek szerint a város 1526 szeptember 5-ikén Thurzó Eleknek néhány potykát, csukát és márnát ajándékozott; szeptember 7-ikén Szalaházy Tamásnak szintén ajándékot juttatott: Geschenckt dem *Bischof von vesperin* 8 csukát, 2 potykát, néhány márnát, 90 zsemlyét s 18 itcze bort, összesen 2 tallér, 7 font és 18 dénár értékben. 1526 szeptember 28-ikán geschenckt *dem Cantzler* többrendbeli halat. Ugyan-

érkeztek. Ezek közt nem egy volt, ki szintén csak a legnagyobb veszedelmek között menekülhetett, mint névszerint Brodarics István szerémi püspök, ki a mohácsi ütközetben a csatarend negyedik hadsorában küzdő Lajos király jobbján, a püspökök között ötödik helyen állott. Hosszas fáradalmak és sok baj után szeptember 5-ikén este érkezett meg gyalog s mindent nélkülözve, egy szál köpenyben s egy pár topánkában Pozsonyba.[2] Innen írta ő szeptember 10-ikén Rómába a mohácsi csatáról szóló kimerítő jelentését.[3] Egy másik, az ütközetből menekült Gerendi Miklós székesfejérvári őrkanonok[4] és Zay Ferencz, Máriának már előbb kedvelt udvari embere, szintén Mária királynéhoz jöttek Pozsonyba.[5] Ide jöttek a mohácsi csata után néhány

ezen számadókönyvek szerint 1526 szeptember 5-ikén geschenkt *Alexy Turzo* etlich karpffen, hechten vnd Bärbl dafur 1 t. v β. VI ϑ. Brodaricsnak 1526 szeptember 6-iki, Tomiczkihoz intézett pozsonyi levelében említve van mint jelenlevő *dominus Turzo. (Acta Tomic.* VIII., 221.) De Thurzó maga is írja Pozsonyból 1526 szeptember 29-ikén a lengyel királynak: Sum hic et ego cum Mte sua. *(Acta Tomic.* VIII., 225.) Mint Pozsonyban levőt említi azonkívül Verancsics is: *Összes munkái* i. h.

2 Krizicki András przemysli püspök írja Tomicki püspök alkanczellárnak, hogy «Brodarics lovát elvesztvén a (mohácsi) csatában, gyalog és csak egy hadi köpenyegbe burkolódzva érkezett Pozsonyba», qui equo in prelio amisso vix pedes evasit, pedesque et sago indutus Posonium venit». *(Acta Tomic.* VIII., 222.) Maga Brodarics azt írja Tomickinek: «Elvesztém minden holmimat, ami részint a táborban, részint Budán vala. Egy köpenyben és egy pár topánkában menekültem». Amissis preterea rebus omnibus, que partim in castris, partim Bude fuerunt. Evasi in una diploide et caligis. *(Acta Tomic.* VIII., 221. és v. ö. Székely Samu: *Brodarics István élete és működése.* Közzétéve a *Tört. Tár* 1888. évf. I. füz. 33. l.) Hogy az nem 6-ikán történt, mint többen mondják, hanem 5-ikén, azt maga Brodarics mondja. Abban a levelében, melyet 1526 szeptember 6-ikán Pozsonyból a lengyel alkanczellárhoz, Tomicki Péterhez és a przemysli püspökhöz, Krizicki Andráshoz intézett, írja: Ego *heri* vesperi huc applicui, multa pericula in itinere passus et captus quoque a nostris — de Bohemis dico — et pretio redemptus... *(Acta Tomic.* VIII., 221.) Hogy deczember 4-ikén még Pozsonyban volt, kitetszik Krizicki Andrásnak és Sprowai Szaniszlónak 1526 deczember 4-ikén Esztergomból Zsigmond lengyel királyhoz intézett leveléből, melyben mondják: Quod ad principem Ferdinandum attinet, scripsi ego episcopo Brodarics *Posonium. (Acta Tomic.* VIII., 271.) Maga ez a levél, melyben Szapolyainak királylyá történt megválasztása és koronázása alkalmából részükről történt üdvözlését tisztán udvariassági ténynek mondják, közzé van téve in *Actis Tomic.* VIII., 274—76.

3 Eredetije megvan Rómában a vaticani levéltárban.

4 dominus Nicolaus Gerendi, cum post infelicem et infaustam pugnam apud Mohacz commissam superesset... existimavit, commodissime se facere, si se ad reginalem Mtatem, tunc *Posonii* agentem, conferret. (L. Zsigmond lengyel király levelét Szapolyai Jánoshoz. *Acta Tom.* IX., 207—208.)

5 Thallóczy: *Csömöri Zay Ferencz élete* 17. l.

nappal Schlick Albin és kapitánya Farkas, a csata után 11-ed napra Schlick Albert s társai. Róluk a menekülő úton ruhájuk teljesen lerongyolódott, úgy hogy csak kölcsönzött öltönynyel jelenhettek meg a királyné szine előtt.[6] A két Schlick testvér, kik egymást elveszetteknek tartották, a viszontlátáskor oly meghatottak voltak, hogy örömtől és sirástól szót sem mondhattak.[7] Nyilván még többen is érkeztek, bár futásukat és szerencsés megmenekülésüket kimutatni nem tudjuk. Többen már Pozsonyban vártak a futó királynét. Igy György branden-

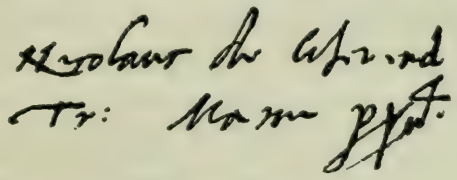

93. GERENDI MIKLÓS NÉVALÁÍRÁSA.

burgi örgróf,[8] ki Lajos király segítségére volt menendő, de ehelyett a határszéli vidéken vesztegelt.[9] Hogy itt volt Eyczingi

6 A királyné előtt való megjelenésöket s Máriának velök való társalgását meghatóan írja le Mária német életirója, Sacher-Masoch. Szerinte Mária halványan, de nyugodtan kérdezösködött neveik s családjuk után. És midőn Albin úr elmondta, hogy ő egy fiatal Schlick, a királyné azt mondta, «és ha ebecske jönne eléje e néven, szeretettel fogadnók királyunk kedveért» s kezét nyujtá neki. Aztán erőt vett rajta a fájdalom: «Ó, elhagytátok királyomat», s elájultan rogyott a földre. Szolgáló asszonyai jajveszékelve siettek hozzá, füszereket hoztak s mindent megkiséreltek, hogy öt felélesszék. Mikor szemeit felnyitotta, első kérdése volt férje után. Aztán egy óránál tovább beszélt Schlickkel és kapitányával. Mindent apróra kellett elmondaniok. Hogyan végződött a csata, hogyan folyt az le, hogyan voltak a hadsorok felállítva, hogyan támadták meg azokat a törökök, hogyan küzdött a király stb. Végül némán kezet nyujtott nekik, melyet ők térdenállva csókoltak meg s intett nekik, hogy távozzanak. (Sacher-Masoch: *Ung. Unterg.* 70—71. ll.) Nincs az elbeszélésben semmi, a mi nem viselné magán a valószínűséget. Mégis ki kell emelnünk, hogy az iró semmi forrást nem idéz. Úgy látszik, ő két különféle egykorú forrásból merített, mert egyik helyt csak Albint és kapitányát fogadtatja a királyné által, máshelyt Albint és Albertet együttesen. Közlésének nyilván az a tendentiája, mintha a király mellé rendelt magyar urak megbízhatatlanok lettek volna, míg ellenben ők, ha a király személye rájuk lett volna bízva, a királyt a csatából bizonyosan kiszabadították volna, vagy vele haltak volna meg.

7 Sacher-Masoch: *Ung. Untergang* 70—71. ll.

8 Nos sumus hic Posonii — írja Brodarics 1526 szeptember 6-ikán Tomickinek és Krizickinek, sed paucissimi, *dominus marchio* stb. *(Acta Tomic.* VIII., 221.)

9 Verancsics mondja ugyan, hogy «Markaláb igin kiszíti az cseh országi erőt, az morvai erőt, siet Mohács mezeire Lajos. király után». *(Memoria rer.* ad an. 1526 Szalay kiadásában: *Verancsics Antal Összes munkái* II., 21.) És Brodarics szerint ugyan

Ulrik, azt Oláh Miklós egyik későbbi, Scepper Kornélhoz intézett brüsszeli levele bizonyítja.[10] A mohácsi vészből nagy nehezen megmenekült Puchhaim Farkas szintén Pozsonyba jött, hol Ferdinándnak itt levő helyőrségében nyert alkalmazást.[11] A német őrhad ezredese Läuser Lénárt ugyancsak Mária pozsonyi híve volt,[12] valamint egy magyar nemes Pozsoni Márton is, ki gyermekkora óta néhai Lajos király udvarában nevekedett s mind neki, mind Máriának többrendbeli kedves szolgálatot tett.[13] Továbbá az alsó-osztrák kormánytanács által sietve küldött gr. Salm Miklós és társai nehány gyalog fegyveressel.[14] Hogy Báthori István nádor, a királynénak a Szapolyai-párttól

Georgius marchio brandenburgensis et cancellarius Bohemie Adam de Noua domo Fejérvár és Győr vidékén járt. *(De conflictu* in *Actis Tomic.* VIII., 252. *Clades* Bonfinnél 773. l.) De hogy ő tényleg csak Pozsonyig jutott, ezt Brodarics fentidézett szavain kívül Verancsicsnak alább következő szavai is bizonyítják: »Gyergy markaláb nem érkezik az csehekkel Mohácscsá az viadalra». (I. h. II., 22.) Hogy *Pozsonyban* volt, ezt Brodaricson kívül a pozsonyvárosi számadókönyvek is hirdetik, mint melyek szerint *geschenckt Margraf Jorgen* 1526 szeptember 1-sején (Sambstag nach Egidÿ, ez szószerint szeptember 8-ika volna, de nyilván szeptember 1-seje értetik, mely Egyed napjával összeesett) 4 potykát, 6 csukát, 1 süllőt, néhány menyhalat, sigért, márnát, keszeget, 8 kanna községi bort és 90 zsemlyét. Utóbb a város által küldött boroskannákat 15 pintig újra megtöltötték.

10 A levél kelt Brüsszelben 1533 márczius 9-ikén. Ebben mondja irója: In rebus reginae cum *Ulrico de Eynczing,* qui Brugis apud te mecum una coenauerat, *consiliario reginali tunc (1526) Posonii constituto* communicare et tractare poteris. *(Cod. Epist.* 320 l.)

11 Ezt ő maga mondja el azon későbbi — 1550-ik évi — folyamodványában, melyben Véglesvára adományozását kéri. «Ich hab — írja ebben — mich an kunig Ludwig zu Hungern hof begeben vnd Ir. M. von Zeiten derselben Crönungen bis auf Ir. M. Niderlag bei Mohatsch getrew gedient, hab damals grossen schaden empfanngen vnnd bin mit dem leben khaum vnd schwerlich entkhommen. Nach ermelter Niderlage hab ich mich in E. M. als angeund khunigs Erben vnd Herrn der Cron Hungern diensten zu Einnemung vnd eroberung derselben vnndergeben, bey den knechten so E. M. zu Presburg in besaczung gehabt, elhallten.» (Ered. a cs. k. pénzügyminiszt. ltár családi okmányai között, közli Oberleitner: *Archiv f. Kunde österr. Gesch.-Quellen* XXII., 87.)

12 Jelenlétét említik a városi számadókönyvek. 1526 deczember 7-ikére olvassuk: Item geschenckt dem Leonhart Läuser Obristen Haubtman, etlich Hechtell p. IIII β. vnd x t. Hausen ain t. p. XVI d. thuet 1. t. 1. β. x d.

13 L. Mária 1526 november 20-ikán kelt s Ferdinándhoz intézett levelét a bécsi csász. titk. államlevéltárban.

14 L. a kormánytanácsnak Ferdinándhoz irott szeptember 3-iki levelét Jászaynál: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* I., 38. Azonkívül Gévay: *Urk. u. Actenstücke zum Verhält.* I., 16. A városi számadókönyvek is említik. 1526 szeptember 6-ikán: Item Pfintztag nach Egidy mer geschenckt dem graffen von *Salm* vnd den Regenten von Wien VI hechten, vnd ain grossen karpffen, ain schiel, mer etlich Zindl vnd pärbll pro II t. III β. vnd 18 halb Wein ains pro IIII d. thuet II tl. V β. XII d.

is respektált főpárthíve[15] is ott volt, azt az azonkori írók,[16] de a pozsonyi városi számadókönyvek is bizonyítják.[17] De ott volt továbbá Varjassi Nagy Imre alnádor, Batthyány Ferencz horvát-szlavon bán,[18] Ferdinánd és Mária bizalmasa Révay Ferencz királyi ítélőmester, Nádasdy Tamás királyi titkár, valamint egy másik Miklós nevű titkár is, ki II. Lajos megbízásából már előbb, 1526 július 25-ikén és 29-ikén is járt Pozsonyban s nyilván Oláh Miklóssal azonosítandó. Egy harmadik titkárról is tudunk, ki szintén már Budán szolgálta ki őt s aztán vele Pozsonyba jött, Reichersdorffer György t. i.[19] György titkár a következő 1527-ik év június 2-ikáig volt a királyné oldala mellett. E napon őt Ferdinánd, Mária meleg ajánlatára,[20] a maga kabinettitkárának nevezte ki,[21] kit mint ilyent kevéssel rá Péter moldvai vajda

15 Magnus ad eum a Joanne rege et ipsius sequacibus habebatur respectus, írja Oláh Miklós 1530 május 27-ikén. *(Cod. Epist.* 67. l.) Palatinus ... cum esset magnae auctoritatis, írja Zermegh János, nihil praetermittebat eorum, quas ad augendam factionem reginae, et promouendas res Ferdinandi spectare videbantur. *(Comment.* i. h. 386. l.)

16 Thurzó Elek 1526 szeptember 29-ikén értesíti Pozsonyból Zsigmond lengyel királyt, hogy Mtas reginalis est nunc hic Posonii cum his dominis: *palatino* ... *(Acta Tom.* VIII., 225.) Verancsics szerint «Maria kiralné asszon Posonban lakozik az magyari urakkal: *sánta nadrispánnal*, Báthory Andrással (azaz Istvánnal), Turzó Elekkel, Tamás pispekkel és nehán egyéb wrakkal, kik magyarok valának». *(Összes munkái* II., 27.) Egy XVI-ik századi névtelen, ki Szapolyai koronázásán jelen volt, a *palatinust* olyanul említi, ki a királyné mellett volt Pozsonyban. (Praynál: *Epist. Proc.* I., 289—290.) Girolamo Aleandro pápai legatus is említi őt Naplójában (1539 február 11.). Eszerint Maria regina, quae erat Posonii, et cum ea *Palatinus* regni. *(Nuntiaturberichte* IV., 291.) A nádornak a királynéhoz való ragaszkodását kiemeli Brutus Mihály, qui cum aliis nonnullis Reginae viduae adhaerent. *(Vngaricar. rer.* Lib. VII., p. 258.)

17 Montag vor Michelis — vagyis 1526 szeptember 24-ikén — von obgemelten vischen geschenckt dem *Grossgraffen* ain teil, vnd hundert semel III. βϑ.

18 Mint Pozsonyban jelenlevő, említtetik Brodaricsnál Pozsonyban 1526 szeptember 6-ikán κelt levelében *dominus banus Croatie,* ex bello reversus. *(Acta Tomic.* VIII., 221.) Az említett XVI. századi Névtelennél is említve van *Franciscus Batthyan.* (Praynál: *Epist. Proc.* I, 289—90.) A városi számadókönyvekben pedig olvassuk 1526 október 27-ikén: Item Sambstag darnoch (t. i. péntek után) geschenckt dem *Wottigano ferentzen,* ain essen Zindl vnd Rutten dafur I t. II β. XV ϑ.

19 Hogy Mária titkára 1525 ben Reichersdorffer György volt, az kitetszik a királynénak egyik ez évi október 12-ikén Nagyszeben város tanácsához intézett leveléből. (Szász nemzeti ltár 297. sz. Schuller: *Georg Reicherstorffer u. seine Zeit.* Közzétéve az *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXI., 232.)

20 Non vulgari commendatione S. M. D. Mariae Hungariae et Bohemiae reginae, et sororis nostrae carissimae, pro parte fidelis nostri dilecti G. Reichersdörfer Transilvani *Secretarii eiusdem* urbis facta inducti etc.

21 in aulicorum Secretariorum numerum.

udvarába küldött.[22] Június 27-ikén kezdette meg Bécsből Pozsonyon, Olmüczön, Krakón, Lembergen át útját Bakauba Moldvában.[23] A királyné mellett voltak továbbá Pock János királyi

94. BRANDENBURGI GYÖRGY.
(Egykorú festmény a porosz kir. ház birtokában.)

udvarmester,[24] Losonczy Antal, a híres temesvári hősnek, Losonczy Istvánnak testvére[25] s az egyháziak közül még

22 Schuller i. h. XXI., 232.

23 *Progressus itineris mei ex urbe Viennensi Austriae per varias regiones in Transilvaniam subanno domini MDXXVII.*

24 A pozsonyvárosi adókönyvek egyike október 10-ikére írják: Item Mitwoch nach Francisci geschenckt dem *Pock*, der konnigin Hofmeister, etlich Zindt, Hechten vnd rutten pro I t. IIII ßϑ. Ferdinándnak egy, Mária királynéhoz intézett 1537 márczius 16-ikán írott levelében már *néhainak* mondatik a quondam Joanne *Pook*, tunc Magistro Curiae Sertis Vrae. (Hatvani: *Brüsseli m. Okmtár* I., 380. Ered. levél a brüsszeli levéltárban.)

25 Ezt Batthyány Ferencznek egy később,

Országh János váczi püspök,[26] Maczedoniay László pécsi prépost s Tahy János vránai perjel, Borsódy (Piso) Jakab, a pécsi Sz. János egyház prépostja, apostoli protonotarius, II. Lajos volt tanítója. Ő is szegényesen jött Pozsonyba, mint ki a mohácsi csata következtében mindenét elveszítve, ura özvegyénél kívánt lenni, de ki már rövid idő mulva, még 1527-ben mult ki Pozsonyban.[27] Itt voltakul említhetjük még a Bazini és Szentgyörgyi grófokat,[28] kiknek egyikét — Farkast — névleg is ismerjük. Mária őt tanácsosai által, tanácskozás czímén, Pozsonyba hivatta.[29] Ide jött végül, tanácskozás czéljából Ferdinánd küldetésében sausteini Lamberg János.[30] Ugyancsak Ferdinánd küldött a levert, csüggedő királyné[31] vigasztalására és biztonságára háznépet és gyalogosokat.[32] A Ferdinándnál levő velenczei követ Contarini Károly tudósítása szerint (1526 november 24-ről) Mária királyné mellé állandó biztosokul Rauber

1552 szeptember 2-iki, Bécsből Mária királynéhoz küldött leveléből tudjuk, melyben mondja, hogy Ferdinánd király a temesvári várba praefecerat in ipso conuentu Posoniensi in Comitem, Spectabilem et Magnificum quondam Dominum Stephanum de Losoncz Vestrae S. Maiestati neforte bene notum. Nam frater suus quondam Anthonius Lossonczy *in curia Vestrae S. Maiestatis seruiuit.* (*Brüss. Okmtár* II., 352.)

26 Thurzó Elek Pozsonyban 1526 szeptember 29-ikén kelt s a lengyel királyhoz intézett levelében elősámlálva a Máriánál Pozsonyban levő püspököket, ezek közt a *váczit* is említi, *cum episcopo vaciensi.* (*Acta Tomic.* VIII., 225.)

27 L. *Budapesti Szemle* 1858. 153. l. Trausch: *Schriftsteller-Lexicon* III., 54. *Allg. deutsche Biographie* XXVI, 184. Ábel Jenő: *Magyarországi humanisták* 1880. 83. l. *Pozsony és környéke* 191. l. *Transilvania* 1833. 93. l. *Pallas Lexicon* XIV, 22.

28 A Szapolyai koronázásán jelen volt XVI. századi Névtelen szerint a királyné mellett Pozsonyban voltak *Comites de S. Georgio.* (Praynál: *Epist. Proc.* I., 289—90.)

29 1526 deczember 14-ikén Ferdinánd cseh királynak, osztrák főherczegnek Mária királynénál levő oratorai: Christophorus Ep. Labacensis seccaui administrator, Wilhelm de Zolking Baro, Joannes de Lamberg Baro in Saunstein, Georgius de Herberstein Eques, Erasmus de Dornberg, Stephanus de Pemflingen felszólítják *Bazini Farkast,* hogy die crastina hic Posonii, in negotiis quibusdam, regio nomine tractandis, esse dignetur: In quo Magnificentia rem et serenissimo Domino regi, reginali Majestati, ac nobis admodum gratam faciet. Datum Posonii feria 6. post festum Divae Luciae Virginis et Martyris 1526. (Praynál: *Epist. Proc.* I., 291—92.)

30 Ferdinánd 1526 szeptember 17-ikén Linzben kelt levele szerint soll Er sich zu Irer lieb gen *Pressburg* oder wo sich dieselbig yetz malen ennthalt, verfuegen. (A levelet közli Gévay: *Urk. u. Actenstücke* I., II. l., X. db.)

31 Ferdinánd írja Linzből 1526 szeptember 18-ikán Margit főherczegasszonynak: Et quant a la Royne ma seur, elle est enuiron dix lieues pres de Vienne bien desolee et desconfortee, comme assez pouez considerer. (Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I., 43.)

32 Je luy ay enuoie pour la consoler et sa seurté aucuns bons parsonnages e quelques pietons. (U. o. i. h.)

Kristóf laibachi herczeg-püspök és sekkaui kormányzó vezérlete alatt Zolking Vilmos, Lamberg János, Herberstein György, Dornberg Rézmán és Pempflinger István neveztettek ki.[33]

A Mária királyné körül gyülekezettek közt voltak ugyan egyesek, kiknek állandó hűségében bízni nem igen lehetett. E

95. I. FERDINÁND IFJÚKORÁBAN.
(A Tört. Képcsarnok olajfestménye után.)

gyanuban voltak Brodarics István, Batthyány Ferencz, Tahy János, Horváth Gáspár s maga az öreg Bornemissza János is,[34] bár ez utóbbi csak annyiban, a mennyiben ő szigorú alkotmányos érzületénél fogva csakis a törvényesen megválasztott s a megkoronázott király híve kívánt lenni. Olyanok sem hiányoztak, kik hűségének próbáját nem az elvi meggyőződésben kellett

33 Sanudo után Jászay I., 193.
34 L. Jászay: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* I., 260.

keresni, mintsem inkább a szerencse hajhászatában. Olyan politikai velleitások, kik oda s ahhoz szegődnek el, hol s kinél a siker kecsegtetett. A többség mégis őszinte híve volt Máriának és politikájának s bizalommal viseltetett azon nő iránt, kinek a sors most kezeibe szolgáltatta az ügyek vezetését. E nő gondviselésszerű hivatottsága egyre félreismerhetetlenebbé vált. Lelke és éltető eleme volt a pozsonyi udvarnak és Ferdinánd politikai pártjának, melyet a mohácsi országos csapás hatása alatt az akkori reménytelenségben és zavarban a tanácstalanság jellegzett.[35]

A mohácsi vészszel a komoly cselekvés ideje bekövetkezvén, Mária mint szívós, határozott, tetterős, vállalkozó, számító, okos és áldozatkész nő jelent meg a politikai küzdtéren. Ilyenül tüntetik őt fel a testvéreivel, Károlylyal és Ferdinánddal váltott levelei. Ferdinánd őt «józan ítéletű asszonynak» mondotta, kinek a tanácsára és jóindulatára elkerülhetlenül szüksége lesz.[36] V. Károly császár őt teljes bizalmával tüntette ki s birodalmi tervei egynémelyikének végrehajtására őt szemelte ki. Lelkére kötötte Ferdinándnak, hogy mint szemefényére ügyeljen reá, mert a mi jót e nővel tesz, azt úgy tekintse, mintha ezt őneki magának (Károlynak) tette volna.[37] Testvérein kívül mások is dicsérettel említik. «Eszességét és férfiasságát», a francziaországi nuncius, kinek alkalma volt őt a compiègnei vadászaton látni, hol egész nap sógora, Ferencz király oldala mellett versenyt vágtatott.[38] «Nagy elmésségét, mindenre készszivűségét, eleven-

35 Sum hic et ego cum Mtate sua, írja 1526 szeptember 29-ikén Thurzó Elek Zsigmond lengyel királynak, ob amissum dominum meum clementissimum obque cladem nostrorum de devastatione patrie hujus mee acerbitate et dolore confectus, nescimus quid consilii sit nobis tam subito capiendum. (*Acta Tomic.* VIII., 225.)

36 Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke* I., 8. 9—10.

37 Je ne fais doubte que faictes et terez ce que en vous sera pour la royne de Hungrie nostre seur et pour le recouurement de son douaire et bon traictement, et neautmoings vous prye lauoir en vostre especial recommandation. Car en ce faisant me sera austant de plesir que si cestoit fait a moymesmes. (Lanz: *Correspondenz d. Kaisers Karl V.* I., 224. Hatvani: *Brüss. Okmtár* I., 49. Másolat a brüssz. kir. ltárban.)

38 certo la Regine si demonstra non meno *uirile* nell' action sue che la sia *prudente*. (Compiégnei 1538. évi október 17-iki jelentésében Óvárinál: *III. Pál pápa levelezései* XV. l.)

ségét, ügyességét, rendkívüli mozgékonyságát» a velenczei követ mint jellemző tulajdonságait.[39] Karnkovsky lengyel követ 1525 július 23-ikán Budáról azt írja Zsigmond lengyel királynak, hogy Szalkay, az udvari párt feje, a királynénak «elmebeli élességét, elevenségét, derék voltát, hatalmas lelkületét és igazi hősiességét»

96. ZSIGMOND LENGYEL KIRÁLY ÜVEGFESTÉSŰ ARCZKÉPE.
(Az Alsófehérmegyei Rég. Múzeumban.)

nagyban dicséri.[40] Tényleg Mária tanácsai s az ő, sokszor aprólékos ügyekre is kiterjedő közlései, Károly és Ferdinándra nézve irányadók voltak. Kivált Ferdinándra nézve, ki az ő támogatása nélkül el sem lehetett. Egyre kéri az ő véleményét és nézetét.

[39] Guidotto Vincze 1525. évi szeptember 3-iki tudósításában. Közli Gévay: *Urkunden u. Actenstücke.* Wien 1845. 6. l.

[40] Geben zu Lyndz am XVIIden tag Septembris Anno etc. im XXVI. Közölve Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1840. 13. l. X db.

1526 szeptember 17-én sausteini Lamberg Jánost küldi hozzá Pozsonyba külön hitelesítő oklevéllel,[41] tudakolva tőle, mely eszközökkel lehetne az ő — Ferdinánd — számára Magyarországot biztosítani? Kiknek lehetne a megürült püspökségeket adományozni?[42] Tanácsolja-e, hogy Nádasdy Tamást, II. Lajos volt titkárát, befogadhatja-e a maga — Ferdinánd — tanácsosának?[43] Egyúttal felszólítja, küldene neki két-három, az ország ügyeiben járatos embert. Mindezekben és hasonlókban Mária készséggel és buzgósággal szolgálta testvérét, kihez különös szeretettel ragaszkodott, még a legaprólékosabb ügyeket is közölte vele a maga éleslátása és megfigyelése szerint, egészen közvetetlenül, a titkárok igénybevétele nélkül.[44]

Mária első gondja volt pártját, Ferdinánd híveit szaporítani s hűségre kötelezni. Két párt állott akkor egymással szemben: a Ferdinánd- és a Szapolyai-párt. Amaz *udvari* vagy *német*, emez *nemzeti* párt címén szerepelt.[45] Az udvari párt jelöltje Mária királyné fivére, Ferdinánd osztrák főherczeg volt. Ellenese, a nemzeti párt jelöltje Szapolyai János, Szapolyai István nádornak és Hedwig tescheni herczegnének fia, szepesi örökös gróf és erdélyi vajda. Kívülök volt még Kázmér lengyel királynak is pártja,[46] nem is szólva azokról az egyes főurakról, kiknek becsvágyuk szintén az elárvult magyar trónra tekintett. Mindezen trónkeresők közt azonban csakis Ferdinánd főherczeg és János vajda voltak az egyedül komolyak.

41 Ugyanott.

42 Ugyanott 11—12. ll. X db.

43 Ugyanott i. h.

44 Aleander bibornok-legatusnak Ferdinánd közlése alapján készült jelentése szerint reginam Mariam esse tam magni animi et tam amantem Suae Majestatis, ut nunquam fuerit tacitura, si Caesar item vocasset, quum scripserit ad se ipsum regem etiam alias multas minutias. Quod ipse et ipsa scribant inter se gallice manu propria absque scitu secretariorum aliquorum. (Aleander Naplója. *Florenczi töredékek.* 1539. július 22. *Nuntiaturberichte* IV., 365.)

45 Ferdinánd pártját «német pártnak» nevezi Szapolyai János egyik 1530 május 10-ikén kelt oklevelében, melyből megtudjuk, hogy iwgovezi Fekethe János és Volowlyáni Farkas a német párthoz *(Factioni germanicae)* állott. *(Századok* 1876, X., 858.)

46 E párt nyilván jelentéktelennek mondható. Egy névtelen, ki jelen volt Szapolyainak székesfejérvári koronázásán, azt írja — tekintve azt, hogy Szapolyai nem volt *idegen* — egy másik névtelennek: Secure Dominationes vestrae a Polonis esse poterunt. (Praynál: *Epist. Procerum* I., 290.)

A 24 éves, becsvágyó, önérzetes s «meleg agygyal és hideg szívvel»[47] nagy célokra törekvő főherczeg a maga jogczímét a vérségi összeköttetésre, a családi szerződésekre és a politikai számításra alapította. Ő, mint az özvegy Mária királyné test-

97. ANNA, FERDINÁND NEJE.
(Scriwen E. metszete a Sir Montague Cholmeley birtokában levő estmény után.)

vére és mint II. Lajos nővérének, Annának férje, jogot formált a II. Lajos elhalálozásánál fogva Mária kezére került ország birtoklására. E természetes jogczímhez kötötte a kötött szerző-

47 I. Ferdinándról Soriano velenczei államférfiu a többi közt irja : «Dei membri principali ha il cervello caldo, et il cuor freddo». (Relazione Michele Soriano Ambasciadore par la Republica di Venezia presso Ferdinando d'Austria Re dei Romani. 1554. évi hivatalos jelentése. *Századok* 1869. III., 297.)

déseken alapuló jogczímet. Abban a levélben, melyet az alsó-ausztriai kormánytanácshoz intézett, nyiltan kijelenti, hogy ő és neje a korábbi egyezkedések erejénél fogva természetes örökösei II. Lajos országának.[48] Ezt nővérének, Mária özvegy királynénak is tudtára adja.[49] Abban az utasításban, melyet Ferdinánd Bécsben 1526 deczember 5-ikén a pozsonyi országgyülésre kinevezett biztosainak adott, hangsúlyozza, hogy «mi

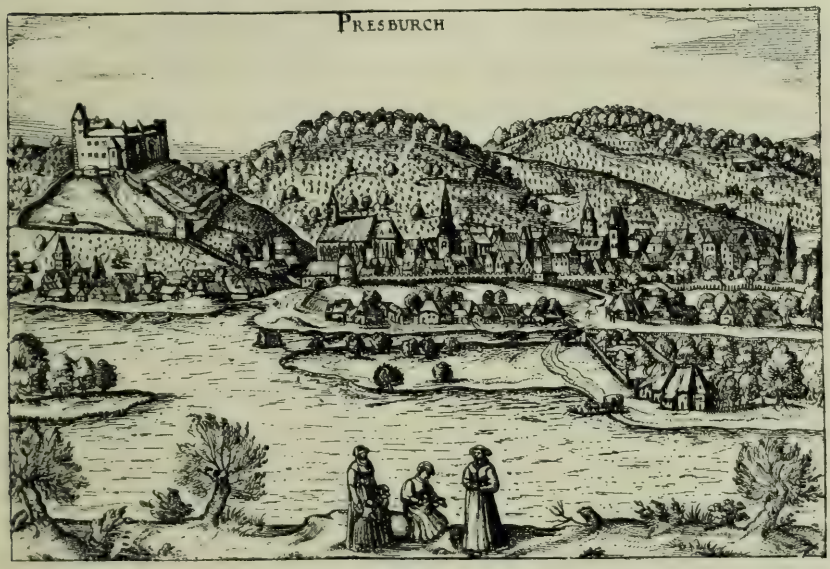

98. POZSONY LÁTKÉPE.
(Régi metszet után.)

a néhai fenséges Ulászló magyar és csehországi király veje, azon szerződések erejével, melyek egykori szépatyánk, felséges Fridrik római császár és a boldogult Mátyás magyar király, — majd ugyanazon Fridrik, meg ennek fia Miksa, a mi tisztelt nagyatyánk és az említett Ulászló között köttettek, . . . mindezek felett pedig fenséges kedves hitvesünk, a már nevezett Ulászló királynak természetes leánya s azon Lajos királynak

48 Jászaynál: *A magyar nemzet napjai a mohacsi vész után* I., 38.

49 A hozzá 1526 szeptember 9-iki, Innsbruckból irott levelében Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke* I., 8.

testvérnénje, mind isteni és emberi, mind a származási jognál fogva is, mely őt, mint született királyasszonyt és természetes örököst illeti».[50] Ferdinándnak Pozsonyban 1526 deczember 16-ikán szónokló orátora a kapott utasításhoz képest tényleg «a rokonság és a szerződések alapján» hívta fel az országgyűlés rendeit Ferdinánd megválasztására.[51] S ez alkalommal a két szerződéses, a Fridrik és Mátyás és a Miksa és Ulászló között kötött szerződés okleveleit fel is mutatta. Továbbá azon levélben, melyet Ferdinánd 1527 január 15-ikén Perényi Péterhez intézett, ugyancsak az ősei által kötött szerződésekre és nejének jogaira hivatkozik.[52] Abban a nyilt levélben is, melyet Bécsben 1527 január 19-ikén adott ki a magyar nemzet szabadságaikban való megtartása ügyében, azonkép szerzett jogaira hivatkozik.[53] Abban a beszédben, melyet Ferdinánd 1527 október 6-ikán a budai országgyűlésen a főrendekhez intézett, mondja, hogy őt a Pozsonyba hivott országgyűlésen a Frigyes és Miksa császárok által Ulászló magyar királylyal kötött és megerősített szerződés értelmében nevezték ki királylyá.[54] És abban az iratban, melyet Ferdinánd 1527 június 29-ikén az ország rendeihez intézett, ugyancsak a maga, szerződéseken nyugvó örökösödési jogára hivatkozik.[55]

De ezt érteti meg magával a törökkel is. Így abban az utasításban, melyet ő 1527 február 14-ikén Belibeg nándorfehérvári basához küldendő egyén magatartása végett b. Polheim Cyriacus alsóausztriai helytartóhoz intézett,[56] valamint az 1530-ban magához a szultánhoz küldött követei, Lamberg József és Jurisits Miklós által is.[57] Mikor 1531 november 5-ikén Ferdinánd konstantinápolyi követsége, Nogarola gróf és Lamberg számára

50 Jászaynál i. h. I., 279.

51 A beszéd megvan a cs. titk. ltban. Magyarul közli Jászay i. h. I., 321.

52 Ered. fogalm. a cs. titk. ltban, magyarul Jászaynál i. h. I., 442.

53 Kovachichnál: *Suppl. ad Vest. Com.* III., 97—102. Horvát Istvánnál: *Verbőczy emlékezete* II., 253—57. Jászaynál i. h. I., 448—51.

54 Ursinus Velius 28., 30.

55 Praynál: *Epist. Proc.* I., 297. s kk. ll.

56 *Instructio ad Bassam Belibeck* Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1841. 37. l.

57 L. Ferdinándnak 1530 május 27-ikén

kiállította az utasítást, meghagyta nekik abban, hogy trónigényei támogatására hivatkozzanak ősei szerződéseire,[58] és mikor a törökök Ferdinánd követétől báró Sprinzenstein Ferenctől, Konstantinápolyba tett 1537. évi követjárásakor tudakolták, hogy mely jogon is véli ura Magyarországot a magáénak tarthatni, Sprinzenstein azt válaszolta, hogy Ferdinándnak neje lévén II. Lajos nővére, annak halála után neki kell az országban következnie.[59] Ám nemcsak Ferdinánd, hanem testvére V. Károly császár is, Granadából 1526 november 26-án a magyar rendekhez intézett levelében azt mondja öcséről, hogy ő «azon országokat, mind természeti örökösödési jogon, mind a korább kelt szerződések s egyezkedések erejénél fogva öröklötte».[60]

E felfogásában még inkább megerősítette Ferdinándot, házát és pártját az a körülmény, hogy általános hit szerint Magyarország ezentúl csak úgy tarthatja fenn magát a törökkel szemben, illetve csak úgy remélheti a törökséget ismét visszaűzhetni, ha a nyugati hatalmasságok pártfogására és tényleges segélyezésére számíthat. Az nyugaton is el volt ismerve, hogy mindeddig Magyarország volt a nyugati tartományok védpajzsa a keleti veszély, a mohamedánság ellenében.[61] A nyugat önérdeke kívánta tehát, hogy a megtört Magyarország ezentúl a török támadással ne maradjon hathatósabb segélyezés nélkül. Az osztrák házra nézve főjelentőséggel birt az, hogy a Magyarországgal tőszomszédos tartományok az osztrák ház birtokait

Innsbruckban kelt utasításában. Instruction König Ferdinands I. für Joseph von Lamberg und Nikolaus Jurischitsch. Német és latin szövegben kiadva Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke zur Gesch. d. Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn u. der Pforte im XVI. u. XVII. Jahrh.* Wien 1838. 5—6. és 17—18. ll.

[58] A követi jelentést kiadta Gévay: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1838. 6. l.

[59] A követi jelentést kiadta Gévay: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1842. 13. l.

[60] Egykori másolata a cs. titk. ltárban, kiadva Kovachichnál: *Suppl. ad Vest. Com.* III., 105. és Jászaynál i. h. I., 246.

[61] «Regnum hoc Hungariae, quod Turcis tamquam scutum totius christianitatis oppositum est», írja I. Zsigmond lengyel király 1527 január 4-ikén titkárának és követének, Danticky Jánosnak. *(Acta Tom.* IX., 32.) Ugyanily értelemben nyilatkozik Magyarországról Tomicki Péter lengyel alkanczellár és krakói püspök is, «propugnaculum quondam egregium christianitatis». *(Acta Tomic.* XI., 280.)

tették: Alsó- és Felső-Ausztria, Stiria, Karinthia, Görz, Krajna, Tirol, Trident, odább nyugatra Burgund, északnyugaton Németalföld, délnyugaton Spanyolország és gyarmatai és a Balearok,

99. V. KÁROLY CSÁSZÁR.
(Jean Gossart olajfestménye a Szépművészeti Múzeumban.)

Európa déli részén Nápoly, Sziczilia, Szárdinia, ugyanazon hatalmas dynastia, V. Károly világbirodalmának tartozékai voltak. Ennek, az országvédelemre fektetett felfogásnak kifejezést is adtak nemcsak az osztrák, de a nemzeti párton is. Várday Pál, esztergomi érsek 1527. évi október 6-ikán a budai ország-

gyűlésen mondott beszédében kiemelte, hogy az ország védelme tekintetéből, nagy hatalommal és számos országokkal biró uralkodóra van szükségük s azért óhajtották királyukul Ferdinándot.[62] Maga Szapolyai is elismerte a regensburgi birodalmi gyűlésre küldött követének adott, 1527. évi márczius 5-iki utasításában, hogy egymaga Magyarország nem elegendő akkora ellenségnek, milyen a török, sikeresen ellentállani.[63] Ez összeköttetésre való utalással tüntette fel Haberdanecz János portai követ is Ibrahim nagyvezér előtt, urának, Ferdinándnak a hatalmát, mert mikor a nagyvezér tudakolta, hogy hát miben is áll Ferdinánd nagy hatalma, a válasz az volt, hogy számos a tartománya, sok a barátja és hogy a leghatalmasabb uralkodó, V. Károly császár a testvére.[64]

V. Károly tényleg akkor a continens leghatalmasabb ura volt, kinek hatalmát valósággal csak egy körülmény bénította, az, hogy folytonos háborúban állott a franczia királylyal s a pápával. Háza hatalmának gyarapodását mohón igyekezett azzal tetézni, hogy II. Lajos halála után Magyarországot Ausztriához csatolni vágyódott. Bár sógorsági kötelékek fűzték őt nővére férjéhez, Lajoshoz, mégis ennek a halála sem volt túlfájdalmas rája. Hatalmasul előbbre segítette ez háza terjeszkedési politikáját. Nagyon jellemzi Zsigmond lengyel király spanyolországi követének, Danticzki Jánosnak abbeli jelentése, hogy a február 10-ikén Valladolidban II. Lajosért tartott gyászistentiszteletre sem ő, sem más követ meghíva nem volt. Inkább is öröm, mint gyászünnepnek tetszett. Mindenfelé beszélték, hogy a császár és testvére két új országhoz jutott.[65]

62 Ursinus Velius 30. s kk. ll. És *Magyar Országgyülési Emlékek* I., 138.

63 *Tört. Tár.* 1883. évf. 289. s kk. ll. Huber Alfonz: *Gesch. Österr.* IV., 8.

64 praeest regnis et prouintiis permultis ducibusque Marchionibus et principibus compluribus imperat, et quod habet plures amicos et vicinos et omnibus ijs potentiorem fratrem eius Germanum Serenissimum et invictissimum in toto orbe Cesarem Carolum Regem Hispaniarum et Imperatorem Romanorum. (Követi jelentés a cs. k. titk. ltárban. Közölve Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1840. 10. l.)

65 Danticky levele kelt Valladolidban 1527 május 6-ikán. Közlik az *Acta Tomic.* IX., 155. S l. Ortvay: *A mohácsi csata* 55. l. 24. jegyz.

E segély tehát, mely innen várható volt, sokkal biztatóbb volt, semhogy a másik trónkövetelő, a nemzetséges nagy urak, a nagybirtokosok, a tömeges nép vagyis a nemzeti párt jelöltje, minden vagyona, népszerüsége és egyes megnyerő személyes tulajdonságai daczára is, csupa szláv szomszédságtól környezve, Magyarország fenntartását a maga erejéből remélhette volna. Ezért maga a lengyel király is, még mielőtt II. Lajos tragikus haláláról biztos híre volt, Magyarországba küldött követe által arra intette a magyar urakat, hogy Lajos király halála esetére oly királyt válaszszanak utódjául, ki képes lesz bölcseségével, kormányzási ügyességével és *mások segitségével* Magyarországot megvédeni és a szerencsétlenségből kiszabadítani.[66] Mikor pedig II. Lajos halála már köztudomású tény volt s a királyválasztás szükségessé lett, akkor ugyanezen király felszólítja Bornemissza János pozsonyi várnagyot, hogy minden erejéből törekedjék egy oly király választására, ki okossággal és tapasztalattal, nemkülönben *a szomszéd tartományokkal való kapcsolattal* képes legyen a támadt vihart ártalmatlanná tenni.[67] Még világosabban fejezi ki magát abban az utasításban, melyet 1527 február 24-ikén Ferdinándhoz küldött követének, Schidlowiecki Kristófnak adott, melyben kijelenti, hogy nincs kétség benne, miszerint Magyarországot és a kereszténységet a császári ház sikeresebben védheti meg, mint bármely más fejedelem.[68] Még a németbirodalmi gyűlés színe előtt is kijelenti orátora által, hogy Ferdinándnál senki biztosabban és könnyebben Magyarországot meg nem védheti.[69] Természetes, hogy Ferdinánd

66 qui sufficiens esset, prudentia et peritia sua *nec non auxiliis aliorum* regnum ipsum Ungarie tueri et ab hac calamitate liberare. *(Legatio Nicolai Nipszicz. Acta Tomic.* VIII., 212.)

67 ut pro virili sua curet et agat, quo rebus adeo collapsis mature et opportune provideatur rexque talis eligatur, qui prudentia et experientia sua *unitisque aliis vicinis regnis et dominiis* sciret possetque tantam tempestatem propulsare. (Kelet nelkül közölve in *Actis Tomic.* VIII., 254.)

68 neque ambigere nos, quin et regnum Ungariae et tota respublica christiana commodius a *domo caesarea*, quam ab ullo alio principe defendi et salvari posset. *(Acta Tomic.* IX., 48.)

69 maluisse . . . ut ser. rex Ferdinandus illo regno pacifice potitus fuisset, quod et necessarius sit Mtatis suae et tantae generis et fortunae amplitudinis cum caesarea Mte et Germanis principibus suisque aliam vicinis regnis et dominiis, *ut nemo ipsum regnum Ungariae videatur*

szájában is ez az érvelés nyert kifejezést. Abban az utasításban, melyet a Zsigmond királyhoz küldött követének 1526 deczember

100. SZAPOLYAI JÁNOS.
(Eredetije a Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Múzeum-társ. képgyüjteményében.)

certius et facilius, quam illius Mtas defendere posse. (Legatio Sigismundi ad conventum Germaniae principum. Acta Tomic. IX., 117.)

17-ikén adott, Szapolyai tehetetlenségével szemben a maga, nemzetközi összeköttetésein alapuló hatalmára hivatkozik.[70]

A másik trónkövetelő, János vajda, kit féktelen egyéni[71] és családi becsvágy,[72] szertelen gazdagságának híre[73] és a Habs-

70 pro sua parte (Szapolyai) adeo parve potentie est, ut ipsi Turco . . . neutiquam ita resistere possit, ut nos cum regno nostro Bohemie et aliis ad nos spectantibus, ducatibus et provinciis simul et cesarea Mtis, domini ac fratris nostri, nec non imperii statibus auxilio, quod nobis dubio procul non contemnendum persuademus. *(Acta Tomic.* VIII., 279.)

71 Guidotto Vincze velenczei követ 1525 szeptember 3-ikán írt tudósításában mondja, hogy Szapolyai minden törekvése már a hatvani gyűlésen oda volt irányozva, miszerint lelke egész erejével táplált vágyát elérhesse és magát királylyá tétethesse. «Per poter mandar ad executione lo obiecto suo de farsi R de hungaria, al che aspira cum tutti li sui spiriti.» (Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke* 2. l.) A Mária királyné oldala mellett álló tanácsurak azon levelökben, melyet 1526 deczember 8-ikán az Esslingenben gyülésező német rendekhez intéztek, azt mondják: hogy «János vajda a királyi polczon magát felküzdeni gyermekkora óta törekedett.» *(Elegantissima epistola contra Joannem Scepusiensem* a csász. titk. ltban. Magyarul közli Jászai i. m. I, 300.) Ferdinánd abban az utasításában, melyet Bécsben 1526 deczember 17-ikén a lengyel királyhoz küldött követének adott, olyanul említi Szapolyait, qui viventibus S. Vladislao et Ludovico, regibus, ad culmen regni Ungarie aspirare conatus est, ut non ignotum est. *(Acta Tomic.* VIII, 278.) Ferdinánd király azon nyilt levelében, melyet 1527 január 19-ikén Bécsből Magyarország jogainak és nyugalmának biztosítására kibocsátott, szintén mondja Szapolyairól, hogy ő a koronára, «miként mondják, ifju kora óta, minden mesterségekkel törekedett s vágyott». (Schötgen és Kreissig: *Diplom. medii aevi* 1755. II, I., Horváth István: *Verbőczy emlékezete* II, 253—57., Kovachich: *Suppl. ad Vest. Com.* III, 97—102., Jászai I, 449.) Istvánffy azt írja róla: Fuit Joannes per omnem vitam placido liberalique ingenio, moribusque inculpatis, nisi quod ante adeptum regis nominis fastigium, et etiam dum regnaret, *nimiae ambitionis damnaretur (Hist.* Lib. XIII, 140.) Hasonló értelemben jellemzi őt Ranzán Péter könyvének kiegészítője, Zsámboki is. *(Epist. rer. Hung.* Ind. XXXIX. Schwandtnernél: *Scriptores* I, 693.) Ily nagy egyéni és családi becsvágy ellenében nem csoda, hogy maga a nemesség benne látta a nemzet jövőjét. Kortársa, Brodarics írja: Tanta apud nobilitatem gratia et favore, ut iam inde a puero omnes eum, ueluti regni successorem, si illud herede legitimo uacuum remansisset, obseruarent, et in eum unum omnium oculi essent coniecti. *(Clades in campo Mohacz* i. h. 757. l.)

72 Atyjáról mondják, hogy fiát 1490-ben férfimagasságra emelve, azt mondá: «Volnál fiam ekkora, most magyar királylyá tennélek», anyjáról pedig azt, hogy napi imáját mindig azzal végzé, «vajha láthatná fiát a magyar trónon ülni». (Kerékgyártó: *MO tört.* III, 2.) Ezért mondhatni, hogy Szapolyai nevelésénél és a szülői házban kapott befolyásnál fogva gyenge gyermekkorától fogva *trónrahivatottnak* érezte magát. Ferdinánd a magyar nemzethez 1527 június 29-ikén intézett szózatában mondja róla, coronam ab adolescentia per omnes artes ambivisse et affectasse dicitur. *(Acta Tomic.* IX, 223.) Az egykorú Brutus Mihály azonkép írja: Sacrosanctam coronam a prima usque adolescentia, per omnes artes ambiisset. *(Vngaric. rer.* Lib. VII, p. 283.) Brodarics szerint iam inde a puero omnes eum veluti regni successorem, si illud herede legitimo vacuum remansisset, observarent, in eum unum oculi essent conjecti. *(Acta Tomic.* VIII, 232. Bonfinnél i. h. 757. l.)

73 Apai örökségében 72 vár szerepel. (Révay Péter: *De monarchia et S. Corona Regni Hungariae.* Schwandtnernél *Scrip-*

burgok ellen irányult állásfoglalása tolt előtérbe mint olyat, ki mindazokat a szerződéseket, melyekre ellenfele a maga joga igazolása okából hivatkozik, hiábavalóknak és hiuságosoknak mondotta,[74] jogigényeit az 1505. évi országgyűlés azon határozataira alapította, hogy «ezentúl a királyságból minden idegen fejedelem kizárassék és csak született magyar emeltessék a királyi székre».[75] Csakhogy ez az alap az ő igényeinek támogatására mindenkép inogó volt. Mert először is az idézett czikkely nem nyert volt szentesítést,[76] tehát kötelező erővel sem birhatott. Másodszor pedig minden magyar előbb hivatkozhatott volna rá, semmint éppen Szapolyai, ki családjának előkelőségével ugyan hivalkodhatott,[77] de melynek szláv eredetisége mégis nyilvánvaló s közismeretű dolog volt.[78] A főrangú urak, kik törzsökös családfájuk tudatában dölyfösen s lenézően tekintettek rá, Szapolyait csufondárosan «tót király» néven emlegették maguk

tores II, 711.) Kortársa, Brodarics István szerint a patre Stephano *in amplissimis opibus* cum fratre Georgio est relictus. *(De confl. Ung.* in *Actis Tomic.* VIII, 232. Bonfinnél: *Clades in campo Mohacz* i. h. 757. l.) Az üdvözlésére jött lengyel követek szerint Patrimonium habet amplissimum, opes non vulgares dudum repositas et alia id genus. (Esztergomból 1526 deczember 4-ikén Zsigmond királyhoz küldött jelentésükben. *Acta Tomic.* VIII, 270.)

74 frivoles et inanes contractus. (Tomickihez Budán 1527 július 12-ikén irott levelében. *Acta Tomic.* IX, 229.)

75 Egri táborából, Ferdinánd ellen 1527 augusztus 24-ikén kibocsátott iratában mondja: «Scitis quod strictissimo juramento firmatum habetur, quod exterae nationis homo in regem hujus regni nunquam eligatur.» (Pray: *Epist. Proc.* I, 307.) Ismétli ezt kevés nappal később Váradról irott levelében: «Jurati estis, et Majores vestri fuerunt, nunquam peregrinum, aut alienigenam quemquam in regem velle creare.» (U. o. I, 312.) Abban a levelében is, melyet 1528 április 8-ikán Tarnowból a német birodalmi rendekhez intézett, szintén említi, hogy: «Jure jurando a Natione Hungarica dudum erat cautum et sancitum, ne quis regem alienigenam in Hungariam induceret.» (Praynál: *Epist. Proc.* I, 335—36.) Az 1505. évi rákosi országgyűlés két eredeti példánya a bécsi állami levéltárban van. Kiadták Batthyány, Katona, Pray s más történetírók. Kezdősorait facsimilében kiadta Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók tört.* 379. l.

76 Pray: *Annales Reg. Hung.* IV, 313.

77 Mikor magát Magyarország királyául Szulejmannak felkínálta, kiemelte, hogy «nem vagyok alacsony származású». (Lutfi pasa története. Thurynál: *Török történetírók* II, 21.)

78 Aleander bíbornok s pápai legatus azt irja Naplójában: Quod hic Joannes non sit oriundus ex ipsa vera Hungaria, sed... a Poseca prope Sagrabiam. (Ad an. 1538 november 12. Közölve a *Nuntiaturberichte* IV. 240.) Családi irományok alapján *pozsegamegyei*nek mondja Wagner Károly is: *Analecta Scepusii* czímű művében. (L. azonkívül *Turul* XXVII, 137.) Szlávságát bizonyítja az is, hogy ő Petrovics Pétert vérrokonának vallja, qui nobis sanguine junctus est. (1530 október 6-iki Budáról Gritti Lajoshoz intézett levelében. Praynál: *Epist. Proc.* I, 360.

között.[79] Szapolyai maga is érezhette trónigénye alapjának inogását, mert törvényes jogalapot keresve, II. Ulászló leányát Annát nőül akarta venni, de e terve nem sikerült, mert Ulászló, ragaszkodva az 1491-ik évi szerződéshez s a Habsburg-ház örökösödési igénye megsemmisítésére nem akarván eszközül szolgálni, megtagadta leánya kezét Szapolyaitól.[80] Ám ennek daczára hívei mégis készségesen hivatkoztak az 1505. évi törvényczikkre akkor, mikor Ferdinánd jelöltségének megbuktatására egyesülniök kellett. Eljárásukat Szapolyait illetőleg azzal látták igazoltnak, hogy az, bár szláv származású, mégis mint ilyen a magyar nemzeti eszmék szolgálatában állott. Ő és pártja ezen alapon tudni sem akartak Ferdinándról, mint *idegen* fejedelemről és legkevésbbé mint olyanról, ki származására *német*.[81] A mérsékeltebbek nem Ferdinánd egyéniségétől idegenkedtek, mert hiszen ők is kegyes, bölcs, igazságos, szelid és vallásos fejedelemnek ismerték, hanem idegenkedtek *német* nemzetségétől. Valamennyijét a német nemzet ellen való gyűlölet vezette.[82] Az akkor Magyarországon járt lengyel követeknek is módjukban volt tapasztalatokat szerezni a németség gyűlöltségéről. A némettel szemben készebbek voltak a magyarok magát a törököt is inkább testvérökül és barátjokul tekinteni.[83] Minden, a mi

és ugyanott Pray megjegyzése. Ha Szeréminek hihetünk, Várady Pál prímás Szapolyainak egyik «disznóhúsos» ebédjén szemébe mondta neki: «Királyi felségeden észre lehet venni a *szláv vért*, hogy felségednek csak a disznóhús izlik». (*Epistola* cap. XLVI, 151.) Szláv eredetét hirdeti Engel is: *Gesch. d. Ungr. Reichs* IV, 1—2.) Szmolka Szaniszló Szapolyai «vig, jóindulatú arczában is a szláv typust» véli constatálhatni. (*Századok* 1883. évf. XVII, 9.)

79 Szmolka Szaniszló czikke a *Századok* 1883. évf. XVII, 9.

80 V. ö. Fraknói: *A Hunyadiak és a Jagellók kora*. 376. l.

81 Szerémi: *Epist. de perdicione Reg. Hung.* cap. XLI. p. 136.

82 Revay Tibor: *Centuria de Monarchia et S. Corona Regni Hung.* 1659. évi kiad. 68 l. Bethlen Farkas: *Hist. de rebus Transylvanicis.* 1785. évi kiad. 68 l.

83 1526 november 18-ikán Kriziczki András és Sprowai Szaniszló azt írják Zsigmond lengyel királynak, hogy Szapolyai megválasztása bizonyosra vehető, «adeo pertesi sunt externi regiminis». (*Acta Tomic.* VIII, 263.) 1526 deczember 4-ikén pedig azt írják Esztergomból uralkodójuknak: «Contractum est hic tantum odium, nescimus quo fato, adversus Germanos, ut pre illis Turci fratres et amici reputantur.» (*Acta Tomic.* VIII, 268. Ezt ismétli Tomiczki Péter krakói püspök 1527 január 3-ikán Danticzki János királyi oratornak írott levelében. *Acta Tomic.* IX, 31.). Az említett követek egyik tagja, Kriziczki püspök ugyanekkor azt írja Brodaricsnak: «Hec gens vestra adeo fremti

külföldi, kivált német volt, számüzetett. «Sehol kereskedő, müiparos, orvos, gyógyszerész nem volt látható, mondják a lengyel követek jelentéseikben, külföldi, főleg német szokások és ruhák számüzettek, számüzetett a cultus és a müveltség, minden scytha szokássá változott át.«[84] Nagy baj volt Ferdinándra nézve, hogy a magyar nyelvet nem ismerte. Ezt Soriano Mihály velenczei követ különösen ki is emeli egyik hivatalos jelentésében.[85] Tetézte Ferdinánd baját azonkívül az a körülmény, hogy ő királyi hatalmát az örökösödési jogra fektette: holott ők — a magyarok — a szabad királyválasztást sarkalatos alaptörvényül tekintik. Királyi méltóságának hátratételéből származik aztán ő felségének bizalmatlansága a magyarok iránt, melyet a német

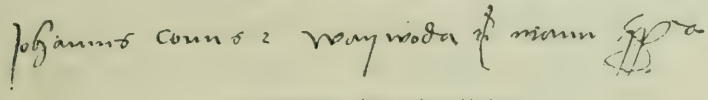

101. SZAPOLYAI JÁNOS NÉVALÁÍRÁSA.

tanácsos urak saját előnyeikre felhasználván, a kormányban, az előbbiek kirekesztésével, minden hatalmat és befolyást magukhoz ragadnak.[86]

Az idegentől való irtózat tehát akkor, mikor a mohácsi vész véget vetett a Jagellók Magyarországban trónra jogosított fiágának, a nemzet jelentékeny részét elidegenítette Ferdinándtól s Szapolyai János pártjára terelte azt.[87] E résznek politikai

in Germaniam, nescimus, quo malo fato, ut netas sit nisi cum contumelia nominare.» (*Acta Tomic.* VIII, 275.)

84 Mira res est, nullus nunc mercator, nullus artifex, nullus medicus aut apothecarius visitur, exulant mores et vestitus exotici, maxime germanici, exulat cultus, humanitas et discretio, omnia in scithicum quendam morem versa sunt. (Kriziczki András és Sprowai Szaniszló lengyel követek 1526 deczember 4-iki jelentése Zsigmond királyhoz. *Acta Tom.* VIII, 268. Ugyanigy szóról szóra Tomiczky Péter krakói püspök és alkanczellár Danticzky János királyi oratornak 1527 január 3-ikán. *Acta Tom.* IX, 31.)

85 La prima è la diversitá della nation, et della Lingua, perche pare cosa Strana à quelli Popoli non intender il Suo Re, ne esser intesi da Lui.

86 Relazione mss. Michele Soriano Ambasciadore per la Republica di Venezia presso Ferdinando d'Austria Re dei Romani. 1554. (Ismerteti b. Nyáry Albert: *A turini kir. államlevéltár magyar tört. szempontból. Századok* 1869. III, 297.)

87 Intelligimus. . . Ungaros universos ita esse animatos et obfirmatos, irja I. Zsigmond lengyel király 1527 január 4-ikén követének Danticky Jánosnak, ut potius Turcis se dedent et cum illis pariter alia regna et dominia christiana adoriantur,

ösztöne és érzése vakká tette azt választott jelöltjük gyarlóbb egyéni tulajdonságai iránt. Mert Szapolyai semmi tekintetben nem mérkőzhetett meg akár egyéni, akár uralkodói erényekre nézve Ferdinánddal, kinek buzgóságát és kötelességérzését, vallásosságát és lovagiasságát, szívósságát, munkabírását és józan észjárását senki, ki ismerte, tagadásba nem vette s kinek főfőhibája csakis szegénysége volt. Háza, családja gazdagságát bátyja, a császár költséges harczi vállalatai emésztették fel. Szapolyai vele szemben, ha az 1514-iki országgyűlés még úgy dicséri s a jobbágy-lázadás leverése miatt mindjárt az ország szabadítójának mondotta,[88] kicsinyes, hiú, félénk, tétovázó, kevély, kétszínű, alattomos és bosszúálló.[89] Hadi ügyekhez való értése csak költött volt, mert egész hadviselési modora mutatta, hogy se hadvezetési, se polgári kormányzati ügyekhez nem értett. Szerencsében elbizakodó, szerencsétlenségben kishitű egyén volt, a félrendszabályok barátja.[90] Ehhez járult nagy fösvénysége, pénzszeretete s pénzszerzésének erőszakossága.[91]

quam ut sese contra animi sui sententiam ab ipso serenissimo principe Ferdinando occupari patiantur. (*Acta Tomic.* IX, 32.)

88 *Vien chiamato liberator regni.* (Marino Sanuto: *I diarii XIX*, 40.)

89 Held Mátyás császári orator közlése alapján írja róla Morone: di natura astuto et timido et di eta di circa sessenta anni, et negotia vaframente, parlendosi sempre con molti diverticoli et molti lubricitá dal scopo principale, et il medesimo fanno gli consigliari. (Morone feljegyzései 1539 aug. 12—15. *Nuntiaturberichte* IV, 407—408.)

90 Aleander bíbornok s pápai legatus *Naplójában* azt mondja róla: Est *vafer*, sed *ineptus* ad regnandum, quia *timidus*. (Ad an. 1538 november 12. *Nuntiaturberichte* IV, 240.) A *Naplónak* egy másik helyén (Ad an. 1539 január 20.) azt írja felőle: essendo homo *astutissimo*. (U. o., III, 372.) Egy harmadik helyen (Ad an. 1539 február 4.) Sbardellatus András közlése alapján közli: Dixit Joannem esse *astutissimum* hominem et *duplicem* imprimis, qui semper suis dolis et versutiis fecerit facta sua. (U. o. IV, 289.) A koronázása alkalmából üdvözlésére jött lengyel követek 1526 deczember 4-iki jelentésükben írják róla, hogy bár sokat tervezett, de semmit sem végzett, ut dum solus omnia agere et expedire vult, ita distrahatur, ut quid potissimum agat nesciat omniaque procrastinare cogitur multique pertesi expectationis et inedie absque responso discedere coguntur cum maledicentia ipseque, ut intimi ejus referunt, sepe testatur, se penitere suscepti hujus regiminis. Külsőleg ugyan reménytelt arczot mutatott, videtur tamen in maximis angustiis constitutus esse. Mindent remélt nunc demum cogitatur magno ex omni parte timore et anxietate, quo pacto regnum instaurari et defendi possit, nec tamen etiam nunc modus ullus invenitur preter spem successus alicujus aut res omnino desperatas. Csak egy tulajdonsága nyújt reményt, hogy az országot fenntartja, videmus eum cautissimum et ipsa vulpe astutiorem és nagyon alkalmazkodo személyekhez és viszonyokhoz. (*Acta Tomic.* VIII, 269.)

91 Fösvénységét említi, Held Mátyás

Sem igazságot osztani, sem királyi fényt kifejteni nem tudó egyén volt.[92] Amellett nem ugyan előhaladott koránál, mint inkább betegeskedésénél fogva, hosszú élettel s utóddal sem

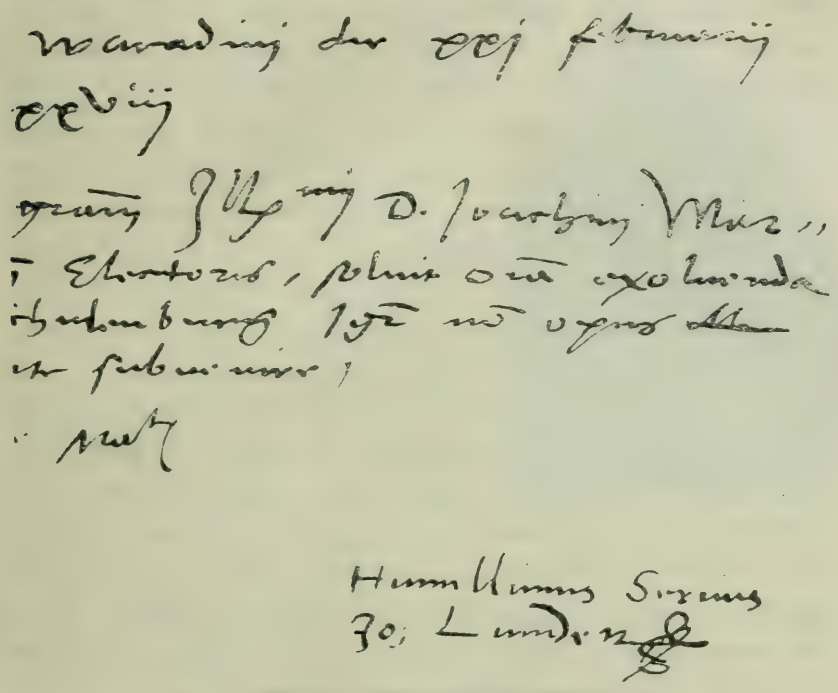

102. Wese lundi érsek levelének töredéke.
(Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

igen biztatott.[93] Legrégibb barátjainak bizalmas körében sem húnyhattak szemet az ő elmebeli és erkölcsi nagy fogyatkozásai

császári orator közlése alapján Morone: che è *avarissimo*. Majd pénzgyűjtőnek, rablásból élőnek mondja, ki alattvalóit nyúzza. (Morone feljegyzései 1539 augusztus 12—15. *Nuntiaturberichte* IV, 407—408.) Fösvénységét megéreztette vele a tőle elpártolt Iván czár is. (Habardanczy május 26-iki és junius 4-iki jelentése a bécsi áll. ltárban. Szmolka Szaniszló czikke: *Századok* 1883. évf. XVII, 20.) Erőszakosságát kiemelik a lengyel követek, kik koronázására jöttek volt. Mondják róla: Occupavit bona regine, privat majoribus offi.iis et bonis absentes sibi non consentientes, episcopatus vacantes mulgebit fortasse ad annum usque, licet ad illos jam personas aliquas designaverit. *(Acta Tomic.* VIII, 270.) Hogy erőszakossága ellen Zsigmond lengyel király közbenjárásához folyamodtak, ezt Horvát Mihály özvegyének, Katalinnak esete mutatja. (L. Zsigmond király levelét Szapolyaihoz. *Acta Tomic.* IX, 208.) Újabb iróink közül jól jellemzi őt Engel. *(Gesch. d. Ungr. Reichs* IV, 1—2.)

92 Ezt ugyancsak Morone veti szemére. (i. h.)

93 Ugyancsak Morone szerint ch'al iuditio suo non havra longa vita, perché

előtt. Mondogatták maguk közt, hogy az Uristen a koronázás napján elvette erélyét s esze éleslátását. Igéreteit nem tudta beváltani s biztatásai foganat nélkül maradtak. Minél többet vártak tőle, annál nagyobb volt a csalódás. A tőle elpártolt barátok s párthívek *festett királynak* mondták.[94] Ferdinánd oly emberül tüntette őt fel a lengyel követ előtt, ki «bőrét folyton változtatja».[95] A legsúlyosabb ítéletet Szapolyai felett kétségtelenül Wese János lundi érsek, V. Károly császár oratora mondta azon jelentésében, melyet Károly császárhoz 1536 szeptember 6. és 7-ikén Nagyváradról intézett. A Szapolyaival való hosszas tárgyalásai alatt az érsek meggyőződött arról, «hogy a vajda ámításokat keres és csalárdul tárgyal. Nem tudja, mi az igazság, melytől messze áll, mert semmit sem teljesít mindazokból, melyeket nekem úgy a köz- mint a magánügyekben igért. Nem is szégyenkezik azon, ha olykor szemébe mondom, hogy előbbi napon vagy máskor nekem másokat igért. A kötött fegyverszüneteket sem tartja meg, sőt azok tartama alatt nagyobb csalfasággal, erőszakkal avagy ezer rászedéssel biztatja a római király alattvalóit elpártolásra. Szóval semmi hit, semmi igazság, semmi szégyenérzet és semmi állhatatosság nincs e vajdában és amennyiben megítélhetem, hozzája hasonlóak az ő tanácsosai is. Lelkemből fájlalom, hogy ilyeneket kell keresztény emberről mondanom, de kötelességem és lelkiismeretem nem engedte, hogy hallgatással mellőzzem ezeket. Mást mint egyszerű, tiszta igazságot nem írtam».[96] Szapolyait egyéb-

patisse di milza et ha continui rutti et vergit ad hydropesim, et pensa non havre prole. (i. h.)

94 Szmolka Szaniszló czikke a *Századok* 1883. évf. XVII, 14.

95 Ipse sibi non constat, sed id quoque ut ubique semper pellem mutat. (Opalinski Péter legyel követ jelentése. Prága, 1528 június 30. *Acta Tomiciana* X, 289.) Ezen tulajdonságát Wese János lundi érsek is hangsúlyozza. Ille versipelli sua natura mille modos exquisiuit, promisit multa, seruat nichil, nec pudet illum promissa non seruare. (V. Károly császárhoz 1535 augusztus 20-ikán Váradról intézett első jelentésében. Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* I, 357.)

96 Querit Waywoda iste subterfugia multa et sub dole omnia tractat, vellet Mati Vestræ persuadere, se pacem desiderare, licet nichil minus in pectore habeat. Ipse nescit, quid sit veritas, quae ab illo longe distat, quia nichil praestat de hys omnibus, quae tum in publicis tum in priuatis negocys mecum egit et promisit; nec pudet illum, si quando illi in faciem

iránt maguk a törökök sem becsülték sokra, kicsinylőleg nyilatkoztak róla, őt erélytelennek, félénknek, tudatlannak és gyávának mondták.[97] Eltelve uralkodási vágytól, minden igyekezetét ennek kielégítésére fordította, míg a hazának súlyos bajaival nem törődött. Nem gondolt a török ellen való fellépésre, hagyta azt a rablott vagyonnal és a rabszíjra fűzött foglyokkal visszavonulni, Szegedről Fegyvernekre vezetve seregét, nem harczot keresett, hanem trónigényeinek megvalósítását. S így nyilván igaza van annak a történetírónak, kinek állítása szerint «az 1505. évi rákosi végzést ugyan ő érte iktatták törvénybe, de ezt csak azért tették, mert jövőjében bíztak, nem azért mintha a nagy kitüntetést megérdemelte volna».[98]

103. SZAPOLYAI JÁNOS PECSÉTJE.

dico, michi aliter pollicitum fuisse precedenti vel alio die. Inducias factas sjmiliter non observat, immo ijs durantibus majore fraude per vim atque mille dolos Sermi regis Romanorum súbditos ab eorum deuotione et ad deficiendum stimulare (conatur). In summa, nulla fides, nulla veritas, nullus pudor, nullaque constantia est in isto wayuoda, et quantum dijudicare possum, sibi similes consiliarios habet. ... Ex animo doleo, similia de christiano homine, vel qui saltem partem christiani regni occupat, scribere; sed officium mihi injunctum, preterea mea erga Caesaream vestram Matem fides me impulerunt, vt ea silentio prætermittere non potuerim, et nihil praeter simplicem et meram veritatem scripsi.« (Ered. levél a brüsszeli kir. ltárban. Kiadta Hatvani: *Brüsseli Okmánytár* I, 371—72. Már előbb kiadta, némely szövegezési, de nem értelmi eltérésekkel Lanz is: *Correspondenz K. Karls V.* II, 252.)

97 Dselálzáde Musztafa XVI. századi török történetíró így jellemzi Szapolyait: »A magas udvar által... budai királylyá lett János bátorságának nyelve erélytelensége miatt néma, maga pedig a félénkség lyukában lappangó egér volt. A hitetlen csehekkel (t. i.: Ferdinánd hadaival) folytatott harczban nem állta meg helyét, az ellenséggel való megmérkőzés dolgában tudatlannak mutatkozott. Mivel a hadi tudományban ostoba és tudatlan volt, ő tágas országának valamely részébe rejtőzött előtte.« *(Az országok osztályai és az utak felsorolása.* Közli Thúry: *Török történetírók* II, 188.)

98 Szabó Dezső: *A magy. országgyülések története II. Lajos korában.* 1—2. ll.

XV.

MÁRIA KIRÁLYNÉ POLITIKAI ÉS KORMÁNYZATI TEVÉKENYSÉGE.

MÁRIA, amint Pozsonyban elrendezkedett, legott elkezdte háza és testvére Ferdinánd érdekében állhatatos és céltudatos tevékenységét. Át van hatva a legmélyebb meggyőződésig testvére trónjogosultságáról s azért szította s élesztette fáradhatatlanul trónrajutásának mozgalmát. Első sorban is azon volt, hogy családja híveit hűségükben megtartsa és hogy számukat újabbakkal szaporítsa. E célból számos urat Pozsonyba hívott[1] s a megjelentekkel szemben sem a pénzzel, sem az igéretekkel és adományokkal nem fukarkodott.[2] Az a párt, mely Pozsonyban körülötte csoportosult, a szerencsétlen hadi fordulat következtében, anyagi eszközökben igen szűkölködött, mert legnagyobb részt birtokaiktól s így jövedelmeiktől el voltak zárva.[3] Mások, a mijök még maradt volt, azt csakhamar hazafias aldozatul felajánlták.[4] Maga a nádor, a királyné főhíve s hívek szerzésében főkortese, leginkább szűkölködött anyagiakban, mondhatni már csak nejének masoviai járadékára volt utalva.[5] Ezért is ő és párthívei a királyné pénzbeli támogatására rászorultak, mit sürgettek is, mert anélkül kénytelenek volnának,

1 Brodarics azt írja 1526 szept. 6-ikán Tomickinek és Krizickinek: Alii quoque domini hic (Pozsonyba) convocantur. *(Acta Tomic.* VIII, 221.)

2 Ebbeli készségében őt bátyja Ferdinánd is buzdította. Ferdinánd, ismerve a magyarság önzését, Máriához irott leveleiben ajánlja ennek, hogy pártja növelésére, amennyire pénztárczája engedi, azt kihasználja. 1527-ben írja neki: Mais madame il faut que la prouision se acorde aueques la burse. (Gévaynál i. m. I, 31. V. ö. R. Kiss István: *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában.* Budapest. 1908. CLIV l.)

3 Oláh Miklós egyik levelében elpanaszolja: hii qui nostras sequuntur partes, *sint omnium pauperrimi.* (1529 máj. 25. *Codex Epistolaris* 7. l.) Szalaházy Tamás egri püspök egyik ugyancsak 1529. évi levelében írja Oláhnak: serenissima regina nihil rescribit ad meas litteras, quibus illi declaro, *qua laborem penuria.* (U. o. 21. l.)

4 Ego quidem, írja a lengyel királynak Thurzó Elek, omnem substantiam meam ad regias necessitates et conducendas gentes in proximam expeditionem contra hostes consumpsi. *(Acta Tomic.* VIII, 225.)

5 L. Zsigmond lengyel királynak Báthori István nádor követéhez intézett válaszát. *(Acta Tomic.* IX, 19.)

amint jöttek, úgy szét is menni.[6] Mária tehát a magával hozott pénzt és kincseket szétosztani nem habozott s amennyiben készpénze erre elegendő nem volt, összeolvasztotta s pénzzé

104 MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(B. Montcornet metszete a Tört. Képcsarnokban.)

verette arany s ezüst asztali készletét s drágaságait. Egy tőle magánlevéltárában maradt jegyzékben maga jelöli ki az egyes tételeket, melyekben Ferdinánd királyon való követeléseit összegezi.[7] Maga mondja, hogy ő, mielőtt Pempflinger István

6 Si aliqualiter practicare voluerimus, opus est pecunia, et potissimum pro Domino Palatino, qui sicut et ceterj inops iam sunt, absunt enim ab eorum proventibus. (Ered. okl. a bécsi csász. titk. levéltárban.)

7 Kiadta Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 26—32.

kamarafőnök Pozsonyba jött, összesen 3612 magyar = 4515 rajnai forintot fordított azon magyarok eltartására, kiket hűségükben megtartani óhajtott.[8] Később Thurzó Elek által a többi arany s ezüst edényeket, 300 márkánál többet szintén megolvasztatott s 2100 magyar = 2625 rajnai forint értékben, némely magyar urak eltartására fordította.[9] Másszor átadott Ferdinánd magyar kamarájának, ugyancsak magyar urak megtartására, 6 ezer magyar = 7500 rajnai forintot.[10] Ezeken felül átszolgáltatott ő Pozsonyban testvérének, Ferdinándnak arany, ezüst billikomokat és némely gemmákat 25 ezer magyar = 31.250 rajnai forintnyi értékben.[11] Mária nemcsak hogy ily kölcsönökkel támogatta testvérét, hanem kiszolgáltatandó jövedelmeit sem kapta. A pozsonyi kamara fizetett ugyan neki a pozsonyi harminczadból és fiókjaiból 1526 szeptember 8-ikától 1531 márczius 1-éig 31.297 magyar = 39.121 rajnai forintot, de hogy mégis nagy hátralékban volt, kitetszik abból, hogy Mária összes követelése Ferdinándon, részint mint Lajos örökösén, részint mint folyó adósság fejében 134.182 rajnai forint volt.[12]

Mikor Mária pénzéből teljesen kifogyott, többeket igéretekkel, hangzatos elismerésekkel és egyes adományokkal igyekezett megnyerni. Igy Ráskai Gáspárt, kit rábirni igyekezett, hogy Ferdinánd főherczeg mellé álljon.[13] Igy Dessewffy Jánost, ki 1527 február

[8] Posonij post miserabilem cladem domini Ludovicj regis nos conflauimus et confusimus omnes nostras credentias aureas et argenteas et exinde numisma cudj fecimus, de qua ad intertencionem hungarorum ut fideles et in parte Romanorum Regis domini et fratris nostri charissimi constantes permanerent, antequam Stephanus Pemptlinger superintendens Camerae hungaricae illuc Posonium missus erat, et status erat ordinatus exposuimus et rogavimus florenos hung. 3612 qui faciunt flor. rhen. 4515.

[9] Fecimus eciam postea per Alexium Thursonem residua nostra conflare vasa argentea et aurea, plus quam trecentas marcas, ex ijs numisma cudi et ad intertencionem aliquorum dominorum hungarorum erogari fecimus, faciunt trecentae marcae, vnamquemque marcam pro septem florenis hung. computando 2100 fl. hung. qui faciunt fl. rhen. 2625. (I. h. II, 27.)

[10] I. h. II, 29.

[11] Insuper dedimus et assignavimus eciam domino et fratri nostro charissimo regi Ferdinando Posoniae ex suppellectile nostra in poculis aureis, argenteis, et nonnullas gemmas, quae adhuc insoluta extant in valore 25,000 flor. hung. qui faciunt in monetis fl. rhen. 31,250. (I. h. II, 29.)

[12] Mária jegyzéke Hatvaninál 1. h. II, 29.)

[13] Ez kitetszik Ráskai Gáspárnak Füle-

2-ikán hittel fogadott Ferdinándnak hűséget úgy a maga, mint családja részéről,[14] mire őt és testvéreit Mária a maga különös pártfogásáról biztosította.[15] Hogy Mária Szapolyai oszlopos híveit is megnyerni kívánta, azt bizonyítja Ferdinándnak azon levele, melyet Verbőczi Istvánnak írt, értesítve őt arról, hogy Batthyány Ferencz bán neki izenetet visz, de mely levél, miután a Batthyányiak levéltárában van, nyilván czímzettnek kezeibe nem került.[16] Nagy Mátéának, ki az esztergomi várat a török ellenében sikerrel megvédte, tetszését és megelégedését jelentette ki,[17] mi ennek nem kevéssé hízelgett. Október 13-ikán a mohácsi ütközetben magvaszakadtan kimult Pálóczy Antal pesti házát váraljai Horvát Jánosnak adományozta, nyilván őt ezzel hűségében megerősítendő. Oláh Miklósnak győri kanonokságot, Amadé Farkasnak győri kanonoki váromány s október 14-ikén Egrősy Lőrincznek bácsi nagyprépostságot adományoz.[18] Majd, mivel a győri káptalan Oláh Miklóst a kanonokságba beiktatni vonakodott, a káptalannak parancsa végrehajtását büntetés terhe alatt meghagyja.[19] 1526 deczember 16-ikán ajánlja testvérének,

ken 1526 október 25-ikén kelt leveléből a bécsi áll. ltárban. Fraknói: *Werbőczy István életrajza* 248. l.

14 Kitetszik a Dessewffy Jánosnak Ferdinándhoz intézett 1527 május 31. előtt irott folyamodványából, melyben mondja: Item dum ego ... in festo purificationis virginis gloriose proxime elapso, medio hominis mei serenissime domine Marie regine, fratrisse maiestatis vestre excellentissime maiestati Posonii fidem prestiteram inter alia super eo, quod scilicet ego cum fratribus meis uterinis et aliis ad me pertinentibus in regno Hungarie neminem volo alium pro rege Hungarie recognoscere et domino ac regi meo naturali tenere, nisi vestram maiestatem excellentissimam. (Megvan egykorú másolata a cs. és k. házi, udvari és áll. levéltárban Bécsben. Közölve Thallóczy-Horváthnál az *Alsó-szlavóniai Okmtárban.* (MO melléktart. oklevéltára III. kötetében) 297 lap. CLXXIII. db.)

15 Tunc domine gratiosissime, sua reginalis maiestas benigno favore suo reginali me et fratres meos pro sequens omnino sub suis alis et eiusdem vestre maiestatis protectionem specialem receperat, prout recipit, assecurando me in sua ac eiusdem vestre maiestatis persona, ut nullum ex fratribus meis uterinis alicui commendarem, sed deberem deinceps nomen titulumque maiestatis vestre excellentissime gerere, ac sub alis et tutela eiusdem perseverare. (U. o.)

16 E levél megvan a körmendi ltárban. Acta memorabilia 76. Fraknói: *Werbőczy István életrajza* 249. l.

17 Koppi Károly: *Vestigia potestatis et jurium quondam Reginis Hungariae propriorum.* Kézirat néhai Jászay tulajdonában. 14. l.

18 Jászay i. m. I, 92.

19 Koppi id. kézirata.

Ferdinándnak Garzetze Adorjánt, ki nála (Ferdinándnál) testőr vagy legalább ajtónálló szeretne lenni.[20] 1527-ben biztosító levelet ad Szentmihályi Thuróczy Miklósnak, hogy azon esetben, ha Ferdinánd az ország kormányát átveszi, a Lajos király iránt tanusított soknemű érdemeiért s azon reményben, hogy Ferdinánd irányában hasonló hűséggel lesz, Zoby Mihály mindazon jószágai, melyeket az nejének örökbe vallott, Ferdinánd király által neki (Thuróczynak) fognak adományoztatni, amint Ferdinánd 1527

105 SOPRON.
(Krekwitz metszete után.)

november 9-ikén a jószágokat tényleg Thuróczy Miklósnak adományozta is.[21] Mária nagy igyekezettel rajta volt továbbá, hogy Pozsony környékét és környékének közelebb-távolabb fekvő városait biztosítsa magának és politikájának. Első sorban Sopron városát, melynek magatartásától igen sok függött. Sopron úgy mint Pozsony, határszéli fekvésénél és sok lakosságának német nemzetiségénél fogva kétségtelenül Ferdinánd pártjához vonzott. 1526 október 13-ikán fogadta Mária e város

20 Cuperet autem se ascribi in eum statum qui vulgari vocabulo Arciere vocantur, velut hostiarius esset Maiestatis Vestre. (Datum Posonÿ XVI. Decembris Anno domini 1526. Ered. a bécsi cs. titk. ltárban. Gévay Urk. z. Gesch. és Jászay I, 327.)

21 L. Waltherr Imre: A *Zach nemzetzetség és a Saagiak*. Közölve a *Századok* 1875. IX, 262.

küldöttségét Pozsonyban,[22] éreztetve vele ez alkalommal kegyeit. Mikor később Sopron városa nála tudakolta, hogyan viselkedjék János vajdával szemben, azt írta neki november 23-ikán Pozsonyból, «hogy követe által üzenje meg a vajdának, hogy miután II. Lajos a keresztény hitért húnyt el és mi ezen Pozsony városunkba jöttünk, ti a mi pártfogásunkhoz s oltalmunkhoz folyamodtatok és mi időközben mindenről gondoskodtunk, a mi védelmetekre s oltalmatokra tartozik s a város védelmére küldött hadakat nem tartjátok idegeneknek, hanem Mária királyné hadainak, Magyarország testétől és koronájától elszakadni nem akartok. Védeni és megtartani fogunk benneteket, bármely ellenségeitek ellen».[23] Ez igéretét aztán azzal hatályosította, hogy két ízben 500 gyalogost küldött Sopron védelmére, felszólítva a soproniakat, hogy «a hozzájuk régebben küldött 500 gyalogost tartsák a városban, az újabban hozzájuk küldött 500 gyalogost pedig fogadják be a városnak külső részeibe, esküvel kötelezve őket arra, hogy felségünkhöz, mint Magyarország királynéjához hűek lesznek s az ő parancsait mindenekben teljesítik».[24] A deczember elején jelentkezett soproni követeket azonkép kegyesen fogadta és rajta volt, hogy a város is tisztességgel fogadja őket. Deczember 9-ikén Pozsony városa megvendégelte az érkezetteket, meghíva őket Fischer Mihály városi bíróhoz ebédre, melyen 13 font tehénhús, 5 kappan, 1 nyúl, sok alma, zsemlye s bor fogyott el.[25]

22 Pozsony város 1526. évi számadókönyvei szerint a küldöttség e napon a várostól egy tál halat kapott ajándékba.

23 Levele Pozsonyban 1526 november 23-ikán kelt. Megvan Sopron város ltárában. Magyarul közli Jászay 1, 231.

24 A levél kelt Pozsonyban 1526 november 24-ikén, Sz. Katalin szűz ünnepe előtti napon (vagyis november 24-ikén) az úr 1526-dik esztendejében. (Ered. megvan Sopron városa ltárában, magyar fordításban közli Jászay 1, 237—38.)

25 Item Sontag nach Concepcionis Marie habn meine Hern zu gast geladn die Hern von Edenburg vnd bei dem Her Richter, ain mall gessen, ist aufgangn zu sidn vnd pratten X t. rindfleisch per I. ß. XXII d. vnd funf kopaun per III ß. X d. vnd ain Hasen per II ß. XXII d. II ß. X d. vmb semel, vmb wein II ß. vmb opffl VI d. vnd der Kochin geben XXIII d. vnd vmb castraun vleisch XII d. VI halb arbais per XVIII d. Thuet alles I t. VI ß. XXIIII d. (Pozsony város 1526. évi szám. könyve.)

Nagy súlyt fektetett a felsőmagyarországi bányavárosok hűségére. 1527-ben hűségre inti Beszterczebányát.[26] Még Lajos király életében privilegiumok osztogatásával igyekezett egyes városokat és helyeket magának biztosítani. Ezt bizonyítják vári, strobiczai, felső-vizniczai, szerecsenfalvai privilegiumai.[27]

De nem kisebb igyekezettel volt Mária azon, hogy a horvát-szlavon rendeket is megnyerje és biztosítsa magának. Ezek

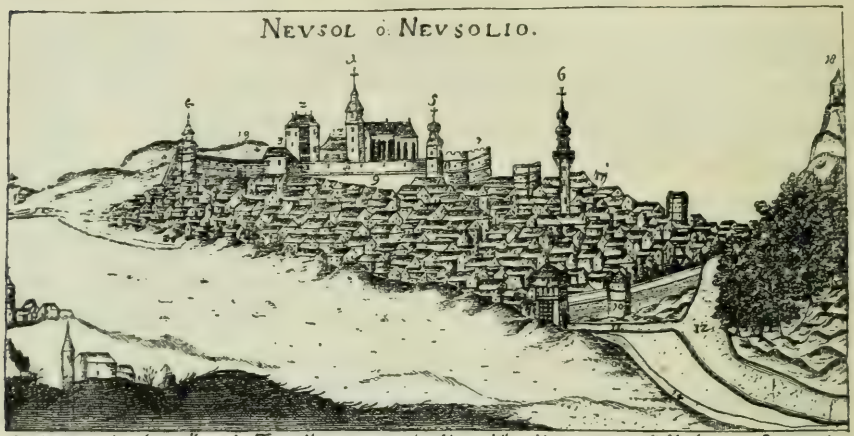

106. BESZTERCZEBÁNYA.
(Régi metszet után.)

küldöttei Frangepán Kristóf, Tótország választott kormányzója,[28] Erdődy Simon, zágrábi püspök és nehány más előkelő a királyné üdvözlésére és hódolására, nemkülönben a király halála felett való fájdalmuk kifejezésére november 15-ikén Pozsonyba érkeztek.[29] Mária őket innen Bécsbe küldötte Ferdinándhoz s

26 Ered. okl. a beszterczebányai városi l.ban. Ipolyi: *Századok* 1874. VIII, 693.

27 Lehoczky: *Tört. kalászatok* Közzétéve a *Századok* 1867. I, 286.

28 Oláh: *Cod. Epist.* 208. l. A XVI-ik századi Névtelen által mint a királyné mellett Pozsonyban tartózkodókul említettek közt van *Christophorus Comes.* (Praynál: *Epist. Proc.* I, 289—90.) A pozsonyvárosi számadókönyvek szerint 1526 november 3-ikán: Sambstag nach Omnium Sanctorum geschenckt *graff Cristoffen*, etlich hechten, Zindl, kärpffen vnd rutten pro II t. VII β XXIII. d.

29 Zárai Jeromos tudósítása Gévaynál i. h. és Frangepán Kristófnak Dandolo

hogy nála annál bizonyosabban nyerhessenek kihallgatást, nekik a maga mellett levő biztosok által ajánlólevelet adatott.[30] Ebben az ajánlólevél kiadói, Rauber Kristóf, laibachi püspök és társai melegen kegyeibe ajánlják Ferdinándnak az érkezőket, mint olyanokat, kik az osztrák ház és a keresztény köztársadalom körül nagy érdemeket szereztek, amennyiben a török becsapások következtében annyi pusztítást szenvedtek és mégis folyton küzdenek a hazáért.[31] Ferdinánd az érkezetteket nagyon kegyesen fogadta, a maga vendégeinek tekintette, szállásukról s élelmezésükről gondoskodott,[32] s velök eredményesen tárgyalt. Kitetszik ez Ferdinándnak november 28-iki leveléből, melyben Batthyány Ferencz horvát bánt értesíti, hogy az eléje járult követekkel megegyezett abban, hogy a pozsonyi diétára is elmennek s ott Ferdinánd érdekében minden cselszövény ellenében működni fognak, aztán pedig, mielőtt hazamennének, nála újabb utasítások czéljából ismét jelentkezni fognak.[33] Épp így fogadta Ferdinánd a gr. Korwai Joachim vezérlete alatt eléje járult horvát követséget is, melynek tagjai és kísérő szolgái részére szintén szabadlakást és élelmezést biztosított.[34]

Jánoshoz 1526 szeptember 29-ikén intézett levele ugyancsak Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke* 27. l.

30 Az ajánlólevél kelt Pozsonyban 1526 november 16-ikán. Eredetiben megvan a bécsi csász. titk. ltban.

31 Ered. fogalm. a bécsi cs. titk. levéltárban. Chmelnél: *Habsburgisches Archiv* II, 24—25. XXII. Jászaynál I, 255—56. Thallóczy-Hodinka: *MO melléktartományainak oklevéltára* I, 580. (*Mon. Hung. Historica* XXXI. köt.)

32 Ez kitetszik Ferdinándnak az ausztriai főadószedőhöz küldött ama rendeletéből, melylyel meghagyta neki a horvát követekre fordított kiadások kiegyenlítését. Unser beuelch ist — irja — das du die vereerung, so wir der Krabatischen botschaft jngstlich alhie von vischen vnd wein gethan haben, aus unserm viztumbamt deiner verwaltung ausrichtest und bezalest. (Ered. a közös pénzügyi ltban. Közli Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. okltára* I, 587.)

33 cum nuntiis Croatarum, qui ad nos missi erant, tantum egimus, ut *ad dietam Posoniensem* quoque eant rebus nostris illic operam daturi eaque finita se domum conferant, sed nos antequam in Croatiam redeant salutabunt, quibus in mandatis, que ulterius agere debeant, dabimus resolutionem. (Chmelnél i. h. XXIII. Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. okltára* I, 586.)

34 Unser bevelh ist, das du Gr. Joachim von Korwaw aus Krabaten sambt seinen mitgesandten, die von der Krabatischen landschaft jezo in botschaft zu uns gesandt und hieher ankumen ist, so lang sy hie gelegen sein, mit iren dienern und pherden umb ir getane zerung bei den wirten aussprechen und dieselben bezalen. (Bécs 1526 november 27. Khiembseer Györgyhöz intézve. Ered. a köz. pénz. ltban.

Amint a követséget Mária melegen ajánlotta fivérének, azonkép rajta volt, hogy Perusicz János és Krizanics (Chrysanith) Gáspár, horvát követek is jó fogadtatásban részesüljenek Bécsben, ajánlva őket 1526 november 30-ikán Pozsonyban kelt levelével Ferdinándnak.[35] A horvát urakkal való ezen érintkezések mind biztosabbá tették, hogy az országnak Dráván túl levő részei Ferdinánd királysága számára biztosítottakul tekinthetők. Később, 1527 márczius 18-ikán felszólítja Jurisics Miklós és Puchler János kapitányokat, hogy Karlovicz János korbáviai gróffal Medved és Rokonoch várak átadása ügyében a Rauber Kristóf laibachi püspöktől és Pemfflinger Istvántól kapott utasítás értelmében tárgyaljanak.[36]

A tengerparti részeknek Ferdinánd leendő királysága számára való biztosítása Máriának és pártjának szintén egyik gondja volt, bár épp az anyagi eszközökben való nagy fogyatkozás a párt cselekvési erejét nagyon bénította. A tengerpartnak egyik előkelő tényezője, Krusics Péter, zenggi kapitány épp ez időben járatta követét Máriánál pénzbeli támogatás ügyében. Küldöttje, András diák Pozsonyban 1526 november 16-ikán kelt levéllel arra kéri Ferdinándot, írna Mária özvegy királynénak, hogy hagyná meg urának, Krusics Péternek azt a zsoldot, melyet II. Lajos király részéről élvezett volt.[37] Krusics Péter évi fizetése 7 ezer forint volt, melynek fejében aztán 100 lovast s 100 gyalogost kellett tartania. Ferdinánd türelemre kérte a folyamodót a legközelebbi országgyűlésig[38] s a kérvényt megküldötte Máriának és tanácsosainak Pozsonyba, hol az azonban, nyilván pénzhiány következtében, kedvező elintézést nem nyerhetett.

Közli Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. okltára.* I, 585.)

35 Chmelnél: *Habsburgisches Archiv.* XXIV. Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. okltára.* I, 586.

36 D. Posonii feria secunda proxima post dominicam reminiscere anno d. 1527. (Ered. a körmendi ltárban. Közli Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. okltára.* I, 643.)

37 Ex Preyzpurgh feria sexta ante Elisabeth 1526. Ered. a cs. titk. ltárban.

38 Az oklevélre rá van vezetve: Supplicans cum petitione sua habeat patientiam usque ad Ragusch, tunc tractabitur ulterius super petitione sua. A. in presentia regis Vienne 22 Nov. 1526. (Ered. a köz. áll. ltárban. Közli Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. okltára.* I, 579—80. ll. CDXXXIV. sz.)

XVI.

A HAINBURGI TANÁCSKOZÁS. HÁZASSÁGTERVEZET MÁRIA ÉS SZAPOLYAI KÖZÖTT.

Ami a királynét mindjárt Pozsonyba való érkezése után különösen foglalkoztatta, az a testvérével való találkozás tervének a végrehajtása volt. Ferdinánd már szeptember 17-ikén küldötte hozzá Pozsonyba [1] Linzből sausteini Lamberg János tanácsosát azon izenettel, hogy amennyiben Mária vele személyesen óhajtana találkozni, jöjjön, miután őt a tiroli és cseh ügyek még távol tartják Bécstől, Ybbsbe, hová ő, Ferdinánd is el fogna jönni. Ha nem érezné magát Pozsonyban biztonságban s örökös tartományaiba akarna jönni, jelöljön ki kedve szerint való helyet, melyet szivesen át fog neki engedni.[2] A két testvér találkozási helyül a Pozsony szemhatárán fekvő, de már Ausztriához tartozó Hainburgot tűzte ki október 14-ikére. Mária a maga kísérőiül Báthori István nádort, Brodarics kanczellárt és Frangepán Kristófot szemelte ki, kinek e végett külön levelet írt.[3] De Ferdinánd bizalma csupán Szalaházy Tamás veszprémi püspök, Thurzó Elek és Bornemissza János személyeire szorítkozott. Ez utóbbit a Ferdinánddal együtt jött Anna is vágyakodott látni. Bornemissza azonban, bármennyire beszélte is rá Nádasdy,[4] aggkorára való hivatkozással vonakodott résztvenni a hainburgi értekezleten és így Mária csak

[1] Erstlich soll Er sich zu Irer lieb gen *Pressburg* oder wo sich dieselbig yetzmalen ennthalt, verfuegen.

[2] soll sich gedachter Lamberg gegen Irer lieb erpieten, wo Sy vermain zu Pressburg oder an anndern orten in der an Hungern nit sicher zu sein.

[3] Pray: *Epist. Proc.* I, 279—280. A levél kelte csak ez: *Datum Posonii 1526.* E levélben a királyné a testvérével való találkozást ad diem Dominicum proxime venturum történendőnek mondja s minthogy Ferdinándot csak *osztrák főherczegnek* mondja, bizonyos, hogy a levél kelte október 24-ike előtt való időbe teendő, mert október 24-ikén Ferdinánd már cseh kírály volt.

[4] Nádasdy levele Ferdinándhoz 1526 október 14. Gévaynál.

Szalaházyval és Thurzóval jelent meg október 15-ikén Hainburgban.[5]

Hogy mit végzett október 16. és 17-ikén a két testvér Hainburgban, ezt csak lényegében tudjuk. Tudniillik azt, hogy a magyar koronának Ferdinánd számára való megszerzése legyen mindkettőjök törekvése. E czélból hirdessen a királyné és a nádor, Katalin napjára országgyűlést,[6] és hogy Ferdinánd

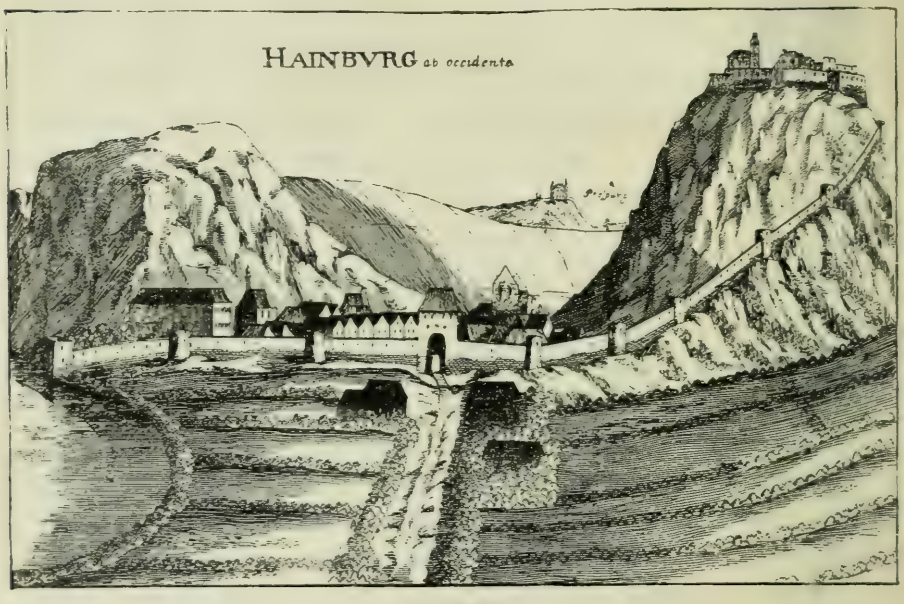

107. HAINBURG
(Régi metszet után.)

kész Magyarországhoz való jogát fegyverrel is megvédeni, ha netalán más választatnék magyar királynak.[7] Ferdinánd azon-

5 Gévay: *Itinerarium* és *Oester. Beob.* i. h.

6 Ezt maga a találkozáson jelen volt Thurzó Elek közölte Zsigmond lengyel királylyal. Ez utóbbinak Thurzóhoz intézett válaszlevelében ugyanis mondja: Accepimus literas Serenitatis tue, quibus declaravit, S. dominum archiducem Austrie regem Bohemie electum, cum Serenissima domina Ungarie regina Hainburgi una fuisse et illic pariter constituisse, ut eadem S. domina regina cum domino palatino regni Ungarie, generali et reliquis optimatibus ad proximum dive Catharine festum de futuro rege Ungarie eligendo, simul et de tam afflictis Ungarie rebus fulciendis conventum indiceret. (Datum nélkül közölve in *Actis Tomic.* VIII, 256.)

7 Preterea ... Ferdinandum in animo habere, jus suum, quod ad regnum Ungarie se habere pretendit, armis et viribus prosequi, si aliter quispiam, quam ipse rex Ungarie designaretur. (U. o.)

kívül ünnepélyes esküvel fogadta, «hogy élni-halni kész az országért s hogy jogaihoz ragaszkodik.»[8] E találkozás és megbeszélés hatása alatt Ferdinánd aztán október 18-ikán Kreutzer Gergely laibachi székesfőesperest és Dornberg Erasmust Pozsonyba küldötte azon megbizással, hogy Brodarics kanczellárt és Báthori nádort biztositsák küldőjüknek irántuk való jóindulatáról és hogy őket az osztrák ház érdekeiben való minél erélyesebb közreműködésre szólítsák fel. Hogy úgy Hainburgból és *Pozsonyból* számos levél ment az ország előkelőihez, őket a Ferdinánd pártjához való csatlakozásra szólítva fel nagy igéretek mellett, az a füleki vár urának, Ráskay Gáspárnak Verbőczihez intézett 1526 október 25-ikén irott, de a Ferdinánd-párt által elfogott leveléből is eléggé kitünik.[9]

A hainburgi találkozáson más fontos kérdés is szóba került. Mindjárt kezdettől fogva híre terjedt, hogy a trónkövetelő pártok igényeiknek államjogi érvényesítése mellett egy tisztán politikai combinatiót is szóba hoztak, azt t. i., hogy Szapolyainak és Mária özvegy királynénak egybeházasítása által az ellentétes törekvések kiegyenlíttethetnének. Már a hatvani gyűlés idején Szapolyainak egyik-másik meggondolatlan híve úgy nyilatkozott, hogy Lajos királyt majd elteszik láb alól s a vajdát ültetik helyébe a királyi trónra és Máriát adják neki feleségül.[10] Sok valószinűség amellett szólott, hogy ez a combinatio úgy Mária mint Szapolyai személyes hajlamával és óhajával találkozott. Mária királyné fiatalsága, vérmérsékletének elevensége és uralom-

[8] iuravit frater Ferdinandus nunc in Hainburg, quod vult mori vel vivere pro isto regno, nam jus suum allegat. (Mária királyné szavai Szapolyai küldöttéhez, Horváthhoz. L. ennek 1526 október 28-iki levelét a cs. titk. levéltárban. Közli Gévay I, 139–140.)

[9] Azt irja Verbőczynek: valóban csodálkoznék, ha az én uraim és barátaim leveleit látná, melyeket Hainburgból és Pozsonból hozzám küldöttek. Miket nem igérnek ezekben nekem! megirni sem merem, majd eredetiben mutatom elő nagyságodnak. Sokat tanulhat belőlök nagyságod. (Jászaynál: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* I, 135. A levél a bécsi cs. titk. ltárban van.)

[10] Burgio 1525 július 11-ikén irja: Alauni sono che suspettano troppo gran sceleragine ... dicono che mandarono il re via a regnare in l'altro mondo, faran io vayvoda re, et li daran per moglie la regina. L. Fraknói: *Werbőczy* István a mohácsi vész előtt. *Századok* 1876. x, 612.

vágyának megnyilatkozása feltenni engedte, hogy ő a Szapolyaival való összeházasodása elvét nem éppen ellenezte. Hiszen ebben még saját testvére előtt is gyanuba jöhetett.[11] Másfelől Szapolyai is késznek mutatkozott vágyát, Magyarország trónjára jutni, ilyképpen megvalósítani. Nem csoda, hogy aztán csakhamar az a hír terjedt szét, mintha a házasság dolgában a két fél között megegyezés történt volna. Egy Villachba jött

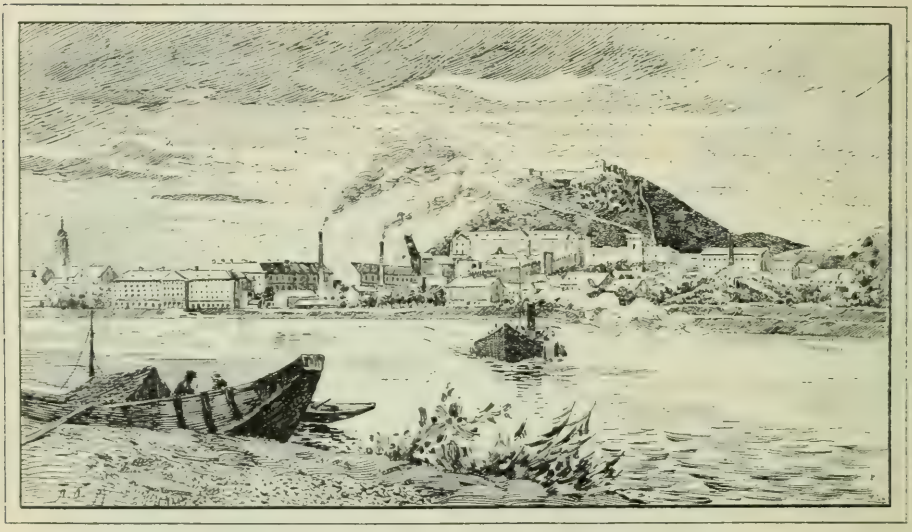

108. HAINBURG LÁTKÉPE.
(Cserna K. rajza.)

magyar kereskedő tényleg azt beszélte, hogy titkosan rebesgetik, miszerint János király és az özvegy királyné között házasság készül.[12]

Ki volt ennek a politikai combinatiónak tulajdonképpeni szerzője, azt kimutatni ez idő szerint lehetetlen, de hogy tényleg kísértett, azt hiteles okiratok kétségtelenné teszik. Amennyiben mindazonáltal ez a tervezet megvalósíthatása nagyon bi-

[11] Szalay László véleménye szerint «Ferdinánd, úgy látszik, gyanúba vette nővérét, hogy gyenge óráiban mégsem idegen a gondolattól, Zapolyával házasságra lépni». *(MO tört.* IV, 16.)

[12] Item dice che se diuulga secretamente tamen chel se tratte parentella tra el vayuoda e la regina ongarica. (A venzonéi tanács levele Moro Jakos udinei helytartóhoz 1526 deczember 9. Sanudonál XLIII, 245.)

zonytalan volt s amennyiben ez úgy az egyik mint a másik érdekelt fél részéről bizonyos államjogi jogfeladást tartalmazott, annyiban természetesen sem Mária, sem Szapolyai ebbeli törekvésüket nyiltan be nem vallhatták. Tényleg a ránk szállott okiratok és tudósítások mindkettőjöket úgy tüntetik fel, mintha a házassági tervet maguktól elutasították volna. Mária királyné pártja szerint a házassági terv fogalmazója és szorgalmazója Szapolyai volt. Ő küldötte Pozsonyba s Hainburgba Bekényi Benedek ítélőmestert házassági ajánlattal.[13] Nem tudván azt, hogy hogyan fogják azt ott fogadni, kétség sem lehet benne, hogy az ítélőmester egyéb politikai megbízást is kapott, azt t. i., hogy igyekezzék kéz alatt a Ferdinánd-pártiakat Szapolyainak megnyerni s nálok a nagy hírben állott Verbőczi tekintélyével hatni.[14] Majd Ferencz deák jött ugyancsak házasságközvetítési megbízással Pozsonyba, ki is e czélnak megnyerendő Thurzó Elek tárnokmestert, ennek Szapolyai nevében Bajmócz várát igérte adományul, csakhogy Thurzó ellentállott a megvesztegetésnek s nem vállalkozott közvetítőnek. Majd vingárti Horváth Gáspár, főétekfogómester következett házasságszerzési meghagyással, de kinek ebbeli igyekezete szintén nem sikerült, mert Mária királyné Szapolyai ajánlatát határozottan visszautasította. Sok valószinűség szól amellett, hogy Szapolyai befolyásának volt része abban, hogy VII. Kelemen pápa 1527 január 7-iki levelében arra kéri VIII. Henrik angol királyt, hasson oda, hogy Ferdinánd házasítsa össze özvegy nővérét Szapolyai Jánossal.[15] Viszont, ezekkel szemben, a Szapolyai-párt

[13] Bekényi küldetéséről némi homályos és hézagos tudósításokat tartalmaznak Nádasdi Tamásnak 1526 okt. 15. és 18-án Ferdinándhoz irott levelei a bécsi udv. ltban. (Smolka: *Ferdinand I. Bemühungen um die Krone von Ungarn*, közzétéve az *Archiv für österreichische Geschichte* LVII, 1—172. V. ö. Fraknói: *Werbőczy István életrajza* 244. l.)

[14] Brutus: *Hist.* Praynál: *Annales Reg.* V, 124—125. és Jászaynál i. h. I, 99—101. Hogy Brodaricsot a vajda és pártja átpártolásra csábította, bizonyos annak saját bevallásából. Nuntiant mihi, írja ő Krizickzy András püspöknek és Tarnowi János várnagynak, fratres et amici apud dominum waywodam existentes, integra mihi esse et salva omnia, tam quoad alias promotiones quam quoad officium; ego tamen non possum hinc discedere, magis officio boni et constantis viri ductus, quam ulla alia causa. (*Acta Tomic.* IX, 110.)

[15] Calendar: *Az angol állami okiratok gyüjteménye.*

szerint a vajda utasította vissza a Mária királyné által kieszelt tervet.[16] A valóság nyilvánvalóan az, hogy bár mindkét fél hajlandó volt trónigényeiket kölcsönös házassággal megvalósítani, de végre is az államjogi érdek felülkerekedve a politikai hasznossági combinatión, mindenik fél az utóbbiról lemondott. Alig vonható kétségbe, hogy a lemondásban Mária királyné előzte meg Szapolyait, mert a hainburgi találkozón szóba kerülvén az ügy, Ferdinánd személyes befolyása alatt Mária egyéni hajlamait és ambitióját háza, családja érdekeinek alárendelte. Ferdinándra és dynastiájára nézve életkérdés volt, hogy neki Magyarország az államszerződések alapján biztosítva legyen. Egy Mária és Szapolyai közt kötendő házasság, ha nem volna meddő, Ferdinánd jogait illusoriusokká tenné s még azon esetre is, ha a házasság tényleg terméketlen maradna, a jogokat legalább vitásokká tenné. Ez okból Ferdinánd még csak nem is gondolt arra, hogy nővérét összeházasítsa Szapolyaival. Az ő érdeke az volt, hogy Szapolyaival kiegyezkedjék, őt trónigényeiről való lemondásra birja s azért mit sem óhajtott inkább mint azt, hogy vele tárgyalásokat kezdjen. Jól tudta, hogy ezek

[16] Szerémi úgy adja elő a dolgot, mintha Mária királyné gondolt volna a Szapolyaival való összeházasodásra, mit azonban az utóbbi elutasított. Regina in litteris scribebat jam dominum fore pro ea dominum vajvoda ad modum maritus foret. Sed dominus vajvoda nequaquam voluit. (*Epist.* cap. XXXVIII, p. 128.) Kamarjay Tamás, Batthyány Ferencz követe 1526 deczember 2-ikán szintén úgy nyilatkozik a venzonéi városi tanács előtt, mintha a vajda utasította volna vissza Máriát, mindaddigra, míg bátyja, Ferdinánd Magyarországhoz igényelt jogáról le nem mond: Item dice che la regina de ongaria voria el vayuoda transylvano per consorte, et che esse vayuoda non la vol sel principe suo fratello non li crede la raxon chel pretende hauer nella ongarie. (A venzonéi tanács 1526. évi deczember 3-iki levele Moro János udinei helytartóhoz, Sanudonál *Hist.* XLIII, p. 228. Jászaynál i. m. I, 307—308.) Krizicky András przemysli püspök, ki Szapolyai üdvözlésére annak koronázása után Magyarországba jött Zsigmond király küldetésében, Tomicky Péternek azt írja Trencsénből 1526 deczember 9-ikén: Quantum ex secretis tractatibus dominorum, qui regine adherent, conjicere licet, omnes principis Ferdinandi mine et apparatus adversus Ungaros eorsum duntaxat tendunt, ut hic novus rex (Szapolyai) reginam duceret, *quod ille maxime recusat.* (*Acta Tomic.* VIII, 277.) A párbeszéd, mely a királyné és vingárti Horváth Gáspár közt folyt, ez utóbbi 1526 október 28-ikán Pozsonyból Szapolyainak irt levelében foglaltatik. (A levél eredetije megvan a bécsi cs. titk. levéltárban, közli Gévay: *Urk. u. Actenstücke* cz. művében és Jászaynál i. m. I, 139—141.)

109 TRENCSÉN VÁRA
(Dörre Tivadar rajza.)

leginkább akkor sikerülhetnek, ha Szapolyai főemberét, Verbőczy Istvánt nyerheti meg s ezért nem ellenezte azt, hogy pártja egyes vezérférfiai a Mária és Szapolyai közt kötendő házasság kilátását ürügyül használhassák fel a részleges tárgyalások megkezdésére.[17] S minthogy Szapolyai az ilyen ajánlatok őszinteségében hitt, a tárgyalásoktól nem is idegenkedett.[18] Előbb Trencsénben, a Szapolyaiak fényes várában, utóbb Esztergomban találkoztak Ferdinánd és Szapolyai emberei. De hogy Ferdinánd maga a házasságra nem is gondolt, mutatja ennek Schwarcz János által hozott s Verbőczyhez intézett levele, melyben csakugyan a házasságról szó sincsen. Ebben Ferdinánd csakis a maga jogát hangsúlyozza Magyarország trónjára s kéri Verbőczyt, hogy ezt az ország érdekében ő is elismerje.[19] Kétség sem fér ahhoz, hogy Ferdinánd ebbeli álláspontját tisztán és félreérthetetlenül megismertette Máriával, ki azt, háza érdekét előbbrevalónak tartva a maga személyes érdekénél, tántoríthatatlan elvhűséggel a magáévá tette.

Ez ki van fejezve abban a nyilatkozatában, melylyel elhatározását Horváth Gáspárnak tudtul adta. «Bátyám, Ferdinánd, mondotta, minap Hainburgban már megesküdött, hogy élni-halni kész ezen ország birtokáért, én pedig testvérem árulója nem akarok lenni soha. Inkább apáczák közé állok, avagy kolduini megyek, semhogy azt tegyem.» E határozott és szószerint veendő nyilatkozat[20] után Szapolyainak sem maradhatott

17 Harrach Lénárd, Ferdinánd osztrák kanczellárja írt 1527 január hóban ez értelemben Verbőczynek, Szapolyai János kanczellárjának, biztosítva őt, hogy ő képes a frigyet létrehozni. E levél mását aztán János király megküldötte Zsigmond lengyel királynak, miről Harrachot Ferdinánd lengyelországi követe Logschau 1527 június 9-ikén Krakóban írott levelében tudósítja. (Megvan a bécsi cs. államlevéltárban).

18 Fraknói szerint is Harrach ajánlatának nem volt komoly alapja, csak az volt czélja a házassági tervnek, hogy Verbőczyt tárgyalásokba vonja. *(Werbőczy István életrajza.* 255—59. ll.)

19 L. az *Instructio ad Stephanum Werbewczy* cz. egykorú másolatot.

20 Fraknói szószerint veszi és veheti is Máriának Szapolyai megkeresét visszautasító ezen válaszát. *(Werbőczy István életrajza.* 242—44. ll.) Csakhogy ez a válasz nem zárja ki, mint láttuk, Mária személyes hajlamainak valóságát. Az, hogy Mária az utóbbiakat alárendelte háza érdekeinek, mutatja egyéni nagyságát a házával vallott közös czélokkal szemben.

egyéb határozat, mint az, hogy a hírben forgó házasságról mit sem akar tudni, hivatkozva Mária királynénak meddőségére és első férje életében kitüntetett uralomvágyára.[21]

XVII.

MÁRIA ÉS PÁRTJA ORSZÁGVÉDELMI ÉS KIRÁLYVÁLASZTÁSI GONDJAI.

HIVEK szerzése s a házassági terveknek elhárítása mellett Máriának és pártjának a legkomolyabban gondoskodni kellett a törökkel szemben a sikeres védelemről. Szulejman vad hadserege előnyomulásának s iszonyú kegyetlenségeinek híre csakhamar elterjedt s országszerte akkora rémületet keltett, hogy a magyarok közül többen Bécsbe tették át lakásukat.[1] Pozsonyból kivált a zsidók menekültek eszeveszetten.[2] A török veszedelemnek hire pedig annál ijesztőbb volt, mivel egyidejüleg az is hallatszott, hogy Szapolyai János a Buda felé közeledő törökkel egyetértésben van. Szeptember 7-ikén nyiltan már azt is beszélték Pozsonyban, hogy a Szapolyai köré gyülekezett hívei őt kormányzóvá vagy éppen királylyá akarják választani.[3] Hallatszott továbbá, hogy Szapolyai jól felkészült seregével már Budán termett s valamelyik hívét a vár kapitá-

21 *Quellen und Forschungen zur bayerischen und deutschen Geschichte.* IV. Itt van közölve a bajor követnek 1527 január 9-iki jelentése, melyben az a nézet nyer kifejezést, hogy Szapolyai talán nem óhajtotta a házasságot az özvegy királyné *meddősége* miatt.

1 Így Peremartoni Mihály orvos, ki Bécsben polgárságra s nem közönséges kitüntetésre tett szert, továbbá Pozsoni Márton nemes, ki gyermekkora óta néhai Lajos király udvarában nevelkedett s mind neki, mind Márianak többrendbeli kedves szolgálatokat tett, Bécsben egy özvegyasszonyt vett feleségül, szintén Bécsbe költözködött. Ennek Ausztriában nemely ügyes-bajos dolgai vannak, ezeket ajánltatni kérte Mária által Ferdinándnak s Mária egy ajánlóleveleben a kérelmét teljesítette. (Mária levele Ferdinándhoz 1526 november 20-ikán kelt s megvan a cs. titk. ltban.)

2 L. Mária királyné 1526 október 9-ikéről kelt levelét a pozsonyi városi levéltárban. Azonkivül Bél Mátyás: *Not. Hung. Novae* I, 190.

3 L. Burgio János 1526 szeptember 5-iki levelét Gévaynál i. m. 14. l., valamint Farkas pozsonyi őrkanonoknak Balbi Jeromoshoz, az egykori pozsonyi préposthoz intézett 1526 szeptember 7-iki levelét szintén Gévaynál i. m. 16. l.

nyává tenni szándékozik. Mi több, hogy Szapolyai Pozsonyt megtámadni készül. A vajda hatalmáról nyilván túlzott kószahirek jöttek. Egy Villachban járó magyar kereskedő, mint fentebb említettük, azt beszélte, hogy János királynak, a dunántúli részeket kivéve, egész Magyarország birtokában van s maga a *pozsonyi* vár sem akar az ellenfélnek meghódolni. János serege 25 ezer emberből áll, a Ferdinándé ellenben alig 8 vagy 9 ezer emberből s ez is huszan–harminczanként oszlik.[4] Mária pártjának tehát ily s hasonló rémhirek hallatára sürgősen kellett intézkednie, hogy a kettős bajt elhárítsa. Szapolyait megnyerni s a pártok egyesülése által erőt szerezni a török ellen való védekezésre, volt a legsürgősebb s a józan politika által javalt teendő.

Mária nem is habozott úgy Ferdinándot a fegyveres ellentállásra, mint Szapolyait az egyezkedésre birni. Szeptember 6-ikán kelt levelében sürgetve kéri bátyját, hogy siessen a határszélek felé.[5] Ferdinánd késznek is nyilatkozott erre. Bátyját Károly császárt sürgősen kérte segítség küldéséért, mert ha ez gyorsan meg nem érkezik, félő, hogy a császár még szomorúbb hírt kap, mint a milyen volt a II. Lajosról szóló.[6] Ám V. Károly császár európai politikája oly helyzetbe sodorta őt, hogy segítséget nem küldhetett. Biztatásai puszta igéretek maradtak. Ezzel aztán Ferdinánd tehetetlensége mindinkább kitünt. Az a

4 Le veruto vno nostro citadin da villacho qual dice hauer parlato con vno mercadante ongaro suo cognoscente, qual veniua da quelle parte et qual gli ha referito: qualiter el vayuoda transyluano ha la obedientia de tutta la ongaria dal danubio, in la de qua non ha. E dice chel castello de prespurch ancora se tien, ne ancora ha volesto dar obedientia alla regina. — Disse chel vayuoda ha da XXV^m e piu combatenti. (A venzonéi tanács levele Moro János udinei helytartóhoz 1526 deczember 3., Sanudonál XLIII, 228. és 245.)

5 Kitetszik ez Ferdinándnak nővéréhez 1526 szeptember 10-ikén írt leveléből. (Közli, tévesen szeptember 11-iki kelettel, Gévay: *Urk. u. Actenstücke* 9. l. IX. db.)

6 Scripsit huc (Granadába) — írja Dantiscki János lengyel orator Zsigmond királynak — dnus archidux (Ferd.) cesari (V. Károlynak) omnibus modis subsidium implorans, non solum ut frater, verum etiam ut infans Hispaniarum: quod si propediem ei non mitteretur, fore, ut paulo post de se nuncium magis triste, quam de rege Hungarie audiret. (Granada, 1526 deczember 6. *Acta Tomic* VIII, 372.)

két magyar ember, Zapka és Eraszmusz, kiket Mária levelekkel küldött Lengyelországba, nemcsak a mohácsi csatát illetőleg máskép mondták el a dolgokat, mint a hogy azokat Brodarics levele elmondotta volt, hanem a megsegítés dolgában is úgy nyilatkoztak, hogy azt inkább a lengyel királytól, semmint Ferdinándtól várják.[7]

A mi Szapolyait illeti, Mária vele is érintkezésbe lépett. Előbb Gerendy Miklós fejérvári őrkanonokot és királyi titkárt,

II0. V. KÁROLY MELLSZOBRA BRÜGGÉBEN.

majd aztán vingárti Horváth Gáspár királyi főétekfogómestert küldötte Szapolyaihoz, tudakolva tőle, hogy a jelenlegi körülmények közt mi a teendő? Szapolyai a visszatérő követek által tudatta, hogy a *királyválasztó országgyűlés* volna összehivandó. Ez volt Mária pártjának is a véleménye. Nyilvánvaló, hogy Báthory Istvánt, mint az ország nádorát illette az 1485. III. t.-cz. erejénél fogva a jog s kötelesség ezt a királyvalasztó gyűlést összehívni.[8] Azért-e, mert sejtelme nem lett volna — mint

7 Ferdinandus quidem, ut etiam ferat, accingi, sed nullam de illo spem esse. (Krizicky przemysli püspök Tomicky Péter püspök s lengyel alkanczellárhoz. Datum nélkül. *Acta Tomic.* VIII, 222.)

8 Ferdinánd 1526 október 27-ikén Bécsben keltezett utasításában mondja, hogy a nádorispán «egyedül az, kit az efféle egybehivás és kihirdetés, hivatalánál fogva s hajdan óta illet» solus est, ad quem eius modi conuocatio et indictio ex officio ac ab antiquo spectare dignoscitur. (Gévaynál i. m., Jászaynál I, 132.) Révay Ferencz nádori ítélőmester a hazai tör-

egyesek hiszik[9] — hogy a gyűlés összehivásának kötelessége az ő hatásköréhez tartozott, vagy egyéb okoknál fogva, ő a gyűlés összehivására az özvegy királynét tartotta hivatottnak. De még a nemzeti párt jelöltje Szapolyai János is Máriát szólitotta fel az országgyűlés összehivására.[10]

Mária készségesnek is mutatkozott a közóhaj teljesítésére, bár fivére Ferdinánd és osztrák tanácsosai ellenkezőleg arról voltak a Jagellókkal kötött szerződés és az elhalt magyar királylyal való kettős rokonsága alapján meggyőződve, hogy a magyar trónra való igénye választás nélkül is valósulhatna.[11]

vények, jogok, szokások legjobb ismerője, a pozsonyi királyválasztó gyűlésen deczember 16-ikán kifejtette, hogy a haza törvényei és a nemzet ősi szokása szerint, a király elhúnyta esetében, a *nádorispánnak* kell országgyűlést hirdetnie. (Jászay I, 326.)

9 Ezek véleményének ellentmond Ferdinándnak 1527 június 29-ikén Bécsben kelt, az ország karaihoz és rendeihez intézett irata, melyben az országgyűlés összehivását illetőleg mondja: cujus indictio, et convocatio, tempore interregni, nemini *praeterquam comiti Palatino* spectare dignoscitur. (Praynál: *Epist. Proc.* I, 298.)

10 Mária 1526 október havában, Datum Posonii, irja Szapolyainak: Consilium uestrum intelleximus, necessarium scilicet esse, ut in hac regni nostri calamitate, ut primo quoque tempore conventum generalem . . . indiceremus. (Pray: *Epist. Procerum* I, 274., Kovachich: *Suppl. ad Vestig.* III, 85—86. És v. ö. Fraknói: *Az 1485-ik évi nádori czikkelyek*, közzétéve a *Századok* 1899. XXXIII. 488. s kk. ll. Ugyanő: *Werbőczy István életrajza* 246. l.) Abban az oklevélben, melyet a Mária mellett levő országos tanácsurak 1526 deczember 8-ikán az Esslingenben tanácskozó német rendekhez intéztek, olvassuk, hogy: «fenséges királyné asszonyunkat, a *Szapolyai János szepesi gróf, akkor erdélyi vajda úr, tanácsának hozzájárultával*, megkértük: miszerint a nádorispán úrral együtt, kinek tiszte: a rendeket a királytalanság ideje alatt egybehini, Komárom mezővárosban, a most mult szent Katalin szűz ünnepekor, köz-országgyűlést tartana, mit is ő felsége a királyné s a nádorispán úr megparancsolt. *(Epistola elegantissima contra Joannem Scepusiensem.* Egykorú másolata a cs. k. titk. ltban, magyarul közli Jászay I, 300. Az idevonatkozó részletet latinul Fraknói *M. Orsz. eml.* I. Bevezetés 16. l.) Ferdinándnak a pozsonyi királyválasztó országgyűlésre küldött biztosai 1526 deczember 16-ikán tartott beszédükben, hogy a királyné a nádorispán úrral «*az erdélyi vajda* és más urak tanácsából» hivta össze a rendeket Komáromba. (A beszéd ered. fogalm. a cs. titk. ltban. Magyarul közli Jászay I, 318.) Hogy a vajda hozzájárult Mária királyné és a nádor gyűlést összehivó intézkedéséhez, azt Ferdinánd Bécsben 1526 deczember 17-ikén kelt, Zsigmond lengyel királyhoz küldött követe számára adott utasításában fennen kiemeli, qui sibi hujusmodi conventum non displicere preseferebat, immo consultum visum esset. *(Legatio ad Sigismundum* in *Actis Tom.* VIII, 279.)

11 Ezt világosan hirdeti azon okmányfogalmazat, melylyel Ferdinánd osztrak tanácsosai a tőlük kikért véleményt Ferdinándnak megadták: die Hungern kain waal zethun haben, sondern die Kunigliche Maiestät angeender regierender Erbkunig in Hungern ist, vnd die Hungern kein annder macht zethun haben, dann die Kunigliche Maiestät fur iren regierenden

MÁRIA, II. LAJOS ÖZVEGYE.

(Leone Leoni bronzszobra az El Prado muzeumban, Madridban.)

Minthogy mégis a közóhajjal, netán a maga kárára ellenkezni nem tartotta tanácsosnak, a Máriával Hainburgban 1526 október 14-ikén történt tanácskozása és szóbeli megegyezés folytán hozzájárult, hogy Mária a Ferdinánd-párt részéről országgyűlést hirdessen. Ennek következtében a királyné, a nádor hozzájárulásával[12] 1526 október 9-ikén Pozsonyból ugyanazon év november 25-ikére Komáromba hívta egybe az országgyűlést,[13] anélkül mégis, hogy *királyválasztásról* említést tett volna. Külön

Erbherrn zu erkhennen, und Ir Maiestät on widerstannd zu cronen, innhalt der vertrag. Es ist auch nit wenig zugedenkhen wo die Kunigliche Maiestät sich über die Erblich gerechtigkait vnd verträg bewegen liesse der waal zu begeren, oder sich verwilliget der waal zuerwartten, das daraus der weida, inse mit seiner waal ein gerechtigkait schöpfen und machen, und die sach also fürgeben möcht : hette die Kunigliche Maiestät gerechtigkait gehabt, oder weren die Tractat in würkung, so hatt die Kunigliche Maiestät sein gerechtigkait auf kain waal stellen lassen, sonnder in seiner gebürlichen gerechtigkait verlasen. Demnach solle die Kunigliche Maiestät auf den Rakusch ain potschafft schikhen, die sollen kain waal, sonnder alain die Erblich und auch vorausgetragen gerichtigkait, lautt der tractat furtragen. (A bécsi cs. és k. titk. ltban. V. v. Fraknói : *M. Orsz. Eml.* Bevezetés I, 22.)

12 Ferdinánd abban az utasításban, melyet Bécsben 1526 deczember 17-ikén a lengyel királyhoz követségbe küldött raskawi Mrakiesz Jánosnak adott, kiemeli Szapolyai János merészségét, ki Székesfejérvárra országgyűlést hivott össze, quem a decessu regis (Ludovici) nulli *nisi regine et palatino regni* indicere et statuere convenit. *(Legatio ad Sigismundum,* közölve in *Actis Tomic.* VIII, 279.) Ugyanő, azon Bécsben 1527 január 1-én kelt s az ország több főurához, nemeséhez és királyi városához intézett, hozzávaló hűségre felszólító levelében azonkép mondja, hogy őt «a pozsonyi gyűlésen, mely a fenséges *Mária magyar- és cseh- stb. országi özvegy királyné asszony, a mi kedves húgunk és az ország nádorispánja által hirdettetett»*, királylyá választották. (Ered. fogalm. a cs. titk. ltárban. Magyarul közli Jászay I, 400—401.) Abban a Bécsben 1527 január 1-én kelt utasításban, melyet Ferd. a moldvai vajdához küldött, követének Mischillinger Lőrinczuek adott, mondja, hogy «mi azon gyűlésen, *mely a fenséges Mária magyar- és cseh- stb. országi özvegy királyné asszony, a mi kedves húgunk s tekintetes és nagyságos Báthory István őszintén kedveltünk, Magyarország nádorispánja és kunok bírája,* kit az ily gyűlések kihirdetése, miként tudva van, hajdan óta illet, az emlitett ország gyakorlata, szertartása és szokása szerint hirdettetett» királylyá választattunk. (Ered. fogalm. a cs. titk. ltárban. Magyarul Jászaynál I, 405.) Ennek megfelelőleg írja Widdman is : Da hat der Cron Hungarn Gros-Graff,' Herr Stephanus Báthori . . . ein Rackus vnd Versamblungstag, mitsampt der Durchleuchtigsten Fürstin . . . Maria . . . in den Flecken Comorrn, auf Sanct Catharinae Tag beschrieben. (Goldastnál : *Commentarii de Regni Bohemiae Juribus* II, 43.)

13 Datum *Posonii* in festo b(ea)torum Dionisii et sociorum eius m(arty)rum anno domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto. Maria regina etc. (Közli Kaprinai : *Dipl.* I, 274. Utána némi eltéréssel Kovachich : *Vestigia Comitiorum* 624—625. Magyar fordításban Jászay : *A magy. nemz. napj. a mohácsi vész után* I, 71—72. Kicsinyitett hasonmásban és eredeti szövegmásban Acsády Ignácz : *MO háromrészre oszlásának tört.* (A millenáris tört. V. köt. 26. és 678. l.)

levéilel felkérte Szapolyait, hogy juttassa az erdélyieknek az országgyűlést tudomásukra,[14] őt magát pedig külön követtel hívta meg a gyűlésre.[15] Egy másik levéllel meghívta e gyűlésre az országlakókat annak daczára, hogy Szapolyai Fehérvárra hívott össze gyűlést, melylyel magát megválasztatta.[16] Egy harmadik levéllel meghívta a rendeket Komáromba, intve őket, hogy ne

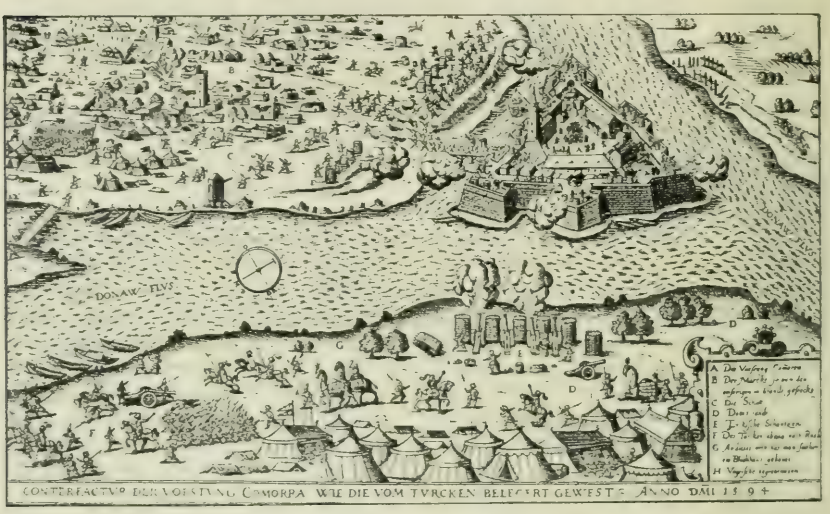

III. KOMÁROM A XVI. SZÁZADBAN.
(Eredetije a Tört. Képcsarnokban.)

engedjék magukat ettől senki csábítása és fenyegetése által elriasztani.[17] Meghívta végül a vármegyéket és a városokat is.[18] De maga Ferdinánd is rajta volt, hogy e gyűlés látogatott

14 Datum *Posonii*. Közli Kovachich: *Suppl. ad Vestig.* III, 85–86.

15 Welche (Rackus) allen Ständen und Gliedern, *darunter auch sonderlich ihme dem Graff Hannsen von Zips,* als einen Mitglied, altem Gebrauch nach, verkündet worden. (Widdman Goldastnál: *Commentarii de Regni Bohemiae Juribus* II, 46. has. 14. pont) Oláh Miklós szerint is Mária királyné és pártja felszólították Szapolyait, veniret cum aliis una ad Reginam et Palatinum (mortuo rege) principem Hungariae, communibusque istic votis transigerent de eo eligendo, qui esset ad gubernamen Hungariae magis idoneus, utilior et sufficientior. (*Cod. Epist.* 38. l.) Később is mondja: ad quae ipse etiam Joannes vocatus erat. (U. o. 39. l.) Azonk. l. ide Brutus Mihályt: *Ungaricar. rer.* Lib. VII. p. 283.

16 Kovachich: *Suppl.* III, 87–88.

17 Datum *Posonii* in Vigilia Om. SS. 1526. Kovachichnál: *Suppl.* III, 88–90.

18 E meghivók is Pozsonyban keltek, de a vármegyékhez intézettek közül egy sem ismeretes, a városokhoz intézettek közt csakis a Kassának szóló.

legyen. Tudatta Batthyány Ferencz horvát-szlavon-dalmátországi bánnal, hogy szeretné, ha ő a komáromi gyűlésen nemcsak a maga embereivel jelennék meg, hanem összes barátjait is oda hozná.[19] És láttuk, hogy ez iránt a nála megjelent küldöttség részéről kötelező igéretet kapott.

Mária és a nádor országgyűlést összehivó levelei után egy nappal, október 10-ikén Ferdinánd Linzből Bécsbe érkezett.[20] Következő napon október 11-ikén megbizottját Nádasdy Tamást Pozsonyba küldötte, ráveendő a királynét a mellette levő magyar urakkal, hogy szóbeli értekezésre hozzá jöjjenek valamelyik határszéli helyre, az öreg Bornemissza Jánost pedig titkosan rávegye, hogy a pozsonyi várba, hacsak segedelemképpen is, német hadakat, eleséget és ágyúszert fogadjon be. Nádasdy amint október 11-ikén délután 2 órakor Pozsonyba érkezett, legott felkereste a királynét és az urakat, kikkel közölte Ferdinánd óhajait, mire ezek legott Zelking Vilmost Ferdinándhoz menesztették. Bornemissza azonban kijelentette, hogy hadakra neki szüksége nincsen, elesége is annyija van, hogy őrségének egy évre is elég. Ha mindazonáltal az idők megváltoznának, azon esetre kell hogy Ferdinánd nagyobb véderőt és több eleséget adjon. A hadi erő a vár netáni vivásakor is bebocsátható, de nem az eleség, azért kéri Ferdinándot, küldjön feltünés nélkül egy hajó lisztet és 100 szakállas puskát hozzávaló elegendő golyóval és lőporral. Egyúttal panaszt emelt Ferdinándnak Hainburgba hozott német hada ellen, kik a dévényi várnak egy malmát a pozsonyi várba szállitandó liszttel együtt elfoglalták. Kéri úgy a malom, mint a liszt visszaadását.

Nádasdynak sikerült Bornemisszát lecsendesiteni, ki is Gábor

19 quod scire cupitis, an cum omnibus vestris hominibus dietam Gomare celebrandam visitare debeatis, nostra est voluntas et intentio, ut non solum vos cum omnibus vestris hominibus hanc dietam visitatis, sed et cunctos amicos benevolos et consortes vestros, quos vobiscum trahere poteritis, in ea comparere faciatis in eaque tractatis, que iuxta rerum exigentiam opportuna fuerint..., simul dabimus operam, quod Croati et Sclavones, qui nunc apud nos agunt, similiter illam visitare debeant. (Bécs, 1526 november 25. Ered. a körmendi ltárban. Közli Thallóczy-Hodinka: *MO mellék-tartományainak oklevéltára.* I. 584—85.)

20 Gevay: *Itinerar Kaiser Ferdinands.*

deákot küldte Ferdinándhoz Bécsbe örök hűséget igérve. Bornemissza óhajainak teljesítését Nádasdy nagyon szivére kötötte Ferdinándnak.[21]

Időközben Szapolyai János Tokajból, családjának ezen két nemzedék óta kezében levő birtokáról október 16-ikán ugyanazon év november 5-ikére országgyűlést hirdetett Székesfejérvárra.[22] Meghivta erre a királyi városokat[23] s még a lengyel

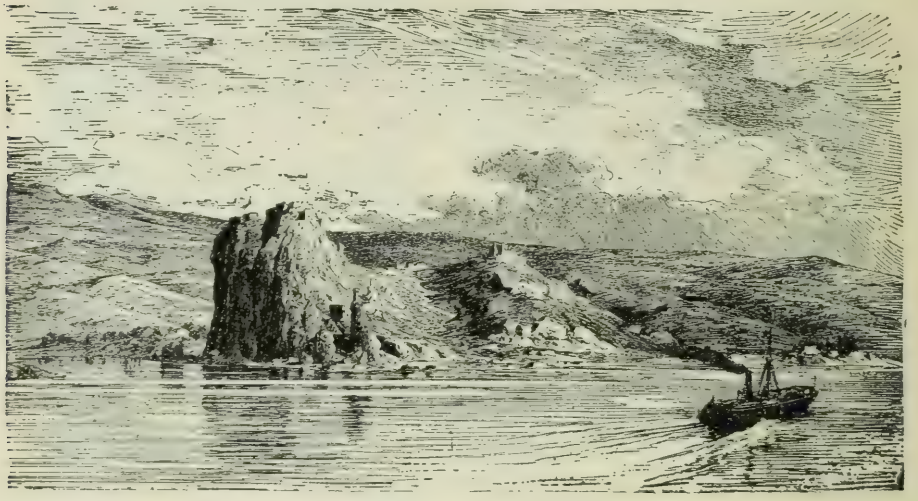

112. DÉVÉNY ROMJAI.

királyt is.[24] Mária királyné és pártja óva intették és kérték Szapolyait, álljon el e szándékától és csatlakozzék hozzájuk.[25]

21 L. Nádasdy Tamás és Bornemissza Jánosnak Ferdinándhoz, a pozsonyi várból 1526 október 11-ikén intézett leveleit. Gévaynál: *Urk. u. Act.* Azonkívül Jászaynál: *A magy. nemz. napjai* I, 75—76.

22 Oláh Miklós szerint Szapolyai non occulte sed palam coepit agere de regno Hungariae consequendo, indictisque primum comitijs ad arcem suam Tokay, procerum primorumque regni Hungariae eo conuocatorum consilio deliberatum istic est: ut in Alba Regali, quae ciuitas locus est coronationis regis, de creando nouo rege consultaretur. *(Cod. Epist.* 38. l.)

23 Az ezekhez intézett összehivó levelet l. Praynál: *Epist. Proc.* I, 276—77.

24 L. Zsigmond lengyel királynak Szapolyai Jánoshoz 1526 október 31-ikén Krakóból irott levelét. *(Acta Tomic.* VIII, 257.) Továbbá Tomicki Péter lengyel alkanczellárnak a poseni várnagyhoz Krakóból irott november 17-iki iratát. *(Acta Tomic.* VIII, 264.) És Krizicki püspöknek Brodarics kanczellárhoz 1526 deczember 4-ikén irott levelét. *(Acta Tomic.* VIII, 274.)

25 Quod cum Regina Maria regis Ludovici vidua et Stephanus Bathorius Regni Hungariae palatinus, Stephanus Brodaricus Episcopus Sirimiensis Cancellarius, Thomas Vesprimiensis antistes, Alexius Turzo Judex curiae regiae, ac dominorum

Ám az intés és kérelem foganat nélkül maradt, mert daczára annak, hogy a királyné óva intett mindenkit a megjelenéstől[26] s daczára annak, hogy a lengyel királynak a gyűlésre küldött követei, titkos utasításukhoz képest, Ferdinánd javára voltak működendők,[27] mint kit legalkalmasabbnak tartottak,[28] az ellenpárt, mely már a tokaji,[29] Szapolyai által összehívott gyűlésen október 14-ik s a következő napokon annak királylyá való megválasztásában megegyezett, a november 5-ikére Székesfejérvárra hirdetett országgyűlésen összejött és pedig a köznemesség 27 vármegyéből,[30] 7 püspök és 7 királyi város küldötte. A zászlós urakból hiányzott a nádor, a horvátországi bán és a tárnokmester.[31] Hogy tanácskozmányaikat és határo-

Hungariae pocior pars, quae cum Regina tunc Posonii erat, certo intellexissent: monere, hortari et rogare Joannem coeperunt, ne priuatum publico commodum anteponeret, et ne tam nouum pessimumque in rege creando exemplum in rempublicam Hungaricam induceret. *(Olahi Cod. Epist.* 38. l.)

26 hortantes fidelitates vestras, et monentes peramanter, ut in fide sua, quam nobis; et libertati suae propriam habent, si ut animo forti, et constanti, monitionibus, exhortationibus, et minis ipsius Vajvodae non pareant stb. (Datum Posonii 1526.)

27 Intendők voltak Szapolyait, hogy rex talis eligatur, qui autoritate, prudentia et *unitis aliorum regnorum et dominorum vicinorum viribus* sciret et posset tantam hostilem vim et impetum propulsare et hec regna totamque Christianitatem ab extremo interitu vindicare. *(Legatio a Sigismundo, Rege Polonie, ad Ungariam.* Közölve in *Actis Tomic.* VIII, 258—59.) Nyiltan bevallja ezt Zsigmond királynak a székesfejérvári gyűlésre küldött követe azon levelében, melyet Esztergomból Pozsonyba Brodaricsnak írt. Expeditus sum ego — írja — e vestigio cum collega non vulgari ... ut juvaremus, si quid possemus, et consilio salutem hujus regni *et rem Serenissimi principis Ferdinandi, quantum fieri posset, promoveremus. (Acta Tomic.* VIII, 275.) Azonk. l. Kammerer püspök, Ferdinánd követének jelentését. Ered. a cs. titk. ltban. (Jászay I, 214. 220. l.)

28 Supervenit orator S. principis Ferdinandi, írja Krizicky püspök, az egyik lengyel követ Brodarics kanczellárnak, auxilium ad regnum consequendum petens. Letata erat Mtas sua (a lengyel király, Zsigmond), quod in princeps munus hoc sibi suscipiendum duxerit, *qui potissimum illi satisfacere et rebus labantibus succurrere possit.* (Esztergom. [1526 deczember 4.] *Acta Tom.* VIII, 274.)

29 E tokaji gyűlésre vonatkozik, Oláhnak fentidézett helyén kívül, Zsigmond lengyel királynak 1526 október 31-iki két levele, egyik Szapolyaihoz, másik az erdélyi főurakhoz és szabad városokhoz. (Közölve in *Actis Tom.* VIII, 257—58.) Ugyanerre Krizicky püspöknek Brodarics kanczellárhoz 1526 Esztergomból (deczember 4-ikén) írott levele. (*Acta Tom.* VIII, 274.) Ugyanerre Ferdinándnak 1526 deczember 17-iki utasítása a Lengyelországba küldött követe számára. (*Legatio ad Sigismundum. Acta Tom.* VIII, 278.)

30 Campeggio bíbornok 1527 január 1-én Angolországba küldött levele szerint Szmolkánál: *Ferd. I. Bemühungen um die Krone v. Ung.* (*Archiv f. österr. Geschichte* LVII. köt.)

31 Fraknói: *Werbőczy István életrajza* 249—50. ll.)

zataikat a Ferdinánd-párt meghiusítsa, Ferdinánd egyik, Bécsben 1526 október 27-ikén kelt rendeletével meghagyta, hogy Leopoldsdorfi Beck Márk, az alsóausztriai kamarának ügynöke, Weichselberger Zsigmond aranysarkantyús vitéz és Breuner Fülöp, mint kiküldött követei a Székesfejérvárott egybegyülteket tiltsák el a törvénytelen gyűlésen való határozathozataltól.[32] Hogy nekik azonkívül külön megbizatásuk volt Werbőczyhez is, nyilván őt Ferdinánd részére megnyerendő, kitetszik az osztrák kormánytanácsnak 1527. évi február 3-ikán kelt iratából.[33] Kívülök Pozsonyból Tahy Jánost is Székesfejérvárra küldötték, ki is ott a székesfejérvári tanácscsal oly értelemben lépett alkudozásba, hogy a város fogadjon be 200 főnyi cseh őrséget. Az alkudozásnak azonban nem volt sikere, mert Szapolyai János október 27-ikén megszállotta 200 lovassal Budavárát.[34] Ezzel biztosította a maga részére úgy Székesfejérvárat, mint Visegrádot. Sopron is nyilvánvaló veszedelemben forgott, mert Pempflinger István és Rauber Kristóf, Sopron számára sürgősen segélyt kértek Ferdinándtól. Mária november 1-én ez ügyben Pozsonyból Brodaricsot küldötte Bécsbe Ferdinándhoz, magát Sopront pedig november 3-ikán a segedelem iránt megnyugtatta. Aznap, november 3-ikán, Stamps nevű udvari nemes tisztét 300 gyalogossal Sopronba menesztette azon utasítással, hogy ezeket a szükséges helyeken elhelyezve, magát veszély esetére védelmezze. Ugyane napon érkezett Pozsonyba Frangepán Kristóf s 4-ikén Székesfejérvár küldöttsége. Majd aztán, november 6-ikán Mária újabb emberét, Leuser Györgyöt küldötte Sopronba. Bár Mária a fegyveres gyalogosokat Sopron városa védelmére küldte, a város az idegen csapatokat még sem akarta befogadni, úgy hogy a királyné 1526 november 11-ikén Köpcsényből, hol akkor tartózkodott, Sopron városának azt a parancsot adta, hogy az általa küldött 300 gyalogost, kiket

32 Gévaynál i. h. Magyarul közli Jászay 1, 131—133.

33 Fraknói: *Werbőczy István életirata* 249. l.

34 Cseh Antal velenczei kém november 12-iki jelentése Marino Sanudonál.

eddig a város be nem bocsátott, minden ellenkezés nélkül bebocsássák, mert csakis az ő védelmükre küldte. Két nappal előbb, november 9-ikén érkezett Ferdinánd tetemes sereggel Hainburgba részint azért, hogy a székesfejérvári gyűlést innen kísérje figyelemmel, részint pedig, hogy ily sereg élén Bornemisszát a pozsonyi várnak Mária kezébe való átengedésére birja.

113. A VISEGRÁDI VÁR LÁTKÉPE.
(Id. Markó Károly olajfestménye a Szépműv. Múzeumban.)

Ez utóbbi már csak Mária személyes biztonsága okából is szükségesnek bizonyult, mert a királynét *Pozsonyban* is veszély fenyegette Szapolyai részéről. Ferdinánd újból Hainburgba jött, hol tanácsosaival tanakodott a felett, miként lehetne az özvegy királyné személyét a fenyegető veszélyek ellen biztosítani. A tanácsosok azt véleményezték, hogy meg kell kezdeni az alkudozást Bornemisszával, hogy adja át a várat. Ha átadja, akkor Mária továbbra is maradjon Ferdinánd őrködése alatt Pozsonyban. Ha pedig nem adja át, akkor helyeztessék Pozsony városába 1200 ember, esetleg még több szállíttassék oda a Dunán.

E hadak élére és Mária mellé egy tekintélyes férfiu rendeltessék. Ferdinánd aztán november 15-ikén tért Hainburgból vissza Bécsbe.

Sopron segélyezése és biztosítása azonban nem bénította meg Szapolyai hadi szerencséjét. Ráskay Gáspár által Komáromot és Tatát is elfoglalta, melyeket a hütelen várnagy, endrődi Somogyi Ferencz önként feladott s aztán szinlelt segélysürgetés

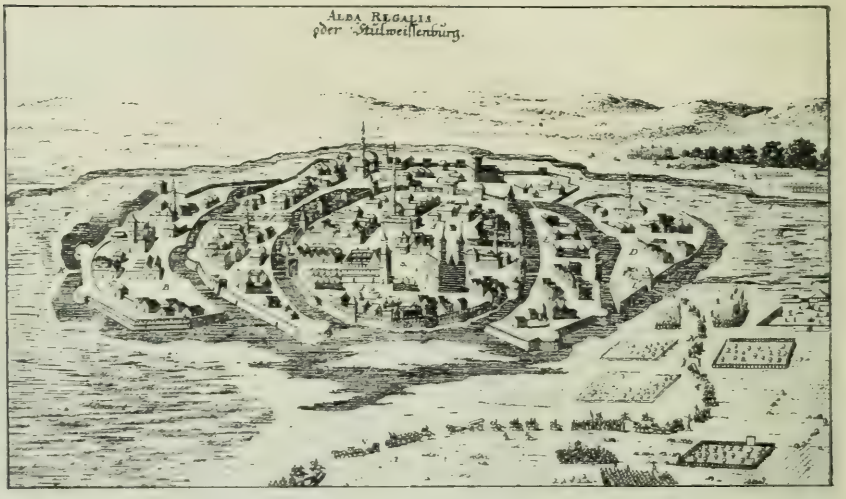

114. SZÉKESFEHÉRVÁR A XVI. SZÁZADBAN.
(Eredetije a Tört. Képcsarnokban.)

végett Pozsonyba menekült a királynéhoz. Mária varjasi Nagy Imrét, az alnádort küldötte vele a nevezett várak visszafoglalására, de Somogyi Nagy Imrét is Ráskay kezébe juttatta.

Komárom elfoglalása következtében Ferdinánd ausztriai tanácsosai október 25-ikén azt ajánlották Máriának, hogy ő a nádorral együtt, a Katalin napjára kitüzött országgyülést hívja össze Márton napjára Pozsonyba, Sopronba vagy Győrre és pedig úgy, hogy ezen a nemesség ne fegyveresen és fejenként jelenjék meg, hanem követeket küldjön.[35] Mária megfogadva a

35 »Es muest auch ytzo als pald ain Rakusch, durch unnser gnedigste frawn die khunigin zu Hungern und den grossen Grauen auf nechstn sannt Martins tag, denn durch ainen Ausschusz, und nit nach ordnung, das ain yeder denn gerusst

tanácsot, a Komáromba kitűzve volt országgyűlést hirtelen Sz. András napjára *Pozsonyba* tette át s híveit sietve intette, hogy november utolsó avagy legfeljebb deczember 1-ső napjára Pozsonyban legyenek.[36] Meghagyta a soproni tanácsnak is, hogy kebeléből nehány polgárt szintén oda küldjön.[37] Pozsonyból Frangepán Kristófnak is írt levelet,[38] melyben azt mondja, hogy «jelen a napja azon gyűlésnek, melyet mi Komárom mezővárosba, a nádorispán úrral együtt, az ország hajdani szokása szerint kihirdettünk. Mivel azonban ezt ott, sok előfordult akadály miatt[39] megtartani nem lehet, benneteket felszólítunk: miszerint a közelebbi sz. Katalin ünnepének legalább 6-ik vagy 7-ik napjára *Pozsonyba* jöjjetek, velünk s a főpapi s a többi urakkal együtt mindazon szükséges dolgokról tárgyalandók, mik a magyar nemzet szabadságának, védelmének, egykori hírének helyreállítására s az utóbbi években a török

besueche, ausgeschrieben, und di Walstat in der Stett aine *Prespurg*, Odenburg, oder Rab, so alle auf diesem lannd gegen der Thunau gelegen sein, benant werdenn. Dann wie wol bedacht wirdet, wann gedachter Rakusch der altenn ordnung nach, uber die Thunau in ain anndern flegkhnn gelegt wurde, das dadurch etlich aus der Chronn Hungerren, so dem Weyda anhenngenn, durch sonnder hanndlung und practikhn dester eher auf f. dt. parthey zu pringen sein, so findet sich aber hinwiderumb, das die so ytzo f. dt. parthey sein, sich nit gernn zu dem Rakusch uber die Thunaw thun werden. (A bécsi cs. k. titk. ltban. Idézi Fraknói: *M. Orsz. Eml.* Bevezetés. 1, 18—19. ll.)

36 Kelt Pozsonyban. Sz. Kelemen pápa ünnepén, az úr 1526-ik esztendejében. Brutus: *Vngaric. rer.* Lib. VII. p. 283. Abban az utasításban, melyet Ferdinánd Bécsben 1526 deczember 17-ikén a Zsigmond lengyel királyhoz küldött követének adott, olvassuk: conventum soror nostra, Ungarie et Bohemie regina, simul cum palatino regni Ungarie ad *Posonium* juxta vim et tenorem ordinationis regni et statutum indixit. *(Acta Tom.* VIII, 280.)

37 «mi azon komáromi gyűlést, — írja nekik — jelen városunkban határoztuk megtartatni s hogy ide, a legközelebb jövő Szent András apostol napjára bizonyos egyéneket, teljes hatalommal küldjenek, kik azon országgyűlésen, más híveinkkel együtt jelen legyenek.» Kelt Pozsonyban, Sz. Katalin szűz ünnepe előtti napon, (azaz november 24-ikén) az úr 1526-dik esztendejében. (Ered. sz. k. Pozson városa ltban. Közli magyar fordításban Jászay 1, 237—38. Azonkív. l. Fraknói: *Századok* 1899. XXXIII, 490.)

38 Kristóf gróf ekkor már Jánoshoz pártolt volt, mit a királyné nem tudott.

39 Ferdinándnak Pozsonyba a királyválasztó országgyűlésre küldött biztosainak ott 1526 december 16-ikán mondott beszéde szerint «az országgyűlést szükséges okok miatt» tette át a királyné Komáromból Pozsonyba. (Ered. fogalm. a cs. titk. ltban. Magyarul közli Jászay 1, 319.). Abban az utasításban, melyet Ferdinánd 1527 január 1-én a moldvai vajdához küldött követének és bíztosának adott, azt mondja, hogy a Mária és a nádor által hirdetett gyűlés «*bizonyos és alapos okokból*» Pozsony városába tétetett át. (Fogalm. a cs. titk. ltban. Magyarul közli Jászay 1, 405.)

által elfoglalt váraknak visszaszerzésére fognak tartatni. Tudjuk, hogy házatokat, köz- és magánszabadságtokat szeretitek, máskép tehát ne tegyetek.» Még nehány sajátkezű német sort is csatolt a levélhez: «Graf Kristóf! A mi kívánságunk az, hogy ti, a közöttünk történt szóbeli egyezség és saját igéretetek szerint, erre a Rókusra eljöjjetek, ha ez által a kereszténységnek és ezen országnak nem csekély javára lenni akartok. Teljes jó és kegyes

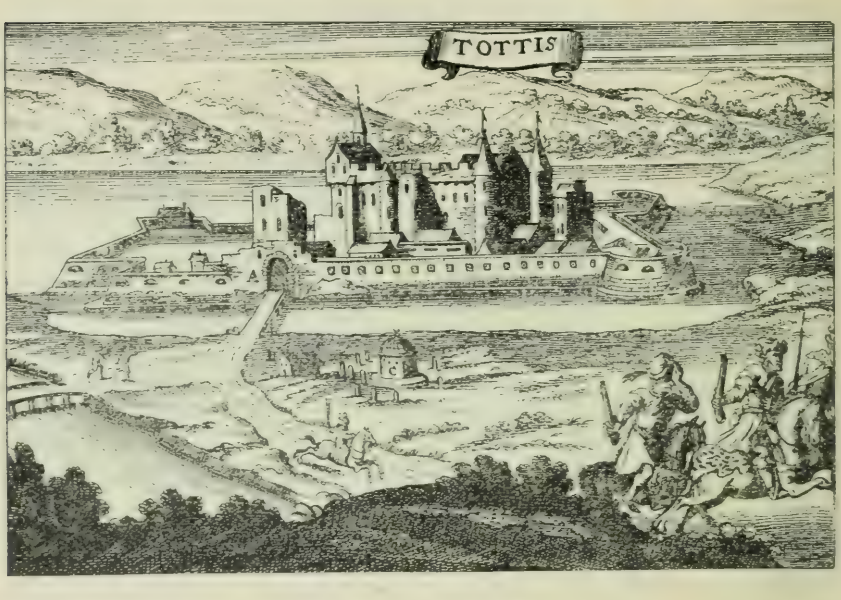

115. TATA A XVI. SZÁZADBAN.

indulattal szándékozom én azt nektek s a tieiteknek, uram bátyámmal együtt elismerni. Mária királyné s. k.»[40]

Maga Ferdinánd is mindent megtett, hogy a Pozsonyi gyülés eredményes legyen. Még november 23-ikán, Sz. Kelemen napján küldötte emberét Pozsonyba, nyilván a teendők iránt tájékozódva s aztán országgyülési biztosaiul a Mária mellett levő tanácsurakat: Rauber Kristóf laibachi herczegpüspök s seckaui kormányzó elnöklete alatt, Zelking Vilmost, Lamberg Jánost,

[40] Lehoczky: *Stemmatographia* P. II, p. 142. Magyarul Jászay I, 230. Szalay: *MO tört.* IV. 25—26. Fraknói: *M. Orsz. Enl.* Bevezetés I, 23.

Herberstein György aranysarkantyús vitézt, Dornberg Erasmust és Fempflinger Istvánt nevezte ki s azok számára Bécsben 1526 deczember 5-ikén külön utasítást adott ki, melynek értelmében az ő nevében igérniök kellett, hogy ő az ország szabadságait nemcsak sértetlenül fenntartani, de öregbíteni is fogja, a magyarok tanácsába külföldieket nem fog alkalmazni, javadalmakat vagy egyházi méltóságokat idegeneknek nem fog adományozni, az országot pedig a török ellen védelmezni s a császár és a birodalom segélyét kieszközölni fogja.

XVIII.

A SZÉKESFEJÉRVÁRI ÉS A POZSONYI KIRÁLYVÁLASZTÓ ORSZÁGGYŰLÉSEK.

Ez idóben Szapolyai már Székesfejérvárott volt. November hó 9-ikén, pénteki napon érkezett volt oda a rendek körébe. Még aznap temettette el ünnepélyesen a dalmatikába és sandaliákba öltöztetett s tiszta arany koronával ékesített szerencsétlen Lajos királynak Mohácsról hozott holttetemét,[1] a mi úgy Mária, mint Ferdinánd megütközését kel-

[1] A Schidlowiecki Kristóf krakói palatinushoz és kapitányhoz, a lengyel király kanczellárjához írott sajátkezűleg aláírt levelében Szapolyai mondja: *feria sexta proxima ante festum beati Martini Episcopi et confessoris* funus Matis sue ut Regium decuit corpus solennibus ceremoniis decenti funerali pompa in magna hominum frequentia sepulchro maiorum suorum intulimus. (Eredetije Londonban, közölte Simonyi Ernő: *Magy. tört. Okmtár londoni könyv- és levéltárakból.* Pest 1859. 87—89. ll.) Az *In vitam Ludovici* cz. rövid életirat szerint Corpus ejus inventum et Albam regalem adductum, illic demum a regnicolis suis cum honore debito est tumulatum die IXa Novembris. *(Acta Tomic.* VIII, 253.) A XVI. sz. Zermegh János szerint Szapolyai antequam coronaretur informatus per quendam ex aulicis domini sui Ludouici regis, *Catricz* cognomine, de loco et stagno, in quod Ludouicus, casu equi praecipitatus et submersus fuerat, a király testét megkerestette és nagy ünnepséggel eltemettette, funus regis, maximo, et honestissimo omnium, praesertim electi regis, maerore et luctu, est tumulatum. *(Rer. gest. Comment.* Schwandtnernél: *Script.* II—I, 384—85. A *zágrábi krónika* szerint Lajos teste sepultum In Alba Regali *contra voluntatem Reginae* per Johannem de Zapolya. *(A zágrábi krónika.* Közli Knauz: *Századok* 1875. IX, 698.) Szerémi téved, mikor Lajos király temetését november 10-ikére *szombati* napra teszi. Inde quidem Regem Ludouicum assumen., et in *sabato die* in profesto beati Martini confessoris eltemették. *(Epist. de perd.* cap. XL. p.

tette fel, miután a király eltemetésének jogát Mária, mint az elhaltnak néhai hitvese a magáénak tekintette s arra Jánost annál is inkább illetéktelennek tartotta, mivel ő a hazáért és a kereszténységért hősiesen küzdött királyát még annak életében elhagyta.[2] Szapolyai megjelent híveinek száma kevés volt, leginkább Fejérvár környékéről: Somogyból, Zalából és Vasból jöttek,[3] tehát arrol a vidékről, mely leginkább látott török pusztítást. Ez utóbbi könnyen hozta a választókat arra a meggyőződésre, hogy az a keresztény fejedelmek tehetetlenségének az eredménye. Szabadulást csak úgy képzelhettek, ha a pusztító törökkel szövetkeznek s ha már azt tenni kénytelenek, akkor

135.) De előadásának megvan az az érdekessége, hogy az eltemetés módját közelebb adja tudomásunkra. Mert szerinte a király holttestét dalmatikába, lábait sandaliákba öltöztették s fejére tiszta arany koronát helyeztek. Majd a papok miséket szolgáltatva (s Szapolyai rendeletéből) egy márkányi összeget ajánltak fel a holt király lelke üdvösségéért a Sz. Kereszt-oltárának s így *fektették* a márvány tumbába. — Induerunt eum episcopi in dalmatica et in pedibus sandaliam et in capite diademam de auro puro inponens, et solenniter commemoracionem fecimus pro anima ipsius religiosi, et sacerdotes sacrifican. pro eo, et vnam markam fecit ac mandauit, ut offerant ad aram crucis pro eo. Et posthec in vna tumba marmorea condiderunt. (*Epist. de perd.* cap. XL. p. 135.)

[2] L. Ferdinánd 1527 június 29-iki a nemzethez intézett iratát. (*Acta Tomic.* IX, 223—24.)

[3] Egy, Szapolyai koronázásán jelen volt Névtelen írja: «fuerunt autem de vicinis Albae comitatibus, ut sunt Simeghiensis, Szaladiensis et Castriferrei, non tamen multi.» (Praynál: *Epist. Proc.* I, 289.) S így téves az a hír, melyet Kamarjay Tamás Batthyány Ferencz bánnak a velenczei dogehez küldött embere 1526 deczember 2-ikán Venzonéba, az ottani kapitánynak és városi tanácsnak hozott, mintha Szapolyai János, a horvát bánt és még néhány más urat kivéve, az ország valamennyi nagyjai által kikiáltatott volna királylyá, «tutti i baroni ongari et chiamano per re excepto il ban de la crouatia et alcuni altri baroni». (L. a venzonei tanács 1526 deczember 3-iki levelét Moro Jánoshoz Sanudonál XLIII, 228. s Jászaynál i. h. I, 307.) Csak oratori frázissal élt Jozefics zengi püspök, Jánosnak a velenczei köztársasághoz küldött követe is a signoriához intézett ünnepélyes követi beszédében azt mondva, hogy a vajda királylyá választásában Magyarország *valamennyi főpapja, zászlósa és nemese megnyugodott*, három egyént kivéve: tutti li prelati baroni e nobili del regno erano sta contenti di la creation di questo vayuoda in re exepto tre qualli nominoe videlicet, csakhogy e nevek helye üresen maradt. (Sanudonál i. h.) Szapolyai maga, azonkép, csak önmagának tetszelegve írja: Placuit *omnibus omnium ordinum Optimatibus Nobilibusque una omnium voce et consensu*, ut nos nil unquam tale aliquid speratum eligeremur in Regem. (Schidlowiecki Kristóf lengyel kanczellárhoz intézett 1526 november 11-iki levelében. *Londoni Okltár* 88. l.) Ennek értelmében leszállítandó annak a levélnek is a történeti értéke, melyet Utyesenics Frater György 1545 február 28-ikán Váradról Verancsics Antalnak írt s mely szerint «cum Joannes rex in regem Hungariae *suffragio omnium ordinum regni* enunciatus esset. (Közli Szalay: *Verancsics Antal összes munkái* VI, 185.)

inkább álljanak egy belföldi, semmint egy idegen király jogara alá.[4]

A Székesfejérvárott megjelentek közt volt 7 püspök,[5] a szabad királyi városokból szintén 7-nek a birái és tanácsosai.[6] Megjelent többi közt a tudománya és lelkes hazafisága miatt közbecsülésben állott, a mohácsi vész előtt Szalkay László primás küldetésében Pozsonyban hitvitázott Csézi András esztergomi nagyprépost, ki Szapolyai koronázásakor nevezetes szerepet játszott.[7] Továbbá a Fekete ember, Iván czár dísztestőrsége is.[8] De megjelentek Ferdinánd követei is, Leopoldsdorfi Beck Márk alsóausztriai ügyigazgató, Breuner Fülöp és Weichselberger Zsigmond, kiknek egyike megkísérelte ugyan a nemességet a választástól, mint érvénytelentől, visszatartani, csakhogy erre többen fegyverrel rohantak rá, úgy hogy csak nagy ügygyel-bajjal menekülhetett.[9] November 10-ikén a gyű-

4 A Szapolyai király üdvözlésére megjelent lengyel követek, 1526 deczember 4-ikén Esztergomból Zsigmond királynak irott levelökben mondják: Regnum est majori ex parte adeo crudeliter vastatum et destructum, ut horrorem quendam intuentibus prebeat, omnia plena egestatis et lamentationis, hostis arces, flumine et aditus omnes opportunas ad regnum occupat ita, ut ipsimet regnicole fateantur, regnum esse in ipsius potestate constitutum, eamque rationem se in eligendo rege habuisse, palam dicunt, quod cum nemo inter christianos principes tam potens sit, ut regnum hoc obtinere posset, nisi conditionibus quibuscunque cum Turco initis, si id per alienos fieri deberet, fieret potius per ipsosmet et principem suum, ex stirpe et sanguine suo electum, qui melius quam aliquis alienigena suos regere sciret et fovere mallet quam exteros. *(Acta Tom.* VIII, 268.)

5 Ennyit említ Szapolyai, Jozefics és Minio Alajos (l. alább), de a kik közül íróink csak négyet ismernek névszerint: Podmaniczky István nyitrai, Várdai Pál egri, Országh János váczi és Jozefics zenggi püspököket. (Fraknói: *Magy. Orsz. Eml.* I, 9—10.) Ezekhez hozzáadhatjuk Erdődy Simon zágrábi püspököt is, mert Verancsics szerint «az koronázaton vótanak: Erdewdy Simon zábrági pispek, Várday Pál egri pispek, Orzág János váczi pispek és egyéb pispekek, az több egyházi fejedelmekkel igyetenbe». *(Memoria rer. ad an.* 1526. *Összes munkái* II, 26.)

6 Szerémi, ki szintén személyesen részt vett a gyülésen. I. h.

7 Ezt Krizicki András és Szaniszló sprovai várnagy, lengyel követek 1526 deczember 4-iki jelentéséből tudjuk. Is conventui albensi intererat et regem in coronatione dirigebat. *(Acta Tomic.* VIII, 272.) E szereplését Kollányi nem említi. Csézi később Ferdinándot szolgálta s tőle vallásügyi küldetést kapott, (Kollányi: *Esztergomi kanonokok* 130—131. ll.)

8 Szerémi: *Epistola* cap. XLI, 138.

9 Ezt az erőszakosságot felpanaszolja Ferdinánd abban az utasításban, melyet Bécsben 1526 deczember 17-ikén Zsigmond lengyel királyhoz küldött követének adott. Nuncios nostros, írja, verbis datis detinuit pollicendo eis nonnihil spei, quos coram communi concione sui pretensi conventus comparare impedivit. Hinc est, quod sub

lés Verbőczy ékesszóló biztatására,[10] reményen felül, nagy lelkesedéssel egyhangulag megválasztotta királynak a maga jelöltjét, Szapolyai Jánost, elutasítva Ferdinándot jogigényeivel.[11] A választás formai törvényességéből hiányzott azonban az, hogy nem a nádor adta az első szavazatot, mert a nádor, Báthory István nem volt jelen.[12] Következő napon, november 11-ikén[13]

eo ipso conventu nuncii nostri nostram simul et conjugis nostre justitiam ad consortes ipsius vojevode deferri minime potuerunt. *(Legatio ad Sigismundum. Acta Tom.* VIII, 279.) Ferdinánd követeinek Székesfejérvárott való megjelenése fényesen czáfolja meg Szmolka Szaniszló amaz állítását, hogy «a nemes vetélytárs, az osztrák Ferdinánd nem is gondolt arra, hogy útját állja» Szapolyainak. *(Századok* 1883. évf. XVII, 7.)

10 Maga Szapolyai a Schidlowiecki lengyel kanczellárhoz 1526 november 11-ikén intézett levelében elmondván, hogy ő Székesfejérvárott november 9-ikén II. Lajos holttestét eltemettette, következőleg folytatja: His peractis sequenti die Prelati, Barones, proceres omnisque Nobilitas . . . convenerunt. (*Londoni Okltár* 88. l.) Ezzel egyezőleg az egykorú Szentgyörgyi Gábor, Nádasdy Tamás titkára szerint is Wayvoda complurium optimatum emercatus, ut plurimum studiis et suffragiis, *pridie Martini* (azaz november 10-ikén) tumultuaria propemodum se in Regem inaugurari fecit. (*Vita Domini Palatini, Thomae de Nadasd* Kovachichnál: *Script. minores* I, 131.) Ez adatokkal szemben tévednek tehát azok, kik Szapolyai megválasztását november 1-jére teszik, mint Turóczi László (*Ungaria suis cum Regibus* nagyszombati 1768. évi kiad. 108. l.), vagy november 19-ére, mint Ferdinánd egyik 1526. évi deczember 17-iki utasításában (*Acta Tomic.* VIII, 279.), vagy még a *tokaji gyülés idejére,* mint íróink közül egyik-másik. (Király János: *A pozsonyi nagydunai vám- és révjog* 38. l.) Ez utóbbit illetőleg helyes Fessler előadása, mely szerint Tokajban csak *előválasztás* vagyis *királykijelölés* volt, mert ott azt határozták el, «Dass er König werden sollte. Ihm aber waren der Anwesenden zu wenig, neu Wahl und Ausrufung zu gestatten». *Gesch. d. Ungarn* VI, 344.) Salamon szerint Tokajon csak előleges *beleegyezés* történt (*A m. kir. szék betöltése és a pragm. sanctio* 41. l.), a mi egyjelentésű az elővválasztással vagy királyjelöléssel. Ezt az értelmet az egykorúak is bizonyítják, mint Oláh és Verancsics, O. ugyanis mondja: «Joannes Rex, in Tokay, per alteram factionem, *praeelectus* est in regem» (*Compend. nunc est. Chronicon,* Bélnél: *Adjuratus* 39. l.) Verancsics sem mond mást: «Tokajban egy gyülést títete, az gyülésbe vigezé. *hogy királylyá lenne.*» (*Memoria rer.* ad an. 1526. *Összes munkái* II, 25.)

11 rex *preter spem* creatus, írja 1526 deczember 4-én Esztergomból Krizicki lengyel követ Brodarics kanczellárnak Pozsonyba. *(Acta Tomic.* VIII, 275.) Ugyanazt ismétli a bécsujhelyi püspökhöz Esztergomból deczember 4-én irott levelében is. *(Acta Tomic.* VIII, 276.) Egyébként l. Szerémit: *Epist.* cap. XLI. pp. 135—39. Widdmant Goldastnál II, 51. h. 23. l. Brutus Mihályt: *Vngaric. rer.* Lib. VII, p. 235.)

12 Salamon: *A magyar kir. szék betöltése és a pragmatica sanctio* 41. l.

13 A fentemlitett Névtelen szerint Dominus Vayvoda *secundis diebus Martini coronatus est* in regem magno omnium consensu, qui affuerunt. (Praynál: *Epist. Proc.* I, 289.) Dóczi János kincstartó Fehérvárott november 12-én Kassa városához irott levelében mondja: sabbato, in profesto s. Martini episcopi declaratus, *ipso autem die Martini coronatus* in regem huius incliti Regni Hungarie. (Ered. Kassa város ltban. Említi Kovachich: *Suppl. ad Vest. Com.* III, 79. Magyarul Jászay: *A magy. nemz. tört. a mohácsi vész után* I, 177. és

aztán a kéznél levő szent koronával[14] a megválasztottat meg is koronázták.[15] A koronázást Podmaniczky István nyitrai püspök végezte, miután Várday Pál esztergomi érsek azon az alapon

178.) Magyar Miklós: Poi a di X del ditto mese de nouembrio el prefato vayuode fu electo re de hungaria *et il giorno sequente fu coronato.* A XVI-ik századi *Zágrábi Krónika* szerint Szapolyai per Magnam partem dominorum Praelatorum et Baronum, Eidem tamquam potenciori Adhaerentium, fuit Electus in Regem et Coronatus Eodem A. Mill. quing. vigesimo sexto: *in festo b. Martini.* (Kiadta Knauz: *Századok* 1875. IX, 698—699.) Ugyanígy mondja ezt a Toldy által kiadott *Genealogia, ac nomina Regum atque Ducum Hungariae* czimű krónika. Turóczi László szerint is Coronatur luce S. Martino sacra. *(Ungaria* 408 l.) Ezekkel szemben János megválasztását és megkoronázását egy s ugyanazon napra, Sz. Márton napjára, november 11-ikére teszik Minio Alajos capo d'istriai kapitány és Jozefics püspök. Amaz 1526 deczember 9-ikén arról tudósítja Moro János udinei helytartót, hogy az új magyar király követe Jozefics zenggi püspök odaérkezett s Velenczébe készül azon hirrel, hogy november 11-ikén Sz. Márton napján, Székesfejérvárott a 36 éves erdélyi vajdát, Jánost, szepesi örökös grófot a magyarok királylyá választották s ő püspök őt megkoronázta. «Disse come a di XI novembrio al zorno di s. martin in alba regal il vayuoda transyluano nominato Zuanne conte de seprecio perpetuo fo electo et creado da li regnicoli hungarici re di hongaria et incoronado da 7 Episcopi et ha expedito il prefato orator a stapheta a la signoria nostra.» (Sanudonál XLIII, 244.) Maga Jozefics, a velenczei tizek előtt szintén igy nyilatkozott: reduti li prelati baroni et nobili dil regno in alba regal per clezer re di hongaria hanno electo il serenissimo vayuoda transyluano per re et il zorno di san martin a di XI novembrio fo incoronado da 7 episcopi iuste il solito. (U. o.) A Knauz által közzétett XVI. száz. *Zágrábi Krónika* szerint Johannes de Zapolya Comes scepusiensis, per Magnam partem dominorum Praelatorum et Baronum, Eidem tamquam potenciori Adhaerentium, fuit Electus in Regem et Coronatus Eodem A. Mill. quing. vigesimo sexto: *in festo b. Martini. (Századok* 1875. IX, 698.) A XVI-ik századi Zermegh János szerint Szapolyai Sz. Márton napjára Székesfejérvárra ment quo ad dictum comitem (Szapolyai) omnes proceres Vngariae, tam Ecclesiastici, quam seculares, convenerant; exceptis his, qui reginam sequuti fuerant, et Palatino Stephano Báthory, qui similiter parti reginae adhaeserat ... Omnium votis et suffragiis Joannes Vaiuoda ... Rex declaratur. *(Rer. ges. Comment.* Schwandtnernél: *Script.* II. l. 384.) De Ferdinánd is Bécsből 1526 november 24-ikén nagynénjéhez Margit főherczegasszonyhoz, az alsó-burgundi tartományok császári helytartójához intézett levelében azt mondja, hogy Szapolyai «bement azon városba, hol Magyarország királyait megkoronázni szokták és ott némely püspökök és pártfelei által, kik alig voltak kellő számmal, *mult Sz. Márton napján* magát sietve megválasztatá és megkoronáztatá Magyarország királyának». Est entre au lieu ou lon a accoustume, de coronner les Roys dudit Hungrie, et jllecque auec quelques euesques et autres tenans son party qui nestoient en grant nombre ny a beacop pres a souffisance, ainsi que deuoit estre, a *la saint Martin dernierement* passe sest a la haste pai jceulx fait eslire et coronner Roy dudit Hungrie. (Ered. a brüsszeli áll. ltban. Közli Hatvani M. a *Brüsseli Okmtár* I, 45. Magyarul ugyanő: *Adalékok János király külviszonyai történetéhez.* Kisebb munkái I, 322—23.) Ezen adatokkal megegyezni látszik egy újabb nagynevű történetírónk, Fraknói Vilmos azon állitása, hogy Szapolyai Jánost *november 11-ikén* választották magyar királylyá. *(MO. egyházi és polit. összeköttetése a róm. szentszékkel* III, 5.) A történeti tény az, hogy Szapolyait november 10-ikén választották és

vonakodott azt megtenni, mivel mint esztergomi érsek még nem volt a pápa által megerősítve.[16] Az ünnepi felavatáson a lengyel király oratorai, Kriziczki András przemysli püspök és sprovai Szaniszló várnagy nem voltak ugyan jelen, mert elkéstek,[17] de Trencsénből, hol János megválasztásának és megkoronázásának hírét vették, tovább utazva utasításukhoz képest az újonnválasztott s koronázott királyt, ennek hosszas halogatása után Esztergomban üdvözölték uruk, a lengyel király nevében,[18] felszólítva

11-ikén koronázták. (Salamon Ferencz: *A magyar királyi szék betöltése és a pragmatica sanctio* 41. l.) Egészen tévesen írja Verancsics Antal: «János vajda szent Imreh napban (vagyis november 5-ikén) magát Székes Fejérvárott megkoronáztatá és magát királynak nevezteté.» *(Memoria rer.* an. 1526.) *Összes munkái* II, 25—26.) Épp oly téves datum a november 20, melyben a koronázást Ferdinánd 1526 deczember 17-iki követi utasítása történtnek mondja. *(Legatio ad Sigismundum* in *Actis Tomic.* VIII, 279.) Valószinű, hogy ez okiratban csak tollhibával van dolgunk XIX^a Novembris IX^a Novembris helyett s így s *következő* nap X Novembris volna, mely persze mint *koronázási* nap szintén téves.

14 Nam et corona est in Albam regalem deducta et compromissum inter regnicolas illinc nisi electo et coronato rege discedere. *(Acta Tomic.* VIII, 264.)

15 A koronázási szertartást l. Szerémi Györgynél i. h. 41. l. Megjegyezzük, hogy János királynak Székesfejérvárott történt megkoronáztatását egy török iró, Katib Mohammed Zaim is említi. *(Történetek gyüjteménye* Thúrynál: *Török történetirók* II, 382.)

16 Brutus Mihály szerint ugyan novus Rex (t. i. Szapolyai) solenni maioribus ceremonia Albae insignia regia accepit, adsistentibus duobus pontificibus, Paullo Strigoniensi, qui ab eo postea defecit, et Stephano Broderico Vaciensi, perspectae fidei homine. *(Vngaric. rer.* Lib. VII. p. 276.) Szerémi szerint a koronázást Várday Pál végezte, ő tette fejére és Perényi Péter a sz. koronát. *(Epist.* cap. XLI. p. 137.) De hogy a koronázó püspök mégis a halállal fenyegetett Podmaniczky István nyitrai püspök volt, azt is fentebbi okadatolással a *Lib. Anonymi* előadásából tudjuk. (Ap. Pray: *Epist. Proc.* I, 289.) S így Fessler *(Gesch. d. Ung.* VI, 351—52.), Horváth Mihály *(Adalékok János király külviszonyai történehéz. Kisebb munkái* I, 324.), Salamon Ferencz *(A m. kir. szék betöltése és a pragmatica sanctio* 41. l.) és Fraknói *(Werbőczi István életrajza)* állitása, kik mindannyian Podmaniczkyt említik koronázóul, történeti alapon nyugosznak.

17 L. a két követnek Trencsénben november 16-ikán és ugyanazoknak Esztergomban deczember 4-ikén kelt jelentéseit is *Actis Tomic.* VIII, 262—63. és 265. s kk. ll.

18 A Szapolyai koronázásán jelen volt Névtelen írja ugyan: Ceterum venerat Orator regis Poloniae ad coronationem, qui nomine sui regis Domino Vayvodae de tanto successo gratulatus est. (Praynál: *Epist. Proc.* I, 290.) De csakis küldve voltak. Egyébként meg volt nekik hagyva, ut si ante adventum nostrum rex electus esset, illi nomine Maiestatis nostre gratulamur. Ezt meg is tették, a mit Zsigmond király helyeslőleg tudomásul vett. Recte et ex animi nostri sententia fecistis, írja nekik, quod Albam regalem perfecti estis utcunque Threnczinii intellexeritis, novum regem jam creatum et coronatum esse, volumusque . . . verbis nostris gratulamini. (*Acta Tomic.* VIII, 265.) Miként történt Esztergomban János király által való fogadásuk, érdekesen jelentik deczember 4-iki, Esztergomban kelt levelökben. (*Acta Tomic.* VIII, 265. s kk. ll.)

őt, hogy királyi kardját ezentúl a hazáért és a keresztény katholikus vallásért suhogtassa, «melyet most már nemcsak a hitetlenek, hanem maguk a keresztények is a legocsmányabb módon szétszakítanak és meginogtatnak».[19]

116. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(A Tört. Képcsarnok metszete után.)

Ferdinándot és pártját, Máriát és a körülötte Pozsonyban levő urakat a székesfejérvári események mélyen sujtották.[20]

19 Que (religio sancta catholica) nunc non ab Infidelibus solum, sed etiam ab ipsismet Christianis turpissime proscinditur et labefactatur. (*Acta Tomic.* VIII, 267.)

20 Quae res cum Reginae, Palatino et aliis dominis Posonii tunc constitutis innotuisset — irja Oláh Miklós VII. Kelemen pápának 1530 február 15-iki jelentésében — *vix dici potest, quantum moestitiae et tristitiae omnibus attulerit.* (*Cod. Epist.* 38. l.)

Ferdinánd 1526 november 17-ikén Zsigmond lengyel királyhoz intézett levelében a János vajdát királylyá választó székesfejérvári gyülést «istentelen gyülevészgyülésnek» mondotta.[21] November 28-ikán Batthyány Ferenczhez írott levelében azt mondja, hogy «az erdélyi vajda Magyarországnak nem törvényes, hanem csak feltolakodott uralkodója, ki nem a nagykapun, de egy hátulsó résen s csalárdsággal nyomult az országba».[22] A pozsonyi országgyülésre kinevezett biztosainak deczember 5-iki utasításában János királyról mint olyanról beszél, ki «gazsággal és gonosz mesterségek által törekedett a királyi czimre magát felküzdeni»[23] s kinek «a hihetetlenségig hágott törekvése és uralkodási szomja».[24] Szapolyai iránt táplált nagy ellenszenvének azzal is kifejezést adott, hogy mikor később, annak 1527 február 25-ikén hozzá küldött követeit fogadta, azokat hideg mogorvasággal bocsátá maga elé, kezet sem nyujtott nekik, nem is tekintette követeknek, sőt egy ideig le is tartóztatta.[25] Ferdinánd hívei is ez értelemben beszéltek és éreztek. Tomicky Péter püspök s lengyel alkanczellár, Kriziczky András przemysli püspökhöz intézett levelében közli vele, hogy a Pozsonyból hazaérkezett Zoravinski több levelet hozott magával, melyekből kivehető, hogy nagy versenygés és fegyveremelés van készülőben. Mert a magyar urak, kik a királynéhoz és Ferdinándhoz szítanak, nem fogadják el a székesfejérvári határozatokat s komáromi gyülésükön más királyt készülnek választani.[26] Egyes városok, mint Kassa, Szapolyait királynak

21 impium quoddam conciliabulum. (Ered. fogalm. a cs. titk. ltárban Gévaynál és Jászaynál I, 203—206.)

22 Wayuodam non legitimum esse Hungarie Dominatorem, sed intrusum, qui regnum illud non via regia sed per posticum et fallacias intrauit. (Ered. fogalm. a cs. k. titk. ltban, kiadta Chmel József: *Habsburgisches Archiv* II, 24—25. Idézetileg Jászay I, 255—56.)

23 qui per imposturas et malas arte regij tituli accessionem vendicare molitus stb.

24 nam eius erat hominis studium dominandique libido incredibilis. (Jászaynál I, 275. és 278.)

25 A Ferdinándhoz küldött követek felpanaszolják, quam ingrati fuerint apud illum, adeo, quod nec manum illorum tangere volebat nisi ut subditorum regni Hungariae, non autem ut oratorum regis . . . et quomodo tenti sunt longo tempore apud illum et sub libera custodia. (*Acta Tomic.* IX, 53.)

26 Hesterno die — írja — rediit Zoravinski ex Posonio et attulit multiplices

nevezni nem merték, miután Ferdinánd halálbüntetést szabott azokra, kik azt tennék.[27] Csakhogy maga Szapolyai távol állott a gondolattól, hogy magát jogos és törvényes királynak ne tartsa s ne hirdesse. Legott a koronázás után, november 25-ikén közzéteszi, hogy őt Székesfejérvárott egyhangulag Magyarország királyává választották és megkoronázták s hogy ő Tornalljai

117. SZAPOLYAI JÁNOS KIRÁLY ARCZKÉPE ARANYPECSÉTJÉN.

Jakabot kincstartójává tette.[28] A rendek egyúttal törvényczikk alakjában elhatározták, hogy «azon főpapoknak és zászlósuraknak, kik a királynénak Komáromban Sz. Katalin napján tartandó

literas, ex quibus conjicere licet rem ad magnum dissidium et arma spectare. Nam domini Ungari, qui in Serenissime domine regine et principis Ferdinandi partibus sunt, nolunt rata habere ea, que in Alba regali acta sunt, forteque in conventu suo in Comorno ad electionem alterius regis procedent. *(Acta Tomic.* VIII, 262.)

27 Szerémi azt mondta a kassaiaknak: «Non dicite jam eum Joannem boydam, sed Rex est Janus.» Azok ezt válaszolták: «Domine Georgi, tamen inibitum est per Cassouienses, quod non audeat dicere Joannem Regem, sed tantum Joannem boydam; et in Bude Rex Ferdinandus fecit proclamare, vt quicunque diceret eum Joannem Regem, extunc capite priuatus esset. *(Epistola* cap. LVIII. p. 198.)

28 Praynál: *Epist. Proc.* I, 284—286.

gyülésére elmennének, hivatalait a királyi felség másokra ruházza s őket hűtlenekké nyilvánítja».[29] Majd Európa nevezetesebb udvaraihoz, a fényes kapuhoz, a lengyel királyhoz,[30] a velenczei dogehoz, a pápához, az angol és franczia királyokhoz, de sőt V. Károly császárhoz,[31] Mária királynéhoz és Ferdinándhoz is követeket küldött Szapolyai, jelentve királylyá történt felkenését.[32] Majd ezek után Ferdinánd követeit, kik választás és koronázás előtt hasztalan akartak szóhoz jutni, maga elé bocsátá, de ezek elbocsáttatásukat kérték, miután

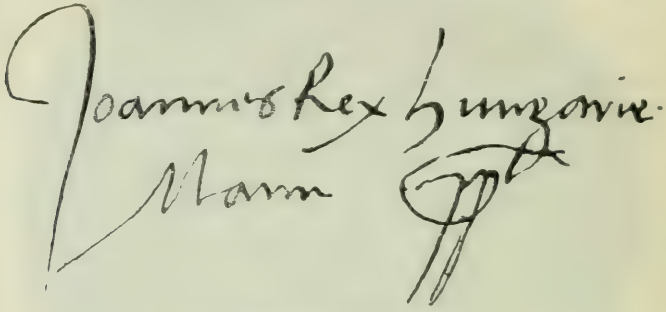

118. JÁNOS KIRÁLY NÉVALÁÍRÁSA.

most választás és koronázás után mi mondanivalójuk sincs. János őket ajándékok és nagy megtiszteltetések közt elbocsátá azon kéréssel, hogy juttassák urok tudomására, hogy az országba be ne lépjen, pártot ne szervezzen, gyűléseket ne hirdetgessen, különben ellenségül fogja tekinteni s országát ellene

[29] Insuper hoc quoque statutum est, quod quicunque dominorum Praelatorum et caeterorum Baronum ad Conuentum Regine ad Comaron circa festum sancte Catharine celebrandum profectus fuerit, illorum officia Regia Maiestas alijs transferat et ij Coronae suae Maiestatis Regine ac totius Regni infideles existunt. (Az 1527. évi márczius 17-iki országgyűlés czikkelyeiből. Azonkívül v. ö. Pray: *Epist. Proc.* I, 290—291. Jászay: *A m. nemz. tört. a mohácsi vész után* I, 178. Szalay: *MO tört.* IV, 22—23.)

[30] Az ahhoz intézett levelét közli Pray: *Epist. Proc.* I, 286—88.

[31] Kitetszik ez Szapolyai Jánosnak későbbi, Buda, 1530 július 22-ikén V. Károlyhoz intézett leveléből, melyben felpanaszolja, hogy a császárhoz küldött követeit, Bánffi Jánost és András doctort Ferdinánd letartóztatta s nem engedte a császárhoz. (*Acta Tomic.* XII, 185.)

[32] L. Kovachich: *Suppl. ad Vest. Com.* III, 79. Laski Jeromos: *Arcana legationis ad Solymanum*, Bélnél: *Monum.* Dec. I, 184. Kemény: *Deutsche Fundgruben zur Gesch. Siebenbürgens* II, 16. Jászay: *A m. nemz. tört. a mohácsi vész után* 181—183. és 344—46. Szalay: *MO tört.* VI, 24. Ugyanő: *Adalékok a magyar nemz. történetéhez a XVII. században* 12. l.

védelmezni.[33] És hogy a komáromi gyűlés létre ne jöhessen, így arra a napra, november 25-ikére határozta a határidőt, a melyen belül minden úr és nemes neki meghódoljon, nehogy mint pártütő számüzettessék.[34] Báthory Istvánt külön levélben idézte maga elé kegyelemvesztés fenyegetése mellett.[35]

119 WOLSEY BIBORNOK.
(Houbraken J. metszete után.)

Szapolyai hívei, «mint újonszülöttek» nagy vigsággal tértek haza,[36] pedig nyilvánvaló volt, hogy Szapolyai megválasztásával és megkoronázásával kezdetét veszi az ország romlása.[37] A

33 Magyar Miklós tudósítása i. h.

34 Ugyanő. Ferdinánd 1527 június 29-iki levelében e tényt mint siralmasat említi. *(Acta Tomic.* IX, 223.)

35 Dominus Palatinus — írja a Szapolyai koronázásán jelen volt Névtelen — post coronationem vocatus est ad regem, et litteris admonitus, ut decima quinta die litterarum apud ipsum sit, si venerit ad regem, relinquatur in officio Palatinus, si manebit penes reginam, et factionem Ferdinandi, erit inimicus regi, et omnes alii etiam factiosi. (Praynál: *(Epist. Proc.* I, 290.)

36 nunc quasi renati sibi videntur cum summa letitia domum redeuntes. (A lengyel követek jelentése. *Acta Tomic.* VIII, 263.)

37 peribit haud dubium mox regnum illud, quod ita discerptum et mutilatum . . . jam nequaquam sustinere posse videtur, írja november 17-ikén Tomicki Péter püspök és alkanczellár Gorka Lukács poseni várnagynak. *(Acta Tomic.* VIII, 264.)

Pozsonyban egybegyűlt Ferdinánd-pártiak mintegy «tükörben látták a jövendő zivatar» kitörését.[38] Két lengyel úrnak Albert porosz herczeghez és Wolsey bíbornokhoz intézett levele a háború rémét szintén megjósolta,[39] de hogy a háború rögtönösen ki nem tört, az csakis Szapolyai tétovázásának volt az eredménye. Párthívei, kivált a harczszomjas rácz Radics Bosics[40] és a boszúszomjas gr. Frangepán Kristóf[41] hasztalan igyekeztek őt rábirni, hogy Pozsony hirtelen megtámadásával és az ott egybegyűlt választók szétugratásával lehetetlenítse ellenfelének, Ferdinándnak a megválasztását.[42] Szapolyai a várakozás politikájára határozta el magát, mert, mint mondotta, «nem akarja kezeit keresztény vérrel megfertőztetni». Még hívét, Iván vezért is, ki 15 ezer ember élén Bács megyében türelmetlenül leste a pillanatot, mikor prédaszomjas szlávjaival a gazdag Ausztriába törjön, eltiltotta a támadástól s a nagy alföldön őt vesztegelni parancsolta.[43] Még a lengyel királyt is arra kérte, hatna levélileg vagy küldöttségileg oda, hogy öt ő sem támadja fegyverrel Magyarországban.[44] Inkább is diplomatiai tárgyalásokba bocsátkozott s némi katonai demonstratióra, melyeknek azonban semmi eredményök nem volt. Budát elhagyva, november 29-ikén

38 veluti e speculo quodam praeuidebant futuram tempestatem Regni Hungariae pestem, cladem et perniciem, et cogitabant quantum incendium ex ipsius coronatione omnibus bonis esset futurum. *(Cod. Epist.* 38. l.)

39 Der konig tzu Vngern (Szapolyai) ist tzu Strigon, vnd wirt man nicht in der tzeitt tzwuschen Ir. mt. vnd Ferdinando, desselbigen konigreichs halber, ein vereinigung machen, so ist tzubesorgen, das gantz Vngern mit krieg brennen wird. (Schidlowiecki Kristóf és Tomicki Péter levele Albert porosz herczeghez. 1527 január 31. Krakó. *(Acta Tomic.* IX, 37. És ugyanazok levele Wolsey bibornokhoz u. o. 43.)

40 Radich — irja Szerémi — unus miles Tracianus, satis expertus in bellica arte . . . dixit Regi Joanni lingva Traciana : «Quid hic spacium habes in civitate Albe(re)galium ? . . . do consilium, ut statim curramus super aquam et super terram *Posoniensem* (Civitatem) occupare et Regietatem Bohemorum. *(Epist. de perd. Regni Hungarorum* cap. XLIII, p. 142.)

41 A királynak tanácsolta, hogy azonnal szálljon táborba Tata alá, neki pedig engedje meg, hogy 4000 emberrel Ausztriába berontson s ott tűzzel-vassal pusztitson. (Szerémi i. h., Zermegh i. h. 386. l.)

42 Szerémi i. h. cap. XLIII, p. 142. V. ö. Engel : *Gesch. d. ungr. Reichs.* IV, 3. Horváth Mihály : *Adalékok János király külviszonyai tört.* (Kisebb munkái I, 324., Fraknói : *Werbőczy István életrajza* 253. l.)

43 Szerémi : *Epist.* cap. XLII, 132. és cap. XLIII, 144.

44 Kitetsz.ik ez a lengyel királynak 1527. évi, Jánoshoz intézett leveléből. *(Acta Tomic.* IX, 22.)

Esztergomba ment Várday érsekhez s ott telelt.[45] Csatatervek helyett a már említett házassági terveket szőtte, mert Esztergomból küldte ki követeit a magyar urakhoz s Bécsbe, kérve Mária kezét.[46]

Szapolyainak e habozása Ferdinándnak és a hozzá sietö magyar uraknak nagy előnyére szolgált, mert lehetővé tette, hogy az őt megválasztani óhajtó urak Pozsonyban összegyülekezhessenek. Ferdinánd komoly hadviselésre amúgy sem volt kellőleg felkészülve. Készíttetni kezdte ugyan a hidakat és dereglyéket a török s illetőleg János ellen tavaszszal viselendő támadó háboruhoz,[47] de hogy valósággal mennyire erőtlennek

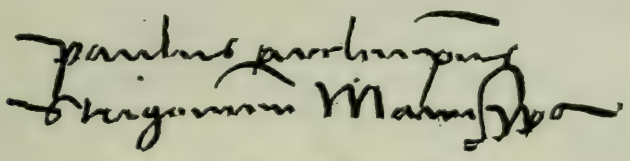

120. VÁRDAY PÁL ÉRSEK NÉVALÁÍRÁSA.

érezte magát, kitetszik abból, hogy amikor 1526 november végén a Pozsonyba gyülekező rendek füléhez az a hír jutott, hogy az ország határszélein maradt török hadak nemcsak hogy rablásokat követnek el, hanem hogy Bali nándorfejérvári és végszendrői bég Morót várát Szerémben, a Száván innen, már több nap óta vívja s így a Tótország felől fennlevő ezen csaknem egyetlen védgátat is lerontani igyekezik, akkor ő és magyar hívei nem önerejöktől, hanem a külföldtől várták és kérték a segélyt. Tényleg tudjuk, hogy a rendek vagyis inkább a királyné oldalán álló tanácsurak Németországnak Esslingenben gyülésező rendeit segedelemnyujtásra szólították fel s a már a mohácsi ütközet előtt igért hadaiknak tavaszszal leendő okvetlen elküldésére kérték.[48]

45 Ad iemem intrauerat ad Strigoniensem Paulum Varda, in profesto beati Andree apostoli, et per totam iemem mansimus ibi, in Strigoniam. (Szerémi: *Epist.* cap. XLIII, p. 144.)

46 Jászay I, 267.

47 Kitetszik ez a venzonei tanácsnak az udinei helytartóhoz, Moro Jánoshoz 1526 deczember 3-ikán intézett leveléből. (Sanudonál XLIII, 245.)

48 Levelük kelt 1526 deczember 8-ikán. Egykorú másolata megvan a bécsi cs.

Ferdinánd trónigényeinek megvalósulását nemcsak párthíveinek ritka buzgósága, hanem az a körülmény is könnyítette, hogy őt már október hó 22-ikén a csehek királyukká választották volt,[49] mert ezzel Ferdinándnak nemcsak tekintélye öregbedett, hanem vele kilátása is nyilt, hogy figyelmét ezentúl egészen a magyar ügynek szentelhesse. Igéretekkel nem is fukarkodott. Bécsből november 30-ikán keltezett levelével biztosítja Magyarország jogait és szabadságát, nevezetesen, hogy egyházi méltóságokat, javadalmakat, örökségeket és tisztségeket idegeneknek adományozni nem fog, hogy a királyi tanácsba idegeneket nem alkalmaz és hogy főleg András királynak decretumát, melynek megtartására Magyarország királyai koronázáskor esküdni szoktak, betartja.[50] Egy másik ugyancsak Bécsben november 30-ikán kiadott levelében arról biztosítja párthíveit: miszerint Báthori István nádort, Tamás veszprémi püspököt, Brodarics István kir. kanczellárt s szerémi püspököt, Batthyány Ferencz bánt, bethlenfalvi Thurzó Elek kir. főtárnokmestert, Tahy János vránai perjelt, vingárti Horváth Gáspár főétekfogómestert, Maczedoniai László pécsi prépostot, Gerendy Miklós fejérvári őrkanonokot, Nádasdy Tamás titoknokot, Oláh varjasi Miklós esztergomi főesperest és királyi titoknokot, Nagy Imre alnádort és Révai Ferencz nádori ítélőmestert, János szepesi gróf s erdélyi vajda s minden ellenség ellen

titk. ltban. Czime: *Elegantissima epistola contra Ioannem Scepusiensem.* Közli Gévay s magyar fordításban Jászay I, 299—303.

49 Eodem anno (1526) Serenissimus Ferdinandus, archidux Austriae, electus et coronatus est in regem Bohemiae. (Oláh Miklos: *Compendiarium suae aetatis Chronicon.* Belnel: *Adparatus* 39 l. Azonkiv. l. Brutus Mihályt: *Vngaric. rer.* Lib. VII. p. 277.) Abban a jelentésben, melyet Oláh 1530 februar 15-ikén VII. Kelemen pápához intezett, Ferdinándnak cseh királylyá, sleziai herczeggé és morva őrgróffá történt megválasztását tényleg úgy említi, mint melyeknél fogva ő magyar királylyá történendő megválasztására a legalkalmasabb és leghivatottabb egyen. (*Cod. Epist.* 39. l.)

50 Ezt az oklevelet kisasszonyfalvi Istvanffy Miklós nádori helytartó hitelesen átiratta. Datum *Posonii* feria tertia proxima post praescriptum festum Beatae Catherinae Virginis et Martyris (vagyis november 27-ikén) Anno Domini 1582. (Közli Kovachich József: *Mon. Vet. Legislat. Hung.* Segm. II, 38—42. Magyarul Jászay i. h. I, 450. Horvát István: *Verbőczi emlékezete* II, 253. s l. Szalay: *MO. tört.* IV, 49.)

121. OLÁH MIKLÓS.
(Rugendas metszete után.)

védelmezni, felmerülő kárukat jóvátenni, mindennemű szolgálataikat megjutalmazni, családjaikat megvédeni s a szükséghez képest évdíjban részesíteni, a koronára háramló egyházi s világi javakat pedig elsősorban nekik juttatni fogja.[51]

Híveit ekként biztatva, nézett közelgő választása elé. Választó hívei november végén már mind együtt voltak Pozsonyban, élénk versenygésben felhasználva azokat a napokat, melyek a deczember havi gyűlés előtt következtek. Külön küldötteket menesztettek a közel lakó urakhoz s egymást bátoríták hazafiságukban.

Az eljöttekből említhetjük Báthori István nádort,[52] gr. Batthyány Ferencz horvát-szlavon-dalmát bánt,[53] Enyingi Török Bálintot,[54] Batthyány Orbánt,[55] tallóczi Bánffy Boldizsárt,[56] Pekri Lajost,[57] Gyulai Istvánt,[58] Czobor Gáspárt,[59] Vargyasi Nagy Imre alnádort,[60] Nádasdy Tamást,[61] Seredy Gáspárt,[62] Nyári Ferenczet,[63] Majláth Istvánt,[64] Sellyei Jánost,[65] Thurzó Elek kincstartót,[66] Vingárti Horváth Gáspár főasztalnokot,[67] Révai Ferencz nádori ítélőmestert,[68] bazini és szentgyörgyi Farkas grófot,[69] Amade István magyaróvári várurat,[70] az egyháziak közül Brodarics István

51 Ered. a cs. titk. ltárban. Kiadta Goldast: *Const. Imp.* III, 494. Pray: *Annal. Reg.* V, 129–130. Katona: *Hist. Crit.* XX, 13–16. Bethlen Farkas I, 76–79. Magyarul Jászay I, 261–63. Azonk. l. *Tört. Tár.* IX, 94–95.

52 A régibb s újabb íróink által közölt névsorok nagyon eltérők egymástól. Az Istvánffyét (*Hist.* Lib. IX, 86.) kifogásolja Jászay (*A magy. nemz. napjai a mohácsi vész után* I, 315. l. és 2. jegyz.). A Jászayét pedig Fraknói teszi szóvá (*Magyar Országgyülési Emlékek.* Bevezetés I, 28.) Bizonyos, hogy úgy Istvánffy mint Jászay névsorozatához szó fér s hogy többi íróink névsorozata is kiegészitendő. Mindjárt ecsedi Báthori Istvánt illetőleg, kit egyik névsor sem említ, pedig hogy jelen volt, ő lévén a választók főembere, ahhoz kétség sem fér.

53 Említi Istvánffy és Fessler. (*Die Geschichte d. Ungarn* VI, 354–55.)

54 Említi Istvánffy, Fraknói és Fessler.

55 Istvánffy, Jászay, Fessler és Fraknói.

56 Istvánffy, Jászay, Fessler, Fraknói és Bucholtz. (*Gesch. Ferd. I.* III, 176.)

57 Istvánffy, Fessler, Fraknói, Bucholtz.

58 Istvánffy, Jászay, Fessler, Fraknói, Bucholtz.

59 Istvánffy, Jászay, Fessler, Fraknói.

60 Istvánffy, Fessler, Fraknói, Bucholtz (tévesen Bergy Imre néven).

61 Istvánffy, Fessler, Fraknói, Bucholtz.

62 Istvánffy, Jászay, Fessler (Szeredy néven), Fraknói.

63 Istvánffy, Fessler, Fraknói.

64 Istvánffy, Fessler, Bucholtz.

65 Istvánffy, Fessler (Szalay néven).

66 Fessler és Bucholtz.

67 Fessler és Bucholtz.

68 Csak Bucholtz.

69 Fessler és Fraknói.

70 Csak Fessler.

kanczellárt és szerémi püspököt,[71] Szalaházy Tamás veszprémi püspököt,[72] Gerendy Miklós székesfejérvári őrkanonokot,[73] Oláh Miklós esztergomi főesperest,[74] Pereghy Albert prépostot,[75] Maczedoniai László pécsi prépostot[76] és Tahy Jánost, az aurániai perjelség kormányzóját,[77] a városok közül Sopron és Pozsony képviselőit[78] s a horvátországi rendek küldötteit: Erdődy Simon zágrábi püspököt, Perusicz Jánost és Krisanic Gáspárt.[79] Adatok hiányában el nem dönthető, vajjon képviselve volt-e a gyűlésen Erdély is. Erdély ez időben a magyar államtest kiegészítő része volt, mert csak Szapolyai János halála után nyert külön állami létezést s azért igaza lehet egyik jeles történetírónknak, ki azt véleményezi, hogy mikor Mária királyné 1526 október elején Szapolyait felhívta, hogy rögtön hirdessen gyűlést az erdélyi rendeknek, hová ő maga is biztosokat fog küldeni, hogy ezt bizonyára a végből tette, hogy e gyűlésen követeket választhasson a komáromi, azaz a Komáromból Pozsonyba áttett országgyűlésre.[80]

Deczember 15-ikén kiáltotta ki a pozsonyi városház erkélyes tornyáról a magyar hirnök,[81] hogy másnap deczember 16-ikán királyválasztó gyűlés lesz. E napon a választók a ferenczek zárdájában gyűltek össze választásra, hová Ferdinánd

71 Fessler és Bucholtz. Hogy ő tényleg ott volt Ferdinánd választásán, azt klasszikusan bizonyítja a szintén jelen volt Oláh Miklós báró Burgio János Antal pápai követhez irott (1531 október 16. Brüsszel) levelében: Nos Posonii post regis nostri Ferdinandi electionem, *cui et Brodericus non modo adfuerat, sed et album, ut dicunt, calculum adposuerat*, aliquandiu commorati, tum ibi tum Viennae fuimus. (*Cod. Epist.* 159. l.)

72 Fessler és Bucholtz.

73 Fessler és Bucholtz.

74 Istvánffi, Fessler és Fraknói.

75 Istvánffi, Jászay, Fessler, Fraknói.

76 Fessler egyedül.

77 Fessler egyedül.

78 Pozsony város 1526 november 30-iki számadási könyvei szerint a város e napon megvendégelte Sopron város küldötteit.

79 Már november 16-ika előtt érkeztek Pozsonyba, innen Bécsbe mentek, mint mondtuk, Mária királyné tanácsosaitól kapott ajánló levéllel. Ferdinánd azt írja 1526 november 28-ikán Batthyány Ferenczneknek: Cum nuntiis Croatorum, qui ad nos missi erant, tantum egimus, *ut ad Dietam Posoniensem quoque eant, rebus nostris operam daturi.* (Ered. fogalmazat a bécsi titk. ltban.)

80 Fraknói: *M. Orsz. Eml.* I, 150—160.

81 Item Sambstag vor Thome geben chamerer aynem Hungern der den Landtag vom rathausz herab geschrien vnd verkundt hatt zu der erwelung Konig Ferdinandi. (Pozsony város 1526 27. évi sz. ad. könyv.)

122 A POZSONYI VÁR DÉLI KAPUJA
(Dörre Tivadar rajza.)

követei és Mária királyné képviselői, valamint a várbeliek küldöttei[82] fegyveres lándzsásoktól, az özvegy királyné magyar szolgáitól és Sopron és Pozsony városok polgáraitól kísérve jöttek.[83] A gyűlést ecsedi Báthori István nádor nyitotta meg egy, az ország szomorú állapotát feltüntető beszéddel. Ebben kiemelte, hogy Ferdinánd az egyedüli királyjelöltül tekinthető, mert egyedül ő védheti meg az országot s szerezheti vissza az elveszett országrészeket.[84] Ferdinánd követségének a feje, Rauber Kristóf laibachi püspök szintén ily értelemben beszélt. Élesen kikelt János ellen, ki gyermekkora óta szerzője az országban dúló egyenetlenkedés-

[82] Ferdinánd biztosainak jelentése 1527 február 6-ikáról a bécsi cs. titk. ltban.

[83] *Jura regni moderni et Ferdinandi.* «Hogy Mária királyné személyesen jött és gyászruhában elnökölt a gyülésen», mint Juste mondja (*Mária királyné* 12. l.), avagy hogy ő «halvány arczczal, mély gyászban jelent meg a pozsonyi országgyülésen, mire a magyarok lelkesedéssel választották meg Ferdinándot királynak», mint Sacher-Masoch írja (*Ung. Unterg.* 74. l.), az költői fantáziánál egyebül nem vehető.

[84] *Declaratio electionis Ferdinandi in Regem Hungariae.* (Ered. a britt muzeumban. Egykori másolata a bécsi titkos ltárban.)

nek s veszedelmeknek. Vele szemben ünnepélyesen kijelenté, hogy Ferdinánd az ország minden törvényét, szabadságát, kiváltságát megtartja, Nándorfehérvárt s az elveszett többi véghelyt visszaszerzi s a magyarok és németek közt fennálló gyűlöléseget megszünteti.[85] Szólott még Mária királyné nevében — fényesen és meggyőzően — a főrendek egyike,[86] hangsúlyozva a tiszteletet, melyben a magyarok uralkodójuk fejedelmi ágyból való származását mindenkor részesítették s egyúttal igérve, hogy Ferdinánd megválasztása esetében Mária özvegy királyné mindkét felséges bátyjánál, különös és örök pártfogással lesz irántuk. Aztán hosszabb eszmecserével,[87] melyben kivált Révai Ferencz jeleskedett,[88] a fejérvári gyűlést, mint nem a nádor által egybehivottat, törvénytelennek, János választását érvénytelennek, a hozzája ragaszkodókat hűtleneknek, fej- és jószágvesztéssel büntetendőknek nyilvánítá[89] s mire aztán még aznapon, vasárnap deczember 16-ikán[90] Fer-

85 A beszéd eredetije megvan a bécsi titk. ltban két példányban, t. i. megvan az eredeti fogalmazvány: *Berathschlagung des Ragkhusch* felirattal és ennek egy későbbi leírása: *De illegitima Electione Comitis Scepusiensis* czímmel. Van azonk. egy másik másolat, melynek végére ez van írva: *Finit copia, quomodo sit tractandum in Conventu Posoniensi pro Electione Regis Hungarie.* Dieta Posonÿ in Cenobio Beate Marie Virginis et fratrum ordinis Sancti Francisci Minoritarum Dominica tercia aduentus, que erat die Decima sexta Mensis Decembris Anno D. 1526 currente. Magyar fordításban közli a beszédet Jászay: *A magy. nemz. napj. a moh. vesz után* I, 317—23. s utána Fraknói *M. Orsz. Eml.* Bevezetés I, 29—34.

86 Fraknói vélekedése szerint «talán Thurzó Elek». *(M. Orsz. Eml.* Bevezetés I, 34.)

87 Quibus auditis et perspectis, cum universa Concio Ordinesque Regni Hungarie *mutuis disceptationibus ac colloquiis* rem diu multumque trutinassent. *(Declaratio electionis Ferdinandi in Regem Hungarie.* Ered. a britt muz., másolata a bécsi cs. titk. ltárban e czímen *Liquidatio Juris ad Hungariam competentis.* Különben l. Ferdinándnál is: *Magy. Orsz. Eml.* I, 52—53.)

88 Nagy képzettségéről l. Istvánffyt: *Hist.* Lib. IX, 86.

89 Widdman Goldastnál i. h. II, 43. Istvánffy: *Hist.* Lib. IX. p. 86.

90 A választás napját illetőleg eltérés van úgy az eredeti okiratban, mint az ezekre támaszkodó íróknál. Oláh Miklós szerint eodem anno (1526) Serenissimus Ferdinandus . . . *Posonii* electus in regem Hungariae. *(Chronicon* Bélnél: *Adparatus* 39. l.) A későbbi Thuróczi László szintén nem határoz napot, csak évet. «Eligitur Rex Hungariae anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto. *(Ungaria* 413. l.) Többi íróink közül Király János szerint Ferdinánd a *deczember 15-ikén* megtartott országgyűlésen királynak választatott. *(A pozsonyi vám- és révjog tört.* 78—79. ll.) De ennek tévessége kitetszik az ő általa idézett 1526—27. évi pozsonyi városi számadókönyvből, mely szerint a hirnök nem a *megtörtént választást* hirdette ki a torony erkélyéről, hanem az *összeülendő*

dinándot, miután a nádor ráadta első szavazatát, egyhangulag s szabadakaratból királyul megválaszták.[91] Viszont János választó országgyűlést. Jászay (i. m. 1, 400. l. 3. jegyz.), Pesty (*A világtört. napjai* II, 720.), Salamon (*A m. kir. szék betöltése és a pragm. sanctio* 42. l.), Fraknói (*MO. egyházi és polit. összeköttetései a róm. Szentszékkel* 5. l.), Knauz (*Kortan* 535.) a választást *december 16-ikára* teszik, hivatkozva egykorú iratokra. Ferdinánd az 1526 december 17-iki utasításában, melyet a lengyel királyhoz küldött követének adott, csakugyan *december 16-ikára* teszi megválasztását. Heri nempe dominica die ante festum Sti Thome apostoli, mondja, *qui XVI[a] Decembris est*, superis sic volentibus nos et conjugem nostram in regem et regnam legitima eleccione eligentes publicarunt. (*Acta Tomic.* VIII, 280.) Ennek megfelelőleg mondják a horvát rendek 1527 január 1-sején Czetinben kiállított azon okiratukban, melyben elismerik Ferdinándot királyukul: hogy Ferdinánd megválasztása «a közelebb mult *karácsonhó 16-ik napján* Pozsony városában rend- és törvényesen történt és kihirdettetett». (Közölve Chmelnél: *Habsburgisches Archiv* II, 35—38. Magyarul Jászaynál 1, 386—90.) De ezeknek ellentmondólag Ferdinánd több okiratában megválasztását *17-ikén* mondja megtörténtnek. Így abban a levelében, melyet 1527 január 1-sején több fődurnak, nemesnek és királyi városnak küldött a czélból, hogy hozzá csatlakozzanak, azt mondja, hogy «mi a közelebb mult *karácsonhó 17-ik napján* a pozsonyi gyűlésen Magyarország királyává elválasztattunk». (Ered. fogalm. a bécsi cs. titk. ltban, magyarul közölve Jászaynál 1, 400—401.) Abban az utasításában, melyet a moldvai vajdához küldött követének, Mischillinger Lőrincznek adott, azonkép mondja: hogy «mi a közelebb mult *karácsonhó 17-ik napján* a Pozsony városba áttett gyűlésen Magyarország királyává elfogadtattunk, választattunk és ismertettünk». (Ered. fogalm. a bécsi cs. titk. ltban, magyarul Jászaynál 1, 405—407.) Jászay ezt az ellentmondást az okiratfogalmazó May hibájának véli betudhatónak, ki a deczember 16-iki datum helyett a deczember 17-ikét írta. De erre már Fraknói megjegyezte, «alig hihető, hogy e hiba következetesen minden okmányba becsúszhatott volna». (*M. Orsz. Eml.* Bevezetés 1, 36—37.) Ám lássuk most közelebb Ferdinánd fentidézett utasításának keletét: Datum in civitate nostra Viennensi *dominica post Lucie h. e. XVII die mensis Decembris.* Hogy a kelet ebben az alakban hibás, nyilvánvaló, mert 1526-ban a dominica post Lucie nem deczember 17-ike, hanem deczember 16-ika volt. Ha pedig az okirat valóban deczember 17-ikén kelt, akkor nem a Lucza után való vasárnapon, hanem *hétfőn* kelt. Melyik tehát? Az okiratban említett *heri* nempe dominica die ante festum Sti Thome apostoli, qui XVIa Decembris est 1526-ban csakugyan *vasárnap* volt. A 17-ikéről szóló okirat tehát deczember 17-ikén kelt s így a választás egy nappal előbb *december 16-ikán* volt. Ezt igazolja Mária özvegykirálynének 1526 deczember 19-ikén azon levele is, melyet Pozsonyból Batthyány Ferencz bánhoz intézett s melyben mondja, hogy «fenséges bátyja, a *mult vasárnap*, mindazoknak, kik a gyűlésen jelen voltak, egyértelmű szavazatával, Magyarország királyává elválasztatott és kijelentetett». (Ezen levelet töredékben Cziráky Antal közli: *Disquisitio hist. de modo consequendi summum imperium in Hungaria* 135. l. Kovachichnál: Auctor. ad vest. Comitiorum czímű kéziratából. Ered. gr. Cziráky szerint a herczeg Batthyányiak körmendi ltban van, de Jászay sem a ltban nem találta, sem Kovachich idézett kéziratát. (I, 356.) A közlöttek alapján elvetendő azok nézete, kik Ferdinánd megválasztását 1526 deczember *17-ikére* teszik, mint Kupelwieser (Die Kämpfe Oesterr. mit den Osmanen von 1526 bis 1537. 2. l.) vagy kik megfoghatatlanul 1527 szeptember *29-ikén Budán* történtnek mondják, mint Ráth Károly. (*A m. kir. hadj.* 289. l.)

[91] *Declaracio Eleccionis Regis Ferdinandi* emlékirat szavai szerint «Eleccio fuit facta libera, non coacta minis, nec timore, sed cum considerata deliberacione, votorum

123. I. FERDINÁND KIRÁLY.
(A bécsi udv. könyvtárban őrzött imakönyvének miniatureja.)

tását, mint oly gyülésen történtet, melyet nem a nádor hívott össze, törvénytelennek nyilvánították s mindazokat, kik 40 nap lefolyása alatt pártjától elállanak, alattvalói kötelékei alól felmentik.[92] A választás kihirdetését harangzúgás, ágyúlövés, a polgárság örömujjongása követte.[93] A Ferdinándhoz Bécsbe küldendő üdvözlő bizottság vezetésével Báthori István nádort bízták meg, ő volt átadandó a megválasztási oklevelet s Ferdinándot felkérendő, hogy az országot mielőbb átvegye. A gyülés aztán szétoszlott anélkül, hogy határozatait törvénybe iktatta vagy a koronázásra nézve bármi intézkedést tett volna. A horvát rendek,[94] miután Ferdinánd 1526 deczember 5-ikén írt levelében a horvátokat biztosította, hogy jogaikat és szabadalmaikat megtartani és megvédelmezni fogja, azon év deczember végén Cetinvárban[95] szigorú megfontolás és bő meggondolás után Ferdinándot és nejét Annát, sőt ezek törvényes örököseit is 1527 január 1-sején ünnepélyes okirat kiállításával szintén elismerték horvát-szlavon-dalmát királyukká s neki a cetini zárda templomában hűséget esküdtek.[96]

separatorum religiose conclusa, et in summa tali modo, forma et ordine, quod nihil pretermissum fuit». Ennek megfelelőleg írja Istvánffy: Ferdinandus . . . ipsius primum Palatini suffragio, ac demum votis et acclamatione omnium ordinu n magna publicae laetitiae significatione mirificoque omnium applausu et tormentorum fragore declaratus est. (*Hist.* Lib. IX, 86.) Jovius Pál: Nec multo post Ferdinandus, inclinantibus in eum Hungaris fere omnibus, ex Vsu Victoriae rex est acclamatus. (*Hist.* Lib. XXVIII. Tom. II, p. 338.) Ha Szapolyai ezekkel szemben azt akarja a lengyelekkel elhitetni, hogy Ferdinánd — sese per quosdam nostros infideles, *tres, ad summum quattuor*, qui a reliquis regnicolis nostris desciverant in regem eligi ... procuravit (Buda 1527 julius 12. Tomicki alkanczellárhoz intézett levele, *Acta Tomic.* IX, 229.), — csak a maga nagy elfogultságának állit ki bizonyitványt.

92 Istvánffy i. h. Lib. IX, p. 86.

93 Feltünő, hogy Pozsony város számadókönyvei ezt a közörömet egy tétellel sem érintik.

94 A jelenvoltakat névszerint felsorolva l. Lopasics Radoszlávnál: Cetin. Mjestopis i- poviest grada = Cetin-vár helyrajza és története. Közzétéve a *Knjizsevnik* III, 477—405. és Margalitsnál: *Horvát tört. repert.* II, 565.

95 Nem a dalmácziai Cetina vize mellett levő régi horvát vármegyében. (Sanudo. Kukuljevics: *Ark.v.* VIII, 201—226. és Margalitsnál i. h.

96 A cetini királyválasztó horvát országgyülés okleveleit közli Kukuljevics: *Arkivarne* III. k, Ugyanő *Iura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II, 20—32. Chmel: *Aktenstücke zur Gesch. Kroatiens in den Jahren 1526—27.* Wien, 1848.

96 Egykorú másolata megvan a bécsi cs. titk. levéltárban. Közli Chmel: *Habsburgisches Archiv.* II, 35—38. Magyarul Jászay: *A magy. nemz. napjai a moh. vész után* I, 386—90. és Fraknói: *M. Orsz. Eml.* Bevezetés I, 45.

A választási okirattal a kiküldött országos bizottság, Báthori István nádor vezetése alatt, 1527 január 12-ikén indult Pozsonyból Bécsbe s azt ott a következő napon, vasárnapon január 13-ikán adta át fényes szertartású nyilvános kihallgatáson Ferdinándnak,[97] kérve őt, hogy koronáztassa meg magát. E naptól kezdve szólítja Ferdinánd Magyar- és Horvátországnak vele tartó lakóit *híveinek* s használja ezen országokat czimeiben és uralkodási évszámításában.[98] Február 22-ikén tudatta Ferdinánd különkülön iratban a megyékkel és városokkal trónralépését, védelmet és kegyelmet igérve a hozzászítóknak, vesztet elleneseinek.[99] Meg volt alapítva az osztrák nagyhatalom. Amint I. Rudolf királynak a Morvamezőn 1278 augusztus 26-ikán aratott győzelme a habsburgi Ausztria születésnapja volt, úgy volt a magyarok mohácsi veresége, 1526 augusztus 29-ike, a habsburgi vagy osztrák nagyhatalomnak a születésnapja.[100]

97 A *Declaratio electionis Regis Ferdinandi* emlékirat szerint «Rex Ferdinandus in Regem Hungarie unanimi decreto electus et declaratus fuit, quam declaracionem ad Suam Maiestatem per Commissarios et honoratissimos legatos *mense Januario anno* MDXXVII miserunt, et eam Sua Maiestas publice et solemniter acceptavit». Dr. Beatus Widdman, ki az átadásnál személyesen jelen volt, mondja: «Das angezeigte Decret Erwehlung is auch hochernantem meinem gnedigsten Herrn, von dem Gross-Graffen vnd Ständen, darnach fürderlichen mit ihren andern von allen Ständen darzu verordneten Gevaltträger vnd Bottschafften zu Wien im nächstverschienen Januario presentirt; welch Decret oder Declaration Ihre Königl. Majest. darauf publice vnd solenniter angenomen. Solches ich gesehen, mit vnd darbey zu Wien gestanden». (Goldastnál II, 43—44.)

98 Jászay megjegyzi, hogy 1527 január 15-ikéig sem a «Rex Hungariae» czímet, sem a «Fidelis noster» megszólítást, sem végre a «Regnorum nostrorum Hungariae stb. anno» záradékot nem találták Ferdinánd leveleiben és ezen körülmény s a Nádasdy levelei Ferdinándhoz eléggé tanusítják, hogy a választási oklevél átadásának január 13-ika és 15-ike között kellett történnie, leghihetőbben pedig 13-ikán azért, mert az ily ünnepélyes cselekvények ezen időben mindig ünnepekkor szoktak történni. (Jászay I, 439.) Bucholtz szerint is Ferdinánd választása napjától fogva vette fel a királyi czímet. (III, 177.)

99 Heim lőcsei krónikájában irja: Anno 1527. Feria Cathedrae Petri Rex Ferdinandus Generali mandato omnibus Comitatibus et Civitatibus cuilibet seorsim misso, se regem Hungariae esse declaravit, in devotione sua constitutis defensionem et gratiam promisit, factionem et partem Johannis secutis, nisi resipuerint exidium minatus.

100 Smets: *Az osztrák birodalom tört.* II, 490.

XIX.

MÁRIA ÉS PÁRTJA KÜZDELME FERDINÁND KORONÁZÁSA ÉRDEKÉBEN. MÁRIA MAGYAR HELYTARTÓSÁGA.

MÁRIA királyné Ferdinándnak megválasztásával be nem érvén, mindent elkövetett, hogy annak a megválasztását törvényesen szentesíttesse *koronázás* által. Ezt Ferdinánd hálálkodva ismeri el.[1] És el kell ismernie minden igaz embernek, hogy «nem volt senki, a ki annyit és oly önzetlenül fáradott és szenvedett volna a Habsburg-ház magyarországi uralmáért, mint a szerencsétlen véget ért király özvegye, a trónkövetelő Ferdinánd testvére: Mária. Feláldozta nyugalmát, reményeit, veszélynek tette ki életét, hogy bátyjának királylyá választását biztosítsa».[2] Csakhogy ez nem volt könnyű feladat, mert Szapolyai és pártja nagy ellentörekvést fejtett ki. Támogatta őket ebben az a körülmény, hogy a nemzetközi felfogás a két ellenkirály jogának elismerésében szintén meg volt oszolva. Ferdinánd pártjára nézve nagy baj volt, hogy maga a pápa, VII. Kelemen nem vélte támogathatni Ferdinánd igényeit, mert ő a Habsburg-dynastia világuralmi czéljaiban veszélyt látott úgy az európai egyensúly, mint magának a Szentszéknek függetlenségére nézve. Ferdinánd szerencséjére Pucci Lőrincz bíboros, az osztrák tartományok protectora személyében hathatós támogatást nyert a Szentszéknél, kinek

1 Ferdinánd írja 1526 deczember 29-ikén: Serma domina Maria Hungariae et Bohemiae regina etc., vidua soror nostra carissima, inter plurima erga nos amoris et charitatis suae argumenta, post luctuosum Serm. quondam Ludouicj regis, fratris nostrj charissimj, interitum, nullj laborj, consilio, opibus suis et suorum pepercerit, vt nos coronam Regni Hungariae ac dignitatem regiam, nobis optimo jure debitam, assequeremur. E nagy érdeméért biztosítja nővérét, hogy őt jegyajándoki javaiban Szapolyai János ellen védelmezni fogja és ha őt azok birtokában megvédeni nem tudná, más tartományaiban kárpótolandja. (Eredetije a brüssz. ltárban. Közli Hatvani: *Brüss. Okmtár* I, 50.)

2 R. Kiss István: *Magyar helytartótanács* XIV. l.

bátor és ügyes személyes fellépésével sikerült a Szentszék ellenkezését megszüntetni s ezzel Ferdinánd diadalhoz jutásának nehézségeit elhengeríteni.

Mária belátta, hogy fivére Ferdinánd csak úgy biztosíthatja magának az ellenesei felett való győzedelmet, *ha haladéktalanul*

124. 1. FERDINÁND NAGY KETTŐS PECSÉTJE. (ELŐLAP.)

s kellő haderővel az országba jön. Ez értelemben értesítette testvérét s szólította fel a bejövetelre, mint ki most 1 forinttal többet érhetne el, mint jövőben nagy sommákkal.[3] Mária meg volt arról győződve, hogy Szapolyai és pártja viszonyai mellett a gyors fegyveres beavatkozás döntő sikerű. Sürgeti és kérleli

3 Ranke: *Gesch.* II, 343.

bátyját, levélben és izenetekkel, hogy jöjjön mielőbb az országba. Biztosság czéljából egyes sürgető leveleit a bécsi helytartói és kamarási tanácsuraknak küldötte kézbesítés végett. Ez uraknak szeptember 1-jén Ferdinándhoz irott leveléből kitetszik, mennyire sürgősnek tartja Mária Ferdinándnak az országba való mielőbbi bejövetelét.[4] Maguk a tanácsurak is ezen a nézeten voltak s kérve kérik ők is erre Ferdinándot.[5] A Bécsből jövőknél nyugtalan élénkséggel tudakozódott Mária, hogy mikor jön már Ferdinánd, sok népet hoz-e magával s miért marad el oly soká. Igy a Pozsonyba jött ifj. gr. Salm Miklósnál,[6] s mikor az Bécsbe visszatért, sürgettette általa is Ferdinándot, hogy jöjjön mielőbb.[7] Hisz ő benne, mint testvérében és urában, atyjában összpontosul minden reménye.[8] De kérései, sürgetései eleinte nagy nyugta-

4 Aus solchem E(uer) F(ürstliche) D(urchleuchtigkeit) zubewegen hat, das kain stundt noch zeit mer zuuerzichen ist, mit E. F. D. Zukunfft in derselben Lannden ...

5 Es ist auch vnnser Rat vnnd guetbedennkhen, welche auch E. F. D. auf das allervndertinigist ermant haben, das sich E. F. D. gar nichts verhindern lassen, sonnder eilends und eilends in E. F. D. Lannden kome s a rendeket összehivja. A Bécsben kelt levél megvan a cs. kir. pénzügyi levéltárban. Közli Oberleitner: *Archiv f. Kunde Österr. Geschichts-Quellen* XXII, 125—127.)

6 Ennek Ferdinándhoz 1526 szeptember 23-ikán irott levelében mondja, das Ich den 21-ten tag septembris gen prespurg mit meinem vattern in vnngarn wessen allda zu sehen gewest pin, sopaldt Ich dahin kumen vnndt die kunigin solches Innen worden hatt Ir kuniglich wiertt Nach mier geschiktt, Mich vill geffragt wan E(uer) F(ürstlich) D(urchleüchtigkait) kume vndt ob E. F. D. vill volks pringe vnndt wie es kume das E. F. D. so lang auspleyben, darauff Ich Irer kuniglichen wierdt geantwurtt, so vill Ich mit guettem fueg kundt. (Ered. a cs. k. pénzügyi levéltár családi okiratai közt. Közli Oberleitner: Archiv f. Kunde österr. Gesch.-Quellen XXII, 128.)

7 pitt Ir K. wiert vnndt ermandt auch E. F. D. auff alle Brüderliche drue das sich E. F. auff das paldist vnnd on allen verzug herab verffüge, Es werde E. F. D. zu grossem guetten vnndt hohen eeren Erspriessen wie dan Ir K. wierdt F. D. zu vyllmaln schriftlich angezaigt habe, Ir K. wierdt höchste bitt vndt begern sei das E. F. D. Nuer paldt kume, das Alles hatt mir Ir K. wierd. E. F. D. on verzug anzuzaigen peffolhen mier auch darneben eingebunden, wo Ich selbst so eylundt nit herauff züge, E. F. D. disses peyligundt schreyben zuzuschiken auch disse oberzelt mainung schrifftlich anzuzaigen. (Dat. Haimburch den 23. tag septembris anno 1526. Ered. a cs. k. pénzügyi ltárban a családi irományok között. Közli Oberleitner: *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII, 128.)

8 Erstlich peffilht sich Ir K. wierdt E. F. D. Nitt allain als Ierem lieben Hern vnndt Brudern sonder alls Ierem lieben Hern vndt vattern als dem da sy all Ier Hoffnung vnndt vertrauen zusetztt. (1526 szeptember 23. Hainburgban Ferdinándhoz irott levele. Ered. a cs. k. pénzügyi ltár családi irományai között. Közli Oberleitner: *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII, 128.)

lanságára eredmény nélkül maradtak. S hogy maga Ferdinánd is érezte nagy mulasztását, kitetszik 1526 szeptember 8-iki innsbrucki leveléből, melylyel meghagyja a cseh tartományfőnöknek, herczeg Münsterberg Károlynak s Pernstein János morva tartományfőnöknek, hogy a legsietősebben jöjjenek segélycsapataikkal.[9] Ám Ferdinánd pénzügyi helyzete felette kedvezőtlen volt,[10] annyira, hogy rögtön nem fogadhatott hadakat. Kívülről sem kapott segélyt.[11] Kikhez fordult, bátyjához V. Károlyhoz és Zsigmond lengyel királyhoz, egyiktől sem kapott segélyt, inkább is azt a tanácsot adták neki, maradjon veszteg, húzza-halaszsza ügyét, ellenségeskedéstől tartóztassa magát.[12] De sőt Ferdinánd pénztelensége akkora volt, hogy még Mária kezeihez sem juttathatta azokat az összegeket, melyekre ennek, Ferdinánd szolgálatában szüksége volt. Mária anyagi viszonyai ennélfogva nagyon szánalmasak voltak és ezekből könnyen érthetjük meg az ő időközi levertségét is, mert amily lángoló volt benne a cselekvési vágy, épp oly mértékben vágyódott ambitiója csak addig a cselekvés terén szerepelni, míg kilátása nyilt az eredmény kivivásához. Értjük eszerint azokat a könynyeket, melyek erős lelke daczára is leperegtek az arczán oly időben, mikor magát elhagyatottnak és tehetetlennek kellett éreznie.[13]

Ferdinánd, a szükséges pénz hiányában, kezdetben egy

9 Gévay: *Urk. u. Actenstücke.*

10 Bécsből 1526 november 24-ikén nagynénjéhez, Margit főherczegasszonyhoz irott levelében maga említi nagy szegénységét, melyben van s mely miatt nagyon aggódik. Encoires plus que deuant dont actendu *la grande* pouvete ou Je suis, men treuue grandement perplex». (Ered. a brüsseli áll. ltban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* 1, 46. és ugyanő: *Adalékok János király külviszonyai történetéhez.* Kiadva *Kisebb munkái* 1, 323.

11 Az egykorú Jorg Kirchmair keserüen emliti: Der Furst von osterreich, wiewol er gotfzorchtig vnd namlich ain frumer furst war, Noch hatt er so wenig hilf vnd trostung von andern furstn im Reich, das er zu erparmen was. *(Denkwürdigk. seiner Zeit 1519—1553. Fontes rer. Austr. Scriptores* 1, 477.)

12 1526 deczember 9-ikén Zsigmond lengyel király, kihez segítség végett Ferdinánd kétrendbeli levelével (november 17-ikén és november 25-ikén Bécsből) fordult, akkép válaszolt, hogy rögtön segítséget nem adhat s tanácsolja neki, hogy a háborútól és egyéb ellenségeskedésektől tartóztassa magát vissza. (Ered. a cs. titk. ltban. Gévay *Urk. z. Gesch.* Magyarul közli Jászay 1, 305—317.)

13 Simonyi: *Londoni Okmtár* 78. l.

kevésbbé költséges vállalkozásra határozta el magát: *a cseh királyi korona megszerzésére.* Annál is inkább, mivel őt erre maguk a csehek kérték fel, de azért is, mivel ő aztán mint megkoronázott cseh király cseh hadi segélyre inkább vélt számíthatni magyarországi vállalata javára. 1527 január 21-ikén indult

125. I. FERDINÁND ARANY- ÉS EZÜSTPÉNZEI.

Bécsből prágai útjára. Ezt megelőzőleg szándéka volt, távolléte idejére az osztrák tartományok igazgatását egy alsóausztriai kormánytanácsra bízni, *Máriát pedig, magyarországi kir. helytartójává kinevezni.* Mária, előlegesen megkérdeztetve, szűkös helyzetében nem szivesen vállalkozott a terhes feladatra,[14] de miután Ferdinánd megigérte neki, hogy távozása előtt gondoskodni fog az ő személyes biztonságáról és a várak megerősítéséről,[15] kész volt házának és testvérének ezt a szolgálatot is

14 L. levelét Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke.* Wien, 1840—42. I, 31.
15 L. levelét Gévaynál i. h.

megtenni. Ferdinánd erre kinevezte nővérét magyarországi királyi helytartójává,[16] kinevezését pedig kihirdette Kuttenbergben 1527 február 3-ikán.[17] Ez iratában tudtára adja híveinek, hogy ő Csehországba menendő, meghagyta nővérének Máriának, hogy az ország uraival és a király híveivel személyesen vagy írásban és küldötteivel a király nevében tárgyalhasson mindazokról, melyek hívei személyeinek, családjainak és hazájuk javára, hasznára és gyarapodására alkalmasak. Inti tehát őket, hogy a királyné Ő felségének úgy engedelmeskedjenek mint magának a királynak, mert tőle a legtágabb hatalmat kapta velük a király nevében azon ügyek tárgyalására, melyeket szóba hoz. Nyugodtan és minden kétség nélkül hozzájárulhatnak mindazokhoz, miket ő nekik előterjeszt.[18]

Ferdinánd intézkedését a pártján levő magyar urak nemcsak hogy nem ellenezték, hanem inkább is helyesléssel fogadták, a mi pedig nyilvánvaló alkotmánysérelem volt. Mert az 1485. évi X. t.-cz. világosan azt rendeli, hogy «ha Ő felsége akár hadjárat, akár más ok miatt elhagyja az országot, helytartója tisztéből kifolyólag mindig a nádor legyen.» Azon urak közt, kik 1527 január 13-ikán Bécsben Ferdinánd elé járultak, hogy királylyá történt megválasztásáról értesítsék s őt a maga megkoronáztatására felszólítsák, maga a nádor is volt, de szóval sem tiltakozott a maga mellőztetése ellen. Ez kétségtelenül azt

[16] Kinevezési okiratát nem ismerjük. Egy régi német iró Máriának magyarországi «vicekirálynévá» történt kinevezését 1527 január 19-ikére teszi. Ez évre mondja ő: Ferd. I. Röm. Kaiser, Erzh. zu Österr. König in Ungarn u. Böhmen, *ernennet seine Schwester Maria als Vicekönigiinn in Ungarn.* (Lohmaier: *Hist. Tagebuch d. Erzhauses Oester.* 15. l.)

[17] Datum in Cuttenberg 3-a Februarii 1527. Az eredeti latin fogalmazat megvan a bécsi udv. levéltár Hungaricái közt. Károlyi Árpád másolata után kiadta R. Kiss István: *Magy. Helytartótanács* 334. l.

[18] Diebus proximis cum in regnum nostrum Boemiae proficisceremur, iniunximus serenissimae dominae Mariae reginae sorori nostrae carissimae, ut inter ceteros istius regni Hungariae dominos atque alios fideles nostros vobiscum per se aut per literas et nuncios suos nostre nomine tractat de hiis, quae ad commodum, utilitatem et augmentum personae, familiae ac patriae vestrae pertinebunt. Vos itaque hortamur, ut consilio Suae Maiestatis reginalis perinde atque nostro obtemperatis; habet enim amplissimam a nobis facultatem, super hiis rebus, quas ab ea intelligetis, vobiscum nostra in persona transigendi. Poteritis igitur secure et citra ullam dubitationem ad omnia, quae vobis per eandem proposita fuerunt, accedere.

mutatja, hogy a nádor is, a vele megjelent urak is elismerték, *hogy Mária tekintélye az országban nagyobb volt a nádoréénál.*

Hogy milyen volt Mária ezen közjogellenes hatalmi állása, apróra elmondani nem tudjuk, mert, mint említők, nem ismerjük kinevező okiratát. Az is szembetünő, hogy a melléje adott tanács 3 osztrák emberből, az utasításokkal ellátott Rauber Kristófból, Dornberg Rézmánból és Pemflinger Istvánból állott. Ezek a magyar helytartóságot állandó összeköttetésben tartották az osztrák kormánytanácscsal, mi a későbbi jogsérelmek állandó forrásává vált. Annyi eszerint bizonyos, hogy Mária helytartói állása nem volt közjogi, csak bizalmi jellegű, a Máriába fektetett hatalom pedig *teljhatalom* volt. Ez kitetszik Ferdinánd 1527 február 3-iki okirataiból, melyek *Mária teljes, legtágasabb hatalmát* említik. De kitetszik magának Máriának 1527. évi márczius 11-iki leveléből is, melyben mondja: «mi, kik minden magyar ügyekben fenséges testvérünk, a magyar király képét viseljük s helyét elfoglaljuk».[19] Mária teljhatalma tehát nem ismerte azokat a kivételezéseket, melyek a helytartóságban a nádor hatalmát korlátolták, a ki mint helytartó az 1485. évi X. t.-cz. értelmében «mindazt tehette, a mit a király tehet és tenni köteles, kivéve mégis a kegyelmezést, a koronára szállott javak adományozását és mindazt, a mi régi rendelkezések szerint mindig csak a királyi méltósághoz tartozott». Az 1527 február 3-iki királyi levél szerint Mária tárgyalhat «a mi nevünkben mindazokról, melyek személytek, családotok és hazátok javára, hasznára és gyarapodására alkalmasak, tőlünk a legtágabb hatalmat kapta velök a király nevében intézkedni azokban az ügyekben, melyeket előttetek szóba hoz. Hozzájárulhattok tehát nyugodtan és minden kétség nélkül mindazokhoz, miket ő elibétek terjeszt».[20] E levél ugyan Boriszló István rácz

[19] nos, quae in omnibus rebus Hungaricis serenissimi fratris, regis Hungariae vicem et locum tenemus. (Megvan a becsi udv. ltban. Hungarica. Kiss István: *Helytartóság* xv. l. 3. jegyz.)

[20] nostro nomine tractet de hiis, quae ad commodum, utilitatem et augmentum personae, familiae, ac patriae vestrae pertinebunt. Habet amplissimam a nobis facultatem, super hiis rebus, quas ab ea

126. MÁRIA KIRÁLYNÉ.

(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

despotához van intézve,[21] de minthogy ugyanily levelek különböző egyházi férfiakhoz és különböző világi urakhoz is mentek, minden kétséget kizáró tény az, hogy Mária teljhatalma az egész országra (a mennyiben az Ferdinánd királyságához tartozott) kiterjedt.

Mária helytartói tiszte, mint látni fogjuk, sokkal rövidebb tartamú volt, semhogy joggyakorlásából szorosan vett rendszer fejlődhetett volna ki. Gyakorolta a *kegyúri jogot*, mert tudjuk egyik 1527 augusztus 31-ikén Bécsujhelyről Ferdinándnak küldött leveléből, hogy ő Gáspár nevű káplánjának, mikor Ferdinánd még Prágában volt, esztergomi kanonokságot adott s erről okiratot állított ki.[22] Csakhogy e joggyakorlás nem volt éppen helytartói tisztéből kifolyó új jogszerzemény, mert gyakorolta volt azt már előzőleg férje, II. Lajos idején is.[23] Ugyanazt mondhatjuk a *bíráskodást és igazságszolgáltatás* jogáról is, mert ítélkezett Sopron városának a zsidók elleni pereiben helytartóságát megelőző időben is,[24] de helytartósági jogköre révén gyakorolta a *delegálási*,[25] a *megkegyelmezési*[26] és a *jószágado-*

intelligitis, vobiscum nostra in persona transigendi. Poteritis igitur secure et citra ullam dubitationem ad omnia, quae nobis per eandem proposita fuerunt, accedere.

21 Eredeti fogalmazata a bécsi udv. ltár Hungaricai közt. Közli R. Kiss István: *Helytartótanács* 384. l. II. sz.

22 *Bécsi udv. ltár Hungaricái.* Contuleramus magistro Caspari capellano et confessori nostro, dum adhuc M. V. Pragae esset, canonicatum quendam in ecclesia Strigoniensi per mortem quondam magistri Nicolai Endredy tunc vacantem, super qua donatione literae etiam nostrae sunt emanatae.

23 Fraknói: *A magyar kegyúri jog.*

24 Ezt egy 1526 szeptember 11-iki és egy 1526 szeptember 23-iki ítéletlevele bizonyítja. Mindkettő kiadva Pollaknál: *A zsidók tört. Sopronban* 284. és 285. Friss: *Magyar-zsidó okltár* I, 335—37.

25 Így delegálja Mária 1527 február 5-ikén Ferdinánd király felhatalmazásából kismartoni Fürst Ernőt, fraknói Teufel Mátyást és soproni Rilschauer Gáspárt, hogy a Sopron város tanácsa és a kiüzött zsidók közt húzódó per ügyében tűzzenek ki határnapot, hallgassák ki a tanukat és szolgáltassanak mindkét félnek igazságot. (A latin és német okirat masolata Sopron város levéltárában. Kiadta Pollák *A zsidók tört. Sopronban* 292. l. és Friss: *Magyar-Zsidó Oklevéltár* I, 349—50.)

26 Mária királyné különösebb meghatalmazás nélkül gyakorolta a *megkegyelmezési* jogot. Úgy ő, mint a helytartóságban utódai ezt a jogot nem expressis verbis gyakorolták, de megbízólevelök erejénél fogva, mely őket fenntartás nélkül minden ügyben helyetteseivé nevezte ki. Hogy Máriának legalább is szóbeli meghatalmazása volt, ezt abból is következtethetni, hogy e jogot megkapta és gyakorolta Vingárti Horváth Gáspár erdelyi helytartó is. Így megkegyelmezett 1528 márczius 12-ikén Czibak Imre váradi püspöknek. (L. R. Kiss: *Helytartóság* CLV. l.)

mányozási jogot, mely nem volt számára 32 jobbágytelekre szorítva.[27] Hogy a korlátlan inscribálási jogot Mária csakugyan gyakorolta, kitünik Póki János udvarmester esetéből, kinek ő 1527-ben Lébény-Szentmiklóst inscribálta.[28] És ismerünk egy 1528. évi ilyen esetet is.[29] Bár a kegyelmezési jogot nemcsak

127. MÁRIA KIRÁLYNÉ PECSÉTJE.

a helytartók, hanem egyes urak is gyakorolták, mint Balassa Imre borsodi főispán és Perényi Tibor is, ez mit sem von le azon állítás erejéből, hogy a kegyelmezési jog a helytartói jogkörből folyó volt, mert a helytartók a jog gyakorlására politikai előnyök szerzése okából egyeseket meghatalmazhattak.[30]

27 Báthori István is nyert adományozási jogot, de csak 32 jobbágytelekig, azonfölül csak külön királyi engedély alapján. (L. R. Kiss: *Helytartóság* VI. függelék.)

28 Diplomata et literae regum Tom. II, a M. N. Múzeum kézirattárában.

29 L. u. o. R. Kiss: *Helytartóság* függelék VI. p.

30 Az idevonatkozó okleveleket l. R. Kissnél: *Helytartóság* CLVII. l. és Függelék XVIII. sz. Károlyi: *Adalékok a nagyváradi béke tört.* Közzétéve a *Századok* 1878. évf.

Fogadhatta a városok hódolatát és hűségesküjét,[31] de sőt erre delegálhatott is.[32] És intézkedhetett, szintén helytartói hatalomköréből kifolyólag, *Erdélyre* nézve is.[33] Mikor a soproni kapitány elfogta a plébánost és káplánt s bilincsekbe verve átadta Sopron városának, Mária egy 1527 márczius 11-ikén kelt levelében a miatt kifakad, mert ha az elfogottak büntetésre méltót el is követtek volna, ezeket ő eléje kellett volna állítani, mint ki *minden magyar ügyben* a magyar király teljhatalmazottja.[34]

Máriának reánk maradt leveleiből látjuk, hogy ő azokat veresviaszos *királynéi* pecsétjével állította ki, mely pecsétjének nyomai illetve maradványai többbrendbeli okleveleiben fennmaradtak.[35] Még utódjai sem használtak külön helytartósági pecséteket.[36] De a mi reánk nézve ennél sokkal érdekesebb az, hogy Mária leveleiből kétségtelen, hogy őt birói működésében az igazság, a méltányosság, a jogosság elvei s a magyarországi jogszokások követelései vezetik. Az ő idejében sokat hányatott kényes ügy volt a zsidóügy. Egyes városok, Pozsony, Sopron a zsidók vagyonát elfoglalták s közvagyonná tették. Okot szolgáltatott erre részben az a körülmény, hogy a zsidóság a fenyegető török vész elől a városokat önkényt elhagyta, vagy pedig a maga uzsoráskodásával és illetéktelenül gyakorolt kereskedésével

31 Ferdinánd 1527 január 19-én megbízta Máriát, hogy Sopron és Pozsony hűségesküjét és hódolatát fogadja a király helyett. A két városhoz intézett levelében felszólítja ezeket, hogy Máriának, tamquam supremae in regno illo locumtenenti nostrae potestatem omnimodam dedimus, ut a vobis fidelitatis et homagii iuramentum nomine nostro et in manus nostras accipiat. (Ered. fogalm. a bécsi áll. ltárban. Kissnél: *Helytartóság* XVI. l. 2. jegyz.)

32 Tudjuk, hogy Soprontól nem Mária, hanem gr. Salm Miklós, Fürst Ernő és Reinbach Vilmos vették át a hűségeskütt. (*Magy. Tört. Tár.* XI. 139.)

33 Schuller: *Georg Reicherstorffer u. seine Zeit.* Közzétéve az *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXI, 231.

34 Quod ipsius factum non potest nobis plurimum non displicere, nam si quid illi fecerunt animadversione dignum, debebat eos mittere huc ad nos, *quae in omnibus rebus Hungaricis* serenissimi fratris, regis Hungariae vicem et locum tenemus et nos scivissemus, quid de ipsis statuendum fuisset. (A bécsi udv. ltból R. Kiss: *A magy. helytart.* XV. l.)

35 Köriratuk Maria dei gratia Hungariae et Bohemiae regina. Sok ily pecsétes levele található a bécsi udv. ltárban, elszórtan Sopron és Pozsony városok levéltáraiban is.

36 Bátori a nádori, Thurzó az országbirói vagy gyűrűs, a következő helytartók következetesen gyűrűs pecsétjüket használták. (R. Kiss: *Helyt.* XCIX. l.)

a városi lakosságot nagyon károsította. Kölcsönös panaszok és feljajdulások voltak e miatt napirenden. Mária a városok önkényes hatalmaskodását ez ügyben nem tűrte s vizsgálatot rendelt el. Igy tudósította 1526 szeptember 11-ikén Sopron városát, hogy kiküldi egyik emberét az ügy megvizsgálására, de a soproniak, mielőtt a királyné embere megjött, a zsidók vagyonát lefoglalták. Meghagyja nekik, hogy kiküldött emberének mutassák be a lefoglalt zsidóvagyont, mert hovafordításuk iránt ő maga kíván intézkedni.[37] Mikor az előtte megjelent soproniak előadásából megtudta, hogy a zsidók a maguk jószántából akarják a várost elhagyni, a királyné abból a szempontból, hogy a zsidók részéről nem méltányos zavaros időkben elhagyni azt a várost, ahol nyugalmas időkben előnyöket élveztek, engedett a soproniak kérelmének.[38] Csakhogy utóbb kitünt, hogy a soproniak a zsidókat erőszakkal, akaratuk ellenére elűzték s vagyonukat a királyné szándéka ellenére vették el tőlük, azért meghagyja a királyné, hogy az elűzött zsidókat fogadják be ismét, javaikat adják nekik vissza s engedjék őket keresetük után járni, különösen, ha késznek nyilatkoznak hozzájárulni a városi terhekhez. Ha van a soproniaknak valami okuk a zsidók meg nem tűrésére, adják azt elő írásban s a királyné méltányosan fog ítélni.[39]

Nyilvánvaló, hogy a királyné álláspontja ebben az ítéletében úgy az erkölcsösség, mint a jogosság és hazafiasság szempontjából ki nem fogásolható.

Más esetben mikor ő arról győződött meg, hogy Pozsony városa polgárai a nagyszámú zsidóság uzsoráskodása és csunya

37 Datum Posonii feria quarta proxima post festum nativitatis beate Marie virginis anno d. 1526. Maria regina. Papir eredetije megvan Sopron város levéltárában. Kiadta Pollák: *A zsidók tört. Sopronban* 284. Friss: *Magyar-Zsidó Oklt ár* 1, 336.

38 Datum Posonii, die dominico proximo post festum beati Mathei apostoli, anno d. 1526. Maria regina. Másolata Sopron város levéltárában. Kiadta Pollák i. m. 285. Friss i. m. 336–37.

39 Nos existimantes iniquum esse, ut ipsi iudei, qui quieciori tempore vestrorum commodorum fuerint participes, in hiis adversitatibus labores quoque, sumptus et pericula una vobiscum nolint suscipere.

kereseteik miatt szegény sorsra jutottak[40] s azonkívül a pozsonyi zsidók is a mohácsi vészkor vagyonukkal külföldre menekültek, hazafiatlanul elhagyva[41] a várost, nem habozott úgy ítélni, hogy a török vész után visszavándorolni akaró zsidókat többé be ne bocsássák a városba, a városban maradt házaikat adják el s értéköket fordítsák a város kijavítására. Kiűzhetik továbbá a városban maradt zsidót is, de az eladott házaikból befolyó pénzt adják azoknak vissza, nehogy kétszeres károsodás: kiüzetés és vagyonvesztés legyen osztályrészük.[42]

Ha tekintetbe veszszük, hogy amaz időkben az uzsoráskodás ûzése nemcsak a zsidóság, de a kereszténység részéről is alkalomadtán mai fogalmainkat messze túlhaladó mérveket öltött,[43] úgy hogy az egész családokat tönkre juttatott, érteni fogjuk Mária királyné abbeli intézkedését, hogy 1526 október 12-ikén az uzsora által felette károsodott soproniaknak elengedte a rajtok követelt kamatok fizetését, kötelezővé téve mégis a tőkének egy év alatt való visszafizetését.[44]

40 intelligentes et propriis eciam oculis nostris cernentes magnam esse huius eiusdem civitatis nostre inopiam et paupertatem, civium iacturam et domorum ruinam, eamque non alia ex causa evenisse, quam ex iudeorum, quorum magna hic esset frequentia, vita flagiciosa turpique et usuario questu, quibus eosdem cives nostros omnemque populum sibi devinxissent et illaqueassent.

41 tum vero, quia post eam cladem funestissimam ... iidem ipsi iudei metu perculsi communem cum civibus nostris fortunam expectare noluerunt, sed premissis prius suis opibus, rebus et bonis, domos suas vacuas reliquerunt et sua sponte alio aufugerunt.

42 ne damnum et exclusionis et domorum suarum simul paciantur. Datum Posonii, in festo beati Dionisii martyris. Maria regina. Kívül az 1526. évszám. Másolata megvan Pozsony város levéltárában. Kiadta Gárdonyi Albert másolata után Friss i. m. I, 338–39.

43 Tudjuk, hogy a pozsonyi zsidójogban törvényesen megállapított kamatláb kisebb kölcsön után $86^2/_3$, nagyobb után $43^1/_3$ százalék volt. De ez a kamatláb csak az elkönyvelésben jutott érvényhez, a gyakorlati életben éppen nem. Ebben ez 120, 174, sőt 304 százalékot tett. (Lásd Ortvay: *Pozsony város tört.* II., II, 304. s kk. ll.)

44 universam illam usuram, ad quam solvendam cives, populi et incole civitatis Soproniensis iudeis illis, qui in medio eorum habitarunt, in hunc diem obligati fuerunt, eisdem subditis et civibus nostris Soproniensibus, quicunque hi sunt, duximus remittendam et relaxandam, ita tamen, quod summam capitalem psis iudeis plene infra unius anni integri spacium persolvere teneantur. Datum Posonii, feria quarta proxima post festum beati Dionisii confessoris a. d. 1526. Maria regina. Az eredeti papirokirat megvan Sopron város levéltárában. Kiadta Polláky i. m. 286. és Friss i. m. I, 339–40.

128. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

Mikor a soproniak másodízben fordultak a királynéhoz azon kérelemmel, hogy a Sopronból már tényleg elűzött zsidókat ne kelljen többé soha visszafogadniok, a királyné ezt nekik, mivel a soproniak a zsidók távollétéből városuknak nagy gyarapodását és vagyonosodását remélték,[45] megengedi, de csak azon feltétel alatt, hogy Sopron a reá háruló terheket magára veszi, a zsidóknak járó tartozását egy év leforgása alatt kifizeti, a zsidók házait megbecsülteti és becsárban megvásárolja.[46]

A következő évben, 1527-ben január 11-ikén Mária, mikor arról értesült, hogy a soproniak még nem adták vissza a zsidóktól elvett s az adósságaikat tartalmazó lajstromokat, vagyonukat és zálogaikat, nem habozik a várost megdorgálni, meghagyva neki, hogy az említett tárgyakat szolgáltassák ki a zsidóknak haladéktalanul.[47] A soproniak nem sietnek a királyi parancs teljesítésére, Máriához panaszok érkeznek, mire ő 1527 január 31-ikén szemökre lobbantja a soproniaknak engedetlenségüket s újból elrendeli, hogy szolgáltassák ki a zsidóknak az adósok lajstromát s járjanak el a zsidók egyéb ügyeiben is a királyné meghagyása szerint.[48] És levele mutatja egyszersmind Mária birói lelkiismeretének tisztaságát és emelkedettségét, mert tudni kívánja azon okokat, a melyek miatt a soproniak eddigi rendeleteit végre nem hajtották. Meghagyja nekik, hogy ez okokat terjeszszék eléje, hogy ő tudjon orvoslatról gondoskodni,

45 Nos vero, quia ex suplicacione vestra iudeos intelleximus ex ista civitate iam exivisse, et eandem civitatem Soproniensem ex iudeorum absencia multum utilitatis multumque incrementi et augmenti tam opibus quam diviciis habituram, suplicacionibus vestris clementer consensimus.

46 Datum Posonii, feria sexta proxima post festum beati Dionisii martiris, anno d. 1526. Maria regina. Papir eredetije megvan Sopron város ltárában. Kiadta Pollák i. m. 287. Friss i. m. 1, 340—341.

47 committimus, quatenus statim acceptis presentibus registrum ipsorum iudeorum, bona, res, debita et pignora secundum contenta registrorum ipsorum, que per vos occupata fuere, eisdem integre reddere et restituere debeatis et super his concordetis cum eis, *ne ad nos conquestum iterum* venire cogantur. Datum Posonii, feria secunda proxima post festum beati Pauli primi heremite, anno d. 1527. Maria regina. Megvan Sopron v. ltárában úgy latin mint német példánya. Kiadta Pollák i. m. 291. l. Friss i. m. 1, 346—47.

48 Datum Posonii, feria quinta proxima ante festum purificacionis beate Marie virginis, anno d. 1527. Maria regina. Egykorú másolata megvan Sopron v. ltárában. Kiadta Friss i. m. 1, 348—49.

MÁRIA KIRÁLYNÉ MELLSZOBRA.
(Leone Leoni műve az El Prado múzeumban, Madridban.

nehogy a zsidók, kiknek szintén kijár az igazságszolgáltatás, jogos ügyeikben kárt szenvedjenek.[49]

Máriának ily birói eljárása mellett bizonyára senki sincs feljogosítva, őt félszegségről, igazságtalanságról, vakbuzgóságról és türelmetlenségről vádolni. «Mária, Miksa császár unokája és Fülöp kastiliai király leánya, írja egy tudós zsidó író, Spanyolországból magával hozta a zsidógyűlöletet, mint hazai hagyományt. Arra, hogy már Lajos életében ellenségesen lépett volna föl ellenük, nincs ugyan egyenes tanuságunk, de azért mégis bizonyosnak tekinthető, hogy Lajosnak a zsidókra nézve kedvezőtlen és nyomasztó kormányrendeletein, minők Máriával való egybekelése előtt még nem fordultak elő, a spanyol királyleány befolyása mutatkozik. Mária zsidógyűlölete, mely a mohácsi vész után oly irtózatos kegyetlenséggel nyilvánult, bizonyára nem volt tétlen már azelőtt sem; csakhogy Lajos életében nem léphetett föl oly nyiltan s korlátlanul, mint halála után. De azért alig tévedünk, ha Lajos uralkodása utolsó három évéből való néhány zsidóellenes rendeletben Mária szellemét és befolyását véljük felismerhetni.»[50] Ez bizonyíték nélküli vád, merő ráfogás. Épp azok a zsidórendeletei, melyek özvegységi idejéből valók, czáfolják meg az ellene hangoztatott vádakat. A történetírónak számolnia kell, hogy megítélésében igazságos legyen, a kornak előítéleteivel, melyek a legigazságosabb birónak is útjában állottak s számolnia kell azon erkölcsi fogyatkozásokkal is, melyek az üldözöttül vett fajban bőven megvoltak s a törvénykezés részéről észrevétlenek nem maradhattak.

De nem csekély fényben ragyog Mária jelleme, ha törvény- és alkotmánytiszteletét veszszük tekintetbe. A soproni zsidók ügyének végleges elintézése végett, mint imént mondtuk, commissariusokul három *nem magyar* embert küldött Sopronba,

49 Alioquin volumus, ut causam nobis rescribite, cur tot mandata nostra nihili faciatis, qua intellecta cogitabimus de remedio opportuno, ne iudei ipsi, quibus eciam ut aliis iusticia administrari debet, in eorum rebus iustis damnum paciantur.

50 Dr. Kohn Sámuel: *A zsidók története MOon a mohácsi vészig.* 270. és 290. ll.

kevéssel reá 1527 április 28-ikán visszavonja ezen rendeletét és pedig azért, mert időközben értesült, *hogy a magyar jog szerint az ilyen megbizást csak született magyarok végezhetik.* Ő nem akarja megszegni azon igéretet, a melyet bátyja, Ferdinánd a hazai jog megtartása tekintetében tett a magyaroknak. Igéri, hogy a fennforgó ügyet május 19-ikén a magyar jog, szabadságok és szokás szerint elintézi s mindkét peres félnek igazságot fog szolgáltatni.[51]

XX.

FERDINÁND SZÉKESFEHÉRVÁRI KORONÁZÁSA.

MÁRIA és tanácsosai a kapott hatalommal kezükben, Ferdinánd koronázásának idejét tanácskozások tárgyává tették, bár be kellett látniok, hogy oly gyorsan czélhoz nem juthatnak. Szapolyai ugyanis a Ferdinánd-párt ebbeli törekvéseit megakadályozandó, 1527 márczius 17-ikére Budára országgyűlést hívott össze. E veszedelemmel szemben Mária úgy intézkedett, hogy testvére Ferdinánd személyes híveinek némelyikét szintén Budára küldötte.[1] Bár ezek kedvező hireket küldöttek Máriának, mégis ottani igyekezeteik hiábavalóknak bizonyultak. A gyűlés Ferdinánd királyságát el nem ismerte s Fer-

[51] quia ... intelleximus hanc ipsam revisionem secundum iura, libertates et consuetudinem huius regni non posse fieri per aliquos externos iudices, sed eos qui sint Hungari; nolentes igitur assecuracioni illi, quam serenissimus dominus rex frater noster charissimus dominis Hungaris super observacione iurium et libertatum eorundem fecit, refragari, hortamur vos et requirimus, ut acceptis presentibus a prosecucione huius cause supersedere et non intromittere ad eam revidendam nequaquam debeatis, sed reliquatis eam revisioni et cognicioni nostre, quam nos hic *ad dominicam cantate* proxime venturam inter ipsas partes *secundum iura, libertates et consuetudinem regni huius Hungarie* revideri et unicuique parcium iusticiam administrari faciamus ... Datum Posonii, in dominica quasimodo, anno d. 1527. Maria Regina. (Ered. papirokirat Sopron v. ltban. Kiadta Pollák i. m. 303. l. és Friss i. m. 1, 358—59. R. Kiss: *Helytartóság.* 335—337. ll. III—V. db.)

[1] Ezekre czéloz Mária egyik 1527. évi márczius 26-ikán Pozsonyban kelt levele. Közölve Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1840. 56—57. ll. xxxv. db. Egy 1527 márczius 27-ikén Pozsonyban keltezett levelében megnevezi a vele levelezésben álló Ártándy Pált. (U. o. 57—58. ll. xxxvi. db.)

dinánd híveit hűtleneknek, a haza közjava, az ország szabadsága és a szent korona ellenségeinek jelentette ki.[2]

Ezen kísérlet meddőségének oka szintén a pénztelenség volt, mely úgy Ferdinánd mint Mária terveit megkötötte. 1527 február 9-iki levelében már azt is panaszolja a királyné, hogy még a futárjait sem tudja fizetni.[3] Az urak sem képesek fizetni szolgáikat. Jószágaikat elvesztették, vagy el fogják veszteni hűségük miatt s így ők maholnap kénytelenek lesznek másfelé elpártolni.[4] «Hiszem, írja egy alkalommal Ferdinándnak, hogy Felséged elfoglalja az országot, de arról is gondolkoznia kellene, hogy hogyan tartja meg.» Annyira vígasztalannak látja a helyzetet, hogy kérte felmentését egy oly állásból, a melyben ő nem használhat és csak szégyent vallhat.[5] Ez a nyiltság jellemének egyik becsületbeli bizonyítványa.[6]

Hogy Mária aggodalmas napokat élt át, kitetszik VIII. Henrik angol király követének, Wallop János tudósításából. Ferdinándnál járván, ennek engedélyét kérte, hogy Magyarországban Pozsonyban lakó nővérét meglátogathassa. Idejövén átadta Máriának az angol király üdvözletét és az angol királyné levelét. Mária hallva ezeket, sírva fakadt. Majd megnyugodva köszönetét nyilvánította nagybátyjának, az angol királynak.[7] Wallop kiemeli, hogy Mária őt igen jól fogadta s elmenetelekor meg is ajándékozta.[8]

2 A törvények egykorú másolata megvan az egykori m. udv. cancellári ltban. Közli Fraknói: *M. Orsz. Eml.* I, 116—125.

3 Gévay: *Urk. u. Actenstücke.* I. k. 1 füz. 34. s kk. ll. Abban a jelentésben, melyet 1527 február 29-ikén Rauber Kristóf laibachi püspök és Pemplinger István Pozsonyból Ferdinándhoz intéznek, szintén elpanaszolják, hogy sok jó tervüket az ellenpárt megnyerésére s pénz hiányában, *naemlich auf potenlon*, meg nem valósithatják. (Ered. a közös pénzügyi ltban. Közli Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. Okl.-tára* I, 613—18.)

4 Sydonius Márton, Ferdinánd erdélyi híve ennek küldetésében minden privát vagyonát elköltötte, úgy hogy már annyi pénze sem volt, hogy haza tudott volna utazni. (1531. Schullernél: *Archiv f. Kunde Österr. Geschichts-Quellen.* XXI, 231., 271.)

5 Ma demeure dicy vous est peu profitable, et a moi honteuse. (Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke* 40. l.)

6 Die Offenheit — mondja Schuller — mit welcher sie diese Bedrängniss schilderte und um die Abberufung aus einer Stellung bat, in welcher sie nur zu Schanden werden könne, ist ein Ehrenzeugniss ihres Charakters. *(Georg Reichersdorffer u. seine Zeit.* Közzétéve az *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXI, 231.)

7 Wallop János 1527 február 26-ikán Wolsey bibornokhoz irott levele. Közli Simonyi: *Londoni Oklt́ár* 82. l.

8 «Én mondhatom kegyelmednek, irja Wallop Wolseynek, hogy a magyar ki-

A pénztelenség következtében tényleg többen el is pártoltak Ferdinándtól. A Szapolyai üdvözlésére Esztergomba jött lengyel követek beszélték, hogy Mária királynénak egyik aulicus embere Pozsonyból jövet, nekik azt mondotta, hogy a Ferdinánd körül levő urak mindinkább ingadoznak s tartani lehet elpártolásuktól.[9] Brodarics István Dévényből 1527 márczius 18-ikán Ferdinánd királyhoz terjedelmes levelet intézett, melyben neki bejelenti

129. JÁNOS KIRÁLY ARANY- ÉS EZÜSTPÉNZEI.

pártjától való elpártolását.[10] Bejelentését tett követte: meghódolt Szapolyainak[11] s szolgálta azontúl ügyét külföldi diplomácziai küldetésekben. Miként ez nem látta Ferdinánd részén az ügyek állását

rályné engem igen jól fogadott és elmenetelemkor egy arany poharat küldött nekem.» (U. o. 83. l.)

9 Esztergom 1526 deczember 4. *Acta Tom.* VIII, 274.

10 Eleinte őt tartotta a magyar trónra legalkalmasabbnak, mondja, de minthogy fegyveres erővel, tehát magyar vér ontásával akar trónon maradni, nem pártolhatja. Már a pozsonyi királyválasztásra kelletlenül jött. Ő sem Ferdinándtól, sem Máriától egy fillért sem kapott. A Ferdinánd szolgálatában, Mária oldala mellett töltött 6 hónap után — szégyenli kimondani — 50 ftot ajánlottak neki, igérvén, hogy maga idején, talán ismét 6 hónap mulva, újabb 50 ftot fog kapni. Pedig jól tudja, mennyit adtak és adnak másoknak, kiknél nem kisebb állásban van ő. Az által, hogy hozzá csatlakozott, sokat veszített. Elvesztette kanczellári hivatalát. (Ez ered. irat b. Ardenne birtokában van. Ismerteti Fraknói: *Századok* 1877. XI, 58—61.)

11 Oláh Miklós azon levelében, melyet 1531 október 16-ikán Brüsszelből báró Burgio apostoli követhez intézett, írja: Brodericus non multis post tuam profectionem (ex Posonio) diebus a nobis ad Joannem regem desciuerat profectusque fuit Budam. *(Cod. Epist.* 158.) Egy későbbi 1531 október 25-ikén ugyanazon Burgiohoz irottban azonkép írja: Brodericum nostrum amise-

kedvezőnek,[12] úgy Gerendi Miklós prépost is kijelentette Zsigmond lengyel királynak, hogy kész magát Szapolyainak alávetni, ha részéről büntetlenségben részesül.[13] A mi még súlyosabban esett a mérleg serpenyőjébe, Batthyány Ferencz horvát-szlavondalmát bán kijelentette, hogy ő csak úgy szolgálhatja Ferdinánd ügyét, ha megkapja szerződésileg stipulált járandóságát. Ismerjük azokat a feltételeket, melyek mellett magát Ferdinánd szolgálatára lekötelezte[14] s ismerjük azt az okiratot is, melylyel Mária királyné Batthyány hátralékos és három hónapi előre számított fizetésének kifizetési módozatait szerződésileg biztosította.[15] Ám a szerződési kötelezettség betartása elmaradt. Már márczius 13-ikán jelentik Pozsonyból az alsóausztriai helytartónak és kormánytanácsnak, hogy a bán János király pártjára készül állni.[16] Ennek daczára a helytartótól és kormánytanácstól más válasz nincs, mint hogy a bán ügyében még nincs határozat, a bán várakozzék.[17] De az kijelenti, hogy tovább Ferdi-

ramus, ut scripsi ad te antea, non multo tempore post tuam ex Posonio profectionem. Is enim nescio qua superstitiosa ductus sua conscientia, confugit ad alterius factionis partes. (U. o. 161. l.)

12 Oláh Miklós írja 1531-ben október 16-ikán Burgionak: Ab eo tempore (t. i. hogy Máriától elpártolt) quid fecerit, ubi fuerit, quam habuerit conditionem, certo nunquam potui intelligere. Rumore quidem ferebatur ipso, *profectum eum fuisse legatum ad pontificem, tum Franciscum regem Galliae et ad alios principes. (Olahi Cod. Epist.* 158. l.) Ugyanő október 29-iki, Brüsszelben keltezett s ugyancsak báró Burgio János Antal pápai követhez Angliába intézett levelében: venit fama, Brodericum nostrum huc venire nunc ad caesarem (V. Károlyhoz), a Joanne suo missum. *(Cod. Epist.* 164. l.) Viszont Burgionak 1531 november 8-ikán Londonból Oláhhoz Brüsszelbe intézett leveléből megtudjuk, hogy Brodarics *Párisban* járt, honnan aztán Anglián, Poroszországon s Lengyelországon át Magyarországba tért vissza. *(Cod. Epist.* 166. l.) Audiui postea — írja Burgoi — ipsum *Venetias* peruenisse. (U. o. 167. l.)

13 L. Zsigmond király Szapolyaihoz intézett levelét. *Acta Tomic.* IX, 208.

14 Kelt Posonii 16 die Februarii anno d. 1527. Egykorú tisztázata a körmendi levéltárban. Közli Thallóczy-Hodinka: *MO melléktart. Okltára* I, 606—608.

15 Posonii 16 die Februarii anno d. 1527. Eredetije a bécsi titk. ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. I, 608—610.

16 Nun ist uns vertreulichen durch ain person angezaigt, er (H. Bathyan Ferentz ban) sei willens heut urlaub von unser gnsten frauen der Kgin zu nemen mit der ursach, als ob ime der vertrag, so mit ime gemacht worden, nit volzogn ist, und ubermorgen zu dem weida ziehen. Wir tragen auch fursorg, der obbemelt ban wirdet allerlai mit den Hungerischen Hn, so hie sein, zu practiciern understen und sie bewegen auf des weida parthei zu bringen. Kérik, hogy levelőket küldjék el a királynak. (D. Prespurg am XIII. tag Martii anno etc. XXVII. Ered. a bécsi titk. ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. I, 633—34.)

17 Bécs 1527 márczius 13. Ered. fogalm. a bécsi titk. ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. 634—35.

nánd szolgálatában megmaradnia lehetetlen s mikor Mária királyné s kormánytanácsa a tartozás fejében kölcsönül vett 5 ezer aranyat (3 ezeret készpénzben, 2 ezeret posztóban) mégis részletképpen kifizetnek,[18] a bán újból kijelenti, hogy amennyiben

130. ZSIGMOND LENGYEL KIRÁLY.

a többi részleteket idejében meg nem kapná, végleg távozik Ferdinánd szolgálatából.[19] S bár Mária királyné még márczius

[18] Oberleitner: *Österreichs Finanzen u. Kriegswesen unter Ferd. I.* i. h. XXIII, 33—34.

[19] Rauber Kristóf laibachi püspök és Pempflinger István tudatják az alsóausztriai helytartóval és kormánytanácscsal

28-ikán is biztosítja őt arról, hogy testvére, Ferdinánd a bán minden szükségletéről gondoskodni fog,[20] mi sem történt. Báthori István, Tamás veszprémi püspök, Thurzó Elek kincstartó és vingárti Horváth Gáspár főétekfogómester is hasztalanul figyelmeztetik Ferdinándot a bán lejárt második fizetési részletének kifizetésére.[21] Május 8-ikán Rauber püspök arról értesíti az alsóausztriai helytartót és kormánytanácsot, hogy ámbár kifizették a bánnak 300 márka ezüstöt tevő második részletét, ez mégis Thurzónak kijelentette, hogy miután a vele kötött szerződést nem tartják meg, tovább Ferdinándnak szolgálni nem akar.[22] Még később kifejti Báthori István nádornak, hogy lemondásának egyedüli oka a pénzhiány, mely miatt Horvátországot nem képes kellőképpen megvédeni[23] s így tényleg el is szakadt Ferdinándtól, a mi annak ügyére nagy csapás volt.[24]

Növelte Mária aggodalmát személyes biztonságának elégtelensége is. A pozsonyi vár az alkotmányos szellemtől áthatott Bornemissza kezében volt, ki azt csakis Magyarország választott és koronázott törvényes királyának (Ferdinándnak vagy Szapolyainak) akarta kiadni. E várat megszerezni nagyon óhajtotta Mária, annál is inkább, mivel nyugtalanító hirek érkeztek

Batthyány Ferencz horvát bán további viselkedését. Elment az esztergomi püspökhöz és kijelentette távozása előtt sover er zu seiner widerkunft die erst bezalung laut des vertrages hie zu Prespurg nit finden wurde, wolt er kains wegs lenger in unsers gnsten Hn. des Kgs etc. Diensten beleiben, sonder urlaub nemen. Und als er das gelt nicht gefunden hat er von u. gnsten frauen, der Kgin im beiwesen der radt urlaub genumen, wan ime sei dasihen nit gehalten, so ime zugesagt ist worden. Auf solichen ist durch u. gnstn frauen durch Hungerischen radt und uns mit ime gehandlt worden, das er belibn ist und auf ir. kgl. Mt. und unser trauen und glauben die erst bezalung benantlich 5000 ducatn aufbracht und darmit den gedachten ban ditzmals zu friden gestellt, doch mit diser protestation, wo ime die uberig bezalung zu genanter zeit und frist, wie ime die zugesagt ist, nit gehallten wirdet, wollt er auch nicht lenger zu dienen verphflichtt und verbunden sein. D. Prespurg am xxi. tag Martii anno etc. xxvii. (Ered. a bécsi titk. ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. 1, 644—45.)

20 D. Posonii feria quinta proxima ante dominicam laetare anno d. 1527. (Ered. a körmendi ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. 1, 649—50.)

21 D. Posonii 8 die Maji anno domini 1527. (Ered. a bécsi titk. ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. 1, 665—67.)

22 D. Presspurg am viii tag Mai anno etc. (Ered. a bécsi titk. ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. 1, 668.)

23 1527 július 6. (?) (Ered. a bécsi titk. ltban. Közli Thallóczy-Hodinka i. h. 1, 682—85.)

24 L. Gévay i. m. 1. k., 1. füz., 50. l.

abban a formában, mintha Szapolyai 10 ezernyi haddal nyomulna Pozsony felé, a mi azonban nem bizonyult valónak. A vár érdekében Mária kérte Ferdinándot, írna ez Szalay Jánosnak, a pozsonyi vár egyik főemberének.[25]

A lelki lehangoltság mégis csak muló volt Máriánál. A mi pénzben, erőben fogyatkozó volt nála, azt leleményességgel, igéretekkel, biztatásokkal igyekezett pótolni. Szerzett megbizható ágenseket, kikre fontos dolgokat bízott. Egyik főügynöke Podvinyay Tamás naszádos kapitány volt. Ez ügyes embernek sikerült a naszádosok nagy részét megnyerni. Majd Beriszló István rácz despotával, Keglevich Péterrel, Kenderessy Jánossal, Podvinyay Pállal, Apaffy Ferenczczel és Bethlen Elekkel ő lépett érintkezésbe, kik tényleg mind készek voltak megfelelő adományok fejében Ferdinándhoz állani. Nagy része volt továbbá Cserni Jován, a fekete embernek a megszerzésében is.[26] Ez az ember egyenes vérségi kötelékkel kapcsolta személyét a rácz-országi fejedelmek törzsfájához, sőt magát a konstantinápolyi császári család utódjának mondogatta s Istentől küldöttnek.[27] Hadserege valami 12—15 ezer főnyi volt.[28] Mária helyesen mondá a fivéréhez Ferdinándhoz írott levelében, hogy ennyit nehéz volna egy keresztény uralkodótól is kapni segítségül.

Igy sikerült Máriának Ferdinándot erélyes fellépésre birni. Tényleg zsoldosokat gyüjtött Ausztriában, Morva- és Csehországban, kiket kisebb-nagyobb csapatokban Magyarországba küldött. 1527 június 29-ikén Magyarország népéhez levelet intéz,

[25] D. Presspurg am XVIIII tag februarii Thalloczy-Hodinkanál: *MO melléktart. okleveltára* I, 613—18.

[26] Ezt bizonyítják Pozsonyból 1527 február 14-ikén és 1527 május 30-án Ferdinandhoz írott levelei. (A bécsi titk. áll. ltban.)

[27] Hy callyth hymself Emperour of Constantynnople, and how he sayth that he ys sent by God to ponysh the Turkys, írja Wallop angol követ 1527. évi április 26-iki jelentésében Wolsey bibornoknak. Közli a Cotton-könyvtárból Simonyi: *Londoni Okmtár* 78. l. Jován czár kialtványa megvan a bécsi áll. ltban. Közölte Smolka a *Századok* 1883. évf. XVII, 22—23.

[28] Szerémi 12 ezerre teszi: habebat sub se *duodecim milia* Tracianorum (*Epist. de perd. Hung.* cap. XLIII. p. 144). Mária 15ezerre teszi (1527 február 14-iki leveleben Ferdinandhoz), sőt 30 ezerre is teszi (1527 május 30-iki levele Gévaynal *Urk. u. Act.* 41. sz.).

hangoztatva benne az országhoz való jogát s igérve a nemzet jogainak és nyelvének megvédelmezését.[29] Július 7-ikén meghagyja Ivánnak, hogy seregének nagyobb részével siessen Budára, hová ő is halad.[30] Majd meghódol neki Dévény város és Pozsony vára. Pozsony városa leteszi a hűségesküt, melynek elfogadására Mária és a nádor Báthori István külön megbízást kapott.[31] Kevéssel rá Nagyszombat is Ferdinánd kezébe kerül.

131. MAGYAR NASZÁD A XVI. SZÁZADBAN.
(Hufnagel egykorú rajza után.)

Ferdinánd július 30-ikán indult el seregével Bécsből[32] s következő napon, július 31-ikén tényleg magyarországi hadainál volt.[33] Lovassága, 3 ezer ember, Magyaróvárnál, gyalogsága

29 Az oklevelet l. közölve in *Actis Tom.* IX, 223—24.

30 Az okl. megvan a bécsi áll. ltban. Részben közli Smolka a *Századok* 1883. évf. XVII, 25.

31 E megbízólevél eredeti fogalm. megvan a bécsi cs. titk. ltárban.

32 Ferdinánd Zsigmond lengyel királyhoz 1527 augusztus 22-ikén budai táborából intézett levelében mondja: Cum die XXX mensis Julii proxime elapsi ex civitate nostra Vienna cum reliqua exercitus nostri parte ad regnum nostrum Hungariae descendissemus, et ad confinia regni praedicti applicuissemus. *(Acta Tomic.* IX, 272.) Rex Bohemiae Ferdinandus, írja Tomicki Péter lengyel alkanczellár, cum non contemnenda manu Vienna profectus. *(Acta Tomic.* IX, 283.) Bécsből való elindulását július 30-ikára teszi Gévay *(Itinerar Kaiser Ferd.* II. l.) és Ráth is *(A m. kir. hadj.* 289. l.).

33 Oláh Miklós: *Compend. suae aetatis Chronicon.* Bélnél: *Adparatus* 39. l. E napra teszi Bucholtz is Ferdinánd megérkezését. *(Gesch. d. Regier. Ferd. d. Ersten* III, 207.) Ráth még csak augusztus 1-sejére, de ok nélkül. *(A magy. kir. hadj.*

8 ezer fő, Hainburgnál gyűlt volt össze.[34] Fővezére Kazimir brandenburgi őrgróf, alvezérei Mansfeld gróf, Rogendorf Vilmos és Salm Miklós voltak. Katzianer János előbb mint pozsonyvidéki, utóbb mint horvátországi kapitány alvezérkedett. Ezeken kívül mint híres kapitányok seregénél voltak Gittich Marx, Eck von Reischach, Hilcher János.[35]

Ferdinánd el volt határozva, hogy most már szárazon és vizen erélyesen behatol az országba.[36] Köpcsénynél az eléje jött főpapok és országnagyok őt mint az ország törvényes királyát ünnepélyes módon tiszteletteljesen fogadták.[37] A megjelentek közt még külföldi fejedelmek képviselői is voltak.[38] De eljött Thurzó Elek és Oláh Miklós kíséretében Mária özvegy királyné is. Szalaházy Tamás volt az üdvözlő szónok,[39] ki a rendek nevében kérte a nemzet szabadságainak és jogainak megerősítését, mire Ferdinánd, kanczellárja Widdman Beatus által válaszolt, kijelentve, hogy «csak azért jön sereggel Magyarországba, hogy vele a régi békét helyreállítsa s hogy az országot belső bajok ellenében megvédje». Aztán eskü alatt fogadta

289. l.) A mit Oláh abban a levélben ir, melyet 1531 október 16-ikán Brüsszelből VII. Kelemen pápa angolországi követéhez, báró Burgiohoz intéz, mintha Ferdinánd rögtön megválasztása után indult volna Magyarországba, nem szószerint veendő. (Oláh: *Cod. Epist.* 159. l.) Oláh összefoglaltan adja elő a dolgot.

34 Oláh szerint Ferdinánd mindössze *cum octo milibus hominum* jött Magyarországba. (1530 február 15-ikén VII. Kelemen pápához intézett iratában. *Cod. Epist.* 39. l.)

35 Ranke: *Gesch.* II, 344.

36 Szerémi szerint ad festum assumcionis Marie audiuimus mouitum se (Ferd.) *super aquam et terram* versus Hungariam. *(Epist.* cap. LI. p. 173.)

37 adfuere illico praelati, proceres et nobiles ejusdem regni, qui nos velut regem legitimum Hungariae solenni more et reverenter exceperant, a nobis in persona nostra solitum juramentum suscipientes mondja maga Ferdinánd 1527 augusztus 22-ikén budai táborából Zsigmond lengyel királyhoz intézett levelében. *(Acta Tomic.* IX, 272. Azonkívül v. ö. Ursinus Velius: *De bello Pannonico* I. 1 s kk. ll. Istvánffy: *Hist.* Lib. IX. p. 138. Bucholtz i. m. III, 207.)

38 Ha Hoberdanecz János portai követ előadásának hihetni, Ferdinánd elé a külföldi hatalmasságok képviselői is járultak és tisztelegtek. Dominus noster — mondotta ő Ibrahim nagyvezérnek — cum Hungariam intrasset, *multos oratores* apud maiestatem suam vidi a diuersis Regibus et principibus bonis amicis et vicinis suis missos, qui multa pretiosa donaria Maiestati sue offerebant s küldöik segélyét is, szükség esetére felajánlják. (1529 február 19-iki jelentésében Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1840. II. l.)

39 Bucholtz szerint a *nádor. (Gesch.* III, 207.)

Ferdinánd, hogy a II. Endre arany bullája által alaptörvényként megszabott szabadságokat, jogokat, szokásokat fenn fogja tartani.[40] A magával hozott újabb hadait aztán a régiekkel egyesítve, beljebb hatolt az országba, elfoglalva Magyaróvárt, melynek

132. ROGENDORF VILMOS.
(Egykorú festmény után.)

parancsnoka a nádor parancsára kapuit legott megnyitotta,[41] továbbá Győr várost és várat,[42] Szentmártont, a bevehetetlen-

40 U. o.

41 Verancsics szavai szerint «Ferdinandos király megszállá Óvárát, kit megtöreti és megvíve». (*Memoria rer.* ad an. 1527. *Összes munkái* II, 27.) Ez író az elfoglalás vitézi érdemét túlzottan hangsúlyozza.

42 proximaque inde nostra fuit ad castrum et oppidum Iauriense profectio, quorum utrumque se nobis dedidit. (Ferdinándnak 1527 augusztus 22-ikén budai táborából I. Zsigmond lengyel királyhoz intézett levele. *Acta Tomic.* IX, 272.) Tomicki Péter krakói püspök, alkanczellár erről szintén tudósítja Gorkai Lukácsot: rex Bohemiae jam nonnulla castella et oppida per proditionem acceperit, utpote arcem *Posoniensem*, castellum Theben, Ternaviam oppidum et Jaurinum, quod nos Rab appellamus. (*Acta Tomic.* IX, 271.)

nek tartott Komáromot, Tatát, Visegrád várát és várost, Esztergom várát és várost[43] s végre harcz és vér nélkül, augusztus 20-ikán[44] magát Budát is,[45] melyet a magára hagyott János király[46] már augusztus 12-ikén elhagyott volt, átvonulva a pesti

43 A diadalmas hadjárat ezen eredményeit elősorolja maga Ferdinánd azon levelében, melyet budai táborából 1527 augusztus 22-ikén I. Zsigmond lengyel királyhoz intézett. (Közölve in *Actis Tomic.* IX, 272.) A helyzetet jellemzőleg írja Szapolyai egyik híve, Benedek lévai várnagy, 1527 augusztus 23-ikán Lévárol I. Zsigmond királynak: qualiter regnum hoc miserrimum . . . nunc rursum per Alemanos distrahatur et laceratur, non dubito Mti vestrae ser. constare. *Adeo Alemanus invaluit, ut nonnulla castra usque ad Budam per deditionem accepit.* (*Acta Tomic.* IX, 273.) Schidlowiecki Kristóf lengyel kanczellár 1527 szeptember 4-ikén írja Krakóból Albert porosz herczegnek: Ex Hungaria nihil aliud novi scribere habeo, quam quod serenissimo domino regi Ferdinando feliciter illic succedunt omnia. Jam enim ex illa parte Danubii ad ripamque ejus omnes arces sua Mtas retinet Budaque potitur. Serenissimum item regem Joannem ajunt abinde se removisse et bonam spem habere, sed si ita diu fortuna sibi adversabitur, non intelligo, quae illi spes sit futura. (*Acta Tomic.* IX, 284—85.)

44 Thury szerint 1527 *őszén.* (*A török hódítás kezdete MOgon* közzétéve a *Századok* 1893. évf. XXVII. 571.) Ferdinánd 1527 augusztus 20-ikán Budáról kibocsátott országgyűlési meghivójában mondja: Sic deinde cum nostro progressi exercitu, receptis in potestatem arcibus ac civitatibus nostris, ad hanc sedem nostram regiam, Budam uidelicet dei prouidencia peruenimus. (Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltban. Közölve a *M. Orsz. Eml.* I, 148.) Mások is augusztus 20-ikára teszik, így Szerémi szerint in *die Sancti Stephani* Regis introductus erat Rex Ferdinandus ad arcem Budam. (*Epist.* cap. LII, p. 175.) Istvánffy azonkép mondja (*Hist.* Lib. IX, p. 87.) Oláh szinte: Buda ei tradita, *vigesima* Augusti. (*Chronicon* Bélnél: *Adparatus,* 39. l.) S így nem fogadhatom el azok állitását, kik szerint Ferdinánd 1527 *augusztus 22-ikén* tartotta volna bevonulását Budára. (Így Kupelwieser: *Die Kämpfe Österr. mit den Osmanen* 2. l.) A hadjárat egy forrásául emlithető a *Warhafft anzeigen Kuniglicher Mayestet zu Hungern und Böhem etc. Heerzug von Wienn ausz, in Hungern, bisz auff ein halb meyl vnter Ofen, vnd gen Stülweyssenburg etc.* Anno etc. XXVII.

45 Verancsics szerint «Ferdinandos király Budában beszálla *mint király lakóhelyében*». (*Mem. rer.* ad an. 1527. *Összes munkái* II, 27.) Abban a levélben, melyet Ferdinánd budai táborából 1527 augusztus 22-ikén Zsigmond lengyel királyhoz intézett, mondja: Deus opt. max. nobis, licet immeritis, favens *usque ad regni nostri sedem Budam, quam et in potestatem quoque nostram accepimus,* conducere dignatus est. (*Acta Tomic.* IX, 272.) Abban a jelentésben, melyet Hoberdanecz János 1528. évi török követségéről 1529 február 19-ikén Ferdinánd királyhoz intézett, Budának Szapolyaitól való elfoglalását *mint dicsőséges eseményt* állitotta Ibrahim nagyvezér szemei elé: rex et dominus noster Budam et alia castra ... communi omnium regni procerum et dominorum consensu *ac etiam vti rex electus et verus successor* armis occupavit. (L. a jelentést Gévaynál: *Urk. u. Actenstücke.* Wien 1840. [Gesandtschaft König Ferd. 1528] 6. és 14. ll.) Tomicki Péter lengyel alkanczellár egyik, Drzevicki Mátyás püspökhöz intézett levelében mondja: *Posoniensem* arcem primum, tandem obvia quaeque nemine repugnante in deditionem accepit, postremo Strigonium ipsum; nunc Budam quoque, regni caput, occupavit. (*Acta Tomic.* IX, 283.)

46 omnino traditus est a proceribus Hungariae, írja 1527 augusztus 23-ikán Benedek lévai várnagy. (*Acta Tomic.* IX, 273.)

partra,[47] honnan aztán őt harmadfélezernyi seregével együtt éjszaki irányba tovább szalasztotta.[48] Annyira ellentállhatatlanul hatolt a győzedelmes Ferdinánd Szapolyai ellen, hogy annak hívei sürgősen fordultak Zsigmond lengyel királyhoz, felkérve őt, intézkednék még idején, nehogy a Hedvig örökéhez tartozó javak, birtokok és várak Ferdinánd kezére kerüljenek.[49] Az ország közepéig[50] kiterjedt ily diadalmas hadjárattal szemben a lengyel király is kereken megtagadta a hadi és pénzbeli segítséget Ferdinándnak.[51]

Ferdinánd vezérei egyike, Katzianer János, a Pozsonytól északkeletre eső vidéket hódoltatta meg, Nagyszombatot, Nyitrát, Galgóczot, Trencsént kerítve Ferdinánd kezére. A Duna mindkét partján szerencsésen folytatott eme hadjáratok Ferdinándnak nemcsak nagy dicsőséget szerzettek, hanem királyságát is meg-

47 Benedek lévai várnagy, Szapolyai híve, 1527 augusztus 23-ikán írja Zsigmond lengyel királynak: Ser. dominus meus gratiosissimus, rex Hungariae, *in campo Rakos castra sua* non magno adhuc numero gentium locavit. (*Acta Tomic.* IX, 273.) Budának Ferdinánd által történt elfoglalásáról Dselálzáde Musztafa XVI. sz. török író is szól: Mivel *János* királynak nem volt elég ereje szembeszállani vele (Ferdinánddal) és csatában sikeresen megmérközni: oda hagyta *Budun* várát s ez az erős vár az egyedül igaz vallás ellenségének kezébe került, a ki német katonaságot rendelt bele és őriztette. (*Az országok osztályai és az utak felsorolása*, Thurynál: *Török történetirók* II, 175.) L. azonkív. Fraknói: *Werbőczi István életrajza* 268. l.

48 Ferdinánd 1527. évi augusztus 20-ikán a Budán tartandó országgyűlésre hívó iratában mondja: Cum igitur iam (ut nobis omnibus constat) Johannes de Zapolia, Comes Scepusiensis *fuga et latebris* salutem sibi querat stb. (Egykorú másolata a bécsi cs. titk. ltban. Közölve a *M. Orsz. Eml.* I., 148.) Ugyanő írja a lengyel királynak 1527 augusztus 22-én: Nos ubi comes ille Scepusiensis advenire et sibi appropinquare vidit, *saluti suae fuga consulere* incepit, quam adhuc continuat, nobis insciis, ubinam locorum agat; certissimo tamen accepimus nuntio, illi circiter bis mille et quingentos ad summum homines esse. (*Acta Tomic.* IX, 272—73.) Ugyanő említi a pozsonyi országgyűlés felterjesztésére adott, 1535. évi november havi válaszában János gyászos futását: adversarius Maiestatis Sue, Johannes Scepusiensis a Maiestate Sua *toto regno pulsus* et in ipsam quoque Poloniam profligatus. (A bécsi cs. titk. ltban levő eredeti fogalmazat, közölve a *M. Orsz. Eml.* I, 548.) Thurzó Elek 1527 szeptember 27-ikén ez értelemben írja Budáról a bártfaiaknak: Joannes Zapolya comes Scepusiensis coram nostris retro cesserit, *vel potius aufugerat.* (Praynál: *Epist. Proc.* I, 319.) Aleander pápai legatus 1539. évi Naplójában február 11-iki kelettel azonkép feljegyzi Szapolyairól: superveniente exercitu Ferdinandi *aufugere* habuit. (A Napló kiadva a *Nuntiaturberichté*-ben. IV, 292.)

49 Benedek lévai várnagy 1527 augusztus 23-iki levele Zsigmond királyhoz. (*Acta Tomic.* IX, 273.)

50 hostis ipse ad umbilicum regni penetravit.

51 L. Zsigmond királynak 1527 szeptember 1-sején Szapolyai követének, Sta-

erősíteni látszottak. Ezek folytán számos ellenese: Batthyány, Török, Perényi s néhány dunamelléki város nemessége meghódoltak neki. Az ellenfél oldalán gyanussá vált az esztergomi érsek magatartása is[52] s utóbb tényleg ő is Ferdinánd híve lett.[53] Még Frangepán Ferencz kalocsai érsekről is oly hirek keringtek, mintha rövid idő mulva szintén Ferdinánd pártjára átállana.[54]

Ferdinánd Budán meg nem nyugodva, erélyesen folytatta a megkezdett harczot s az ide jött Perényinek meghagyta, hogy a szent koronát a kitüzendő napra Székesfejérvárra hozni el ne mulaszsza.[55] Hadait — 4 ezer gyalogost, 2 ezer lovast s tüzér-

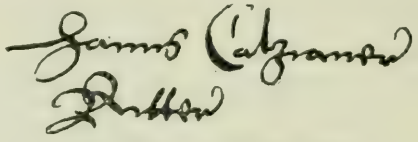

133. KATZIANER JÁNOS NÉVALÁÍRÁSA.

séget Salm Miklós gróf vezérlete alatt az ország északkeleti tájára küldötte. A Budáról sietve menekült Szapolyai Pestre, Gubacsra, Hatvanba s Egerbe huzódott vissza. Majd Eger elfoglalása után Váradra s innen Erdélybe futott. Erdélyi híveitől is elhagyatva Szinvára ment, hol csatát veszítve Homonnára s végül a lengyelországi Tarnow várába menekült.[56]

tilius Jánosnak adott válaszát. *(Acta Tomic.* IX, 281—82.) Nemkülönben Tomicki Péter alkanczellárnak Verbőczi Istvánhoz intézett levelét. (U. o. IX, 280.)

52 Laboratur ingenti proditione, írja Tomicki Péter lengyel alkanczellár Drzevici Matyas lengyel püspöknek, nam multi ex primoribus Hungarorum sponte ad Ferdinandum transierunt, nec archiepiscopus ipse Strigoniensis suspicione caret, tametsi adhuc neutralitatem quandam sequi videtur. *(Acta Tomic.* IX, 283.)

53 Laski Jeromos 1527 október 18-ikán azt írja Kolozsvárról Tarnowi János lengyel főkapitánynak: Nam primi apostolorum Petrus et Paulus a domino suo deficerunt vid. *Petrus de Perenj*, vojevoda Transsilvaniae, et *Paulus*, archiepiscopus Strigoniensis, uterque acceptis tot et tantis beneficiis seducti a satana Ferdinandum sequuntur. *(Acta Tomic.* IX, 315.)

54 Schidlowiecki Kristóf lengyel kanczellár Ferdinándhoz irott (Datum in arce Cracoviensi die 21 Julii, anno d. 1528) levelében mondja az érsekről, ki is hír szerint ugyan még Szapolyai híve, brevi tamen spero intellecturam Majestatem vestram, illum quoque non esse alienum ab optimo vestrae Majestati serviendi voluntate. *(Acta Tomic.* X, 334.)

55 Istvánffy *Hist.* Lib. IX. p. 87.

56 1528 VI. Martii Joannes, rex Ungariae, ab exercitu regis Ferdinandi proditione suorum in proelio victus et fuga in Poloniam delatus, vigesima secunda Martii ad Camieniecz castrum in terris Submon-

Ferdinánd a szinvai győzelem után két hónapon át Budán maradt, felszólítva elleneseit, hogy különbeni felségsértés büntetés terhe alatt 15 nap alatt szakadjanak el Szapolyaitól, szeptember 8-ikára, kisasszonynapra pedig országgyűlést hirdetett Budára.[57] Néhány nappal később, augusztus 26-ikán a Pozsony szabad királyi városhoz intézett meghivólevelében meghagyta, hogy a városi piaczon több ízben hirdessék ki, miszerint Magyarország és kapcsolt részeinek összes főpapjai, főurai és nemesei a Budán szeptember 8-ikán tartandó országgyűlésre megjelenjenek, mert a meg nem jelenőket, makacsságból vagy egyéb törvénytelen okból elmaradókat lázadókul fogja tekinteni.[58]

Ferdinánd kemény fenyegetése daczára is szeptember 8-ikán oly kevesen jelentek meg Budán, hogy ő az országgyűlést szeptember 29-ikére Sz. Mihály napjára elhalasztani kényszerült.[59] És mikor az újabb határidő is elérkezett, a kevés számmal megjelent rendek maguk kérték Ferdinándot, halaszsza az érdemleges tanácskozmányok megkezdését még 8 nappal későbbre.[60]

tanis pervenit. Inde se ad *Tarnow* contulit et illic est commoratus. (*Acta Tomic.* x, 133.) L. ehhez Tomicki alkanczellárnak Gorkai Lukács lengyel főkapitányhoz irott levelét. (*Acta Tomic.* x, 144—45.) És ugyanannak ugyanahhoz intézett másik levelét: Serenissimus dominus Joannes, rex Ungariae, est nunc in *Tarnow*, concessit enim ibi ei mansionem dominus palatinus Russiae sub annuentia regiae Matis. (Tomicki Lucae de Gorka. 1528 április 4. *Acta Tomic.* x, 177.) A XVI. századi zágrábi krónika szerint Szapolyai sequenti Anno (1527.) fuit expulsus per Regem Ferdinandum in Poloniam. (Kiadta Knauz: *Századok* 1875. IX, 698—99.)

57 ad festum Natiuitatis Marie virginis — irja Ferdinánd az egyik, valamelyes főúrhoz Budán Sz. István napján (augusztus 20.) irt meghivólevelében, ei pro festo Nativitatis Marie uirginis, egy másik Pozsony városához Sz. Bertalan apostol napján (augusztus 26.) intézett meghivólevelében. (Az egyik a bécsi titk. ltban, a másik Pozsony város ltban, mindkettő közölve a M. Orsz. Eml. I, 148. és 149. ll.)

58 Mandamus vobis firmiter, ut acceptis presentibus, publice nostro nomine in foro istius Civitatis sepius promulgari et proclamari faciatis stb. (Ered. a pozsonyi vár. ltban. *M. Orsz. Eml.* I, 149.)

59 Conventum nostrum — irja utólagosan Ferdinánd 1527 október 10-ikén Kassa városának — ad festum beati Michaelis Archangeli proxime praeteritum indixeramus. (Kaprinainál *MSS.* XXXVIII, 60. Kiadva Kovachichnál: *Vestigia* 644. és *Suppl. ad Vest.* III, 120.)

60 L. Ferdinánd 1527 október 4-iki, Margit főherczegasszonyhoz intézett levelét, melyben irja: laquelle jl ma conuenu, a leur Requette, aincoires prolonguer de huit jours, pour ce que aucuns, ainsi quilz mont fait remonstrer, estoient mal disposez, par quoy ne pouoyent se tost comparrir. (*Brüsseli Okmtár* I, 69.) Ennélfogva nem mondhatja a király ugyanazon levélben, «hogy a gyűlés, melyre a nemeseket s az ország rendeit összehivtam, mult vasárnap (vagyis szeptember 29-ikén és nem mint Horváth irja (*Adalékok János király külviszonyai történelméhez*, I. h. I,

A király tehát még csak október 6-ikán fogadta budai palotájában a főrendeket hosszabb beszéddel, melyre, a főrendek nevében, Várday Pál esztergomi érsek felelt. Beszédjéből kitetszett, hogy Szapolyainak ama felszólító irata, melyet 1527-ben Váradról intézett volt az országnak Budán összegyülő rendeihez, felszólítva őket, hogy Ferdinándtól, ki őket járomba hajtani s vallásuktól megfosztani akarja, forduljanak el, őt meg ne koronázzák s neki ne engedelmeskedjenek,[61] — hatás nélkül maradt. Várday kijelentette, hogy ők Ferdinándnak Pozsonyban a királyné hívei által történt királylyá választatását érvényesnek ismerik el s közmegegyezéssel hozzája járulnak. Mindazokat, kik vele ellenkeznek, ellenségeiknek fogják tekinteni. A szepesi gróf mint felségsértő fegyverhatalommal üldözendő. Vegye át Ferdinánd az ország kormányát s koronáztassa meg magát Székesfejérvárott.[62] Október 8-ikán a király megjelent a budai vár alatt elterülő mezőn s itt az aranyos trónon ülőt a nemesség is királyának fogadta el, felkérve őt, hogy mielőtt koronáztassa meg magát.[63] Koronázási napul november 3-ikát tűzték ki s Perényi Pétert felszólították, hozza a koronát haladéktalanul Székesfejérvárra.[64] Az ünnepségre a városok is meghivattak.[65]

331.) szeptember 28-ikáni kezdődött. La Journee en laquelle ay fait conuoquer les nobles et estaz de ce Royaulme, commenca dimence passe». Ennek értelmében javítandó Bucholtz közlése, mely szintén a szeptember 29-iki datumot mondja a gyülés megkezdésének napjául. (I. m. III, 215.)

61 E Váradon kelt iratnak nincs hónapi s napi datuma, közli Pray: *Epist. Proc.* I, 309—314. Pray vélekedése szerint a levelet Szapolyainak 1527 augusztus hónap *előtt* kellett irnia, de e nézetét nem tehetjük a magunkévá, mert hiszen a levelet küldi universitati Nobilium in *praesentiarum Budae constitutis*, alább pedig mondja, intelligimus, multos vestrum metu potius, quam sponte, *nunc* Budam convenisse s igy a levélnek nagyon kevéssel a budai gyülés megnyitása előtt augusztus hóban kellett iratnia.

62 Úgy Ferdinándnak, mint Várdaynak ez alkalommal mondott beszédeit közli szövegükben a gyülésen mint királyi irodai személy, jelen volt Ursinus Velius pp. 28—30. Magyarul Fraknói: *M. Orsz. Eml.* I, 65—70.

63 Ursinus Velius 30—32. ll.

64 Ursinus Velius 33 l.

65 Ferdinánd (Buda 1527 október 10.) felszólitja a bártfaiakat, hogy Budára két előkelő polgárt küldjenek, kik hűségöket fogadják s koronázásán jelen legyenek. (Kovachich: *Suppl.* III, 120. Kaprinai XXXVIII, p. 6.) Thurzó Elek tárnokmester (Buda 1527 október 12.) felszólitja Kassa városát, hogy vegyen küldöttei által részt Ferdinánd koronázásan s hogy erre intse a szomszéd városokat is. (Kovachich: *Suppl.* III, 121., Kaprinai XXVII, p. 250., Wagner-Jankovich Mss. IV, 329.) Heim lőcsei krónikájában mondja az

Warhafft anzeygen Kü-
niglicher Mayestet/zů Hungern vnd Be
heim ꝛc. Hörzug/von Wyen auß inn Hungern/
biß auff ein halb meyl vnder Ofen/vnd
gen Stůlweyssenburg ꝛc:
Anno ꝛc. xxvij.

134. I. FERDINÁND 1527 IKI BEJÖVETELE.
(Egykorú újságlap a bécsi udv. könyvtárban.)

Ferdinánd koronázásának napja közeledvén, hívei Székesfejérvárra siettek. Ferdinánd neje és nővére, Anna és Mária özvegy királyné már október 13-ikán érkeztek Bécsből Pozsonyba, hol a Vizi toronynál rájok várakozó városi urak és esküdtek fogadták[66] és borral, halakkal, ángolnákkal, fáczánokkal, mazsolaszőlővel és körtékkel megvendégelték.[67] Majd innen útjukat Budára folytatták. Mária fekete posztóval bevont hajón és gyászruhás kísérettel evezett le a Dunán Pozsonyból Budára, míg sógorasszonya bíborszínű posztóval ékesített hajón érkezett oda. Mindketten aztán Ferdinánd királylyal együtt október 29-ikén Székesfejérvárra vonultak háromezeret számláló gyalog és lovas csapat s 14 ágyú kíséretében. Október 31-ikén érkeztek Székesfejérvárra, melybe szemkápráztató fénynyel vonultak be.[68] November 2-ikán hozta meg Perényi, Sza-

1527. év alatt: Eodem Anno Dominica post Galli (vagyis október 20-ikán) Evocati sunt Luchovienses ad Coronationem Regis Ferdinandi. Hogy a kassaiak is készültek a koronázáson résztvenni, Szerémi mondja: Et preparauerunt se ipsos versus (coronacionem Ferdinandi Regis) cum magna pompa. Habebant sex colyas, de rubro panno hornauerant cum aureis pomis; et thubicinatores cum timpanistis, et equites viginti quinque; gens feminea erat sua, porexerunt ad diem competentem et ad festum Martini confessoris. *(Epist.* cap. LVIII., p. 198.)

66 Item Am tag Colomani als die zwu *konnigin* vf der thonau herkhomen sein haben meine hern vnd etlich genandtt bey dem Wasserthurn gewart vnnd nachmals bei dem Chamerer ain gansen gessn Ist aufgangn, XXV halb wein aine per VI d fec. V β d vmb virding XVI d vmb semel XXIIII d fec. VI β X d.

67 Item Am tag Colomani Als die zwu Anna vnd Maria konigin von hungarn etc. Ir Mtät vf dem Wasser herkhomen, haben In meine herrn geschenckht zwaÿ halbe fuder wein mer für ij t iiij β d habern mer Inen geschenckt acht multern mit visch nemlich, Förhen, hechten, karpffen, schiln, pratvisch, Ruddn, Zindel schiedn, sturl, Bärbl, kost alles XVij t VI β XV d Mer etlich gros, lebendig aln per VI t d vnd iiij et semel per I t V β X d zwaij vashun per iiij β VIII d zwu schussel weinper per ij β vnd pirn per I β ij d thuet alles XXViij t Vij β V d.

68 A bevonulást és fényét, valamint a koronázási szertartást és ünnepségeket tüzetesen leírja három 1527. évi emlékirat. Ezek egyikének a czíme: *Potentissimi Hungariae, Bohemiaeque Regis Ferdinandi Archi-Ducis Austriae etc. in Civitatem Regiam Hungariae Sthulweisenburgum ingressio, coronatioque longe celeberrima.* Antverpiae ex officina Joannia Graphei, Anno 1527. Ujból lenyomatta Kovachich: *Solemnia inauguralia* czímen 1—6. ll. — A másiké: *Wie der Dürchleuchtigst vnd Hochgeborn Fürst Ferdinand König zu Behem vnd Hungern, sampt seyner Ehelichen Königin zü Stuhlweyssenburg mit grossem Triumph vnd solennitet gekrönt sind worden. Anno M.D.XXVII. am III. Novembri.* — A harmadiké: *La triumphante entree et couronnement de Fernant de la Royalle maieste de Honguerie, et de Boheme faicte a Stoel Wittenburch le dernie iour Doctobre. M. CCCCC et XXVII.* Anvers 1527. E műben leírvák: a bevonulás; felsorolvák a résztvett osztrák nagyok, le van írva

polyai letiltása daczára is[69] Temesvárról a szent koronát,[70] melyet a város kapujánál az ország nagyjai fényes fogadtatásban részesítettek. A püspökök közül — összesen 13-man — jelen voltak Várday Pál esztergomi érsek, Szalaházy Tamás egri, Podmaniczky István nyitrai püspök. A főurak közül — összesen 30-an — Báthory István nádor, Bethlenfalvi Thurzó Elek, Báthory András, gúthi Országh Imre, vingárti Horváth Gáspár, Los-

135. MÁRIA ÖZVEGY KIRÁLYNÉ ÉRME.

sonczy Ambrus, Lengyel János, Révai Ferencz és mások.[71] Az osztrák urak közül Hardegg, Auersperg, Liechtenstein, Salm, Mansfeld, Henneberg, Puchheim s egyéb urak s lovagok.[72]

az urak és lovagok ruházata s a koronázási szertartás részletesen, valamint a királynéé is, végül egy november 25-ikén a király, a királyné és az özvegy királyné jelenlétében tartott lófuttatás, melyben 24 ló vett részt. Azonkívül ír a koronázásról a jelen volt Ursinus Velius valamint egy Fejérvárról 1527 november 4-ikén a mantuai őrgrófhoz küldött jelentés. (Ered. a mantuai áll. ltban.) Mindezek alapján szép rajzát adja a koronázásnak Bucholtz: *Gesch. d. Regierung Ferdinand d. Ersten.* III, 210 és Fraknói: *M. Orsz. Eml.* Bevezetés I, 71—75.

[69] Szapolyainak Perényi Péterhez Telegdről keltezett letiltó levele, melylyel őt emlékeztetve ősei szeplőtelen hűségére, a korona ki nem adására felszólítja, közölve van Praynál: *Epist. Proc.* I, 315—318. Aleander pápai legatus a maga Naplójában (1539 február 11.) Várday Pál közlése alapján írja, hogy Petrus Perini, homo juvenis elati animi, proderet eum (Szapolyait), quia non contentaretur woiwodam, primaria dignitate totius regni (melyet Szapolyaitól kapott). Várday előre jelezte árulását, melyet el is követett. Nam Ferdinandus quum petisset Hungariam cum exercitu, Petrus Perini, transfuga a domino suo, illi coronam dedit regni et fuit coronatus in Alba Regali. (Közölve a *Nuntiaturberichte* IV. kötetében 293. l.)

[70] Verancsics szerint «Perény Péter az koronát Temesvárból Fejérvárra hozá, hogy Ferdinandost megkoronázzák». *(Összes munkái* II, 28.) Oláh szerint Coronam Petrus Perény, cui eam Joannes servandam traduxerat, spe ductus polliciti ei praemii adportat. *(Cod. Epist.* 159. l.) Abban a jelentésben, melyet Laski János gneseni prépost 1528 november 18-ikán Rincon Antalhoz intézett, szintén emliti Perényi Pétert, qui coronam ad Ferdinandum detulerat. *(Acta Tom.* X, 432.)

[71] Elősorolvák Kovachichnál: *Suppl. ad Vest.* III, 122—23.

[72] Elősorolvák a *La triumphante* anversi kiad. 1527. évi műben. Rájok czéloz Sze-

A hazai városok közül eljöttek Pozsony küldöttei Vischer Mihály biró, Kopler Jakab polgármester, Plantscher György, Stockinger és a városi kamarás. Élelmiczikkekkel, fűszerrel,[73] borral, asztali fehérneművel,[74] fáklyákkal[75] jól ellátva két kocsin tették meg oda az utat[76] s koronázási ajándékul két aranyos kupát vittek magukkal.[77] Maga a koronázás november 3-ikán ment véghez.[78] Fénye és rendje ugyanaz volt, mint Szapolyai koro-

rémi is, kinek elbeszélése szerint a kassaiak secundo die inceperunt fabulari de coronacione Ferdinandi: «O domine Georgi, ibi erant magni *domini Bohemi et Germani;* non tantum sicut Joannem boidam, vagyis nem úgy mint Szapolyai János vajdáén. *(Epist. Cap.* LVIII. p. 198.)

73 Item Am tag Mathej apostoli (szeptember 21.) hat Chamerer von Wien lassen brengn, *uf die Zwu rais gen Ofen vnd weissenburg* gewurtz so man verzert Nemblich, pfeffer, saffran, nägln, muscatplue, Ingeber, Zimetrintten ... Thuet iij t ij β d.

74 Item pfintztag vor Emerici ducis (vagyis október 31.) khaufft Chamerer *ain stuck leinwat, zu tisch vnd handtuechern* gemacht *als sie vf ko: Mtet kronung gezogen sein* fac. ij t ij β d.

75 Item Kaufft vnd zalt Chamerer für ij fl. *windlicht* vnd die den hern ausgetailt vnd mit gen Weissenburg ain tail gefurt fac. ij t iiij β d.

76 Item Als Emerici Regis (nyilván kimaradt a nap *vor* Emerici Regis) her Michel vischer Richter, her Burgermeister, plantzscher Georig Stockinger, vnd der Chamerer sein *mit ij wagen gen Weissenburg* vf Konig Ferdinandj, vnsers gnedigsten hern kronung gezogen Ist aufgangn vmb Wein, semel, brot, koppaun, Thurfisch und anders so man mit gefurt vnd mer vnten gezert vnd aufgangn nach de alle ding teuer gewesen, vf etlich tagg Für alles ausgebn Chamerer fec lviii t iij β vi d.

77 Item Pfintztag vor Emerici regis (vagyis október 31.) als her Michel vischer Richter, her Jacob Korbler Burgermeister vnd ander mer, sein *Weissenburg gezogen* haben sie Koniglicher wirde, *vf die Kronung geschenckt zwen gulden köpf*, so meine hern khaufft vom her Sebastian eisenreich vnd vonn der Wolfgang Kursnerin vnd zalt Chamerer dem Eisenreich sein per Ic x t i β xviij d. vnd der kursnerin Iren per lxxvij t iiij β fec. i c lxxxvii t v β 18 den.

78 A koronázás napjának meghatározásában eltérések vannak. Míg Pecsevi török iró csak azt mondja, hogy I. Ferdinándot Székesfejérvárott koronázták meg *(Századok* 1892. évf. xxvi, 566. és 575.), mit azonkép Thury *(A török hódítás kezdete Magyarországon*, közzétéve a *Századok* 1893. évf. xxvii, 531.), Jovius Pál *(Hist.* Lib. xxviii. Tom. II. p. 338.), a XVI. századi *Memoriale rerum* irója (Kovachichnál: *Script. minores* i, 15.) és Szentgyörgyi Gábor, Nádasdy Tamás titkára *(Vita Domini Palatini, Thomae de Nadasd* Kovachichnál: *Scriptores minores* i, 131.) is mondanak, addig Lohmeir *október 28-ikán (Hist. Tagebuch d. Erzhauses Oesterreich* 227. l.), Aleander pápai legatus pedig, ki a koronázásról Ferdinánd által értesült, de a hallottakat nyilván nem hűen jegyezte fel *Naplójában* (1539 február 21.), *november 1-sejére* történtnek mondja: Dixit rex quo anno coronatus fuit in Hungaria, scilicet ... *die omnium sanctorum* scilicet ipse et regina in Alba Regali. (*A Napló* közölve van a *Nuntiaturberichte* IV. köt. 312—313.) Istvánffy szerint *quinta* die ejus mensis (t. i.: Novembris), qui *fuit dies Solis, ante diem divo Martino dicatum*, adstipulante et coronam Perenio, proferente de manu Pauli Vardani Archiepiscopi Strigoniensis solenni more accepit. *(Hist.* Lib. IX. p. 87.) Itt mindazonáltal Istvánffy téved, mert a

názásakor. Ferdinándot a jelenlevők, a betegsége miatt zsölyeszéken ülő s a szent koronát kezében tartó nádor háromszoros megkérdezésére egyhangulag megkoronáztatni óhajtották,[79] mire Podmaniczky püspök a koronát Ferdinánd fejére helyezte.[80] A

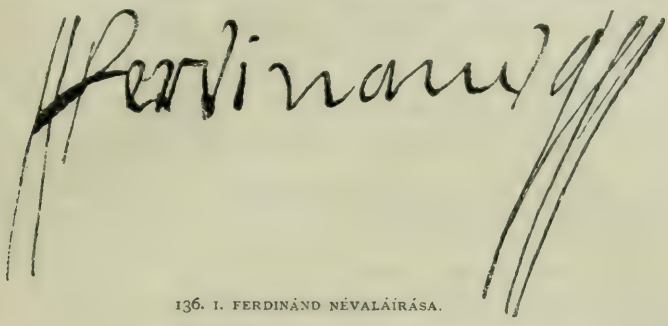

136. I. FERDINÁND NÉVALÁÍRÁSA.

díszbeszédet Ursinus Gáspár tartotta.[81] Következő napon, november 4-ikén Annát is megkoronázták, daczára annak, hogy láz

Sz. Márton előtti nap nem volt a hónap 5-ta dies-e, hanem 10-ma dies-e. (L. Knauz: *Kortan* 31-ik naptár.) November 5-ikére teszi Verancsics: «kit megis koronázának *szent Imreh király* napján» (*Összes Munkái* II, 28.) és utána Turóczi László: coronatur Albae *V. novembris* cum Anna Regina *(Ungaria suis cum Regibus* 413. l.) Feltűnő, hogy a pozsonyi kamarás bejegyzései — a dátumot illetőleg — szintén meg nem bizhatók. Item — olvassuk az 1527/28. évi városi számadási könyvekben — Emerici Regis, *als die Ko: Mtas von hungarn zu weissenburg Ist gekront wordn,* hat Chamerer zalt vnd erlegt dem Nicolaschn Secretarÿ Zinsgelt hundert gulden, so man Im Jarlich gen Gran schuldig ist vf Thoma apostoli zuerlegen Daruber Chamerer quittirt ist fac. Ic XXV t. d. Oláh Miklós koronázási napul november 10-ikét teszi: in Alba Reginali, die Dominica, ante Festum *S. Martini,* in mense Nouembri, coronatus est. *(Compendiarium suae natalis Chronicon* Bélnél: *Adparatus* 39. l.) Máshelyt már november 3-ikára. Rex coronatus — írja 1531 október 16-ikán Burgio báró pápai követhez intézett levelében — anno Domini 1527. *die tertia Novembris* cum summa omnium utriusque ordinis dominorum exultatione. *(Cod. Epist.* 159. l.) Ez utóbbival egyezőleg Heim is helyesen teszi krónikájában ad an. 1527 a koronázást november 3-ikára, quae (t. i. coronatio) *Dominica post Omn. Sanct.* maxima cum solennitate, sequenti vero die Reginae Annae Coronatio peracta est. (A krónika ered. a lőcsei vár. ltban. Egy másolatának használatát Demko Kálmán urnak köszönhetem.) Időközben már sajtó alól is kikerült. Ugyancsak november 3-ikára teszi a fentidézett emlékirat: *Wie der Dürchleuchtigst* stb.

79 Istvánffy fentidézett adata szerint *Várday,* de miután a pápai megerősítést még meg nem kapta, a koronázási ténykedést az öregebb Podmaniczkynek engedte át. Szalay: *MO tört.* IV, 66.

80 *Casparis Vrsini Velii Oratio habita in Alba Regali, die felicissimae Coronationis inclyti ac potentiss. Ferdinandi Vngariae, Boemiaeque Regis etc. Anno M. D. XXVII. III. Non. Nouembris.* Basel, 1528. Ajánlva van Báthori István nádornak. Különben le van nyomatva a Kollár kiadásában megjelent *Bellum Pannonicum*ban is. Bécs, 1762. (V. ö. Apponyi Sándor: *Hungarica* I, 159. l., 203. sz.)

81 Rex Ferdinandus — írja 1530 február 15-ikén Oláh VII. Kelemen pápának —

gyötörte és hogy a járvány, mely ez időben hazánkban uralkodott, összes férfi szolgaszemélyzetét elragadta.[82]

A koronázást, mely utolsó volt Székesfejérvárott, a király részéről sok kegyelmi tény követte. Várday Pál érseket főkorlátnokává, Szalaházy Tamás püspököt kanczellárjává, Thurzó Eleket országbiróvá, Báthory Andrást tárnokká, Országh Imrét és Thurzó Miklóst udvarmesterekké, Horváth Gáspárt főkamarássá, Lossonczy Antalt főpinczemesterré, Lengyel Jánost főétekfogóvá, Révai Ferenczet személynökké, Szalay Jánost pozsonyi gróffá és várparancsnokká nevezte ki.[83] Majd november 5-ikén a rendek személyesen esküdtek a királynak hűséget minden ellenségével szemben.[84] A nádor külön esküvel fogadta a korona hű megőrzését s el nem idegenítését.[85] Hogy a városok is esküdtek hűséget, azt Késmárk példájából következtethetjük.[86] Végül a rendek törvényczikk alakjában 8 végzést hoztak,[87]

corona regni Hungariae accepta, *quae concordibus dominorum Hungarorum animis ei fuerat decreta. (Cod. Epist.* 39. l.)

82 Érdekes, amit Aleander pápai legatus a király további elbeszéléséből közöl, hogy akkor járvány uralkodott Magyarországban: laborarunt omnes sui morbo qui italice mazucho quo statim quis arreptus cadebat in terram; quod multi e suis mortui sunt, omnes vero servitores reginae perierunt nemine (excepto vagy relicto), erat enim morbus contagiosus et crisis erat · quod quidam livor diffundebatur ad nasum et ad digitos dimidiaros cum unguibus; dicit tamen quod qui diligenter gubernabantur, sanabantur. — Quod regina cepit eo aegrotare laboravitque per triduum, quum esset gravida; nec tamen unquam voluerit decumbere, licet febre correpta, non tamen tam vehementi ut alii. Quod ipse (t. i. a király) per quatuor hebdomadas laboraverit fluxu ventris et non curaverit, sed comederit semper de more. — Quod damicellarum (udvari hölgyek) reginae nulla prorsus aegrotaverit. — Quod ipse semper fuerit cum regina etiam in eodem lecto nihilque uterqe eorum timeret. *(Nuntiaturberichte* IV, 312—313.)

83 Kovachich szerint 1527 die Dominico X. Novembris hora nona prandium infrascripti Magistratus distributi sunt per Serenissimum Regem Ferdinandum in Civitate Alba-Regali: Paulus de Warda Archi-Episcopus Strigoniensis Supremus Cancellarius. Thomas de Zala-háza Episcopus Agriensis Cancellarius. Alexius Thurzo de Bethlenfalva Judex Curiae. Andreas de Báthor Magister Tavernicorum. Emericus Ország de Gwth, et Nicolaus de Thurocz Magistri Curiae. Caspar Horváth de Wyngarth Magister Cubiculariorum. Antonius Lossonczy Magister Pincernarum. Joannes Lengyel Magister Dapiferorum. Franciscus de Réva Personalis Praesentiae. (*Suppl. ad Vest. Com.* III, 122—123.)

84 Az eskümintát magyar nyelven közli Kovachich: *Suppl. ad Vest. Com.* III, 123—24. A névsort közli Pray is a pozsonyi káptalan 1527. évi jegyzőkönyvéből. (*Epist. Proc.* I, 284—286.)

85 Az eskümintát azonkép közli Kovachich i. h. III. 126.

86 Kovachichnál i. h. III, 126.

87 L. *Decreta, Constitutiones et Articuli Regum I. Regni Ungariae.* Tyrnaviae 1584.

mire november 11-ikén Lajos király tetemének újból való beszentelése után az országgyűlés eloszlott.[88] Deczember 9-ikén végre Magyarországnak a királyi udvarban levő főpapjai és zászlósurai Esztergomból arról értesítették az erdélyi nemeseket, hogy ők és az ország összes rendei Ferdinándot közakarattal választották és koronázták meg s hozzá híven is ragaszkodnak. Felkérik őket, hogy Szapolyai János ellen, kit mint a haza ellenségét és felségsértőt pártjával együtt kiirtani készülnek, velök fogjanak kezet.[89]

Magyarországnak eszerint már nemcsak két választott, de két koronázott királya is volt.

Mária királyné, Ferdinánd koronázása után Óvárra, Ferdinánd Esztergomba ment.[90] Oláh a királyt Esztergomba követte, hol saját házába szállott, ám a királyné sürgette és levelekkel kérte hozzávaló visszatérésre.[91] S mikor az 1528. évi januári országgyűlésen Ferdinánd kijelenti, hogy az ország védelme érdekében személyesen kell a regensburgi ülésre mennie attól segélyt kérendő, az országgyűlés megkívánta, hogy elegendő haderőt hagyjon hátra, a véghelyeken kellőleg intézkedjék s megfelelő személyt bízzon meg a helyettesítésével. Úgy Ferdinánd mint a rendek akkép vélekedtek, hogy arra legalkalmasabb ismét Mária özvegy királyné volna.[92] Mária azonban, bár Óváron testvére személyesen kérte volt erre fel, nem vállalkozott.

381—82. *Corp. Jur. Hung.* I, 355. Ujabban *M. Orsz. Eml.* I, 154—56.

88 V. ö. Szalay: *MO tört.* IV, 67—68.

89 Ered. papirlevél gr. Kemény József gyűjteményében. Kivonatilag közli Szabó Károly: *Az erdélyi muzeum eredeti okleveleinek kivonatai* című közleményében a *Tört. Tár.* 1890. évf. II. füz. 347—48. ll.

90 Revertitur regina ad Owár. Rex Strigonium profectus est. *(Cod. Epist.* 159—160.)

91 U. o. körülményesen értesíti erről Burgio báró pápai követet 1536 október 16-ikán Brüsszelből.

92 Quant au troisieme de laissier persone en mon absence, parlay aussy avecque eulx et a eulx et a moy me sembla ne pouuoir trouuer nulle millure, ne plus ydoine que a vous madame. (Gévay; *Urk. u. Aktenstücke* I, 34. s v. ö. R. Kiss István: *Helytartóság* XIX. l.)

XXI.

MÁRIÁNAK NÉMETALFÖLDRE VALÓ KÖLTÖZKÖDÉSE.

FERDINÁNDNAK magyar királylyá történt megválasztatásával és megkoronázásával Mária királyné hazai tulajdonképi feladatát befejezettnek tekintette. Mert a végleges diadal kiküzdése, a Tarnowból visszajött és idegen hatalmak, főleg a török által támogatott Szapolyain végleg fölülkerekedni, az

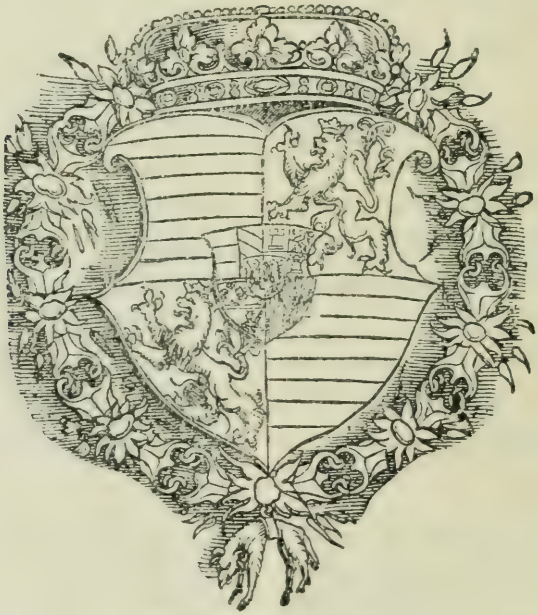

137. I. FERDINÁND CZIMERE.

országot tényleg elfoglalni s mindenkorra dynastiájának biztosítani valóban csakis magának Ferdinándnak a feladata lehetett. Mária a maga éles látásával csakhamar meggyőződött arról, hogy még egy nagyon hosszú s kétes versengési küzdelem előtt áll a Habsburg-ház, melynek ő, fogyatkozó anyagi erejénél fogva már aligha tehetne lényeges szolgálatokat. Emellett egészségi

állapota sem volt annyira kedvező, hogy továbbad is kedve lett volna magyarországi helyén maradni. Pozsonynak északi és északnyugati szelektől érdessé tett klimája nem kedvezett egészségének. Alig hogy odaérkezett a mohácsi csata után, lázak kezdték gyötörni.[1] Kérte ezért Ferdinándot, okadatolva elhatározását orvosi bizonyítványokkal, melyek neki levegőváltoztatást javasoltak, mentse fel őt a további helyettesítésétől s bocsássa

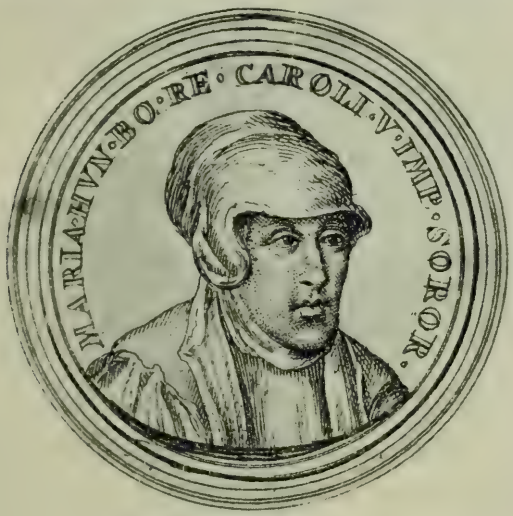

138. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

szabadon mint olyant, kit az eddigi küzdelem izgalmai már nagyon megviseltek.

Ferdinánd, ki testvéri gyöngédséggel csüngött «gyermekkortól legkedvesebb» nővérén[2] s aggódva annak testi egészsége hanyatlása miatt, kész volt, bár nehéz szívvel, kérését teljesíteni. Már elébb szabadjára hagyta volt Pozsonyt elhagyni s a biro-

[1] Oláh írja 1533 május 2-ikán Brüsszelben kelt s Tamás egri püspökhöz s kanczellárhoz intézett levelében, tudósítva őt a királynénak megbetegedéséről. Ea (t. i. mala) illa est, *quae ipsam Posonii statim post regis Ludouici interitum occuparat;* quae subinde cum febribus redire consueuit ita, ut timendum sit, ne ad ultimum aliquid maximi mali, quod auertat Deus, maiestati suae sit allaturum. *(Levelezése* 361. l.)

[2] *vnnser fruntliche vnd hertzenliebe Swester von Jugendt auf, ye vnd albeg.* (Ferdinánd 1527 augusztus 1. okirata a cs. k. pénzügyi levéltárban. Másolat. Közli Oberleitner: *Arch. f. Kunde österr. Gesch.-Quellen.* XXII, 132.)

dalomnak tetszése szerint választandó bármely helyére átköltözködni. Mária tényleg elhagyta Pozsonyt, innen 1527 július 8-ikán Bécsbe költözködött,[3] honnan még egyszer-másszor lerándult Magyarországba: Óvárra és Pozsonyba. Óvárott, honnan datált egyik 1527. évi levelét ismerjük,[4] mondott le a következő évben végleg a magyarországi helytartóságról, mire Ferdinánd, ki őt itt meglátogatta, 1528 márczius 7-ikén Báthori István nádort nevezte ki utódjául.[5] Tudjuk azonkívül, hogy Mária Bécsből az 1528. évi október 13-iki pozsonyi országgyűlésre is lejött, Ferdinánd királylyal együtt a királyi várba szállva.[6] De Bécsben sem maradt sokáig, mert hol Bécsujhelyen,[7] Znaimban,[8] Nezsideren,[9] hol Linzben, Passauban, Innsbruckban találjuk. Znaimban való tartózkodását a politikai események zavarai és fenyegetései nem tették egészségének kedvezővé. Ferdinánd ügye egyre rosszabbá vált késedelmeskedése, erélytelensége, pénzügyi tehetetlensége miatt. Mária éles szemei testvérét fenyegető nagy veszedelmeket láttak, melyek őt magát is erős kedélyhullámzásba sodorták. «Vigyázzon Fenséged, írja Znaimból fivérének 1529 június 17-ikén, hogy Magyarországot s a mi hozzá tartozik, el ne veszítse. A nép mozog Fenséged ellen s azok ellen, kik Fenségedet vele királyul fogadtatták. Közönséges a panasz, hogy igéreteit beváltatlanul hagyta; hogy a vajdát nem űzte ki az országból; hogy a végvárakat nem szerezte vissza, sőt még többeket tönkre juttatott; hogy hadai gonoszabbul bánnak a hű lakosokkal, mint a lázadókkal, istentelenebbül dúlnak-fúlnak mint

3 Wallop 1527 július 11-iki jelentése Bécsből. *Calendarium.*

4 Datum in arce nostra *Owar* 1527 stb. (Egykorú papirmásolat Pozsony város levéltárában. Kiadva Frissnél i. h. 372. l.)

5 Eredeti fogalmazata a bécsi udv. levéltárban. Közli R. Kiss István: *A magyar helytartótanács* 337 l., VI. db.

6 Ursinus Velius: *Hist.* IV, 90. Fraknói: *M. Orsz. Eml.* I, 214.

7 A laibachi püspök jelentése Ferdinándhoz a bécsi udv. ltár Hungaricái között. V. ö. R. Kiss István i. m. XVIII. l.

8 Ha Oláh leveleinek keltezéséből következtethetünk, a királyné az 1529. év egész nyári időszakát a morvaországi városban töltötte. Oláh Miklós levelei ugyanis május 14., 23., 25., 28., 31., július 11., 19. és szeptember 4-ikén Znoymeben keltezvék. (Közölvék *Levelezései*-ben 4—15. ll.)

9 Itt volt 1528 közepéig. Itt keltezett s Ferdinánd királyhoz intézett egyik levele, mely a királyi tanácsra vonatkozik, R. Kiss: *Helytartóság* XVIII. l.

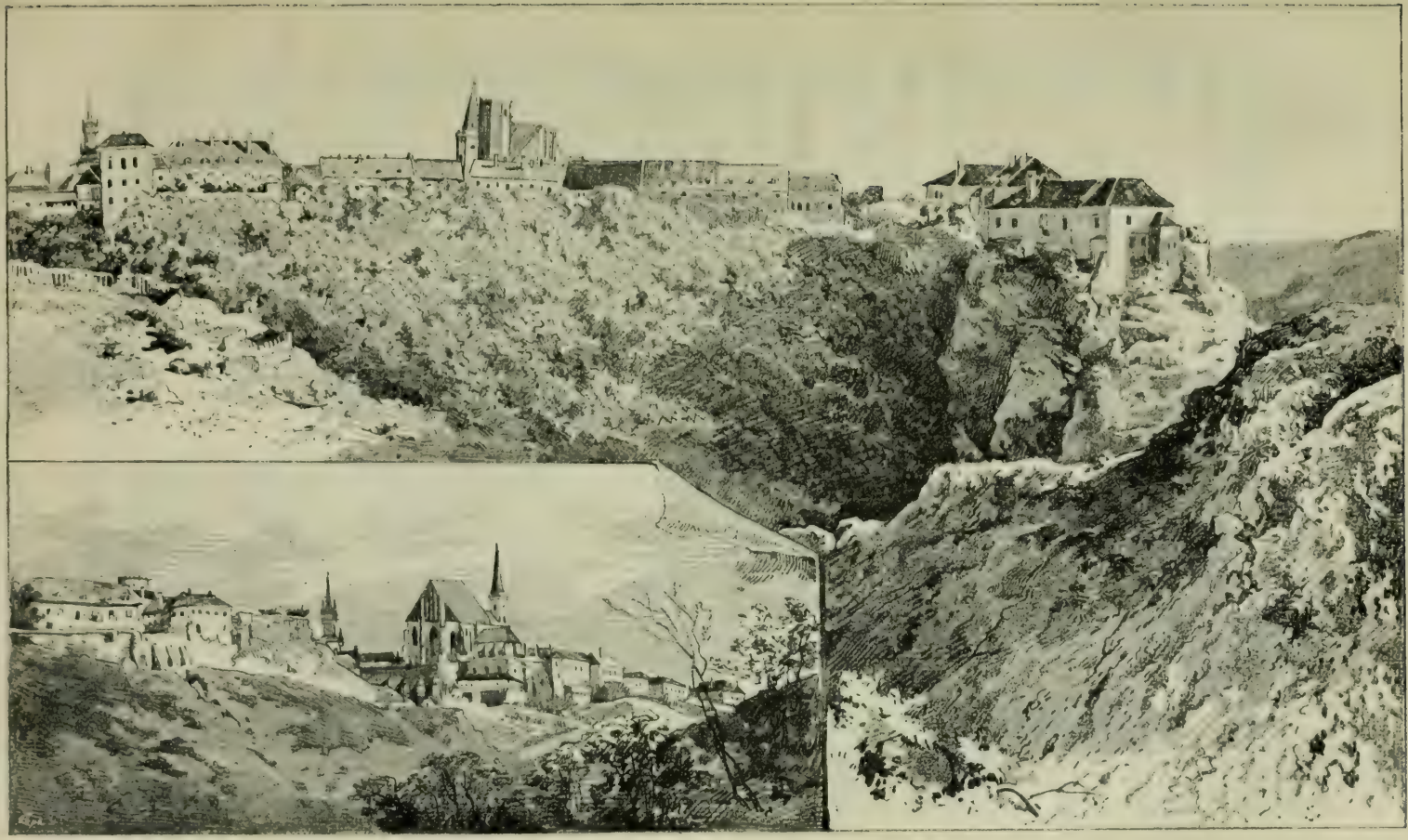

139. ZNAIM.
(Székely Árpád rajza)

maga a török.»[10] Nagyon valószínű, hogy a királyné közvetlen környezetében a Ferdinánd ellen való panaszok szintén hangos kifejezéshez jutottak,[11] mi az ideges királynét még inkább gyötrötte. Linzben való tartózkodása sem volt egészségére váló. A török készülődésének és közeledésének híre felverte a birodalom csendjét. Linzben, hová Mária hosszas és fárasztó úton érkezett,[12] megtudta, hogy a török császár Bécset ostrom alá vette s hogy Ferdinánd Prágába sietett a cseh sereg mozgósítására.[13] Linzben a veszedelem torkában nem maradhatván, Mária s vele együtt sógornője, Anna királyné és gyermekei folyam ellenében Passauba menekültek.[14] Ez a vizi út is sok kellemetlenséggel járt.[15] Passauban Anna királyné gyermekeivel Ferdinánd rendeletére Innsbruckba voltak menendők, Mária ellenben kíséretével hosszasan afelett tanakodott, ne menjen-e inkább Csehországba? A tiroli út nem látszott élelmezés dolgában eléggé biztatónak, míg Cseh-

10 Az okiratot közli Gévay i. m. 1. k., 3. f., 29. l. Azonkívül l. Szalay: *MO tört.* IV, 93.

11 Erre Oláh Miklós szavaiból következtetünk. Egyik, Kálnay Imréhez 1530 október 14-ikén irott levelében panaszkodik, hogy a király vele szemben nem tartja meg igéretét, egyik egyházi javadalmat, non servans promissionem, alteri contulit; vide quanta sit constantia eorum, qui constantiae exemplum aliis praebere deberent. (*Levelezése* 91. l.) Egy másik, ugyancsak Kálnayhoz 1530 október 16-ikán intézett levelében is hangoztatja panaszát s hozzáteszi: principes veridici esse debent. Quorum verba integra, immobilia et constantia esse oportet. Alioquin quid princeps est aliud vacillans, quam quivis alius popularis. (U. o. 92—93. ll.)

12 Dum et per varios casus ex Znoyma ad Lincium peruenimus, írja 1529 október 8-ikán Passauból Oláh; utinam melioribus avibus, sperabamus omnia nos istic feliciora reperturos. At ea quae antea fama ipsa audiebamus, oculis intuiti sumus, magnam inter omnes esse trepidationem, nihil omnino boni praeter quandam spem. (*Levelezése* 18. l.)

13 Caesaris Turcarum aduentum iamdudum audiebamus. In Lincio dum eo peruenimus non modo audiuimus aduentum, sed certo comperimus eum Wiennam obsidione 24 die septembris vinxisse et tam magna, ut hii qui ex eo loco venerunt asserant omnes eius ciuitatis montes obsessos copiis Turcarum, Caesarem autem tentoria sua fixisse sub Eberstorff, arcem regiam venatoriam. Dum haec res certo ad Lincium perlata esset, et nos quoque ipsi videremus fugientium copias, regiique exploratores, unus per alium reuertentes, id confirmarent et Turcarum multitudinem ad trecenta esse millia affirmarent: Rex noster ut est princeps ad omnia per Christianitate perpetienda paratus, et animo fortissimo, mox se Pragam per equos cursiles celeri itinere contulit: ut Bohemos omnes ... excitaret. (U. o.)

14 Nos vero cum Regina mea Maria et Anna coniuge ac liberis regiis, illius iussu aduerso flumine huc venimus. (U. o. 19. l.)

15 magna certe iactatione Danubii et incommoditate nautica expectaturi, dum aliquid boni a rege et de rerum euentibus, simus audituri. (U. o.)

ország, a királynénak ottlevő birtokain az élelem könnyebb beszerzésénél fogva biztosabb tartózkodással kecsegtetett.[16] Ez ügyben a királyné futárt menesztett Ferdinándhoz, tudakolva tőle, mitevő legyen. Eközben megérkezett annak híre, hogy a török, ismételt sikertelen ostrom után Bécs alól elvonult, mire a két királyné kíséretükkel ismét Linzbe ment vissza.[17] Harmadnapra Passauba érkezett Ferdinánd, ott vélvén családját s nővérét találni. Majd Linzbe lejöve, Annát gyermekeivel, mint tervezve volt, Innsbruckba küldte, Máriát pedig utasította, hogy Linzben állapodjék meg.[18]

Mária Linzben huzamosb időn át maradt.[19] Még csak április végén ment ő is Innsbruckba.[20] Május 8-ikán találkozott ő az Innsbruck és Hall között elterülő mezőn testvéreivel, Károly császárral és Ferdinánd királylyal és sógornőjével, Annával.[21] Ugyanaz év június havában zergékre vadászott Hall hegyi erdeiben.[22] Bár különben mindenütt visszavonultságban élt, mégis

16 Sub idem fere tempus Regina Anna parabat cum liberis suis abitionem ad Aenipontem, ut iussum ei erat a rege, nos vero cum Regina nostra Maria eramus ultra quam dici potest solliciti, utrum ad Aenipontem, an in Bohemiam iter faceremus, nam profectio illa Thirolensis et Germanica terrebat nos plurimum, propter victualium, qua ea gens saepe laborat inopiam, desiderabamus autem iampridem Bohemicam mansionem, ubi faciliter victus nobis parari poterat, tum propter ciuitates Reginae illic existentes, tum facultatum etiam nostrarum tenuitatem. (Oláh 1529 nov. 4-iki linczi levele Geréb Pálhoz. U. o. 19. l.)

17 Qua de causa miseramus iampridem nuncium ad regem, ut ex eo intelligere possemus, quid nobis proficiscente Regina Anna ad Ispruch faciendum esset, haerebamus inter duos scopulos sic, cum nuncii reditum et regem expectaremus, uenit mox fama de Turcorum discessione, qua intellecta descendimus sine cunctacione ex Patauio Lincium. (U. o.)

18 Triduo post aduenit Rex Ferdinandus, non eo tamen quo expectabamus itinere, nam ex via diuerterat Patauium amore visendae coniugis et liberorum suorum, et etiam sororis suae Mariae. Cum ergo aduenisset, iussit hic nos consistere, et Reginam Annam, liberis suis ad Ispruck uti constitutum erat missis, huc expectare.

19 Ez kitetszik Oláh Miklós leveleinek keltezéséből, 1529 november 4-ikétől 1530 április 29-ig.

20 Oláhnak egyik barátjához irott levele már Innsbruckban van keltezve 1530 május 18-ikán. (*Levelezése* 64. l.)

21 Oláhnak, ki szintén jelen volt, egyik reánk maradt könyvében e sajátkezű feljegyzés van: Anno 1530. Octava May Serenissimi principes mei Carolus Imperator, Rex Ferdinandus, Maria et Anna regine convenerunt primum in Campo qui cadit inter Inspruck et Hal me astante. (L. Csontosi: *Adalék Oláh Miklós könyvtárához.* Közzétéve a *M. Könyvszemle* 1883. évf. III, 63.)

22 Anno 1530. Vndecima Juny dum essem supra hal in venacione Caprearum cum Regina: intravi fodinam Salinariam. L. Csontosi: *Adalék Oláh Miklós könyvtárához.* 1883. évf. III, 65.)

a Magyarországgal való összeköttetést most sem szakította meg, politikai tekintetben akkor is közbenjáró maradt Ferdinánd és a magyarok közt.[23]

Innsbruckból a királyné Augsburgba ment, hol huzamosb időn át tartózkodott.[24] Testvérei, a császár és a magyar király szintén itt voltak, hogy a birodalmi rendeket vallási egységre és török elleni segélynyujtásra buzdítsák.[25] Hogy ez ügyben Mária királyné is személyes befolyását itt érvényesíteni kívánta, az aligha vonható kétségbe. De bizonyos, hogy személyes érdekei is hozták őt Augsburgba. Jövőjének megélési állapotát óhajtotta volt testvéreivel rendeztetni: anyagi ellátásáról és nyugdíjának biztosításáról volt szó.[26] Sajnos, ebbeli reménykedése hiú volt, mert bár testvérei teljes készséggel teljesítették volna óhaját, de minthogy saját anyagi helyzetük épp ez időben felette mostoha volt, biztatásnál semmi egyebet nem nyujthattak növérüknek.[27] Ez méltán keserítette el Máriát s ehhez hozzájárult, hogy magyarországi híveinek egyik legbecsültebbike, Thurzó Elek, kivel Augsburgban találkozhatni vélt, nem jött el.[28]

Mária augsburgi tartózkodása eszerint nagyon nyomasztó volt. Egyfelől a birodalmi perpatvarkodás, erélyes segélyre való kilátástalanság és saját személyes ügyének rendezetlensége súlyos aggodalmakkal nyugtalaníták különben erős lelkét. Távozásra

23 Iuste i. m. 14—15. ll. Sacher-Masoch i. m. 81. l.

24 Oláhnak itt keltezett levelei 1530 július 1-től november 23-ikáig ismeretesek. (Közölvék *Levelezésében* 69—110. ll.)

25 Lásd Oláhnak úgy a császárhoz 1530 október 1-sején, mint a birodalmi rendekhez a magyar s szlavon státusok részéről intézett szónoklatait. (U. o. 75—82. ll.) Hogy Oláh személyesen érintkezett Ferdinánddal, azt ő Kálnay Imréhez 1530 október 16-ikán intézett levelében mondja: Hodie dum peracta solenniter missa templo egrederemur, inter veniendum allocutus sum regem, assecurationes ipsius quam plurimas reduxi in eius memoriam. (U. o. 92. l.) Egy későbbi, 1530 november 5-ikén Stomber Jánoshoz Augsburgból keltezett levelében írja: Ferdinandus rex dominus meus, dum hodie . . assiderat mensae in prandio, dixit mihi stb. (U. o. 103. l.)

26 regina mea Maria, írja 1530 november 22-ikén Oláh, post multos peregrinationes, quae amisso marito suo rege Ludouico, domino meo clementissimo, confecit, ea venerat huc sub spe, ut a fratribus suis, caesare et rege, eius quietis et prouisionis cura haberetur.

27 Qui et procul dubio id diligenter fecissent, ni ipsorum quoque per id tempus non parua esset necessitas. (U. o. 110. l.)

28 L. Oláhnak Thurzóhoz intézett 1530 július 14-iki és július 23-iki leveleit. (U. o. 71—72. ll.)

kellett gondolnia, mit elégtelen anyagi eszközeinél fogva s egy már-már zúgolódó kísérettel nagyon nehéz volt megvalósítani.[29]

140. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

29 Itaque cum pecunias et viaticum expectaremus, dictum est, írja Oláh, non posse illud nobis praeberi; dii bóni quantum exacerbati sumus. Attamen cogemus ad tempus aliquot habere patientiam. Ego statui reginam sequi pro nostra in eam consueta fide, et in aduersis penes eam ferendis integritate, quoquo versum pro-

O és környezete abban állapodtak meg, hogy összes málhájukat hajókon Linzbe szállíttatják, maguk pedig a következő hét hétfőjén vagy keddjén, azaz 21 vagy 22-ikén lóháton indulnak egyenest Regensburgba, innen aztán hajón Linzbe. Linzből, ha rossz hírek vissza nem tartják, Bécsbe vagy legalább is Korneuburgba mennek, mialatt Károly császár és Ferdinánd király Augsburgból Speierbe, azután Aachenbe mennek, hogy ott Ferdinánd magát római királylyá koronáztassa meg.[30]

Máriának az utolsó perczben sikerült az elutazáshoz szükségelt pénzt megszerezni s így az elutazást lehetővé tenni.[31] Nagy volt mindnyájuk öröme, hogy a kapzsi s barátságtalan Augsburgból elszabadulhattak.[32] Lóháton indultak e városból Regensburgba.[33] Itt csak egy napig maradtak, felfogadva a maguk, valamint lovaik és málhájuk továbbszállítására a szükséges hajókat.[34] Máriát itt Frigyes bajor választófejedelem

fectura sit, siue habituri essemus ab ea viaticum siue non. Nolo enim is esse, qui illam in suis necessitatibus sim derelicturus, posteaquam illi in prosperis fuerim addictus. (János ferrarai grófhoz 1530 november 22-ikén Augsburgból irott levele. U. o. 110. l.)

30 sarcinas nostras et res quas nobiscum habuimus, imposuimus ratibus, quae cum rebus reginae crastina die Lincium versus descendent. Quod si aduenerint aduersiora, quam speravimus noua, res ipsae Lincii consistant, et nostrum istic aduentum praestolabuntur. Nam regina quoque nobis cum una, si viatico prouidebimur a caesare die Lunae vel Martis proxima hinc soluet, recta Ratisponam equitatura, ubi conscensa naui adnauigabit Lincium. Ex Lincio, si res (quod Deus longe auertat) eam non retinuerint aduersae, Viennam descendemus, vel ad minus Carneomburgam. Caesar vero et rex Ferdinandus eo ipso die quo nos hinc soluent, profecturi Spirum, deinde Aquisgranum, ubi rex corona regis Romanorum coronabitur. (Oláh levele Riciushoz. Augsburg 1530 november 16. *Levelezése* 107. l.)

31 Dum essemus admodum solliciti de viatico nobis comparando, ut hospitibus nostris solutis, possemus domum cum regina in Austriam reuerti, ecce regina nescio, qua sua necessitate, exsolui nobis iussit, quattuor praeteritorum mensium stipendia. Sic laeti praeparauimus nos itineri, ut cras hinc soluamus. (Oláh 1530 november 23-ikán Augsburgból János ferrarai grófhoz irott levele. U. o. 110—111. ll.)

32 Gaudium erat ingens nostrum nos liberatos ab Augustensi molestia et rerum omnium necessitate. Sed interim non parum tristabamur, parum nobis superesse viatici, ex eo quod nobis datum erat Augustae. Quid enim precor magni superesse, persolutis hospitibus ibi nostris, hominibus licet, ut ipsi iactitant, euangelicis, sed plusquam pharisaicis, poterat. (U. o. 111. l.)

33 Venimus, írja Oláh 1530 november 27-ikén Regensburgból ugyancsak a ferrarai grófnak, magnis certe affecti laboribus et lassitudine, trium dierum equitatione ex Augusta huc Ratisponam. (U. o. 111. l.)

34 Remorati igitur hic hunc unum diem suntius, ut nauigia conduceremus ad equos et res nostras deuehendas. Cras Deo

MÁRIA KIRÁLYNÉ.

(Martin van den Enden metszete Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

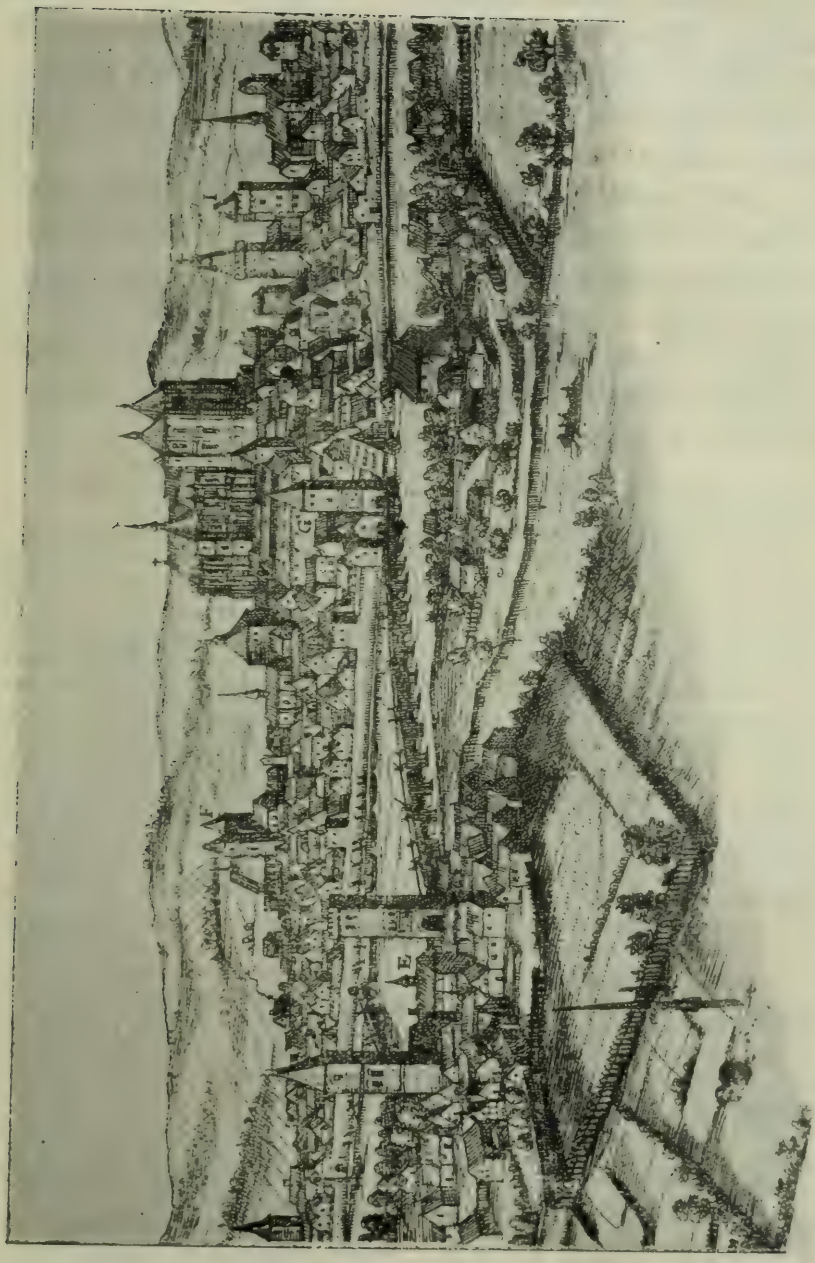

141. REGENSBURG

figyelme nagyon megörvendeztette azzal, hogy neki kövér, termetes vadkant küldött ajándékba.[35] November 28-ikán hajóra szállottak. Éjjelre Straubingba érkeztek s innen Vilshofenbe.[36] Itt a királyné vadászat kedvéért megállapodott, Oláht nyilván a többiekkel előre Linzbe küldve.[37] Linzbe november utolsó napján érkeztek.[38] Deczember 1-sején itt megpihentek.[39] Aztán még aznap tovább mentek Greinig,[40] hová a délutáni órákban érkeztek s bár tovább utazhattak volna, mégis a kőszirtek által veszélyeztetett dunai utat a királyné mellőztetni kívánta. A hajókat előre küldve, ő, hölgyei és cselédsége lóra ülve a parton folytatták útjukat.[41] Harmadnapra Kremsbe érkeztek, hol mindaddig tartózkodni kívántak, míg Budáról határozott hír érkezik.[42] Ez időben folyt Budavár ostroma Ferdinánd serege részéről.

auspice committemus nos nauigationi, et recta nauigabimus Lincium. (U. o. 111. l.)

35 Et tum Ratisponae proximis diebus essemus, miserat reginae dono aprum pinguissimum. (Oláhnak 1530 december 5-ikén Kremsből Szalaházy Tamás egri püspökhöz irott levele. *Levelezése* 114. l.)

36 ex Ratispona, írja Oláh 1530 november 30-ikán Linzből Roffer Jánosnak, XXVIII. huius mensis venisse ad noctem Straunbingam, ex Straunbinga deinde ad Fylshoffen.

37 Ex ea ciuitate tricesima mensis huius die per Patauium adnauigaui usque ad Villyring monasterium (ma Wilhering), distans supra Lincium uno miliari. Ego vero in scaphiolo piscatorio ad multam noctem descendi Lincium, non sine periculo nocturnae nauigationis. Quae nauigatio et laboriosa fuit et longa. Nam Lincium abest a Fylshoffen, sedecim magnis sane miliaribus, quae etiam aestiuo tempore conficere satis esset, nedum brumali; parendum tamen fuit voluntati reginae. Quae eo tenebatur desiderio venationis, ut parum existimauerit, tantum sufferre uno die laborem, modo voti sui compos fieret, et ad locum venationi aptum peruenire posset. (U. o.)

38 Ultima Nouembris peruenimus ad Lincium. (Oláh 1530 deczember 2-iki, Roffer Jánoshoz Greinból irott levele. *Levelezése* 112. l.)

39 prima die Decembris toto istic die quieuimus. (U. o. 112. l.)

40 hoc primum die commisimus nos rursus nauigationi, venimusque ad horam secundam postmeridianam ad Grayn, Julii comitis de Hardeck oppidum. (U. o.) Itt nyilván helytelen a tudósítás, mert Oláh szerint *az egész napot,* deczember elsejét Linzbe töltötték, ám akkor ugyanaz nap délutáni 2 órakor nem érkezhettek Greinba.

41 nauigare ulterius poteramus, sed ex composito hic residere voluimus. Nam rupes est utrinque ex Danubio non longe infra oppidum ita enata, ut inter duos veluti scopulos, via quadam perangusta aqua non sine magno murmure defluat, qua via unica nauis deferri potest. Quae si illam non tenent, nautaque sit ignarus nauigationis, nauis facile impingi scopulis poterit, nauigantesque naufragium plerumque patiuntur. Noluit igitur regina loco hinc periculoso ad noctem non tantum se, quae animosior est caeteris et cordatior, quantum caeteras suas virgines et familiam committere; neque crastino die se committat. Praemissis enim nauibus ipsa nobiscum una in rippa Danubii, dum alii pertranseant, Danubii hunc locum periculosum praeterequitabit. (U. o.)

42 Venimus nudius tertius ad hanc ciuitatem, in qua tantisper consistere decreuimus, dum aliquid certi, quid Budae agatur,

Buda sorsa már Augsburgban nyugtalanította Máriát. A közhír szerint Budának elfoglalása minden órában bekövetkezhetik. Ha ma nem, hát holnap vagy holnapután. Mindenki biztosan számított rá, egyrészt bizakodva az ostromló sereg kiválóságában s Rogendorf Vilmos hadvezéri nagy hírében, másrészt a török s Szapolyai János kezén levő Budavár őrségének csekélységében. Nagy meglepetés volt tehát, hogy Rogendorf mi hírt sem hallatott magáról.[43] Balsejtelmek közt töltötte Mária augsburgi napjait s a balsejtelmek voltak augsburg—kremsi útjának is kísérői. A Kremsben vett hírre, hogy Szapolyai és Gritti Buda ostromlóinak kezeibe került, mi általános örömet keltett,[44] Mária az akkor Bécsből visszatért kremsi apáthoz küldött, tudakolva

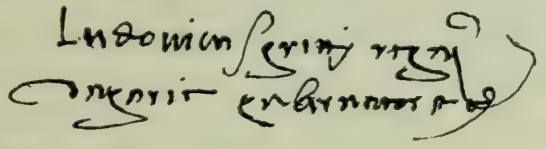

142. GRITTI LAJOS NÉVALÁÍRÁSA.

a hír alaposságát. A küldöncz, sajnos, a hír czáfolatával érkezett vissza. A királyné más hírnököt Bécsbe küldött s abban állapodott meg, hogy kedvező hírre Korneuburgba, Pruckba, Magyar-Óvárra megy. Ha pedig kedvezőtlen hír érkezik, akkor Kremsben marad jobb hírek érkeztéig, vagy Znaimba megy vissza.[45]

A jobb hírek nem érkeztek. Ellenkezőleg, megjött Bécsből a királyi helytartó levele, mely Máriát arról tudósítja, hogy Mahmud bég nándorfejérvári basa 5000 lovassal és 150

intelligere poterimus. (Oláh 1530 deczember 5-ikén Kremsből Szalaházy Tamás egri püspökhöz irott levele. *Levelezése* 113. l.)

43 L. Oláh leveleit. *Levelezése* 104—108. ll.

44 Ioannem Vayuodam cum Gritti et aliis suis sequacibus venisse ad manus nostrorum, dum ex arce aufugere molirentur. Mirum quantam omnibus is rumor laetitiam attulerat. *(Levelezése* 113. l.)

45 Regina quae pacis et quietis futurae est cupidissima, misit mox ad monasterium, huic ciuitati propinquum, cuius abbas dicebatur pridie eius diei venisse Vienna, et ex quo rumor ista ferebatur, cepisse principium, ut interrogaretur, quid certi hac de re haberet. Rediit nuncius, qui vanum esse rumorem affirmauit. Expectamus in horas reditum alterius nuncii, quem Viennam, hac eadem de re misimus. Qui si aliquid certi et boni attulerit, illico descendimus Carneamburgam, tum Pruck, deinde ad Owar; sin aduersi habebimus quippiam vel residebimus hic usque ad laetiora noua, vel ibimus Zuoynam. (U. o.)

naszáddal Buda felmentésére megindult.[46] Tetézte a szomorú hír hatását az, hogy Kremsben a pestis nyomai jelentkeztek.[47] Máriát az utóbbi körülmény mintegy arra ösztönözte, hogy vadászati szenvedélyének, mint olyannak, mely legjobb ellenszerül kínálkozik a ragály elkerülésére, még szabadabb folyást engedjen.[48] A Buda alatt aztán deczember 19-ikén bekövetkezett kudarcznak híre rémülettel töltötte el Máriát és híveit.[49]

Láttuk, hogy Mária terve volt kedvezőtlen hír érkeztének esetére vagy Kremsben maradni jobb hírek megérkezéséig, vagy Znaimba menni. Egyik sem történt. Kremsben értesült ugyanis nagynénjének, Margit főherczegasszonynak, a németalföldi kormányzónőnek Mechelnben 1530 deczember 1-sején bekövetkezett haláláról.[50] Nagynénje halálával Mária sorsa úgy fordult, hogy neki kelletlenül egy a magyarországi állásnál is súlyosabb missióra kellett vállalkoznia. Bátyja, a császár, *felajánlotta neki a németalföldi helytartóságot*, melyet Margit főherczegnő, I. Miksának a híres Burgundi Máriától született leánya, 1506-tól fogva viselt volt. Egy oly országnak a helytartóságát ajánlotta fel neki a császár, melynek határán Franczia ország királya, Cleve, Jülich és Geldern herczegei betörésre készülten állottak; melynek gazdagságát és kereskedését, szabadságát és műveltségét franczia rablásvágy és zsarnokság ellen védeni kellett; melynek városai folyton készen voltak veszedelmes lázadásokra;

46 Venit huc triduo ad reginam ex Vienna nuncius cum litteris locumtenentis, qui certo attulit Mechmed becum Turcum praefectum arcis Nandor Albae cum quinque millibus equitum et centum nasadis (quae nauiculae sunt), non longe a Buda consedisse, velleque Joanni et omnibus qui in arce sunt suppetias ferre, et arx ab obsidione, quam iam quadraginta dies patiuntur, utcumque fieri a se possit, liberare. (Oláhnak 1530 december 10-ikén Kremsből Mihály gróthoz irott levele. *(Levelezése* 115. l.)

47 L. Oláhnak a cseh király titkárához 1530 deczember 11-ikén Kremsből intézett levelét. (U. o. 118. l.)

48 Regina mea in Chyrendorff dat operam venationi sibi naturaeque suae iucundissimae. (Oláhnak Mihály gróthoz 1530 deczember 13-ikán Kremsből intézett levele. U. o. 119. l.)

49 aduenerunt tristia, quae mirum in modum nos omnes conturbarunt, írja 1530 deczember 23-ikán Kremsből Oláh Jovius Pálnak. *(Levelezése* 122. l.)

50 Lohmeier Georg: *Der europaeischen Reiche historische u. genealogische Erläuterung.* Lüneburg 1690. *Quatuordecim tabulae genealogicae.* Editio 4-ta. Tubingae 1685. Geiszan: *Hist. Tagebuch d. Erzh. Österr.* 251. l. Azonkiv. l. Wenzel: *II. Ulászló király házasélete. Századok* 1877. XI, 640.

melynek északi tartományaiban a pártszellem egyház, állam, társadalom ellen felütötte fejét; melynek parlamentje minden pénz és katona megszavazásában nehézkes volt s melynek igazságszolgáltatását a jogszervezet különbözése annyira megnehezítette.[51]

Károly császár, kit ember- és világismeret bármely más fejedelemnél jobban jellemez s melynél fogva ő hosszú uralkodása alatt sohasem alkalmazott csatatéren vezénylő tábornokot, kabinetben minisztert, küludvaroknál követet, tartományban kormányzót, kinek ügyességéről és arravalóságáról meggyőződve nem lett volna,[52] már kezdettől fogva felismerte volt nővérében a kiváló képességeket. Gyöngéd szeretet fűzte őt Mária személyéhez s az volt a meggyőződése, hogy az elhalálozott Margit főherczegnőt senki úgy nem pótolhatja, mint Mária. Ő Máriát úgy tekintette, mint második «énjét»,[53] s bár Osma bíboros, a császár gyóntatója, nem helyeselte az özvegy királyné kinevezését, noha ő is felismerte benne a bátorságot és a tiszta erényt,[54] Károly mégis teljesen bízott nővére eredményes működésében, «mert nálánál alkalmasabbat és megfelelőbbet, ha még úgy körültekintett, nem talált».[55] Mondhatja eszerint a királyné franczia életírója, hogy «minden osztrák herczegnők között egyik sem multa fölül a magyar királynét, egyik sem bírt az ő ragyogó erélyével, tökéletes ügyességével, magas és szilárd értelmiségével, de mert egyik sem is bírta, oly kitűnő mértékben, a nagy császár becsülését, tiszteletét, sőt hódolatát».[56]

Máriát, ki ezidőtt folytonosan panaszkodott szívremegés miatt, bátyja felszólítása váratlanul és kelletlenül érte. Sokáig mentegetődzött, részint chronikus bajára s gyenge egészségére, részint egyéb okokra hivatkozott, melyek neki egy ily terhes hivatal

51 Sacher-Masoch i. m. 115. l.

52 Robertson: *Gesch. Kaiser Carls des Fünften* v, 334.

53 Sacher-Masoch i. m. 141. l.

54 Juste i. m. 30. l.

55 Ad hoc autem muneris neque aptiorem, neque sufficientiorem circumspectis omnibus quemquam alium reperisse, quam Serenissimam Reginam sororem suam. (A császár nevében kanczellárjának a panormi püspöknek Mária beiktatásakor mondott szavai.)

56 Juste i. m. 231. lap.

143. V. KÁROLY CSÁSZÁR.
(A Behaim Bertalan rajza után készült egykorú metszetről.)

elvállalását lehetetlenné teszik. Sőt hivatkozott arra, hogy katholikus igazhivősége, bár alaptalanul, meg lett gyanusítva, a mi Belgiumban nagy megütközést keltett. Ám a császárt mindezek az okok nem térítették el szándékától. Ő egy saját-kezű hosszú levélben, mely Kölnben 1531 január 3-ikán kelt, teljes bizalommal és határozottsággal kérte nővérét a helytartóság elvállalására. Mária tehát «testvérei, a császár és a római király iránt való engedelmességből» elfogadta egyidőre, ideiglenesen a Magyarországtól és Ausztriától oly messze, a continens legnyugatibb végére eső országban,[57] 1531 január 29-ikén a neki felajánlott császári helytartóságot s alsóburgundiai kormányzóságot.[58]

Magyarországban a királyné ez elhatározása, minthogy Magyarországtól való végleges megválást jelentett, keserű érzelmeket keltett. «Ha ő felsége, közös patronánk, írja Szalaházy Tamás egri püspök 1531 január 23-ikán Pozsonyból a királyné titkárának, országunkat elhagyja, bármi is legyen jövő állapotunk, nekünk csak könnyeket hagy hátra. Mert bár a legjobb királynak örvendünk, mégis szenvedni fog szerencsétlen hazánk szabadsága, mihelyt a királynét, édes anyánkat nélkülözni fogjuk.»[59]

Mária 1531 februárban hagyta el Ausztriát, hogy Belgiumba menjen.[60] Elindulása előtt mindenkivel, kivel pénzügyi viszonyban állott, netáni adósságok dolgában kiegyezkedett,[61] mi jellemének

57 Oláh szerint *in extrema regione.* (1533 november 1-én kelt, Tamás egri püspökkanczellárhoz intézett levelében. *Levelezése* 423. l.)

58 *Jahrbuch d. kunsthist. Sammlungen d. a. Kaiserhauses.* Wien 1893. XIV, 157. *Magyar Sion* II, 106.

59 Si Maiestas reginalis, Patrona communis, regnum hoc deseret, quicunque tandem noster futurus sit status, lachrimas (modo non perpetuas) nobis relinquat. Nam etsi regem habeamus optimum, laborabit tamen huius infelicis patriae nostrae libertas, si hac regina et parente carebimus. *(Levelezése* 123. l.)

60 Ez kitetszik Oláh Miklós egy 1532 február 11-ikén Brüsszelből egyik barátjához intézett leveléből, melyben írja: Si bene recordor, praeteritique temporis memoria recte mihi succurrit, *annus hodie est,* nos ex Crempsio Lincium versus cum regina iter arripuisse. *(Levelezése* 195. l.)

61 Kitetszik ez egy Brüsszelben 1551 július 9-ikén kelt s Pithi Miklóshoz intézett leveléből. Ebben mondatik Pithinek egy régibb pénzkövetelésével szemben: So haben sich doch ir Kun. Mt im 1531-ten Jar, zu Linncz, wie dieselb aus Österreich verruckht seindt vnnd sich mit iederman verglichen. *(Brüsseli Okmtár* II, 295.)

egyik újabb szép bizonysága. Kíséretében több régi magyar[62] és osztrák híve volt, a mi eléggé mutatja, hogy mennyire megbízott azokban, kiket becsülni és szeretni megtanult. A magyarok közt volt Oláh Miklós, a királynénak 1527 óta titkára[63] és annak egyik rokona, Lukréczia hajadon, Oláh Miklós Máté nevű testvére fiának, Tamásnak a leánya,[64] ki később Liszti János felesége lett.[65] Az osztrákok közt Puchhaim Farkas, kiről már fentebb megemlékeztünk[66] és Salm gróf és neje.[67] Nem csekély lelki fájdalmára volt Máriának, hogy egyes udvarnokaitól, minthogy ezek az új hit elfogadásának gyanuja és vádja alatt voltak, a császár határozott kívánságára meg kellett válnia.

62 Erre következtethetünk Batthyányi Ferencz neje, Katalin grófnő egyik, Máriához Szalónakból (Schlanningból) 1551 október 6-ikán írott leveléből, melyben mondja: «én részemről igen sajnálom, hogy Felségeddel ki nem költöztünk». Az ered. német levél a brüsszeli Okltárban. Magyar fordításban közli Horváth Mihály: *Pár szó özvegy Mária királyné összeköttetéseiről Magyarországgal. Kisebb tört. Munkái.* II, 430.

63 Ez kitetszik Thurzó Elekrek prágai 1531 június 23-iki, Oláhhoz intézett leveléből, melyben mondja: Quando quidem post eius (Oláh Miklóst érti) *cum reginali Maiestate discessum ... (Oláh Miklós Levelezése* 135. l.) De kitetszik ez magának Oláhnak egyik 1532 február 0 iki leveléből is, melyre legott hivatkozni fogunk.

64 Burgio pápai nuncius egyik 1531 november 8-ikán Londonban keltezett s Oláh Miklóshoz intézett leveléből tudjuk, hogy a királyné hívei között Lukréczia úrnő és Balius úr is volt. Dominae Lucretiae commendari cupio. Dominum Balium caeterosque conseruos nostros meo nomine salutato. *(Oláh Levelezése* 167. l.) Tamás egri püspök is 1532 április 5-iki pozsonyi levelében kéri Oláht, hogy D. Lucretiae commendetis me plurimum. *(Levelezése* 211. l.) Sceper 1533 deczember 27-ikén felszólítja Oláht: Illustri dominae comitissae a Salm, dominae Baillieul dominaeque Lucretiae me plurimum commenda. *(Levelezése* 430. l.)

65 Ipolyi: Előszó Oláh Miklós levelezéséhez XII. l. Nagy Iván: *MO családai* VII, 145.

66 Maga mondja el abban az 1550. évi folyamodványában, melyben Végles várát kéri adományba Ferdinándtól, hogy a királynét Németalföldre kísérte, ott 7 éven át szolgálta s a franczíák ellen harczolt. Írja ugyanis: Nachmals pin Ich mit E. M. Schwester kunigin Maria in die niderlanndt gerraist, daselbs 7 Jar lanng gedient, mit E. M. krigsvolkh vilmals in Frankreich für priona, Derabona, Sant Quintin vnnd ander ort auch gezogen, derselben etlich zum tail erobern helffen. Ezután ismét MOba jött mint 400 lovas kapitánya. Nach solchem pin Ich durch Kunigin Maria zu ainem haubtmann in die hungerisches Perkhstet verordent vnnd gestelt worden stb. (A cs. k. pénzügyi ltár családi irományai között. Közli Oberleitner: *Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen* XXII, 8.) Ugyanezt a Puchheim Farkast említi Oláh Miklós is egyik Pempflinger Sebestyénhez intézett 1534 január 11-iki levelében: Wolfgangus a Pwhem eonsanguinius vester procurantis suis rebus profectus ad Austriam est in fine Novembris praeteriti. (*Levelezése* 441. l.)

67 Sceppernek egy 1533 április 12-iki bécsi leveléből tudjuk, hogy egy Salm grófnő Mária udvarában udvarhölgy volt. A levél írója felkéri Oláh Miklóst, hogy fejezze ki üdvözletét a királynénak:

Az érzelmek, melyekkel a távozó királynét hívei az idegenbe követték, vegyesek voltak.[68] Sokan örvendettek, mert vágyakodtak azon helyek után, melyeken szabadságot és jó életet találhatni vélekedtek.[69] Másoknak ellenben ez a külföldi út sehogy

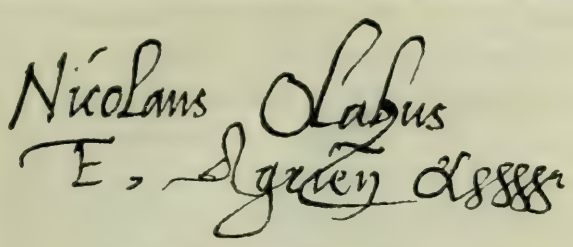

144. OLÁH MIKLÓS NÉVALÁÍRÁSA.

sem tetszett, előre látva a jövő veszélyeket s a sok bajt, melybe jutni fognak.[70] Ezek közé tartozott maga Oláh Miklós is. Nagy

Commenda me dominae meae reginae, Dominae Comiti *de Salm* praefectae domus reginalis maiestatis et caeteris dominabus. (Oláh *Levelezése* 349. l.) Ugyancsak Sceppernek egy 1533 április 26-iki fiumei levelében felkéri Oláht, ajánlaná őt dominae comiti de Salm, abisque dominabus meis isthic existentibus, scilicet: *de Bailleiul, Lucretiae, de Sonastre* caeterisque. (*Levelezése* 354. l.). Ugyanő egy 1533 május 6-iki Oláhhoz intézett levelében magát ajáltatni kéri domino comiti de Salm, dominabus de Baillieul, Lucretiae et si adsit Sonastras ceterisque, quibus felicissime quaeque apprecor. Si potes commode, commendabis et illustribus dominis de Simpy et Molenbays. (*Levelezese* 362. l.) ·Hogy ez utóbbi a királyné udvarmestere volt, kitünik Oláh Miklós 1533 szeptember 6-iki, a londoni érsekhez Gentből intézett leveléből, mely szerint a dán követekkel tárgyaltak Panormitanus, comes a Byran et Molenbais magister domus reginae. (*Levelezése* 406. l.)

68 Deus bone, kiált fel Oláh Miklós, cum quanta nonnullorum laetitia, et quanta rursus aliquorum tristitia! (*Levelezése* 195. l.)

69 Rursus laetabantur aliqui, quibus deliciae erant in votis, et qui voluptatibus illecti suis studebant rebus, ac magnopere exoptabant ad haec venire loca, in quibus summam putabant esse et libertatem et voluptatem. (U. o.)

70 Erant multi nostrum, írja egyik brüsszeli levelében (1532 február 10.) Oláh, quibus hoc iter minime placebat, qui cogitatione futura metiebantur pericula, et in quas miserias, si regna caperent externa, deuenturi essent. (*Levelezése* 195. l.)

71 Nunquam mi Kalnay, írja egyik barátjának Kálnay Imrének 1531 február 2-ikán Kremsből, fui perturbatior, quam hiis ipsis diebus, quibus tacui. Omnia mea negocia, quocumque me vertam, video in praecipicio esse. Regina itura est ad Belgas, vocatione Caroli caesaris, cum qua iturus ne sim, an mansurus, nihil est quod magis dubitem. Si proficiscor, timeo nationes non mihi bene notas, regionem nescio quam mihi incognitam. Si manebo, quo me diuertam, nescio. Bona mea omnia direpta sunt et occupata in Hungaria, res in praedam versae. Omnia, ut tu melius scis, propinquior es hostibus quam ego, sunt periculis plena. Nec video tutum esse aliquam locum in patria commorandi. Quid igitur melius sit facto, nescio. Inter duo mala minus est eligendum. Inops nunc sum consilii, quid statuendum sit aut quid fugiendum. Quare si quid mihi dare consilii poteris, rogo subuenias amico. (*Levelezése* 123—24. ll.)

lelki tusakodásban töprengett afelett, hogy a királyné eltávozása tényével szemben mitevő legyen: kövesse-e úrnőjét vagy maradjon-e itthon? Annyira inogó volt megállapodása, hogy barátaitól kért sürgős tanácsot.[71] Oláh az idegenben való tartózkodás szokatlanságától, az idegen emberek álnokságától s a külföldön való megélhetés nehézségeitől remegett.[72] Az egri püspök, Szalaházy Tamás, lelkére kötötte neki, hogy a királynét ne hagyja el,[73] a mitől amúgy sem lehetett tartani, mert hiszen Oláht, ki Mária személyes közbenjárására lett királyi titkárrá,[74] a hála kötelékei fűzték úrnőjéhez. És tényleg, Oláh loyalitása, hűséges ragaszkodása győzött is aggályai felett s úgy határozott, hogy híven követni fogja a királynét, bármi is legyen sorsa a külföldön.[75]

Mária Kremsből 1531 február 10-ikén kelt útra.[76] Lóháton női és férfikíséretével Linz felé akkora gyorsasággal haladt, hogy a várost 3 nap alatt érte el.[77] A sietés oka az volt, hogy Linzben

72 Me vero ultra res omnes alias maxime mouebat patriae periculum, rerum mearum iactura, quam ex nostrorum hominum malitia fueram perpessus, deinde externarum regionum desuetudo, quae ultra omnes alias res maximam mihi iniiciebat molestiam. Nam animo iam pridem praeuidebam quanta futura esset in regione externa amicorum iniquitas, quam molestum mihi insueto mores aliorum, postremo quam intolerabilis apud incognitas gentes facultatum exiguitas; haec cum mihi omnia obseruarentur animo, solito eram tristior, mirabanturque non pauci me tam perturbato esse animo. (U. o.)

73 Consilii mei rationem paucis accipe, írja neki 1531 január 23-ikán Pozsonyból. Noli reginam relinquere, si abs te contenderit, ut in Belgas secum proficiscaris, imo etiam si magnopere non contendat, comitare eius Maiestatem, labor non erit magnus; ubi eo ventum fuerit uno aut altero mense, quid facto sit opus, ipse statues facillime. *(Levelezése* 123. l.)

74 Hogy ő a királyné személyes közbenjárására lett Mária királyné titkára, azt ugyancsak maga Oláh bizonyítja. Schidlowieczki a lengyel királyhoz intézett 1531-iki levelében írja ugyanis: Is ipse (Lajos király) *ut petitioni reginali coniugis suae satisfaceret*, me illi ut eundem apud eam quoque agerem statum, concesserat. (U. o. 155. l.)

75 Sapientis est scio, consilium tempori accomodare, írja 1531 február 5-ikén Kremsből Kálnay Imrének. Magna iactabatur animus meus, ceu nauis in tempestatibus maris, perturbatione, an eundum in Flandriam cum regina sit vel in patria cum meis manendum. Res, quid ex utraque parte contingere posset, diligenter mecum versabam. Tandem putaui necessitati esse parendum, et relictis rebus meis omnibus Hungaricis sacelli mei curas et industriae, reginam sum secutus, quamcumque in partem fortuna me detruserit. (U. o. 124. l.)

76 Decima huius mensis die, írja Oláh 1531 február 13-ikán Linzből barátjának, commisimus nos ex Cremsio itineri et celeri certe cursu huc venimus. *(Levelezése* 124. l.)

77 Tribus enim hoc iter diebus confecimus, et arduum et longum, non solum

találkozni akart fivérével, Ferdinánd királylyal és mert eleget kívánt tenni másik testvére, Károly császár óhajának is, ki őt sietségre szólította volt fel.[78] Linzben nem a legkisebb okok tartóztatták fel. A királyné, mielőtt távozik, jól rendbe akarta

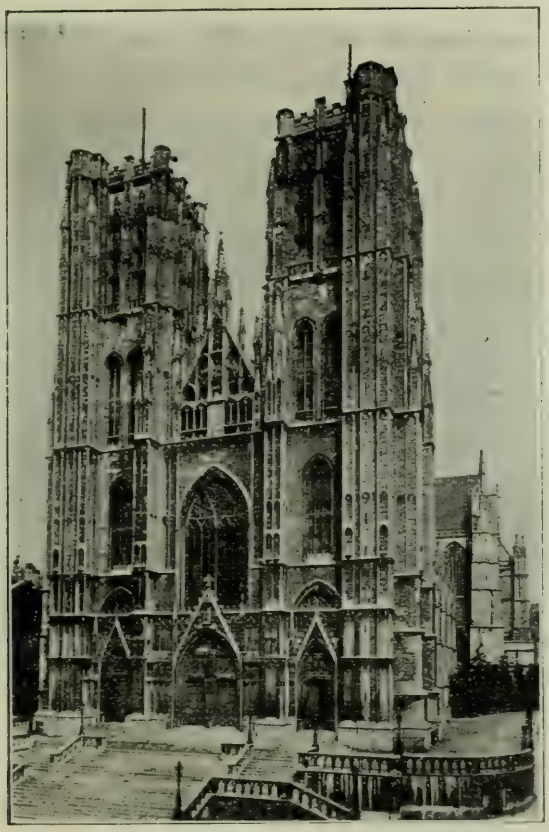

145. A BRÜSSZELI SZÉKESEGYHÁZ.

hozni magyarországi és ausztriai birtokügyeit azon esetre, ha azokat a török veszélyeztetné.[79] Egy másik tartóztató ok a hosszú

reginae et puellilis, natura imbecillis, sed etiam viris robustis et ad equitandum aptis. (U. o.)

78 Duae res nobis addebant alas. Altera ut regem, qui Lincii erat, cito videre possemus, altera ut caesaris voluntati, quam ex cubicularío suo accepimus, primo quoque tempore a regina satisfieret.

79 Reperimus tamen hic res non minimas, quae nostrum iter remorarentur; imprimis autem curandum erat nobis quam maxime, quonam pacto res reginae Hun-

úthoz való felszerelés, az élelmiszerek beszerzése volt. Mindezek tekintetében a királylyal sokat kellett tárgyalnia. A tárgyalások pénzbeli eredményét nem ismerjük, de Oláhnak némely későbbi leveleiből gyaníthatjuk, hogy a királyné pénzügyi viszonyai ezúttal sem voltak nagyon előnyösek. Kísérőinek csak szűkös költségeket engedélyezhetett, úgy hogy ezeknek a hiányzó összegeket a magukéból kellett fedezniök.[80]

Linzből, dolgait végezve, a királyné tovább sietett. Németalföldig vivő hosszú útjának közelebbi körülményei felől nem vagyunk tájékoztatva, mert kísérőjének, Oláhnak ez úton kelt leveleit nem ismerjük. Egyik leveléből mégis tudjuk, hogy a királyné Bajorországon át haladt. Oláh egyik levele 1531 márczius 25-ikén Regensburgban kelt.[81] Innen a királyné a rajnai tartományba ment, Kölnben bátyjával, a császárral találkozott. Kölnből Aachenen át érte el Németalföldet.

Németalföldön Máriának első hónapjai, mondhatni hivatalához való készülődésével teltek el. Ez időből Oláh levelei nagyon gyérek. A mi belőlük kitűnik, az, hogy ő és nyilván társai is, nehezen szokták meg az új viszonyokat. Egy Gentből egyik barátjához 1531 május 21-ikén írott levelében kitörnek kebeléből az elhagyatottság fohászai. Sajnálja, hogy másokra és nem saját magára hallgatott.[82] Barátok nélkül nehéz eltürni az új viszonyokat, nélkülök szomorú életet él.[83] De egyéb mostohaságok

garicas in bono statu relinqueremus. Ea enim absente, praesertim si Turca, ut certo ferebatur, Hungariam et Austriam inuaderet, omnia ipsius bona et Hungarica et Austriaca in periculum essent ventura; deinde viatici etiam, ad tam longum iter conquerendi, non parua nobis erat cura. Coacti igitur sumus ad tempus aliquod, donec hiis de rebus cum rege tractaremus, hic immorari. (U. o. 125. l.)

80 Nam ad id, írja Oláh 1531 október 10-ikán Brüsszelből a pápa angol nunciusának, b. Burgio Antalnak, quod mihi pro viatico ex curia datum est, quicquid habui ex Hungaria redituum, quod certe non erat minimum, adiicere me necesse fuit, et omnia, ut meis conditionibus satisfacerem, liberaliter profundere. *(Levelezése* 159—60. ll.)

81 *Levelei* 137—138. ll.

82 Nunquam meae me cogitationes fefellissent, neque me in Charybdim immisissem, si hortatus amicorum meorum pluris non fecissem, quam meum consilium.

83 Etsi laetos aliquamdiu tecum, et cum aliis nostris amicis communibus pulcherrime obivimus dies, hos quoque tristes solus pacienti perferam animo. Si amici mei adessent, facilius omnia etiam acerbiora perferrem, sed cum solus sim, videor tristem agere vitam. *(Levelei* 130. l.)

és körülmények is hozzájárultak ahhoz, hogy ő és vele az emigratio is boldogtalannak érezze magát. A mindennapi életnek megvoltak itt a maga nyomasztó terhei és kellemetlenségei. Németalföldön érzékeny volt a drágaság, a lakások bére magas, a vendéglősök pedig módfelett nyúzták az idegent[84] s hogy az áttelelés a sokszor repedt falú szobákban a rossz fűtőkészülékek és a fűtőanyag drágasága miatt[85] nemcsak nagyon költséges,

146. A BRÜSSZELI KIRÁLYI PALOTA.

hanem kellemetlen is volt, s így könnyen érthető, hogy az emigratio jogos panaszokra fakadhatott. A lelki fájdalmak: a honvágy, az elhagyott rokonok és barátok után való vágyakodás

[84] Oláh egyik 1532 május 27-ikén Brüggéből Albert préposthoz intézett levelében írja: Nollem licet, tamen non possum mi Alberte, tibi reticere hospitum Brabantiae et Flandriae impudentiam. *Qui adeo non modo impudentes, sed quodammodo crudes et efferi sunt homines, ut hospites aduenientes etiam suae gentis pro hospitiis excorient vel quod maius est, excrucient.* Quid censes eos facere cum externis, maxime mecum Hungaro, qui mores eorum nesciam; pluries me adeo in hospiciis commouerunt, ut igni vel alio, si quod maius esse potest, tormento cruciari viderer. *(Levelezése* 216. l.)

[85] Ugyancsak Oláh írja 1532 december 15-ikén Bergenből (Mons) János grófnak, hogy nagy hideget állott ki Valenciennesben: Gens enim gallea vaporariis carens, caminis in cubiculis nonnunquam rimosis utitur ita, ut si focum in eis instruxeris et te calore reficere volueris, ex una

az idegenben való tartózkodást később is nehézzé tették[86] Oláhnak és társainak, ők mégis ezek daczára is hűen megmaradtak a királyné oldalán s ezzel meggyőzően nyilvánították úrnőjökhöz való szeretetök és ragaszkodásuk őszinteségét.

Még csak 1531 július 5-ikén történt Máriának, délelőtt 9 órakor V. Károly császár által való ünnepélyes beiktatása az arany-, ezüstszövésű drága szőnyegekkel díszített brüsseli királyi palotában az összegyülekezett államrendek jelenlétében. Ezen ünnepélyes bemutatáson a császár nevében annak kanczellárja, a panormi püspök szólott a rendekhez, tudtukra adva, hogy uruk e nőnél alkalmasabb egyént nem talált a kormányzóságra. Őt hallgassák s az ő akaratát és tanácsát kövessék.[87] A rendek és küldött követek hálát szavaztak a császárnak, mert a helytartónő okosságáról, jellemességéről és erényességéről már előzetesen érte-

quidem parte calescas, sed ex alia frigeas. Qua re factum est, ut tribus diebus coactus sim ligna uno aureo Philippeo absumere, et nihilo minus non paruam pati frigoris molestiam. (U. o. 266. l.)

[86] Non possum tibi explicare litteris, írja 1533 márczius 2-ikán Oláh Brüsszelből Pál barátjának, quantis in hac mea peregrinatione iactatus fuerim turbationibus ... Nulla autem mihi crede res molestior fuit, quam quod ab amicis, quibus ab ineunte aetate assueueram, abfuerim, quae res una omnem aliam animi mei perturbationem molestiamque longe superabat. *(Levelezése* 306. l.) Egy másik, Brüsszelben 1533 február 18-ikán Brodaricshoz irott levelében : Ubi, quamuis ex clementia Dei et munificentia principis mei nihil mihi desit, deesse tamen videntur : patria, fratres, domini et amici mei, quorum me tenet non paruum desiderium. (U. o. 300. l.) Később már megszokás és beletörődés következtében csillapult lelki fájdalma s beletalálta magát társaival együtt »a szép és gazdag, minden az élethez és élvezethez szükségeset bőven nyujtó város« viszonyaiba, bár a hazát és a régi barátokat folyton nélkülözte. (L. Brodaricshoz 1536 márczius 30-ikán Gentből irott levelét. *Levelezése* 572. l.)

[87] Et cum utrique (a császár és huga) assedissent loco, qui eis erat praeparatus, prouincialesque expectarent verba caesaris, episcopus Panormitanus, cancellarius in hiis prouinciis caesaris, homo prouectae iam aetatis, et in rebus gerendis iam diu versatus, lingua Gallica caesaris nomine verba fecit. Quorum sententia haec erat: Caesarem mortua Domina Margarita in animo frequenti cogitatione versasse, quemnam gubernationi harum prouinciarum praeficeret, qui et ei et prouincialibus esset utilitati et ornamento. *Ad hoc autem muneris neque aptiorem, neque sufficientiorem circumspectis omnibus quemquam alium reperisse, quam Serenissimam Reginam sororem suam;* quam magnis licet precibus tamen huc accersiuisse, eamque nunc praesentem gubernatricem eorum constituere; ipsam itaque audirent, ad eius nutum, voluntatem et arbitrium omnia agerent. Qui quidem secus faceret, eum se poeniturum ob mandatum neglectum. (Oláh Miklósnak Brüsszelben 1531 július 6-iki, Szalaházy Tamás egri püspökhöz küldött tudósítása. *Levelezése* 139—140. ll.)

sültek. Őt készségesen kormányzónőül elfogadják s vele szemben úgy cselekednek, a mint azt a császár óhajtja.[88]

Hogy Mária valóban csak *ideiglenesen* vállalkozott a külföldi feladatra, azt az ő oldalán állott titkárjának, Oláh Miklósnak közleményéből tudjuk. Eszerint ő a történt bemutatás után úrnőjét a királyi palota terméből magánszobájába kísérte, melynek küszöbén Isten áldását kívánta a királyné működésére. Mikor

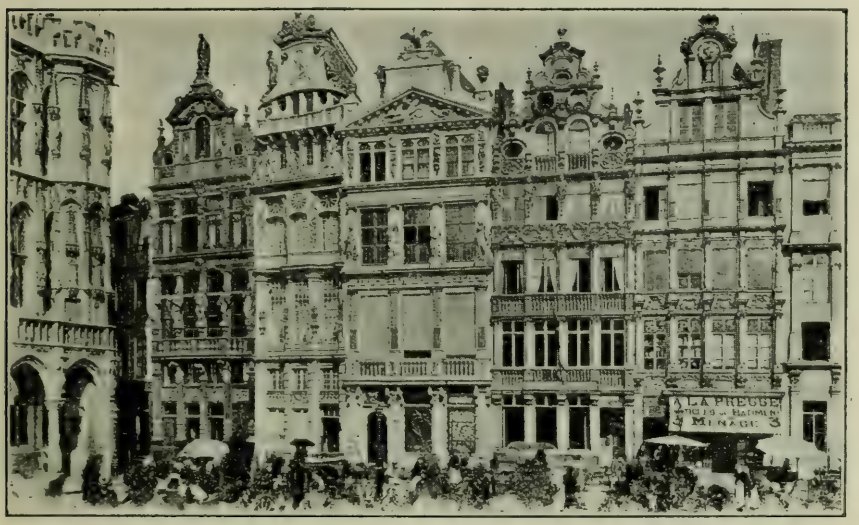

147. A CZÉHEK HÁZAI BRÜSSZELBEN.

pedig Magyarországon a rend helyreáll s megszilárdul, akkor reméli, *hogy a királyné oda ismét visszatér*. E kijelentésére a királyné amennel válaszolt.[89]

A helytartóság ideiglenes elvállalását Mária azon feltételhez is kötötte, hogy a császár ne kényszerítse őt újabb férjhez-

88 Proceres et nuntii missi gratias caesari egerunt de ea gubernatrice eis data, cuius prudentiam, integritatem, virtutem iampridem audiuissent, et nunc certam intuerentur, facturi igitur essent omnia ad caesaris mandatum. (U. o.)

89 His ita factis discessum est ab aula, comitatusque sum reginam ad cubiculum, cui in ingressu dixi: me cupere hoc regiminis sui principium Deum optimum maximum fortunare et prosperum facere et concessurum, ut feliciter hiis regionibus praeesse possit; *verum si pax futura sit in Hungaria stabilis, debere maiestatem suam Hungariam reuisere. Ipse hanc meam precationem conclusit hiis verbis inquiens: Amen.* (*Levelezése* 140. l.)

menetelre.[90] Máriának már háromszor is lett volna alkalma özvegységétől búcsuzni. Egyszer Magyarországban, hol Szapolyai törekedett, mint láttuk, keze birtokába jutni. Másodszor 1528-ban, mikor június 28-ikán Ferdinánd római király azon tervvel állott eléje, a mely nővérét V. Jakab skót király nejévé tette volna.[91] És harmadszor, mikor 1530-ban júniusban a két fivér nővérökkel Augsburgban találkozva, Fridrik pfalzgrófot, a palatinatusi választó fivérét ajánlották neki férjül.[92] Mária egyik kérő kérésére sem hajlott, kijelentvén, hogy «hű marad elhalt férje emlékéhez, soha többé férjhez nem megy s özvegysége jelvényeit nem teszi le,[93] mert az ő számára senki sincs, ki vele felejtetni tudná férjét és hogy annak jegygyűrűjét máséval felcserélni nem fogja».[94] Ezzel is kitűnt, hogy Máriának «oly szíve van, mely ritkán ugyan, de annál igazabban és mondhatni vég nélkül szeretett».[95] Megnyilatkozott benne boldogtalan édesanyjának természete, ki elhalt férjétől még a halálban sem tudott elszakadni s hitvesi szeretetébe beleőrült. Évek multán, halotti búcsuztatója, Richard püspök ezért méltán emelhette ki beszédében, hogy «az erényes fejedelemasszony, Mária, mihelyt özvegyen maradt, minden ékszert, aranyat, csipkét stb. letevén, egész élete végéig megtartá az özvegyek egyszerű ruházatát».[96] És ekként meghatóan igazakká tette boldogult férje egykor mondott szavait, hogy «Mária vele az isteni gondviselés jóvoltából a szent házasság frigyével és a kölcsönös szeretet kötelékével *feloldhatatlanul* van egyesítve».[97]

90 Juste i. m. 24—25. ll. Sacher-Masoch i. m. 88. l. Botka i. m. II, 105—106.

91 Juste i. m. 17. l. Sacher-Masoch i. m. 85. l.

92 Botka i. m. II, 105.

93 Juste i. m. 16. l. Sacher-Masoch i. m. 86. l.

94 Sacher-Masoch i. m. 86. l.

95 «Sie besass eines jener Herzen, welche selten, aber immer wahr und ohne Ende lieben. So liebte sie ihren Mann, so den Kaiser, so Eleonoren.» (Sacher-Masoch i. m. 161. l.)

96 Juste i. m. 16—17. ll. Gans hasonlóképen mondja: hat sich also fast ihres allerliebsten Gemahls Todfall betrübet, dass sie nimmer die Trawer verändert, wie auch vnnd lieb gegen keine gewendet. (*Österr. Frawen Zimer* 122. l.

97 II. Lajos 1522 február 8-iki Budán kelt oklevelében, melylyel Máriának jegyajándékát ünnepélyesen megerősíti, mondja, hogy dei optimi providentia et bonitate sancti matrimonij federe mutuoque et indissolubili amoris vinculo nobis iuncta est. (Hatvani: *Brüss. Okmtár* I, 22.) Mocenigo Alajos 1548. évi követi jelentésében erre vonatkozólag írja: Maria fu la terza so-

XXII.

MÁRIA NÉMETALFÖLDI KORMÁNYZÁSA.

MÁRIA a németalföldi kormány élén 1531—1556-ig,[1] tehát 25 éven át állott s ezen idő alatt a köz- és kormányzati élet minden terén kifejtette nagy képességeit, szívós és bátor erélyét, politikai és diplomácziai tapintatát s soha el nem szunnyadó szépművészeti s irodalmi hajlamait. Kormányideje alatt a politikai s hatalmi versengések magas hullámokat vetettek, vészes felhők sötétlettek nem egyszer újabb hazája egén,[2] de bölcs belátásának mindig sikerült egyrészt az állam hajóját hullámok felett tartani, másrészt a fenyegető veszélyeket ártalmatlanokká tenni. Annyira bölcsen tudott a helyzet ura lenni, hogy az egyik velenczei követ szerint «szelleme és szive sokkal nagyobb állam kormányzására hivatott volt, mert megmutatta, mennyire terjedhet nőnél a test energiája, a lélek bátorsága és lángelméje».[3] Bernardo Navagero és Marius Cavalli, a brüsszeli udvarnál Velencze követei, szintén nem tudták eléggé dicsérni Mária németalföldi kormányzónő férfias erélyét, tevékenységét, eszét.[4] Dicsérete visszhangot keltett még a XVII. században is. «Kormányzónői hivatalát, írja Gans, férfias szívvel viselte, nemcsak Dániával kötött békét s fenntartotta a Sundon

rella, che al presente è gouernatrice nella Fiandra et paesi basi et che prima fu maridota nel Re Ludouico d' Hungaria, chi guerregiando con il presente Sor Turco, perdè la uita et buona parte di quel Regno, con il quale essa non hebbe figlioli, *ne ha dapoi uoluto altro marito, se ben come ci disse il Re di Romani un tratto, hauea potuto ben maritarsi.* (Fiedlernél: *Relationen venetianischer Botschafter über Deutschland und Österreich im sechszehnten Jahrhundert.* Közzétéve a *Fontes rer. Austriacarum* II. oszt. XXX. köt. Wien 1870. 13. l.)

1 Kevésbbé pontosan mondja Hatvani (Horváth) Mihály *1530—1555.* (A brüsseli Okmtár I. kötetének Előszavában. Pest, 1857. VI. l.) De helyesen írja ugyanő másutt: 1531 óta. *(Kisebb tört. munkái* II, 427.) Prescott előadása, mely szerint Mária *közel 20 évig* állott a németalföldi kormány élén *(Gesch. Philipps II.* I, 9.) azonkép hibás.

2 Nyilván ezekre czéloz Oláh Miklós e szavaival: Quid mihi sit posthac faciendum, non dum satis constitui. *Video enim res reginae,* ex quibus meae pendent, *adhuc non esse firmas, sed nescio quam ob rem varias et inconstantes.* (Brüsszel, 1531 július 20. *Levelezése* 142. l.)

3 Sacher-Masoch i. m. 133. l.

4 Botka: *M. Sion,* II, 25.

a hajózást, hanem háborut izent a franczióknak és másoknak is, viselve azt hősiesen. Semmi vállalatban nem tanusított nőies kedélyt s meg is vetette a női fényt és pompát.»[5] Mai írók is «erőteljes szellemű s államférfiui éleslátással megáldott fejedelmi nőként» dicsérik.[6] Oly nőként, «ki nagy tehetségeinél, nemes és emelkedett jelleménél fogva a trónra és kormányzásra mintegy termett vala».[7] És ezt az elismerő csodálatot Mária valóban meg is érdemelte. Mert mindenütt siker követte az ő munkásságát, mely sem akadályoktól vissza nem rettent, sem előnyt személyes kényelméért fel nem áldozott. Ellenségeinek minden ármánya, ravaszsága és terrora felett győzedelmeskedett. Egykoruaktól tudjuk, hogy a franczia király, I. Ferencz sógornője ellenálló erejét drasztikus, de hazug hirek terjesztésével igyekezett megtörni, őt magát megfélemlíteni s így felette győzedelmeskedni.[8] Csakhogy mindez hiábavaló igyekezet volt.

A belkormányzás terén Mária feladata valóban nem volt kicsiny. V. Károly elvei amily szigoruak voltak, épp oly makacs is volt azok végrehajtásában.[9] Mária közvetítése nélkül az amúgy is eléggé kiélesedett ellentét okvetlenül katasztrófához vezetett

5 «ist darnach von jhrem Brüdern Carolo zu einer Regentin in Niderland gemacht worden, vnd solches Ambt mit manlichen Hertzen bedienet, in dem sie nicht allein mit Dennemarck Fried geschlossen, vnnd die Schiffart durch den Sund erhalten, sondern den Frantzosen vnnd andern Krieg angesagt, vnnd Heroisch geführet. Sie liesse in keiner sachen ein Weibliches gemüt scheinen, vnnd thäte auch aller dieser Zier, vnnd Pracht verachten.» *(Osterr. Frawen Zimer* 122. l.)

6 eine mit kräftigem Geiste u. staatsmännischem Scharfblick begabte Fürstin. *(Jahrbuch d. kunsthist. Sammlungen d. allerh. Kaiserhauses.* Wien, 1893. XIV. Bd. 157. l.)

7 Ipolyi Oláh Miklós művének *(Oláh Miklós levelezése. Codex epistolaris)* előszavában 1. l.

8 A XVI-ik századi Jorg Kirchmair von Ragen irja emlékirataiban: Vnnd wiewol im ganntzen Niderlannd ain geschray aussgangen, *der Kayser (V. Károly) sey tod,* Also dass die leut darob verdorben vnnd gestorben sein, Ee sy wellen glauben, daz der Kayser da sey oder noch leb. Vnnd solich geschray ist wunderparlich durch den Kunig francisscum In franncKreich practiciert worden, *In Maynung, die Kunigin Maria, Mt. schwester, damit zu schreckhen.* Dan dieselbig Kunigin Maria die ist stathalterin In Brabannt vnnd in den Niederländischen furstenthumen gewesen, Weliche der bemelte Kunig in franncKreich dem Kaiser, der noch in Hispanien war, mit solichen listen vnnd lugen ab Eylen vnnd die frum Kunigin Maria vmb die lannd pringen wellen. *(Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* Kiadva Karajan által a *Fontes rer. Austriac.*-ban Scriptores 1, 516—17.)

9 L. Mocenigo Alajos 1548. évi zárójelentését Fiedlernél i. h. XXX, 27.

volna. Károly szigora, úgy a politikában, mint a vallásügyekben erős egyéni meggyőződésen alapult. Amit az állam javára s előnyére jónak, üdvösnek talált, azt valósította is, bármely áldozatába került legyen. Mária okosan transigabilis felfogása azokban az ügyekben, melyek politikai vagy valláspolitikai természetüek voltak, az ellentétek élét tudta venni. A császár

148. I. FERENCZ FRANCZIA KIRÁLY.
(A madridi képtár eredeti olajfestménye után.)

kíméletlen, nem egyszer túlszigorú rendeletei végrehajtásában Mária találékonyabbnak s ezzel kíméletesebbnek bizonyul. Bár a Habsburgok családi egoismusánál fogva az ő közéleti felfogása sem volt mindig a legelőrehaladottabb felfogás, mégis mindig annyira előrehaladt, hogy a végletek összetűzését kikerülhette. Így Károly császár vallásügyi rendeleteit nem hagyhatta ugyan végrehajtatlanul, mégis maguknak a protestánsoknak is el kellett

ismerniök, hogy sok jó és nemes akarattal mérsékelte a rendeletek szigorát. «Sohasem szünt meg, mondja franczia életírója, elvei mérsékeltsége által kitüntetni nemesb kedélyét.»[10] Az ő közbenjárásának s az ő okos engedékenységének eredménye volt, hogy Anvers, Groningen és az Ommelandok teljesen kikerülték az inquisitiót. Brabant csaknem teljesen s hogy Frieslandban csak szórványosan s Geldernben csak 1550 után lépett fel.[11] Úgy hogy maguk a protestánsok, bár nem szerették, mégis őszintén óhajtották volt kormányzóságát.[12] Nem lehet benne eléggé felbecsülni azt, hogy a vallási küzdelmek hevében nem tűrte a nyilvános, az országos botránykeltést. Mikor egy Heilborn Miklós nevű ferenczrendi szerzetes egyik iratát, melyben a legdurvább személyeskedéssel kikel Erasmus Rotterodamus ellen, Antwerpenben új kiadás alá rendeztette, a mélyen sértett Erasmus panaszára Mária legott érvényt szerzett azon császári rendeletnek, hogy ily iratokat előleges censura nélkül újból nyomatni nem szabad s meghagyta az antwerpeni hatóságnak, hogy maga elé idézve a nyomdászt, tiltsa meg a mondott botrányirat kinyomását, vagy ha már kinyomva volna, annak megjelenését és árusítását.[13] A királynénak ezt az intézkedését a nemesb katholikusok is helyesléssel és elismeréssel fogadták.[14]

Rendkívüli ügyességét, hajthatatlan férfias erélyét, szellemének fölényét fényesen documentálta azokban a küzdelmekben, melyeket a haza fennmaradása, szabadsága és jogai érdekében vívott elleneseivel. Mikor hollandi anabaptisták, kik magukat

10 Juste i. m. 233. l.

11 Blok: *Gesch. d. Niederlande* II, 587.

12 Juste i. m. 238. l.

13 Serenissima regina uolens tibi eam molestiam seu iniuriam inferri a praefato Franciscano, scripsit, et iussit marchionem Antuerpiensem, ut mox accito ad se typographo supradicto, prohibeat per maiestates suam, ne huiusmodi librum typis absoluere, aut absolutum diuendere praesummat; et deinde ob edicti caesarei praeuaricationem in hominem diligenter animaduertat. (János panormi érsek s Brabantban császári korlátnok levele Erasmus Rotterodamushoz 1534 márczius 8. Oláhnál *Levelezése* 473. l.)

14 Summe mihi placuit, írja 1534 márczius 11-ikén Antwerpenben Erasmus Schetus Oláh Miklósnak, quod apud inclytam reginam sic institeris, ut aemulorum Erasmi aliquot rabulas, quae hic sub praelo sunt, supprimi iubeat. (*Levelezése* 474. l.)

149. ANTWERPEN A XVI. SZÁZADBAN.

(Egykorú metszet után)

«keresztelők»-nek (baptistáknak) avagy «szövetségtársak»-nak nevezték, Hollandot és Németalföldet maguknak elfoglalni akarták, Máriának sok éberségre és nagy erélyre volt szüksége, hogy a hydrákként fel-feléledező veszedelmes sectát, büntetéssel, fegyverrel, de szépszerével oktatással is ártalmatlanná tegye.[15] Végre is sikerült meghiusítani azok hazaellenes törekvéseit. Mikor a Hanza a németalföldi kereskedelmi hajók elől elzárták a Keleti-tengert és a Sundot azon czélból, hogy Németalföld ezentúl csak másodkézből kaphassa a skandináviai termékeket s viszont Skandinávia a németalföldieket, Mária legott repressaliákkal felelt, feltartóztatta a hanzahajókat a németalföldi vizeken s a magukat megadni vonakodókat elsülyesztette, a hanzakereskedők gazdag raktárait és árutelepeit Antwerpenben és Amsterdamban lefoglaltatta.[16] De erélyének legtündöklőbb diadalait az I. Ferencz franczia királylyal szemben folyt nemzeti küzdelemben aratta.[17] Hősies önfeláldozással és rendületlen elszántsággal védte Németalföld függetlenségét és szabadságát a királynak minden megtámadása ellen. Ferencz franczia királyról joggal mondhatta egyik magyar főúr, hogy az sohasem törekedett a kereszténység javára szolgálni.[18] Kicsinyes versenygésből és irígy féltékenységből összeveszítette a keresztény fejedelmeket akkor, mikor azok tömörülése a török hatalommal szemben legszükségesebb lett volna.[19] Keresztény coalitio esetére elmaradt volna Európa keleti részében az a sok szenvedés és lealázás, melyet a diadalmas törökség okozott. Magyarország nem került volna másfélévszázados rabságba s szép földjén a keresztény civilisatio áldásos veteményei nem taroltattak volna le oly kegyetlenül. A barbárság nem diadalmas-

15 Lutherani, anabaptistae et hic, et in Gallia celtica passim sine misericordia puniuntur, irja Oláh 1535 márczius 10-ikén Szalaházy Tamás egri püspöknek; sed Hydrae sunt, uno capite abscisco, renascuntur plures. Doctrina magis exstingui possent. *(Levelezése* 548. l.)

16 Sacher-Masoch i. m. 121. l.

17 Juste i. m. 233. l.

18 Batthyány Ferencz irja Máriához intézett 1552 szeptember 2-iki levelében Ferencz franczia királyról, qui nunquam bono christianorum studuit prodesse. *(Brüsseli Okmtár* II, 351.)

19 Mignet: *Rivalité de Charles V. et François* I. Páris, 1875.

kodhatott volna a világ culturája felett.[20] A Habsburg-ház lealázása és gyengítése volt egyik legfőbb törekvése. E végett egyesült az ugyanerre törekvő Angliával,[21] de még magával a törökkel is. E nemtelenül felidézett franczia-német-osztrák-olasz háborúban Mária oly tulajdonokat mutatott, melyek őt a legtehetségesebb és legszilárdabb fejedelmek sorába helyezték.[22]

150. AZ ANTWERPENI SZÉKESEGYHÁZ.
(Dürer rajza a bécsi Albertinában.)

Legszembeötlőbben mutatkoztak rendkívüli képességei 1542—44-ben, mikor a franczia a Nizzában 1538 június 18-ikán, tíz évre kötött fegyvernyugvás daczára is negyedik ízben, V. Károly szerencsétlen algiri hadjáratakor, Németalföldet megtámadták. E perfid támadás, melyben Ferencz király nem átallott a törö-

20 Ranke: *Deutsche Gesch. im Zeitalter d. Reformation* IV, 185.

21 Rex Galliae, írja 1535 márczius 10-ikén Tamás egri püspöknek, non desistit clancullariis insidiis principum nostrorum authoritatem ac imperium, siquid posset, impetere. Cum rege Angliae, ut antea semper, ita et nunc coniunctus est; qui et ipse nihil magis cogitat, quam Austriacae principum nostrorum domus debilitacionem. (*Levelezése* 547—48. ll.)

22 Juste i. m. 232. l.

kökkel Olaszország pusztitására szövetkezni, Európaszerte iszonyatot és gyülöletet keltett ellene. Leghangosabban Mária szive dobogott e gyalázatos támadáskor ádáz támadói ellen. Csakhamar sereget állított talpra, Antwerpenből Gentbe, innen Monsba, Namurba sietett, minden veszélyeztetett ponton megjelent. Majd itt, majd ott termett. Az orleansi herczeget, I. Ferencz király második fiát visszaszorította, a Vendôme herczeget megállásra kényszerítette, a Gelderni marschalt izolálta, a dánok recognoscáló hajói egyikét elfogta. Mindenhol hidegvérről és nagy körültekintésről tett tanubizonyságot. «Magatokat és szabadságtokat kell végletig megvédnetek, — mondá — nehogy franczia rabságra jussatok. Inkább emészsze fel a háború összes javaitokat, semhogy az ellenség pusztítsa el azokat.»[23] Hősiességének és fáradhatatlanságának eredménye az 1544 szeptember *18-iki crespyi* béke volt, mely a császár javára véget vetett a háborúnak.

Ferencz halálával (1547 márczius 31.) az ellenségeskedések nem szüntek meg végleg Francziaország és Németalföld közt. Ferencz fia, az 1547-ben trónra jutott, tüzes és uralomvágyó II. Henrik nehéz szívvel viselte a nyomasztó tudatot, hogy az a tömérdek pénz és siralmas sok emberáldozat, melynek árán apja, Ferencz király Olaszországban 30 éven át helyreállítani igyekezett a régi hatalmat, hiába volt. Az osztrák-spanyol habsburgi hatalom nem hogy gyengült volna, hanem szemlátomást gyarapodott és Francziaországra nézve egyre fenyegetőbbé lett. Végtelen düh szállta meg a maga tehetetlensége érzetében Henrik királyt. 1551-ben október 5-ikén szövetkezett a nagyratörő szász Móricz választófejedelemmel, ki megfeledkezve a Károly császártól kapott jótéteményekről, azt megcsalva és elárulva hirtelen megtámadta. Mária éleselmüségére jellemző, hogy a pártütő Móriczban ő ismerte fel legelőbb a veszedelmes ellenséget. Ő tudósította először Károlyt a választófejedelemnek

[23] Sacher-Masoch i. m. 143. l.

151. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(P. de Iode metszete Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

a franczia királylyal való szövetkezéséről[24] s bár a készületlen császárnak a hirtelen meglepetés óráiban éjjel a tiroli hegyeken

152. MÓRICZ SZÁSZ HERCZEG.
(Cranach Lukács festménye után.)

át gyorsan, gyaloghintón menekülnie kellett, mégis a franczia-knak 1553-ban megindult ellenségeskedései ezúttal is csak kárukkal

24 Im Einganng des 1553 sumer gewann der Kayser pald die pesten Päss in franckhreich, Zoch also fort auf des Kunigs Ertrich, thatt grossen schaden. Vnnd beschahen den ganntzen Sumer zu jede tail gross Scharmützl, wol schlachten gleich. Aber an den Ersten tag september 1555 zoch der Kayser mit der Kunigin Maria aigner person In sein veld lager, enntlich des Vorhabenns, mit dem Kunig ain frey Veldschlacht zethuen. Aber diese schlacht ist durch fridliche Mittl furkhumm worden. (Kirchmair: *Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553. Fontes rer. Austr.* Script. 1, 534.)

végződtek. Mária szivósságának és férfias tevékenységének köszönhette Németalföld a hadi eredmények nagy részét is.[25]

Mária e heroikus tevékenysége könnyen megérteti velünk azt a fanatikus dühöt, melylyel a francziák e hősi asszony iránt

153. LŐWENI VÁROSRÉSZLET.

viseltettek. Pamflettekben mint gonosz boszorkányt szerepeltették, ki farkason lovagolva Francziaország szegény gyerekeit barlangjába csalja s ott vérüket iszsza.[26] Ennek a dühös gyűlöletnek volt az eredménye, hogy Máriának egyik legszebb épí-

[25] Sacher-Masoch i. m. 149. l.
[26] Sacher-Masoch i. m. 129. l.

tészeti müemlékét, Mariemontot, a francziák — örök szégyenükre — gyalázatosan elpusztították. E durvaságokkal szemben Mária viszont méltón vigasztalódhatott azon öntudattal, hogy hazájának életbevágó érdekeit egy hatalmasb nemzettel szemben érvényesítette. Kimutatta Németalföld természetes szerepét és annak helyzetét az európai küzdelmekben.[27] S ebbeli érdemeit fennen el is ismerték úgy alattvalói, mint maga a császár. Mikor 1544-ben január 20-ikán V. Károly Máriával együtt Löwenben az egyetemes statusok gyülésén megjelent, az államok elismerték, hogy a francziák által megtámadt tartományok elvesztek volna Mária királyné körültekintése nélkül s neki ezért hálát szavaztak. De maga a császár is Németalföld vitéz megvédéseért szintén köszönetet mondott a németalföldieknek és kormányzónőjüknek. Majd a crespyi béke megkötése után, Károly elismerte, hogy az utolsó 10 év alatt Mária szolgálatai túlhaladták a kormányzónő és a nővér kötelességeit s őt azzal tisztelte meg, hogy ő maga, köszvénye által akadályoztatva, Mária által akarta és nem a római király által a nagy speieri birodalmi gyülést megnyitni.[28] Egyúttal neki adományozta a turnhouti uradalmat, valamint Bingen várost és területét. Ez a császári kegy nagy örömére volt Máriának. Mert íme mostantól fogva egy darab földje volt, mely felett souverain úrnő volt, melynek jövedelmei az ő pénztárába folytak, melynek vadát tetszés szerint vadászhatta s melynek lakói felett kizárólag ő ítélkezhetett.

Annak a viszonynak rendezésében, mely Németalföld és a Németbirodalom közt forgott fenn, Máriának munkássága ugyancsak nagyon eredményes volt. Folytonvalók voltak a németalföldi tartományok és a birodalmi fejedelmek közt fennálló hatalmi versengések. Mária 1542-ben oly javaslatokkal lépett elő, melyek e téren üdvös kiegyezkedéseket engedtek remélni. Németalföld egyik hírneves jogtudósát Vigliust bízta meg, hogy

[27] Juste i. m. 233. l.

[28] *Bulletino de l' Academie royale de Belgique* XXI. köt. Justenél i. m. 126. l.

a németalföldi tartományok sérelmeit s a maga közvetítő javaslatait terjeszsze a birodalmi gyűlés elé, mi 3 év multán 1543-ban ismétlődött az augsburgi gyűlésen. Ezen maga Mária is megjelent legfelsőbb tanácsosaival s a császár tanácsosaival, Vigliussal s a két Granvellával s a vitás ügyet sikerre juttatta. Viglius kijelenti Mária nevében, hogy Németalföld kormánya kész a birodalommal olykép megegyezni, hogy jogaik és szabadságaik fenntartásával hajlandó a birodalmi rendes terhekhez hozzájárulni, de ennek fejében

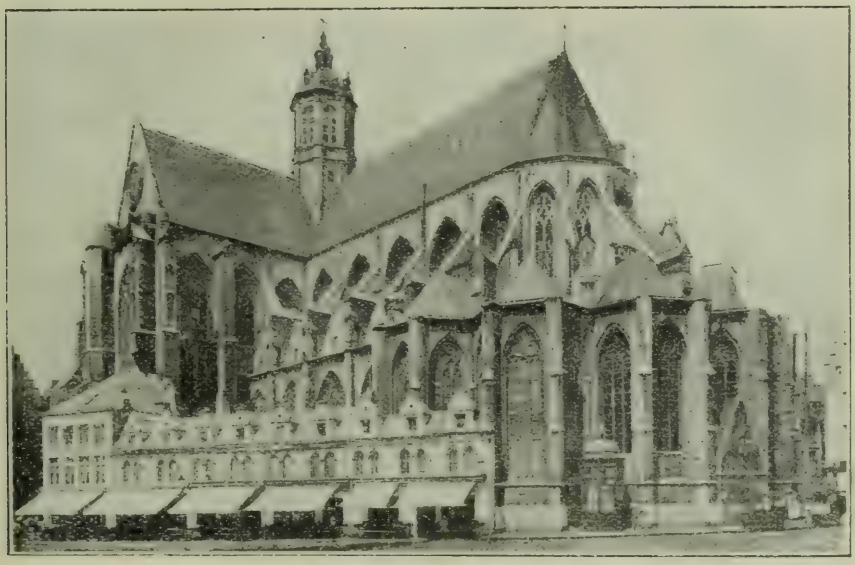

154. A LÖWENI SZENT PÉTER-TEMPLOM.

megkívánja a birodalom védelmét csakúgy mint a német államok és területek. Az egyezség végre 1548 június 16-ikán létrejött s vele az összes burgundi tartományok egysége, másrészt azoknak a Németbirodalommal való összefüggése mindenkorra biztosíttatott. Németország azt a hasznot vette, hogy oly tartományok, melyek előbb a franczia koronával függtek össze, mint Flandria, Artois, Burgund, Henegan, Holland, Zeeland stb. most a Németbirodalommal egyesültek. Németalföld pedig, hogy ezentúl a Németbirodalom segítségére számíthatott, példának okáért Franczia ország ellenében, megmaradva a közigazgatás,

törvényhozás és igazságszolgáltatás terén való szabadságaik csorbítatlan birtokában.[29]

Nem kis érdemei vannak továbbá Máriának Németalföld trónutódlásának rendezésében, az úgynevezett *pragmatica sanctio* létesítésében is. Az egyes németalföldi államokban a trónutódlás különbözőleg volt szabályozva. Egyikben a nő-, másikban a fiuág volt jogosítva, az utóbbi a saliai törvények értelmében s így az a veszedelem fenyegette a még csak imént egy államfő alá rendelt országot, hogy mindjárt V. Károly halála után az egység felbomlik. A császár az ország két legelőkelőbb birói collegiumával, a mechelni nagy tanácsnak és a brabanti udvarnak bevonásával egy pragmatica sanctiót terveztetett, mely szerint a trónutódlás minden tartományban különbség nélkül ugyanazonképpen szabályozva legyen, úgy t. i. hogy a souverain hatalom örökösödése a császárnak úgy fiú-, mint nőágának biztosítva legyen az eddig fennálló, vagy vitás jogok és szokások mellőzésével. Az összes tartományok rendei ellenkezés nélkül fogadták el azt a sanctiót, mert már áthatotta valamennyit a kölcsönös összefüggés és a közös érdekek érzése. A mit Miksa, fia Szép Fülöp, Vakmerő Károly, de sőt még Margit kormányzónő idejében sürgetni kellett, most már elismert igazság volt a nagy többség szivében.[30] Margit főherczegasszony egy *államszövetség*, Habsburgi Mária egy *állam* kormányzója volt.[31]

Az organisatióban és administratióban Mária nem kisebb talentumnak bizonyult mint fivérei: Károly és Ferdinánd. Károly császár titkárának, Grudiusnak szavai szerint «a királyné élesen látó elméjét soha eléggé nem dicsérhetni».[32] A kormányzati, közigazgatási, törvényhozási, pénzügyi s hadi ügyek gyorsabb elintézhetése czéljából minden irományt, államit és magániratot

[29] L. P. J. Blok: *Geschichte der Niederlande*. Gotha 1905. II. 386—88. Ugyanő: Holl. Stad onder de bourgondisch-oostenryksche heerschappy 363.

[30] Blok: *Geschichte der Niederlande* II, 389—90. ll.

[31] Sacher-Masoch: Ung. Unterg. 101. l.

[32] Oculatissimum, neque unquam satis laudandum serenissimae reginae ingenium. (Grudius 1533 április 27-ikén Oláhhoz irott levelében. *Levelezése* 355. l.)

szigorú rendben tartott és tartatott, mondhatni levéltári pontossággal kezeltetett. Mikor, hogy csak egy példát hozzunk fel, Ferdinánd király a bányavárosokban reformokat kívánt életbe léptetni, Mária turnhouti 1550 július 24-iki utasításában meghagyta titkárának, Scharberger Orbánnak, hogy bécsi irodájából némely szükséges okiratot vegyen magához, de lelkére köti, hogy az okiratokban a rend meg ne zavartassék.[33] Hogy mennyire körültekintő, szorgoskodó és intézkedő volt, ez kitetszik imént

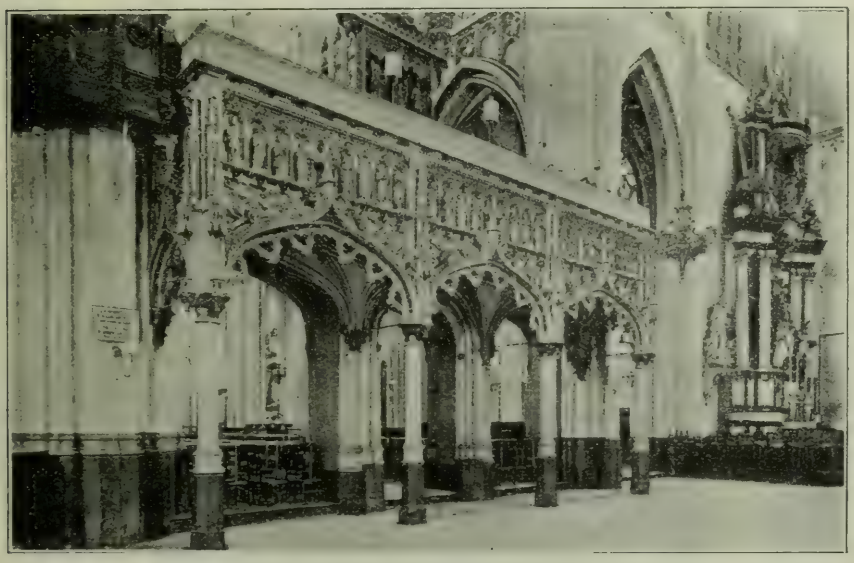

155. A LÖWENI SZENT PÉTER-TEMPLOM ÉNEKKARI KARZATA.

idézett okiratából. Ebben meghagyja titkárának, hogy jól ügyeljen és figyeljen arra, milyen a bányavárosokban a rendőrség, milyenek az ottani alapszabályok és rendeletek, milyen a gazdaság a kamaráknál és váraknál, milyen a pisetum, az urbarium s jogok állapota.[34] Meghagyja azt is neki, hogy ügyeljen, vajjon

33 *Brüsseli Okmtár* II, 229.

34 Soll er Scharberger auch vleissig achtung vnnd aufmerkhen haben, was bei den Stetten vnnd Perckwercken für Policei, Statuten vnnd Ordnungen, dergleichen bei den Chamern vnnd Schlössern für Hauswirtdtschafft aufgericht, ob auch vnnd mit was tittel das Piset, item das Urbar, vnnd was sonst für gerehtigkheit, so den Pergstetten bei oder vor vnnser Inhabung enczogen, vnnserm Chamergut widerumben zugeaignet, vnnd was sonnst dergleichen sachen beileuffig gehanndelt werden.

teljesíttetnek-e a haszonbérlet feltételei, melyek az augsburgi szerződésben megállapítvák s hogy a királyi biztosoktól, azok minden rendelkezéseiről, melyeket a városok, kastélyok és bányák körül teendenek, írást kérjen, hogy, ha idővel a bánya-

156. HABSBURGI MARGIT KORMÁNYZÓNŐ SZOBRA MECHELNBEN.

városok ismét a királyné kezére esnének vissza, a jelenlegi visitatio a jövőre zsinórmértékül vagy tájékozásul szolgálhasson.[35]

A hivatalos és magániratok e gondos összegyüjtésének és rendbentartásának köszönhetni, hogy a brüsszeli államlevéltár a történeti kutatásoknak kimeríthetetlen kincsesbányája. Mária

35 Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 230.

I. FERENCZ FRANCZIA KIRÁLY ÉS CSALÁDJA.

kormányidejéből Brüsszelben annyi az okirat, írja Horváth Mihály, nemcsak Magyarországot, hanem egész Európát illető, miképpen, például a reformatio s annak a régi vallással vívott első harczainak történelmére nézve, bárhol is alig látszik párja ezen okmánykincseknek.[36] Ránk nézve különös fontosságú Máriának a magyar bányavárosokat és egyéb özvegyi uradalmait illető magánlevéltára, melyet magával vitt ki Németalföldre.

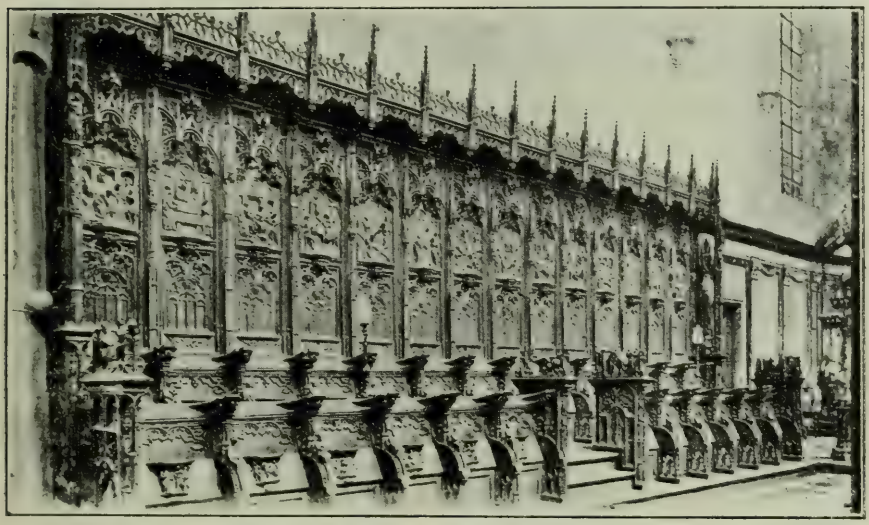

157. A LÖWENI SZENT GETRUD-TEMPLOM BELSEJE.

Egész könyvek találhatók itt, melyek az arany-, ezüst- s rézbányák üzletének évenkénti költségeit s jövedelmeit, kiadásait s bevételeit tüntetik fel s így hazánk pénzügyi és culturalis történetének megóvására felbecsülhetetlen adatkincseket szolgáltatnak.[37] De a rendben tartott okiratkészletnek volt köszönhető, hogy a peres és birói ügyek elintézései nem szenvedtek Mária alatt halasztást, költséges és ügyesbajos huzódást. Az igazságszolgáltatás, hála az ő fáradhatatlanságának és lelkiismeretes buzgóságának, nemkülönben gyors felfogásának és a dolog lényege hamaros megismerésének, gyorsmenetű volt. Az

36 *Brüsseli Okmtár* első kötetének Előszavában. VII. l.
37 U. o.

ítéletben mégis mindig meggondoló, soha el nem hamarkodó volt.[38] Mária maga példánya volt a szorgalomnak és lelkiismeretességnek. Igazságszolgáltatása felülhelyezkedett minden melléktekinteten. Egészen bátyja, a császár nyomán haladt.[39] Nem volt tekintettel senkire és semmire, csak magára az igazságra és jogosságra. Ajtaja mindenki előtt nyitva állott[40] s így módjában állott az igazság biztos kifürkészésére alaposan tájékozódni. Hozzájárult, hogy amily hajthatatlan volt akarata, épp annyira hozzáférhetetlen volt kéréseknek és fenyegetéseknek.[41] Hivatalkodásában «neki a munka és fáradozás életeleme. Uralkodni szeretett, nem hermelint viselni. Az összes fonalak az ő kezeiben egyesültek. Az ország kormányzását, had- és külügyét ő intézte».[42] A birodalom ura, a császár jóformán *mindent* az ő elintézésére bízott.[43] Mária naponta kétszer is hosszant tanácskozott a császár tanácsosaival.[44] Még a betegség sem akadályozta őt abban, hogy a hivatalos előterjesztéseket meghallgassa, a munka mintegy éltetőleg hatott reá.[45] Csak ott érezte magát munkára nem hangoltnak, ahol nem bízott az eredményben, hol nem volt elég módja sikerhez jutni.[46] Iróasztalán felhalmo-

38 Laboris paciens, dum sana est, mondja Oláh, et singula breuibus intelligens; sed postea executionis tardioris. (János lundi érsek s császári követhez 1533 deczember 28-ikán irott levelében. *Levelezése* 437. l.)

39 V. Károly igazságszeretetét híven ecseteli s példákkal illustrálja Mocenigo Alajos 1548. évi zárójelentésében Fiedlernel: *Relationen venet. Botschafter.* II. oszt. xxx. Bd. 16 és 19. ll.

40 Sacher-Masoch i. m. 82. l.

41 U. o. 129. l.

42 Sacher-Masoch i. m. 129. l.

43 Caesar compositis his, quae debuit et potuit, *alia omnia in reginae reliquit potestate,* írja a királyné magyar titkára, Oláh Miklós. (1532 február 12-iki, Brüsszelből Rotterdami Erasmushoz intézett levelében. *Levelezése* 197. l.)

44 Ugyanaz a titkár irja 1533 márczius 9-ikén Brüsszelből Sceppernek, hogy ő ajánlotta ügyét a királynénak, de az rögtön választ nem adhatott. Nam tunc instabant caesaris consiliarii pro habendo consilio. Quod nunc frequentius est, quam tunc, cum adfueras. In dies video emergi quam plurima negotia, quae reginam bis die qualibet in longum detineant. *Levelezése* 319. l.)

45 Oláh 1533 május 2-ikán egyebek közt értesíti Scepper Kornélt, hogy a királyné már egy hónap óta szívbajban és lázban szenved. Ego ei, licet imbecilli adhuc, tamen communicaui omnia tua scripta, quae illis et etiam litteris Ferdinandi regis domini mei clementissimi, quae per idem fere tempus aduenerant, mirum in modum fuit recreata. (*Levelezése* 355. l.)

46 Oláh szerint Regina fuit et est inclinata ad faciendum omnia *dummodo agere aliquid cum fundamento possit.* (1533 október 31-iki a lundi érsekhez intézett levelében. *Levelezése* 421. l.)

zódtak az összes hatóságok iratai. Mindent átolvasott: a kérvényeket, az ítéleteket, a jelentéseket és a döntéseket. Mindezek tömege miatt a hozzáérkezett privátlevelek elintézésére sokszor csak napok mulva került a sor.[47] Magánszobáiban is folytatta a munkát.[48] Majd lóra pattanva helyi vizsgálatokat tartott. Felkeresett s bejárt várakat s katonai sánczműveket, kereske-

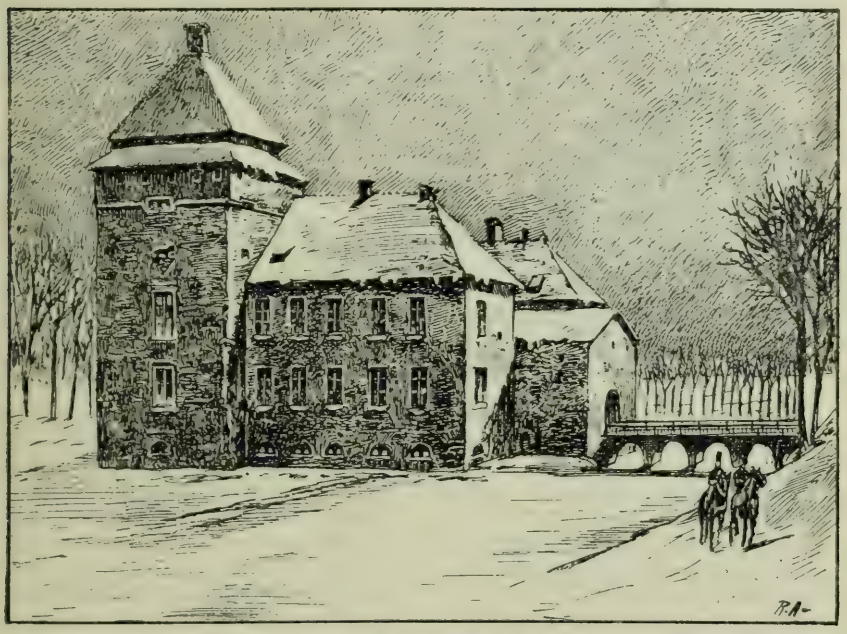

158. A TURNHOUTI KASTÉLY.
(Richter Aurél rajza.)

delmi telepeket és hajókat s ilyenkor mindenki bámulhatta nagymérvű szakismereteit. Meghallgatott különböző vélekedéseket, megvizsgálta azokat s ha egyszer aláírt valamit, akkor hasztalan volt minden könyörgés, szószólás, fenyegetés. A tartományokat nem bízta helytartóira és tisztviselőire. Egyszer

47 Oláh írja 1533 márczius 15-ikén Sceppernek: Si ad Reginam scripseris — contingit saepe, ut litteras ne legat quidem ad multos dies, dedita aliis rebus, — melius est et citius ut ego verbis tua singula ei referam. *(Levelezése* 322. l.)

48 Oláh írja 1533 augusztus 6-ikán Brüggéből János lundi érseknek: Regina peragratura est oppida Flandriae. Nunc est hic, dein ibimus Gandanum, illinc fortasse in Artesiam et Holandiam. *(Levelezése* 392. l.)

Flandriában és Namurban, másszor Artoisban, majd Luxemburgban, Hollandban, Seelandban, Felső-Ysselerben jelent meg. Jötte mindig váratlan, rögtönös volt.[49] «Oly nő, mondja egyik velenczei követ, kiben igen sok férfiasság van. Maga gondoskodik a hadi ügyekről s tervezi is azokat, valamint a várak erődítését s mindennemű államügyeket. Mindent saját szemeivel akart látni, lóhátra ült, hogy szemlét tartson a csapatok felett s megvizsgálja az erődöket. Fáradhatatlan úgy a harcz mint a béke idején, megmutatta, mit tehet egy hozzá hasonló asszony lángesze és ereje».[50] Sokszor hónapokon át távol volt székhelyétől. Futamodóhoz hasonlított inkább, semmint állandóan helybenlakóhoz.[51] Az időjárás zordonságát fel sem vette.[52] Nagy előnyére volt energiájának ritka rábeszélőképessége, melylyel az országos vállalatokhoz szükségelt pénzt és katonaságot előteremteni tudta. Pénz és katona beszerzése Németalföldön nagyon is nehéz, complicált dolog volt, mely azonban az ő kezelésében soha

49 Ea omnia quae scripsisti, írja ugyancsak Oláh 1533 márczius 17-ikén Sceppernek, communicaui mox reginae. Imo litteras easdem, quia nihil erat in eis, quod eam scire non sua interesset, *ei in cubiculo legendas dedi. Levelezése* 323. l.)

50 *Monuments de la diplomatie Venitienne* 104. l. Juste i. m. 125—26. ll.

51 Igy írja Oláh Miklós 1531 július 25-ikén Brüsszelből Erasmus Rotterodamushoz: Regina perendie (vagyis július 27-ikén) ad Flandriam perlustrandam proficiscitur, ubi credo eam haesuram duobus aut tribus mensibus, quo si reverti contigerit. *(Levelezése* 144. l.) Egy másik, 1531 október 16-ikán Brüsszelből b. Burgio Antal pápai követnek írott levelében pedig írja: Taceo quae interea temporis (hogy Burgio tőlük elvált) loca cum regina peragratus fuerim, *similior currenti quam residenti*, quas cursitationes, quos labores obiverimus. Si enim ea omnia, quae interea peragraverimus loca explicare tibi vellem, dies unus et alter me deficeret, nec tibi arbitrarer me voluptatem hac rerum nostrarum commemoratione allaturum. *(Levelezése* 160. l.) Ugyanő egy 1533 január 31-ikén Rotterodami Erasmushoz intézett levelében írja: Regina abfuit Bruxella trimestri spacio, omnemque interea Hannouiam (= Henegau) peragrati sumus. *(Levelezése* 277. l.) Később (1533 november 1.) is említvék leveleiben variae peregrinationes cursitationesque nostrae. *(Levelezése* 422. l.) Gerendi erdélyi püspökhöz 1533 november 1-sején írott levelében késedelmeskedését Oláh ugyancsak a sok járáskeléssel mentegeti: non mea inertia, aut quod tui fuerim oblitus tibique inseruire noluerim, írja, sed et negotiis et cursitatione frequenti, *qua fere tribus aut iam quatuor mensibus regina fuit occupata*, id factum esse existima. *(Levelezése* 423. l.)

52 Oláh mondja, ki a királynét Valenciennesbe kísérte: Ad vigesimum nonum Nouembris praeteriti cum Valencenas, oppidum Hannouiae (= Henegau) munitissimum videre maxime cuperemus, iter hinc (Monsból) illuc coepimus. Erat sane tempus rigidum et valido frigore molestum; sed nostra visendi illius oppidi cupiditas vicit omnem temporis intemperiem. *(Levelezése* 266. l.)

annyira complicált nem lehetett, hogy eredményhez ne vezetett volna. Ő pénzszerzésben és katonaállításban, mint regens, nem parancsolhatott, csak előterjesztést tehetett. Vesztegethetett, igérhetett, rábeszélhetett: de csakis az egyetemes államok, vagyis az ország parlamentje határozott. Elfogadhatta vagy visszautasíthatta a regens előterjesztéseit.[53] Ám Mária, ki erélyét józansággal és okossággal egyesítette, a szükséges pénzt és katonaságot mindig megkapta a statusoktól, bár tudvalevő, hogy mily nehéz dolog volt azokat adakozásra birni. Ebbeli sikerei Máriának épp oly nevezetesek voltak, mint a megadott pénzzel és katonasággal az ellenségen diadalokat aratni.[54] Erőszakos megadóztatások, ha előfordultak, inkább kincstári rendelkezések voltak, semmint a királyné parancsai.[55]

159. MÁRIA KIRÁLYNÉ 1532-IKI EMLÉKÉRME.

Fáradhatatlansága és odaadó buzgósága kitünt továbbá a hivatalos repraesentálásban is, mely nem egyszer igen súlyos terheket rakott vállaira. Abban az időben, 1549-ben, mikor V. Károly császár óhajára fia II. Fülöp, mint trónörökös a németalföldi tartományokat először látogatta meg,[56] Mária

53 Sacher-Masoch i. m. 103. l.

54 Ugyanaz i. m. 128—129. ll.

55 Oláh Ammonius karthauzi szerzetes ismerősének 1534 június 6-ikán irott levelében mondja erre vonatkozólag: Exactio illa, que nunc omnes ecclesiastici huius regionis urgentur, tam arcta est, difficilis, et ἀνεὺ τῆς ἐλεημοσύνης, ut nemini adhuc crediderim vel minimam ex ea partem esse relaxatam, etiam ad quorumuis magnatum preces. *Res agitur per financiarios, non per reginam. Levelezése* 507. l.)

56 Ist doch zu Enntt ditz Jarss (1549) der Kays. Mt. Ehlicher Sun, Kunig oder Printz philip, auss Hispanien mit grossem pracht durch die Grafschaft Tirol gezogen. Vnnd der Cardinal Bischof cristoff von Madrutsch ist sein geleittssman gebesen. Vil fursten vnnd herrn, ob tausent pfärden, sein pey Im durchzogen, gar hinab In prabannt gen Prusst, da sy dye Romisch Kais. Mt. *die Kunigin Maria auss hungarn*, vnnd die Kunigin auss franneckhreich, bede Wittiber vnnd der Kays. Mt. schwestern, gefunden. Der hertzog von Alba auss Hispanien ist sein hofmeister gewesen. Da haben die Spanier Im teutschen lannd Ir hoffart wol sehen lassen. Was Er, was schimpfspil, was pracht, was pancketten, was fressen, sauffen, kleider, stecken, schawspiel, Ritterspill, herlikaitt etc. von Genua auss vnntr gen Brüssl disem fursten zu Eren beschehen, Ist nit zu schreiben, dan es kunftigklich nit zu glauben sein

szereplése nagyon hozzájárult ahhoz, hogy a gazdag tartományok, anyagi és culturális civilisatiójuk szemkápráztató fényét a feje-

160. PORTUGÁL IZABELLA, V. KÁROLY NEJE.
(Tizian festménye a madridi Muzeum del Prado-ban.)

delemfi szemei előtt ragyogtassa. Fülöpöt április 1-sején Mária és nővére Eleonora fogadták[57] s kizárólag Máriának köszön-

wurde. Vnnd wie man glaublich sagt, so wär muglich gewesst, das mit so vil costung die Kays. Mt. dem turgkischen Tirannen ain grosse schlacht hatt lifern vnnd ain grossen herzug Jar vnnd tag davon unterhalten mugen. Mit solich dingen ist vast das 1550-te Jar gar verzert worden, vnnd ist Enntlich der prinntz widerumb In 51-ten Jar Im Sumer, vnnd mit Im sein vatter vnnd schwager Kunig Maximilian von Bohem, der Romischen Kunig ferdinanden sun, In hispanien geschiffet. (Jorg Kirchmair: *Denkwürdigkeiten seiner Zeit 1519—1553.* Fontes rer. Austr. Scriptores 1, 529.)

57 *Hist. Tagebuch d. durchl. Erzhauses Oesterreich* 70. l.

hette, hogy mint valóságos hódító járta be örömujjongás közt azon földet, melynek kormánya szintén reá várakozott s Mária, lóháton kísérve unokaöcscsét, ennek folyton oldala mellett állott, kitartva a fárasztó ceremoniák, ünnepségek, bankettek, a tavaszi tánczvigalmak és szinjátékok végtelen sokaságában.[58] E hosszas út valóságos próbáját adta a nő testi és leiki organismusa edzettségének, de egyszersmind az ő loyalis dynastikus felfogásáról is tanuskodott. Ő háza érdekében kötelességének tartotta személyes részvételével fokozni unokaöcscse diadalútjának erkölcsi hatását.

161. AZ ARANYGYAPJASREND JELVÉNYE.

Épp úgy kötelességének tartotta azokban a látványos ünnepségekben részt venni, melyekben háza fénye és hatalma külsőleg is megnyilatkozott. Az aranygyapjas rend káptalanának egybeülése fontos állami ünnepség volt, hiszen ezen a Megváltó, a Boldogságos Szűz és Sz. András dicséretére és dicsőségére, a keresztény vallás s a szentegyház védelmére és terjesztésére valamint a jó erkölcsök szaporitására alapított nagy rend alapszabályszerű feladatához tartozott a rendtagok jó erkölcsei felett őrködni s azok kihágásait megbüntetni.[59] Mária annál készségesebben vett részt a társasünnepségben, mert kedvező alkalmul szolgált jó erkölcsökre törekvő buzgóságának, de nem egy nemzetközi politikai ügy elintézésére is.[60]

[58] Bőségesen leirvák egész foliókötetben Estrella, a kiséret egyik patriotikus tagjának tolla által: *El felicissimo viaje del muy alto y muy poderoso Principe Don Felipe* czimű, Antwerpenben 1552-ben megjelent művében. Azonk. l. Prescott: *Gesch. Philipps des Zweiten.* I, 39—40. ll. Blok: *Gesch. d. Niederlande* 390—91. ll.

[59] L. Chifletius: *Breviarium Ordinis Velleris Aurei.* Antwerpen 1651. — Reiffenberg: *Histoire de l'ordre de la Toison d'or.* Brüssel 1830. — Zoller: *Der Orden vom Goldenen Vlies.* Altenburg 1879.

[60] Oláh Miklós egyik b. Burgiohoz 1531 november 23-ikán Brüsszelből intézett levelében irja: Noua hic pauca sunt. Caesar die Saturni futura profecturus est hinc Tornacum (azaz Tournai), celebraturusque ibi comitia ordinis velleris aurei, fortasse illis confectis etiam cum rege Gal-

Ám érdekes Mária személyes karakterét is szemlélni azon időben, melyet Németalföldön töltött. Ugy látjuk, hogy azt a képet, melyet az ő személyes tulajdonságairól ifjú éveiben megrajzolni igyekeztünk, most idősb korában határozottabb s jellegzetesebb színekkel kifejezőbbé tehetjük. Határozottsága szókimondó asszonynyá tette őt. Az volt ő még testvéreivel szemben is, bár iránt uk való szeretete és tisztelete, rajongásig fokozódott volt. Szókimondása egyes esetekben a kiméletlenségig kemény volt. Mikor Ferdinándnak 1529 június 13-ikán fia született, Mária szerencsekívánatait juttatta el hozzá, de felhasználta az alkalmat allampolitikai észrevételekre is. «Miután Isten annyi gyermekkel áldja meg, írja Ferdinándnak, annál szükségesebb, hogy fáradhatatlanul rajta legyen tartományait megtartani. Ő úgy látja, hogy nehéz lesz Magyarországot megtartani, mert a nemzet elégedetlen vele (Ferdinánddal) s átkozza azokat, kik arra csábították, hogy őt királylyá választák.»[61] Szókimondásával megszerezte magának azt a dicsőséges hírnevet, hogy ő, mikor tőlünk már búcsut vett volt, *Ferdinánd lelkiismerete* s a *magyar nemzet szava lett.*[62] Ő tőle reménylette a magyar honfi szerencsétlen hazájának külföldről érkező megsegítését.[63] Könnyek hullását látta Szalaházy Tamás egri püspök Mária elköltözéséből származni, mert e nő volt szabadságunk biztosítéka.[64] És ujjongó örömmel telt el, mikor hallotta, hogy a királyné visszatérőben van német- s osztrákországi útjából.[65]

Nem egyszer bizony nagyon nehéz helyzetbe jutott, mikor testvérei személyes érdekeinek conflictusában nyilatkoznia kellett.

lorum conuenturus. *Regina pariter eo proficiscetur. (Levelezése* 170. l.) És hogy a királyné tényleg elment s vele, az ő egyenes parancsára, Oláh is, kitetszik ennek egyik 1531 deczember 10-ikén Tournaiben irott leveléből, melyben az ottani ünnepségeket is leirja. *(Levelezése* 172—74.)

61 Sacher-Masoch i. m. 83. l.

62 U. o. 82. l.

63 Thurzó Elek ezt irja Sempte várából 1531 deczember 6-ikán Oláh Miklósnak: Est enim D. V. apud reginalem maiestatem pene ad latus, continua autem est maiestas reginalis cum sacra caesarea maiestate, fratre suo, unde nostra et omnium Hungarorum spes hactenus pependit. (*Levelezése* 170. l.)

64 Fentebb idéztük szavait.

65 Multum mihi in malis attulerunt solacii litterae vestrae — irja Oláhnak — quibus scribitis *maiestatem reginalem Hungariae nostrae appropinquare.* (Pozsony 1530. deczember 12. *Levelezése* 119. l.)

Károly császár egyik legszivósb óhaja volt, hogy mint mondja, *házuk* érdekében [66] fia Fülöp nyerje el a római császárság koronáját, melyre pedig I. Ferdinándnak volt igénye. 1550-ben, augusztusban terjesztette Károly ebbeli kívánságát a választófejedelmek elé az augsburgi gyülésen, melyen a császár test-

162. HOLLANDI ZÁSZLÓTARTÓ.
(Jacob de Gheyn rézmetszete után.)

véreivel személyesen találkozott. Ferdinánd nagyon szigorúan ragaszkodott jussához s ettől sem a császár követelései, sem a császár nővéreinek, Máriának és Eleonorának kérései és könnyei daczára sem állott el. Mily nagy fájdalmat szenvedhetett a családja szolgálatában álló nő, mikor látta, hogy már-már szakadásra kerül a dolog s Ferdinánd testvérei elől teljesen

[66] L. 1550 deczember 16-ikán kelt s nővéréhez, Máriához intézett jellemző okiratát, melyben tervéről azt mondja: «ce que convenait pour establir noz maisons» s Ferdinándot hálátlannak és csalónak mondja. (Közli Lanz: *Korrespondenz des Kaisers Karl V.* Leipzig 1846. III, 18.)

félrevonult. Valóságos ír volt sebzett lelkére, amikor végre is egy privátszerződés a viszálynak véget vetett abban az értelemben, hogy míg Ferdinánd a császári koronát kapja meg, annak birtoklásában őt majd Fülöp kövesse, azt pedig Miksa, Ferdinánd fia.[67]

Az igazságot, melyet Mária mindenki számára szentnek tekintett s mindig, mint láttuk, már magyarországi helytartósága idejében biráskodásának alapelvét képezte, a maga jogainak és igazainak megóvásában szintén elengedhetetlennek tartotta. A benne rejlő igazságérzés hozta magával, hogy ő magyarországi javairól még elköltözködése után sem mondott le s mikor e javak nagy része Szapolyai kezeibe ment, nem habozott ezeket tőle még a szultán közbenjárásával is visszaszerezni. A Konstantinápolyban járt Scepper Kornél volt ott az ez ügygyel megbízott procuratora.[68] Ugyanazon igazságérzésének kifolyása volt, hogy elfogadtatta, megerősíttette s egész terjedelmében átiratta Miksa főherczeggel, mint I. Ferdinánd örökösével az ő jegyajándékát s Magyarországban bírt özvegyi javait illető ama szerződést, mely I. Ferdinánd és ő közte, Károly császár közbenjárására és békebirósága mellett, Augsburgban 1548 márczius 7-ikén létrejött.[69] Mária e szerződés végrehajtásánál a maga biztosaiul báró Eyczing Ulrik tanácsosát, hallersteini Haller Farkas lovagot, udvarmesterét, kincstartóját s tanácsosát, Sparentorfi Krabat György és Scharberger Orbán titkárait nevezte ki s hatalmazta fel.[70] Ez igazság- és jogérzésből folyólag elszámoltatott magának tisztviselői pénzkezeléséről

67 Prescott: *Gesch. Philipps des Zweiten* I, 44—45. Botka: *Magy. Sion* II, 26—27.

68 1533 június 20-ikán értesíti Konstantinápolyból Scepper Oláh Miklóst: Pro serenissima reginali maiestate, cuius ego procurator hic fui, obtinui restitutionem bonorum, quae habuit in Hungaria; iubetque magnus caesar Wayuodae (Szapolyainak) ea ut restituat. (Oláhnál *Levelezése* 380. l.) Egy későbbi, 1534 június 2-iki levelében ugyanő írja Konstantinápolyból Oláhnak: Ita, quae anno superiore magnus caesar promisit, de restituenda scilicet dote serenissimae reginae Mariae; iterum nunc me admonente, bis confirmauit. (U. o. 504. l.)

69 Augsburg 1548 márczius 8. Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 153—165.

70 Augsburgban 1548 márczius 10-ikén kelt levelében.

még ezek halála után is[71] s kifizettette magának követeléseit adósai hagyatékából.[72] Követeléseiről még testvére, Ferdinánddal szemben sem mondott le.[73] Az ő kérésére kellett Ferdinándnak 1551 márczius 9-ikén Augsburgban akként intézkednie, hogy a királynétól haszonbérbe vett bányavárosok s egyéb özvegyi javak évenkénti 34 ezer magyar forintnyi díja fejében 1551-től kezdve a következő 6 évre Mandlich Mátyás augsburgi polgár előre, összesen 204 ezer magyar forintot fizessen. Ezért Mandlich Mátyást Ferdinánd a bécsi és ausseei sóhivatalok jövedelmeivel biztositotta.[74] Perre hagyta jönni igazait, ha azokat veszedelem fenyegette.[75] Egynél több adatunk van arra nézve, hogy adósait exequáltatta[76] s hogy jogait avagy jogaiból folyó érdekeit kér-

71 Így meghagyja Turnhoutból 1550 július 12-ikén Himelreich Boldizsár alkamaragróf örököseinek, hogy az ennek hagyománya közt maradt, őt, a királynét illető irományokat Scharberger Orbánnak átadják; egyúttal számoljanak is el azon összegekről, melyekről Himelreich, mint élete végszakában befolytakról még nem számolt el. (*Brüsseli Okmtár* II, 226.)

72 Így megbízza Brüsszelből 1551 november 15-ikén Oláh Miklóst, hogy 500 ftnyi követelését a nemrég elhalt esztergomi érsek hagyatékából, ha lehet, készpénzzel fizettesse ki. (Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 305—306.)

73 1531-ben Linzben Mária és Ferdinánd adósságai ügyében egyezség történt, eszerint Mária elhalasztotta ugyan adósságainak behajtását, de nem engedte el azokat, sem nem ajándékozta oda. (U. o. 17., 30.) Ferdinánd 1541 június 30-ikán Regensburgban irott levelében bocsánatát kéri Máriának, hogy követeléseinek eddigelé eleget nem tehetett, mert János király halála után sok zavart csinált neki Frater György. (Ferdinánd sajátkezű levele Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 39—40.)

74 *Brüsseli Okmtár* II, 237.

75 Mária királyné és Selmecz város között peres ügy forgott fenn: Ferdinánd meghagyja a magyarországi kormánytanácsnak, hogy ezt az ügyet vizsgálja meg s tudósitsa őt. A megidézett selmeczekkel a tárgyalás több napon át Pozsonyban folyt. A kormánytanács kéri a királyt, hogy a selmeczieket jogaikban és régi szabadalmaikban tartsa meg. Posonii, die 14 Novembris 1549. (Kiss: *Helytart.* 178—180. ll.) Ismerjük egész lefolyását azon pernek, melyet Mária a selmeczekkel, mint Hilpranth Péter örököseivel folytatott. (Summarium processus facti in causa serenissimae dominae reginae etc. eiusque thezaurarii cum civibus Sebniciensibus et heredibus quondam Petri Hyllpranth. Datum Posonii, die 15 Novembris 1549. Közli R. Kiss: *Helytart.* 182—186.) A következő 1550-iki évben Mária királyné felhatalmazza Scharberger Orbán udvari titkárát és Schrodt Kristófot, hogy azon jelentékeny összeget, melyet a 7 bányaváros polgárainak kamarai pénztárából kölcsön adott, azoktól beszedhessék. Scharbergert különösen felhatalmazza arra is, hogy, ha az említett adósságokat jószerével beszedni mindjárt nem lehetne, evégett a királyné nevében ügyészt nevezhessen és rendelhessen. (Turnhout 1550 július 13. *Brüsseli Okmtár* II, 226—27.)

76 Abban az utasításában, melyet Turnhoutban 1550 július 24-ikén titkárának, Scharberger Orbánnak adott, panaszolja, hogy miután a bányavárosok adósságaik fizetésében hanyagok s különféle kibúvóajtókat keresnek, Scharberger Schrodt Kristóffal a kettejöknek aziránt külön is

lelhetetlenül óvta.[77] Hogy az adósságok behajtását eredményesebbé tegye, a behajtónak százalékokat engedélyezett.[78] Ám mindez csak nagy igazságszeretetéből folyt, mert hogy lelke mélyében jóindulatú, könyörülő, készséggel segítő egyén volt, úgy mint bátyja a császár,[79] ezt azon készsége bizonyítja, melylyel kijelenté, hogy egyes exequáltakról és azok gyermekeiről ő kegyelmesen gondoskodni fog.[80] De bizonyítja jószívűségét egész élete is. Készséggel teljesítette a hozzá folyamodók kéréseit.[81] Közbenjárt érdekeik megóvásában.[82] Megalapította kegyességével sok ember szerencséjét.[83] Hálásnak mutatkozott

adott felhatalmazás szerint, az adósságok behajtására *mindent, ha szükséges, az adósok javainak lefoglaltatását is, megkísértsék.* Az így behajtott pénzt adják Scharberger János kezeihez, ki azt, miután az adósoknak erről nyugtatványt adott, Kremer Farkasnak Bécsbe küldje el. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 230.) Ugyanebben az utasításában meghagyja nevezett titkárának, hogy mivel a Nadlerné asszonynál levő adósság megfizetését eddigelé azon reményben halasztotta el, hogy az magát majd csak összeszedi: látván most, hogy annak gazdasága mind alább száll s később még tehetetlenebb lesz fizetésre: azért rendeli, hogy ezen adósság a selmeczi bírák által múlhatatlanul behajtassék. *(Brüsseli Okmtár* II, 231.) Azonkivül meghagyja Scharbergernek, hogy a Dobraviczky János örököseitől adósság fejében bíróilag lefoglalt s a királynénak ítélt sz.-kereszti udvara s javai eladassanak. (U. o. és III, 4—5.) Ugyanő 1551-ben a Selmeczen lakó Kriegl Szebaldot és mostoha fiat adósság fejében exequáltatta. *(Brüsseli Okmtár* II, 308.)

77 A Selmeczen lakó Kriegl Szebaldtól és mostoha fiaitól adósság fejében törvényesen lefoglalt tizenheted bányarészt Horváth Györgynek adományozta. Brüsszel, 1551 november 23-ikán. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 308.) A Dobraviczky örököseitől adósság miatt lefoglalt birtokot Rosa Pál körmöczi polgárnak s idöszerinti pisetariusnak eladta örökáron. (1553 április 1. *Brüsseli Okmtár* III, 4—5.)

78 Így Schrodt Kristófnak minden behajtandó, elismert biztos adósságokból a 10-ik, a többi adósságokból, kivéve a Nadlernéét, a 4-ik szerint járjon neki. (Turnhout 1550 július 24-iki utasítás, *Brüsseli Okmtár* II. 231.)

79 Mocenigo Alajos 1548. évi zárójelentése Fiedlernél i. h. XXX, 21.

80 Így az említett Nadlernéről és gyermekeiről. *(Brüsseli Okmtár* II, 231.)

81 Mária királyné (Gent 1552 január 18.) kéri Oláh Miklós egri püspököt és kir. cancellárt, igyekezzék Ferdinánd királynál kieszközölni, hogy Landor Péter, ki neki magyar borokat szállított, udvarára és házára az ősei által nyert szabadságot megkapja, vonwegen genediger Bestettigung vnnd Confirmation ainer befreiung seiner voreltern Hausz vnnd Houe zu Helassen vnnder vnnser Herrschafft hungr. Altenburg gelegen. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 316—17.)

82 Így közbenjár Ferdinánd királynál, miután ez Erdélyt birtokába vette, hogy Vingárti Horváth Gáspár özvegye, Lytgerkh Johanna boldogult férje elkobzott erdélyi birtokait visszakapja. Brüsszel 1551 november 16. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 304—305.)

83 1552 január 6-ikán Oláh Miklós azt írja Prágából Mária királynénak: Nouit optime Ma*tas* Vra *me omnia Ma*ti *Vrae debere, debituramque semper pro sua in me clementia dum viuam.* (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 315.)

a neki teljesített szolgálatok megjutalmazásában,[84] azok érdekeit tehetsége szerint előmozdította s ügyeiket ajánlotta azoknak, kik segíthettek.[85] Igazán érdemeseknek ügyét előmozdította az útban álló akadályok daczára is.[86] Szorgalmazta nyudíjasainak kielégítését.[87] Bár szigorú volt másoknak vele szemben kötelező szolgálatai megkövetelésében[88] és hajthatatlan az igazság elismerésében, mégis nem hiányzott benne a figyelem és gyöngédség sem. Erre vall magaviselete elutasított kérői iránt,[89] s erre azon kegyes fogadása, melyben a nála járt Wallop Jánost részesítette s kinek fáradozását és iránta való jóindulatát egy arany kupával hálálta meg.[90] Gyöngédségét és figyelmét árasztotta azok családja iránt, kik az ő és bátyja, a császár szolgálatában fáradoztak. Azelőtt hogy Scepper Kornél követi minő-

[84] Oláh értesíti Sceppert, hogy ő a királynét Scepper érdekében megszólította. Post plurimos de seruitiis tuis caesari iam exhibitis et etiam deinceps exhibendis sermones, *maiestas sua et hilari et clementi vultu accepit oblationem seruitiorum tuorum*, nunc in rebus ipsius factam. (1533 január 14. *Levelezése* 272. l.) Egy másik levelében (Brüsszel 1533 márczius 5.) hasonlóképen Sceppernek Oláh által történt ajánlását hilari fronte eam accepit commendationem, responditque se non dubitaturam de tua opera ac diligentia. (U. o. 319 l.) Waldseei Scharberger Péternek, tanácsosának és titkárának, mint ki ily minőségben szolgálta őt etlicher heer in Hungarn, Osterreich und an unserm Hof, 100 ftnyi évdíjat rendel magyar és ausztriai jövedelmeiből. (1539 április 4. Brüssl in brabant. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 24—25.)

[85] Igy ajánlotta a nála titkár- és tanácsosképen alkalmazott Oláh Miklós fehérvári őrkanonoknak ügyét s járul a legmelegebben ahhoz Scepper Kornélnak, az ehhez 1533 január 14-ikén intézett levelében. Ez kitünik Sceppernek Linzben 1533 február 8-iki, ő hozzá intézett leveléből. (Fogalmazása megvan a brüsszeli kir. ltárban, honnan közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 198.) Ugyancsak Oláh érdekében irt Mária úgy Ferdinánd királynak, mint a tridentini bíborosnak. Ez kitetszik magának Oláhnak 1533 január 14-ikén Scepperhez irott leveléből, melyben mondja: Nuper regina in commendationem harum rerum scripsit et ad regem et ad Tridentinum. (*Levelezése* 275. l.)

[86] Bátyja a császár az ő szolgálataiban sokat fáradozott Scepper Kornélt kinevezte a királyné tanácsosának. E kinevezés végrehajtásának útjában állott a császár egy korábbi rendelete, mely tiltja a tanácsosok számának szaporitását. A királyné örömmel vette Scepper kinevezését s mikor promotiója ellen felhozták a császár korábbi rendeletét, a királyné azt nem akadályozónak mondotta. Respondit id non obstaturum. (Oláh erre vonatkozó 1534 február 8-iki levele *Levelezésében* 453. l.)

[87] L. bővebben a *Brüsseli Okmtár* II. köt. 231. l.

[88] Sacher-Masoch i. m.

[89] Sacher-Masoch i. m. 133—141. ll.

[90] Wallop János Wolsey bíbornokhoz 1527 április 26-ikán irt levelében mondja: I ynsuer your Grace the Quayn of Hongary dyd intret me very well, and at my departyng Sche sent me a goodly cupe. (A Cotton-féle könyvtárból közli Simonyi: *Londoni Okmtár* 78. l.)

ségben Konstantinápolyban járt, a királyné, Gentbe érkezve, egyik bizalmas pohárnokát Scepper nejéhez küldötte, ura távollétében őt vigasztalandó és kegyéről őt biztosítandó.[91] Mikor pedig a királyné Gentet elhagyta, Oláh Miklóst Sceppernéhoz küldte búcsuzni.[92]

A mit pedig ellene mint bosszúálló nő ellen felhoznak, csak olyan, a mi nem természetes karakterét mutatja, hanem női

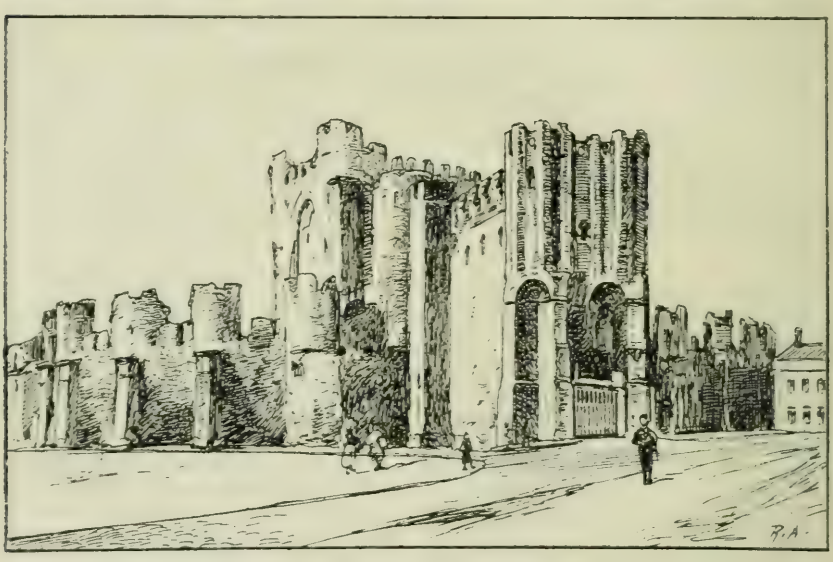

163. A RÉGI KIRÁLYI KASTÉLY GENTBEN.
(Richter Aurél rajza.)

érzékenységéből folyt: a mi többé-kevésbbé minden emberben, kivált nőben megvan. Mikor politikai ellenfele földig forgatja fel egyik legszebb építészeti alkotását s tűz martalékává teszi azon alkotásainak összes értékes berendezését, természetes, hogy azt a fájdalom első pillanatában megtorolni óhajtja. «Olyan az asszonyi természet, a legnagyobbé is, hogy igen bosszúállók, ha megsértetnek», mondja Brentome. Mikor azok az alattvalók,

[91] Regina, írja Oláh Sceppernek 1533 augusztus 12-ikén Gentből, ut antea de hoc ad te perscripseram futurum, ex suis intimis pocillatoribus miserat unum ad uxorem tuam consolandam, et in spem clementiae suae, dum occasio se ferret, consequendas erigendam. (*Levelezése* 393. l.)

[92] Heri vesperi, írja Oláh ugyanazon levélben, ut ei et filiolo et filiae valedicerem iussit. (U. o.)

kik az ő és testvére V. Károly császár hálájára lekötelezve voltak, ellenök fellázadnak, érthető, hogy a megtorlás vágya szállotta meg őt s hogy a lázadás leverése után szive kiengesztelést csak akkor érzett, mikor a lázadás szítói kivégeztettek s a többiek térdenállva életökért könyörögtek előtte.[93] Ám a szenvedély első felhevülése után Mária az maradt s annak mutatkozott, a mi valójában volt: *nemes és jóságos nő*. Hogy mennyire képes volt megnyerni ismerőseit, hiven mutatja Batthyány Ferencznének egyik Máriához intézett levele, melyben magasztalja az ő, az iránő és férje iránt mindenha tanusított kegyességét, mely akkora, hogy ha száz évig élne, azt Ő felségének eléggé meg nem köszönhetné. «Amig élek, mondja, Ő felsége szolgálatát el nem hanyagolom, mint kegyelmes Urnömét csakúgy, mintha szerződtetett jobbágya volnék.»[94] Már előbb, 1552 szeptember 2-ikán férje, Ferencz gróf, tudósítva Máriát a hazai válságos viszonyokról, kéri őt, hogy ha netán neki és feleségének kivándorolnia kellene, fogadja őket kegybe, mert a királyné az ő egyedüli reményök.[95] Az a Brodarics, kit

93 Igy történt ez a brüsszeli és a genti lázadások alkalmakor. Az elsőt illetőleg olvassuk Oláhnál: Credo te audisse tumultum Bruxellensem insanum. Regina post multas eorum supplicationes clementiam eis impertita est; confirmationem priuilegiorum a regina per tumultum vi quasi extortam reportarunt; abrogata sunt eorum quaedam priuilegia de homicidis contra gratiam caesaris ad 24. horas occidentis, de concione, ut ipsi vocant, coronata, et pleraque alia, damnificatis, quorum domus direptae erant, soluerunt quatuor millia florenorum, caesari et eius successoribus relaxarunt coronatos sexcentos ut opinor eis solui annuatim consuetos; multamque aliam suae rebellionis exoluerunt poenam. Reginae ad hoc oppidum octaua huius (1533 január 8.) mensis reuertenti usque ad centum et quinquaginta ex primoribus oppidanis usque ad ecclesiam parochialem, quae uno iactu extra portam est versus Haal, prodierunt pullati cum facibus obuiam, illamque genibus istic flexis exoratam conduxerunt ad curiam. (E levél Scepper Kornélhoz van intézve s 1533 január 14-ikén kelt Brüsszelben. *Levelezése* 275. l.) A genti lázadást pedig l. Sacher-Masoch erről szóló külön művében.

94 Intellexi summam et ingentem Ma^{tis} Vrae clementiam, quam semper et ab jnicio Ma^{tas} Vra erga me et consortem meam, seruitricem suam graciose deuictu(m) extitit, quod ego, si centum viuerem annis, Ma^{ti} Vrae inseruire nullo modo possem... ego quoad vixero, in omnibus Ma^{ti} Vrae inseruire non negligam, veluti dominae meae clementissimae, tamquam si Ma^{tis} Vrae conductitius seruus essem. (Ered. a brüsszeli kir. ltárban. Kelt 1552 deczember 14-ikén a királynénak 1552 november 23-iki levelére. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 309.)

95 Ut si mihi hinc ex patria (deo ita volente) migrari contigerit (precor tamen deum ut prius det mihi hic mortem), in neminem tantam spem collocatam habeo sicut in Vestra S. Majestate. Quare nunc

politikai okok kényszerítettek a királynét és pártját a mohácsi vész után nemsokára elhagyni, mintegy bűvös erő által érezte magát a királyné személyéhez vonzatni. 1533 márczius 8-ikán oly levelet intézett Pozsonyból Oláhhoz, mely amily meglepő oly megható is. Kéri a királyné titkárát, ajánlaná őt a királyné kegyelmébe, mert bármint alakuljanak is a közügyek s bármit is mondanak vagy mondtak valaha felőle Ő felségének, ő nem tud megfeledkezni annyi kegyességről és jóságról, melylyel őt a méltatlant és érdemetlent támogatta és nemcsak a vele egyenlők, de az őt felülmulók, a nálánál kiválóbbak közt is az ő tekintélyével felemelte. Mely jóságáért ő, míg él, Ő felségének minden módon hálás lenni akar. És ha oly nagy távolság nem elválasztaná őt a királynétól, ő nem türtőztethetné magát, hogy ő felségét hódolatteljesen fel ne keresse. De ha az Uristen, mint reméli, sőt jövőre biztosra veszi, békét hoz az országra, akkor ő a hosszú út fáradalmaitól nem fog visszarettenni, hogy legalább kis részben nyilvánítsa ő felségének háláját.[96] De Brodarics másszor is eseng Oláhnál a királyné kegyének számára való kieszközléséért,[97] mert ez életének legfőbb óhaja.

quoque supplico Vestre S. Maiestati, veluti domine mee clementissime, dignatur mei et sue seruitricis (az ő felsége) memor fieri, ac si eo circa Vestram S. Maiestatem nobis eundum erit, dignetur nos graciosis oculis videre. (*Brüsseli Okmtár* II, 354.)

96 Rogo autem T. D. ut obsequia mea humillima in gratiam maiestatis reginalis dominae nostrae clementissimae commendare per omnes occasiones velit; non possum ego quomodocunque negotia publica vadant, quicquid suae maiestati de me dicitur, aut aliquando fortassis dictum est, obliuisci tantae gratiae ac benignitatis, qua me indignum et immeritum sua est maiestas prosequuta, et supra omnes non solum aequales meos, sed me longe superiores sua authoritate euexerat. Pro quo suae maiestatis in me tanto beneficio volo, donec viuam, suae maiestatis erga me gratiam omnibus, quibus potero modis quaerere. Et utinam tam longo terrarum spatio non defungeremini a nobis, non potuissem profecto huc etiam usque mihi temperare, quin suam maiestatem reuerenter adiissem. Sed si Dominus Deus pacem dederit, ut spero, et plane futurum confido, non grauabit me ista etiam tam longe terrarum spatia emetiri, ut suae maiestati vel in parte saltem aliqua animi mei gratitudinem ostendem. (*Levelezése* 316. l.)

97 Rogo te domine, írja ő Oláhnak 1536 február 26-ikán Nápolyból, ut meam humillimam seruitutem in gratiam sacrae reginalis maiestatis dominae meae clementissimae commendare velis. Cui si ob meum ex Posonio a se et a vobis discessum adhuc indignatur, possem vero illud dicere, quod est apud poëtam: Inuitus regina tuo de limine cessi, Sed me fata Deum, quae nunc has ire per undas Imperiis agere suis. (*Levelezése* 569.)

Ajánlja tehát neki az ő legalázatosabb szolgálatait.[98] Thurzó Elek is mindvégiglen megőrizte szivében Mária iránt való szeretetét és megbecsülését. A királyné betegségéről kapott hírek szomorúsággal és fájdalommal töltötték el.[99] Egyre ajánltatja magát kegyeibe s felajánlja neki halála napjáig való szolgálatkészségét.[100] Semminek sem örülne inkább, mint annak, ha a királyné valamikor visszajönne közéjök. Más, tőle még távolabb álló egyének is hódoló szeretettel viseltetnek iránta. Gilinus Camillus, a milanói fejedelem titkára és tanácsosa a királyi úrnő «lábait csókoltatva» a legjobb egészséget kívánja neki, hogy hálásaknak mutatkozzanak annak, *kinek mindenöket köszönhetik.*[101] Graphaeus Cornelius hálatelt szivvel Máriának dedikálja egyik művét.[102] Szintén megható Burgio pápai nunciusnak a királyné titkárához intézett azon kérelme, fejezze ki úrnője előtt az ő hódolatát, melyből megértve ő felsége, hogy semmi sem fekszik annyira szivén, mint annak ügye és érdeke.[103] Még

98 Et spero, quod maiestas eius in me propitios conuertat oculos. Quod precor Deum, ut mihi contingat. Tu vero interim rogo, non cesses eius maiestatem mihi reddere placabilem. Quo non est aliud, quod magis in vita exoptem; obsequiaque mea humillima in gratiam eius reginalis maiestatis per omnes occasiones commendatis. (1536 április 22-ikén, Róma. *Levelezése* 575. l.)

99 De maiestatis reginalis aduersa valetudine plurimum profecto tristamur, írja Oláh Miklóshoz intézett egyik 1434 április 13-ikán keltezett levelében. *(Levelezése* 490. l.)

100 Scripsimus et nunc ad eius maiestatem, írja ugyanazon levelében, cui D. V. (t. i. Oláh) seruitutem nostram commendare velit, idque diligentissime. Commendat D. V. maxima nos seruitia et quidem summa fide ac diligentia tum tempore serenissimi et clementissimi principis nostri domini Ludouici regis, tum deinde quoque exhibuisse, cum maxima rerum e bonorum meorum iactura, quae et modo nos premit, magnis ob fidelitatem et seruitia in commodis et detrimentis oppressos; tantum abest, ut auctum me ab eius maiestate gloriari liceat; cupio quidem eius maiestatis beneuolentiam, et dum vita manebit seruire contendam. (U. o. 490. l.)

101 Serenissimae D. D. reginae dominae nostrae clementissimae pedes deosculor. (1534 június 14. Milano. Oláhnál *Levelezése* 505. l.) Serenissimae reginae D. dominae nostrae clementissimae pedes meo nomine deoscularis, cuius bonam valetudinem dux meus et nos omnes tantum desideramus, quantum debemus, isti enim omnia debemus. (1534 június 15. Milanóból Oláhnak. *Levelezés* 508. l.)

102 Epithalamion Virginis Mariae augustissimae reginae dicatum (cum alia quaedam eius farinae illi addenda ad limam reduxero) impressum curabimus, tibique exemplaria aliquot mittemus. (1535 postridie Andreae. Oláhnak. *Levelezése* 564. l.)

103 Serenissimae reginae obsequium meum cupio per te commendari, ut intelligat nullam rem mihi esse ita maximam, quam ego libenti animo non effundam, modo cognoscam in rem maiestatis suae

magasztosb dicséretben részesíti őt Rotterdami Erasmus, ki felismeri benne «a fennkölt nők legjobbikában, a mennyei jóságot,

164. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

mely számukra fájdalom és zaklatás után vigaszt és derűt hozott s kiért méltán hálát szavazhatnak Istennek és boldognak mond-

ac familiarium suorum fore. (London, 1531 november 8. Oláhnál: *Levelezése* 167. l.) Ugyancsak Oláhnak egyik 1533 június 23-ikán Gentben kelt s Burgiohoz intézett leveléből is kitetszik, hogy az utóbbi mennyire készséges szolgálatu volt Máriával szemben. Serenissimae reginae meae, írja Oláh, te non modo verbis ut iussisti commendaui, sed eam etiam epistolae tuae partem, in qua ea de re agebas, illi perlegi. Quae ut princeps clementissima, et ut merita tua ab

hatják a hazát, melynek osztályrészül ily úrnő jutott, mint kinek kormánya alatt az jámborságban s szabad művészetekben annyira virágzásnak indult».[104] Ugyanő egy másik levelében Máriáról úgy beszél, mint kinek «különös bölcseségét és jámborságát mindenki hirdeti».[105] Majd elhalmozza Oláht szerencsekívánataival amiatt, «hogy a szerencse jóvoltából annyira tisztességes helyet foglalhat el annál a nőnél, *kinél a fejedelmi nők sorozatában emberségesebb s sz. erkölcsökben tündöklőbb nincsen*«.[106] De gratulál önnönmagának is «mint kinek barátja egy oly hatalmas kiváló nő oldalán van, kinél magát felette ajánlhatni kívánkozik s kinek iránta való kegyét ő örökre bírni kívánja».[107]

A milanói fejedelem titkára Gilinus Camillus nem kisebb elragadtatással és magasztaló hálálkodással ír Máriáról. Oláhhoz 1534 október 12-ikén írott levelében «örömét fejezi ki a ritka kitünő nő jóléte felett, nem tud neki eléggé hálás lenni, a miért Ő felsége az ő csekélységét kegyeivel annyira elhalmozza. Nem szünik meg lelkének nagyságát és arányban való kiválóságát csodálni s kész az ő szolgálatában fejét is feláldozni».[108] Hogy maga fejedelmi ura, a milanói herczeg is csodálattal van Mária iránt eltelve, azt ugyancsak Gilinus mondja Oláhnak: «Az én

ea exigebant, libenter oblationem commendationis tuae audiuit, incolumitatem, statum et conditionem tuam praesentem a me interrogans. *(Levelezése* 382. l.)

104 An non evidenter agnoscimus in te foeminarum illustrium optima, divinam bonitatem, quae post vinum et acrimoniam tentationis infudit oleum consolationis, ac post saevissimas procellas fortunae saeuientis largita est optatam serenitatem . . . Itaque qui pro te doluimus, merito pro te gratias quidem agimus Deo, gratulamur autem non tam tibi, quam patriae nostrae, talem habiturae dominam, cuius auspiciis gubernata longe magis pietate ac disciplinis liberalibus, quam opibus efflorescet. (A levél kelt breisgaui Freiburgban 1531 deczember 12-ikén s magához Máriához van intézve. Közli Ipolyi: *Oláh levelezése* 175—76. ll.)

105 Reginae Mariae tum singularis prudentia, tum pietas praedicatur ab omnibus. (Breisgaui Freiburgban 1532. III. Calendas Martii. *Oláh levelezése* 202. l.)

106 Libet autem utriusque felicitati gratulari: tuae, cui contingerit apud eam, qua inter principes foeminas nulla est neque humanior, neque moribus sanctioribus honorificum tenere locum.

107 meae: qui tam candidum habeam amicum apud prepotentem dominam, cui magnopere velim esse commendatus; cuiusque in me favorem optarim esse perpetuum. (Erasmus levele Oláhhoz. Freiburg 1530. október 9. *Levelezése* 89. l.)

108 Laetor reginam nostram rarissimam, et cum illa antiquitate clarissima conferendam, bene valere . . . Non possum non per multa maiestati suae debere, quae clementia sua me nihili hominem comprehendat. Ego pro hac re ne ingratus videar, et soleo, istius animi magnitudinem, et in

uram, a herczeg úgy tekinti Ő felségét, mintha annak szolgája volna és bámulattal van iránta eltelve.»[109]

Az oldalán évek során át titkári minőségben működött Oláh Miklós, kinek hivataloskodásában bőséges alkalma volt Máriát alaposan megismerhetni, dicséri «világosan látó éles elméjét, mint ki ritka jelenség az asszonyi nem közt. Igazi nővére nemcsak vér szerint Ferdinándnak, hanem annak elméje, jámborsága, erényei s egyéb testi-lelki kiválóságai szerint is.»[110] A császár követe, Scepper Kornél becsvágyát látta kielégítve akkor, mikor ura őt Mária tanácsosául kinevezte.[111]

Ha Mária költséges kormányzása miatt a rendeknél, mint ilyeneknél nem is állott különös szeretetben, az egyeseknél mégis, ezek körében is, szeretetben és becsülésben részesült. Oláh Miklós egyik leveléből tudjuk, hogy Máriát Monsban, mikor oda Binchéből költözködött, a lakosság ujjongva fogadta.[112] Ugyanőtőle tudjuk, hogy Valenciennesben, odaérkeztekor fáklyákkal és szövétnekekkel, az öröm és vígság minden megnyilvánulása mellett fogadták. A város polgárai neki ezenkívül 500 Károly-aranynyal megtöltött középnagyságú ezüst tartályt ajándékoztak.[113] Egy másik városban is a legelőzékenyebben fogadták,

omnibus rebus excellentissimam virtutem admirari non desistam, hoc certo consilio, et pro eius seruitio caput meum semper exponam.

[109] Dux meus maiestatem suam, ut vere seruum decet, suspicit, et admiratur. (Oláhnál: *Levelezése* 532. l.)

[110] perspicacis est ingenii et acuti, rara est inter sexum mulier. Si regem introspexisti a tam diuturna conuersatione, quemadmodum ego illum (cuius etiam licet in sufficiens sum secretarius et consiliarius), iam dudum cognovi, haec illi soror vera est non modo sanguine, sed etiam ingenio, probitate, virtute aliisque animi et corporis dotibus. (1533 deczember 28-iki, a lundi érsekhez intézett levelében. *Levelezése* 437. l.)

[111] Caesar concessit mihi locum in consilio priuato, aut secreto apud reginalem Maiestatem, irja Scepper Oláhnak, dic, reginali Maiestati, *me locum illum consiliarii ambiuisse*, non minus ut rebus Maiestatis suae aliquando inservirem, quam ob aliud aliquid. (1534 január 17. *Levelezése* 444. l.)

[112] Erasmus Rotterodamushoz 1532 november 26-ikán Monsból (Bergenből) irott levelében olvassuk: Venimus huc nudiustercius *cum quanta popularium laeticia, qua puerorum, adolescentium et matrum familias alacritate, non opus esse arbitror me tibi declarare*, miután ezt Erasmus embere, ha visszatér, elmondhatja neki. (*Levelezése* 265. l.)

[113] Oppidani cum taedis et facibus, ut moris est huius patriae, reginae occurrerunt, et omnia iucunditatis signa, quae fieri potuere, ostenderunt in reginae ingressu...Ciues eius loci praesentarunt erginae dono hiatum argenteum mediocrem quingentis Carolis impletum. (*Lev.* 266. l.)

két napon át vendégszeretetben s kedves látványosságokban is részesítették.[114] Maga az ország fővárosa, Brüsszel, megbánva egy alkalommal tanusított ellenkezését, a visszaérkező királynét nagy ünnepséggel fogadta.[115]

[114] Venimus ad oppidum quoddam Canay nomine, quod Sempy antiquior ab imperatore habet in officium. Excepti isthic ab eodem sumus humanissime biduum, tractatique honorifice. Nam ultro hospitalitatem nobis factam, praebita sunt etiam spetaculo non inamoena. Regina profecta illic fuerat ad viuarium ferarum, in quo et equi siluestres dicuntur esse. *(Levelezése* 266. l.)

[115] Qua huc regina inducta fuerit solennitate, irja Brüsszelből 1533 január 10-ikén Resciusnak, et quam Bruxellenses egerint et agant tumultuum perpetratorum poenitentiam, referre idem poterit Henkellus. *(Levelezése* 231. l.)

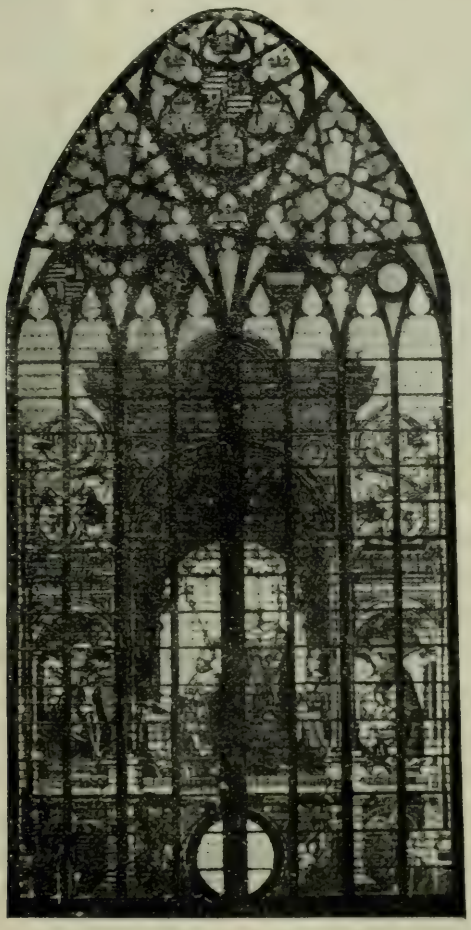

165. MARIA ÉS II. LAJOS VOTIVABLAKA A BRÜSSZELI SZÉKESEGYHÁZBAN.

XXIII.

MÁRIÁNAK TUDOMÁNYOS, SZÉPMŰVÉSZETI ÉS ZENEI FOGLALKOZÁSA. SPORTKEDVELÉSE.

Az államügyek sokasága mellett talált Mária időt tehetségeinek, ízlésének és hajlamainak egyéb téren is eleget tenni. Residentiái: Brüssel és Mecheln az elegáns székvárosok bélyegével ékeskedtek. Nem voltak ugyan színhelyei az oly lármás és pazar ünnepélyeknek, mint milyenek a franczia király és a császár udvaraiban szokásosak voltak, de mégis magukban egyesítették a kormányzati, tudományos és művészeti elökelőséget, a társaság színét-javát, nagy neveket, fényes talentumokat, híres szépségeket. Mária lakótermei a szépmüvészetek, a tudomány, az irodalom és a ritkaságok tárai voltak. Összes használati tárgyai művészi kivitelüek voltak. Ezekből való lehet az az ezüst tintatartó is, mely az árvízkárosultak javára Budapesten, a Károlyi-palotában 1876-ban kiállított emléktárgyak közt volt látható.[1] Az a Mecheln, melyben Mária resideált, a mai Mechelntől óriásilag különbözött. Ma Mecheln, Belgium prímási székhelye a maga nagy csendességével és vidéki elzárkózottságával, valamint lakosságával nagyon megfogyatkozott anyagi viszonyainál fogva is éles ellentétben áll régi elevenségével, sürgő forgalmával és polgári gazdagságával. Ma szinte hallja az ember az utczái kövezetének hasadékaiból kisarjadzó fü és bozót növését. Fényes multjára csak kevés épülete emlékeztet. Templomai, kivált a nagyszerü gótstilü, hatalmas tornyú és ékes szentélyzárású székesegyháza és tágas piaczán a régi kormányzósági épület, mely ez idő szerint restaurálás alatt van s pompásnak igérkezik. Míg a város templomai a régi idők pénzbeli tehetősségét és lángoló hitbeli buzgóságát

[1] Ez idő szerint a báró Redl-család tulajdona. (L. I(polyi) A(rnold) czikkét a *Századok* 1876 évf. x, 497.

juttatják eszünkbe, addig a Tribunál néven szereplő piaczi nagy épület közvetlenül Mária emlékezetét éleszti fel szemlélőjében. Az épületet a királyné fivére, Károly császár emeltette s azt a mai restaurálás azzal a szerencsés eszmével fejezi ki, hogy a kapuzat fölött a hatalmas monarcha kőből faragott szobrát helyeztette el. A hatalmas, négy frontot tevő palotának még nem restaurált része építészetileg igen festői tömeg. A rajta levő

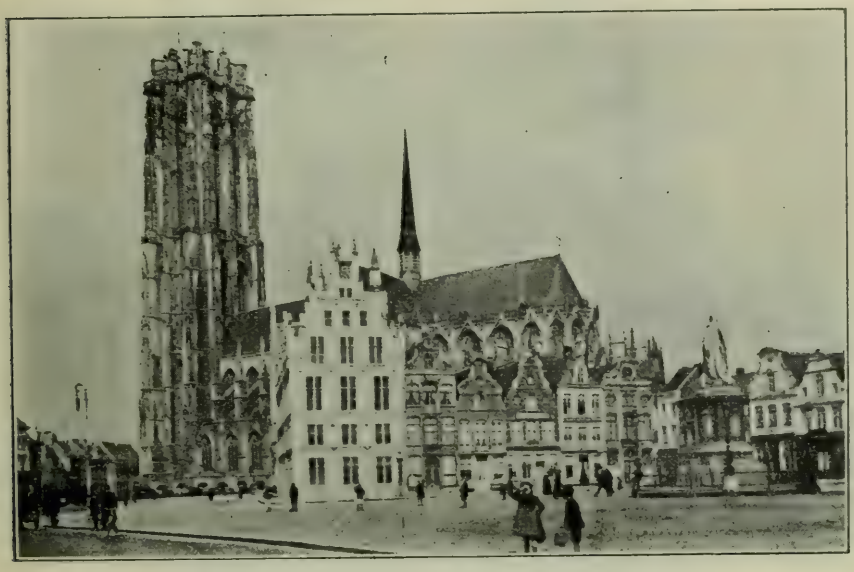

166. MECHELN FÔTERE.

Múzeum felirat mondja, hogy benne ez idő szerint a városi régiségek és művészeti tárgyai, képei, pecsétjei, érmei elhelyezvék. E gyűjtemények azon termekben vannak, melyeket egykor Margit főherczegasszony és Mária királyné is laktak. Régen itt voltak elhelyezve Mária könyvtára és értékes művészeti és ritkasági gyűjteményei is. Könyvtára, ha nem is volt túlnagy, mégis nagy értéket képviselt volt. Ő a könyvtárt később, mikor bátyjától, a császártól a turnhouti uradalmat adományba kapta, turnhouti várkastélyába szállíttatta át. E könyvtárban részint eredeti nyelvű, részint franczia és olasz fordítású művekkel, theologia, valláserkölcs, történet, nemzékrend, bölcsészet, költészet,

klasszikai és szépirodalom volt képviselve.[2] De nagyon feltűnő egy olyan irománynak a hiánya, melynek a XVI. században nagy kereslete lehetett: a *geografiai* könyvek hiánya. A XVI. század első felében a hitvitázó theologiai irodalmon kívül talán épp a geografiai irodalom kelthetett legszélesebb körökben érdeklődést. Katholikus Ferdinánd kora s általában e század első fele a felfedezések kora volt. Columbus Kristóf szerencsével

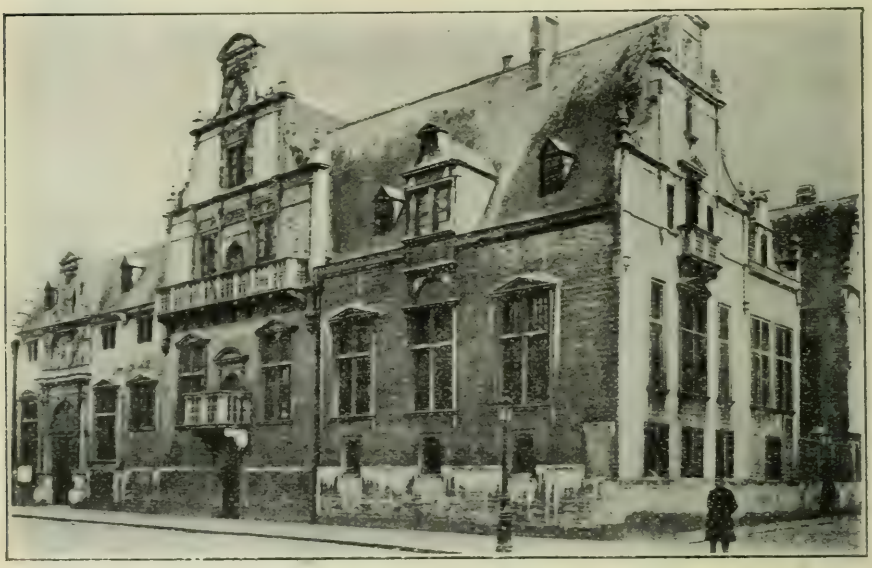

167. A RÉGI SAVOIE-HÁZ, MOST IGAZSÁGÜGYI PALOTA MECHELNBEN.

megkezdett művét elszánt s bátor, semmitől vissza nem rettenő hősök 50 év alatt oly sikerre vitték, hogy az Újvilágnak nemcsak partvidékei, de belső területei is az európaiak tulajdonába jutottak. Cabot, Cabral, Pinzon és Diaz, Cortez, Magelhaens, Verazzani, Pizarro, Cartier, Orellana, Soto és Hutler felfedező útjai árán az új világrész egész kiterjedése az északi és északnyugati partterületei kivételével nagyjában ismertté lett. Vele új világnézetek és világperspektivák nyíltak az emberi elmének,

[2] Gachard nagy érdeme, hogy a könyvjegyzéket nagy utánjárással összeállította. Kiadta a brüsszeli Akadémia kiadványaiban: *Notice sur la librairie de la reine Marie de Hongrie, soeur de Charles-Quint, regente de Pays-Bas.* (Brux. Hayer 1845. 25. s kk. ll.)

melyekről a mechelni, illetve turnhouti könyvtár könyvkincsei még mit sem árulnak el.

Mária könyvtára még nem sugározta olvasója elméjébe az újkor hajnalpírját. Az óvilág eszmekörét és ismeretösszességét

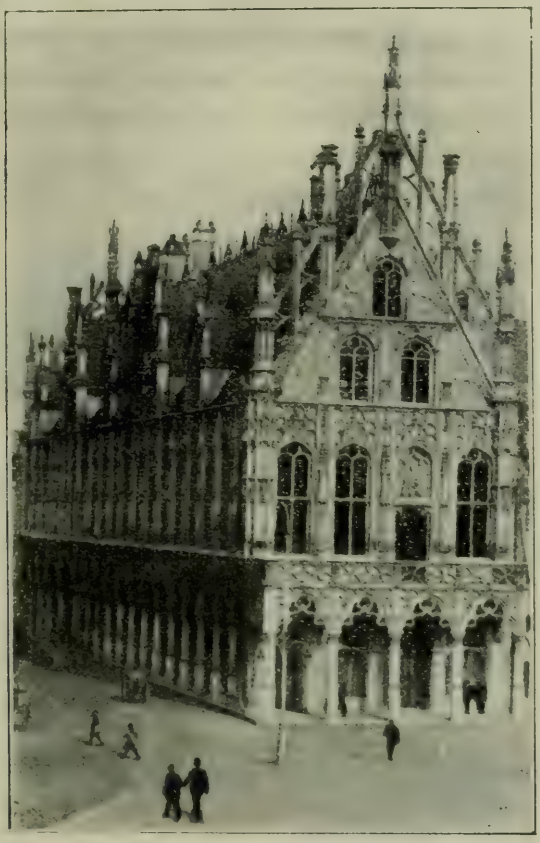

168. A MECHELNI RÉGI TANÁCSHÁZ.

közvetítette csupán annak, ki tartalmából merített. De nagy igazságtalanság volna ebből csökönyösségre következtetni annak a számlájára, ki a nevezett könyvtárt összegyűjtötte. Miért s mi jogon követelnők azt, hogy a legelőhaladottabb eszmék szolgálatában állott legyen az, ki csaknem kizárólag a politika szolgálatában állott. Mint ilyen még mindig magasan emelkedik a hétköznapiság s a közepes színvonal fölé. Hogy Mária s udvara

a tengerentúli nagy világfelfedező eseményeket igenis figyelemmel kísérte, annak klasszikus bizonyságául a királyné titkárának, Oláhnak tanuságát hozhatjuk fel. 1535 január 10-ikén Brüsszelből Gerendi Miklós erdélyi püspökhöz írott levelében említi azokat a tömérdek kincseket, aranyhegyeket, tyúktojásnagyságú gyöngyöket, melyek az Újvilág keleti szigetein találtattak.[3]

Mária könyvtára legfőképpen mutatja az ő lelki igényeinek sokféleségét s híven bizonyítja, hogy nemcsak a könnyű, szórakoztató szépirodalomban, hanem a komolyabb s szárazabb oktató művekben s a klasszikusok remekeiben is élvezetet talált.

169. II. VAGY KATH. FERDINÁND ÉS CASTILIAI IZABELLA ARANYPÉNZE.

A könyvtárában képviselt irodalmi szakokból a már említett theologiain kívül a következő művek voltak:

A történelmi szakba vágó művekből főleg a régi korra, az emberiség,[4] a zsidó,[5] az assyriai,[6] a görög,[7] a maczedon,[8] a római[9] és a puni[10] s az újabb[11] korszakokra vonatkozik.

3 Insulae illae orientales Noui mundi, quae nostra aetate repertae sunt, plenae esse dicuntur aureis montibus. Nudius quartus venit huc ex Hispaniis nuncius, qui retulit nunc rursus unam insulam repertam, in qua uniones in quantitate unius oui gallinacei reperiantur. Infinitus est igitur istic thesaurus, sed ob maris tempestatem minimam eorum partem ad Hesperiam aduehi videmus: et quae etiam aduehitur, latum regnum magnum consumit thesaurum, ex quo vix aliquid ad nostrum usum peruenire potest. (*Levelezése* 540. l.)

4 *Genealogie depuis Adam jusquae à Jésus-Christ.* — *Premier Cronque Margareticque.* Tartalmazza a világeseményeket Salamon király uralkodásáig, *Seconde Cronique Margareticque*, Salamontól Assuerus perzsa királyig, *Troisieme Cronique Margareticque*, Hannibalig. — *Sept eages du monde.*

5 *De Jerusalem les Croniques.* — *Joseph d' Arismatie.*

6 *Le quart livre des Assuriens du grand roy Nabugodonozor.*

7 *L'histoire de Thebes.* — *Jason traietant de la Thoison d'or et aultres matieres.*

8 *Histoire de bon roy Alexander.* — *Merveilles de Alexandre de Macédoine.*

9 *Romulus.* — *Livre des 12 Caesariens.* — *Valerius Maximus.*

10 *Batailles punycques.*

11 *Changement de fortune en toute propérité, faict pour Madame Margarite,*

A romantikus színezéssel, művészi virtuozitással s életfriss nyelven író Froissart könyve,[12] a még a XVII. században is nagy vonzóerővel bíró Merlin életére vonatkozó könyv [13] is megvoltak Mária könyvtárában, valamint avesnei János könyve.[14] A történelem egyik nevezetes mellékága: a genealógia képviselve volt a franczia királyok származástanával.[15] A klasszikusok közül Seneca,[16] Titus Livius,[17] Julius Caesar,[18] Tullius Cicero,[19] Ovidius,[20] Lucanus, Suetonius és Sallustius[21] művei. Az újabb klasszikusokból Petrarca [22] és Boccaccio.[23] Többrendbeli ballada.[24] A szépirodalmiakból a Kóbor lovag,[25] a Remete lovag,[26] a Szerelem művészete,[27] a Lovagság művészete,[28] a Hölgyek tükre,[29] a Hölgyek Lovagja,[30] a Hölgyek diadala,[31] a Gyönyör kertje,[32] a Világ tükre,[33] Lancelot du Lac, Ginevra királyné lovagja, Artus király hőse sokat olvasott regényének 3 kötete,[34] Száz régi elbeszélés,[35] a Három erény tükre,[36] Róza királyné, Godeffroy de Bullion anyjának könyve,[37] a Béke vigasza,[38] a Hölgy jelmondata[39] s néhány más ily irodalmi mű. A moralizáló s oktató művek közül: a nemes emberek erkölcseiről,[40] többféle oktató könyv,[41] a Szerencse és erény kalauza,[42] a Test és Lélek beszél-

archiducisse d' Austrice. Miksa császárról és nejéről szóló könyv.

12 *Premier volumen de Froissart.*

13 *Histoire de Merlin.*

14 *Livre monsieur Jehan d'Avesnes.*

15 *Généalogie de tous les roys de France.*

16 *Oeuvres de Seneque.*

17 *Decades Titus Livius.*

18 *Commentaire de Jule César.*

19 *M. Tullius Cicero.*

20 *Épitres d'Ovide. – Metaphores(!)d'Ovide* (francziául). — *Ovidius* (francziául).

21 *Lucan, Sueton et Saluste* (francziául).

22 *Petrarche.*

23 *Livre de Jehan Bochaces. — Premier de Bocace, des nobles malheureux.*

24 *Plusieurs ballades.*

25 *Chevalier errant.*

26 *Chevalier heremite.*

27 *L'art d'amours.*

28 *L'art de chevalerie.*

29 *Miroir des dames.*

30 *Champion des dames.*

31 *Triumphes des dames.*

32 *Jardin de plaisance.*

33 *Miroir du monde.*

34 *Premiere, Second volume et dernier de Lancelot du Lac.*

35 *Cent nouvelles vielles.*

36 *Livre des trois vertus, á l'enseignement des dames et demoiselles.*

37 *Livre de la royne Roze, mére de Godeffroy de Bullion.*

38 *Consolation de paix.*

39 *Devise de Madame.*

40 *Letres des chapitres du livre de la moraliti des nobles homes.*

41 *Plusieurs bons menus ouvrages. — Plusieurs enseignements. — Débat des deux bons serviteurs.*

42 *L'estrif de fortune et vertus.*

getése,[43] a Bölcsek komoly mondásai,[44] a Boldogság vitája,[45] a Fejedelmek uralkodása,[46] az Erény könyve,[47] a Bölcseség

170. A BRÜSSZELI VÁROSHÁZ.

43 *L'entretènement du corps et de l'ame.*
44 *Moraulx ditz des Philosophes.*
45 *Debat de Félicité.*
46 *Regime des Princes.* — *Regime des Princes il thrésor.*
47 *Livre des vertus.*

órája,[48] a Jó erkölcsök,[49] a Világ képe,[50] a Kincses Könyv[51] s még más egyéb könyvek is. A mint Mária a maga összes holmiját, állami és magániratait, gyűjteményét a legnagyobb rendben tartotta, úgy könyvtárát is hűen gondozó kezekre bízni el nem mulasztotta. 1531-től 1535-ig Contault Richard, 1536 januártól kezdve Sullier István voltak könyvtárosai.[52] A becses gyűjtemény azután haláláig Turnhoutban maradt, akkor II. Fülöp, mivel a királyné könyvgyűjteményét, Spanyolországba

171. BRÜSSZELI VÁROSRÉSZLET.

való költözködésekor 1555-ben unokaöccsének hagyta, a könyveket a királyi könyvtárba hozni rendelte. A királyi könyvtár őre és kincstartója Viglius de Zwischen, a könyveket e rendelet folytán összeszedette és Brüsszelbe hozatta.[53]

Hiánytalanul kerültek-e a könyvek Brüsszelbe, biztosan meg nem mondhatjuk. A Mária halála után való kezelési hűséget annyiban véljük gyanuba vehetni, a mennyiben Guchard közlése szerint Meeus-Muller neki szívességből oly könyek jegyzékét szolgál-

48 *C'est le livre nommé d'orloge de Sapience.*
49 *Bonnes meurs.*
50 *L'imago du monde.*
51 *Livre du trésor.*
52 Gachard i. h.
53 Gachard i. h.

tatta át, mely könyvek *örökség útján* kerültek az ő tulajdonába.[54] Hogyan válhattak a könyvek *öröklés* tárgyává? Hogy én a nagy könyvtárba került könyveket látni és forgatni óhajtottam azon esetleges bejegyzések miatt, melyek azokban netán Mária királyné kezétől származnak, az természetes. E szándékkal fel is kerestem a királyi könyvtárt, de itt azt a választ kaptam kérésemre, hogy a könyvek ugyan tényleg a királyi könyvtárba kerültek, de most már annak több mint 300 ezer kötetet tevő óriási átlagából ki nem válogathatók, annál is kevésbbé, mivel a Mária-könyvek különleges jelzés nélkül egyesíttettek e nagy könyvtár könyveivel.

A könyvtárhoz ritka és becses tárgyakkal, érmekkel és ritkaságokkal telt cabinetek is tartoztak.[55] Nyilván ezek közt voltak elhelyezve azon termés-aranyérczek is, melyeket hazánkból kapott volt.[56] Ezek is hová, merre kerültek? Magával vitte-e ezeket Mária Spanyolországba? Avagy ezek is *öröklés* útján idegenek birtokába jutottak? Oly kérdések, melyekre ez idő szerint választ nem adhatunk.

Mint a könyvek kedvelője és olvasója, Mária a tudományos irodalom pártfogója is volt. Nem egy íróval szemben tanusította ezen nemes hajlamát. A legnevesebb írók is, nem alacsony haszonlesésből, de ambitióból óhajtottak Máriával szellemileg érintkezhetni s magukat kegyeibe behelyezni. Példaként a híres történetíróra, Ferdinánd magyar király gyermekeinek tanítójára, Ursinus Veliusra hivatkozunk, ki azon kérelemmel ostromolta a királyné titkárát, hogy őt úrnőjének a leghathatósabban beajánlja.[57]

[54] *Notice sur la librairie de la reine Marie de Hongrie, soeur de Charles-Quint, regente de Pays-Bas.* (Brux. Hayer 1845. 25. l.)

[55] Gachard: *Rapport sur les Archives* stb. Juste i. m. 129. l.

[56] L. gr. Batthány Katalinnak (Schlaningből) Szalonakból 1551 október 6-ikán hozzá intézett érdekes levelét. (Megvan a brüsszeli kir. levéltárban. Hű magyar fordításban Horváth Mihály közli: *Kisebb tört. munkái* II. kötetében 430. l.)

[57] Etiam atque etiam T. D. rogo et oro, *ut Illustrissimae atque Excellentissimae Foeminae ac Reginae clarissimae de optima nota me subinde commendat.* Ego amori tuo ac fidei me penitus trado et committo. (A levél Stuttgartban 1531 szeptember 10-ikén kelt. Közölve Oláh Miklós *Levelezésében* 152. l.) Egy másik levelében igéri, hogy a Lajos király haláláról és a mohácsi csatáról szóló könyvét mielőbb megküldi a királynénak s hozzáteszi: Tua dominacio interea perget, ut solita est me

Ursinus Velius ehhez jogot vélt formálhatni, mint olyan író, ki megírta Lajos király szerencsétlen végét és a mohácsi csatát s azon dicséreteiért, melyekben ő mindkét Pannoniát részesítette.[58] Más helyt mondják, hogy Luther és Rotterdami Erasmus is vetekedtek Mária kegyének megnyeréséért. Erasmus pártfogoltja, Levinus mit sem óhajtott annyira, mint azt, hogy Mária szolgálatába léphessen.[59]

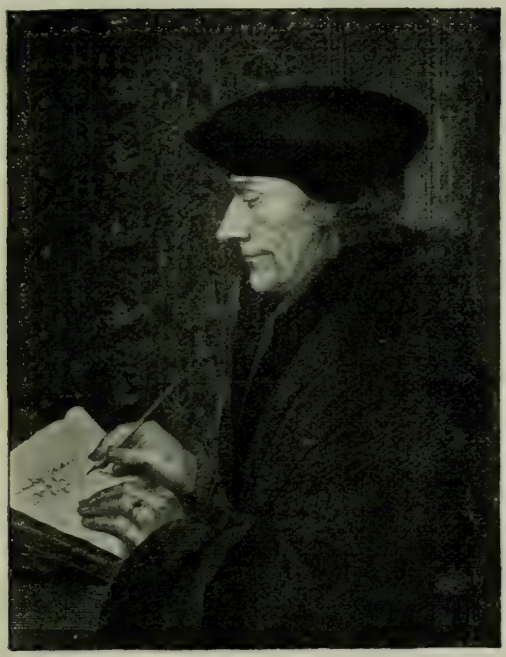

172. ERASMUS ROTTERODAMUS.

A tudomány- és irodalomszeretet hozta magával, hogy Mária az ismeretek terjedésének őszinte szívből örvendett s ehhez ő

illius Maiestati etiam atque etiam commendare. (E levél Innspruckban 1531 november 21-ikén kelt. Közölve u. o. *Levelezésében* 168. l.)

58 Ego Viennae — írja Oláhnak — totos sex menses fui, illic et quartum historiae librum absolui, et libellum confeci *De interitu Ludouici Regis et clade Hungariae;* praeterea versu Elegiaco composui *Querelam Austriae ad reliquam Germaniam*, in qua utriusque Pannoniae laus imprimis enitescit. (U. o.)

59 Leuinum meum, írja 1531 deczember 11-ikén Erasmus Oláh Miklósnak, reginae Mariae commendaui, *in cuius familiam ille miro quodam affectu cupit adscribi.* (*Oláh Levelezése* 174—75. ll.)

a maga részéről is készségesen hozzájárult. Sokat fáradozott unokahugainak, a dán Krisztinának és pármai Margitnak[60] nevelésében. Nagy örömre fakadt akkor, mikor arról értesült, hogy már unokaöccsei, testvérbátyjának, Ferdinándnak gyermekei tanítójuk, Ursinus Velius vezetése alatt az ismeretek és jó erkölcsök szerzésében nagy előhaladást tesznek.[61] Kegyeletes öröme megnyilvánult akkor is, mikor hírét vette, hogy a haza védelmében elesett férjének történetét avatott toll megírta.[62] Szóval

173. PÁRMAI MARGIT HERCZEGNŐ.

nem maradhatott közömbös eszmék s ismeretek terjedésével szemben s Resciusnak egyik Oláh Miklóshoz intézett leveléből megértjük, hogy a könyveknek sajtó útján való termelésében Máriának nem csekély befolyása érvényesülhetett.[63] Szűkös

60 L. alább.

61 Quos quantum tua opera breui iam tempore profecerint, declaraui serenissimae reginae meae, *quae et mirum in modum gavisa fuit,* et tuam hanc curam in suos ex fratre nepotes collatam grata clementique a te accepit, animo, írja Oláh 1532 márczius 10-ikén Ursinus Veliusnak. *(Levelezése* 207. l.)

62 Feci eidem etiam de libello a te super rebus gestis Ludouici regis conscripto mentionem, et ut ad me scripseras te illum, postquam absolveris ad me missurum; *respondit se illum, dum missus fuerit, perlibenter visuram.* Praeter haec, ut optasti, tua seruitia ei commendaui, quae commendatio ei fuit gratissima. (Ugyanaz ugyanannak. *Levelezése* 207. l.)

63 Rescius R. Löwenből 1532 márczius 25-ikén előadja, hogy könyvnyomtatásra privilegium generaleért folyamodott a császári felséghez. Iccirco confugio ad te, per quem spero me hoc facile (nyilván Mária királyné útján) impetraturum esse. *Oláhi Cod. Epit.* 210. l.)

anyagi viszonyai mellett is mindig volt annyi megtakarított pénze, hogy írókat és irodalmi termékeket segélyezhetett.[64]

A *festészeti* és *szobrászati* művek iránt való szeretetét Mária azzal tüntette fel, hogy velök ékesítette palotáinak termeit.

174. GRANVELLA (PERRENOT) ANTAL.
(Collaert metszete Scipione Pulzone festménye után.)

Kedvencz udvari festője, úgy mint már a nagynénje, Margit kormányzónőé is, a rajzban és csoportosításban ráfáeli stylben

64 Erre érthetjük Oláh Miklósnak Rotterodami Erasmushoz 1532 július 26-ikán intézett levelének e szavait: Non usque adeo caesar demessuit segetem, quin et reginae suam messam reliquerit. Ex qua bonis viris subvenire posset. *(Levelezése* 228. l.)

dolgozó s 1542-ben elhalt Dorlet, vagyis Bernard van Orley volt.[65] Általa festette meg a maga, testvérei, V. Károly és I. Ferdinánd, férje, II. Lajos arczképeit, az utóbbiét négyszer; egyet életnagyságban,[66] melyet más kettővel együtt magának tartott volt meg, egyet pedig Frigyes rajnai pfalzgrófnak ajándékozott. Tizián által festette meg II. Fülöp arczképét. De ő nemcsak képekkel s gobelinekkel, művészi tapétákkal, hanem szobrokkal is díszíttette lakótermeit. Pártfogolt szobrászai a két

175. A MARIEMONTI KASTÉLY PARKJA.

Leoni volt, Leone Leoni, az apa és Pompeio Leoni, a fiu, voltak. Tudjuk, hogy Mária 1547-ben 10 álló szobrot rendelt meg vidéki nyári laka számára Leone Leoninál.[67] 1550-ben készíttette el magának ugyanezen művész által V. Károly nagy bronzszobrát, mely most Madridban, a Prado-múzeumban van s II. Fülöp szobrát.[68] 1551-ben január havában rendelte el Granvella által,

65 E művésznek fából faragott szobra, a löweni Geerts műve, a brüsszeli városház ú. n. házassági termében, bronz mellszobra pedig a brüsszeli kir. képtárban látható.

66 Ezekre nézve l. Ghyn János, Mária királyné házgondviselőjének 1540. évi számláit. (Justenél i. m. 129. l.)

67 Eugène Plon: *Les maitres italiens au service de la Maison d'Autriche. Leone Leoni sculpteur de Charles Quint et Pompeo Leoni sculpteur de Philippe II.* Paris 1887.

68 Ez kitetszik Leone Leoninak 1550 deczember 20-ikán Granvella, arrasi érsekhez, Mária bizalmas emberéhez intézett jelentéséből. I. h.

hogy Leoni rögtön keljen útra Augsburgba, mert általa kívánja természet után mintáztatni a római király, I. Ferdinánd és a cseh király, II. Miksa szobrait.[69] 1552-ben január 16-ikán magához rendelte ugyanezen művészt, avégett, hogy az helyben az Ő felsége a császár és az ő — Mária — szolgálatára legyen.[70] 1553-ban készíttette el vele a maga bronzszobrát is.[71] Nyilván egyéb ily megrendeléseket is tett és hogy mekkora megbecsüléssel és szivélyes, kegyes hajlammal viseltetett a művészi

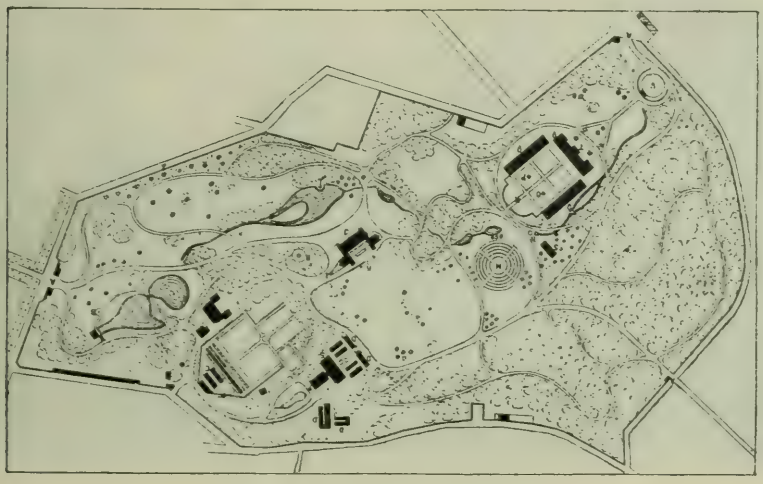

176. A MARIEMONTI PARK TERVRAJZA.

tehetség iránt, az kitetszik az említett művészek azon dicsekvéséből azon alkalomból, hogy őket fogadta volt.[72] Szellemi érintkezésben, sűrű levelezésben állott a művészekkel.[73] A mint

69 1551. évi január havában meghagyja Granvella a királyné nevében Leone Leoninak, hogy rögtön keljen útra Augsburgba, mert Mária királyné kívánja, hogy Leoni természet után mintázza a nevezett két király képeit.

70 1552 január 16-ikán Leoni császári szobrásznak 100 arany forint és 110 tallér utalványoztatik, hogy Ő császári felsége udvarához utazzék és Ő felsége vagy a felséges asszony Mária királyné szolgálatára legyen.

71 1553 deczember 20-ikán Ferrante Gonzaga milanói herczeg jelenti Milanóból V. Károlynak, hogy Leoni elkészítette Mária királyné életnagyságú bronz szobrát s dicséri, mennyire szép és hasonló az.

72 1552 január 31-ikén Leoni már Augsburgban van s dicsekszik vele, hogy Mária és Ferdinánd mily szívesen fogadták.

73 E leveleket gondosan összegyűjtötte s kiadta Eugène Plon f. i. nagy művében. Azonkívül l. Lubóczi Zs. czikkét az *Arch. Ért.* 1887. évf. Uj foly. VII, 143. kk. ll.

a tudománynak, úgy volt Mária a művészetnek is áldozni tudó, fennkölt pártfogója.[74]

Az *építészet* iránt való szeretetét Mária a Belgiumban híres mesterek által létesített építményei hirdetik. A brüsszeli csipkék számára készülő fleur à plat városka, Binche közelében, a festői völgy legbájosabb pontján híres építője, Brökl Jakab (Jaques Brang) által pompás kastélyt építtetett s körülvétette terjedelmes dísz- és nagyszerű vadaskertekkel: az ő róla elnevezett[75] Marie-

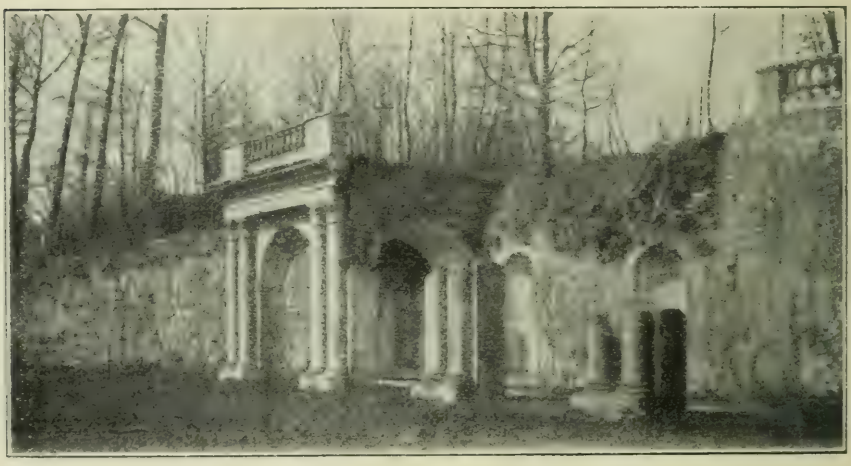

177. A MARIEMONTI KIRÁLYI KASTÉLY ROMJAI. I.

montot. E kastélyról az egykorúak mesés, csodás dolgokat írtak. Ma, sajnos, már csak romjaiban láthatjuk. A romok ez idő szerint az azokat körülvevő parkkal együtt egy belga milliardos, Monsieur Warogué, a chambre de représentant tagja tulajdonai. Készségesen adott engedélyével bejárhattam a terebélyes fákkal, helyütt pompás virágágyakkal, pálma- és narancsházakkal, bronzszobrokkal, tágas mezőtáblákkal díszeskedő, pávákkal, vízimadarakkal és házi szárnyasok által élénkített

74 *Jahrbuch d. kunsthistorischen Sammlungen d. allerh. Kaiserhauses.* Wien 1893. XIV, Bd. 157. l.

75 Damit sie aber gleichsam ein Ewige gedechtnuss hinderliesse hat sie in den Granitzen der Graffschafft Namur, ein feste Statt gebawet, vnnd von ihrem Namen Mariaeberg genennet. (Gans: *Österr. Frawen Zimer* 122—23. ll.)

parkot és közelíthettem meg a sűrű repkénynyel befuttatott kastélyromokat. A kastély rommaradványainak nagysága hitelesen bizonyítja, hogy a királyi lakóhely igen jelentékeny volt. Mária e vidéki tusculumának szomorú sorsa 1554 július 21-ikén következett be. I. Ferencz franczia király fia, II. Henrik gyujtatta azt fel s pusztíttatta el környékét. A romokat aztán még csak egy félszázad mulva, 1605-ben, állíttatta helyre Albert

178. A MARIEMONTI KIRÁLYI KASTÉLY ROMJAI. II.

főherczeg és neje, Izabella. Majd másfél évszázad multán, 1753-ban, Lotharingiai Károly restauráltatta újból s utolsó lakói Mária Terézia leánya: Mária Krisztina főherczegasszony és annak férje, Albert tescheni herczeg és Károly Lajos osztrák főherczeg voltak. A nagy franczia forradalom 1794-ben végleg lerombolta.[76]

[76] L. M. Olivier Hubinont: *Le Palais de Mariemont.* 1899. Ugyanő: *Essai d'histoire sur les industries principales de Morlanwelz-Mariemont.* 1897. Ugyanő: *Morlanwelz-Mariemont.* 1896. Ugyanő: *Description du Palais Royal de Mariemont en 1628—1632.* 1897. Ugyanő: *Les plans, cartes, gravures, vues de Morlanwelz-Mariemont et dependances.* 1897. Ugyanő: *Quelques notes historiques sur Morlanwelz.* 1901. Ugyanő: *Notice sur les eaux minérales de Mariemont.* 1898. Azonkívül említünk itt egy tájékoztató tervezetet: *Plan du Parc de Mariemont.* Évszám nélkül.

Hogy e regényes romok[77] mai állapotukban fennvannak s az elmúlt régi dicsőség hírmondói, mai gazdájuknak köszönheti a multban gyönyörködni szerető szemlélő, a miért neki a magyarság nevében is hálát mondhatni vélek.

Mária a közellevő Bincheben is pompás palotát emeltetett az imént említett hírneves építésze által. Erről az épületről, építészeti arányairól, ízléses tagoltságáról, fehérmárvány-, porfir- és mozaik ékesítményeiről De Salignac szemtanu mesés híreket közöl. Az épületet körülvett műparkban a Parnass-hegy, egy porfir vízmedencze, a helikoni forrás, a kilencz múzsa márványszobrai s egyéb művészi alkotások az általános bámulat látnivalóságai voltak.[78] Binchei kastélyában Mária örömest tartózkodott.[79] Bincheben vette Mária a hírt, hogy a török Bécs alól visszavonult s hogy utóhadát Fridrik rajnai fejedelem és Kacziáner megverték,[80] mely hírt ő aztán legott Lille városával közlött.[81]

De élénk hajlammal viseltetett Mária a *zene* iránt is. Ezt a hajlamot anyjától, Johannától örökölte, ki gyermekkortól fogva viseltetett előszeretettel a zene iránt.[82] És nem kevésbbé apai részről is, mert nagyatyja, I. Miksa császár szenvedélyes kedvelője volt a zenének és fejlesztője, tökéletesbítője a hangszereknek.[83] A zene Máriának egyik legkedvesebb szórakozása volt.[84] Régibb időkben férje, II. Lajos oldalán a hangszeren való

77 Mint látnivalókra felhívja az utas figyelmét Baedeker is. *Belgien u. Holland.* Leipzig 1885. 193. l.

78 Sacher-Masoch i. m. 145—146. l. Juste i. h. 127—28. ll.

79 Oláh Miklós több levele innen van keltezve. Így 1532 október 10., 12., 19., 24., 25., november 6., 9., 10., 12., 13., 15., 18., 19., 20. kelettel. (Közli Ipolyi: *Oláh levelezése* 255—265. ll.)

80 A hírt vele Granvelle-Perrenot Miklós császári követ közölte Bécsből 1532 szeptember 26-ikán. Kiadta Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 175—76.

81 Levele kelt Binths le XXV. jour d'Octobre A° XC° XXXII. Másolata megvan Brüsszelben a burgundi könyvtárban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 177—78.

82 Engelhart: *Deutsche Geschichte im XVI. Jahrh.* I, 193.

83 Cuspinianus írja róla: Quotusquisque enim princeps est hodie in orbe nostro, qui singularia ingenia musicorum ita veneratur et appreciat sicut Caesar? sub eo itaque noua instrumenta musices excogitata atque inuenta sunt, quae vetustas non habuit, seculum nostrum non vidit, sicut in diuersis generibus fistularum patet. *(Diarium de congressu Maximiliani.* Bélnél: *Adparatus* 297. l.)

84 Navagero Bernát 1546. évi jelentése. Justenél i. m. 128. l.

mulatozás rendes kedvtelés volt a budai udvarban, de később, özvegysége éveiben sem hanyagolta azt el. Együtt zenélt kedvenczével, a nála nevelésben volt kis Krisztinával, sógorának, az elűzött Keresztély dán királynak a leányával.[85] Zeneszerek beszerzésében nem kímélt költséget. Híres hangszerekkel bírt, melyek hallásában zeneértők és kedvelők nagy élvezetet találtak.[86] A zenei múzsának szentelt órák neki épp oly nagy örömèül szolgáltak, mint a többi szellemi műélvezetei. Ezen unoka-

179. A MARIEMONTI KIRÁLYI KASTÉLY ROMJAI. III.

hugának, nemkülönben pármai Margitnak a nevelésére ő igen nagy gondot fordított s beléjök oltotta szépművészeti hajlamait, tudásvágyát s munkaszeretetét, szokásainak egyszerűségét s a tiszta erkölcsök szeretetét. S a neveltjeiben tanításának és neve-

85 Sacher-Masoch: *Ung. Untergang* 119. l.

86 Oláh levelei között van egyik kegyeltjének Levinus Ammonius Carthusianusnak egy Oláhhoz 1533 szeptember 13-ikán írott levele, melyben elmondja neki, hogy őt szeptember 12-ikén este társai közül többen meglátogatták, viderant inter apparatum serenissimae reginae *noua quaedam musica instrumenta*, quorum concentum vix credas quantopere desiderent audire. Kéri ezek nevében Oláht, ut serenissimae reginae suggerere dignetur ... ut hodie hoc est: Sabatho faciat, quod heri factura fuerat, nisi, nescio, quid interuenisset; veniat, et animos illa dulci modulatione alacriores in Deum faciat. Nescio enim qui fiat, fieri tamen expertus sum, ut mens suauibus modis excitata rapiatur in Deum, admonita sensilibus instrumentis. *(Levelezése* 408—409. ll.)

lésének annál foganatosabbnak kellett lennie, mivel tanítását és szoktatását saját jó példaadása termékenyítette. Ruhái, asztala, igényei, szokásai az özvegy ruhái, asztala, szokásai voltak. Erkölcseik tisztaságban fénylettek.[87]

A zenével együttesen járt a szépművészet cultusának egy másik léleknemesítő ága: az *ének*. Hogy Mária is cultiválta ezeket derültebb napjaiban azt eléggé, bizonyítja könyvtára,

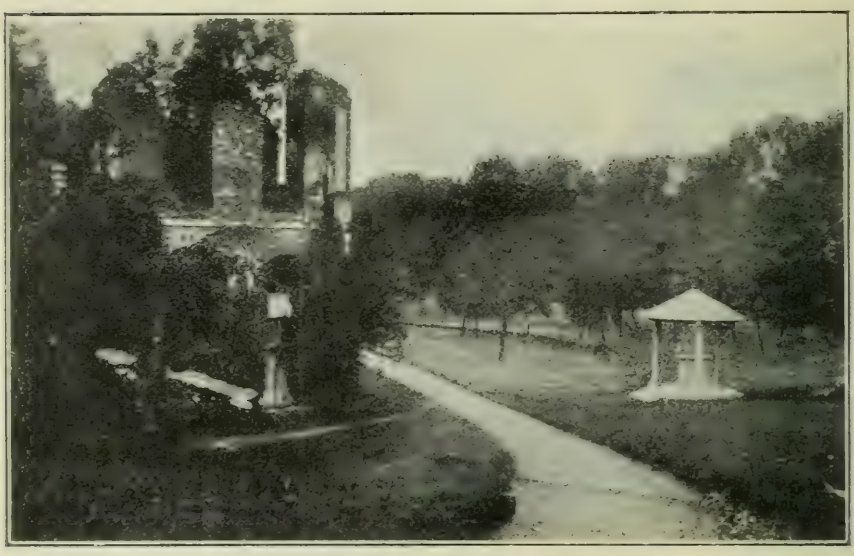

180. A MARIEMONTI KIRÁLYI KASTÉLY ROMJAI. IV.

melyben énekre és tánczra vonatkozó művek nem hiányzottak.[88] Férjével, Lajossal örömet talált a jó ének meghallgatásában. Az egyházi énekeket is szívesen hallgatták meg,[89] meg azokat a vallásos énekeket, melyeket a királyi várban megjelent tanulók énekeltek évente többször.[90] A táncz már gyermekkori neve-

87 Ez utóbbit illetőleg egyes rosszakaratuak talán gáncsolták Lalaing Károly hoogstrateni grófi iránt való viselkedését, mint ki iránt nagy figyelemmel viseltetett, de ez csakis arra szorítkozott, hogy viszonozni kívánta annak ő iránta tanusított lelkes tiszteletét. (Sacher-Masoch: *Ung. Untergang* 131. l.)

88 *Livre de chant. Plusieurs basses dances.*

89 *Századok* 1869. III, 636.

90 II. Lajos 1525. évi számadásaiban többször előfordulnak a budai iskolák tanulói részére kifizetett 1—2 forintnyi összegek, melyeket ezek akkor nyertek, mikor nagy ünnepeken, a város előkelő lakóinak házaiban és a királyi palotában

lésének egyik tárgyát tette s láttuk, hogy eljegyzése idején ebbeli jártassága hogyan érvényesült.[91] Mint fiatal asszony nyilván túlzott ápolásban részesíthette a budai udvarban a tánez gyakorlását, mit II. Lajos tánczkedvelése kétségtelenül

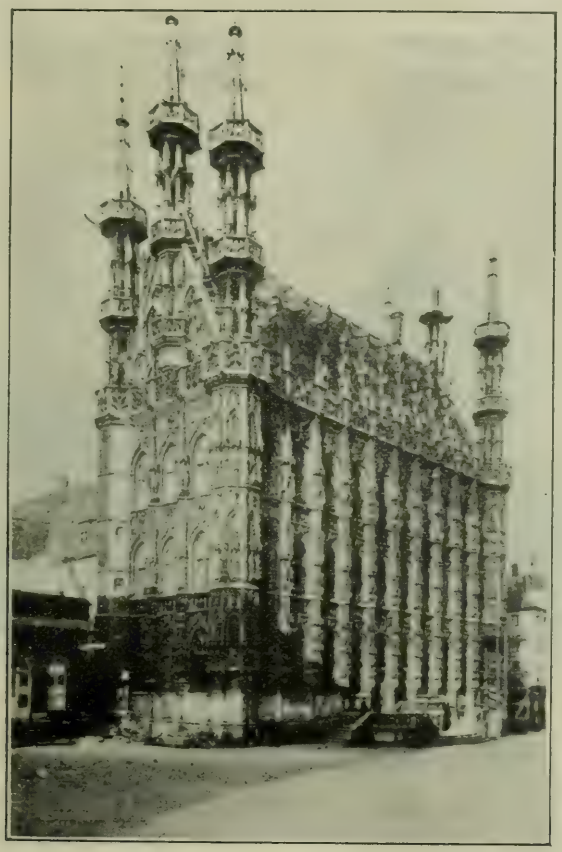

181. A LŐWENI VÁROSHÁZ.

nagyon élénkített. Ez a királyunk kétségtelenül érdemeket szerezhetett arra, hogy alattvalói neki a «tánczos király» czimet adták[92] és tudjuk, hogy az egykoruak nem egy megjegyzést

is megjelentek, hogy vallásos dalok eléneklése után, maguk vagy szegény társaik részére segélypénzt gyüjtsenek. (A számadások eredeti példánya a Nemzeti Muzeum ltárában van. Többet közöl Frakнói: *Adalékok a XV. és XVI. századi iskolázáshoz. Századok* 1875. IX, 667—68.)

91 Cuspinianusnál.

92 Szeréminél.

tettek, sőt korholásban is részesítették a királynét éjszakai tánczmulatságai miatt. Azonban egyetlen adatunk nincs arra, hogy özvegysége idején tánczban keresett volna mulatságot s szórakozást. Háztartása annyira egyszerű és a házában fenntartott fegyelem annyira szigorú volt, hogy azt semmiképpen sem lehet párhuzamba állítani a magyarországi háztartással. Inkább is úgy tünt fel ez a németalföldi magyar emigratiónak,

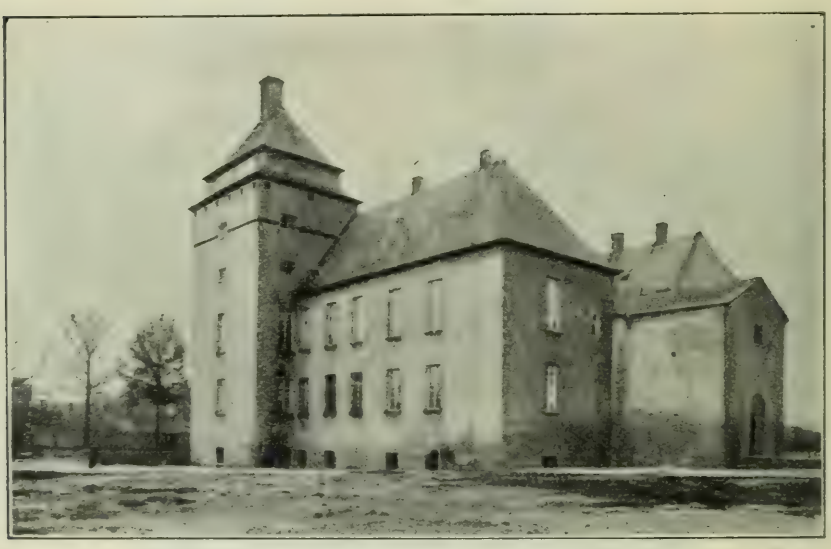

182. MÁRIA KIRÁLYNÉ TURNHOUTI KASTÉLYA.

mint mely nélkülözéssel és lemondással járt. Mária szemében főkívánalom volt, hogy a tisztesség adja meg házának a jelleget.[93] Vonzó példája s kegyes szavai türtőztették az idegenben híveit, kik, ha visszakívánkoztak is a szeretett hazába, úrnőjüket még

93 Oláh szerint: Id vitae genus multi nunc sibi usurpare possunt, qui reginam sunt sequuti, nescio quo fato. Nam nihil licet sit hic utilitatis futurae, qua maxime capi possemus, *tamen eam, ut possumus, agimus hic honestam vitam, quam a nemine merito accusari posse arbitror. Et quamquis multa nobis desint, quae in patria affluebant copiosissime,* nihil tamen deesse videtur, quum nos eas longe antequam huc veniremus praeuiderimus, quae nunc sollicitant incommoditates, et nihil non ante animo conceperimus, quod nunc est nobis ante oculos. Quum igitur sponte nos huic fortunae obtruserimus, *etiam si multa desint,* tamen nihil deesse putamus, et vitam agimus, etiam extorres patria, *dignam gloria.* (Egyik barátjához Brüsszelből 1531 július 25-ikén irott levelében. *Levelezése* 144—145. ll.)

sem hagyták el.[94] A mikben anyagi támogatása hívei jólétének fokozására elégtelen volt, ott biztató szavakkal igyekezett bennük a jobb megélhetésre reményt kelteni.[95]

Mulatságot és szórakozást Mária annál szenvedélyesebben keresett és talált a *vadászatban* és *lovaglásban.* E sportokat ő özvegységében is úgy űzte, mint egykor Magyarországban, szenvedélyesen. Nem egyszer hivatalos látogatásai és körutai alkalmával is hódolt e kedvelt szórakozásnak.[96] Löwen vidékén egy ízben 12 napon át vadászkodott.[97] E sport űzésére egyébként merő egészségi okok is serkentették, bár túlzásba hajtása egészségének inkább ártott.[98] Hivatalos teendőinek sokasága csaknem megőrölte szellemi fogékonyságát,[99] csakis a szabad levegőben való huzamosb tartózkodás élénkítették meg elcsigá-

94 Ugyancsak Oláh Miklós írja levelei egyikében: Nam quid iam facturus sim nescio, nisi spes quam in Deo optimo maximo et eius genitrice Virgine Maria habeo amplissimam *et verba serenissimae Reginae meae, quae semper propitia sunt,* sed nunquam in effectum dantur, me hic hactenus retinuissent, iamdudum non exiuissem modo ad vos, sed aduolassem. (Brüsszel 1531 október 15. *Levelezése* 157. l.)

95 Sum itaque hic non tam abunde, írja ugyancsak Oláh Miklós, ut liceret et mea ferret conditio, prouisus. *In regina nihil mihi deesse videtur, pollicetur omnia.* Fortunam futuram, prouisionem honestam, honori et statui meo conuenientem, et ea quae homini permansionem suadere possent. (B. Burgiohoz intézett 1531 október 16-iki brüsszeli irata. *Levelezése* 160. l.)

96 Oláh említi, hogy mikor ő 1531 deczember közepén a királynét Tournaiból visszakísérte Brüsszelbe, vele mintegy 2 vagy 3 mérföldnyire lovagolt, de aztán, a királyné vadászatnak adva magát, tőle elvált. Ego dum egressi sumus urbem, reginam ad duo vel tria comitatus sum equitando milliaria; postea verò cum viderem eam aucupiis et aliis rebus venatoriis deditam esse, pertaesus tantae morae praeveni eam, recta huc Bruxelles reuersus illudque itineris quod regina quatuor confecit diebus, uno et medio transegi. (*Levelezése* 177. l.)

97 Hosszabb hallgatását Oláh egyik ismerősénél távollétével mentegeti, absentia, per quam circum Louanium in venationibus hos totos duodecem dieș praeteritos cum regina mea occupati fuimus. (1534 június 6. Brüsszel. *Levelezése* 505. l.)

98 Oláh szerint az orvosok vélekedése szerint ő maga volt oka betegeskedésének propter intemperatas inordinatasque equitationes, aliaque id generis exercitia imbecillitati sui corporis dura et minus conuenientia. (*Cod. Epist.* 361. l.) Ugyanő 1533 június 5-iki brüsszeli levelében Pemfflinger Sebestyént értesíti egyebek között a királyné felgyógyulásáról is: Regina ex gratia Dei pristinae reddita est sanitati, quam spero diuturnam fore, *si cautius deinceps ab immodestis equitationibus se continuerit.* (*Levelezése* 372. l.)

99 Cum his diebus, írja Oláh, *regina animi gratia, quam plerumque magnis curarum molibus, ut negotia harum ferunt prouinciarum, obrutum habet,* ad quadriduum fuisset venatum profecta. (1532 márczius 10-iki levele Ursinus Veliushoz. *Levelezése* 205. l.) Ugyanő írja 1533 márczius 17-ikén Sceppernek: regina hodie ad venationem quatriduanam proficiscente.

zott szellemi képességeit. E szempontból is örült annyira turnhouti császári birtokadománynak, mint melynek erdőségeiben és mezőségein akadálytalanul űzhette a vadászatot. A két sport, vadászat és lovaglás üzésében Mária ritka hírhez jutott. Tíz

183. A MÁRIA KIRÁLYNÉ TURNHOUTI KASTÉLYÁNAK BEJÁRATA.

órán át is nyeregben ült és sólymát vagy lándzsáját kezében tartva, Dianaként száguldott a menekülő vad után, mintegy felelevenítve nagyanyjának, Burgundi Máriának, a burgundi Dianának az emlékét. Mária első volt a szabályszerű vadnyomozásban. Maga vezette a hajtást s ilyen alkalmakkor mindig bravourosan tüntette ki rettenhetetlen bátorságát. Nem ijedt

meg sem a szarvas agancsaitól, sem a vadkan agyaraitól, sem a medve talpaitól.[100]

Mikor vadászatokon felgyűrt subaujjal, kipirult arczczal az agyonüldözött vad szívébe kegyelemdöfésül lándzsáját szúrta, mai erkölcseink szelídebbsége mellett mindenesetre visszatetsző volt, de ama korban a vaddal való eme bánásmód más szempont alá esett. A vadászok kürtjeinek halali hangzása mellett végzett ez a bravour őt a gavallérok szemeiben elragadóvá tette.[101]

184. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Az eredeti metszet Ő Felsége hitbizományi könyvtárában.)

Lovaglási művészetét nem egyszer bámulhatták kísérői. Nem volt oly területi akadály, melyen könnyen túl ne tette volna magát. «Rég nem létezett oly nő, mondja az egyik velenczei követ, a ki felülmulta volna, kivált lovaglási ügyességben őt. Széles árkokat is átugratott.

A vadászat kedvelése magával hozta a *vadászlovak*, a *vadászmadarak* és a *vadászebek* tartását és kedvelését is. *Lovakul* a magyar vagy a török által Magyarországba hozott keleti nemes-

100 Sacher-Masoch i. m. 131—32. ll.
101 Juste i. m. 61. l.

vérű lovakat szerette. Nem egyszer ad megbízást magyarországi ismerőseinek lovak vásárlására, a kik ilynemű megbízásainak igyekeznek is készséggel eleget tenni. Míg Magyarországban volt, az óvári uradalomhoz tartozó Féltorony pusztán neki saját ménese volt, melyet később ugyane czélra báró Eyczing Ulriknak átengedett használatul.[102] A *sólymokat* messze vidékről szerezte, legszívesebben szintén Magyarországból, hol kedvére való magasröptű példányokat kaphatott.[103] Már budai tartózkodásakor mondották, hogy férje, Lajos termeit a vadászebek lepik el s látták, hogy Lajos a mohácsi csatába indulva, inasainak lelkére kötötte, hogy ebeit jól gondozzák s hetenként fürösszék.[104] Mária e tekintetben is rokonszenvezett urával. Egyik arczképén ölebbel van feltüntetve, miből nyilvánvaló, hogy nemcsak a vadhajtásra való nagy ebek, hanem a szobában tartogatott és beczézgetett apró fajtájú díszebecskék is kedvére voltak s czirógatásukban kedve tellett.[105]

185. V. KÁROLY EMLÉKÉRME.

[102] Egy Brüsszelben 1551 május 31-ikén irott levelében olvassuk: Nachdem wir dem Wolgebornen vnnserm Rath vnnd lieben gethrewen Vlrichen Freyherrn von Eyczing, bei Zeitten vnnser Inhabung des Sloss vnnd Herrschafft Altenburg den Grundt vnnd wismadt zum halben thurm genannt vnndter bemelter Herrschafft Altenburg gelegen, so wir auch vergangner Zeit zu vnndterhaltung vnnsers Gestiet gebraucht, aber das, selbiger Zeit, als wir das gestiet wecgethan, stb. Kéri Ferdinándot, kihez levelét intézte, hogy a féltoronyi puszta legelőt ugyancsak Eyczing Ulriknak engedje át. (Az okiratot közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 251.)

[103] L. később idézve.

[104] Szerémi i. h.

[105] Lásd a 413. lapon közölt képet.

XXIV.

MÁRIA LEMONDÁSA. ELHAGYJA NÉMET-ALFÖLDET. SPANYOLORSZÁGBA KÖLTÖZIK. HALÁLA.

ÉVEK HOSSZÚ során át folytatott ezen nagy, mondhatni önmaga iránt kíméletlen testi és lelki fáradozásai, éjjel-nappal való izgalmas gondjai s egyre visszatérő lázai[1] Mária egészségét minden orvosi gondoskodás daczára[2]

[1] Kitetszik ez Oláh Miklósnak Scepper Kornélhoz 1533 május 1-én Brüsszelből irott levelébõl, melyben mondja: Maiestas reginalis a mense iam fere uno aegrotare coeperat, et nescio, *qua cordiana passione et febre* statis temporibus urgebatur, quae tamen conualuerat diebus aliquot, sed rursus postea recidiuauerat, et hoc triduo meliuscule se habere coepit, ut eam speramus, Deo volente, pristinam propediem reparaturam sanitatem. *(Levelezése* 355. l.) Ugyanaz Tamás egri pũspökhöz s cancellárhoz intézett 1533 május 2-iki brüsszeli levelében tudatja vele, hogy a királyné egy hónapon át betegeskedik. Ea illa est — írja — quae ipsam *Posonii* statim post regis Ludouici interitum, occuparat; quae subinde cum febribus redire consueuit ita, ut timendum sit, ne ad ultimum aliquid maximi mali, quod auertat Deus, maiestati suae sit allaturum; huic malo non parum ipsa quoque praestare a medicis dicitur occasionem, propter intemperatas inordinatasque equitationes, aliaque id generis exercitia imbecillitati sui corporis dura et minus conuenientia. *(Cod. Epist.* 361. l.) Ugyanaz 1533 november 19-ikén Brüsszelből ugyancsak Scepperhez irott levelében mondja: Regina aegrotat; nos bene valemus, sed vellem, ut et ipsa bene valeret. *(Levelezése* 427. l.) Ugyancsak János lundi érsekhez 1533 deczember 7-ikén intézett levelében olvassuk: Serenissima regina mea iam a multo tempore non satis valuit; speramus tamen eam conualituram. *(Levelezése* 434. l.) Ugyanaz 1533 deczember 28-ikán a lundi érseket a királyné egészségének jobbra fordulásáról értesíti: Nunc Maiestas sua ab aliquot diebus meliuscule ex gratia Dei coepit habere. *(Levelezése* 436. l.) Ugyanõ 1534 február 1-sején írja Sceppernek: Regina cum maximo meo dolore nunc peius, nunc meliuscule se habet. Ad Maium speramus eam conualituram. De medico Lotharingo res non procedit. Si videtur, meo nomine hunc reginae statum referre poteris regi. *(Levelezése* 451. l.) Egy másik 1534 márczius havában kelt levelében értesíti Thurzó Elek magyarországi helytartót, hogy a királyné annyira betegeskedik, ut non modo non scriberet et rebus aliquibus aut priuatis aut publicis se immisceret, sed etiam ne domo agrederetur; verum speramus eam vernis amenisque his temporibus aduenientibus conualituram. *(Levelezése* 463. l.) Ugyanõ 1534 márczius 4-ikén írja Pempflinger Sebestyénnek: Regina iam melius valet, sed saepius solet in eundem morbum reincidere. *(Levelezése* 466. l.) Ugyanõ 1534 márczius 22-ikén írja a lundi érseknek: Regina adueniente iam uerno tempore melius se habere cepit et speramus pristinam sanitatem, sed chronicam habet valetudinem, quae mutatur nunc in melius, nunc in deterius; spem habemus tamen, quod nostrum omnium votis sua maiestas sanabitur. *(Levelezése* 483. l.) Ex Dei gratia regina nostra serenissima iam melius valet, írja ugyanõ 1534 május 1-én Pempflinger Sebestyénnek, sed fere ab uno mense, diebus interpositis illa infirmitate Poonis-

végre is felette megviselték. Bajaihoz hozzájárultak azon lelki kínjai, melyeket anyja miatt kellett elviselnie. Anyja szomorú sorsa valamint testvéreinek, úgy neki magának is egész életükön át a mély szomorúság, az állandó gyötrelem okozója volt. E szerencsétlen nő férje iránt érzett minden szerelme daczára nem lehetett vele boldog. Házasságukat csakhamar megzavarta az a megférhetetlenség, mely Fülöp és ipja Ferdinánd és anyósa, Izabella közt már az első évben megnyilatkozott. Bár Szép Fülöp barátságos, jószivű, nemes gondolkodású férfiú volt, mégis jellemerősség tekintetében fogyatékosnak bizonyult. Hiányzott benne a komolyság és a munkaszeretet, annál jobban vágyakozott élvezetes élet után. Mikor első ízben, 1501-ben Spanyolországba jött, Toledóban víg udvart tartott s ezzel is alkalmat adott nejének, hogy benne féltékenységet ébreszszen, annál is inkább, mert Johanna nem volt szép, hiányozván arczában a

ensi et Altenburgensi sua pristina mixtis febribus adeo aegrotabat, ut timorem non paruum nobis incusserit vitae suae finiendae. Sed Deo ago gratias, qui eam sanam fecerit. *(Levelezése* 496. l.)

[2] Oláh Miklósnak egy igen érdekes leveléből tudjuk, hogy Mária királyné gyógykezeltetése az orvosok részéről gondos volt ugyan, de azt ki nem záró, hogy a beteg asszonyi kuruzsló kezére ne került volna. Medicos licet habeat satis diligentes et utcunque doctos et expertos — irja ő — utpote qui adsciscant sibi etiam aliorum collegia, tamen nunc oblata est nobis quaedam vetula ciuis huius oppidi (Brüsszel), quae potionibus ex ordeo et aliis simplicibus leguminibus confectis in eam reginae valetudinem adduxit, ut melius iam valeat. (A levél kelt Brüsszelben 1533 deczember 28-ikán János lundi érsekhez s a császár követéhez. *Levelezése* 436. l.) Egy későbbi, 1534 január 11-iki, Pempflinger Sebestyénhez intézett levelében szintén tesz erről említést: Regina, irja ő, post diuturnam aegrotationem iam Deo volente melius valet. Multi confluunt medici ad eius curam, una tamen vetula mulier, non parum cateruam medicorum illi prefuit; speramus ipsam in dies melius habituram. (U. o. 441. l.) A milanói fejedelem részéről küldendő Candianus orvosi gyógykezelés is Mária egészségére előnyösnek mondatik. Gilinus Camillus, a fejedelem titkárának 1535 január 21-ikén Milanóból Oláhhoz intézett levele szerint: Laetamur reginam bene valere, et ad istius bonae valetudinis praesidia Candianum medicum, maxime urbis usui fore, vir certe probus est, et in medendi ratione experiens et fortunatus. *(Levelezése* 541. l.) Ugyanennek egy későbbi 1535 február 9-ikén Oláhhoz irott levelében olvassuk: Ex hiis (Oláhnak január 24-iki leveleiből) facile cognoui, quo in statu serenissimae reginae nostrae valetudo sit; utinam Candianum audiat, cuius praeceptis si obtemperabit, non est quod vereamur. *(Levelezése* 545. l.) Ezt a Candianust mint teljesen jártas és megbizható embert ajánlja levelében 1535 április 2-ikán is: Reginae valetudinem in dies fieri meliorem laetamur, irja Gilinus Oláhnak; utinam per aliquot saltem dies medici dicto audiens esset, non enim vererer, quod pristinas vires brevi recuperatura esset. In Candiano fidem aut diligentiam non desiderabitis; vir certe probus est, et in re medica experientissimus. *(Levelezése* 551. l.)

186. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Sichen egykorú metszete után.)

kellő harmonia.[3] Amellett csendes és magába zárkózott természet volt. Nélkülözte anyja elevenségét. Nyilvános mulatságokban nem vett szivesen részt. Hitvesi szenvedélye vészesen fokozódott benne, mikor Fülöp idő előtt, fiatalsága teljében,[4] könynyelműen szerzett meghülés következtében váratlanul meghalt. E csapás annyira megzavarta idegzetét, hogy természetes búskomorsága őrülésbe s aztán hosszú évek során elmebeli tompaságba ment át. Még csak 1555-ben, április 12-ikén váltotta öt meg 76 éves korában Tordesillasban a halál.[5] Máriát, bár sohasem részesült, amint testvérei sem részesültek részéről az anyai szeretetben s az anyai gondoskodásban,[6] nagyon meghatotta boldogtalan anyja kimulása és siettette az ő halálát is, épp úgy, a hogy ez V. Károlynál is történt, ki elhalt anyja hivó szózatát többször hallani vélte.[7]

Mária fáradtnak és betegnek érezvén magát s állapota egyre rosszabbodván, sürgősen kérte a császárt, mentse fel öt hivatalos állása alól.[8] Károly még akkor hallani sem akart Mária felmentéséről. Azt válaszolta neki, hogy inkább és megfordítva minden koronáinak gondjait ő reá óhajtaná ruházni, miről komolyan gondolkozik is.[9] A császár akkor egyre fokozódó köszvénybaja és lelki vidorsága egyre nagyobbodó lehangoltságának, a világgal való meghasonlásának hatása alatt már azon tervvel foglalkozott, hogy lelép a történeti szereplés szinpadáról, melyen annyi dicsőséget szerzett volt magának és hazájának. Lehengeríti vállairól kormányzása gondjait és terheit s teljesen vissza-

3 E harmoniátlanságot az orr és a felsőajak közt mutatkozó tágas bőr okozta. Életnagyságu márványalakja a granadai székesegyházban látható. A pompás márványsiremléken atyja s anyja közt fekve látható. Festett arczképeivel nem ritkán találkozhatni a németalföldi képtárakban. Igy a brüsszeli királyiban a X. teremben 557. sz. a.

4 Még csak 1478 június 23-ikán született. (Gans: *Oesterr. Frawen-Zimmer* 102. l.)

5 Reimer: *Königin Johanna die Wahnsinnige u. ihre Nachkommen. Im neuen Reich* 1878. I, 561—578. Egelhaaf: *Deutsche Gesch.* I, 193.

6 Prescott: *Gesch. Philipps des Zweiten* I, 6.

7 Geiszan: *Hist. Tagebuch* 77. l. In das 50 Jahr in ihrem Wittibstand das ist *biss auff 1555.* in der Statt Tordesylla ihr leben erstrecket, irja Gans: *Österr. Frawen-Zimer* 107. l.

8 Emlékirata Granvelle bibornok állampapirjai közt közölve van. Tom. IV, 469—480.

9 Knauznál: *M. Sion* II, 27.

vonul a világtól. Már 1555-ben október 21-ikén bejelentette az aranygyapjasok gyülekezetében, hogy le akar mondani fia, Fülöp javára.[10] Mária ezért annál is inkább kérelmezte a maga felmentését. Most már a császár sem tagadhatta meg továbbad szenvedő nővére kérésének teljesítését s felmentette őt kormányzói állásától.

187. ALBA HERCZEG AZ ARANYGYAPJASREND JELVÉNYÉVEL.
(Hogenberg Ferencz egykorú rézmetszete után.)

Világesemény volt, mikor V. Károly 1555 október 25-ikén délutáni 3 órakor[11] a brüsszeli királyi palotában, ugyanabban a teremben, melyben 40 év előtt nagykorúnak nyilváníttatott és országai kormányát átvette,[12] abdicált fia II. Fülöp javára összes országainak koronáiról.[13] Lemondva egy akkora biroda-

[10] Reiffenberg: *Histoire de l'ordre de la toison d'or* p. 441. Ranke: *Gesch. d. D. im Zeitalter d. Ref.* v, 316—17.

[11] Conscience: *Gesch. v. Belgien.* 312. l.

[12] Ranke: *Deutsche Gesch. im Zeitalter d. Reform.* v, 317.

[13] Már Remer helmstedti tanár, Robertson német fordítója (*Gesch. d. Regierung Kaiser Carls des Fünften* v, 265.) és később Prescott különösnek mondják, hogy egy akkora világnevezetes esemény pontos datumában nincs megegyezés a történetirók közt. (*Gesch. Philipps d. Zweiten* I, 8.) Tényleg az állitások eltérőek. A régibb irók közül némelyek 1555 október 28-ikára, illetve 1556 január 17-ikére teszik. Gei-

lomról, «melynek határai felett a nap le nem áldozott», egyszerű polgáremberré lenni kívánkozott. Vele együtt Mária is elbúcsuzott az egybegyült rendektől.[14] Előbb a császártól kért elnézést, a miért hivatalának eleget nem tehetett, de mit a császár el nem fogadott, kézzel és arczczal tudatta vele, hogy nagyon is eleget tett hivatalának. Majd a rendekhez fordult s tőlük is elnézést kért. Búcsuzása, épp úgy mint a császáré, megható volt. Máriának saját fogalmazatú bucsúbeszéde szívhez szólt s nem egy könnyet facsart ki a hallgatók szemeiből.[15]

Hogy a maga nemében e nagy esemény, melyhez hasonlók csak vajmi ritkán fordulnak elő a világtörténelem lapjain, a maga drámaiságával a költészetet és a történetírást, a képírást és a plastikai művészetet műalkotásokra inspirálta, természetes. Minket e művek azonban csupán történeti vonatkozásuknál fogva foglalkoztathatnak s e szempontból nem is hagyhatjuk azokat szó nélkül. A brüsszeli városházban, az ú. n. tanácsteremben (a Salle du Conseil Communalban), melyet ott tévesen azon teremmel azonosítanak, melyben maga a kettős lemondás jelenete lejátszódott,[16] egyéb Sapata-képek mellett feltűnik

szan: *Hist. Tagebuch d. Erzh. Österr.* 13., 60. és 127. ll.) Sandoval, ki a lemondáson jelen volt, szintén október 28-ikán mondja azt megtörténtnek. (Vol. II, p. 592.) Barre atya 1555 november 24-ikére. *(Hist. d'Allemagne* VIII, 976.) Ugyanigy Herrera (Tom. I. p. 155.) és Pallavicini. *(Hist.* Lib. XVI. p. 186.) Mások 1555 deczember 25-ikére teszik, den 25 Wintermonats An. 1555. (Meteranus Emmanuel: *Historia oder eigentliche vnd warhaffte Beschreibung aller fürnehmen Kriegshändel u. Thaten vnter der Regierung Kaysers Caroli V. vnnd Philippi II. König in Hispanien.* 1593. 17. l.) Robertson, Ranke és Prescott 1555 október 25-ikére határozzák a napot, mint olyant, melyet egy a lemondásnál jelenvolt szemtanunak Simancasban levő kézirata hitelesít. Godleveus is e napra teszi a lemondási okirat datumát. *(Relatio abdicationis Caroli V.* Goldastnál: *Politic-Imperial* 377. l.) Mindezekhez megjegyezzük, hogy a történetírók datumbeli eltérései nyilván abból is származhatnak, hogy a császár több ünnepélyes lemondással tette le világhatalmi jellegét. 1555 október 22-ikén adta át fiának mint Flandria urának a toison d'or nagymesteri hivatalát s a burgundi aranygyapjas rendet. (Prescott I. m.), 1556 január 16-ikán Spanyolországot (Sandoval II, 603. Antonio di Vera: *Epitome del Vida del Carl V.* p. 110. s ezek alapján Remer Robertsonnál I. h. v, 266. Január 15-ikére teszi ezt Ranke: *Gesch. d. D. im Zeitalt. d. Ref.* v, 320.) S még csak 1556 szeptemberben juttatta a német választófejedelmek kezeibe formai lemondási okmányát.

14 Ranke: *D. G. im Zeit. d. Reform.* v, 318. Conscience: *Gesch. v. Belgien* 312.

15 A fogalmazat megvan a brüsszeli kir. ltárban. Közli Juste I. m. 181—83. ll.

16 A jelenet a *királyi palota* nagy csarnokában ment végbe. (L. Prescott: *Gesch. Philipps des Zweiten* I, 7.)

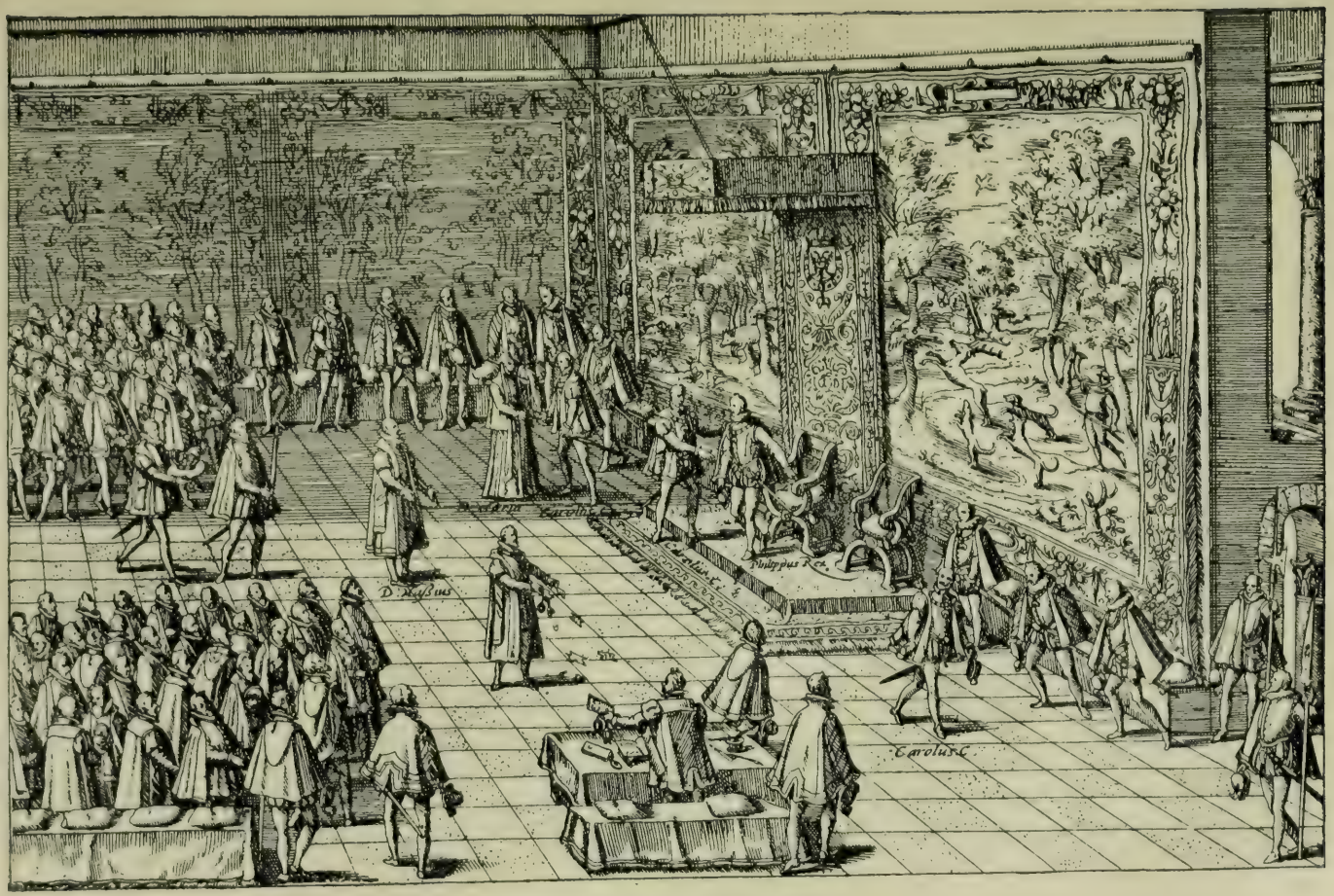

188. V. KÁROLY LEMONDÁSA BRÜSSZELBEN.

(Hogenberg F. metszete után)

V. Károly császár lemondásának képe is. E kép szintúgy mint a terem többi képe, Leyniers Orbán és Reydams Hendrik Brüsszelben készített műve.[17] A császár kétfejű sasczímerrel díszített mennyezetes trónra ül, mellette széken Mária. A császár fekete ruhában, Mária fehér atlaszöltönyben van, vállán hermelines brokát palást van agraffal, fejét gyöngy hajék és korona ékesíti. Arcza feltünően szép és fiatalos *s ezért nem vehetjük azt hű arczmásul*, mert Mária a lemondáskor már réges-régen túl volt a kései fiatalságon is, benne az ötvenes években. De amúgy is a képen feltüntetett jelenet sem felel meg a császár és nővére lemondása történeti hűségének, mert az *ülő* császár, a *fehérruhás* királyné, a császártól *távolálló* Oraniai Vilmos nem hű történeti alakítások.[18] Annál hűebbnek mondhatjuk Mária arczképét azon a nagy olajfestményen, mely a brüsszeli királyi modern képtárban (Musée Moderne) látható s Louis Gallait, Belgium e hírneves festőművészének remeke. E kép Máriája egy a gondoktól, kiállott fáradalmaktól és lelki gyötrelmektől elcsigázott, lelkileg megtört, előhaladott korú szenvedő nőt tüntet elénk. Mária a császár jobbján ül karosszéken, fehér brokát ruha van rajta, fején a hosszú stólában végződő bonnet, vállán hermelines köpeny, kezeujjain 5 szép gyűrű. Bár e képen sem felel meg sem a császár, sem Mária jelmeze a történeti tradiciónak,[18] annyi mégis kétségtelen, hogy a hatalmas vásznon az arczok egykorú hű arczképek avagy arczvésetek után készültek. Csak az aesthetikai érzés hagyta a mű képírásában cserben a festőművészt. Mert ha meg is engedjük, hogy Mária

[17] *Das Rathhaus zu Brüssel* 7. l.

[18] A lemondás nagy jelenetéről tudjuk, hogy V. Károly anyja halála feletti gyásza miatt *fekete* ruhában jelent meg, melyet egyedül az aranygyapjas rend szalagja tett élénkké. Gallait képén a császár nehéz aranyos császárpalástban van feltüntetve. Mária a képen *fehér* ruhában van feltüntetve, holott ő is családi gyásza és elhalt férje utáni gyásza miatt szintén fekete öltönyben jelent meg, mely egyáltalán jellemző ruhája volt. Amúgy is azokhoz az érzelmekhez, melyek e mozgalmas lemondási jelenetben a királyi nő kedélyében viharkeltett hullámokként dúltak, legjobban illett a gyászos fekete szín. Búcsubeszédében a császár jobbkarjával és nem a ballal támaszkodott Oraniai Vilmos vállaira, míg balkezében írást tartott. A császár előtt térdelő II. Fülöp *feketeruhás*, holott tudjuk, hogy ő ez alkalommal teljes díszben volt.

arczmásában hű képet festett, ezt a realismust mégsem kellett volna ennyire kijózanítólag, ne mondjuk visszataszítóan kifejezni. A lelki szépség, mely Máriát mindvégiglen uralta, a művész felfogásában okvetlenül több idealismussal kellett volna idő és gond által megtört külső megjelenését elfogadhatóbbá, tetszetősebbé tenni.

A rendek, bár nem kedvelték Máriát költséges kormányzása miatt,[19] mégis fájdalmasan érezték távozását és elismerték az összes államok nevében nagy érdemeit.[20] Nagyon is alázatosan köszönve meg fáradozásait, hangsúlyozva említették, hogy «ő a legnagyobb elméjű és jellemű asszony volt, ki valaha csak létezett, a legmunkásabb és a legügyismerőbb, a kibe volt vetve legfőbb reménységünk háborús zavaraink között».[21] Mária aztán turnhouti kastélyába vonult vissza, hová mechelni gazdag könyvtárát is magával vitte.[22]

Az életíró meleg érdeklődésével és pietásával kerestem fel a lüttich-antwerpeni fővonaltól félreeső Turnhoutot, Antwerpen tartománynak ezt az arrondismális, a Campine közepén fekvő s fagyapot, vászon, csinvat, csipke, papir, kártya, téglagyártás, késművesség, timárság, kelmefestő és fehérítő ipar által híres főhelyét.

A Gelderni Mária által még a XIV-ik században épített elég szűkös kastélyt nagyon elhanyagolt állapotban találtam. Egyik

19 Navagero velenczei követ 1546. évi tudósításában mondja, hogy Mária gyülöletessé tette magát Németalföldön azon nagy adók miatt, melyekre Németalföld népét szorította. (Justenél 183.)

20 Meteranus: *Historia* 17. l.

21 «Femme du plus grand esprit et du meilleur qui fut oncques, la plus diligente et mieux cognoissant les affaires de par Lechá que nul autre, et sur laquell avions grand espoir en nos tribulations.» (Justenél i. m. 184. l. Botkánál: *M. Sion* II, 27.) Nagyon meglepő, hogy ez az író, ki oly közel élt Mária idejéhez, Meteranus Emmanuel Máriáról alig néhány szót mond, németalföldi helytartóságáról pedig éppen semmit, holott 1593. évi könyvének *(Historia)* czímlapján olvassuk: Mit *aller* Gubernatoren Bildnisse.

22 Károly császár és Mária búcsúzásának emlékét őrökíti meg Louis Gallaitnek a brüsszeli kir. képtárban levő nagy és remek képe, az újabb belga festészeti iskola egyik korszakalkotó műterméke. E képen Mária királyné az álló V. Károly jobbján karosszéken ül. (Baedeker: *Belgien* 70. l.) Trenkwaldnak egyik ugyane tárgyra vonatkozó rajzát l. Hęld és Corvin: *Weltgeschichte*-je V, 319.) Prescott szerint Mária az abdikáláskor a császár *balján* ült, jobbján pedig Fülöp. *(Gesch. Philipps II.* I, 9.)

része jelenleg, mint mondottam, a királyi törvényszék, másik része az állami fogház helyiségéül szolgál. Körülötte az egykori várárok és befogó védsánczok még felismerhetők, az árkon átvivő, falazott boltíveken fekvő híd ma is bejáróul szolgál s a híd elején őrként álló két termetes hársfa, ha talán nem is Mária-korabeli, de ehhez közeleső időből származhatik. Egészben az épület belseje s zömök szögletei fent ifjodó felépítményben végződő donjonja még régi állapotában van meg, de egyik része a fogház elhelyezése miatt nyilván nagyon át lett alakítva. Különben örömmel láttam, hogy az egész épület ez idő szerint gyökeres restauratio alatt áll s hátsó része immár ékesen el is készült. Ha a restauratio be lesz fejezve, a kastély mint Belgium egyik legnevezetesebb történeti műemléke díszére leend az országnak.

A város maga, mely a XVI-ik században V. Károly adományából a várkastélylyal együtt Mária személyes szolgálatára volt kötelezve s melyben Mária korlátlan souverain jogokat gyakorolt, sokban változtatta meg immár külső physiognomiáját, a nagy tér elrendezése azonban, melynek szépségében gyönyörködni lehet, alighanem régi eredetiségében van meg. A tér közepén álló városház mi ódonságot sem mutat, de a tanácskozási termében nagy örömömre Mária királyné szép barna keretbe foglalt, nagy olajfestményű arczképére találtam. Mária csipkés kézelőkben végződő fekete ruhában, prémes gallérú, hosszú fekete köpenyben, fején fehér bonnettel van feltüntetve, melynek nyak köré csavart végei hosszant lelógnak mellén. Kezei ölbe helyezvék. Balkezén szép gyürű ragyog. A vászon felső balszögletén levő egykorú ötsoros felirat kétségtelenné teszi, hogy a festmény csakugyan Máriát, Magyarország volt királynéját, Turnhout és Binche tulajdonosát tünteti fel.[23] A festmény kiváló mester műve, Mária legsikerültebb hü arczmása, mely jellemző charaktervonásaival hüen tünteti fel a fejedelmi nő

[23] D. Maria Caroli V | imp. soror, regina | Hungariae, domina | Binchaei et Turnhoeti | Gubernatrix Belgii.

egyéniségét. Mondhatni, hogy habsburgi szájalakulása daczára is szép. Arczán komolysággal párosult jóság és okosság tükröződik igazi uralkodónő arczmása.

189. V. KÁROLY CSÁSZÁR.
(Egykorú metszet után.)

A következő évben, 1556 szeptember 13-ikán[24] hagyta el Mária Turnhoutot, hogy Vlissingenben hajóra szálljon, melyen bátyját Spanyolországba kísérje. A császár augusztus 17-ikén hagyta el Gentet s útját a sasi kikötő felé vette, melyből köny-

[24] Prescott: *Gesch. Philipps des Zweiten* 1, 14. Gans szerint még 1555-ben: hat sie ihr Ambt in beysein dess Bruders Caroli V. resigniret, vnnd mit diesem in Hispanien Anno 1555 gezogen. (*Österr. Frawen Zimer* 123. l.)

nyen Seelanpba kelhetni át.[25] Idáig kísérte őt fia Fülöp. Majd szeptember 17-ikén szállott Vlissingenben a don Carvajal vezérlete alatt álló 55 hajóból álló flotta egyik hajójára, a spanyol Espiritu Santora, míg Mária és nővére, Eleonora, egy németalföldi hajóra. Hogy Mária csak kedvetlenül követte volna bátyját, mint akkoriban rebesgették,[26] csak mende-monda, már csak azon oknál fogva sem vehető igazul, mivel ő a császárhoz

190. II. FÜLÖP SPANYOL KIRÁLY EMLÉKÉRME.

mint magasabb lényhez határtalan szeretettel és tisztelettel ragaszkodott. Értékesebb holmijainak is csak kis részét vitte magával.[27] Könyvei Turnhoutban maradtak, melyek aztán II. Fülöp rendeletére a brüsszeli királyi könyvtárba jutottak. Ritkaságának két főkincse, a Meteranus 1593. évi Codex Evangeliorum és az Attavante-féle Missale szintén Fülöpre maradt.

25 Von Gendt ist der Kayser verreyst gen Sas einen Haffen, daruon man leicht in Seelandt fahren kan. (Meteranus 1593-ban: *Historia oder eigentliche vnd warhaffte Beschreibung aller fürnehmen Kriegshändel u. Thaten in Niederteutschland der Regierung Kaysers Caroli dess V. vnnd Philippi II. Könige in Hispanien.* 18. l.)

26 von welcher wol die rede gieng, dass *sie vnwillig mit reyste.* (Meteranus 1593. évi könyvében: *Historia* 18. l.)

27 Sacher-Masoch szerint (i. h. 159—160. ll.) Mária magával vitte képeit, flandriai tapetáit s műkincseit, melyektől elválni nem akart s nem tudott.

Ennek rendeletére az első Spanyolországba jutott, hol az Escorialban üveg alatt ma is őriztetik. A második pedig a brüsszeli burgundi könyvtárba került, hol lelki örömmel szemlélhettem ezt a piros maroquinba kötött, művészi kemény ezüst csatokkal zárható, belülről szentképekkel, képzeletdús initialékkal, magyar czímerrel, gyűrűs hollóval s mindenféle illustratiókkal gazdagon diszített s 1487-ben befejezett utánozhatatlan műremeket.

191. II. FÜLÖP NEJE, TUDOR MÁRIA EMLÉKÉRME.

Nyugtalan tengeri út után szeptember 28-ikán léptek partra Laredóban Biscayában. Az érkezőket lelkesedés fogadta. Burgosban a város illuminált és zúgtak harangjai. Majd Torqemadán át október 22-ikén Valladolidba érkeztek, hol akkor a császár leánya Johanna castiliai kormányzónő tartotta udvarát. E városban a császár a neki tervezett ünnepségekről lemondott, de megengedte azok megtartását özvegy nővérei, Eleonora és Mária ünneplésére, kik is nagy pompával, harangzúgás és ágyúdörgés között vonultak be a papság, nemesség, hivatalnokok s egyetem kíséretében a városba. Mária lakásában, kívánsága szerint mindent rendben talált, mi nagy megelégedésére szolgált, mert szerette kívánságainak figyelembe vételét. A tiszteletökre adott banketten

Mária kijelenté, nyilván a németalföldi népszerűtlenségére vonatkozólag: «Minden nap újabb okot találok a felett örvendeni, hogy Spanyolországba jöttem.» Tizennégynapi itt mulatás után, november 4-ikén folytatta a császár útját végczélja felé. A császár a Placentiától csak néhány mérföldre eső, gesztenye- és tölgyerdőkkel ellepett, meredek hegyek által körülzárt St. Justba, Estremadura tartományba vonult s itt szállott meg vegleg 1557 február 3-ikán a jeromosok kolostorában.[28] Nővérei ide is el akarták őt kisérni, sőt közelében állandóan letelepedni is készek voltak, de a császár, ki tökéletessé akarta tenni önkénytes elzárkózottságát, azt nem fogadta el. Mária Cigalesba ment s a Xarandilla kastélyba szállott. Itt tartózkodása alatt mindössze csak néhányszor látogathatta meg császári bátyját elhagyott magányában.[29] Mária lóháton, nővére Eleonora asthmája miatt gyaloghintón jöttek testvérök látogatására.

Xarandillából Mária és Eleonora egy ízben Badajosba mentek portugali donna Máriának, Eleonora leányának, Nagy Emanuel király nejének látogatására.[30] Visszatérő útjuk azonban szerencsétlen volt, mert Eleonora hirtelen meghalt Talanarában.[31] Ez a csapás nagyon megviselte Máriát. A császár főudvarmestere, Quixada, vigasztalhatatlannak találta Máriát. Valahányszor beszélni óhajtott, mindannyiszor heves zokogás fojtotta el szavát. Quixada St. Justba hozta Máriát, hol számára a császár lakást rendezett be. Mikor Károly Máriát egymagát belépni látta, Eleonora nélkül, elérzékenyülésén nem tudott uralkodni. A testvérek igaz gyöngédséggel szerették egymást.

Mária Spanyolországban való tartózkodásának rövid ideje alatt a császár azt az óhaját fejezte ki, menne vissza Mária

[28] Gachard: *Retraite et mort de Charles-Quint au monastere de Juste.* Brüsszel 1885. Mignet: *Charles-Quint, son abdication, son séjour et sa mort au monastere de Yuste.* Paris 1882. Stirling: *Das Klosterleben Karls V.* Leipzig 1852.

[29] Prescott i. m. 1, 214. Sacher-Masoch szerint Mária többször lovagolt Xarandillából St. Justbe, hol vele politikáról és családi ügyekről beszélgetett. Eleonora mindössze háromszor járt St. Justben.

[30] Sacher-Masoch i. m. 161. l. Gans szerint nővérök, Katalinnak látogatására. (*Österr. Frawen Zimer* 107. l.)

[31] Gans: *Österr. Frawen Zimer* 107. l.

Németalföldre s vállaljon újból részt ott a kormányzásban. «Hogy ha sikerülne rábirni az özvegy magyar királynét, írja ő II. Fülöp számára adott egyik utasításában, hogy az általa már annyi idő óta viselt kormányzóságot tovább is megtartsa, ez szembetünő előny volna, azon ritka képesség miatt, melynek annyi tanuságát adta úgy béke mint háború idején.»[32] II. Fülöp, Károly utódja fel is kérte Máriát levélben arra. Ez ügyben meglátogatta őt a toledói érsek is. Mária, ki 15-ikén hagyta el St. Justot, határozottan vonakodott bátyja és unokaöcscse kérését teljesíteni s egy emlékiratban felsorolta mindazokat az okokat, melyek miatt egy újabb missióra nem vállalkozhat, de végre is a császár s Fülöp újabb kérelmének ellent nem állhatván, elhatározta magát, hogy visszatér Németalföldre azon feltételek alatt, hogy nem fog beavatkozni a közigazgatásba s hogy csak addig fog maradni, míg Fülöp ott marad s aztán vele Spanyolországba visszatér. Azon összegek kifizetését is kérte akkor, melyekre szüksége volt, hogy 2 éven át a németalföldi hadat viselhette.[33]

Mária ezen készségével a császár életalkonyát felderítette. Ez a legnagyobb örömmel értesült nővére elhatározásáról, mert meg volt győződve arról, hogy Mária vezetése alatt Németalföld továbbra is birtokában lesz házának.[34]

A császárnak nemsokára, 1558 szeptember 21-ikén[35] bekövetkezett halála annyira megrendítette Máriát, hogy ő még ugyanazon évben, 1558-ban október 17-ikén[36] esteli félkilencz

[32] Ki van adva a *Papiers d'État de Cardinal de Granvella* Tom. III, 293—316. Justenél i. m. 134. l. Ebből egyszersmind kitetszik, hogy Gans jezsuita tévesen tulajdonitja Máriának visszatérési készségét Németalföld iránt érzett szeretetének: die lieb gegen Niederland allzeit behalten, also dass sie wiederumb das Ander Jahr dahin sich begeben wollen. *(Österr. Frawen Zimer* 123. l.)

[33] Sacher-Masoch i. m. 162. l.

[34] U. o. 162. l.

[35] Lohmeier Georg (i m.) 18-ikára, Gans *(Österr. Frawen Zimer* 123. l.) szeptember 22-ikére teszi. Helyesen írja a datumot Meteranus *(Historia* 18. l.) és Geiszan *(Hist. Tagebuch* 198. l.) szeptember 21-ikére.

[36] Lohmeier szerint 1558 október 18-ikán. Ez utóbbi napra teszi azt Geiszan *(Hist. Tagebuch* 219. l.) és Tordai Zsigmond is. XVIII. Octobris Regina Maria obiit. *(Ephemerides* Kovách ichnál: *Script. Minores* I. 112.) Az újabbak közül Domanig Károly *(Porträtmedaillen des Erzhauses*

órakor meghalt Cigalesben 57 éves korában. Halála példás áhitattal történt. «Hiszem, hogy a királyné az égben van, írja donna Johanna, a császárleány, II. Fülöpnek, mert *igen keresztényileg* halt meg.»[37]

Végrendeletileg Mária azon óhajtását fejezte ki, hogy Szent Benedek templomában tétessék örök nyugalomra, nővére Eleonora mellé. Egyszerű temetést rendelt magának, kegyes hagyományokat tett tisztjei, szolgái és szolgáló asszonyai számára. Az egykor férje tulajdonául szolgált arany szivet, melyet folyvást magánál hordott, elolvasztatni s értékét alamizsnául szétosztatni rendelte. «A király, férjem halála óta — mondja végrendeletében — arany szivet hordtam magamon, melyet ő is élte végeig viselt volt. Parancsolom, hogy a szív a lánczocskával együtt, melyen függ, beolvasztassék s a szegények közt szétosztassék. Két ember társa volt azok haláláig, kik az életben, szeretetben és hajlamban soha elválasztva nem voltak, azért semmisüljön az meg és változtassa meg alakját épp úgy, amint az egymást szeretők testei.[38] Kívánságához képest Eleonora nővére mellett temették el, de 1574 óta II. Fülöp rendeletére V. Károlylyal, Eleonorával s háza más tagjaival együtt ünnepélyesen az Escorialba vitetett át, hol most is nyugszik.[39]

Österreich stb. Wien 1896. 3. l.) és a *Jahrbuch d. kunsthistorischen Sammlungen d. allerh. Kaiserhauses.* Wien, 1893. XIV. Bd. 157. l.) szintén. Sacher-Masoch szerint Mária † 1558 október 28-ikán. (I. m. 162. l.) Gans szerint drey Wochen zu Cicales V. Károly halála után. *(Österr. Frawen Zimer* 123. l.) Forgách *(Comment.* Lib. VIII. p. 177.) éppenséggel 1562-re teszi Mária elhalálozásának évét!

37 Juste i. m. 230. l.

38 Sacher-Masoch i. m. 162. l. Juste i. m. 230. l.

39 Sacher-Masoch i. m. 162. l. És *Jahrbuch d. kunsthist. Sammlungen des allerh. Kaiserhauses.* Wien, 1893. XIV. Bd. 157. l.

XXV.

MÁRIA HAZAFIAS KEGYELETE.

MÁRIA KIRÁLYNÉ escoriali sírját a kegyelet szentélyéül kell tekinteniök a németalföldieknek, kiknek érdekében e nő életének javarészén, egy negyedszázadon át nemes önfeláldozással, önemésztő gondokkal és önmaga iránt való kíméletlenséggel fáradozott. De kegyelettel kell adóznunk *nekünk magyaroknak* is az ő emlékének, nemcsak azért, mert a sors őt hazánk trónjára ültette, hanem azért is, mert a nemzetet ért legnagyobb szerencsétlenségben, egy oly időben, mikor nálunk minden züllésnek indult, a pártoskodás és hazafiatlanság a haza további fennmaradását végveszedelemmel fenyegette, politikai pártot szervezni képes volt, mely, ha nehezen is, de tényleg mégis a haza megmentését eszközölte. De kegyelettel kell adóznunk emlékének *kivált azért is, mert ő még azután is, hogy elvált tőlünk, nem szünt meg érdeklődni országunk s nemzetünk iránt.* Egyrészt mint magyarországi nagy uradalmaknak, terjedelmes özvegyi javaknak öt holtaiglan megillető haszonélvezője, másrészt mint hazánknak egykori királynője, melynek czímét mindvégiglen összes czimei élén viselte, összeköttetésben maradt velünk s országunkkal. Más országok s népek sorsát intézve, nem szünt meg magát a magyarországi események és viszonyok dolgában folyton informáltatni. «A magyar ügyek — mondja egyik jelesünk — az özvegy magyar királyné udvarában éppen a legélénkebb érdeklődés tárgyát képezték.»[1] Élénk levelezésben állott a magyar királylyal Ferdinánddal, kitől sok értesítést kapott hazai politikai és hadi eseményekről[2] s hogy mennyire

[1] Ipolyi: *Oláh Miklós levelezése.* (Codex epistolaris.) Előszó III. l.

[2] Így értesíti Ferdinánd 1532 június 22-ikén Regensburgból Máriát *ennek felkérésére*, azon sereg számáról, melyet Ferdinánd és V. Károly a közelgő török ellen összegyüjtöttek. (Másolat a brüsszeli kir. ltban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 168.) Ugyanő értesíti 1541 április 22-ikén a királynét arról, hogy a törökök Pestről visszahuzódtak, hogy Ferdinánd seregei Buda ellen készülnek stb. (Ferdinánd

bízott benne Ferdinánd, már csak azon egy tényből is kiviláglik, hogy ő neki 1552 január 2-ikán bevallotta, miszerint Frater György megöletése az ő tudtával történt.[3] Mária mindvégiglen Ferdinánd jóakaró tanácsadója s kormányzati törekvéseinek irányítója maradt. Hogy mily nagy hasznát vette Ferdinánd nővérének s hogy mennyire szorult annak tanácsaira, mutatja az, hogy ő 1536 augusztus 3-ikán Innsbruckból hozzá Németalföldre írott levelében panaszkodik, hogy tőle oly ritkán kap leveleket, melyekre pedig szüksége van, hogy jól igazgathassa az ügyeket.[4] Levelezett egyes magyar főurakkal és mágnásasszonyokkal, így gróf Batthyány Ferenczczel, a volt horvátországi bánnal, utóbb I. Ferdinánd király legmeghittebb tanácsosával s annak nejével, Batthyány Katalinnal. Őket egyenest felszólította tudósítások küldésére.[5] És kapta is tőlük a gazdasági dolgokon kívül a politikai és hadi események hireit.[6] Mindazokat Mária, mint az ő nemes érdeklődését kielégítőket mindannyiszor hálás köszönettel vette.[7] Sűrűn levelezett Thurzó Elekkel, a

sajátkezű levele Máriához a brüsszeli kir. ltárban. Közölve u. o. II, 37.) Ugyanő Regensburgból 1541 június 30-ikán Buda ostromáról, melyet megvenni is remél. (Sajátkezű levele. Közli Hatvani: *Brüss. Okmtár* II, 39—40.) Ugyanő Prágából 1543 julius 24-ikéről, hogy Siklós elveszte után egyéb helyek is veszélyben forognak, különösen félti Székesfehérvárt s panaszkodik Martinuzzi ellen, ki előbb titkosan tett fondorlatait most egészen nyiltan kezdi folytatni. (Ered. közli *Brüss. Okmt.* II, 92—93.) Ugyanő Passauból 1552 június 26-ikán szintén magyar ügyekről, Achmet basának a Dunán való átkeléséről s szándékáról Temesvárt ostromolni. (U. o. II, 333.)

3 Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 313—14.

4 A sajátkezű, franczia ered. levél a brüsszeli áll. ltárban van. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* I, 351.

5 Quoniam a Ma^te^ vra jniunctum habeo, vt ea *quae hic in Hungaria fiunt vel accidunt semper suo ordine Ma^ti^ vrae perscribere non pretermitterem*, volui igitur obmittere . . . Igy ir Batthyány Ferencz Mária királynénak Ujvárról 1552 április 18-ikán. (Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 331.) Ugyanő irja egy másik, Máriához 1552 deczember 14-ikén intézett levelében: *Ceterum vbi Ma^tas^ Vra mandat mihi, vt noua si qua hic deinceps quoque euenerint Ma^ti^ Vrae sedulo rescribam.* (Hatvaninál: *Brüss. Okmt.* II, 309.)

6 Igy tudósítja a királynét az imént említett levelében Becse, Becskerek, Lippa török által történt megvételéről, Temesvár sikertelen ostromáról, Lippának a mieink által való visszavételéről. (U. o. II, 309—11.) Majd 1552 szeptember 2-ikán Temesvár elestéről, Losonczy hősi haláláról, Veszprém elfoglaltatásáról, Teuffel fővezér megveretéséről és elfogatásáról stb. *Brüsseli Okmtár* II, 351—54.)

7 Egyik 1551 november 23-ikán írott levelében köszöni Batthyány Ferencznek azt a hozzá Bécsből 1551 augusztus 29-ikén és november 1-sején intézett levelét, ex quibus praesentem Regni Hungariae Statum cognouimus, qui vt in dies in melius

192. I. FERDINÁND KIRÁLY.
(Tizian festménye a herczeg Fugger-Babenhausen-képtárban Augsburgban.)

kincstartóval, a későbbi helytartóval, miglen őt ebben öregbedő betegsége meg nem akadályozta.[8] Levelezett továbbá Pempflinger Sebestyénnel,[9] Thurzó Ferencz nyitrai és Szalaházy Tamás egri püspökkel,[10] kiket szintén egyenest felszólított hazai hírek közlésére.[11] Levelezett továbbá Scepper Kornél császári követtel,[12] valamint a magyar kamara grófjaival, bányai és uradalmi tisztjeivel, Eyczing Ulrikkal, magyarországi özvegyi birtokainak főgond-

verget, ex animo optamus . . tibique propter scriptas nouitates . . . clementer gratias agimus. Patentes ut quidquid in posterum noui amplius euenerit, id nobis omni tempore sedulo prescribas et significes. *(Brüsseli Okmtár* II, 298.)

8 Oláh Miklós egyik 1534. évi, Thurzó Elekhez irott levelében mondja: Quod regina rarius scribat, quam solita fuit, infirmitati magis tribuendum est, quam alteri rei, quae fecit iam a multo tempore, ut non modo non scriberet et rebus aliquibus aut priuatis aut publicis se immisceret, sed etiam ne domo egrederetur, verum speramus eam vernis amenisque his temporibus aduenientibus conualiturani, tunc ad te scribet. *(Levelezése* 463. l.) Oláh egy másik levelében, 1534 július 27-ikén írja Thurzó Eleknek: Litteras suae maiestatis mitto ad te cum praesentibus. (U. o. 516. l.)

9 Regina quoque ad te saepius scripsit, írja Oláh 1534 márczius 4-ikén Pempflinger Sebestyénnek, et pariter ego in rebus meis multocies, ac litteras ad manus consiliariorum reginae misimus, sed ut video, non fuerunt ad te missae. *(Levelezése* 466. l.)

10 Ez kitetszik ennek 1531 május 2-ikán Oláh Miklóshoz intézett leveléből: Noua, mondja ebben, quae in praesentia apud nos sint, ad Serenissimam dominam reginam perscripsimus. Hogy a királynét annak vára, Munkács felől tudósította, ugyanezen oklevélből kitetszik. *(Levelezése* 128. l.) Egy másik 1531 szeptember 29-ikén Oláh Miklóshoz irott levele szerint: Novi siquid apud nos est, *ex litteris ad Serenissimam Dominam reginam datis* D. V. intelliget. *(Levelezése* 153. l.) Tamás püspöknek egy másik 1532 április 5-ikén Pozsonyból Oláhhoz intézett levelében szintén olvassuk: Maiestati reginali scripsi prolixius de rebus omnibus, quae vel in mentem vel in buccam venerunt. (U. o. 211. l.) Oláh Miklósnak egy 1535 márczius 10-ikén Szalaházyhoz intézett levelében olvassuk: Serenissima mea regina non quod immemor tui fuerit non scripsit a multis temporibus ad te, sed quod male valuit, et multis caesaris occupata negotiis, nunc tamen scripsit, quatenus ocium habere potuit. *(Levelezése* 548. l.)

11 De rebus Hungariae et Joannis tractatibus nihil huc certi scribitur, írja Oláh Szalaházy püspöknek. Regina cupida esset ea intelligere, quae certa istic aguntur. (1535 márczius 10-ike. Brüsszel. *(Levelezése* 548. l.)

12 L. Scepper Kornélnak 1533 január 1-sején Innsbruckból Máriához intézett, a brüsszeli kir. ltárban levő s Hatvani által kiadott levelét. *(Brüsseli Okmtár* I, 191.) Scepper egyik 1533 február 8-ikán Linzből Oláh Miklóshoz intézett levelében mondja: Quod sacra reginalis maiestas per te informata est de me, id ipsum et ex ipsius maiestatis litteris intelligo. *(Oláh Levelezése* 279. l.) Oláh Miklósnak egy 1533 márczius 15-ikén kelt brüsszeli levelében olvassuk: Reginae responsum ad te cum presentibus mitto. *(Levelezése* 322. l.) Scepper Kornél egy 1533 április 12-ikén Máriához intézett levele Oláhnál. *(Levelezése* 350. l.) Sceppernek 1535 február 8-ikán Linzből Máriához irott levelében mondja: Litteras sacrae nostrae Reginalis Maiestatis decima quarta Januarii datas, qua decuit veneratione accepi die februarii sexta. *(Levelezése* 545. l.)

viselőjével,[13] Schradt Kristóffal, egyik meghitt emberével,[14] Werner Györgygyel, egyik legbuzgóbb s legfáradozóbb magyarországi ügynökével s kamarai tanácsosával, kit a neki tett fontos szolgálataiért különös dicséretben részesített.[15] Oláh Miklóssal, ki által ő azon idő alatt, hogy oldalán mint titkár állott, fenntartotta magyarországi híveivel az összeköttetést[16] s kivel ő azután is, hogy tőle megvált, élénk levelezésben állott, mint olyannal, ki legmeghittebb s legbuzgóbb magyarországi ügynöke volt, kivel igen meg volt elégedve[17] s kit, mondhatni, barátságával ajándékozott meg.[18] E híveinek és megbízott alantasainak leveles iratai dúsgazdaggá teszik a királyné brüsszeli levéltára kincses polczait és szekrényeit. Magyarországi ügynökei általán a hazai események mindmegannyi megbízott híradói voltak. Őket is egyenest felszólította hírek és tudósítások beküldésére.[19] Mindig örömmel fogadta ezek híradá-

193. I. FERDINÁND EMLÉKÉRME.

[13] Egyik levele: Geben in vnnserm Schloss Thuernhaudt dess Zwelfften Tag Juny A° im 50ten. Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 219—22.

[14] Schradt Kristóf híreket közöl a lippai táborból 1551 november 18-ikán a királynénak Lippa ostromáról. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 307.) Ugyanő értesiti a királynét Pozsonyból 1552 márczius 3-ikán Szegednek Bakits Péter által történt elfoglalásáról. *(Brüsseli Okmtár* II, 327.) Ugyanő közöl Bécsből 1553 január 17-ikén különböző ujságokat a királyi családról s az országról s arról is, hogy a lengyel király János vajda fiát az ország birtokába segiteni akarja. *(Brüsseli Okmtár* II, 365.)

[15] Turnhout 1550 junius 20. Közölve Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 225—26.

[16] Kitetszik ez Thurzó Eleknek Prágából 1531 junius 23-ikán Oláhhoz irt leveléből. Quamvis non ignoremus, irja ehhez, D. V. non praetermisisse *ad alios scribere;* forsan non fuisset alienum, si etiam ad nos aliquid rerum nouarum scripsisset. *(Oláh Levelezése* 135. l.)

[17] redditae sunt mihi litterae Ma^tis vrae, irja 1552 január 6-ikán a veszprémi püspök Máriának, in quibus Serenitas vra scribit meam in suis negocijs sollicitudinem et diligentiam sibi gratam fuisse. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 314—15.)

[18] Báro Burgio János Antal Londonban, 1531 november 8-ikán keltezett s Oláh Miklóshoz intézett levelében üdvözli ezt, non solum quod audiam te in obsequiis serenissimae reginae nostrae constantissime perstitisse, *sed etiam quod amicitia sic arctissime amplexaris,* quod haud scio si ex gente nostra de uno vel altero ita excepto, vere mihi liceat praedicare. *(Oláh Levelezése* 165. l.)

[19] Schradt Kristóf irja 1553 junius 17-ikén Bécsből: Eiver Kun. Mt Hoffmaister Herr Wolff Haller, hat *mir von E. K. Mt wegen beuolhen,* oft zu schreiben vnnd anzeigung zu thain, *wie es an der Rum. Kun. Mt Hoffstat, vnd was ich in*

sait.[20] S ha olyan híreket kapott, melyek Ferdinándról kedvezőket, Magyarország nyugalmáról és békességéről előnyöseket jelentettek, mindig mintegy feléledt tőlük.[21] Nem egyszer maga elé idézte magyarországi tisztviselőit,[22] kiktől ilyenkor bővebb és körülményesebb informatiókat kaphatott. Ezért nem is lehet meglepő, hogy mindig tájékozott volt, nem egyszer a legapróbb részletekig a hazai eseményekről, Ferdinándnak a Szapolyaival folytatott béketárgyalásairól, a töröknek hadi mozgalmairól, Frater György politikai szerepléséről és a hazai gazdasági viszonyok állásáról. Szivesen, mindig készségesen fogadta a hozzá Magyarországból jötteket, érdeklődéssel hallgatva meg azok ujdonságolásait.[23] Viszont a maga embereit is sűrűn küldötte hozzánk rendeleteinek, meghagyásainak megbizatásaival.[24] Országgyűlési tárgya-

Vngarn vernimb. (Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 365.)

20 Ac illa quoque, írja 1533 márczius 7-ikén Oláh Sceppernek, quae ad me scripsisti in his partibus, quae visae uerunt oportune maiestati suae communicaui, *quae omnia audiuit iucundo animo. (Levelezése* 308. l.)

21 mirum in modum fuit recreata, nihil magis desiderans, quam fratris commodum, regni Hungariae quietem ac firmam pacem. (Oláh 1533 május 1-én Scepperhez irott levele. *Levelezése* 355—56. ll.) A tőle, illetve házától való elpártolás miatt való neheztelését is enyhitette a magyar haza ügyének jobbrafordulása. Mikor Brodarics ajánltatja magát Oláh által a királynénak, ez jobb hírek érkezésekor kevésbbé neheztelt. Quae tametsi ingrato animo ferat tuam a nobis profectionem, írja Oláh 1536 márczius 30-ikán Brodaricsnak, tamen animi eius alienati mitigatio hinc ex maiori parte fieri poterit, si viderit res Hungaricas, *quibus ipsa mirum in modum fauet,* rectificari et tuam curam eo tendere, uti id fieri possit, *non tantum pro suae maiestatis commodo, cui nihil, quod ad principem foeminam pertineat, hic deest, quantum pro nominis Hungarici decore et illius, ac suae quoque, ut dicit, patriae salute. (Levelezése* 572. l.)

22 Hogy Gerendi püspök nála járt, kitetszik a pozsonyvárosi 1540—41. évi számadókönyvek e tételéből: It. Eodem (wochen Viti) kaufft allerlai visch die man dem *bischoff Gerendy* verert als er aus dem Niderland von kò: Mt khomen pr. I t. v β VI d.

23 Egy 1550 június 20-ikán Turnhoutban keltezett levelében mondja: Als vnns ieczund vnnsere Rathe vnnd Gesandten *so wir ain Zeitlanng in Hungern zu verrichtung etlicher vnnser geschafft verordnet gehabt.* (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 225.)

24 A pozsonyi városi 1542—43. évi számadókönyvekben olvassuk: it. die wochen Laurenti Chamerer kaufft allerlai guet visch die man *königin Maria rätt* verert pr. I t iij β VII d. — Werner Györgynek meghagyja, hogy a huszti, máramarosi és munkácsi tisztviselők kötelezvényeit a bányavárosok haszonbérletét illető augsburgi szerződés szerint azon tisztviselőktől valahára kieszközölni igyekezzék. Turnhout 1550 június 20. *(Brüsseli Okmtár* II, 225—26.) — Továbbá Schradt Kristófnak, hogy a bányavárosokban künnlevő adósságokat mennél előbb beszedni igyekezzék. Turnhout 1550 június 20. *(Brüsseli Okmtár* II, 226.) — Az udvari kamara tanácsosainak, hogy, miután Ferdinánd király a bányavárosokban refor-

lásainkat soha meg nem szünő éber figyelemmel kísérte s az újraalkotott törvénykönyveink kivonatait vagy másolatait megküldette magának.[25] Oldalán magyar embert tartott hivatalában, mi a magyarság megbecsülését és megbízhatóságát jelenti oly időben, mikor az államférfiak szavahihetősége és megbízhatósága oly szomorú példákat szolgáltattak. Magyar titkárjához való ragaszkodása oly nagy volt, hogy az, mikor tőle megválni s Magyarországba való visszatérését tervezgette, gondosan óvakodott, nehogy a királyné azt idő előtt megtudja. Nyilvánvaló volt, hogy a kedvencz emberétől való megválás nagyon felizgatta volna.[26] Mi Oláh Miklós királynői titkárságának a királyné személyes viszonyaira vonatkozó számos nagyérdekű s nem egy fontos állampolitikai tudósítást köszönhetünk.[27] Mária nem egyszer pénzével, kölcsöneivel[28] vagy közvetítésével is segítségünkre volt,[29] a mi annál becsülendőbb érdeme volt, mert németalföldi

mokat tenni szándékozik, a szükséges felvilágosítások kiszolgáltatása végett megbízta Scharberger Orbán udvari titkárt. Turnhout 1550 július 21. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 227—28.) — Ugyanez ügyben ír Körmöcz és Selmecz város bírájának és tanácsának. Turnhout 1550 július 21. (U. o. 228. l.) — Ugyanerről tudósítja a királyné Ferdinánd király megbizottait is. Turnhout 1550 július 21-ikén. (U. o. 228.) — Ugyane tárgyban külön is ír Krabath (Horvát) Györgynek, a királyi biztosok egyikének, jóvoltába ajánlva Scharbergert. Turnhout 1550 július 22. (U. o. 228. l.) — És meghagyja Kremer Farkasnak, hogy a kezelése alatt lévő pénzből Scharberger Orbánnak, MOgba küldött, egész távolléte alatt, az általa teendő rendkívüli költségek megtérítésén felül, visszatértéig, havonként 36 rajnai forintot fizessen. Turnhout 1550 július 22-ikén. *(Brüsseli Okmtár* II, 228.)

[25] Schradt Kristóf értesíti Máriát Pozsonyból 1552 márczius 3-ikán az 1552. évi pozsonyi országgyülésről. *(Brüsseli Okmtár* II, 327.) 1552 április 18-ikán Batthyány Ferencz elküldi Ujvárról Mária királynénak a mult *pozsonyi* országgyülés végzéseit Misi Mati vrae pariam articulorum Posonij in dieta proxima praeterita proditorum, melyekből ő megtudhatja, mit határoztak akkor. Elég súlyos terhet vettünk magunkra, — mondja — ha ugyan elbírjuk. De minthogy a török zsarnokságot tovább nem bírjuk, ettől a bajtól szabadulni akarunk, eltökélvék az ellent megtámadni. *(Brüsseli Okmtár* II, 331.)

[26] Oláh felkéri 1533 május 1-sején irott levelében Sceppert, hogy ne szóljon az ő, Oláh, szándékba vett eltávozásáról: Nollem enim ante tempus reginam intelligere, me ab ea parare abitionem. *(Levelezése* 357. l.)

[27] Megbecsülhetetlenek titkárának, Oláh Miklósnak levelei.

[28] 1537-ben 6000 forintot adott Mária segélyül a Szapolyai ellen való hadra. *(Oesterr. Gedenkbuch von 1537.* I. Epist. Oberleitnernél: *Archiv f. Kunde österr Geschichtsquellen* XXII, 66.) Az 1542—1546. évi háború folytatására ugyanő 108.645 forintot és 106.105 aranyat kölcsönzött. *(Oesterr. Gedenkbuch 1544. 18. October.* Oberleitnernél: *Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen* XXII, 80.)

[29] Ferdinánd 1542 február 26-ikán Speierből felkéri Máriát, hogy mivel neki a török ellen tervezett és személyesen

kormányzásában a pénzszerzés nem éppen utolsó gondját tette neki. Mindig kész volt kéréseinket, mennyire tehette, teljesíteni.[30]

194. MÁRIA KIRÁLYNÉ.
(Ismeretlen hollandi művész metszete után.)

Mikor tudtára esett, hogy Szoliman megindult Bécs ostromára, az általa nagy buzgósággal gyüjtött segédsereg számára az ég

vezérlendő hadjáratára elegendő lova nincsen s pénzen sem képes azt szerezni, legyen a királyné neki segedelmére, felszólítván némely fejedelmeket vagy más főembereket, hogy neki lovakat küldjenek. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 47—48.)

30 1529 május 23-ikán támogatja Ferdinándnál a sopronyiak kérelmét. (Datum in castro nostro Znoymensi XXIII. Maii, anno d. 1529. Papir-másolata a sopronyi városi ltárban. Kiadta Pollák: *A zsidók tört. Sopronban* 339. l. és Friss Ármin: *Magyar*

áldását megnyerendő, mindenütt az országban közájtatosságokat tartatott.[31] S hogy mennyire bizalomgerjesztő volt kéréseket teljesítő készsége, azok az adatok is mutatják, melyek szerint Oláh Miklós meg merte őt hívni primicziájára,[32] Szalaházy Tamás egri püspök pedig két ruhára való lila és fekete kelme küldésére.[33]

Nem kevésbbé rokonszenvessé tette magát a magyarságnál azzal, hogy gazdasági szükségleteit hazánkból szerezte be. Magyar borokkal, kivált szerémségivel, sümegivel és kismartonival látta el pinczéjét,[34] nyers és aszalt gyümölcscsemegével

zsidó Okltár I, 411.) 1533-ban október 30-ikán értesíti a pozsonyiakat, hogy kérésüket ajánlatával támogatja Ferdinándnál (Bruxelle, tricesima Octobris, anno d. 1533. Papir eredetije a pozsonyi városi ltárban. Kiadta Friss Ármin i. h. I, 426—27.) s ebbeli készségét 1533 október 30-ikán be is bizonyitja. (Brüsszel. Eredetije Nagyszombat város ltárában. Kiadva Frissnél i. h. 427—28.)

31 Botka: *Magy. Sion* II, 108.

32 Quae supplico Ma^ti Vrae, velit illas (primicias) sua praesentia aut per hominem suum ornare. (Oláh Miklós Prágában 1552 január 6-ikán kelt levele. Kiadta a *Brüsseli Okmtár* II, 315.)

33 A püspök egyik Bécsből 1533 május 19-ikén Oláhnak küldött levelében írja: Nisi nimium esset, supplicarem Maiestati reginali, ut eius libertate habere possem violaceum ac nigrum pannum ad vestimenta duo; hic enim pannus, qui quidem alicuius esset pretii, hoc tempore non inuenitur; et alioqui gloriam doni reginalis pluris, quam ipsas vestes facerem. Tu videris, an facienda eius rei sit mentio; nollem notari impudentiae. *(Oláh Levelezése* 368. l.)

34 Mikor Oláh Miklós 1532 július 26-ikán a Freiburgban tartózkodó rotterdami Erasmust a hazatérésre rábirni igyekszik, egyebeken kivül *jó magyar borral* is biztatja s csalogatja. Habebis etiam (a burgundi boron kivül) aliquando *Hungaricum* non peius, neque insuauius Burgundiaco. Quod ex Hungaria reginae huc naui allatum est, etsi pax in mea Hungaria secuta fuerit, afferetur annuatim. (*Oláh Levelezése* 228. l.) Egy későbbi levelében ezt az érvet újból használja: Ut ex meis prioribus intellexisse potuisti, hic et Burgundiacum et *Hungaricum* ex penu reginae habere potuisses, quo aetatem tuam foueres. (U. o. 276. l.) Magának a királynénak 1551 július 25-ikén kelt leveléből kitetszik, hogy meghagyta hallersteni Haller Farkas, tanácsosának és udvarmesterének, miszerint küldessen Kramer Farkas által *jó magyar borokat* az ő udvara számára, damit Du fur vnns guet Simicher (sümegi vagy szerémi?) vnnd annder hungrisch wein einkhaufen vnnd herab verordnen soltest. Ist derhalben hiemit vnnser gnadiges begern an dich, beuelhend, demnach zuuerhoffen, das durch die Gnad des almechtigen dieses iar das weingewechs, wie es sich dan biszheer erczaigt, wolgeroten werde, Du wollest bestes Vleiss daran sein, nachfrag vnnd Zeitliche verordnung thuen, damit von Simmicher vnnd andern hungrischen Wein, der besten so die zubekhomen, fur vnns bestelt, erkhauft vnnd an vnnsern Hoff gebracht worden. (Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 297.) Ugyanő 1551 július 25-ikén, tehát az előbbivel egyidejüleg Eyczing Ulriknak is ir, hogy miután ő (a királyné) megbizta Kremer Farkast jó sümegi és más magyar borok számára való bevásárlásával s udvarába küldésével, Eyczing is tegye meg erre nézve a szükséges lépéseket Kremer Farkasnál. (U. o.) 1551 október 4-ikén

éléskamaráját,[35] magyar vagy a török által Magyarországba jutott keleti nemesvérű lovakkal istállóját,[36] nyitravidéki magas

köszöni Batthyány Ferenczcnek, amiért számára lovakat és szerémi borokat szerezni igyekszik. (Úgy látszik a levél nem expediáltatott, mert oldalt a szélén e szavak olvashatók: ist nit geferttigt vnnd hernach geendert worden. U. o. 298.) 1551 október 6-ikán azt írja Szalonakból (Schleuningből) gr. Batthyány Ferencz neje Katalin Máriának, «hogy jó bort küldjek Felségednek, különösen ügyekezzem sümegi (Sumicher wein) bort szerezni... Habár ez idén symicher borral nem szolgálhatunk is, mindazáltal jó bort akarok küldeni Felségednek». (Ered. német levél a brüsszeli ltárban. Közli egész terjedelmében Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 299. Hű magyar fordításban közli ugyanő: *Pár szó özvegy Mária királyné összeköttetéseiről Magyarországgal. Kisebb Tört. Munkái* II, 428—31. 1551 november 23-ikán írja Mária Batythyány Ferenczcnek, studium et diligentiam tuam in perquirendi bonis equis et vinis Sirmiensibus praeterea quoque te nobis duo uasa uini et uascula aliquot fructuum Hungaricorum in praesens mittere, ex dictis literis tuis intelleximus. (U. o. II, 298.) Egy 1551. évi november 1-én kelt útlevélmásolatban megkeresi Mária királyné a németországi fejedelmeket s azok tisztviselőit, kivált harminczadosait, hogy a jelen útlevél birtokosa vagy előmutatója által a királyné számára szállitandó 16 hordó magyar bort vámmentesen átbocsássák. (U. o.) Egy 1552 január 18-ikán Gentből keltezett levelében Mária írja Oláh Miklós egri püspöknek s kir. cancellárnak: Wellichermessen Petter Lannder, so vnns ieczundt vnnser verordnung nach die hungerischen Wein herab in diese Niederlanndt gebracht. (Hatvani U. o. II, 316.) 1552 április 18-ikán Batthyány Ferencz értesíti Újvárból Máriát, hogy nem feledkezett meg a szerémi borról, az azon vidéken időző Báthori Andrással is beszélt ez ügyben, de szerinte a szerémi borok, mióta a török van itt, már nem oly jók mint régebben s kivitelük is tiltva van. *Brüsseli Okmtár* II, 332.) Ugyanő az írja 1552 deczember 14-ikén Bécsből Máriának Quod ad vina *Sirmiensia* attinet, azok megrendeléseiben ugyan szorgos volt, de nem kaphatott minden utánjárása daczára, e bor kivivőit a törökök megölik. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 309.) Mária ismert borszállitói gr. Batthyány Ferenczen kivül Lander Péter s Kramer Farkas voltak.

35 «Az uram körtvét és almát is küld az itteni kertből» írja Batthyány Katalin grófnő 1551 október 22-ikén Németujvárról Mária királynénak. (Német eredetije a brüsszeli ltárban. Magyar fordításban közli Horváth Mihály: *Pár szó özv. Mária királyné összeköttetéseiről* czimü czikkében. *Kisebb tört. Munkái* II, 432.) Máriának egy 1551 november 23-iki leveléből tudjuk, hogy Batthyány Ferencz igért uascula aliquot *fructuum Hungaricorum* in praesens mittere. *(Brüsseli Okmtár* II, 298.) 1552 deczember 14-ikén azt írja Batthyány Ferencz Bécsből Mária királynénak: Fructus illi, quos Ma^ti Vrae misi, maturescent adhuc ad Quadragesimam, eruntque valde bonj, praesertim pira. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 310.)

36 L. a fentebb közlöttekből az 5-ik sz. jegyzetet. Batthyány Katalin grófnő azt írja 1551 október 6-ikán Schleuningből Mária királynénak: «Ügyekezni fogok lovakat keresni Felséged számára, de úgy látom, hogy azok már nem oly jók, mint husz vagy hatvan év előtt voltanak. Kérem Felségedet, tudassa velem, melyik volt azon négy közől, melyeket Felségednek adtam, a legalkalmasabb, hogy tudjam, minőket vegyek ezentúl.... Nekem a lóvételre nem adatott pénz; de azért ha valahol találok Felséged számára valót, azt mégis megveszem, mert az én és uramnak java s vagyona Felségedé s mind a kettőnknek nagy örömére van Felségednek szolgálnunk. És kérem Felségedet, írja meg, hány jó lóra van szüksége s miként tetszettek azok, melyeket Felségednek adtam.» (Horváth M.: *Kisebb tört. Munk.* II, 428—43. és eredeti németben Hatvaninál: *Brüsseli Okmtár* II, 300.) Máriának

röptű sólymokkal udvari falkászatát.[37] Viszont egyetmást, miben mi szükölködtünk, ő is küldött Németalföldről, így gyümölcsoltványokat s egyebeket.[38] Még nemzeti öltözködési szokásunkhoz is ragaszkodott. Az ő érmein és festett képein vagy szobormüvein, kevésnek kivételével őt, a nemzeti viseletben látjuk feltüntetve. Egy-két érmén, így a Leone Leoni nagy bronzemlékérmén, továbbá két, a mohácsi csata emlékére vert érmen és egy Máriát Lajossal egy lapon feltüntető 15—20 évszámmal jelölt érmen, valamint egy a bécsi császári éremtárban, tiroli Ferdinánd főherczeg arczképgyüjteményének egyik és a berlini muzeumban levő szines fametszetű arczképén van feltüntetve az olasz renaissance-costumeben, mindegyik érmén és festményén abban a ruhaviseletben, melyet közönségesen német renais-

egy 1551 október 4-iki és egy 1551 november 23-iki levelében köszöni Batthyány Ferencznek studium et diligentiam tuam in perquirendis *bonis equis*. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 298.) Batthyány Ferencznek egy Bécsből 1552 deczember 14-ikén Máriához intézett leveléből kitetszik, hogy a gróf ezután is fáradozott ez ügyben, csakhogy mint mondja *a jó lovak száma igen kevés*. (Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 310.)

37 1550 június 14-ikén írja turnhouti kastélyából Eyczinger Ulriknak: Welchermassen wir dir hiebeuor von Brussel aus *von wegen etlicher Blawfues vogl* vnns dieselbigen in Hungern, sonnderlich in dem Bisthumb Neutra zubestellen vnnd herab in diese Niederlanndt zuuerordnen geschriben, wierdest one Zweifl aus demselbigen vnnsern schreiben verrer inhalts verstannden haben, Dieweil wir aber vnnczheer auf angerurt vorig vnnser schreiben von dir khain anndtwurtt emphangen, Ist derhalben nochmals vnnser beuelch vnnd mainung, Du wellest moglichen Vleisz furkheren, das wir solche Blawfues bekhomen, vnnd sonnst hierinnen handeln, inmassen wir dir zuuor zuthuen auferlegt haben. (Másolat a brüsszeli kir. levéltárban. Közli Hatvani: *Brüss. Okmtár* II, 224.) Ugyanez ügyben írt egyidejüleg magának a nyitrai püspöknek is. Quandoquidem praeteritis annis ad oblectamenti et recreationis nostrae usum in episcopatu vestro Nitriensi pro beneuola eiusdem subiectione accipitres nonnullos pro nobis capi et conquiri benigne permiseritis ac concesseritis, nosque eorundem nunc iterum indigeamus, scripsimus eapropter Magnifico fideli nobis dilecto Vlrico libero Baroni ab Eyczing, Consiliario nostro, vt is sedulo demandet ac effectum reddat, quo praedictae Aues quae ceteris sint praestantiores, suoque volatu aërem altius petent, diligenter in dicto Vestro Episcopatu capiantur et conquirantur, ab eodemque nobis deinceps in regiones hasce transmittantur. Kéri a püspököt, legyen Eyczingi Ulrik iránt jóakaratú. Si quoque, teszi aztán hozzá, praeter haec Auium uterum aliquas in Aërem altius uolitantes ipsi in promptu habetis, quae iam cicures et Aucupy sunt edoctae, similiter rogamus vt earundem nobis duas, per dictum Consiliarium nostrum mittendas curetis. (Másolat a brüsszeli kir. ltárban. Közli Hatvani: *Brüsseli Okmtár* II, 224—25.)

38 «Az oltványokból, melyeket Eyczing úr Felségedtől hozott, írja neki Német-Ujvárról 1551 október 21-ikén Batthyány Katalin grófnő, néhány jól megérkezett.» (Horváth M.: *Kisebb tört. munkái* II, 432.)

sancenak mondunk, t. i. fején bonnettel, a nyakon körülcsavart, s aztán stólamódra hosszant lelógó végekkel. Kérdés azonban, hogy az öltözködési mód csakugyan német renaissancebeli avagy *magyar ruhaviselet-e?* Magyar nők középkori arczképein tényleg szemlélhetjük ezt a divatot, elég említenünk itt Izabella királyné és a későbbi Lórántfy Zsuzsánna[39] arczképét,[40] s minthogy Mária királynéról tudjuk, hogy sok rokonszenvvel viseltetett népünk iránt még azután is, hogy tőlünk megválva Németalföldön tartózkodott, nem valószinütlen, hogy ő a magyar divathoz ragaszkodott. És ebben megerősít egy egykori feljegyzés is, még pedig egy oly művészé, ki okvetlenül irányadó és döntő. Értjük Leone Leoni mestert, kinek Mária királynét feltüntető állószobra Madridban az El Prado-muzeumban őriztetik. E szobrot illetőleg a nevezett mester fiának, Pompejo Leoni leltárában, melyet 1582 márczius 12-ikén keszített madridi műhelyéről abból az alkalomból, hogy atyjához Leone Leonihez Milanóba utazott, a következőket találjuk: «Item egy bronzszobor Mária királyné ő felségét ábrázolja, életnagyságú, özvegyi ruhában, *magyar módra öltözve.* Sértetlen és jól kezelve.»[41] Ez a leltári bejegyzés tehát minden kétségen felül állónak *magyar özvegyi viseletnek* mondja azt, melyet korismerő íróink német renaissancebelinek tartanak. Egészen az a viselet, melyet Máriának ugyancsak a madridi El Prado-muzeumban levő márvány mellszobrán látunk, bár a szobortalapzaton a renaissancekor kétségtelen alakjai és díszítményei jelentkeznek.[42] De mindezeknél sokkalta megbecsülendőbb az, hogy nekünk *szivét, igaz, hü szeretetét* ajándékozta. Nem egyszer vágyódott vissza, lelki üdülésre Magyarországba.[43] Lelke, gondolata Magyarországban

[39] Eredetije a Tört. Képcsarnokban az Akadémiában. Közli Veress Endre Izabella királyné életrajzában a *M. Tört. Életrajzokban.* Budapest, 1901.

[40] Eredetije a Tört. Képcsarnokban az Akadémiában. Közli Szilágyi Sándor *Rueber Zsigmond* életrajzában a *M. Tört. Életrajzokban.* Budapest, 1886. 174. l.

[41] L. Luboczki Zs. czikket az *Arch. Ért.* Uj foly. VII, 145—46.

[42] U. o. VII, 147.

[43] Oláh Miklós 1533 május 1-sején feikéri Sceppert, hogy valamiképen ne árulja el idő előtt, hogy ő — Oláh — Magyarországba vissza akar térni, nam nec regem, nec reginam vellem aliquid

időzött[44] s végül is nem habozott nyiltan kijelenteni: «*hogy valamennyi ország közt, melyekben megfordult, Magyarország az, melyben legszivesebben tartózkodnék*». Ez nyilván nem azt jelenti,[45] hogy «hazánk nem szerette».[46]

tale de me ante tempus suspicari, *praesertim cum sciam reginam non valde abhorrere ab Hungaria, cuius est nunc quoque cupidissima ad breue tempus solatii gratia adhuc reuisenda.* (*Levelezése* 357. l.) Egy későbbi, 1534 július 27-iki levelében írja ő Thurzó Eleknek: Serenissima regina mea iam ex Dei gratia optime valet; et si futura est spes in Hungaria, *non abiecit animum redeundi*, et rebus isthic suis aliquandiu prouidendi. (U. o. 516. l.)

44 *Animus eius in Hungaria est*, mondja Oláh Miklós Tamás egri püspökhöz, a magyar cancellárhoz 1533 május 2-ikán irott levelében. (*Levelezése* 361. l.)

45 Botka: *Magy. Sion* II, 24.

46 Nagyon méltányos volna, ha Akadémiánk vagy kormányunk Mária turnhouti szép arczképét, melyet a háborus zavarok miatt ez életrajz részére nem lehetett megszerezni, később a Magyar Történeti Képcsarnok számára lemásoltatná.

195. MÁRIA KIRÁLYNÉ EMLÉKÉRME.

FÜGGELÉK.

I.

MÁRIA KIRÁLYNÉ LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁJA.

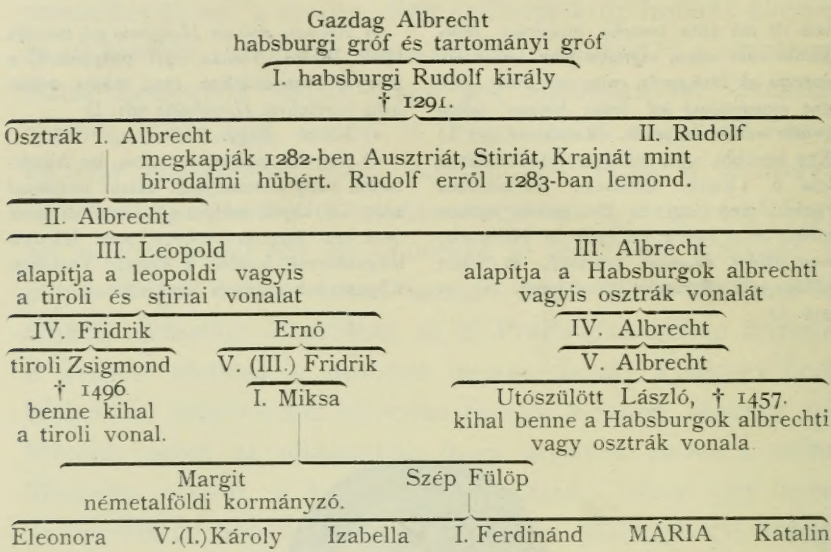

II.

II. LAJOS LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁJA.

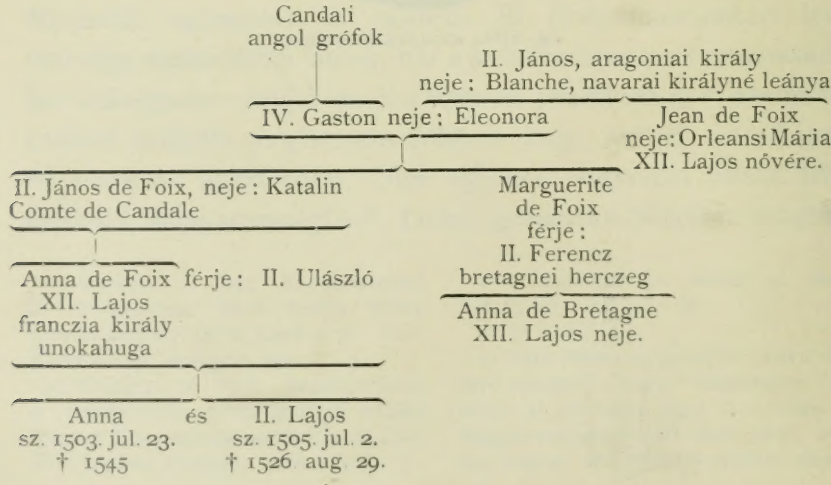

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C